

DISSERTATIONS IN EDUCATION, HUMANITIES, AND THEOLOGY

HANNA MIKKOLA

“Tänään työ on kauneus on ruumis on laihuus”

*Feministinen luenta syömishäiriöiden
ja naissukupuolen kytköksistä suomalaisissa
syömishäiriöromaaneissa*

PUBLICATIONS OF THE UNIVERSITY OF EASTERN FINLAND

Dissertations in Education, Humanities, and Theology No 27

UNIVERSITY OF
EASTERN FINLAND

HANNA MIKKOLA

*“Tänään työ on kauneus
on ruumis on laihuus”*

*Feministinen luenta syömishäiriöiden
ja naissukupuolen
kytköksistä suomalaisissa syömishäiriöromaaneissa*

Publications of the University of Eastern Finland
Dissertations in Education, Humanities, and Theology
No 27

University of Eastern Finland
Joensuu
2012

Kopijyvä

Joensuu, 2012

Sarjan vastaava toimittaja: Jopi Nyman

Myynti: Itä-Suomen yliopiston kirjasto

ISBN: 978-952-61-0743-1 (nid.)

ISSNL: 1798-5625

ISSN: 1798-5625

Rakkaille

Mikkola, Hanna

”Tänään työ on kauneus on ruumis on laihuus.”

Feministinen luenta syömishäiriöiden ja naissukupuolen kytköksistä suomalaisissa syömishäiriöromaaneissa

Joensuu: Itä-Suomen yliopisto.

Publications of the University of Eastern Finland

Dissertations in Education, Humanities, and Theology; 27.

ISBN: 978-952-61-0743-1 (nid.)

ISSNL: 1798-5625

ISSN: 1798-5625

ISBN: 978-952-61-0744-8 (PDF)

ISSN: 1798-5633 (PDF)

TIIVISTELMÄ

”TÄNÄÄN TYÖ ON KAUNEUS ON RUUMIS ON LAIHUUS”: FEMINISTINEN LUENTA SYÖMISHÄIRIÖIDEN JA NAISSUKUPUOLEN KYTKÖKSISTÄ SUOMALAISSA SYÖMISHÄIRIÖROMAANEISSA

Väitöskirjassani tutkin syömishäiriöiden kytkeytymistä naissukupuoleen suomalaisissa nykyromaaneissa. Päättökysymyksenäni on *miten naissukupuolen ja syömishäiriöiden representoidaan kytkeytyvän toisiinsa viidessä suomalaisessa syömishäiriöromaanissa?* Pääkysymystä tarkastelen ruumiillisuuden, seksuaalisuuden, tyttöjen ja naisten positionaalisuuden ja syömishäiriöiden yhteyksiä käsittelevien osakysymysten kautta.

Tutkimusaineistooni kuuluu viisi suomalaista 1980–2000-luvuilla ilmestynyttä nuorten- ja aikuistenromania: Hannele Huovin *Madonna* (1986), Vuokko Tolosen *Salainen keittokirja* (1988), Laura Honkasalon *Siskoni, enkelinluinen tyttö* (2001), Kira Poutasen *Ihana meri* (2001) ja Sofi Oksasen *Stalinin lehmät* (2003). Osa teoksista käsittelee bulimiam ja osa anoreksiaa.

Monitieteisessä tutkimuksessani hyödynnän muun muassa feminististä kirjallisuudentutkimusta, narratologiaa, metafiktion teoriaa, intertekstuaalisuuden teoriaa, sukupuolentutkimusta, sekä erilaista ruumiillisuuden ja syömishäiriöiden tutkimusta. Meto-

dinani on Sara Millsin feministiseen stilistiikkaan pohjaamani *feministinen lähiluku*, jossa yhdistetään temaattinen tarkastelu, kontekstualisoiva lukeminen sekä muodon tason analysointi. Tutkimieni romaanien konteksteja ovat kulttuurinen hetki, jossa syömishäiriöilmiö esiintyy, kuten myös kaunokirjallinen ja tutkimuksellinen konteksti, lähinnä muut aihepiiristä kirjoitetut romaanit, kirjallisuuden teoriat ja feministiset teoriat. Yhdistettynä tähän kontekstualisoivaan luentaan tarkastelen tutkimuskysymyksiäni kaunokirjallisten strategioiden (metafiktio, intertekstuaalisuus, narratiiviset keinot) kautta. Tutkimukseni avainkäsitteet ovat *representaatio*, *sukupuoli*, *tyttö*, *nainen* ja *syömishäiriöisyys*.

Tutkimusaineistoni kuvaa syömishäiriöitä sangen monipuolisesti. Syömishäiriöiden syiksi ei nosteta yksittäisiä syitä, vaan syömishäiriöiden mahdollisia taustoja valotetaan monelta eri kannalta. Teoksissa paneudutaan lukuisiin problemaattisiin kysymyksiin kuten tyttö- ja naishahmojen ruumiillisuuden rakentumiseen suhteessa ulkonäköidealeihin, seksuaaliseen haluun, halun kohteena olemiseen ja sukupuolitettuun ruokaan ja syömiseen.

Teosten voi yhteiskunnallisten syömishäiriökeskusteluiden osapuolena lukea esittävän kriittisiä kannanottoja tyttöjen ja naisten positioista. Yhdeksi keskeiseksi pohdinnan paikaksi nousee se, kuvataanko teoksissa tytön ja naisen traditionaalisen paikan rikkomista: syömishäiriö horjuttaa kiltin tytön kategoriala, hyvän tunnollisen opiskelijan positiota, potentiaalisen äidin paikkaa, äidin apurina kotona olemisen paikkaa, poikien ja miesten halun kohteena olemista ja heidän seksuaaliseen haluunsa vastaamisen paikkaa.

Tulkitsen näiden syömishäiriöromaanien kuvaavan aikaamme liittyvää ahdistusta, joka ilmenee mitä erilaisimpana oireiluna hyvin erilaisten ihmisten keskuudessa. Syömishäiriöiden, eli yhden oirehdinnan muodon, lisäksi teokset kuvaavat ylipäättään tarkasti aikaamme siihen liittyvine vaatimuksineen, normeineen ja pakkoineen. Teoksissa tytön ja naisen aseman vaikeudet, epäreilisuus ja misogynian laajuus ja moni-ilmeisyys osoitetaan suoraan niin pienien juonenkäänteiden, yksittäisten sanojen ja virkkeiden kuin tarinoidenkin tasolla.

Avainsanat: syömishäiriöt, feministinen kirjallisuudentutkimus, sukupuolentutkimus, syömishäiriöiden tutkimus, ruumiinfenomenologia, suomalainen syömishäiriökirjallisuus, kaunokirjalliset syömishäiriöiden representaatiot, sukupuoli, tyttöys, naiseus, sukupuolitettu syöminen, sukupuolitettut ulkonäköideaalit, ruumiillisuus, seksuaalisuus, tyttöjen ja naisten positiot

Mikkola, Hanna

"Tänään työ on kauneus on ruumis on laihuus."

Feministinen luenta syömishäiriöiden ja naissukupuolen kytköksistä suomalaisissa syömishäiriöromaaneissa

Joensuu: Itä-Suomen yliopisto.

Publications of the University of Eastern Finland

Dissertations in Education, Humanities, and Theology; 27.

ISBN: 978-952-61-0743-1 (nid.)

ISSNL: 1798-5625

ISSN: 1798-5625

ISBN: 978-952-61-0744-8 (PDF)

ISSN: 1798-5633 (PDF)

ABSTRACT

"PRESENT-DAY WORK IS BEAUTY IS BODY IS THINNESS": A FEMINIST READING OF THE RELATIONSHIP OF EATING DISORDERS AND WOMANHOOD IN FINNISH EATING DISORDER NOVELS

In this doctoral thesis, my research focuses on eating disorders and womanhood as they appear in Finnish contemporary literature, and particularly in novels. I concentrate on studying eating disorders through the themes of corporality, sexuality, and the cultural positions of girls and women. Femininity and literature are interwoven: girls and women are those becoming ill in the novels, and the authors and readers are almost entirely girls and women.

Eating disorders are a central phenomenon in present-day culture: before the 1980s eating disorders had never occurred on this scale, and especially they had not been related to the meanings of appearance shaping. It is, then, relevant to explore literature that represents a real contemporary phenomenon in relation to the subject that it represents. It will then be possible to characterize the phenomenon from new viewpoints and gain a better understanding of it.

Finnish literature has reacted quite rapidly to eating disorders, which increased markedly in the 1970s and 1980s. Although most eating disorder literature appeared in the 1990s and after the year 2000, the topic had already been addressed earlier. In their entirety, eating disorders have become a common topic in contemporary Finnish literature, especially in books categorized as books for adolescents.

Eating disorders can thus be seen to be depicted in literature aimed at both adolescents and adults. Corporality, overweight, and eating disorders, especially anorexia, are common topics in the newest Finnish adolescents' literature. Eating disorders are even the most commonly depicted illness in books intended for adolescents. In Finnish adults' literature, the topic of eating disorders is also frequently raised, although it is far less common than in contemporary literature for adolescents.

My material consists of five adult and adolescent novels published in 1986–2003: Hannele Huovi, *Madonna* (1986); Vuokko Tolonen, *Salainen keittokirja* (Secret Cookbook, 1988); Laura Honkasalo, *Siskoni, enkelinluinen tyttö* (My Sister, an Angel-Boned Girl, 2001); Kira Poutanen, *Ihana meri* (Wonderful Sea, 2001), and Sofi Oksanen, *Stalinin lehmät* (Stalin's Cows, 2003). Some of the works – those by Huovi 1986; Honkasalo 2001; and Poutanen 2001 – are generally categorized as adolescent literature, while the others (Oksanen 2003; and Tolonen 1988) belong to the category of adult literature.

These novels display a number of similarities. In addition to and in relation to the eating disorder motif, the main themes include growing up from girlhood to womanhood, the corporality of the girl and the woman, the problems of sexuality, complicated family relations, and the world of school. The chronology of the publication of the novels can be interpreted from the worlds of the stories. Thus, there are differences between the fictional worlds of the novels of the 1990s and the 2000s, and especially between the novels of the 1980s and the 2000s. These differences concern descriptions of family structures, sexuality, gender awareness, feminism, and eating disorders and their treatment.

The more patriarchal society of the 1980s can be seen, for instance, in the strong positions occupied by fathers, who function as authorities and breadwinners, while mothers stay at home and look after their children. Despite difficulties, families stay together and the nuclear family is appreciated. The fictional worlds are also related to their understanding of eating disorders: in the older novels this knowledge remains rather undetailed.

In the works of the 2000s, eating disorders and the alternatives for their treatment are described in greater detail, using medical and nutritional information. Families are depicted as broken, and love, friendships, and family relationships are problematic. Awareness of eating disorders is also shown in the lives of the protagonists: they possess the relevant knowledge, and some of them are active Internet users. An ostensibly uniform society, including the families, in the novels of the 1980s varies considerably in comparison with the fictional worlds of the novels published in the 2000s, with their depictions of competition and the market society; broken families; focus on fashion and

appearance, and a large amount of information. From the 1980s to the 2000s, awareness of eating disorders increases, with a greater number of the novels addressing this topic.

My research question is concerned with the interrelationship between femininity and eating disorders:

In which ways are female sexual and eating disorders represented as interrelated in these five eating disorder novels? My method has been to investigate this central question through three minor questions: How are the connections between corporality, girlhood, womanhood and eating disorders represented? How are the connections between sexuality, girlhood, womanhood and eating disorders represented? How is the connectedness of the positions of girls, women and eating disorders represented?

To understand and interpret literary representations of eating disorders, it is necessary, firstly, to gain an insight into the various different explanations and perspectives displayed in previous research into eating disorders. A number of literary analyses have been written that are related to the topic. I have explored the approaches which seem most relevant to my chosen topic of research. A medical, symptom-focused point of view helps, for example, to characterize eating disorders as illnesses. No other approach focuses on the symptoms in the same way. With the help of medical and psychological research, my study highlights the ways in which their ideas are used ironically in the novels. Secondly, I also use a sociological approach to analyze both the eating disorder descriptions and their critique in the novels. Thirdly, through the phenomenology of the body, I interpret the characters' experiences of eating disorders and its significance: primarily, as an imbalance between traditional ideas of health and illness.

When combining textual and contextual studies, I use the concept of possible worlds. The poetics of possible worlds is most commonly used thematically and interpretatively, where literary worlds are explored as literary substances and themes. To produce versatile interpretations, it is also important to consider the non-real element (above all different forms of intertextuality).

The main method of this work is based on feminist close reading, renamed from feminist stylistics by Sara Mills. In this reading method, different contexts of reading, such as the gender of the reader, the publication time of the text and the purpose of the text are examined together with the thematic focus on gender. Feminist close reading consists of six levels of questions and offers practical analytical devices for the feminist reader. The relevance of this consists in my interest in considering gender and gender differences, and their relations to eating disorders.

The key concepts of this doctoral thesis are, in consequence, *representation, gender, girl, woman, and the condition of having an eating disorder*. Representation, especially as gender representation, has been defined on the basis of work by Teresa de Lauretis and Anu Koivunen (her interpretation of de Lauretis). In defining the concepts of gender, the condition of having an eating disorder, and experientiality, differences are important:

especially in terms of experiences of one's gender, body and eating, and the production of differences and similarities through comparisons.

Literature is a significant party to *societal eating disorder discussions*. In referring to discussions of societal eating disorder, I highlight the various statements and actions produced by multiple parties such as the media (e.g. newspapers, magazines and Internet forums); research; institutions (e.g. school, health care, and various organizations), and other actors (e.g. parents). I am most interested in the potential of literature as a critic: the novels I use as my material are not neutral parties in the discussions of eating disorder, since at times they criticize the dominant approaches to eating disorders quite sharply.

My materials, like other Finnish literature concerning the general theme of eating disorders, depict the eating disorder phenomena with noticeable realism. Among other things, the novels present the development of an eating disorder as a process consisting of several phases, they posit various reasons or premises for the onset of illness, describe the most typical symptoms, and finally describe the process of recovery and its concomitant difficulties. On the other hand, eating disorders are considered through such literary devices as metafiction, intertextuality, irony, and parody. The reasons underlying eating disorders are described in numerous ways: most importantly, in terms of an achievement culture, the striving for an ideal appearance, and social pressure, but the novels also consider the culture of women's magazines, religiosity, and myths. The most central finding of the present research is precisely its multifaceted consideration of the topic, which also provides several alternative interpretations.

The main finding of the chapter on Corporality, girlhood, womanhood and eating disorders is the protagonists' experience of the body as repulsive and problematic. Above all, the body is described as an object of manipulation – as a device intended to achieve an ideal, such as appearance, which in turn connotes social popularity, physical strength, and superiority. The problematic aspect of growing up as a woman is a central theme in the material and is even more comprehensively dealt with in eating disorder literature. This area of discussion of the problem is depicted in terms of total prohibition of gender and sexuality, and also in terms of efforts to shape female physicality to conform to the images that posit the ideal girl and woman. The novels can be interpreted as counterweights to present-day competitive society, in which individual and hedonistic values are appreciated and where competitiveness enters into every sphere of life. In this market- and competition-based society, the woman's body has become both a marketing device and also a part of aesthetic production. In addition, this is evidently becoming increasingly true also of the man's body.

Like corporality, sexuality is also depicted as a problem. Characters in the novels under study find nothing positive in sexuality and sex. In its descriptions, sex is frequently regarded solely as something for men and masculine desire.

Constructing sexuality is described as a result of experiments and reflections. Some of the characters attempt to reject entirely the signs of their sexual bodies, while others

endeavor to shape their bodies according to the media-driven ideal, in particular in the sense of rendering themselves sexually desirable. The actions of those characters who attempt to recover their own authentic bodies and sexuality can be interpreted as unbalancing the established gender, sexuality and body ideas since their bodies are girls' or women's bodies but do not look like those of girls or women.

Sexual violence is also described in all of the novels. In the eating disorder novels and in those discussing eating disorders marginally, a further point of discussion is concerned with infidelity. Characters face a great many acts of sexual violence. Several examples are situated in a continuum of sexual violence, ranging from verbal harassment to attempted rape.

The works can be seen as critical arguments about the situation of girls and women, which I have examined in my third chapter of analysis. The novels repeatedly describe the experience of discrimination in, for instance, the school environment or the family, which is interpreted as an effort to reflect the extent and institutionalized nature of discrimination against girls and women. This leads to consideration of whether the novel describes the breaking of the traditional situation of girls and women as "good girls", as good and conscientious students, as potential mothers, as mother's little helpers at home, as the objects of masculine desire, and as those who respond to boys' and men's sexual needs.

Food and eating are areas where females and males play different roles. Girls and women are active in all other positions related to food and eating except eating with a good conscience. Eating food and preparing food, ranging from school lunches to feasts, are viewed through gender: women and girls prepare the food, serve it, and always eat less than boys and men.

Bulimic characters break the system of gendered actions and rules for food and eating: they prepare the food for themselves and eat great amounts of it without taking care of others' eating. Anorexic characters, in turn, refuse all food even though they might cook delicious meals for their families. The novels cause the reader to reflect on the traditional female position with regard to food and eating, which is generally to do with having to look after others' needs and to forget, to at least some extent, their own. Does the control of eating control play a part in the lives of all girls and women? Are anorexia and bulimia spin-offs from the gendered structures of eating? Can bulimia be interpreted as an attempt to indulge in the kind of heavy eating normally forbidden to girls and women, i.e., as a possibility to eat more without have to explain why?

The contexts of the novels are also the cultural moment, in which the eating disorder and issues related to it occur as literature, primarily in the form of further novels written on the same topic. According to my own reading, eating disorder novels describe what is termed the current anguish of the postmodern individual, which affects very different people with very different symptoms. In addition to eating disorders, one form of these symptoms that the novels accurately discuss is present-day society with its demands, norms, and pressures. For instance, by depicting a busy, demanding and

competitive school environment, stories can construct a highly anguished atmosphere.

The most insightful aspect of the stories is that there now exist precise reasons for eating disorders shown in the novels, while the possible context of the illness can be narrated from several viewpoints. No single reason emerges as more important than any other. In addition, when they include highly stereotypical reasons for such disorders, novels can use a literary device such as irony. On the other hand, one of the deficiencies of the novels is the risk of character stereotypes, based generally on young girls and women, and anorexic characters that suit the category of the “good girl”, while bulimic characters (even if they may also fit into the “good girl” category) also display other problems typical of bulimics. Even so, the novels may also provide a space for discussion of girl and woman characters who break this stereotype and of the eating problems of boys and men, although the latter have still not been written about in Finland. Literature of this kind can also raise topics that deal with eating problems in terms that differ from solely the predictable diagnosed illnesses that bring characters close to death.

The novels also vividly depict misogyny and its connection with eating disorders, defining them as almost counter to equality in speech, which is considered to be the norm in modern society. The forms of misogyny displayed in the novels include various forms of sexual violence; physical violence; objectification; sexism (a part of sexual violence); the ideal appearance; and gendered habits and customs at school and at home. The feminism of the works is structured according to the ways in which the difficulties inherent in the situation of girls and women, its unfairness, and the extent and diverse nature of misogyny are shown both at the level of small details of the plot and also at the level of the whole story. All of the novels included in my study include feminist characteristics and make feminist interpretations possible, as I hope this study reveals.

Keywords: eating disorders, feminist literary research, gender studies, eating disorder research, phenomenology of the body, Finnish eating disorder literature, literary eating disorder representation, gender, girlhood, womanhood, gendered eating, gendered appearance ideals, corporality, sexuality, positionality of females

English proofreading

Hilkka Stotesbury

John Stotesbury

Esipuhe

Väitöskirjani tekeminen on ollut kronologisesti suhteellisen lyhyt ajanjakso (2008–2012), mutta näinä vuosina on tapahtunut hyvin paljon niin tutkimukseni kuin ihmisenä oppimiseni ja kasvamiseni kannalta. Näihin vuosiin on mahtunut muun muassa eteenpäin menemistä, taaksepäin katsomista, eroja, naurua, itkua, luopumisia, juhlia, maanantaiaamuja, kohtaamisia, uusia ihmisiä, seikkailuja, ystäviä, teehetkiä, valvomista, löytämistä, musiikkia.

Tärkeää on, että tapahtuu. Tärkeää on, että niin tutkimus kuin elämä menee eteenpäin ja kehittyä. Tutkimuksenteon aikana ajatteluni on muotoutunut, ja itselleni läheiset etenkin feministiset viitekehykset ovat alkaneet yhä paremmin hahmottua niin tutkimuksen kuin aktivismin parissa. Väitöskirjaani viimeistellesäni pystyin samalla suorittamaan eräänlaista genealogiaa, kun jotkin ideani eivät enää vastanneet nykyistä ajatteluani. Ensimmäiset kaksi vuotta kirjoitin tutkimusta ja siihen liittyviä artikkeleja pitkiä työpäiviä. Nämä vuodet olivat tuotteliasta luomisen aikaa. Tein myös useita matkoja niin Suomessa kuin ulkomailla konferensseissa ja seminaareissa, joissa sain lisää intoa jatkaa kenties pienehkössä solmussa olevaa tutkimustani. Viimeiset kaksi vuotta puolestaan olivat muokkaamisen ja viimeistelyn aikaa, jolloin ideoista ja keskittymisestä oli kenties välillä vaikeaa saada kiinni. Tutkimuksen lähestyessä loppuaan tuntui, että tekemiseni ja aika vain hidastuivat. Hidastumisesta tai sen tunteesta huolimatta voin nyt iloisena pidellä kädessäni valmista tutkimusta. Nyt onkin aika kiittää minua tukeneita lukuisia ihmisiä ja tahoja.

Ensinnäkin kiitän rahoittajiani Olvi-säätiötä, Itä-Suomen yliopiston filosofista tiedekuntaa ja Suomen kulttuurirahaston Pohjois-Karjalan rahastoa. Ilman näiden toimijoiden myöntämiä apurahoja tutkimuksen teko ei olisi ollut mahdollista. Seuraavaksi kiitän lämpimästi minua eri opintojeni vaiheissa tukeneita ja väitöskirjaani ohjanneita kirjallisuuden professori Erkki Sevästä ja naistutkimuksen professori emerita Kaija Heikkistä. Lämmin kiitos myös kirjallisuuden professori Mika Hallilalle, joka opetti ja ohjasi minua opintojeni varhaisemmissa vaiheissa ja ohjasi pro gradu -tutkielmaani sekä väitöstutkimukseni alkuvaiheita. Suuri kiitos myös esitarkastajilleni kirjallisuudenprofessori Sanna Karkulehdolle ja kirjallisuudenprofessori Päivi Lappalaiselle, joiden tarkat ja rakentavat huomiot ja muutosehdotukset, jäntevöittivät tutkimustani vielä aivan loppuvaiheissa. Kollegiaalisesta tuesta, keskusteluista ja käytännön avusta kiitän lämpimästi myös Eliina Armista, Kaisu Kortelaista, Samuli Häggiä, Merja Sagulinia, Sinikka Vakimoa, Jyrki Pöysää, Heidi Pankamoa, Ilona Raunolaa, Tiina Seppää, Taija Kaarlenkaskea ja Kari Kolaista.

Feminismi aktivismina ja naistutkimus/sukupuolentutkimus ovat olleet minulle erittäin tärkeitä miltei kaikkien yliopistovuosieni ajan, mutta yhä tärkeämmäksi se on tullut nykyhetkeä lähestyttäessä. Feministisistä teoreettisista, tutkimuksellisista ja aktivistisista keskusteluista ja meiningeistä suuri kiitos Inna Nybomille, Maiju Parviaiselle, Anu Pulkiselle, Tuula Jorolle, Mari Väänänselle, Johanna Vallalle, Erja Laakkoselle, Aino Tormulaiselle, Hanna Pitkäselle, Iiris Lehdolle ja Terhi Nevalaiselle. Feministisestä tai muusta aktivismista, hengailuista, randomhengailuista, yhdessä opiskelusta, keskusteluista ja erilaisista projekteista kiitos Henna Liirille, Hanne-Miia Ollikaiselle, Linda Koskiselle, Jukka Suvannolle, Hanna Korhoselle, Tähti Oksaselle, Jani Lukkariselle, Juhana Venäläiselle, Hanna Pulkalle, Sini Silverille, Anna Venäläiselle, Jaana Viskarille, Laura Kumpuniemelle, Laura Hallikkaalle, Outi Sulopuistolle, Riikka Rintalalle, Viljami Hukalle ja Tuomas Järvenpäälle.

Lämmin kiitos perheelleni. Isi ja äiti: olette aina tukeneet minua elämässäni ja opinnoissani kannustaneet minua opiskelemaan sellaista, mikä aidosti kiinnostaa. Isi: rentouttavat Eno-viikonloput, ”tihutyöt”, kirjat...! Äiti: rukoukset ja kuunteleminen. Kiitos myös Tuomas tietokoneavusta ennen väitöskirjan esitarkastukseen jättämistä ja Kukka rukouksista ja tuesta. Lämmin kiitos myös Rauni: mielenkiintoiset ja lämpimät keskustelut, kirjat, *Launtain toivotut* ja *Lukupiiri*...!

Aivan suunnattoman suuri kiitos vanhoille ja hieman uudemmmille rakkailla ystävileni, rakkailla ja muille merkityksellisille ihmisille. Kiitos Maija vuosia jatkuneesta ystävydestäsi. Kirsi: kiitos vuosia kestäneestä ystävydestä, joka on kestänyt myös ajoittaiset etääntymiset. On huippua, että yhä ollaan ystäviä ja nähdään! Vera: tulen aina iloiseksi iloisuudestasi ja energiastasi! Ja tanssi jatkuu, Dancehall-noita! Kiitos Jesse (*About Today*), J. (Juna-asema! & 8105), S. (Ehkä...!) ja Eetu (Ihana kettu!) Kiitos lukuisista suurenmoisista meiningeistä! Anu: Kiitos keskusteluista ja viisaista näkemyksistäsi, kuuntelemisesta, tehetkistä, jumpista ja vaikka mistä! Nää mummot ne tanssii vielä satavuotiainkin! Juho: kiitos keskusteluista, joissa olet kuunnellut ja ollut läsnä- ja musiikista! Kummallekin teille kiitos siitä, että teille olen voinut tulla oikeastaan milloin vain kylään. Elvi: Kiitos energiastasi, iloisuudestasi ja kaikista hulluista tempauksista noitarumpuineen ja tansseineen! Anna: kiitos huipuista keskusteluista, juhlista, tanssimisesta ja tarkkanäköisyydestäsi elämän suhteen! *Heartbeats*! Sunna: kiitos lämmöstä, tuesta, ja moninaisista keskusteluista! Vaikka asuisit jossakin ihan muualla, uskon, että ystävytemme säilyy. Hanna: kiitos tuesta, lukuisista yöllisistä keskusteluista, ymmärtämisestä, valvomisista – ja kaurapuurosta & kirkasvalolampusta! Viimeisestä infernaalisesta häsäkästä kiitos äärettömästi Eetu, Hanna ja Sunna!

Nyt uudet haasteet ja seikkailut kutsuvat.

Joensuun Marjalassa tuulisena mutta keväisenä päivänä 1.4.2012.

Hanna Mikkola

Sisällys

TIIVISTELMÄ	4
ABSTRACT	6
Esipuhe	12
Sisällys	14
1. JOHDANTO	16
1.1. Tutkimuksen aihe, tausta ja tavoitteet	16
1.2. Syöminen osana suorituskeskeisyyttä ja hyväksyttävän minän esitystä	19
1.3. Tutkimusasetelma	23
1.4. Tutkimuksen rakenne	25
2. SYÖMISHÄIRIÖT JA KAUNOKIRJALLISUUS	28
2.1. Syömishäiriöistä ja niiden selitysmalleista	28
2.1.1. Lääketieteellinen näkökulma	29
2.1.2. Psykologinen näkökulma	33
2.1.3. Kulttuurintutkimuksellinen näkökulma	35
2.1.4. Ruumiinfenomenologinen näkökulma	38
2.2. Syömishäiriöaihe suomalaisessa nykykirjallisuudessa ja kirjallisuudentutkimuksessa	40
2.2.1. Kaunokirjallisia syömishäiriöitä	40
2.2.2. Tutkimusaineisto	47
2.2.3. Aikaisempi tutkimus	56
2.2.4. Tutkimusaineisto osana yhteiskunnallisia syömishäiriökeskusteluja	59
3. TEORETTISET JA METODISET LÄHTÖKOHDAT	63
3.1. Tekstuaalisen ja kontekstuaalisen lähestymistavan sekä erilaisten teorioiden yhdistämisestä	63
3.2. Feministinen lähiluku	67
3.3. Keskeiset käsitteet	74
3.3.1. Representaatio	74
3.3.2. Sukupuoli, tyttö, nainen	77
3.3.3. Syömishäiriöisyys	80
3.4. Intertekstuaalisuus tutkimusaineistossa	81
4. RUUMIILLISUUS, TYTTÖYS, NAISEUS JA SYÖMISHÄIRIÖT	84
4.1. Tytön ja naisen muuttuva ruumis	86
4.1.1. Murrosikä ja muuttuva ruumis	87
4.1.2. Tytön ruumis versus naisen ruumis ja äidin ruumis	92

4.1.3. Naisen ruumiissa	99
4.2. Syömishäiriöisen ruumiinkuva	102
4.2.1. Oman ruumiin hahmottaminen.....	102
4.2.2. Syömishäiriöisen ruumis kulttuurisena anomaliana.....	106
4.3. Syömishäiriöiden ylläpitäminen ruumisprojekteissa	109
4.3.1. Syömishäiriöiden alkupisteitä	109
4.3.2. Syöminen, liikunta ja laihduttaminen.....	114
4.4. Naistenlehtiäkö syyttäminen?	121
4.5. Uskonnollisuus ja myyttisyys syömishäiriöisten ruumiinkuvauksissa	132
5. SEKSUAALISUUS, TYTTÖYS, NAISEUS JA SYÖMISHÄIRIÖT	139
5.1. Tyttöjen ja naisten seksuaalisuuden kokemuksellisuus	142
5.1.1. Kiinnostusta ja kokeiluja	144
5.1.2. Seksuaalisen halun kysymyksiä	155
5.1.3. Äidin ruumis seksuaalisuuden merkinä.....	167
5.1.4. Seksuaalisuuden kokemuksellisuuden kuvaannollisuus	174
5.2. Seksuaalisuuden rakentuminen.....	183
5.2.1. Kohti aseksuaalista ruumista	183
5.2.2. Moninaiset seksuaalisuuden positiot.....	186
5.3. Seksuaalisen väkivallan kulttuuri.....	198
5.3.1. Syömishäiriötä sairastavien henkilöhahmojen vanhempien suhde	200
5.3.2. Seksuaalisen väkivallan kokemukset	211
6. TYTÖN JA NAISEN POSITIOT JA SYÖMISHÄIRIÖT	219
6.1. Tytön ja naisen positiot ja määrittelemine yhteiskunnallisissa instituutioissa.....	222
6.1.1. Koulu: kiltit tytöt ja naiseuden oppitunnit.....	222
6.1.2. Terveystenhoidon väliintulot ja huoli ”tulevista äideistä”	231
6.2. Henkilöhahmojen positiot ja suhteet perheessä	240
6.2.1. Henkilöhahmojen isäsuhteista.....	241
6.2.2. Henkilöhahmojen äitisuhteista	246
6.3. ”Rasva on feministinen asia”	255
6.3.1. Sukupuolitettu syöminen, ”normaalin” ja ”epänormaalin” syömis suhteet ja ruoan monet merkitykset.....	256
6.3.2. Katseen voima: peilaaminen ja katsotuksi tuleminen	272
6.4. Mitä tulee ”kiltin tytön” jälkeen?	278
7. LOPUKSI.....	289
7.1. Ruumiillisuus, seksuaalisuus, tyttöys, naiseus ja syömishäiriöt —keskeisiä tuloksia.....	290
7.2. Metodologista itsereflectiota	296
LÄHTEET.....	300
HENKILÖHAKEMISTO	325

1. JOHDANTO

*Kumma kun kaikki puhuivat koko ajan ruuasta. Se oli joku nykyajan pakkomielle.
(Laura Honkasalo: Siskoni, enkelinluinen tyttö 2001: 10–11.)*

1.1. TUTKIMUKSEN AIHE, TAUSTA JA TAVOITTEET

Väitöskirjassani tutkin syömishäiriöiden kytkeytymistä naissukupuoleen suomalaisessa nykykirjallisuudessa, tarkemmin sanottuna romaaneissa. Keskityn syömishäiriöiden tarkasteluun ruumiillisuuden, seksuaalisuuden ja nais- ja tyttöahmojen kulttuuristen positioiden teemojen kautta. Tytöt ja naiset ovat tavalla tai toisella syömishäiriöitä kuvaavien romaanien keskiössä. Syömishäiriöisiä poikia tai miehiä ei näissä teoksissa kuvata.¹ Lisäksi syömishäiriöitä käsittelevät teokset ovat lähes poikkeuksetta naisten kirjoittamia.²

Jotakin todellista ilmiötä tarkastelevaa kaunokirjallisuutta on mielekästä tarkastella suhteessa sen representoimaan kohteeseen, jolloin kyseistä ilmiötä voi hahmottaa uusista näkökulmista ja ymmärtää siitä enemmän (Hägg 2008: 8). Syömishäiriöt ovat keskeinen nykyisen kulttuurimme ilmiö, joka kertoo jotakin ajastamme: syömishäiriöitä ei nykyisessä määrin ja varsinkaan nykyisissä ulkonäön muokkaamiseen liittyvissä merkityksissä ole esiintynyt juurikaan ennen 1980-lukua (Keel 2005; Turtonen 2003: 4–5; Utrio 2001: 8). Tutkimani romaanit ottavat osaa yhteiskunnallisiksi syömishäiriökeskusteluiksi³ kutsumaani diskurssien joukkoon. Diskursseilla tarkoitan puhetapoja, joiden kautta todellisuutta jäsennetään, lähestytään ja myös rakennetaan. Diskurssit sisältävät monien ihmisten jakamia ideoita ja uskomuksia, toisaalta näin tehdessään ne sulkevat aina jotakin ulos: toisilla on enemmän mahdollisuuksia puhua, ja nämä puhetavat muodostuvat hyväksytyiksi tai hyväksytymmiksi kuin niiden, joiden ääni ei pääse yhtä hyvin kuuluviin. Täten diskurssit sisältävät aina myös vallanaspektin. (Foucault 2000: 50–55; Saarikoski 2001: 264, n49.) Syömishäiriökeskusteluja käydään muun muassa televisio- ja radio-ohjelmissa, sanoma- ja aikakauslehdissä, kouluissa, Internetissä ja lääketieteellisessä syömishäiriöiden tutkimuksessa.

1 Suomalaisissa romaaneissa, jotka eivät määrity syömishäiriöromaneiksi, poikien, miesten tai vaikkapa vanhusten syömishäiriöitä tai eriaisteisia syömisongelmia ei juurikaan kuvata. Mirjami Hietalan nuortenromaanissa Tapahtui keltaisessa talossa (1977) kerrotaan Samista, joka on lihonut paljon syötyään ahdistukseensa. Pirjo Hasisen (2009) romaanissa *Sano että haluat* puolestaan kuvataan kertoja Lauran kokkina työskentelevän aviomiehen Jimin intohimoista suhdetta ruokaan ja ruoanlaittoon. Lisäksi ohimennen kerrotaan Lauran isän askeettisesta ruokasuhteesta ja runsaasta liikkumisesta.

2 Poikkeuksena on Jukka Parkkisen *Suvi Kinon* -trilogian päätösosa *Suvi Kinon ja elämän eväät* (1999), jossa päähenkilö Suvi sairastuu anoreksiaan.

3 Keskustelun sijaan puhun keskusteluista korostaakseni syömishäiriöistä käytävien keskustelujen ja niiden osapuolten moneutta.

Ajatusta kirjallisuuden dialogisesta luonteesta ovat kehittäneet etenkin Mihail Bah-
tin (1979, 1991) ja Hans-Georg Gadamer (2004). Suomessa kirjallisuuden dialogisuu-
den ideaa ovat soveltaneet monet tutkijat; ensiksi lähinnä Pertti Karkama (esim. 1974,
1980, 1995), myöhemmin esimerkiksi Elina Arminen (2009). Arminen (mts. 54) näkee
kaunokirjallisten teosten dialogisuuden sekä puheenvuorona kulttuurisessa dialogissa
että teoksen moniäänisyyden kautta. Dialogisuuden näkökulmasta voi lähestyä myös
syömishäiriöitä käsittelevää kirjallisuutta: ne kiinnittyvät vahvasti nykyaikaan, ja niiden
analysointi ja tulkinta edellyttää lähihistorian ja nykyhetken syömishäiriöilmiöön ja sii-
hen liittyvään tutkimukseen tutustumista. Syömishäiriöilmiön kaunokirjallisesta merkit-
tävyyydestä kertoo jo se, että sitä vähintäänkin sivuavaa kaunokirjallisuutta on huomatta-
va määrä.

Suomalainen kirjallisuus reagoi 1970- ja 1980-luvuilla lisääntyneisiin syömishäiriöi-
hin nopeasti (Lappalainen 2006: 137). Vaikka suurin osa syömishäiriöitä käsittelevistä
teoksista on peräisin 1990-luvulta ja 2000-luvun tuntumasta, aihe on ollut esillä jo hu-
omattavasti varhaisemmin (esim. Hietala 1977; Huovi 1986; Idström 1985; Talvio 1987;
Tolonen 1988). Kaiken kaikkiaan syömishäiriöt ovat varsin yleinen aihe suomalaisessa
nykykirjallisuudessa, erityisesti nuorten kirjallisuudeksi luokiteltavissa teoksissa (Huhtala & Juntunen 2004: 145; Huhtala 2006: 12–19; Härkönen 2001: 297). Näistä myös tutki-
musaineistooni kuuluvaa Huovin *Madonnaa* (1986) pidetään jo jonkinlaisena anoreksia-
tai syömishäiriökirjallisuuden klassikkona (Heilala 2006: 129). Ensimmäisten joukossa
syömishäiriöaihetta on käsitellyt myös Vuokko Tolonen, jonka romaani *Salainen keitto-
kirja* (1988) niin ikään kuuluu aineistooni.

Syömishäiriöitä kuvataan siis sekä nuorille että aikuisille suunnatussa kirjallisuudes-
sa. Lasten- ja nuortenkirjallisuuden on usein katsottu realistisen ja ”suoran” kerronta/
esitystapansa vuoksi kykenevän tarkastelemaan ajankohtaisia yhteiskunnallisia aiheita
ja osoittamaan vanhentuneita käytäntöjä huomattavasti aikuisten kirjallisuutta nope-
ammin (Heikkilä-Halttunen & Rättyä 2003: 7). Ruumiillisuudesta, lihavuudesta sekä
syömishäiriöistä, erityisesti anoreksiasta, kirjoittaminen on yleistä uusimmassa suoma-
laisessa nuortenkirjallisuudessa (Heilala 2006; Huhtala & Juntunen 2004: 145; Huhtala
2006 & 2007; Härkönen 2001; Lappalainen 2006; Mikkola 2007). Tautitieteellisesti nykyi-
siä nuortenkirjoja arvioitaessa yleisin kuvattu sairaus on juuri syömishäiriö (Härkönen
2001: 297). Ylipäätään erilaisten kompleksisten aiheiden, kuten alkoholismin, huumeiden
käytön, perheen hajoamisen, työttömyyden, syrjäytymisen ja seksuaalisen identiteetin
etsimisen kuvaukset ovat leimallisia nykyiselle nuortenkirjallisuudelle (Heikkilä-Halttu-
nen & Rättyä 2003: 5–8; Korkiakangas & Saarinen 1998: 166–167; Rättyä 2003b: 170–171).
Suomalaisessa aikuisten kirjallisuudessa syömishäiriöaihe on myös vahvasti näkyvillä,
vaikka syömishäiriöstä kertovia aikuisten teoksia, varsinkin teoksia, joissa syömishäiriö
olisi pääaiheena, on ilmestynyt huomattavasti vähemmän kuin nuortenromaneja.

Tutkimusaineistooni kuuluu viisi suomalaista 1980–2000-luvuilla ilmestynyttä nuor-
ten romaania ja aikuisten romaania. Ilmestymisjärjestyksessä romaanit ovat Hannele
Huovin *Madonna* (1986, M), Vuokko Tolosen *Salainen keittokirja* (1988, SK), Laura Hon-

kasalon *Siskoni, enkelinluinen tyttö* (2001, SET), Kira Poutasen *Ihana meri* (2001, IM) sekä Sofi Oksasen *Stalinin lehmät* (2003, SL). Osa teoksista (IM; M; SET) luokitellaan yleisesti nuortenkirjallisuudeksi ja osa (SK; SL) aikuisten kirjallisuudeksi.⁴

Tutkimusaineistoni teokset edustavat *syömishäiriöromaaneiksi* kutsumaani kirjallisuutta niiden aiheen käsittelyn laajuuden, intensiteetin ja monipuolisuuden vuoksi, ja nämä kyseiset teokset käsittelevät aihetta verrattain rikkaasti ja kompleksisesti. *Jokaista* syömishäiriötä *jossakin määrin* käsittelevää tai sivuavaa teosta on melko mahdotonta tavoittaa. Esimerkiksi kesällä 2008 lukemani Orvokki Aution *Pesärikko*-romaanitrilogian kolmas osa *Merkki päällä* (1985) sekä romaani *Valokuvavarkaat* (1988) sisälsivät yllätyksekseni kuvauksia bulimisesta syömisestä. Omien lukukokemusteni ja muiden tutkijoiden (esim. Heilala 2006) näkemysten perusteella voin todeta myös, että ylipäättään naishenkilöhahmojen syömiseen, ruokaan, ruoan valmistamiseen, painoon, ulkonäköön sekä ruumiin kokoon ja muotoihin liittyvät pohdinnat ja kuvaukset ovat sangen tavallisia suomalaisessa naisten kirjoittamassa nykyisessä (siis muussa kuin eksplisiittisesti syömishäiriötä käsittelevässä) kaunokirjallisuudessa.

Tutkimani romaanit ottavat osaa yhteiskunnallisiin syömishäiriökeskusteluihin representaatioidensa kautta sekä representoivat niitä fiktiivisten keinojen avulla. Syömishäiriöromaanit avaavat tiettyjä näkökulmia syömishäiriöilmiöön: Joiltakin osin kaunokirjalliset syömishäiriöiden representaatiot uusintavat vallitsevia käsityksiä syömishäiriöistä, joita ne kuvaavat, mutta ainakin tutkimusaineistoni teokset olennaisesti myös toisintoistavat vakioisia lähestymistapoja ja esittävät myös aivan uusia ja yllättäviä näkökulmia tuoden näin uutta käsityksiimme syömishäiriöistä.⁵ (de Lauretis 1989 & 2003; Koivunen 1996: 51–52.) Kulttuurisen dialogin ulottuvuuden kautta nähtyinä kaunokirjallisuus tulee nähdä nimenomaan aktiivisena merkitysten tuottajana (Arminen 2009: 57).

On siis oleellista tutkia sitä, kuinka romaanit kuvaavat syömishäiriötä. Aihe on relevantti paitsi aktualisuutensa vuoksi, myös siksi että syömishäiriötä ja tutkimusaineistoni teoksia on kirjallisuudentutkimuksessa tutkittu melko vähän. Gadamerin (2004: 22) mukaan väitelauseet eivät ole vain vastauksia kysymyksiin, vaan kysymyksen ja vastauksen suhteella on hermeneuttinen funktio, kun ne voivat puhutella vastaanottajaa, ja väitelauseessa voi olla ”totuutta” vain silloin, kun se puhuttelee. Tärkeimmät syyt täl-

4 Jako nuorten romaaneihin ja aikuisten romaaneihin ei ole yksiselitteinen, ja se on pitkälti kirjallisuusjärjestelmään liittyvien käytäntöjen tulosta. Esimerkiksi moni nuorten aikuisten kirjaksi luokiteltu teos ei merkittävästi eroa aikuisten kirjallisuudesta, mutta julkaiseminen, markkinointi ja muu tuotanto sijoittavat kunkin teoksen omaan ryhmäänsä. Vastaavasti aikuisten teoksia on siirtynyt lasten kirjoiksi, mistä tuttua esimerkkinä on vaikkapa Daniel Defoen *Robinson Crusoe* (Nikolajeva 2004: 22). Uusinta nuortenkirjallisuutta taasen kuvaa hyvin erikäisten lukijoiden tavoittaminen: yhä nuoremmat lukevat nuorten kirjoja, ja samaan aikaan nuortenkirjallisuuden ja aikuisten kirjallisuuden rajasta on tullut häilyvä (Heikkilä-Halttunen 2001: 219; Huhtala & Juntunen 2004: 145.) Jakoa nuortenkirjallisuuteen ja aikuisten kirjallisuuteen käytetään usein myös arvottavasti, vaikka kummassakin on sekä ”hyviä” että ”huonoja” teoksia. Väitöstutkimuksessani aikuisten romaanien ja nuortenromaanien jaon tai erojen ja yhtäläisyyksien pohtiminen ei ole oleellista, vaan tarkastelen aineistoa ennen muuta temaatisesti syömishäiriöilmiön kuvausten kautta. Aineiston keskeisimpänä valintakriteerinä on ollut syömishäiriöiden kuvaamisen monipuolisuus, ja sitten tutkittavaksi on valikoitunut sekä aikuisten romaaneja että nuortenromaneja.

5 Tässä tutkimuksessa pääsen käsiksi siis siihen, kuinka syömishäiriöromaanit kuvaavat syömishäiriöilmiötä. Sen sijaan aivan eri kysymys, jota olisi kiinnostavaa tutkia jatkossa, on syömishäiriöromaanien suhde realimaailmaan. Tätä voisi lähestyä esim. reseptitutkimuksen näkökulmasta tarkastelemalla sitä, miten syömishäiriöromaanien lukijat ovat merkityksellistäneet teosten syömishäiriökuvauksia.

le tutkimukselle ovat kiinnostukseni syömishäiriöilmiötä kohtaan ja etenkin romaanien syömishäiriöiden käsittelytapoja kohtaan. Syömishäiriöromaanien voi sanoa puhutelleen minua jo yläastevuosistani saakka, jolloin niihin ja siis osaan väitöskirjani tutkimusaineistostanikin (Honkasalo 2001; Huovi 1986; Poutanen 2001) jo tutustuin.

Kiinnostukseen liittyy olennaisesti halu oppia edes jollakin tavalla käsittämään syömishäiriöitä; niin niiden sisältämää kauhua ja irrationaalisuutta kuin myös kiehtovuutta ja vetovoimaakin. Syömishäiriötutkimuksessa pohditaan joskus tutkimisen mahdollisuutta suhteessa tutkijan omiin kokemuksiin syömishäiriöistä. Pamela K. Keelin (2005: vii–viii)⁶ mukaan syömishäiriöitä voi riittävällä etäisyydellä tutkia syömishäiriötä itse sairastanut sekä riittävällä ymmärryksellä sellainen, jolla ei ole henkilökohtaista sairauskokemusta. Anne Puuronen taasen (2000a; 2000b; 2004) on kehittänyt syömishäiriöisen kokemusmaailman ymmärtämiseen pyrkivää tutkimusotetta, mikä on ensiarvoista myös sairastuneen hoidon kannalta.

Tutkimuksessani pyrin ymmärtävään tutkimusotteeseen kaunokirjallisten representaatioiden kautta. Itse näen nimenomaan ruumiinfenomenologisen lähestymistavan mahdollisuutena pyrkiä ymmärtämään syömishäiriöihin liittyvää järjenvastaisuutta, kun yksilön ruumiin kokemukset nostetaan esiin ja nuo kokemukset nähdään sukupuolispesifisti (Julkunen 2010: 186). Tavoitteenani on tuottaa feministinen luenta suomalaisista naisten kirjoittamista syömishäiriöromaneista ja lisätä syömishäiriöitä käsittelevän kirjallisuuden tuntemusta sekä ymmärrystä syömishäiriöilmiötä kohtaan.

1.2. SYÖMINEN OSANA SUORITUSKESKEISYYTTÄ JA HYVÄKSYTTÄVÄN MINÄN ESITYSTÄ

Olet mitä syöt -televisio-ohjelmassa (MTV3 2005, 2007, 2009) vierailtiin lihavien⁷ suomalaisten kodeissa ja tarkastettiin heidän jääkaappiensa sisältöjä. Muun muassa voi, metvurstipakkaukset, sininen lenkki, lakritsit ja suklaalevyt saivat kyytiä. Kunkin jakson päähenkilölle laadittiin seuraaviksi kuukausiksi dieetti ja kunto-ohjelma. Sitten muuttaman kuukauden kuluttua (eli jakson lopussa) kuvausryhmä palasi tämän ihmisen luokse katsomaan, kuinka hän on uudessa elämäntavassaan edennyt.

Olet sitä mitä syöt -lausahdus viittaa siihen, että ihmisen ruumiin koostumus rakentuu sen mukaan, millaista ravintoa hän syö. Virkkeen takaa on luettavissa myös viittaus henkilön ulkonäköön. Ulkonäkö on merkityksellistynyt myös moraalisesti siten,

⁶ Keelin teokseen viitattessani käytän työni muusta viitteiden merkinnästä poikkeavaa käytäntöä. Keel esittelee lyhyesti lukuisia alan tutkimuksia. Käytännöllisistä syistä johtuen en viittaa niihin jokaiseen erikseen muulloin kuin hyödyntäessäni jotakin tutkimusta laajasti.

⁷ Lihava ja lihavuus (fatness, fat) -sanoja voidaan käyttää poliittisesti erottautuen lääketieteellisestä ”ylipainoisuuden” (overweight) ja liikalihavuuden (obesity) määritelmistä: lihava ei ole itsestään selvästi ”yli” tai ”liikaa”. Uudessa lihavuustutkimuksessa sanoista halutaan karistaa pilkalliset konnotaatiot ja vakiinnuttaa ne ei-arvottaviksi termeiksi. (Harjunen & Kyrölä 2007a: 15–16; Harjunen & Kyrölä 2007b: 306.)

että normien mukaisen ja näin hyväksyttävän ulkonäön mielletään viittaavan myös ihmisen hyvinvointiin. Lihavuuden sitä vastoin on katsottu kertovan kattavasti yksilön ominaisuuksista, minkä vuoksi ylipainoisiin on liitetty mielikuvia laiskuudesta, itsekurin puutteesta ja tyhmyydestä. Tämän vuoksi lihavat työnhakijat ja -tekijät ovat kokeneet syrjintää työnhakutilanteissa ja työpaikoilla. Usein lihavuudesta puhuttaessa keskitytään lihavuuden terveyshaittoihin. (Bordo 1993: 193, 195; Harjunen 2007: 211; Harjunen & Kyrölä 2007a: 11, 14, 28; Kyrölä 2010: 34–35; Manninen 2009 – olotila.yle.fi/arkisto/olet-sita-milta-naytat.)

Uskontotieteilijä Anne Puuronen (2004) on tarkastellut väitöskirjassaan *Rasvan tyttäret. Etnografinen tutkimus anorektisen kokemustiedon kulttuurisesta jäsentymisestä* anoreksiaa sairastavien, siitä toipuneiden tai toipumassa olevien tyttöjen ja nuorten naisten anorektisen merkitysmaailman muodostumista ja suhdetta ympäröivään rakenteelliseen ja sosiokulttuuriseen elämään (mts. 8–9). Puuronen kritisoi nykyajan suomalaisen yhteiskunnan suorituskeskeisyyttä ja korkeita tehokkuusvaatimuksia, joihin suhteutettuna anorektinen elämäntapa ei välttämättä näytäkään täysin järjettömältä (myös Bordo 1993; Sceats 2000: 76). Työssä, vapaa-ajassa, jopa perhe-elämässä on nähtävissä suorittamisen ja tehokkuuden vaatimuksia. Erityisen hyvin suorittaminen ja esityksellisyys kuvaavat nykykulttuurin suhdetta syömiseen ja ulkonäköön. Niin naisilla kuin miehilläkin normien ja ideaalien mukaiseen ulkonäköön pääseminen ja etenkin sen ylläpitäminen vaativat työtä, johon yhdistyy kuluttaminen. Ulkonäköön liittyvät markkinat ovat valtavat ja taloudellisesti erittäin merkittävää liiketoimintaa. (Esim. Bordo 1993; Utrio 2001; Wilska 2001.)

Suorittamisen paineet ja hyvän ulkonäön saavuttamisen ja säilyttämisen vaatimukset koskettavat monia, eivät vain syömishäiriöitä sairastavia. Kenelläpä meistä ei olisi omakohtaisia kokemuksia vaikkapa työelämän ja opiskelun kuormittavuudesta? Laura Hakalan toimittamassa *Siskonmakkarat – Miltä syömishäiriö tuntuu* (2001) -teoksessa Hakalan veli pohtii syömishäiriöitä, syömishäiriöiden ymmärtämistä ja suhteuttamista yhteiskunnalliseen todellisuuteen osuvasti näin:

– – minä voin toimia tavalla, jota Laurassa pitäisin sairaana. Mutta onko se välttämättä sairasta? Kuuluuhan moniin mielen ja ruumiin sairauksiin oireita, jotka kuuluvat terveidenkin arkeen. Useinkaan en jaksa tai ehdi käydä salilla niin kuin tekisi mieli ja olen suunnitellut. Tämä saattaa harmittaa tavalla, jota ulkopuolisen on vaikea ymmärtää. Tois-sä ja opinnoissa on niin ikään suorastaan kiihottavaa laatia itselleen kunnianhimoisia aikatauluja, joiden romahtaminen vääntää mieltä. – – Sellaiset yleisesti hyväksytyt hyveet kuin pitkäjänteisyys ja sitkeys ovatkin osa yhteistä tautia. Ponnistelu muuttuu silmissäni orjuudeksi. – – Ihmiset orjuuttavat itsensä. Tällaisten ajatusten myötä tauti alkaa näyttää joka puolelle ulottuvalta pirulta, joka saattaa nostaa päätään miltä suunnalta hyvänsä. (Hakala, toim. 2001: 301–302.)

Syömishäiriöiden yleisyydestä on Suomessa tähän asti ollut saatavilla huonosti tietoa. 12–24-vuotiaista tytöistä ja naisista 0,5–1 % arvioidaan sairastavan anoreksiaa ja noin 1–3 % bulimiam. Epätyypillisiä syömishäiriöitä arvioidaan esiintyvän 5–10 prosentilla nuorista. Joka kymmenes 18-vuotias tyttö on kärsinyt diagnoosikriteerien mukaisesta syömishäiriöstä ja jopa joka viidennellä tytöllä on esiintynyt syömishäiriöoireilua nuoruusvuosien aikana. (Isomaa ym. 2009: 199–207; syomishairioliitto.fi c). Syömishäiriöitä esiintyy nykyisin eri arvioiden mukaan myös 5–10 prosentilla pojista ja miehistä (Puuronen 2002: 288; syomishairioliitto.fi c). Lasten ja vanhusten syömishäiriöt ovat myös lisääntyneet. (syomishairioliitto.fi. b)).

Erityyppiset syömishäiriöt ja erilaiset muut syömiseen ja ulkonäköön liittyvät ongelmat, kuten ahdistus ovat lisääntyneet jatkuvasti (Airola & Tarsalainen 2005: 97; Keel 2005; Turtonen 2003: 4). Stakesin koulututkimuksesta selvisi, että normaalipainoisista 14–16 vuotta vanhoista tytöistä 60 % tuntee itsensä joskus lihavaksi, ja 10–11-vuotiaista tytöistä 75 % ei pidä ulkonäöstään. Alakoulun viimeistä luokkaa käyvistä tytöistä vain yksi kymmenestä on tyytyväinen ulkonäkönsä. Enemmän kuin 80 % nuorista ja terveistä naisista ei ole tyytyväinen painoonsa, ja monet yrittävät jotenkin säädellä painoaan. (Airola & Tarsalainen 2005: 97.)

Keväällä 2009 YLE TV1:llä esitetty *Projektina keho* -ohjelman ja Taloustutkimus Oy:n toteuttamasta tutkimuksesta käy ilmi, että ulkonäköpaineet ovat tuttuja suurimmalle osalle suomalaisista. Naiset kokivat paineita useammin kuin miehet: 80 % naisista ja 57 % miehistä ilmoitti kokevansa ulkonäköpaineita. Sukupuolen lisäksi ikä ja koulustausta vaikuttivat ulkonäköpaineiden kokemiseen: muita useammin ulkonäköpaineita kokivat 30–39-vuotiaat, opiskelijat ja ylioppilas- ja opistotason tutkinnon suorittaneet. Vanhemmissa ikäryhmissä ulkonäköpaineet olivat pienemmät. Yleisimmäksi syyksi (67 %) ulkonäköpaineille nimettiin omat odotukset ja toiveet (naiset 74 %, miehet 49 %). Muiksi syiksi listattiin median luomat mielikuvat, oma kumppani, tuttavat ja kilpailu työpaikoista. Median vaikutuksen mainitsivat erityisesti naiset, alle 40-vuotiaat, korkeasti koulutetut ja toimihenkilöasemassa työskentelevät. (Lappalainen 2009 – olotila.yle.fi/arkisto/tutkittua-ulkonakopaineet.)

Ruoan ja syömisen tehtävä on monimutkaistunut, ja sillä on lukuisia muita merkityksiä kuin ravinnon saaminen ja nälän tyydyttäminen. Ravinnon saannin lisäksi ruoalla ja syömisellä on muun muassa terveydellisiä, ekologisia, eettisiä ja sosiaalisia funktioita. Suomalainen ruokakulttuuri on myös muuttunut viime vuosikymmenien aikana. (Haasjoki 2006: 162; Mäkelä 2000; Mäkelä, Palojoiki & Sillanpää 2003; Puuronen 1999 & 2004: 96–100; 103–106; 237–255 & 2008; Sceats 2000: 1–10.) Suomalaisista naisista normaalipainon ylittää reilu puolet ja miehistä kaksi kolmasosaa. Lapsista ja nuorista ylipainoisiksi on arvioitu 15 % ja lihaviksi 5 %.⁸ (<http://www.terveyskirjasto.fi> a) & b).) Vaikka liha-

⁸ Lääketieteessä ylipaino- ja lihavuustermejä käytetään synonyymisesti (vrt. alaviite 5). Kuitenkin vaikuttaa siltä, että useimmiten ylipainosta puhutaan, kun ”normaalin” eli painoindeksin lukeman 25 raja ylittyy melko vähän. Painoindeksiluokituksilla ilmaistuna lihavuuden vaikeusasteet ovat lievä lihavuus 25–30, merkittävä lihavuus 30–35, vaikea lihavuus 35–40 ja 40 tai yli sairaalallinen lihavuus. Painoindeksin lisäksi painoa arvioidaan vyötärönympärystä mittaamalla: vyötärölihavuudesta on kyse, kun vyötärön ympärys naisella on yli 90 cm ja miehellä

vuotta esiintyy siis paljonkin, laihduttaa moni niin sanotun kokemuksellisen ylipainon takia ja puhtaasti ulkonäkösyistä. Kokemuksellisella ylipainolla tarkoitetaan tällaista itsen kokemista ylipainoiseksi tai lihavaksi, vaikka paino olisi normaalilukemissa. (Harjunen 2002: 87–88; Johansson 2001: 11–12; Puuronen 2004: 241).

Rankimmin tyytymättömyys omaan ulkomuotoon ilmenee syömishäiriöissä. Syömishäiriöt ovat aikaamme ja yhteiskuntaamme kiinnittyvä ilmiö. Tavallisesti yleisimmillä syömishäiriöillä tarkoitetaan anoreksiaa eli laihuushäiriötä ja bulimiaa eli ahmimishäiriötä (Keel 2005: 10; Turtonen 2003: 4).

Lääketieteessä syömishäiriöt on tunnistettu vaihtelevasti. Anoreksia on tunnettu ainakin kolmesataa vuotta (Aaltonen ym. 2003: 271). Ensimmäisen kerran 'anoreksia nervosa' termiä käytettiin 1878 (Keel 2005: 17). Bulimia sen sijaan määriteltiin sairaudeksi vasta 1970-luvun lopussa (Aaltonen ym. 2003: 275; Keel 2005: 27). Anoreksiaan verrattavaa käyttäytymistä on esiintynyt jo kaukana menneisyydessä, jolloin ruoasta ja nautinnoista voitiin kieltäytyä uskonnon ja hengellisyyden vuoksi (Johansson 2001: 32; Keel 2005: 14–16; Utrio 2001: 5–7). Tunnettuna bulimian vertailukohtana puolestaan mainitaan usein Rooman valtakunnan ajan mässäilevä ruokakulttuuri. Sekä anoreksian että bulimian niin sanotuissa historiallisissa muodoissa syinä ovat olleet muut kuin ulkonäköön liittyvät syyt. (Keel 2005: 24, 30–31.)

Pääasiassa syömishäiriöt liittyvät länsimaiseen hyvinvointiin ja yltäkylläisyyteen (Keel 2005; Utrio 2001: 8). Jonkin verran syömishäiriöitä on kuitenkin havaittu myös ei-länsimaalaisissa yhteiskunnissa ja etnisissä vähemmistöissä: Anoreksiaa on havaittu myös yhteisöissä, jotka eivät ole olleet kosketuksissa länsimaalaisuuteen. Sen sijaan bulimiaa on todettu vain jollakin tavoin länsimaalaisuuteen kosketuksissa olleissa yhteisöissä. (Keel 2005: 13, 28–29; ks. myös Gordon, Katzman & Nasser 2001, toim.)

Syömishäiriöiden syitä ei ole täysin pystytty selvittämään, mutta häiriöiden nopea yleistyminen saa pohtimaan nykyistä kulttuuriamme. Onkin mietitty, tulisiko syömishäiriöitä lähestyä ensisijaisesti lääketieteellisenä vai yhteiskunnallisena ongelmana. (Turtonen 2003: 4–5.) Syömishäiriöön sairastumiseen ei ole löydettävissä yhtä ainoaa syytä (Airola & Tarsalainen 2005: 99; Keel 2005: 12). Syömishäiriöiden selitysmalleiksi on esitetty ainakin aikuiseksi kasvamisen pelkoa, tunneköyhää kasvuympäristöä, vanhempien nuorelle asettamia korkeita tavoitteita, laihuutta korostavaa kulttuuria ja mediaa sekä urheiluun liittyvää laihduttamista (Aaltonen ym. 2003: 271; Keel 2005). Puurosen (2000b: 40) mukaan anoreksiaa tarkasteltaessa tulisi kääntää kriittinen katse ”kulttuurimme anorektisuuteen”. Anorektiset ruoka- ja syömisvalinnat on tällöin mahdollista nähdä nykyajan ylikorostuneen terveystietoisuuden yhtenä ääripäänä ja suorituskeskeisyyden osana.

1.3. TUTKIMUSASETELMA

Tutkimukseni on feministinen luenta syömishäiriökuvauksista suomalaisissa naisten kirjoittamissa syömishäiriöromaaneissa. Kaunokirjallisia syömishäiriökuvauksia luen sekä suhteessa konstruoimaani syömishäiriöilmiöön että osana sitä.

Syömishäiriöilmiön tulkitsen pitävän sisällään:

- diagnosoituja syömishäiriöitä
- epätyypillisiä syömishäiriöitä
- erilaista epätyypillisten syömishäiriöiden ryhmään jossakin määrin, mutta ei välttämättä, lomittuvaa syömisestä ja ulkonäön kontrollointia (mm. tiukkoja erityisruokavalioita ks. esim. Puuronen 1999 & 2008)
- näiden kolmen reflektointia, minkä olen nimennyt yhteiskunnallisiksi syömishäiriökeskusteluiksi.
Yhteiskunnallisten syömishäiriökeskusteluiden osapuolia ovat esimerkiksi lääketiede, psykologia ja kaunokirjallisuus (osana mediaa).

Syömishäiriöilmiön määrittelyssä hyödynnän Michel Foucault'n ideoita jonkin kohteen rajaamisen ja määrittelyn hankaluudesta: kohteet eivät ole pysyviä ja selkeitä ja niiden esiintyminen tai tavat, joilla niitä luonnehditaan, eivät niin ikään ole pysyviä. Pysyvää on ainoastaan suhteiden muodostuminen "niiden pintojen välille, joilla kohteet voivat ilmaantua, rajautua, analysoida itseään ja yksilöityä." Oleellista on siis tarkastella diskursseja; tapoja, miten jokin kohde tai ilmiö on muodostettu. (Foucault 2005: 63–69.) Syömishäiriöromaanit ovat osa monimuotoista syömishäiriöilmiötä, mutta ne myös konstruoivat, määrittävät ja ottavat osaa syömishäiriöilmiöön muodostaen näin diskursseja.

Keskityn viiteen syömishäiriöromaaniiin, joissa syömishäiriötematiikka on käsitelty muihin syömishäiriöromaneihin ja muuhun syömishäiriöitä käsittelevään kirjallisuuteen verrattuna kompleksisemmin ja monitahoisemmin. Välillä kuitenkin käytän täydentäviä esimerkkejä muista syömishäiriöromaneista ja muusta syömishäiriöitä käsittelevästä kirjallisuudesta. Näin osoitan syömishäiriökuvasten runsauden naisten kirjoittamissa suomalaisissa romaaneissa 1970-luvun lopulta nykyhetkeen saakka ja tuotan uutta tietoa syömishäiriökirjallisuudesta feministisistä lähtökohdista.

Teosten kompleksisuus tai moninaisuus syntyy useasta tekijästä: juonikulusta, kerrosta, kielellisistä seikoista kuten sanastosta ja lause- ja virkerakenteista, metafiktiivisyydestä ja intertekstuaalisuudesta. Näitä seikkoja (toisten teosten kohdalla kaikkia, toisten kohdalla osaa) arvioimalla syömishäiriöromaanien laajasta kentästä erottuvat *Madonna* (1986, M), *Salainen keittokirja* (1988, SK), *Ihana meri* (2001, IM), *Siskoni, enkelinlui-*

nen tyttö (2001, SET) ja *Stalinin lehmät* (2003, SL). Tämän rajauksen mukaan 1990-luvulla ilmestyneet teokset eivät kuulu tutkimusaineistooni, mutta otan niistä kuten muista syömishäiriöromaneista ja syömishäiriöitä käsittelevistä romaaneista esimerkkejä, jotka ovat oleellisia syömishäiriöilmiön hahmottamiseksi suomalaisessa kaunokirjallisuudessa. Viiteen teokseen keskittyminen palvelee parhaiten feministisen lähiluvun käyttöä, jonka avulla luen teoksia tarkasti ja paikoin erittäin tarkasti.

Tehtävänasetteluni koskee syömishäiriöitä ja niiden representaatioita suhteessa ruumiillisuuteen, seksuaalisuuteen ja naiseuteen. Naissukupuolen ja syömishäiriöiden yhteen kietoutuminen on syömishäiriöromaneissa ilmeistä: sairastuneet ovat tyttöjä ja naisia, ja myös kirjailijat ovat lähes poikkeuksetta (Parkkinen 1999) naisia. Niin ikään suurin osa lukijoista on tyttöjä ja naisia (Lappalainen 2006: 143).⁹ Tarkastelun luontevana lähtökohtana on siten teoksissa representoitu tyttöyden ja naiseuden ja syömishäiriöiden suhde, jolloin työni päätutkimuskysymykseksi nousee: Miten naissukupuolen ja syömishäiriöiden representoidaan kytkeytyvän toisiinsa viidessä suomalaisessa syömishäiriöromaanissa?

Pääkysymystä tarkastelen osakysymyksen kautta:

1. *Miten ruumiillisuuden, tyttöyden, naiseuden ja syömishäiriöiden yhteyksiä representoidaan?*
2. *Miten seksuaalisuuden, tyttöyden, naiseuden ja syömishäiriöiden yhteyksiä representoidaan?*
3. *Miten tytön ja naisen positoiden ja syömishäiriöiden representoidaan liittyvän toisiinsa?*

Tarkastelen tyttö- ja naishenkilöhahmojen yhtäläisyyksiä, sisäisiä ja keskinäisiä eroja ja eroja poika- ja mieshenkilöhahmoihin. (Braidotti 1993: 28 & 1994:158–166; Mills 1995).¹⁰ Syömishäiriöisten tyttö- ja naishenkilöhahmojen tarkastelu on kaikkein keskeisintä, mutta heidän tavoittelemansa naiseuden ja naiseuteen liittyvien käsitysten rekonstruoinnissa olennaista on myös muiden tyttö- ja naishahmojen kuten äitien, ystävien, luokkatovereiden, siskojen, naisopettajien sekä kulttuurisia normeja rikkovien tyttöjen tarkastelu. Ruumiillisuuden ja seksuaalisuuden tarkastelussa liikun samantapaisten normatiivisuuden ja hyväksytyksi tulemisen kysymysten äärellä kuin tytön ja naisen positoiden määrittymistä tarkastellessani. Tällainen on esimerkiksi ideaaliruumiillisuuden ja heteronormatiivisen heteroseksuaalisuuden suhde.

Monitieteisessä työssäni hyödynnän muun muassa feminististä kirjallisuuden tutkimusta, narratologiaa, metafiction teoriaa, intertekstuaalisuuden teoriaa, sukupuolen tutkimusta, sekä erilaista ruumiillisuuden ja syömishäiriöiden tutkimusta. Metodini

⁹ Niin ikään esimerkiksi nuorten fantasiakirjallisuuden kirjoittajista valtaosa on naisia ja päähenkilöt tyttöjä (Heikkilä-Halttunen 2001: 223).

¹⁰ Sukupuolia on enemmän kuin kaksi, mutta tässä työssä keskitytään vain nais- ja mieshahmoihin, joita teokset kuvaavat.

on Sara Millsin (1995) feministiseen stilistiikkaan pohjaamani feministinen lähiluku (ks. Lahikainen 2007a: 29), jossa yhdistetään temaattinen tarkastelu, kontekstualisoiva lukeminen sekä muodon tason analysointi.

Konstruoimani syömishäiriöilmiön tärkeitä konteksteja ovat muun muassa ulkonäköideaalit, sukupuolen tuottaminen ja esittäminen, suorituskeskeisyys ja tehokkuusvaatimukset, syömisen moninaisuus, ruumisprojektit ja niihin liittyvät puhetavat ja jatkuvat muutokset eri elämänsfäreissä. Tutkimieni romaanien konteksteja ovat kulttuurinen hetki, jossa syömishäiriöilmiö esiintyy, kuten myös kaunokirjallinen ja tutkimuksellinen konteksti, eli aihepiiristä kirjoitetut romaanit ja muu kaunokirjallisuus, kirjallisuuden teoriat ja feministiset teoriat. Kontekstualisoivan luennan ohella tarkastelen tutkimuskysymyksiäni kaunokirjallisten strategioiden (metafiktio, intertekstuaalisuus, narratiiviset keinot) kautta.

Syömishäiriöiden selitysmallit toimivat sekä työn taustatietoina että analyysin välineinä. Käsittelemiäni syömishäiriöiden lähestymistapoja ovat lääketieteelliseksi, psykologiseksi, kulttuurintutkimukselliseksi, (pääasiallisesti psykoanalyysiin pohjaavat) ja ruumiinfenomenologiseksi nimeämäni lähestymistavat. Kahden ensimmäisen lähestymistavan tarjoaman tutkimustiedon avulla analysoin ja tulkitsen sitä, miten niiden ideointia romaaneissa käytetään ironisesti ja parodisesti. Kulttuurintutkimuksellisen lähestymistavan kautta taasen voi analysoida sekä romaanien syömishäiriökuvauksia että sitä kritiikkiä, jota kulttuurintutkimuksellista lähestymistapaa kohtaan teoksissa esitetään. Ruumiinfenomenologisen lähestymistavan kautta tulkitsen henkilöhahmojen syömishäiriöiden kokemuksellistamista ja merkityksellistämistä: sitä, kuinka traditionaalisia käsitteitä terveydestä ja sairaudesta horjutetaan.

Seuraavaksi kuvaan tutkimuksen rakentumista.

1.4. TUTKIMUKSEN RAKENNE

Tutkimuksessani on seitsemän lukua. Ensimmäinen on johdantoluku, toinen taustoittava teorialuku, kolmas teoreettis-metodologinen luku, neljäs, viides ja kuudes luku ovat analyysilukuja ja seitsemäs luku on päätösluku.

Tässä johdantoluvussa olen aluksi esitellyt tutkimukseni aiheita: syömishäiriöiden kuvauksia suomalaisissa naisten kirjoittamissa syömishäiriöromaneissa ja syömishäiriöiden kytkeytymistä ruumiillisuuden, seksuaalisuuden ja tyttöyden/naiseuden teemoihin. Toisessa taustoittavassa teorialuvussa esittelen ensiksi neljä syömishäiriöiden lähestymis- ja selitystapaa eli lääketieteellisen, kulttuurintutkimuksellisen, psykologisen ja ruumiinfenomenologisen lähestymistavan sekä kuvaan tapoja, joilla hyödynnän niitä analyysissa. Toiseksi tarkastelen syömishäiriöaihetta suomalaisessa kaunokirjallisuudessa sekä suomalaisessa kirjallisuudentutkimuksessa. Esitän muun muassa luettelon suomalaisista kaunokirjallisista teoksista, joissa syömishäiriöaihe on jollakin tavoin esillä,

esittelen tutkimusaineistoni ja erittelen yhteiskunnallisia syömishäiriökeskusteluja ja kaunokirjallisuuden roolia niissä.

Kolmannessa teoreettis-metodologisessa luvussa hahmotan aluksi tekstuaalisen ja kontekstuaalisen lähestymistavan yhdistämistä ja erilaisten teorioiden hyödyntämistä samassa tutkimuksessa. Toiseksi esittelen käyttämäni *feministisen lähiluvun* metodin. Kolmanneksi määrittelen työni keskeiset käsitteet *representaatio*, *sukupuoli*, *tyttö*, *nainen* ja *syömishäiriöisyys*. Neljänneksi määrittelen vielä *intertekstuaalisuutta* kaunokirjallisena strategiana.

Neljännessä ja viidennessä analyysiluvussa tarkastelunäkökulma muodostuu henkilöhahmojen kokemusten kautta, kun taas kuudennessa analyysiluvussa tarkastelen teoksia enemmän niiden sisäistekijöiden kautta.

Neljännessä luvussa tarkastelen tyttö- ja naishahmojen ruumiillisuutta ja syömishäiriöitä. Ensiksi tarkastelen tytön ja naisen muuttuvaa ruumiillisuutta: murrosikäisen tytön ruumiin muuttuvuutta, tytön ja naisen ruumiin vastakkainasetteluja sekä hahmojen kokemuksia naisen ruumiista. Toiseksi tarkastelen syömishäiriöisen ruumiinkuvaa eli sitä, miten sairastuneet henkilöhahmot hahmottavat oman ruumiinsa ja kuinka syömishäiriöisen ruumis usein käsitetään kulttuurisena anomaliana. Kolmanneksi tarkastelen syömishäiriöiden rakentumista ruumisprojekteissa ja selvitän, miten syömishäiriöt saavat alkunsa teoksissa ja miten syömishäiriöitä pidetään yllä etenkin syömisen, liikunnan ja laihduttamisen ruumisprojektien avulla. Neljänneksi tarkastelen teoksissa kuvattuja ideaaleja syömishäiriöisyyteen vaikuttavina tekijöinä. Esimerkkeinä käytän teosten naistenlehtikuvauksia.¹¹ Viidenneksi tarkastelen uskonnollisuutta ja myyttisyyttä syömishäiriöisen ruumiin kuvauksissa.

Viidennessä luvussa tarkastelen tyttö- ja naishahmojen seksuaalisuuden ja syömishäiriöiden kytköksiä. Ensiksi tutkin seksuaalisuuden kokemuksellisuutta: erilaisia seksuaalisia kokeiluja, seksuaalista halua, oman seksuaalisuuden vertaamista oman äidin seksuaalisuuteen sekä seksuaalisten kokemusten kuvaannollisuutta. Toiseksi tarkastelen seksuaalisuuden toteuttamista toisaalta aseksuaalisuuteen pyrkimisenä, toisaalta seksuaalisuuden toteutumista muuten kuin heteronormatiivisena heteroseksuaalisuutena. Kolmanneksi pohdin seksuaalisen väkivallan kulttuuria henkilöhahmojen vanhempien suhteen sekä henkilöhahmojen kokeman suoran seksuaalisen väkivallan kautta.

Kuudennessa luvussa tutkin tytön ja naisen positioita ja niiden suhdetta syömishäiriöihin. Ensiksi tarkastelen tytön ja naisen positioitumista ja määrittelemistä julkisissa instituutioissa eli koulussa ja terveydenhuollossa. Toiseksi hahmotelen henkilöhahmojen positioita ja suhteita perheessään. Suhteista keskityn äiti- ja isäsuhteisiin. Kolmannen ”Rasva on feministinen asia” otsikoimani luvun alla tutkin sukupuolitettua syömistä, ”normaalin” ja ”epänormaalin” syömisen suhteita ja ruoan monimerkityksisyyttä. Lisäksi tarkastelen katsomisen ja katsotuksi tulemisen kautta tehtyä ruumiin merkityksellistämisprosessia.

11 Ks. Mikkola 2010.

Seitsemännessä työn päättävässä luvussa teen yhteenvetoa ja esitän tärkeimpiä päätelmiä tutkimuksesta. Lisäksi hahmottelen lyhyesti jatko-tutkimuksen mahdollisuuksia.

2. SYÖMISHÄIRIÖT JA KAUNOKIRJALLISUUS

Lukijani, arvaan että olet itsekin ylipainoinen, koska olet tarttunut juuri tähän kirjaan etkä niihin miljooniin muihin, jotka ratkovat filosofisia, moraalisia, eettisiä tai vaikkapa Suomen sisäpoliittisia ongelmia. Sinun ongelmasi on sinun ruumiisi, joka piinaa sinua ja niin kauan kuin kannat rasvaista taakkaasi, et ole kiinnostunut mistään muusta. (Vuokko Tolonen: Salainen keittokirja 1988: 9–10.)

2.1. SYÖMISHÄIRIÖISTÄ JA NIIDEN SELITYSMALLEISTA

Syömishäiriöt ja kaunokirjallisuus voivat ensi ajattelemalla tuntua olevan melko kaukana toisistaan. Syömishäiriöt ovat kuitenkin olleet fiktiivisen proosan aiheina Suomessa, elämä- ja omaelämäkertakirjallisuudesta puhumattakaan, jo reilun kolmen vuosikymmenen ajan.

Syömishäiriöiden kaunokirjallisten representaatioiden ymmärtämiseksi ja tulkitsemiseksi on hyvä tuntee laajasti syömishäiriöiden tutkimusta erilaisine selityksineen ja näkökulmineen, joihin suhteessa kaunokirjallisia representaatiota voi lukea. Tässä luvussa erittelenkin ensin syömishäiriöiden tutkimusta niin lääketieteen, psykologian, sosiologian, kulttuurintutkimuksen kuin ruumiinfenomenologiankin näkökulmista. Kaunokirjallisisissa syömishäiriöiden kuvauksissa keskeisiksi nousevat syömishäiriöisten henkilöhahmojen ruumiillisuus, seksuaalisuus ja naissukupuoli sekä heidän kokemuksensa niistä. Syömishäiriöt ja niiden selitysmallit toimivat sekä työn taustateorioina että analyysin välineinä.

Olen valinnut mukaan omaa tutkimustani parhaiten tukevia lähestymistapoja. Lääketieteellinen, oireisiin keskittyvä näkökulma on mukana siksi, että sen kautta voi hahmottaa, mitä syömishäiriöt sairauksina merkitsevät. Muut lähestymistavat eivät ole yhtä oirekeskeisiä, vaan niissä paneudutaan erilaisiin kulttuuriin taustatekijöihin sekä sairastuneiden omiin kokemuksiin. Lääketieteellisen ja psykologisen tutkimustiedon avulla analysoin ja tulkitSEN sitä, miten niiden tietoa on hyödynnetty, usein ironisesti. Kulttuurintutkimuksellisen näkökulman kautta taasen analysoin sekä romaanien syömishäiriökuvauksia että kulttuurintutkimuksellisen lähestymistavan romaaneissa osakseen saamaa kritiikkiä. Ruumiinfenomenologisen lähestymistavan kautta tulkitSEN henkilöhahmojen kokemuksia syömishäiriöistä ja syömishäiriöille antamia merkityksiä: sitä,

kuinka traditionaalisia käsityksiä terveydestä ja sairaudesta horjutetaan.

2.1.1. Lääketieteellinen näkökulma

Lääketieteessä syömishäiriöt tunnistetaan tiettyjen fyysisten ja psyykkisten oireiden avulla, joita sitten pyritään hoitamaan eri keinoin. Syömishäiriöiden määrittelyt, joista saamme tietoa hyvin monelta taholta (esim. aikakauslehdet, Internet, tietokirjat syömishäiriöistä), ovat pitkälti peräisin lääketieteestä.

Yleisimmät syömishäiriöt ovat anoreksia nervosa eli laihuushäiriö ja bulimia nervosa eli ahmimishäiriö. (Keel 2005: 1–12; Turtonen 2003: 4–5). Anoreksian diagnostiset kriteerit ovat seuraavanlaiset:

- a) Kieltäytyminen vähintään omaan ikään ja pituuteen suhteutetun minimipainon ylläpidosta (esim. painon lasku alle 85%:iin odotetusta painosta tai riittävän painon saavuttamatta jääminen pituuskasvun aikana niin, että paino jää alle 85 %:iin odotetusta).
- b) Jatkuva painon nousun tai lihomisen pelko alipainoisuudesta huolimatta.
- c) Kokemukset omasta ruumiin painosta ja muodoista ovat häiriintyneet; painon ja muodon vaikutus siihen, miten henkilö kokee itsensä, tai oman alipainon vakavuuden kieltäminen.
- d) Naisilla, joilla on kuukautiset, amenorrea eli vähintään kolmien perättäisten kuukautisten poisjääminen.

Tämän perusmääritelmän lisäksi anoreksiaa sairastavien oireita voivat olla esimerkiksi hiustenlähtö, lanugo eli untuvaisen karvan kasvu kaikkialle vartaloon, alhainen verenpaine, seksuaalisen kiinnostuksen puuttuminen, liiallinen liikunta, pakkomielleisyys ruoan ja kaloreiden suhteen, yksinäisyys, eristäytyminen ja syrjään vetäytyminen. (Buckroyd 1997: 16–17; Keel 2005: 3; Turtonen 2003: 8–9.)

Anoreksiasta on erotettavissa kaksi alatyyppeä: paastoamistyyppi sekä bulimian oireita omaava ahmimis-vatsantyhjennystyyppi, joista paastoamistyyppi on tavallisempi. Anoreksian ahmimis-vatsantyhjennystyyppin ja bulimian erottaminen voi olla vaikeaa, mutta hoidon kannalta on tärkeää huomata se, että anoreksian ahmimis-vatsantyhjennystyyppiä sairastavilla on enemmän yhteistä anoreksian paastoamistyyppiä sairastavien kuin bulimikkojen kanssa. (Aaltonen ym. 2003: 271–272; Keel 2005: 2–4; Turtonen 2003: 6, 8.)

Bulimian diagnostiset kriteerit ovat seuraavat.

- a) Toistuvia ahmimisjaksoja, joiden tunnuspiirteinä ovat
 - 1.) selvästi suuremman ruokamäärän syöminen (esim. mikä tahansa kahden tunnin jakso) kuin useimmat ihmiset söisivät samassa ajassa ja olosuhteissa
 - 2.) tunne syömisen hallinnan puutteesta, esimerkiksi syömisen lopettamisen tai syötävän ruoan määrän säätelyn suhteen.
- b) Toistuva epäasianmukainen kompensatiokäyttäytyminen kuten oksentaminen, laksatiivien, peräruiskeiden, diureettien tai muiden lääkkeiden väärinkäyttö, paastoaminen tai liiallinen liikunta.
- c) Ahmiminen ja epäasianmukainen kompensatiokäyttäytyminen esiintyvät kumpikin ainakin kahdesti viikossa kolmen kuukauden ajan.
- d) Kehon muoto ja koko vaikuttavat kohtuuttoman paljon henkilön itsearvostukseen.
- e) Häiriö ei esiinny ainoastaan anoreksia nervosa -jakson aikana.

Muita bulimiaan usein liittyviä oireita ovat hammaskiilteen vaurioituminen jatkuvan oksentamisen vuoksi, ruoansulatushäiriöt, kurkun ja suun ärtyminen, ummetus, suolatasapainon hengenvaaralliset häiriöt, yksinäisyys ja eristäytyneisyys. (Buckroyd 1997: 38–39; Keel 2005: 5–6; Turtonen 2003: 24–25.)

Myös bulimiasta erotetaan kaksi alatyyppeä, jotka määräytyvät epäasianmukaisen kompensoivan toiminnan mukaan. Bulimian vatsantyhjennystyyppissä ahmistusta kompensoidaan poistamalla ruokaa elimistöstä esimerkiksi oksentamisen ja ulostuslääkkeiden avulla. Vatsaa tyhjentämättömässä bulimiatyyppissä ahmistusta kompensoidaan paastoamisen ja liiallisen liikunnan avulla. Vatsantyhjennystyyppi on yleisempi bulimian muoto. (Keel 2005: 5; Turtonen 2003: 25.)

Syömishäiriöt ovat monimutkaisia sairauksia, ja kaikki edellä esitetyt diagnostiset kriteerit täyttyvät vain vakavimmissa sairaustapauksissa. Syömishäiriöt voivat myös uusiutua paranemisen alettua tai sen jälkeen, ja vanhojen syömisongelmien tilalle voi tulla uusia. Esimerkiksi anoreksiaa sairastanut voi sairastua bulimiaan. (Keel 2005: 154–163.)

Anoreksian ja bulimian lisäksi on suuri joukko epätyypillisiä syömishäiriöitä (Eating disorders not otherwise specified; EDNOS), joissa jokin tai jotkin anoreksian tai bulimian kriteerit eivät täyty. Tunnetuin epätyypillinen syömishäiriö on BED (binge-eating disorder), jossa on toistuvia ahmimiskohtauksia, joita ei kuitenkaan kompensoida kuten bulimiassa. Seurauksena ahmimisesta voi olla vaikea lihavuus ja suuri painonvaihtelu. (Keel 2005: 7–10; syomishairioliitto.fi a.)

Suhteellisen uusi syömishäiriön muoto on ortoreksia nervosa eli terveellisen ruoan pakkomielle. Ortoreksiassa ruoan terveellisyydestä tulee pakonomaista, ja ruoalle asetettujen tiukkojen vaatimusten vuoksi ruokavalio muuttu hyvin kapeaksi. Ortoreksiassa olennaista ei siis niinkään ole ruoan määrä vaan laatu, eikä siinä kiinnitetä huomiota kehon muotoon ja kokoon kuten anoreksiassa ja bulimiassa. Ortoreksia voi olla lähtökohtana myös anoreksialle. (Mesimäki 2002 – yle.fi/vintti/yle.fi/akuutti/arkisto.)

Nykyajan varsin ruoka- ja terveyskeskeisessä kulttuurissa moni miettii syömistään, liikkumistaan, ruumiinmuotoaan ja kokoaan suhteellisen paljon. Monilla on elämänsä aikana syömisongelmia. Henkilöillä, jotka eivät sairasta anoreksiaa tai bulimiaa, voi olla häiriintynyt kuva omasta ruumiistaan, ja he voivat olla tyytymättömiä ulkonäkönsä. Arviot sairastuneiden määristä vaihtelevat jonkin verran, ja ne ovat todellakin vain arvioita siksi, että kaikki (lievimmin) sairastuneet eivät koskaan hakeudu hoitoon (Keel 2005: 140).

Suurin osa sairastuneista on tyttöjä ja nuoria naisia, ja suurimpana riskiryhmänä pidetään 12–18-vuotiaita ”tunnollisia ja kiltejä” tyttöjä. Anoreksiaan sairastuneet ovat useimmiten puberteetti-ikäisiä tai puberteetin kynnyksellä olevia tyttöjä, bulimiaan puolestaan sairastuvat usein hieman vanhemmat itsenäistymässä olevat nuoret. Noin 2 % väestöstä sairastaa nykyään vakavaa syömishäiriötä. Arvioiden mukaan viidesosa naisista sairastaa jonkinasteista syömishäiriötä. (syomishairioliitto.fi. a)) Syömishäiriöitä esiintyy enenevästi lasten, vanhusten, poikien ja miesten keskuudessa (Puuronen 2002; 288; syomishairioliitto.fi c.)). Näistä ryhmistä ehkä eniten tiedetään poikien ja miesten syömishäiriöistä. Syömishäiriöihin sairastuvista noin 5–10 % on poikia ja miehiä, ja heidän oireensa ovat samanlaisia kuin tytöillä ja naisilla. Poikien ja miesten syömishäiriöiden erityispiirteinä on kehodysmorfian (BDD) muoto lihasdysmorfia (Muscle dysmorfia), jossa sairastunut tavoittelee suuria lihaksia äärimmäisen kuntosaliharjoittelun ja tiukan ruokavalion avulla. Syömishäiriötä esiintyy enemmän urheilija-miesten kuin ei-urheilijoiden keskuudessa. Painon on tutkittu olevan urheilijoille tärkeä painoluokkien (esim. paini), suorituksen paranemisen (esim. pitkän matkan juoksu) sekä arvioinnin estetiikan (esim. voimistelu) takia. Syömishäiriöiden on tutkittu liittyvän myös homoseksuaalisuuteen siten, että syömishäiriöitä on enemmän homoseksuaalimiehillä kuin muilla miehillä. (Keel 2005: 39–41.)

Läketieteessä syömishäiriöiden oireet pystytään tunnistamaan tehokkaasti. Fyysiset tai biologiset syyt syömishäiriöille eivät kuitenkaan ole yksiselitteisiä. Muun muassa aivojen välittäjäaineiden häiriöiden (mm. häiriintynyt serotoniini-aineenvaihdunta) on tutkittu voivan olla syömishäiriöitä edistävänä tekijänä. (Keel 2005: 100–123; Turtonen

2003: 12.) Syömishäiriöiden hoidossa on tärkeää syömishäiriöiden monitahoinen – biologinen, psykologinen, sosiaalinen ja kulttuurinen – ymmärtäminen. Potilasta hoidetaan useimmiten ravitsemuskuntoutuksen, kognitiivisen terapian ja psykoterapian avulla. Hoitotiimeihin kuuluu asiantuntijoita monelta alalta: lääkäreitä, ravitsemusterapeutteja, psykologeja ja psykiatreja (Buckroyd 1997: 125–134; Keel 2005: 124–141; Turtonen 2003: 15–21, 26–27.)

Abrahamin ja Llwellyn-Jonesin esittämä listaus (alla) on kaksikymmentä vuotta vanha (alkuteos 1992). Sekä normaaliin syömiseen kuuluvat että kuulumattomat kohdat herättävät pohdintaa: Kaloreiden laskeminen ja siihen ohjaaminen (esim. ruoka-ainepakkausten entistään selvemmät kalorimäärämerkinnät), kevytruokien syöminen tai lukuisat erityisruokavaliot (esim. ns. karppaus eli vähähiilihydraattinen ruokavalio) ovat paitsi yleisiä myös hyväksytyinä ja normaaleina pidettyjä dieettejä. Esimerkiksi kalorimäärien tarkka ja näkyvä merkitseminen ruoka-ainepakkauksiin sekä Keskon ravintokoodisysteemi kertovat siitä, kuinka kalorimäärien tarkkailuun ohjataan laajasti. Laihduttamistuotteissa on niin ikään runsaasti tarjolla tavallisia aterioita korvaavia tuotteita, kuten patukoita ja juomia. Niin ikään Abrahamin ja Llwellyn-Jonesin normaaliin syömiseen sijoittamat ajatukset syömisestä joustavuudesta ja siitä, että tulee ymmärtää, että syöminen ei ole ”maailman tärkein” asia, tuntuvat nykyhetkellä muuttuneen. Taulukko osoittaa oivallisesti, kuinka syömiskäytäntöjen normaalius ja epänormaalius ovat määrittelykysymyksiä ja kontekstisidonnaisia ja kuinka paljon muutoksia on tapahtunut vain kahdessa vuosikymmenessä.

Normaali syöminen

Normaalia syömistä on

- syödä ainakin kolme kertaa päivässä
- syödä joissakin tilanteissa enemmän kuin tuntuu tarpeelliselta
- syödä joissakin tilanteissa vähemmän kuin tuntuu tarpeelliselta
- valita joskus runsaammin niitä ruokia, joiden mausta pitää erityisesti
- syödä tai olla syömättä silloin, kun tuntee itsensä onnettomaksi, huonotuuliseksi tai kireäksi
- syödä sekä ”hyviä” että ”huonoja” ruokia tuntematta syyllisyyttä
- järjestää ruokailunsa niin joustavaksi, että se ei häiritse työtä, opiskelua tai sosiaalista elämää
- syödä tarpeeksi paljon ruokaa ja erilaisia ruokia tarpeeksi usein, niin että ahmimishalua ei pääse syntymään
- syödä seurassa ollessa erilaisia ruokia ja riittävästi
- syödä toisinaan pikaruokapaikoissa, jos pitää sellaisesta ruoasta
- ymmärtää, että syöminen ei ole maailman tärkein asia, mutta se on tärkeää hyvän terveyden ylläpitämiseksi.

Normaaliin syömiseen ei kuulu

- kaloreiden laskeminen, ruoan punnitseminen tai tiukan ruokavalion noudattaminen
- kevytruokien syöminen, esimerkiksi leivän korvaaminen kevytsuklaalla
- oletus, että voi itse säädellä kehon tarpeita ruoan määrän ja laadun suhteen
- itsensä jatkuva punnitseminen
- itsensä hämääminen välttämään joitakin ruoka-aineita, esimerkiksi esittämällä erilaisia väitteitä kuten ”maitovalmisteet saavat minut voimaan pahoin”.

(Abraham & Llewellyn-Jones 1994: 152, mukailten.)

Syömishäiriöllä viitataan tutkimissani teoksissa representoituihin anoreksiaan ja bulimiaan, jotka useimmiten myös nimetään teoksissa. Osassa teoksia syömishäiriö voi ottaa monia muotoja. Teoksissa on eriteltävissä sekä anoreksian että bulimian kumppaakin muotoa. Työssäni en kuitenkaan keskity tarkkarajaisiin määritelmiin (mikä on usein mahdotonta) enkä sairauksien diagnostisiin oireisiin, joten käytän pelkkiä anoreksia- ja bulimianimityksiä tai syömishäiriö-termiä. Diagnostisia määritelmiä kiinnostavampaa on tutkia ja tulkita teosten syömishäiriöiden kokemuksellisuutta ja merkityksiä.

2.1.2. Psykologinen näkökulma

Selitysten etsiminen syömishäiriöille psykologian avulla on sangen yleinen lähestymistapa sekä tieteessä että arkisissa syömishäiriökeskusteluissa. Tässä luvussa esittelen lyhyesti perheeseen liittyvien mallien ja rakenteiden psykologista teoretisointia ja psykanalyysin käsityksiä syömishäiriöiden synnystä.

Keelin (2005: 82–83) mukaan perheissä, joissa esiintyy syömishäiriöitä, on enemmän ongelmia kuin perheissä, joissa ei esiinny syömishäiriöitä. Minuchin, Rosmanin ja Bakerin (1978) kehittämissä perhesysteemimallissa syömishäiriöt nähdään häiriintyneiden perhesuhteiden ilmauksina. Mallin mukaan perheet rakentuvat alasysteemeistä (kumppani, vanhempi, sisarus), joilla on erilaisia rooleja ja erilaista vastuuta. Rajat alasysteemien välillä voivat vaihdella liian heikoista liian vahvoihin. Jos alasysteemien rajat ovat liian heikot, alasysteemit menevät sekaisin. Tällainen tilanne on esimerkiksi silloin, kun lapset ovat mukana vanhempien välisessä kanssakäymisessä. Liian vahvat rajat taas eristävät perheenjäseniä toisistaan. Tutkimuksen mukaan anoreksiaperheissä oli rajojen epäselvyyttä tai heikkoutta. Lapsia ylisuojeltiin, konflikteja vältettiin ja ruumiilliset toiminnot olivat huomioon otettuna. Tytöillä ei ollut perheissä mahdollisuutta ilmaista henkilöiden välisiä konflikteja, ja konfliktit somatisoituivat anoreksiaksi. (Keel 2005: 78 < Minuchin ym. 1978.) Nykyisin on myös esitetty, että perheen sisäisestä vuorovaikutuksesta etsityt syyt voivat olla sekä seurauksia syömishäiriöistä että niiden syitä (Airola & Tarsalainen 2005: 101).

Suuressa joukossa tutkimuksia on käsitelty syömishäiriöistä kärsivien perhesuhteiden laatua ja havaittu erilaisia toimintavaikeuksia. Esimerkiksi bulimian ykköstyypin

ja anoreksian kakkostyyppin perheissä on havaittu normaalia vähemmän hoivaa, tukea, ymmärtämystä ja empatiaa ja enemmän konflikteja, vihamielisyyttä, syyllistämistä, torjumista ja eristämistä. Bulimian ykköstyyppin perheet olivat myös tunkeilevampia. Anoreksian kakkostyyppin perheissä kommunikointi ja tunteiden näyttäminen oli huonompaa. Ykköstyyppin anoreksiaperheissä ilmaistiin ristiriitaisesti hoivaa ja tunteita ja kiellettiin tytärten itseilmaisu. (Keel 2005: 78.)

Sosiaalisen oppimisen mallin mukaan syömistä koskevat häiriintyneet asenteet ja käyttäytyminen voivat olla muilta perheenjäseniltä opittuja. Bulimiaan sairastuneiden on havaittu tarkkailevan äitiensä syömistä. Syömishäiriöisten äideillä on usein laihdustustaustaa. (Keel 2005: 80–82.) Tyttöjen laihduttaminen oli todennäköisempää myös, jos heidän äitinsä kuvasivat heitä ylipainoisiksi ja kommentoivat heidän painoaan, ja heidän tyytymättömyytensä painoonsa oli todennäköisempää, jos heidän isänsä olivat kommentoineet heidän painoaan. Kaikkiaan vanhempien suorilla kommenteilla on suurempi vaikutus kuin vanhempien antamalla mallilla, ja äitien vaikutus on suurempi kuin isien. Mallit yksin eivät kuitenkaan johda syömishäiriöihin (Mp. < Keel ym. 1997b; Smolak ym. 1997; Smolak ym. 1999.)

Psykoanalyttisessa teoriaperinteessä puolestaan ruumis nähdään tiedostamattoman hallitsemana. Syömishäiriöitä tarkasteltaessa äidin ja tyttären suhteen konfliktit nousevat ratkaiseviksi tekijöiksi. Syömishäiriöisyyttä selitetään seksuaalisuuden kieltämisellä ja/tai tukahduttamisella. Anoreksiassa tytön sisälleen ottama tai haluama muuttuu kielletyksi, inhottavaksi tai myrkylliseksi. Tämä pätee niin ruokaan kuin heteroseksuaalisessa yhdynnässä miehen penikseenkin. Bulimiassa taas ruokaa ahmitaan mielipahan, pettymysten tai muiden negatiivisten tunteiden vuoksi. Ruoka voi toimia myös addiktiivisena sekä pahan olon että mielihyvän hallitsemisessa. Lisäksi ruoka voi toimia suojana erillisyyden uhkaa tai yksinäisyyttä vastaan. Bulimiaa sairastava tyttö voi merkityksellistää ruoan sisään ottamisen seksuaalisesti ja tunkeutuvasti, ja se herättää ällöttäviä, oksettavia ja inestisiä mielikuvia. (Reenkola 2004: 58–59.)

Psykoanalyttisesti jopa kasviruokavalion valitsemista selitetään tiedostamattomasta käsin. Kasviruokavalio voi symbolisoida väkivallatonta syömistä, kun taas liharuoka voi alitajuisesti edustaa äidin valtaa, äidin pauloja, josta on itseriittoisuuden säilyttämiseksi luovuttava. Lihan syöminen voi merkitä myös äidin syömistä. Äidin ”lihojen” himoitsemista tyttö välttää kieltäytymällä liharuoista. Läski ja rasva ovat erityisen kiellettyjä. Läski merkitsee seksiä ja voi merkityksellistyä liittyväksi äidin ruumiiseen ja raskauteen, jota tyttö ei halua. (Reenkola 2004: 70–71.)

Psykoanalyysissa tunnistetaan parhaiten anoreksia. Syömishäiriöiden selittämisessä tärkeimpänä pidetään seksuaalisuuden tukahduttamista. Freudin mukaan anoreksiaa voi luonnehtia seksuaalisuudesta poiskääntymiseksi ja kiinnittymiseksi halujen oraaliin vaiheeseen. (Reenkola 2004: 51 < Freud 1918: 106.) Anoreksian kehittymiselle haetaan syitä äidin ja tyttären suhteen varhaisista häiriöistä. Kuitenkin varhaislapsuus ei ole ainut vaikuttava tekijä, vaan myös naiseksi kasvamista ja seksuaalisuuteen liittyviä ongelmia pidetään ratkaisevina. Varhaiset mielihyvähäiriökäykset äidin kanssa, syöttöti-

lanteet ja äidin rakastaminen ovat pohjana tytön suhtautumiselle naiseksi kasvamiseen. Lisäksi kokemukset isän suhtautumisesta äitiin ja naiseuteen yleensä sekä tytön rakkaus isään vaikuttavat. Myös tytön käsitykset vanhempien seksuaalisesta suhteesta ovat tärkeitä. (Mts. 52–53.) Psykologisen/psykoanalyttisen teoriaperinteen tunteminen on hyödyllistä siinä mielessä, että voin tunnistaa ja tulkita teosten psykoanalyysiin tai yleiseen syömishäiriöiden psykologisointiin kohdistuvaa kritiikkiä. Tarkoituksenani ei ole lukea romaaneja klassisen psykoanalyttisesti. Perheasetelmia parodioivien teosten tai muuten tämäntyyppisiä asetelmia esittävien teosten psykoanalyttinen luenta kääntyisi teosten sisäistekijöitä, muun muassa jähmeiden sukupuolipositoiden kritiikkiä, vastaan. Sen sijaan tunnistan näitä klassisen psykoanalyysin kuten myös perhesysteemitheorian ja sosiiaalisen mallioppimisteorian asetelmien ironisointeja ja parodiointeja sekä hyödynnän feminististä psykoanalyttista teoriaa kuten Julia Kristevan ajatuksia objektista (1980/1993) ja Kim Cherninin (1987) ruokaan ja syömiseen liittyviä ajatuksia.

2.1.3. Kulttuurintutkimuksellinen näkökulma

Syömishäiriöt ovat lisääntyneet vahvasti 1960-luvulta lähtien (syomishairioliitto.fi a)), ja uuden syömishäiriötutkimuksen joistakin eriaivistä tuloksista huolimatta (esim. Gordon, Katzman & Nasser 2001, toim.) syömishäiriöt ovat pääosin vauraiden länsimaiden ongelma. Tämä kiinnittää huomion nykyiseen yhteiskuntaan ja kulttuuriin. Miksi syömishäiriöt ovat länsimaissa niin yleisiä kuin ovat? Mitkä tekijät yhteiskunnassamme ja kulttuurissamme voisivat olla ainakin osatekijöinä syömishäiriöiden kehittämisessä ja yleisyydessä?

Mediaa ja sen välittämiä ulkonäköidealeja syytetään usein nuorten (tyttöjen ja naisten) syömishäiriöisyydestä. Nykyisen mediatutkimuksen mukaan median vaikutuksia ihmisten käyttäytymiseen ei voi nähdä yksinkertaisina kausaalisuhteina. Televisiossa, mainoksissa tai muotilehdissä toistuvat kuvat pitkistä ja hoikista, monissa mallikuvissa suorastaan anorektisen laihoista, naisista eivät kuitenkaan voi olla vaikuttamatta jossakin määrin, vaikka syömishäiriöt ovatkin aina monen vaikuttavan tekijän summa. (Bordo 1993: 61–62, 201; Kyrölä 2006: 107.) Syömishäiriöön itse sairastuneiden kokemukset vahvistavat sitä, kuinka ideaalien runsas esilläolo on vaikuttanut heidän sairastumiseensa (esim. Hakala 2000, toim.).

Niin syömishäiriötutkimuksessa kuin myös laajasti yhteiskunnallisia ja kulttuurisia ideaalikäsityksiä ja niiden seurauksia (kuten juuri syömishäiriöitä) kritisoiavassa tutkimuksessa on huomioitu yhteiskunnallis-kulttuuristen tekijöiden vaikutus syömishäiriöihin. Miehiin ja naisiin kohdistuvista ulkonäköidealeista puhutaan alati paljon esimerkiksi naistenlehdissä, terveydenhoidon, kasvatuksen ja koulutuksen lehdissä ja tv-ohjelmissa. Tärkeimmän ideaalin eli hoikkuuden lisäksi naisen ruumiilta vaaditaan kiinteyttä sekä ”sopivaa muodokkuutta”.¹² ”Rasvattomuuden tyyli” ja ”rasvaton yh-

¹² Bordo 1993: 187–191; Johansson 2001: 38; Keel 2005: 59–71; Kinnunen 2001: 128; Näre 1992 & 2005; Puuronen 2004; Seatz 2000: 65–66; Tolonen 2001b: 81; Välimä 2001: 105.

teiskuntaruumis” ovat tavoitteita, joihin liittyvät ruumiin esilläpito, terveystietoinen minäpuhe ja terveyttä edistävä ruumiinmuokkaus (Puuronen 2004: 69, 81). Miesten ulkonäköideaalit mediassa ja muualla ovat myös vaativia: hoikkuus yhdistettynä lihaksikuuteen, joskaan miehen ruumiilla ja ruumiillisuudella ei ole samanlaista markkina- ja mainosarvoa kuin naisen.

Susan Bordo havainnoi teoksessaan *Unbearable Weight. Feminism, Western Culture, and the Body* (1993) ruoan, nälän, halun ja kontrollin suhteita naisten elämässä. Bordon mukaan naisiin kohdistuvien (ulkonäkö)ideaalien ja kontrollin taustalla ovat kulttuuriset ideaalit. Bordo nimittää nykyistä kulttuuria ”bulimiseksi”: toisaalla vaaditaan hoikkaa ulkomuotoa ja kehoitetaan liikkumaan ja syömään terveellisesti, toisaalla houkutellessa kuluttamaan ja nauttimaan. (Mt.) Bordo kritisoi muun muassa populaarikulttuurin esittämiä naiskuvia sekä yhä tiukkenevia ideaaleja. Enää ei riitä, että on *hoikka*, vaan vartalon on oltava myös *kiinteä* ja hyvin treenattu. (Bordo 1993: 187–191). Äärimmäisen ambivalentit vaatimukset ja tavoitteet ilmenevät selvästi bulimisessa käytäytymisessä.

Ulkonäköideaaaleista on tullut siis yhä vaativampia. Kun 1980-luvulla laihdutustuotemainosten ideana oli laihtuminen, 1990-luvulla mainoksissa peräänkuulutettiin kiinteyttä. Vihollisena ei ollut enää vain paino, vaan ”kohoumat, rasva tai löysyys”. Tyypillinen mainos 1990-luvulla kuului:

— get rid of those embarrassing bumps, bulges, large stomach, flabby breasts and buttocks. Feel younger, and help prevent cellulite build-up.... Have a nice shape with no tummy. (Bordo 1993: 189.)

Omien mainos- ja muiden mediaesitysten havaintojeni pohjalta 2000-luvulla sama kiinteyden vaatimus on säilynyt. Äärimmäisen kiinteyden saavuttaminen on todella vaikea tehtävä: Ellei halua olla lihaksikas on trimmattava itsensä erittäin laihaksi (”one must trim very near the bone”) (mts. 191). Laura Hakala (2000: 241) pohtiikin: ”Minä jäin miettimään, onko silmissä siintävä nykynaisihanne paitsi hento ja hauras, myös yhdellä sanalla OSTEOPOROOTTINEN.” Mediaesitysten välittämiltä ideaaleilta on vaikea välttyä. Bordo, itse kriittinen feministinen tutkija, hämmästeli sitä, kuinka hän katsellessaan uudelleen 1970-luvun elokuvissa esiintyviä naisia ei voinut välttää havainnoilta, joiden mukaan nuo naiset näyttivät ”veltoilta” ja ”löysiltä” (Bordo 1993: 187).

Ulkonäköideaalit ovat siis sidoksissa sukupuoleen. Sukupuolittaminen näkyy keskeisesti paitsi ulkonäköä koskeissa ideaaleissa ja arvostuksissa myös ulkonäön muokkaamiseen liittyvissä toiminnoissa kuten erilaisissa dieeteissä ja liikunnassa sekä suh- tautumisessa syömiseen ja ruokaan (Puuronen 2004: 244). Kuten ideaalisen ulkonäön sukupuolittuneissa ideaaleissa myös syömis- sukupuolittamisessa on kyse kontrollista, joka kohdistuu enemmän naisiin kuin miehiin. Vaikka miesten voi keskimäärin arvioida olevan ruumiinrakenteeltaan kookkaampia kuin naisten ja tarvitsevan siksi enemmän ruokaa ja energiaa, on tämänkaltaisten erojen kohdalla varottava, että eroja ei luonnol-

listeta tai muodosteta normeiksi. Biologisilta vaikuttavat erot voivat olla kulttuurisia, ja niistä johdettujen sosiaalisten normien muodossa rajoittaa naisten tai miesten toimintaa. (Pöysä 2004: 121.).

Bordon (1993) havaintojen perusteella vaikuttaa siltä, että kulttuurissamme ruumis, erityisesti naisen ruumis, on valjastettu kulutuksen maksimoimisen välineeksi. Ruumis ja ruumiin pinta ovat tärkeitä. Ruumiin katsotaan olevan keskeinen ”imagon tuottaja” ja kertovan kantajansa sisäisestä tilasta: heikkoudesta ja saamattomuudesta (”löysyys”) tai tarmosta ja itsekurista (hoikkuus, kiinteytys) (mts. 191–198). ”’Näyttää hyvältä’ tarkoittaakin nykyään samaa kuin ’olla hyvä’; näin hyvyys ja sen kuva sulautuvat toisiinsa”, syömishäiriöitä pitkään hoitanut psykoterapeutti Julia Buckroyd (1997: 75) kirjoittaa. Media- ja mainostutkija Leena-Maija Rossi puolestaan kuvaa mainonnan (nais)sukupuolittunutta ja seksualisoitunutta sävyä teoksessaan *Heterotehdas. Televisiomainonta sukupuolituotantona* (2003) näin:

Rintoja korostavien asentojen loputon toistaminen kuvissa onkin mainio esimerkki siitä, kuinka sukupuolen merkitykset rakentuvat toistamisen ja suorittamisen varassa. Nuorekkailla, kimmoisilla, jopa pallomaisilla, symmetrisillä, tuetuilla, profiilista kuvatuilla tai toisiaan vasten kuvatuilla tai toisiaan vasten puristetuilla rinnoilla myydään paitsi naisten vaatteita, myös ruisleipää, jäätelöä, tietokoneita, kameroita... Oikeanlaiset rinnat yhdistettynä runsaisiin pitkiin hiuksiin tai muuten selkeästi feminiiniseen kampaukseen ja suhteiltaan harmonisiin, huolellisesti ehostettuihin kasvoihin muodostavat yhdistelmänä keskeisen koodiston ihanteellistetulle naiskauneudelle. (Rossi 2003: 39.)

Buckroydin (1997: 75) hyvyys ja hyvännäköisyys ovat lähellä Puurosen (2004: 80–95) ajatuksia ”rasvattomuudesta”, jolloin rasva on metafora paitsi ruumiin rasvattomuudelle ja ”oikeanlaiselle” ruumiin muodolle ja ”hyvännäköisyydelle” myös tehokkuudelle ja suorittamiselle, josta kaikki suorittamiselle haitallinen ja vahingollinen ”rasva” on poistettu. Puurosen (mt.) nyky-yhteiskuntaa koskevia keskeisajatuksia ”rasvattomuusideologian” (myös Johansson 2001) lisäksi ovat lähes uskonnoksi muodostunut terveyden palvonta ja tehokkuusvaatimukset (ks. myös Helkama & Seppälä 2006). Puuronen pohtii kriittisesti anoreksiaan yhdistettyä niin sanottua kiltin tytön kuvaa ja anoreksian tulkitsemista yksioikoisesti haluttomuutena kasvaa naiseksi. Lisäksi Puuronen kritisoi kaikkialla lisääntyvää ”laihduuttamispakkoa”, jota hän nimittää ”kulttuuriseksi painonhallintapuheeksi”. Anoreksian voi nyky-yhteiskunnan suoritus- ja tehokkuuskeskeisessä toiminnassa nähdä jatkuvana ”paremmaksi tulemisena” ja ylisuorittamisena, joka johtaa sairastumiseen.

Ulkonäköideaalit, sukupuolitettu syöminen, suorittamis- ja tehokkuusvaatimukset sekä julkisuuden intimisoituminen (Näre 1992: 30 & 2005) asettavat (nuoret) naiset ja miehet monien valintojen ja vaatimusten eteen. Miten tulisi toimia, jotta menestyisin opinnoissa, työssä, elämässä? Mikä on terveellistä? Miten tulisi syödä ja liikkuu? Idealliset odotukset voivat tuntua suorastaan mahdottomilta täyttää.

2.1.4. Ruumiinfenomenologinen näkökulma

Fenomenologiassa ruumis määritellään ensisijaisesti eletyksi ja koetuksi ruumiiksi, "ruumiilliseksi todellisuudeksi", jonka yksilö kokee ja toissijaisesti objektiruumiiksi, joka noudattelee ulkoapäin opittua käsitystä biologisesta ja lääketieteellisestä ruumiista toimintoineen. Maurice Merleau-Pontyn ruumiinfenomenologian mukaan ruumis on merkitysten perimmäinen lähde, ei "biokemiallinen koneisto". Ruumiin suhteet sen omiin elimiin, objekteihin sekä toisiin ruumiisiin eivät ole ulkoisia kausaalisia tai funktionaalisia suhteita vaan merkityssuhteita muistuttavia sisäisiä suhteita. (Heinämaa, Reuter & Saarikangas 1997: 11; Merleau-Ponty 1978: 67–89, 148–153.)

Ruumiinfenomenologiassa kartesiolainen mieli–ruumis-vastakkainasettelu kumotaan. Ihmisen subjektiviteetti nähdään ruumiillistuneena ja lihallistuneena. (Merleau-Ponty 1978: 148–151; Rautaparta 1997: 129; Reuter 1997: 137, 147–149, 156–157, 162n15.) Ihminen ei ole vain fysikaalinen olento, eikä hänen subjektiivisuutensa ole puhdasta tietoisuutta, ei myöskään "aineen ja mielen heikko yhdistelmä", vaan "kolmas oleminen tapa" (Rautaparta 1997: 135; Reuter 1997: 147–149). Merleau-Pontyn mukaan koettu ruumis ei voi olla objekti objektiivisen ajattelun mukaisesti. Ihmisen suhde omaan ruumiiseensa on erilainen kuin muihin olioihin. Havaitun olion määritelmään kuuluu, että se on edessä katseen tai käden ulottuvissa, läsnä ja potentiaalisesti myös poissa. Oma ruumis (*corpre propre*) ei voi olla koskaan ihmisen edessä eikä sitä voi havaita samoin kuin muita olioita voi periaatteessa kaikilta puolilta. Toisaalta oma ruumis ei voi olla poissa, vaan se on aina läsnä. Omaa ruumista voi myös koskea ja tulla kosketetuksi yhtä aikaa. Oma ruumis on toisin sanoen sekä subjekti että objekti tai niiden välimuoto. (Merleau-Ponty 1978: 93, 148–153; Rautaparta 1997: 130.)

Merleau-Pontyn mukaan oma ruumis "pakenee" objektiivista ja tieteellistä ajattelua, ja ruumiin ominaisuudet ja piirteet eivät ole ehdottomia eikä ruumiin toimintoja voi selittää täysin empiirisillä kausaalteorioilla. (Hammond, Howarth & Keat 1991: 163; Rautaparta 1997: 130; Merleau-Ponty 1978: 148–153; Reuter 1997: 156–157). Oman ruumiin objektiivisen fysiologisen selittämisen tai empiristisen psykologisen selityksen riittämättömyyttä Merleau-Ponty havainnollistaa potilastapauksilla, joista tunnetuin lieenee niin sanotun aaveraajan kokeminen eli tapaukset, joissa potilaat, joiden raaja on amputoitu, mutta siitä huolimatta he yrittävät käyttää puuttuvaa raajaansa. Tieto raajan puuttumisesta ei siis poista raajan kokemista. Toinen tapaus on anosognia eli se, että potilas jättää huomioimatta halvaantuneen raajansa. (Hammond, Howarth & Keat 1991: 163; Merleau-Ponty 1978: 75–76; Rautaparta 1997: 130–131.) Vastaavasti syömishäiriöihin liittyvää ruumiin kokemista, etenkin niin sanottua kokemuksellista lihavuutta tai lihavuudentunnetta voi lähestyä tältä kannalta. Syömishäiriöön sairastunut voi tuntea ja havaita itsensä lihavaksi, vaikka empiirisesti olisi erittäin alipainoinen. Objektiiviset havainnot, kuten painolukema ja fyysiset muutokset, eivät auta henkilöä hahmottamaan ruumistaan, koska vaikka hän näkee ruumiinsa, hänen kokemuksessaan se on lihava.

Sukupuoli on fenomenologisessa tutkimuksessa määritelty toiminnan tavaksi ja ole-

misen tyyliksi, joka ei palaudu tiettyihin sukupuolielimiin tai hormonaalisiin ominaisuuksiin. Sukupuolittyyli koskee olemisen ja elämisen kokonaisuutta. Sukupuolen ei tule ensisijassa katsoa koskevan sitä, mikä tai millainen olio on kyseessä, vaan sitä, miten olio käyttäytyy ja suhtautuu maailmaan. (Heinämaa 1996: 12–13, 15.)

Merleau-Ponty ei sitoudu ajatukseen, jonka mukaan yksilö luo itse maailmansa. Merleau-Ponty näkee ruumiin toiminnan ensisijaisesti yhdessä toimimiseksi ja kanssakäymiseksi. Merleau-Ponty puhuu toiminnan persoonattomasta ja totunnaisesta tasosta, millä hän tarkoittaa sitä, että ruumis on paitsi yksilöllisten tekojen subjekti myös aikaisempien tekojensa sekä toisten tekojen toistaja. Yksilöt liikkuvat aina konkreettisesti toisten rinnalla ja tämän vuoksi tulevat aina jo valmiiksi hahmottuneeseen maailmaan. (Heinämaa 1996: 84; Merleau-Ponty 1978: 98–147, 174–199, 243–244, 346–348.)

Merleau-Ponty kuvaa ihmisruumiin toimimista asennoitumiseksi maailmaan ruumiinhahmona. Tähän liittyy niin ikään *elämismaailman* (das Lebenswelt) käsite. Ruumiinhahmo ei ole klassisen psykologian aistimusten ja assosiaatioiden yhteenliittymä, vaan ennen muuta asennoitumista tai suuntautumista tiettyihin käsillä oleviin ja mahdollisiin tehtäviin. Erilaiset merkitykset muodostuvat ruumiillisen subjektin ja maailman kohtaamisessa (Merleau-Ponty 1978: 100–101; Rautaparta 1997: 132; Reuter 1997: 139, 151.) Fysiologisen ja psykologisen yhdistäminen ei ole ratkaisu, vaan ihmisen olemisen ymmärtäminen dialektisena liikkeenä, myös suhteena maailmaan. (Rautaparta 1997: 131.)

Empirismiä Merleau-Ponty syyttää aistien näkemisestä ulkoisesti; kokemus ei koskaan ole puhdas näkö- tai tuntoaistimus, vaan eri aistimukset ovat yhteydessä toisiinsa. Intellektualismia hän puolestaan kritisoi siitä, että projektiokyky käsitetään ruumiista riippumattomaksi kognitiiviseksi toiminnaksi (Merleau-Ponty 1978: 67–72.)

Merleau-Ponty ei täysin kumoa empiristisiä selityksiä ruumiin toiminnoista, mutta korostaa, että mikään selitys ei ole lopullinen ja että erilaisten selitysten monimuotoisuus ei joskus johdu puutteellisista hypoteeseista vaan ilmiön moniselitteisestä luonteesta. Samoin hänen ajatuksensa yleensä ruumiin ja ruumiillisuuden selittämisestä korostavat sen monimutkaisuutta ja sitä, että mikään selitys ei ole lopullinen tai kattava. (Hammond, Howarth & Keat 1991: 173.) Tämä ajatus on yksi taustaidea myös siinä, että työssäni hyödynnän erilaisia ruumiin ja sukupuolen teorioita.

Ruumiillisella subjektilla on ruumiillinen identiteetti. Syömishäiriöiden ymmärtäminen vaatii Reuterin mukaan nimenomaan ruumiillisen identiteetin käsitettä. Reuter kritisoi lääketieteellistä näkökulmaa syömishäiriöisten ruumiillisuuteen; siinä etenkin anoreksiaa pyritään selittämään havaintokyvyn vamma, jonka vuoksi henkilö jatkuvasti yliarvioi ruumiinsa koon. Tutkimustulokset tämän hypoteesin selitysvuorosta ovat ristiriitaiset, sillä myös vertailuryhmien henkilöillä on havaittu ruumiinsa koon yliarvioimista. Erilaista näkemystä edustavien R. Meermanin ja W. Vandereyckenin mukaan ei ole selvää, mikä havaintoväärityksen rooli on syömishäiriössä: onko se syytä vai seurausta. He kritisoivat myös hypoteesin näköhavaintoon keskittymistä: näköhavainnon lisäksi tulee tutkia henkilön kognitiivisia ja emotionaalisia kokemuksia ruumiistaan. (Harjunen 2002: 87–88; Johansson 2001: 11–12; Puuronen 2004: 241; Reuter 1997: 144–145 < Meer-

man & Vandereycken 1988: 160–164.)¹³

Syömishäiriöitä voi tarkastella intentionaalisenä toimintana, maailmaan suuntautumisena, ilman että maailmaa ja subjektia voidaan erottaa toisistaan. Ne muodostavat merkityksiä ja toisensa yhdessä. (Reuter 1997: 137.) Intentionaalisuus ei tässä tarkoita samanlaista tietoista toimintaa, kuten silloin kun jokin yksinkertainen tehtävä päätetään suorittaa vaan ruumiin merkityksellistä suuntautumista maailmaan. Syömishäiriöt intentionaalisuudestaan huolimatta luovat yksilölle merkityksiä juuri siinä elämismaailmassa, jossa hän elää. (Mts. 140–142.)

2.2. SYÖMISHÄIRIÖAIHE SUOMALAISESSA NYKYKIRJALLISUUDESSA JA KIRJALLISUUDENTUTKIMUKSESSA

Syömishäiriöiden tutkimusta voi käyttää kaunokirjallisten syömishäiriökuvausten tutkimiseen sen mukaan, miten tutkimuskysymykset asetellaan ja millainen lukutapa ja metodit valitaan.

Työssäni on mukana yhteiskunnallisen luennan ulottuvuus. Tytöt ja naiset sairastavat syömishäiriöitä eniten, ja nämä sairaudet mielletään yleensä tyttöjen ja naisten sairauksiksi, joiden syyt ovat yhteiskunnallis-kulttuurisia. Feministisen lähiluvun avulla luen teoksia sukupuoli- ja yhteiskuntakriittisesti. Syömishäiriöiden kaunokirjallisten representaatioiden tutkimuksessa on aikaisemmin hyödynnetty juuri yhteiskunta- ja kulttuurikriittistä tutkimusta (esim. Lappalainen 2006; Huhtala 2006 & 2007), mutta myös lääketieteellistä ja psykologista näkökulmaa on hyödynnetty (Näre 2002).

Omassa tutkimuksessa käytän kirjallisuudentutkimuksellisten lähtökohtien ohella erilaista syömishäiriöiden tutkimusta: osa tutkimuksista toimii ilmiön hahmottamisen taustatietoina (lääketieteellinen näkökulma, mutta itse asiassa myös psykologinen, kulttuurintutkimuksellinen ja ruumiinfenomenologinen näkökulma), osa teoksiin sisältyvän kritiikin tulkitsemisen apuna (kulttuurintutkimuksellinen näkökulma ja psykologinen näkökulma) ja osa taasen tukee syömishäiriöisten henkilöhahmojen syömishäiriöiden kokemuksellisuuden tarkastelua (ruumiinfenomenologinen näkökulma).

2.2.1. Kaunokirjallisia syömishäiriöitä

Syömishäiriöt ovat varsin yleinen aihe suomalaisessa nykykirjallisuudessa, erityisesti nuorten kirjallisuudeksi luokiteltavissa teoksissa (Huhtala & Juntunen 2004: 145; Huhtala 2006: 12–19; Härkönen 2001: 297). Arviot syömishäiriökuvausten määrästä nykykirjal-

¹³ Nykyisessä lääketieteellisessä syömishäiriötutkimuksessa otetaan aikaisempaa laajemmin huomioon syömishäiriöiden monet taustatekijät sekä hyväksytään se, että selkeää fysiologista perustetta ei ole löydettävissä (ks. Keel 2005). Vanhemmassa tutkimuksessa (esim. Bordo 1993: 49) väitetään lääketieteen selittävän kulttuuriset vaikutukset vain modifioiviksi tekijöiksi, jotka eivät muuta normaalin ja patologisten ilmiöiden välistä erottelua.

lisuudessa vaihtelevat sen mukaan, miten syömishäiriön määritellään olevan kuvausten keskiössä.

Erittelen suomalaisia syömishäiriöitä kuvaavia romaaneja kysymällä, mistä teos kertoo. Kysymykseen vastaaminen auttaa muodostamaan kolmenlaisia teosryhmiä. Ensimmäiseen ryhmään kuuluvat teokset, joita tarkasteltaessa vastaukseksi saadaan: syömishäiriöistä, anoreksiasta tai bulimiasta. Näitä romaaneja kutsun jatkossa *syömishäiriöromaneiksi*. Niissä päähenkilöiden identiteetti rakentuu ongelmallisten syömiseen ja ruokaan liittyvien suhteiden kautta, ja ruoka, syöminen ja syömishäiriön oireet ovat keskeisenä kuvauskohteena. Useimmiten syömishäiriöt myös nimetään näissä teoksissa. Toisessa ryhmässä on varsin heterogeeninen joukko teoksia, joille yhteistä on se, että niissä sivutaan jossakin määrin syömishäiriötä. Syömishäiriö ei kuitenkaan ole näiden teosten tärkeimpänä aiheena, vaan niissä on paljon myös muita aiheita. Syömishäiriö tai syömishäiriöiseksi käyttäytymiseksi tulkittava toiminta voi nousta esiin vaikkapa lyhyenä mainintana jotakin sivuhenkilöhahmoa kuvattaessa. Kolmanneksi on ryhmä, johon kuuluu lukuisia teoksia, joissa ei kuvata syömishäiriöitä, mutta joissa representoidaan samantapaista ulkonäkökeskeisyyttä, ruumiin ja syömisestä kontrollia sekä tyytymättömyyttä ulkoiseen olemukseen kuin kahden ensimmäisen ryhmän teoksissa.

Tässä luvussa annan esimerkkejä näihin kolmeen ryhmään sijoittamistani suomalaisista teoksista. Esittelemissäni teoksissa kuvataan syömishäiriöitä¹⁴ ja/tai ulkonäön merkityksen ylikorostumista. Käsittelen selkeästi fiktiivisiä teoksia, pääasiassa romaaneja.¹⁵ Lähtökohtaisesti olen kiinnostunut kaikista kaunokirjallisista teoksista, joissa kerrotaan syömishäiriöistä.

Ensiksi esitän luettelon, johon olen koonnut aikajärjestyksessä kaikki tuntemani syömishäiriöromaanit ja syömishäiriöitä sivuavat romaanit.¹⁶ Sitten esittelen kaikista kol-

14 Keskityn tässä teoksiin, joissa kuvataan nykyisiä tai nykyisenkaltaisia syömishäiriöitä, enkä teoksia, joita voisi lukea suhteessa nykyajan syömishäiriöihin (ks. Ellmann 1993; Krugovoy Silver 2002).

15 Toisinaan syömishäiriöistä kertovan omaelämäkertakirjallisuuden ja fiktion raja voi olla häilyvä, ja syömishäiriöaiheisia omaelämäkertoja, omaelämäkerrallisia tekstejä ja romaaneja on tutkittu rinnakkain (esim. Heilala 2006; Lappalainen 2006: 137). Eronteko omaelämäkertakirjallisuuden ja tutkimuskirjallisuuden välillä ei ole aivan selvä, sillä nykyisessä tutkimuskirjallisuudessa on mukana paljon sairastuneiden omia tarinoita. Pidän omaelämäkerrallisina teoksia, joiden kirjoittajalla on omakohtaista kokemusta syömishäiriöistä ja hän on itse kirjoittanut teoksen kokemuksistaan. Tutkimuskirjallisuuteen sijoitan tutkimukset, joissa on mukana sairastuneiden omia pohdintoja, ja teokset, jotka on toimitettu, joissa on useiden henkilöiden kirjoituksia ja joissa esitetään usein myös tutkimustietoa (esim. Hakala 2000; Puuronen 2004; Riihonen 1998). Omaelämäkerran ja romaanin ero ei niin ikään välttämättä ole yksiselitteinen. Esimerkiksi yhdysvaltalaisen Marya Hornbacherin teosta *Elämä kateissa. Kertomus anoreksiasta ja bulimiasta* (1999) sekä Anu Tiaisen vain 14-vuotiaana nuorten Kontakti-kirjoituskilpailuun kirjoittamaa lyhyttä anoreksia kertomusta *Auta minut alkuun* (1987) pidän omaelämäkerta- ja muistelmateoksina. Uusin elämäkerta- ja muistelmakirjallisuuteen kuuluva teos on suomenruotsalaisen Marianne Käckon *Tapa minut, äiti! Äidin kertomus työstä, joka kieltäytyi syömästä* (2008).

16 Romaanien lisäksi syömishäiriöitä on käsitelty esimerkiksi novelleissa ja runoissa. Leena Leskisen *Eurotarinointa-novellikokoelman* (2001: 126–128) novellin ”Teatterikouluun!” tyttökerroja kuvaa ruvenneensa bulimikoksi laihutuakseen ja päästäkseen hoikan vartalon avulla teatterikorkeakouluun. Ann Suzanne Ylösen (2005: 23–53) novellikokoelman *Tarinat, joita ei kerrottu* novellin ”Viktoria, ’enkelilapsi’” päähenkilöllä on anoreksia. Laura Honkasalon novellikokoelman *Lumen saartama kahvila* (2002: 30–46) novellissa ”Intiaaniprinsessa” viihdetaan päähenkilötyön sairastaneen anoreksiaan. Vilja-Tuulia Huotarisen runokokoelman *Sakset kädessä ei saa juosta* (2004) runoissa ”Jumala säilyttää lunta veden ja kaupungin välissä” (14) viitataan anoreksiaan ja runossa ”On tyttöjä, jotka oksentavat ruokailun jälkeen” bulimiaan. Laajemmin tytön ja naisen ruumiillisuuden problematiikkaa on käsitelty lukematomissa runoissa, lauluissa ja näytelmissä (esim. Aumasto 2007; Huotarinen 2007).

Syömishäiriöitä käsitellään myös muissa taiteissa kuten kuvataiteissa ja (dokumentti)elokuviissa. Kiinnostavia ovat esimerkiksi feministisesti suuntautuneen kuvataiteilijan Marjatterttu Harin (s. 1971) teokset, joissa hän käsittelee ruumiillisuutta, kehonkuvaa ja bulimaa (Tarkkala 2007: 21). Hannele Huovi on yhdessä Hannele Ruotsalon kanssa käsitellyt *Madonna*-teoksensa pohjalta tv-elokuvan *Marjatta* (1988). Anna-Leena Härkösen ja Lauri

mesta ryhmästä muutaman romaanin lyhyesti.

Mirjami Hietala: Tapahtui keltaisessa talossa (1977)
Orvokki Autio: Merkki päällä (1985/1992)
Annika Idström: Veljeni Sebastian (1985)
Hannele Huovi: Madonna (1986)
Pirkko Talvio: Levoton Tuhkimo (1987)
Orvokki Autio: Valokuvavarkaat (1988)
Vuokko Tolonen: Salainen keittokirja (1988)
Eira Stenberg: Kuun puutarhat (1990)
Eva Wein: Puolimaailman nainen. Kirjallinen omakuva (1990)
Eva Wein: Kulkue. Vaellusfresko (1992)
Inka Nousiainen: Kivienkeli (1993)
Niina Repo: Pimeä huone (1993)
Anja Kauranen: Pelon maantiede (1995)
Sirpa Puskala: Euroopan pehmeimmät huulet (1996)
Emma Marjakangas: Ei yksin (1997)
Monika Fagerholm: Diiva (1998)
Anna Lassila: Popcornprinsessa (1998)
Tuula T. Matintupa: Lasilintu (1998)
Pirkko Arhippa: Tynnyrityttö. Jännitysromaan (1999)
Asta Ikonen: Mia & muutosten kevät (1999)
Jukka Parkkinen: Suvi Kinos ja elämän eväät (1999)
Hannele Pokka: Piritta. Kertomus Ylä-Lapista (2000)
Kirsti Ellilä: Emma ja naapurin Romeo (2001)
Laura Honkasalo: Siskoni, enkelinluinen tyttö (2001)
Kira Poutanen: Ihana meri (2001)
Asko Sahlberg: Eksyneet (2001)
Reija Kaskiaho: Pientä purtavaa (2002)
Leena Lehtolainen: Kun luulit unohtaneesi (2003)
Sofi Oksanen: Stalinin lehmät (2003)
Sara Littow: Tuuditan, tuuditan (2004)
Laura Honkasalo: Eropaperit (2009)

Aikuisten kirjallisuudessa ja nuortenkirjallisuudessa syömishäiriöaiheen käsittelyssä on joitakin eroavaisuuksia. Aikuisten kirjallisuudessa aihetta on esimerkiksi käsitelty huomattavasti vähemmän kuin nuortenkirjallisuudessa varsinkin siten, että syömishäiri-

Törhösen *Pullahiiri* (1989) käsittelee myös teini-ikäisen tytön syömishäiriötä. Kaisa Rastimon ohjaamassa *Kuinka katosin karkkimaahan* -dokumenttielokuvassa (1991) Leea Klemola kertoo bulimia-kokemuksistaan. Tänä vuonna (2011) puolestaan on saanut ensi-iltansa Virpi Haataisen käsikirjoittama ja Heini Tolan ohjaama anoreksiasta kertova näytelmä *Irti minusta* (hs.fi/kulttuuri).

riö olisi teoksen pääaiheena. Aikuisten kirjallisuudessa syömishäiriötä ei usein myöskään kuvata yhtä akuutiksi kuin nuortenkirjallisuudessa. Aikuisten kirjallisuudeksi luokiteltavissa teoksissa kuvataan päinvastaisesti – ja ehkä hieman yllättäen nuortenkirjallisuuteen verrattuna – enemmän bulimiam kuin anoreksiaa. Bulimia ei välttämättä ole taudinkulultaan yhtä dramaattinen kuin anoreksia eikä mahdollista samanlaisia kuvausmahdollisuuksia. Lisäksi oksentamisen kuvauksia ei voi pitää kovin esteettisinä. (Heilala 2006: 137–138; Lappalainen 2006: 138.)

Syömishäiriöromaaneista kuvaan muutamia romaaneja, jotka eivät kuulu tutkimusaineistooni. Olen valinnut esiteltäväksi erilaisia romaaneja esimerkiksi niiden kiinnostavien muiden aiheiden ja kuvausten vivahteikkouden vuoksi.

Niina Revon (1993) *Pimeään huoneen* päähenkilö on 17-vuotias Raakkeli, jonka elämän täyttävät lukuisat seksisuhteet, päihdekokeilut ja bulimia. Teoksen kerronta rakentuu ekstrapadieettisen kerronnan kautta, jossa fokalisoina ovat Raakkeli sekä hänen ystävänsä Ristian. Raakkeli on antanut Ristianille luettavaksi päiväkirjansa, jossa hän tunnustaa elämänsä salaisimpia asioita, kuten sen, että hän on pienenä vahingossa ampuanut pikkuveljensä. Teos rakentuu luvuista, joissa vuorotellen ovat fokalisoina Ristian ja Raakkeli. Kun Ristian on fokalisoina, kerrotaan hänen ajatuksistaan, joita päiväkirjan lukeminen on herättänyt. Kun vuorossa on Raakkeli, kuvataan hänen elämäänsä eri aikoina. Teokselle ominaista on aikarakenteen fragmentaarisuus.

Sirpa Puskalan *Euroopan pehmeimmät huulet* (1996) kertoo Hanna-nimisestä tytöstä, jonka poikaystävä jättää. Hanna on teoksen minä-kertoja, ja teoksessa on myös hänen päiväkirjamerkintöjään. Hanna alkaa omien sanojensa mukaan ahmia suruunsa ja lihoon. Samaan aikaan hän keksii ratkaisun: oksentaminen ahmimisen jälkeen hillitsee lihomista ainakin jonkin verran. Hannalle kehittyy bulimia, jota hän ei aluksi tunnista sairaudeksi. Tulevaisuus epämääräisine koulutussuunnitelmineen, huonot välit äitiin ja kuolleen siskon kaipuu synkistävät Hannan elämää entisestään. Paraneminen alkaa, kun Hanna tunnistaa sairautensa ja saa ystävän, joka rohkaisee häntä hankkimaan apua. Teos on siitä harvinainen, että sairastuneen sairaalahoitoa ei kuvata ollenkaan.

Emma Marjakankaan *Ei yksin* (1997) kertoo jo täysi-ikäisestä Pirrestä, joka asuu yksin entisessä lapsuudenkodissaan Pohjanmaalla. Kerronta kulkee eri henkilöiden fokalisoimana. Pirren vanha ystävä Katri saapuu Pirren luo ja löytää tämän sairaalasta anoreksian riuduttamana. Anoreksia-aiheen rinnalle nousee paljon muita juonenkäänteitä, ja anoreksiaan keskitytään lopulta aika vähän. Kuriositeettina mainittakoon, että Marjakangas kirjoitti teoksen vain 16-vuotiaana.

Tuula T. Matintuvan *Lasilintu* (1998) kertoo kahdeksasluokkalaisesta Jennistä, joka sairastuu anoreksiaan kilpajuoksu-harrastuksen myötä. Hän haluaa olla paras, voittaa aina. Sitä mukaa kun harjoittelu kovenee, syöminen vähenee. Jenni näkee itsensä lihavana, vaikka laihtuu koko ajan. Kiinnostavinta teoksessa on välillä Jennin ystävän Koirasen oleminen kerronnan fokalisoijana. Koirasen on Jennin tukena, kun tämä tahtoo parantua. Paraneminen alkaa vasta, kun Jennin kanssa samassa sairaalahuoneessa ollut anorektikko kuolee, ja Jenni käsittää anoreksian vaarallisuuden. Kuoleman kuvaaminen

on syömishäiriöromaaneissa erittäin poikkeuksellista.

Asta Ikosen (1999) *Mia & muutosten kevät* -teoksen minä-kertoja on yhdeksäsluokkalainen Mia, jonka vanhemmat eroavat. Mia jää asumaan kaksin äitinsä kanssa ja joutuu ottamaan aikuisen roolin, kun hänen äitinsä käyttää alkoholia lievittääkseen suruaan. Samaan aikaan Mia alkaa pelätä lihomista, vähentää syömistä ja lisätä liikuntaa. Anoreksia kehittyy pikkuhiljaa, ja Mia ymmärtää olevansa sairas vasta jouduttuaan sairaalaan.

Kirsti Ellilä (2001) esittelee teoksessaan *Emma ja naapurin Romeo* Emman, joka ei vastaa laihaa kauneusihaanetta ja jolle viestitetään monelta taholta, että hän on ”vääränkokoinen”. Vihjailuiden takia Emmassa syntyy laihdutusvimma, joka kuitenkin lakkaa nopeasti. Vahva itsetunto ei anna Emman sairastua, ja hän näkee laihduttamisen järjettömyyden. Surukseen Emma huomaa, kuinka hänen salaa kadehtimansa ”koulun hoikka kaunotar” Jasmine sairastaa anoreksiaa.

Reija Kaskiahon (2002) *Pientä purtavaa* -romaanin päähenkilöllä 17-vuotiaalla Tuulilla on ollut bulimia kaksi vuotta. Syyksi esitetään ainakin äidin itsemurha, kun Tuuli oli pieni. Tuuli asuu kaksin isänsä kanssa, ja heillä on hyvin läheiset välit. Muita tärkeitä ihmisiä ovat paras ystävä Lea, poikaystävä Miso sekä isoäiti. Tuuli käy terapiassa ja lääkärissä ja aloittaa myös lääkeshoidon. Paraneminen lähtee sairauden tunnustamisesta Lealle sekä Misolle. Vain Tuuli on ulkopuolisen kerronnan fokalisoijana.

Sara Littown omaelämäkerrallisen romaanin *Tuuditan, tuuditan* (2004) minä-kertoja päähenkilö on keski-ikäinen kotirouva ja äiti. Luvuissa vuorottelevat lapsuuden tapahtumien muistelu ja nykyhetken kuvaus. Päähenkilön nykyiseen elämäntilanteeseen kuuluvat päähenkilön anoreksiahoito sairaalassa, kiristyneet perhesuhteet sekä perheen taloudelliset ongelmat. Erityistä tässä teoksessa ovat sen omaelämäkerralliset piirteet, joihin kuuluvat kerronnan selostavuus ja raporttimaisuus.

Syömishäiriöitä jossakin määrin kuvaavia teoksia on lukuisia. Näissä teoksissa syömishäiriö (nimettynä) tai syömishäiriöön viittaavan käyttäytymisen kuvaaminen ovat usein juonen sivukäänteitä ja tapahtuvat jollekin teoksen sivuhenkilölle.

Anna Lassilan (1998) *Popcornprinsessassa* kuvataan välillä päähenkilön Katariinan sekä anoreksian että bulimian piirteitä muistuttavaa syömiskäyttäytymistä. Teos kuvaa monimutkaisia perhe- ja elämänkuvioita usean henkilöhahmon kautta. Teoksessa kuvataan monenlaisia lähihistorian ilmiöitä ja ongelmia kuten ”rikinäistä perhettä”, huumeiden käyttöä ja alkoholismia. (Ks. myös Kurikka 2002: 212, 217.)

Orvokki Aution *Pesärikko*-trilogian kolmannessa osassa *Merkki päällä* (1985/1992) kolmissa kymmenissä oleva päähenkilö Armi alkaa syödä salaa, koska kokee itsensä niin yksinäiseksi. Eräänä iltana hän päätyy oksentamaan syötyään kokonaisen kakun. Syiksi ruoalla lohduttautumiseen kerrotaan varsin suoraan tunne elämän paikalleen pysähtymisestä ja seurustelusuhteen loppuminen: ” – – hän oli kolmenkymmenen neljän ja elämä oli taas samanlaista päivästä toiseen. Ahti ei ollut käynyt kolmeen kuukauteen ja hän oli sinä aikana lihonut seitsemän kiloa.” (Mts. 503.) *Merkki päällä* -romaanissa ahmiminen ja oksentaminen tapahtuvat kerran, joten varsinaisesti Armin ei voi tulkita

sairastavan bulimiam. Hänen suhteensa ruokaan ja ulkonäköön on kuitenkin ongelmallinen ja syyksi oksentamiseen mainitaan lihomisen pelko ja laihduttamispäätös (mts. 523).

Aution toisessa 1980-luvulla ilmestyneessä romaanissa *Valokuvavarkaat* (1988) bulimia-aihe on läsnä vahvemmin. *Valokuvavarkaiden* päähenkilö Anelma elää leskeksi jääneen äitinsä ja isosiskonsa Ansan ankarasti kuritettavana. Anelma on ”pyöreä”, ja saa jatkuvasti kuulla siitä. Halki nuoruusvuosiensa hän syö salaa herkuja ja oksentaa.

Bulimian tai muuten problemaattisen ruokasuhteen kuvaukset ovat vain negatiivisen kärjistymä Aution teosten naishahmojen elämässä. Tärkeämpää ja kiinnostavampaa on naisen ideaalisen ulkomuodon, hoikkuuden toistaminen. Kaikissa kolmessa *Pesäriikko*-trilogian romaanissa sekä *Valokuvavarkaiden* kerrotaan toistuvasti siitä, kuinka päähenkilöt itse tai muut vertaavat heitä hoikkiin naisiin. Hoikkaan naiseen liitetään kauneus, menestyminen ja ilkeys. ”Pyöreiden” ja (esim. Armin kohdalla) normaalipainoisten hahmojen kerrotaan jatkuvasti kokevan itsensä teosten hoikkia naishahmoja huonommiksi ja vähemmän attraktiivisiksi.

Luokanvalvoja asui Papinkadulla samansuuruisessa kaksiossa kuin Armikin tenavineen. Se oli hoikka, pieni ja ristiverinen eikä sillä ollut sormuksia. Armi ajatteli, että se oli yli kolmenkymmenen. Sillä oli yksi seinä täynnä kirjahyllyä ja Armi ajatteli, että hänen pitäisi yrittää olla puhumatta murretta. – – Armi tunsi itsensä isoksi ja romulaiseksi. – – [Armi] istui varovasti korituoliin. Se natisti hänen allaan ja hänen sukkansa jäi takaa tuoliin kiinni. (Autio 1985/1992: 622–623.)

Kolmannen ryhmän teoksissa ulkonäköä, ulkonäköön suhtautumista ja mahdollisesti myös tietyn ulkonäön suomia etuja kuvataan monissa yhteyksissä.

Hiukan vanhemmassa nuorille (tytöille) suunnatussa kirjallisuudessa ulkonäkö nousee esiin ratkaisevalla tavalla, vaikkei syömishäiriöitä kuvatakaan. Mervi Jalon *Nea*-hevosystösarjassa päähenkilö Nea kärsii ylipainostaan ja potee alemmuudentuntoa. ” – – Nea ei ollut hauska eikä kauniskaan. Lihavuus pilasi kaiken. Se oli esteenä ystävyksien solmimiselle.” (Jalo 1992: 8.) Teksti herättää aikuisessa tutkija-lukijassa helposti ironisen vaikutelman, mutta koko teoksen ja teossarjan sekä kohderyhmän huomioon ottaen teksti on tulkittava realistiseksi.

Laura Lähteenmäen nuortenromaanin *Rinkkadonna* (1998) lukiota käyvä 17-vuotias päähenkilö Moona harrastaa aerobicia ja yrittää syödä terveellisesti. Tavoitteena ovat kiinteät pakarat ja reidet. Moona vertaa omaa ulkomuotoaan hoikempiin luokkatovereihin sekä inhonsekaisella ilolla ”läskiin” Marja-isosiskoon.

Laura Honkasalon sadun ja realismin aineksia yhdistelevässä nuortenromaanissa *Metsästä tuli syöjätär* (2000) parikymppinen Linnea muistelee lapsuuttaan, johon kuului keskeisesti ilkeä Saida-äitipuoli, joka kiusaa Linneaa. Saida puuttui Linnean ruumiillisuuteen esimerkiksi leikkaamalla Linnean pitkät, kauniit hiukset ja haukkumalla häntä jatkuvasti lihavaksi. Saida vetää puolelleen myös Linnean isän. Teoksessa käsitellään

paljon naisen ruumiillisuutta ja seksuaalisuutta, kuten ensimmäisiä kuukautisia ja seksuaalisen kanssakäymisen kokemuksia. (ks. myös Heilala 2006: 138.)

"Tämä on suuri päivä sinun elämässäsi", Saida sanoi. "Tämä on sellainen päivä, jonka muistat aina." Hän kilautti lasinsa vasten Linnean lasia. Linnea maistoi konjakkia. Se oli kamalaa. "Nyt sinä olet nainen!" Saida sanoi ja hymyili hänelle lasinreunan yli. Linneaa oksetti. Oli kuuma, ilma oli raskas maljakkoon mädäntyvien päivänkakkaroitten lemusta, joka kiemurteli kosteina lonkeroina Linnean sieraimista sisään ja kieppui ympäri hänen vatsassaan. Ristiselässä tykytti kipu, hän ei tiennyt miten olisi istunut, jotteivät kouristukset olisi nostaneet sapen makua hänen suuhunsa. - - [Linnea] tuijotti isoja jalkojaan, jotka läsöttivät lattialla kuin lahnat. Hiki valui noroina hänen pyjamansa alla. Miksi ihmisellä yleensä piti olla ruumis? Hän oli ruma ja lihava, häntä oli liikaa. Suuret jalkaterät ja suuret kämmenet ja suuri nenä, oliko mitään inhottavampaa? Tyttökirjoissa sulhasten kämmenet ulottuivat morsianten vyötärön ympäri ja morsiammilla oli sirot kädet, he eivät koskaan olleet lihavia eikä heillä ollut kuukautisia. (Honkasalo 2000: 156–157.)

Olen tähän asti antanut esimerkkejä naisten kirjoittamista teoksista, joiden naistenkilohahmojen kerrotaan kamppailevan ruoan, syömisen ja epätydyttävän ulkonäön kanssa. Teokset, joissa mieshenkilöhahmot olisivat samojen kysymysten edessä tai joista kertovat teokset olisivat miesten kirjoittamia, ovat harvassa. Kira Poutasen toinen romaani *Katso minua!* (2004) kertoo Leo-nimisestä nuoresta näyttelijästä, jonka koko elämä pyörii julkisuuden ja itsen esiintuomisen ympärillä. Ulkonäkö, seksuaalisuus ja ihmissuhteet ovat punnittavissa ulkoisesti. Jo teoksen nimi viittaa henkilöhahmon itsekeskeiseen maailmankuvaan ja elämään.

Suomalaisista mieskirjailijoista syömishäiriötä on käsitellyt Jukka Parkkinen *Suvi Kinos* -trilogian päätösosassa *Suvi Kinos ja elämän eväät* (1999), jossa kuvataan lyhyesti ja ohimennen päähenkilö Suvin anoreksiaa. Kaisu Rättyä luonnehtii Parkkisen käsittelytapaa seuraavasti artikkelissaan "Nuoren identiteetin etsintää – Jukka Parkkisen *Suvi Kinos ja elämän eväät* -romaani minän rakentajana" (2003):

Kun [Suvi] kertoo itsestään, valitut sanat ovat varsin miehisiä. Sanavalinnat voivat motivoitua niin kirjailijan miesperspektiivistä kuin siitäkin, että Suvi on omaksunut enojensa diskurssin ja heidän sanastonsa. – Kun Suvi kertoo itsestään tai omasta kuvastaan, kyseessä on pikemminkin miehinen katse, joka välittyy miesten kautta Tomin ja Mikon ihailuna tai enojen havaintoina Suvin "tisseistä". – Parkkisen trilogiassa ehkä näkyy se etäisyys, joka mieskirjailijalla on aiheeseen. – Parkkinen sivuaa anoreksia-aihetta ronskisti, ei varovasti tai tunteisiin vedoten vaan pinnalta käsin (Rättyä 2003a: 109–111.)

Rättyän (mp.) mukaan Parkkinen ei onnistu kovinkaan hyvin kuvaamaan nuoren tyttö-

päähenkilön kasvua, ruumiillisuuskokemuksia ja niistä johtuvaa syömishäiriötä.¹⁷

Reko Lundán käsittelee keski-ikäisen miespäähenkilönsä ikäkriisiä ja suhdetta ulkonäköön romaanissa *Rinnakkain* (2003). 37-vuotias kahden lapsen isä Jarmo Koponen vertaa itseään muihin miehiin, lenkkeilee ja yrittää syödä terveellisesti ja säännöstellä alkoholin käyttöään.

2.2.2. Tutkimusaineisto

Olen muodostanut tutkimusaineistoni edellä kuvaamani suomalaisen syömishäiriökirjallisuuden laajasta joukosta, perusaineistosta. Tutkimusaineistooni kuuluvat siis Hannele Huovin *Madonna* (1986), Vuokko Tolosen *Salainen keittokirja* (1988), Laura Honkasalon *Siskoni, enkelinluinen tyttö* (2001), Kira Poutasen *Ihana meri* (2001) sekä Sofi Oksasen *Stalinin lehmät* (2003). Valinnan perusteina ovat ensinnäkin teosten monipuolisuus: Teokset käsittelevät syömishäiriöilmiötä rikkaasti niin temaattisesti kuin kaunokirjallisuudellisesti. Kaunokirjallisuudellisuudella tarkoitan sitä, että teoksissa käytetään taidokkaasti erilaisia kaunokirjallisia keinoja kuten intertekstuaalisia ja metafiktiivisiä keinoja ja erilaisia kerronnan strategioita. Toiseksi nämä teokset ovat (*Salaista keittokirjaa* lukuun ottamatta) varsin tunnettuja ja tunnustettujakin aikansa romaaneja. Kolmantena valintaperusteenani taasen on ollut osan teosten henkilökohtainen merkittävyys. Osaan tutkimusaineistoni teoksista minulla on teini-ikäisestä saakka muotoutunut lukijasuhde, ja olen tarkastellut näitä teoksia lukuisissa yhteyksissä muun muassa kirjallisuuden pro gradu -tutkielmassani.

Tutkimusaineistoni teokset eivät siis ole mitenkään tyypillisiä suomalaisessa syömishäiriökirjallisuudessa vaan pikemmin edustava näyte siitä. Tässä luvussa kuvaan ensin lyhyesti tutkimusaineiston teosten juonia ja tyyliä, sitten tarkastelen teosten eroja ja yhtäläisyyksiä ja lopuksi erittelen lyhyesti teosten keskeisiä genrepiirteitä.

Hannele Huovi 1986: *Madonna* (M)

Madonna (M) on tarina 14-vuotiaasta Marjatasta, joka sairastuu anoreksiaan. Teosta kerrotaan ekstraprojektin kautta, ja ulkoinen fokalisaatio kohdistuu muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta Marjataan. Keskeisiä henkilöitä ovat Marjatan äiti ja isä, 17-vuotias isovelji Kale ja isovanhemmat sekä ystävä ja myöhemmin poikaystävä Perttu. Muita tärkeitä henkilöitä ovat Marjatan ystävä Anna sekä isoveljen tyttöystävä Hilla, joihin Marjatan oman äitinsä lisäksi kuvataan suhteuttavan omaa tyttöystään ja ruumiillisuuttaan.

Marjatan lapsuus on ollut täynnä vanhempien huutoa ja riitaa isän uskottomuuden takia. Lapsuutta, erityisesti sen varjopuolia, raotetaan takaumien ja niiden fokalisoijan ”Pikku-Marjatan” kautta. Konventionaalisten luentojen (esim. kritiikit Ahola 1986; Stäl-

¹⁷ Tässä on huomioitava Rättyän oletus siitä, että oma sukupuoli ja omat sukupuolierityiset kokemukset vaikuttavat jonkin aiheen käsittelyyn. Vastaavasti tutkimuksessa, esimerkiksi syömishäiriöiden tutkimuksessa on pohdittu sitä, tarvitaanko jonkin aiheen tutkimiseen henkilökohtaista kokemusta (Keel 2005: vii–viii).

hammar 1987; Tuominen 1986) mukaan itsensä kurittaminen laihduttamalla on tulkittavissa Marjatan keinona kostaa vanhemmilleen näiden riitojen aiheuttamat koettelemukset sekä estää kasvu naiseksi.

Naiseksi kasvaminen näyttäytyy Marjatalle pelottavana, ja hänen henkilöhahmossaan korostuu tyttöyden problemaattisuus, toisaalta myös kasvu ja oman vahvuuden löytäminen. Marjatasta kerrotaan suoraan, että hän ei halua kasvaa naiseksi, vaan säilyä ”pikkutyttönä”. Naiseuden negaatioita Marjatassa synnyttävät ennen kaikkea havainnot omasta äidistä, jonka alistumisen ja epäonnisen avioliiton Marjatan voi tulkita yhdistävän naiseuteen ylipäättään. Marjatan suhde tytön ja naisen positioihin on kuitenkin moninainen kuin vain äitiin vahvasti keskittyvää vertailua ja reflektointia. Juuri suhteet oman ikäisiin tyttöihin ja poikiin sekä isoveljen ikäpolveen, isoveljeen ja tämän tyttöystävään ovat tarinassa merkityksellisiä.

Marjatan perheen tilanne muuttuu ratkaisevasti, kun Marjatan äiti alkaa yllättäen keski-ikäisenä odottaa vauvaa, ja vanhemmat alkavat yhtäkkiä tulla toimeen keskenään. Tämä on Marjatalle uutta, koska vanhempien uuden yhteyden takia ”Marjatan mahti”; vanhempien kiusaaminen syömättömyydellä, ei enää päde, vaan Marjatan on sopeuduttava uuteen perhetilanteeseen ja elämän muuttumiseen.

Teos on intertekstuaalisessa suhteessa *Kalevalaan*. *Kalevala*-kytkennät ovat moninaisia. Jo useat teoksen henkilöiden etunimet; Hilla, Marjatta, Perttu ja Kalevi (Kale) ovat joko suoraan *Kalevalasta* tai kalevalahenkisiä. Tärkein viittaussuhde *Kalevalan* tarinaan muodostuu Marjatasta, joka tulee raskaaksi syötyään puolukan. Hän synnyttää pojan, kilpailijan Väinämöiselle. Väinämöinen lähtee pois, ja siihen koko *Kalevala* päättyy. (*Kalevala*: 50. runo, 418–429.) Marjatan tarina on kansanomaisen versio *Raamatun* Mariasta ja Jeesuksesta. Väinämöisen poissiirtymä kuvastaa kansanuskon väistymistä kristinuskon tieltä. *Madonnan* lukujen alussa on sitaatteja Marjatan tarinasta, ja puolukat ovat teoksessa tärkeitä naisen hedelmällisyyttä symbolisoivia motiiveja. Myös teoksen luontokuvaukset ovat monisyisiä. Sekä Marjatta (nimensä, kasvamisensa ym. takia) että Marjatan äiti uuden lapsen, vieläpä pojan synnyttäjänä, rinnastuvat *Kalevalan* Marjattaan.

Madonnasta otettiin heti ilmestymisvuotenaan 1986 toinen painos (lisäpainos) sekä vuonna 2000 kolmas painos. Vuonna 1987 teos sai Keski-Suomen läänin taidepalkinnon ja Amerin kulttuuripalkinnon ja se käännettiin pian tanskaksi ja ruotsiksi (Rättyä 2007: 41).

Vuokko Tolonen 1988: *Salainen keittokirja* (SK)

Salainen keittokirja on tutkimusaineistossani siitä harvinainen, että siinä käsitellään buлимiaa, muita syömisongelmia sekä negatiivista omaan ulkonäköön suhtautumista melkoisen ronskin huumorin avulla. Päähenkilö ja teoksen minä-kertoja on kolmissakymmenessä oleva toimittaja Oili Blom. Muita tärkeitä henkilöitä ovat Oilin isä ja äiti, pikkusisko Soili, isän liikekumppani Lipponen sekä lapsuuden erikoislaatuinen leikkitoveri Urho Kaleva eli Upi.

Salainen keittokirja on minä-muodossa kerrottu autobiografian piirteitä jäljittelevä romaani, jossa päähenkilö paljastaa elämänsä synkimpiä puolia. Koko elämänsä ajan Oili itse ja muut ovat verranneet häntä Oilin äitiin ja pikkusiskoon, jotka kumpikin ovat kauniita ja hoikkia. Romaani on rakennettu ”keittokirjaksi”, jonka avulla lukijankin on kertoja-Oilin sanojen mukaan mahdollista laihtua. Oili suuntaa kertomuksensa ylipainoisille tai lihaville naislukijoille, jotka voivat laihtua Oilin vinkkien avulla. Oili kertoo niin lapsuudestaan, perheestään, yksinäisyydestään, koulun käymisestään kuin kasvamisestaan ja aikuistumisestaankin. Vaikka teoksen nykyhetkenä on Oilin nuoren naisen ja vasta valmistuneen toimittajan elämä, liikutaan kerronnassa miltei yhtä usein lapsuuteen ja menneisiin tapahtumiin. Siirtymät menneeseen aikaan eivät ole kovin selkeitä, vaan kerronta etenee tajunnanvirtaa muistuttaen. Kerronnan kokoavana aiheena on päähenkilön negatiivinen suhde ruumiiseensa ja syömiseen.

Oili kertoo kirjoittavansa ”vankilasta” käsin, minkä voi tulkita tarkoittavan mielisairaala. Teoksen luvut on otsikoitu eri ruokien tai ruokaan liittyvien asioiden mukaan. Muistot nousevat esiin ruoan kautta, kuten luvussa ”Hernekeittoa ja pannukakkua”, jossa Oili kertoo kouluajoistaan. Realistiseen kerrontaan upotetaan huumorin (parodia, ironia, satiiri) avulla varsin tiukkaa kritiikkiä naisten asemaa ja heteronormatiivisen heteroseksuaalisuuden oletuksen varaan organisoitua yhteiskuntaa kohtaan. Oilin oman lapsuuden perheen onni on pelkkää kullissia. Oilin siskon Soilin kerrotaan eroavan aviomiehestään ja muuttavan pienelle Saaristomerellä saarelle hoitamaan sikoja. Lisäksi se, että Oili työskentelee *Kauneus & Laihuus* -nimisessä naistenlehdessä tuo teokseen oman lisämerkityksensä.

Metafiktio ja intertekstuaalisuus ovat teoksessa keskeisiä. Niiden avulla teoksen naiseutta, ruumiillisuutta ja seksuaalisuutta pohtivat teemat yhdistetään nykyhetken ja -kulttuuriin. Teoksessa kohdistetaan purevaa ivaa esimerkiksi naisten syömishäiriöiden kuvaamiseen kehittyneitä psykologian teorioita ja naistenlehtikulttuuria kohtaan.

Laura Honkasalo 2001: *Siskoni, enkelinluinen tyttö* (SET)

Siskoni, enkelinluinen tyttö -romaanissa ekstrapadieettinen kertoja kuvaa itsensä feministiksi määrittelevään päähenkilöön Lisaan fokalisoiden tämän Katja-siskon depressiota ja anoreksiaa. Kahden päähenkilön vuoksi teoksessa rakentuu kaksi tarinaa: 15-vuotiaan lukiota käyvän Lisan elämä, johon kuuluvat muun muassa opiskelu, seurustelu, laulaminen bändissä sekä elämäntutkimuksen ja -arvojen pohtiminen. Toinen keskeinen aihe on 14-vuotiaan Katjan sairastuminen anoreksiaan, sairauden kärjistyminen sekä avun hakeminen ja lopulta paraneminen. Tarinassa kuvataan vajaan vuoden mittaista ajanjaksoa syksystä kevääseen. Koska sairastunut ei ole teoksen päähenkilö, kuten muissa teoksissa, teos tarjoaa kuvauksia siitä, miltä läheisistä tuntuu seurata syömishäiriöisen elämää ja yrittää auttaa.

Tarinassa on kaksi tärkeää temporaalista tasoa: siskosten lapsuus ja tarinan nykyajan elämäntilanteet, joita kuvataan heidän perinteisestä ydinperheestä eroavien perhesuhteiden

densa kautta. Kun Iisa oli pieni, Iisan isä ja äiti olivat naimisissa. Sitten Iisan isä alkoi seurustella Maritan kanssa, ja heille syntyi tytär Katja. Isä ei ”osannut” valita naisten väliltä ja vietti kaksoiselämää Iisan ja Katjan ollessa pieniä. Lopulta Iisan äiti ja isä erosivat.

Teoksen nykyajassa Iisa asuu kaksin äitinsä kanssa Helsingissä, jossa myös isä, Marita ja Katja asuvat. Katjalla ja Iisalla on ollut läheiset välit pienestä pitäen, ja ne ovat säilyneet tarinan nykyhetkeen saakka. Kun Katja sairastuu, heidän suhteensa muuttuu vaikeaksi ja lopulta Iisa kokee olevansa ainut, joka voi auttaa Katjaa. Isä ja Marita eivät näe tai eivät halua nähdä Katjan sairautta.

Rakenteeltaan ja kerronnaltaan teos etenee siis kahdella aikatasolla. Peruskerronnan lisäksi teos sisältää Iisan minä-muotoisia kotisivukirjoituksia. Teoksessa on kolme osaa, joista ensimmäinen kertoo Katjan sairastumisesta, toinen Katjan anoreksian pahimmasta vaiheesta ja hoidon aloittamisesta ja kolmas Katjan parantumisesta. Toisaalta myös Iisan elämä muuttuu, muutenkin kuin Katjan sairauden havainnoijana ja hänen auttajanaan. Ensimmäisessä osassa Iisa alkaa seurustella ja rakastuu, toisessa osassa hän miettii suhdettaan ja omaa identiteettiään tyttönä ja laulajana ja päättyy eroamaan poikaystävästään. Kolmannessa osassa Iisa ja äiti muuttavat, ja Iisa tulee jossain määrin sinuiksi itsensä ja perhekuvioidensa kanssa.

Teos sisältää lukuisia intertekstuaalisia viittauksia, jotka eivät rajoitu pelkästään kaunokirjallisiin teksteihin. Kerronta ei-syömishäiriöisen päähenkilö-fokalisioijan kautta, päähenkilön feminismi sekä ajankohtaiset intertekstuaaliset viittaukset suhteuttavat anoreksiakuvaksen osaksi nykykulttuuria.

Laura Honkasalo on tarkastellut perhesuhteiden problematiikkaa myös romaaneissaan *Sinun lapsesi eivät ole sinun* (1999), *Metsästä tuli syöjätär* (2000) ja *Eropaperit* (2009) sekä novellikokoelmassaan *Lumen saartama kahvila* (2002). Syömishäiriöaihe tai tytön ja naisen ruumiillisuuden pohdiskelu ovat niin ikään jossakin määrin esillä näissä teoksissa.

Kira Poutanen 2001: *Ihana meri* (IM)

Ihanan meren päähenkilö, 15-vuotias Julia sairastuu anoreksiaan todella vakavasti. Teoksessa kuvataan noin vuoden ajanjaksoa elokuusta elokuuhun, jolloin Julia on yhdeksännellä luokalla. Teos on tutkimusaineistoni rankin anoreksiakuvaus. Sairaudesta saa alkusyksäksen loputtomista kilpailuasetelmista, joita Julia kohtaa koulussa. Merkittävimpana taustana sairastumiselle on kuitenkin se, että hän ei löydä naisena olemisesta mitään hyvää eikä halua kasvaa naiseksi. Oman äidin ja isän suhde vaikuttaa ratkaisevasti Julian negatiivisiin käsityksiin naiseudesta, heterosuhteista ja perhe-elämästä.

Juliaa tulee pakonomaisesti koulua, syömistä ja liikkumista suorittava yksinäinen kymppin tyttö. Hän opettelee koealueet ulkoa, juoksee ja voimistelee monta tuntia päivässä ja yrittää syödä ”terveellisesti” niin naistenlehdistä kuin koulukavereilta omaksumiensä ohjeiden mukaan. Anoreksia etenee nopeasti, ja Julia syö entistä vähemmän ja

entistä harvempia ruoka-aineita. Julian tavoitteena on saavuttaa sekä ideaalinen naisvar-
talo että vahvuus ja voimakkuus. Anoreksian joissakin vaiheissa Julia tuntee kaik-
kivoipaisuutta: hän ei tarvitse ruokaa, lepoa eikä toisia ihmisiä. Vahvuuden katkaisee
Julian pyörtyminen, josta alkaa hänen hoitoon saattamisensa ja vähittäinen sairauden
tiedostaminen.

Julia on teoksen minä-kertoja, ja kerronta rakentuu päiväkirjanomaisen tekstin kautta,
jossa viikonpäivät, päivämäärät ja jopa kellonajat on merkattu ylös. Päiväysten rinnalla
on myös tarkat painolukemat. Julia on koko ajan kerronnan fokalisoijana. Kerronnassa
rakennetaan anorektinen mielenmaisema, tietynlainen ehdottomuus kaiken päähenkilön
havainnoiman suhteen. Kokonaisuudessaan teos on täynnä äärimmäisyyksiä ja kärjis-
tyksiä. Henkilöhahmot ovat selkeitä karikatyyrejä, dialogit ja Julian ajatukset yksinker-
taistettuja. Perinteisestä nuortenromaanista teos eroaa siksi, että siinä ei varsinaisesti
tapahdu paljoakaan. Loputtomat ja miltei samanlaisina toistuvat kuvaukset koulusta ja
kotitehtävien teosta kuvaavat anorektisen elämän yksitoikkoisuutta. Tyylikeinona kärjis-
tykset auttavat näkemään huomionarvoisia epäkohtia nykykulttuurissa.

Teos on vahvasti intertekstuaalinen. Edith Södergranin runo *Ihmeellinen meri* (*Det
underliga havet*, 1916) on teoksen tärkein subteksti. Kielellisesti teos on myös varsin ri-
kas. Teoksessa vuorottelevat erittäin realistinen koulunkäyntiä ja perhe-elämää koskeva
"mä-kerronta", lyiris-myyttiset pohdinnat ja mielikuvituksellinen sisäinen monologi.
Realistisessa kerronnassakin on usein sanontatapoja, jotka eroavat tyypillisestä nuorten-
kirjojen kielestä, kuten elottomia kohteita elollistavia ilmaisuja. Useat lyyriset kuvaukset
pohjautuvat Södergranin muihin runoihin, ja kielellisen monimuotoisuuden rakentajana
intertekstuaalisuudella on merkittävä osuus.

Teos on palkittu Finlandia Junior -palkinnolla vuonna 2001 ja siitä on otettu toinen
painos vuonna 2008.

Sofi Oksanen 2003: *Stalinin lehmät* (SL)

Stalinin lehmät on tarina Annasta, jonka äiti on virolainen ja isä suomalainen. Teoksen
pääaiheita ovat Annan bulimia, suhde Viroon, Suomeen, virolaisuuteen ja suomalaisuus-
teen, ruumiillisuus ja seksuaalisuus. 25-vuotiaan Annan nykyinen elämä muodostaa
teoksen kehyskertomuksen ja tarinan nykyhetken. Muuten romaanissa liikutaan kolmes-
sa muussa ajassa: Annan lapsuudessa, Annan äidin nuoruudessa sekä Annan ja tämän
äidin sukulaisten vaiheissa toisen maailmansodan aikaan ja sen jälkeen, kun Viro on
miehitetty.

Tarinan nykyajassa Anna opiskelee yliopistossa ja kamppailee bulimiansa kanssa.
Bulimia pahenee koko ajan, ja lopulta Anna keskeyttää opintonsa ja omistautuu koko-
naan sairautelleen. Pelko ja väsymys ovat saaneet hänet joskus hakeutumaan hoitoon.
Tarinan nykyhetkessä hän käy lääkärissä saadakseen rauhoittavia lääkkeitä. Kuvaan tu-
levat mukaan myös alkoholin runsas käyttö, huumeet ja nopeasti vaihtuvat ihmissuh-
teet. Annan ihmissuhteista tärkeimpiä ja eniten kuvattuja ovat suhteet Hukkaan, Vileni-

in ja Pikkupeikkoon, jonka kanssa Anna seurustelee myös tarinan päättyessä.

Annan lapsuuden ja teinivuosien kuvauksissa kerrotaan paljon Annan ja tämän äidin matkoista äidin kotimaahan Viroon, Annan vanhempien suhteesta sekä Annan suhteesta vanhempiinsa. Annan isä esitetään negatiivisessa valossa ”isukkina”, joka on uskonon eikä ole juurikaan perheensä kanssa Suomessa, vaan jatkuvasti työmatkoilla Neuvostoliitossa. Anna ja äiti ovat melkein aina kahdestaan niin Suomessa kuin kesälomilla Virossakin. Annan lapsuuden kuvaukset ovat kuitenkin onnellisia: isän käytöstä ei juuri arvostella tai isän vähäistä läsnäoloa murehdita, päinvastoin Anna haluaa pitää äitinsä vain itsellään, mistä muutamat esimerkit teoksessa osuvasti kertovat.

Tarinassa kerrotaan myös Annan äidin tarinaa ja kohtaamista Annan isän, ”suomalaisen”, kanssa 1970-luvulla. Annan äiti Katariina tapaa Annan isän Tallinnassa ravintolassa. Koko teos alkaa tästä kohtaamisesta, ja samaan kohtaukseen palataan tarinan loppupuolella. Katariina on mennyt ystävänsä kanssa ravintolaan sattumalta, sillä naiset olivat luulleet, että kyseessä oli kahvila. Katariina on koulutukseltaan rakennusinsinööri. Hän joutuu kohtaamaan Annan isän ennakkoluuloisuuden ammattiaan ja sukupuoltaan kohtaan. Katariinan avioitumispäätöstä jouduttaa Neuvostoliiton poliittisen tilanteen kiristyminen, johon liittyvät Katariinan isän poliittiseen menneisyyteen kohdistuvat tutkinnat ja myös Katariinan oman puoluekielteisyyden tutkiminen. Lisäksi Suomi ja suomalainen elintaso kiehtoo myös Katariinaa, vaikka hän kritisoiakin virolaisten naisten kiinnostusta Suomea ja suomalaisia miehiä kohtaan.

Tarinan nykyhetkestä kaukaisin aikataso kuvaa Annan äidinäidin Sofian ja muiden sukulaisten vaiheita Virossa toisen maailmansodan aikana ja sen jälkeen. Onnettomat ihmissuhteet ja uskottomuus toistuvat myös Sofian elämässä aivan kuten Katariinan ja Annan elämässä. Raskaat kuvaukset poliittisesta terroristista sekä elämästä Siperian vankityöleireillä ovat ajallisesti etäällä tarinan nykyhetkestä. Kuitenkin naishahmojen elämien samankaltaisuudet nivovat tarinat yhteen.

Stalinin lehmät on kanta-aottava, suorastaan kärjekäs teos. Teoksessa kritisoidaan muun muassa kulisseeja heterosuhteiden ympärillä, kauneusideaaleja, neuvostojärjestelmää ja monoliittista Suomi-kuvaa.

Tutkimusaineiston teoksilla on monia yhtäläisyyksiä. Syömishäiriöaiheen lisäksi ja suhteessa siihen yhteisiä aiheita ovat esimerkiksi tytöstä naiseksi kasvaminen, tytön ja naisen ruumiillisuus, seksuaalisuuden problematiikka, kompleksiset perhesuhteet ja koulumaailma. Nuorten teoksissa käsitellään laajasti tyttöjen murrosikää tarinoiden nykyajassa, kun taas aikuistenromaaneissa jo aikuiset henkilöhahmot muistelevat kasvamisensa ongelmia ja syömishäiriöisyyden kehittymistä. Teosten yksi keskeinen ero onkin henkilöhahmojen iässä: nuorten romaaneissa kuvataan yläkouluikäisiä tyttöjä, aikuisten romaaneissa nuoria naisia, jotka eivät aina tunne olevansa aikuisia.

Teokset ovat ilmestyneet vuosina 1986–2003. Vanhimman ja nuorimman teoksen ikäero on seitsemäntoista vuotta. Ensimmäisen ja toisenkin teoksen välillä on seitsemän vuotta. Suurin osa teoksista on kirjoitettu vuosituhannen vaihteen tuntumassa. 1980-luvun syömishäiriöromaanit ovat kattavasti edustettuina aineistossani sillä Huovin ja To-

losen teokset ovat ainoat 1980-luvulla ilmestyneet romaanit, joissa syömishäiriöt ovat pääaiheina ja joissa aihepiiriä käsitellään monipuolisesti. 1990-luvulla ilmestyneistä romaaneista puolestaan ei löytynyt tutkimusaineiston rajaukseen (syömishäiriö pääaiheena ja monipuolisesti käsiteltynä, teosten tunnettuus, merkittävyys itselle) sopivia romaaneja. 2000-luvulla sitä vastoin on ilmestynyt sängen paljon syömishäiriöitä vähintäänkin sivuavia teoksia, ja 2000-luvun aineistovalinnat ovat pikemmin näytteitä kuin keskiverto-otoksia tuon ajan teoksista.

Teosten ilmestymisajankohta näkyy selvästi teosten maailmoissa. 1990- ja 2000-luvulla ja varsinkin 1980- ja 2000-luvulla ilmestyneiden teosten maailmoissa eroa on juuri perherakenteiden, seksuaalisuuden kompleksisuuden, sukupuolitietoisuuden ja feminismin sekä syömishäiriöiden oireiden ja hoitotapojen kuvauksen suhteen.

1980-luvun nykyaikaan verrattuna patriarkalisempi yhteiskunta näkyy esimerkiksi tarinoiden isien vahvoissa positioissa, auktoriteetteina ja perheen elättäjinä. Äidit puolestaan pysyttelevät kodin piirissä ja lasten hoitajina. Vaikeuksista huolimatta perheet pysyvät koossa ja ydinperhettä arvostetaan. Teosten maailmat ovat suhteessa historialliseen kontekstiinsa myös syömishäiriöitä koskevan tiedon osalta: tieto syömishäiriöistä ja niiden hoidosta ei teoksissa ole vielä kovin yksityiskohtaista.

2000-luvun teoksissa syömishäiriöitä ja niiden hoitomahdollisuuksia kuvataan sängen yksityiskohtaisesti lääke- ja ravitsemustieteeseen tukeutuen. Perheet puolestaan esitetään hajonneina ja niin rakkaus-, ystävyys-, kuin perhesuhteetkin sängen kompleksisina. Tiedon lisääntyminen näkyy myös teosten henkilöhahmojen elämässä: heillä on tietoa syömishäiriöistä, ja osa käyttää Internetiä aktiivisesti. 1980-luvulla ilmestyneiden teosten ainakin näennäisen yhtenäisestä yhteiskunnasta ja perheyhteisöstä siirrytään 2000-luvun teosten kilpailu- ja markkinayhteiskuntaan (Heiskala & Luhtakallio toim. 2006), hajonneisiin perheisiin, muoti- ja ulkonäkökeskeisyyteen ja tiedon runsauteen. 1980-luvulta 2000-luvulle syömishäiriötä koskeva tieto on lisääntynyt, mutta niin on myös syömishäiriöilmiötä käsittelevien teosten määrä.

Teosten muita tärkeitä eroja ovat jo edellä mainitsemani päähenkilöiden ikä, narratiivisen rakenteen kompleksisuus sekä eri aiheiden pohdintojen syvyys. Teosten ”syvällisyys” ei muodostu vain kerronnan rakenteesta ja juonesta, vaan esimerkiksi kielellisestä rikkaudesta, oivaltavuudesta ja tuoreudesta (esim. *Ihana meri*). Toisaalta osassa teoksia yhdistyvät niin kerronnan, juonen kuin kielellisten ulottuvuuksien monimuotoisuus (esim. *Stalinin lehmät*).

Erityispiirteenä syömishäiriöistä kertovissa teoksissa on se, että niissä käsitellään paljon sellaisia asioita, jotka eivät tavallisesti ole kovin näkyvästi esillä kaunokirjallisissa teoksissa: syömistä¹⁸, ruoka-ainevalintoja ja joitakin ruumiintoimintoja kuvataan sängen yksityiskohtaisesti. Yhtäläisyyksistä huolimatta teoksissa on eroja, etenkin anoreksiasta

18 Syömis- ja ruokailutilanteiden ja ruokien kuvauksia on toki runsaasti suomalaisessa kaunokirjallisuudessa aina Aleksis Kiven Seitsemästä veljeksestä (1873) lähtien. Olennaisin ero näiden teosten ja syömishäiriöromaanien ja syömishäiriöitä käsittelevien romaanien välillä on jälkimmäisissä kuvattu problemaattinen suhde ruokaan ja syömiseen.

ja bulimiasta kertovien teosten välillä. Vanhimman ja uusimpien teosten yhteiskuntakuvaukset eroavat niin ikään selvästi toisistaan. *Madonnassa* (1986) liikutaan vielä agraarisissa maisemissa, kun taas *Siskoni, enkelinluinen tyttö* (2001) sijoittuu tietoyhteiskuntaan.

Syömishäiriöistä kertovissa romaaneissa esiintyy piirteitä useasta romaanigenrestä. Käsittelen genrepieriteiden moninaisuutta tutkimusaineistossa erityisesti nuortenromaanin ja aikuistenromaanin, autobiografisen romaanin tai autobiografista kirjallisuutta jäljittelevien piirteiden kannalta sekä sijoitan tutkimusaineistoni, myös sen nuortenkirjallisuudeksi luokiteltavat teokset, osaksi suomalaisia nykyromaneja.

Madonna, Ihana meri ja *Siskoni, enkelinluinen tyttö* edustavat hieman vanhemmille nuorille suunnattua nuorten kirjallisuutta ja nuortenromaneja.¹⁹ Nuortenkirjoilla tarkoitetaan nuorille suunnattuja teoksia. Nuortenromaanien lisäksi niihin kuuluvat nuortenlyriikka, -novellit ja -näytelmät. Nuortenromaanikäsite erottaa nuortenromaanit lasten ja aikuisten romaaneista sekä kirjallisuuden muista lajeista. Kapeasti nuortenromaanin on luonnehdittavissa nuoren päähenkilön identiteettikysymyksiä käsitteleväksi romaaniksi, jossa nuoren ikää ei tarvitse määritellä. Keskeispiirteiksi nostetaan usein lapsuudesta irrottautumiseen liittyvät identiteettikriisi ja etsintä. (Rättyä 2003b: 170–171.)

Tutkimusaineistoni nuortenromaanit kuuluvat selkeästi ongelmia käsittelevään nuortenkirjallisuuteen. Aikaisemmin nuortenromaanin keskeispiirteenä on pidetty tabujen rikkomista. Nykyisin on pohdittava, onko kiellettyjä aiheita enää ollenkaan. Nykynuortenromaneissa kirjoitetaan muun muassa homoseksuaalisuudesta, mielenterveysongelmista ja päihteiden käytöstä. (Heikkilä-Halttunen & Rättyä 2003: 5–8.) Nuortenkirjailijat, kuten Inka Nousiainen (1993) ja Mika Wickström (1996) ovat yksissä tuumin kritisoineet suomalaista hyvinvointivaltiota ja yhteiskuntaa. Kuitenkin dialogia nuortenkirjallisuuden ja yhteiskunnan välillä voi pitää vielä vähäisenä. Esimerkiksi poleemisia kannanottoja politiikkaan tai yhteiskunnalliseen tilanteeseen ei suomalaisesta nuortenkirjallisuudesta löydy. 1960- ja 1970-lukujen ongelmakeskeisestä ja opettavasta niin sanotusta ongelmarealismista on kuitenkin päästy eteenpäin pikemmin samaistumisen paikkoja tarjoavaan kuin suoria neuvoja jakavaan kirjallisuuteen. (Heikkilä-Halttunen 2001: 220, 236; Huhtala & Juntunen 2004: 113, 128.) Voi tietenkin pohtia, onko poleemisuus ylipäättään nuortenkirjallisuuden keskeinen keino.

Teoksia voi lukea myös kehitysromaanin näkökulmasta, koska niissä kuvataan päähenkilön kypsymistä, hänen suhdettaan ympäröivään todellisuuteen ja kasvavaa tietoisuutta omasta itsestään. Kehitysromaneissa korostetaan yksilön itsetietoisuuden syvenemistä ja koko persoonallisuuden kattavaa kehitystä, jossa konfliktit ovat kehittymisen kannalta kasvattavia ja tarpeellisia. (Dilthey 1913: 394; Swales 1978: 3.)

Autobiografisuuden jäljittely on sekin yksi keskeisiä piirteitä sekä aikuisten että nuorten syömishäiriökirjallisuudessa. Autobiografisuuden jäljittelyllä viitataan keinoihin, joilla teoksessa rakennetaan representaatioita, jotka lukijasta voivat vaikuttaa uskottavilta suhteissa tietoihin oikeista syömishäiriöistä. Meurlingin (2003b: 13; ks. myös Meurling

¹⁹ Kirjastoluokituksessa nämä teokset luokitellaan vielä tarkemmin nuorten aikuisten kirjallisuudeksi.

2003a) mukaan anoreksiaan sairastunut tietää, millainen anoreksiakertomuksen tulee olla. Anoreksia-omaelämäkertoissa voi muun muassa siksi tulkita olevan yhtäläisyyksiä. (Mp.) Romaanien autobiografisiin aineksiin kuuluvat esimerkiksi minä-muotoinen kerronta, tunnustuksellisuus ja päiväkirjamuoto.

Tutkimusaineistossani minä-kertojaa on käytetty *Ihanan meren* lisäksi *Salaisessa keittokirjassa* ja *Stalinin lehmissä*. *Ihana meri* on kerronnaltaan kokonaan päiväkirjamuotoa mukaileva. Lappalaisen (2006: 142–143) mukaan Kira Poutasen *Ihana meri* -teoksen päiväkirjamuoto lisää teoksen tunnustuksellista luonnetta ja on rinnakkainen 1990-luvun aikuistenkirjallisuudessa ominaiselle omaelämäkertakirjallisuudelle. Päiväkirjamuotoon kuuluvat päivämäärät (myös *Stalinin lehmissä*) ja jopa kellonajat vahvistavat ”autenttisuuden” tuntua, kun kerronta kiinnitetään selkeästi määritellyyn aikaan. (Mp.)

Niin sanottu omaelämäkerrallinen romaani on myös mahdollinen syömishäiriötä kuvattaessa. Omaelämäkerrallisen romaanin keskeisinä tunnusmerkkeinä on pidetty vahvaa omaelämäkerrallista painotusta, vaikka teokset eivät suoranaisesti olekaan omaelämäkertoja. Niissä käytetään tunnistettavasti hyväksi kirjoittajan oman elämän aineksia. Omaelämäkerrallisina romaaneina on pidetty esimerkiksi Anja Kaurasen *Ihon aikaa* (1993), Kreetta Onkelin *Ilostaloa* (1996) ja Pentti Holapan *Ystävän muotokuvaa* (1998). (Rojola 2003: 70.)

Osa syömishäiriöromaaneita kirjoittaneista kirjailijoista on kertonut teostensa taustasta ja omasta suhteestaan syömishäiriöihin kuten omasta sairastumisestaan Tutkimusaineistossani Poutasen, Oksasen ja Huovin teosten taustalla ovat jossain määrin olleet kirjailijan tai hänen lähipiirinsä kokemukset syömishäiriöstä (esim. Larros 2005; Näre 2002: 251). Omaelämäkerrallisuuden kysymykset eivät kuitenkaan kuulu tutkimukseeni enkä tarkastele kirjailijoiden suhdetta syömishäiriöihin. Poutasen, Oksasen ja Huovin teoksia ei myöskään yleisesti ottaen ole pidetty omaelämäkerrallisina romaaneina, koska niistä ei pysty tunnistamaan kirjailijan elämään liittyviä elementtejä yhtä suoraan kuin vaikkapa edellä luettelemissani teoksissa.

Tutkimusaineistostani voi niin ikään hahmottaa feministisiä piirteitä tai naiskirjallisuuden piirteitä (Bromberg 1990; Enwald 1999). Termiä ’naiskirjallisuus’ käytetään usein yleisessä kirjallisuudenteoriassa ja kirjallisuushistorioissa naisten kirjoittamaan kirjallisuuteen viitattaessa. Liisa Enwald (1999: 199) määrittelee naiskirjallisuuden naisten kirjoittamaksi kirjallisuudeksi 1960–1970-luvulta alkaen. Naiskirjallisuuden teemat ilmentävät selvästi vastakulttuuria käsitellen naisten seksuaalista ja sosiaalista syrjintää vakiinnuttaen ja myöhemmin myös purkaen naisten subjektiviteettia sekä uudelleenarvioiden naisiin liittyviä stereotypioita ja myyttejä. (mp.). Feministinen kirjallisuus voi olla niin naisten kuin miestenkin kirjoittamaa. Edellä esitetyn lisäksi tarkoitan feministisillä piirteillä feministisiä²⁰ viestejä ja tavoitteita, kaikille sukupuolille tärkeitä aiheita ja

20 Feminismi (tai paremmin feminismit) on sisältänyt monia vaiheita aina traditionaalisista naisliikkeistä moninaisten erojen tarkasteluun intersektionaalisesti. Enää pelkän sukupuolen huomioimisen ei katsota riittävän sortoa tutkittaessa ja myös muiden sukupuolien kuin naisten ymmärretään kohtaavan syrjintää. Eri feminismeillä on suuriakin eroja (Julkunen 2010: 25–75; Tong 1998). Yksi feminismin nykymääritelmä on Liisa Huhdan ja Rosa Meriläisen (2009) Feministien käsikirjasta: 1) Kaikki sukupuolet ovat yhtä arvokkaita ja niitä tulisi kohdella tasa-

marginaalisten aiheiden, kuten ei-heteroseksuaalisuuden käsittelyä. Lisäksi katson feministisen kirjallisuuden erääksi piirteeksi sen, että se usein käsittelee aiheitaan tuoreesti joko tyyllisesti, juonellisesti ja/tai kielellisesti (Bromberg 1990).

2.2.3. Aikaisempi tutkimus

Tässä luvussa esittelen kaunokirjallisuuden syömishäiriöaihetta ja tutkimusaineiston teoksia koskevaa suomalaista kirjallisuudentutkimusta.²¹ Tutkimukseni taustalukemistona ja sekä osaksi tulkintojen tukena ja dialogin rakentajina ovat myös kirjallisuuskritiikit.

Syömishäiriöitä käsitteleviä tai aihepiiriä sivuavia kirjallisuuden pro gradu -tutkimia ovat seuraavat: Tiina Ahokkaan *”Naisen ruumiin sentit ovat yhtä tärkeitä kuin valtion rajat”*. *Ruumiillisuus Sofi Oksasen Stalinin lehmissä ja Anja Snellmanin Äidissä ja koirassa* (2006), Eeva Jerosen *Bulimisia naissubjekteja: Ruumiillisen toimijuuden rakentuminen Anja Kaurasen Pelon maantieteessä, Niina Revon Pimeässä huoneessa ja Vuokko Tolosen Salaisessa keittokirjassa* (2002), Pirjo Koivuvaaran *Eating and Identity in Four of Anita Brookner’s Novels* (1999), Tiina Lifländerin *Ruoka-aika: Ruoka suomalaisissa romaaneissa 1990-luvulla* (2002), Hille Rantalan *”Olin jatkuvasti poissa paikaltani, jotenkin poissa sijoiltani”*. *Identiteetin rakentuminen Sofi Oksasen romaanissa Stalinin lehmät* (2006), Hanna Mikkolan *Mistä on pienet tytöt tehty? Syömishäiriöisten tyttöjen ja heidän naiseksi kasvamisensa representoiminen suomalaisessa nykynuortenkirjallisuudessa* (2007) sekä Elina Isotuvan *Löysää kuritonta lihaa. Anoreksiaproblematiikka Hannele Huovin Madonnassa, Tuula T. Matintuvan Lasilinnussa, Kira Poutasen Ihanassa meressä ja Laura Honkasalon romaanissa Siskoni, enkelinluinen tyttö* (2008).

arvoisesti (tämä tarkoittaa, että sukupuolen kategorioita on enemmän kuin kaksi), 2) tasa-arvo ei ole vielä toteutunut ja 3) feminismin tavoite on sukupuolten tasa-arvo ja rajoittavien sukupuoliroolien muuttaminen. (mts. 11.) 21 Ulkomaisesta tutkimuksesta mainittakoon Sarah Sceatsin (2000) ja Isabelle Meuret’n tutkimukset, joista jälkimmäistä tosin en hyödynnä tutkimuksessani sen omaan tutkimukseeni verraten sangen erilaisen tutkimustehtävän vuoksi.

Sarah Sceats käsittelee teoksessaan *Food, Consumption and the Body in Contemporary Women’s Fiction* ruoan lukuisia monimutkaisia merkityksiä nykyisessä naisten kirjoittamassa kaunokirjallisuudessa. Ruoan ja syöminen ovat paitsi elintärkeitä ja jokapäiväisiä asioita, ne sisältävät myös lukuisia sosiaalisia funktioita eivätkä arkipäiväisyydestään huolimatta ole yksinkertaisia asioita. Sceats tarkastelee ruoan ja syöminen yhteyksiä esimerkiksi rakkauteen, äitiyteen, seksuaalisuuteen, identiteetin rakentamiseen ja sosiaaliseen kanssakäymiseen. Teoksissa naishahmojen kuvataan tekevän hyvin erilaisia ruokaan liittyviä tehtäviä kuten syövän, valmistavan ja tarjoavan ruokaa sekä näkevän nälkää. (Sceats 2000: 1–10.) Yhdessä teoksen luvussa Sceats käsittelee syömishäiriöitä eri kirjailijoiden nykyromaanissa, eniten Doris Lessingin teoksissa.

Sceatsin tutkimus pohjaa psykoanalyttiseen, feministiseen ja sosiologiseen teoriaan, joiden kautta hän tarkastelee ruoan, syömisestä ja niihin liittyvien erilaisten toimintojen kytköksiä sukupuoleen, valtaan ja erilaiseen kontrollointiin. Sceats tarkastelee esimerkiksi Doris Lessingin, Angela Carterin ja Margaret Atwoodin teoksia, joissa ruoka ja ruokaan liittyvät toiminnot kuten ruoanlaittaminen ja ostaminen samoin kuin ruumiillisuus ovat keskeisiä.

Isabelle Meuret’n teos *Writing Size Zero: Figuring Anorexia in Contemporary World Literatures* (2007) avaa uuden näkökulman anoreksiaan tarkastelemalla itsensä nälkiinnyttämisen ja kirjoittamisen yhteyksiä ja nälän ”luovaa potentiaalia”. Meuret tarkastelee anorektisia kirjoittajia ja pohtii, ovatko nälkiintyminen ja kirjoittaminen toisiaan täydentävä pari, ja onko anoreksia kytköksissä sanoihin liittyvään pakkomielleisyyteen. Yhteyttä kirjoittamisen ja itsensä nälkiinnyttämisen välillä Meuret kutsuu ”nollakoon kirjoittamiseksi” (*Writing Size Zero*). (*Size zero – ”nollakoko”* – on yksi koko yhdysvaltalaisessa naisten vaatekokojärjestelmässä. Koot 0 ja 00 keksittiin, kun koot yleisesti muuttuivat suuremmiksi. Nollakoolla viitataan usein erittäin laihoihin naisiin.) Meuret’n mukaan kirjoittajien kohtaama kielellinen haaste kääntää nälän näkemisen luovuudeksi. (Meuret 2007: 13.)

Meuret on tutustunut niin lääketieteellisiin, psykoanalyttisiin, kulttuurisiin kuin sosiologisiinkin anoreksialuentoihin, mutta hänen mukaansa ne eivät selitä (useimmiten) anorektisten kirjoittajien kokeellisissa teksteissä ilmenevää pakkomielleisyyttä. Meuret tarkastelee lukuisia genrejä, kuten ”sosiaalista romaania” (*social novel*), kehitysromaanin, thrilleriä, ”todistajanlausuntoa” (*testimony*), autobiografiaa, satiiria, fantasiaromaania ja muistelmia. (Meuret 2007: 12, 14.)

Lisäksi Henna Saunalan sivulaudaturtyö *Hukassa itseltään ja hukassa maailmalta. Suomalaisen nuortenkirjallisuuden näkökulmia anoreksiaan* (2002) käsittelee suomalaisia syömishäiriöitä käsitteleviä nuortenkirjoja.

Ahokas (2006) keskittyy tarkastelemaan työssään kerrontaa sekä teosten aiheita *Stalinin lehmässä*. Hän tarkastelee fokalisaatiota ja kertojan hahmoa, jonka hän tulkitsee epäluotettavaksi. Teoksen syömishäiriöaihetta Ahokas tarkastelee erikseen omassa luvussaan noin kymmenen sivun verran. Jerosen (2002) tarkastelun keskeisenä teoriana on ruumiinfenomenologia. Jeronen (1998: 27–40) on tarkastellut *Salaista keittokirjaa* ruumiinfenomenologisesta näkökulmasta myös Turun yliopiston Kotimaisen kirjallisuuden vuosikirjassa *Sanelmassa*. Rantalan (2006) pro gradu -työssä tarkastellaan *Stalinin lehmien* päähenkilön identiteettiä, jonka yksi ulottuvuus syömishäiriö on. Saunalan sivulaudaturtyössä, sekä Isotuvan ja Mikkolan pro gradu -tutkielmissa puolestaan tarkastellaan syömishäiriöistä kertovia nuortenkirjoja.

Liisi Huhtalan artikkelit ”Rumien kanssa ei leikitä. Ruumiillisuudesta uudessa suomalaisessa nuortenromaanissa” (Huhtala 2006: 12–16) sekä saman artikkelin hieman muokattu englanninkielinen versio antologiassa *Women’s Voices. Female Authors and Feminist Criticism in the Finnish Literary Tradition* (Huhtala 2007: 142–158) ovat työni kannalta mielenkiintoisia. Huhtala tarkastelee nykyisen suomalaisen lasten- ja nuortenkirjallisuuden teemoja ruumiillisuutta, seksuaalisuutta ja valtaa. Hän nostaa eräänä aiheena esiin syömishäiriöt ja tarkastelee lyhyesti nuortenromaneja *Ihana meri*, *Euroopan pehmeimmät huulet* ja *Pientä purtavaa*.

Päivi Lappalainen (2006) käsittelee Siru Kainulaisen ja Viola Parente-Čapkován toimittamassa *Täysi kattaus. Ruokaa ja juomaa kirjallisuudessa* -teoksessa ilmestyneessä artikkelissaan ”Anarkiasta anoreksiaan. Ruoan merkityksestä lasten- ja nuortenkirjallisuudessa” tutkimusaineistoni teoksia *Madonna*, *Ihana meri* ja *Siskoni, enkelinluinen tyttö* sekä muutamia muita suomalaisia teoksia, joissa syömishäiriöitä käsitellään lyhyesti. Lappalainen tarkastelee ruoan funktioita suomalaisessa ja ulkomaalaisessa lastenkirjallisuudessa sekä suomalaisessa syömishäiriöistä kertovassa nuortenkirjallisuudessa.

Lappalainen tulkitsee ruoan kytkeytyvän lasten- ja nuortenkirjallisuudessa valtaan ja vallan rajoihin: Lastenkirjallisuudessa on usein kyse eksessistä ja äärimmäisyydestä, joka toteutuu ruoalla herkuttelulla. Anoreksiaa ja bulimiaa kuvaavissa nuorten teoksissa vastarinnan keinoina sen sijaan ovat syömisen rajoittaminen ja hallinta. Lappalaisen mukaan lastenkirjallisuudessa ruoalla voi osoittaa mieltä ja uhmata sääntöjä, nuortenkirjallisuudessa puolestaan sisäistetään syömisen kiellot ja ruoasta tulee hyljeksittävä. (Mts. 136, 156.) Artikkelissa esitellään kolmenlaisia syömishäiriöiden selitysmalleja: psykologis-fysiologisia selityksiä, kulttuurisia selitysmalleja (esim. Bordo 1993) sekä Nancy Chodorovin ja Julia Kristevan psykoanalyttis-feministisiä teorioita (mts. 136–141). Tulkinnoissaan Lappalainen tukeutuu eniten kahteen jälkimmäiseen lähestymistapaan.

Pauliina Haasjoki (2006) tarkastelee artikkelissaan ”Varmuuden vuoksi ei. Ruoka, halu ja ambivalenssi Eva Weinin teoksissa”, joka niin ikään on ilmestynyt *Täysi kattaus* -teoksessa, Eva Weinin (eli Pirkko Saision) teosten *Puolimaailman nainen. Kirjallinen*

omakuva (1990) ja *Kulkue. Vaellusfresko* (1992) ambivalentteja ruokaan, syömiseen, seksuaalisuuteen ja erilaisiin haluamisiin liittyviä ambivalentteja kysymyksiä. Minäkertojapäähenkilö Evan on vaikea tehdä päätöksiä, ja hän ”ajelehtii tilanteiden mukana”. Eva koettelee erilaisia sopivuussääntöjä ja niiden rajoja. Haasjoki tarkastelee monimutkaisia häpeän, sääntöjen, kieltojen, luvan antamisten ja rangaistusten värittämiä syömistä, ruoan, seksuaalisuuden ja juutalaisuuden kuvauksia ambivalenssin käsitteen kautta. Ambivalenssi merkitsee kahtalaisuutta, häilyvyyttä ja ristiriitaisuutta. Kahtalaisuus ja häilyvyys rakentuvat Haasjoen mukaan Weinin teoksissa etenkin kahtiajakojen juutalainen/ei-juutalainen ja homoseksuaali/heteroseksuaali väliin. (Mts. 159–161.)

Katariina Heilalan esseekokoelma *Prinsessan paino. Kirjoituksia lasten ja nuortenkulttuurista* (2006) koostuu kirjoituksista, jotka kaikki ovat lasten- ja/tai nuortenkirjallisuuden innoittamia (mts. 4). Nimiessee ”Prinsessan paino” alkaa muistelukuvauksella Heilalan pysähdyttäneestä anoreksiaa sairastaneen Ruotsin prinsessa Viktorian lehtikuvasta. Heilalan kirjoitustyyli on esseeläjin sallimana vapaa eikä hän juuri nojaudu teorioihin. Heilala arvioi Huhtalaa (2006 & 2007) ja Lappalaista (2006) enemmän syömishäiriöistä kirjoitettujen teosten esteettisiä, kaunokirjallisia ja taiteellisia ulottuvuuksia. Hänen tarkastelemansa teosjoukko on laaja. Siihen kuuluu niin suomalaisia kuin ulkomaalaisia sekä nuorille että aikuisille suunnattuja syömishäiriöistä kertovia (kauno)kirjallisia teoksia sekä elokuvia. Aineistoni teoksista Heilala käsittelee *Madonnaa*, *Ihanaa merta* ja *Stalinin lehmiä*.

Kaisu Rättyä (2007) tutkii väitöskirjassaan *Rajoja kohdaten. Hannele Huovin nuortenromaanien tematiikka ja kerronta 1980- ja 1990-luvulla* neljää Huovin nuortenromania; *Madonnaa* (1986), *Vladimirin kirjaa* (1998), *Tulirajaa* (1994) ja *Lasiaurinkoa* (1996). *Madonnassa* Rättyä tarkastelee naiseuteen liittyviä kysymyksiä, esimerkiksi äiti–tytär-suhdetta. Tarkastelunäkökulma on selkeästi Marjatas. Teoreettinen kehys rakentuu tematiikasta, kerronnan tarkastelusta sekä elämänpolitiikan ja lajiproblematiikan kysymyksistä. Tuoreita katsantokantoja teokseen ovat Marjatan ruumiillisuuden konstruoinen tutkimisen teoksessa katsomisen ja reflektioiden kautta sekä *Kalevala*-tulkinnat. Rättyä käsittelee *Madonnan* yhteyttä *Kalevalaan* vain *Kalevalan* Marjatan tarinan kautta. Itse tulkitsen myös muita *Kalevala*-kytkentöjä. Rättyä ei tarkastele muita *Madonnan* subtekstejä. Lisäksi Rättyä tarkastelee teosta abjekti-teorian valossa.

Johanna Lahikainen (2007a) tarkastelee väitöskirjassaan ”*You look delicious*” – *Food, Hunger and Eating in Margaret Atwood’s Novels* nälän, syömistä ja ruoan motiiveja kanadalaisen Atwoodin kymmenessä romaanissa. Teoreettiset lähtökohdat ovat feministisessä kirjallisuudentutkimuksessa ja feministisessä psykoanalyttisessä teoriassa. Tutkimuksessa hyödynnetään feminististä lähilukua (Mills 1995), feminististä lukemisen ja dialogin teoriaa (Pearce 1997) sekä feminististä objektsuhdeteoriaa (esim. Chodorow 1989). Lahikaisen tulokset ovat kiinnostavia, koska Atwoodin teoksissa on omasta tutkimusaineistostani tuttuja aiheita. Ruokaa, nälkää ja syömistä niin konkreettisesti kuin symbolisesti kuvataan Lahikaisen mukaan teoksissa runsaasti. Kuitenkin vain kahdessa Lahikaisen tutkimusaineiston teoksessa on kuvattu syömishäiriötä.

Rättyän (2007) väitöskirjan *Madonna*-tulkintoja lukuun ottamatta tutkimusaineistoni teoksista ei ole tehty lisensiaatin tutkielman tai väitöskirjan tasoista tutkimusta. Joitakin näkökulmia (esim. ruumiinfenomenologia), joita aion hyödyntää, on jo käytetty. Yhtä laajaa ja monia näkökulmia yhdistelevää tutkimusta kuin omani ei tutkimusaineistojeni teoksista kuitenkaan ole tehty.

2.2.4. Tutkimusaineisto osana yhteiskunnallisia syömishäiriökeskusteluja

Yksi tapa ymmärtää kaunokirjallisuuden ontologiaa on idea kirjallisuuden syntyemisestä suhteessa kulttuuriin puhetapoihin ja konteksteihin (Arminen 2009: 54). Syömishäiriöt ovat nousseet yhteiskunnalliseen tietoisuuteen synnyttäen monenlaisia kannanottoja, keskusteluja ja toimintaa, mitä nimitän yhteiskunnallisiksi syömishäiriökeskusteluiksi. Tulkitsen, että syömishäiriöromaanit ja muu syömishäiriöitä käsittelevä kaunokirjallisuus ottaa osaa näihin keskusteluihin esittäen yhtäältä melko tuttuja ja oletettavia ideoita, mutta toisaalta – etenkin tutkimusaineistoni osalta – esittäen myös eriaivia kantoja. (Ks. mts. 55.)

Yhteiskunnallisilla syömishäiriökeskusteluilla viitataan eri tahojen kuten median (esim. sanoma- ja aikakauslehdet ja Internetin keskustelusivustot), tutkimuksen, instituutioiden (esim. koulu, terveydenhuolto ja järjestöt) ja muiden toimijoiden (esim. vanhemmat, syömishäiriöitä sairastavien ja heidän läheistensä vertaistukiryhmät, Syömishäiriöliitto-SYLI Ry) erilaiseen toimintaan ja kannanottoihin (ks. Arminen 2009: 55; Karkama 1998: 79–80). Yhteiskunnalliset syömishäiriökeskustelut ottavat eri tavoin kantaa syömishäiriöilmiöön, lähinnä diagnosoituihin syömishäiriöihin. Syömishäiriökeskusteluiden, jotka ovat osa syömishäiriöilmiötä, tärkeiksi konteksteiksi nimesin edellä muun muassa ulkonäköideaalit, sukupuolen tuottamisen ja esittämisen, suorituskeskeytyksen, tehokkuusvaatimukset ja syömisen moninaisuuden.

Tutkimieni romaanien konteksteja ovat kulttuurinen hetki, jossa syömishäiriöilmiö esiintyy, kaunokirjallinen konteksti eli muut aihepiiristä kirjoitetut romaanit ja muu kaunokirjallisuus, sekä tutkimuksellinen konteksti kuten kirjallisuuden teorit ja feministiset teorit. Arminen pohtii Gadamerin (2004: 24) ajatuksia soveltaen kaunokirjallisuuden osaa yhteiskunnallis-kulttuurisessa dialogissa ajankohtaisten merkittävien aiheiden herättämien kysymysten ja vastausten esiin nostajana. Erilaiset muutokset yhteiskunnassa, sosiaaliset ongelmat ja eri ryhmien väliset jännitteet herättävät tarpeen kysymyksille ja vastauksille, joita muun muassa kirjallisuus ja muu taide voivat hahmotella. Esimerkiksi erityyppiset muutokset yhteiskunnassa luovat tarvetta kysymyksille ja myös vastauksille, ja kaunokirjallisuus ajanhetkeen kiinnittyessään muodostaa siitä omia tulkintojaan ja vastauksiaan. (Arminen 2009: 56–57.)

Syömishäiriöilmiötä ei voi yksiselitteisesti määrittää, ja se on niin ikään nähtävä jatkuvan muutoksen alaisena, kuten jo tehtävänasettelussa totesin. Samaan tapaan syömishäiriöistä käytävät yhteiskunnalliset keskustelut sisältävät sangen monenlaisia

elementtejä, mutta kuitenkin sen yleislinjat ja toimijat vaikuttavat olevan helpommin nimettävissä kuin normaalin ja epänormaalin, syömishäiriöilmiön alle kuuluvan ja kuumattoman välinen rajanveto.

Syömishäiriöistä puhuttaessa erilaisten mielipiteiden kirjo ja niistä neuvottelu ei ole kovin laaja, vaan yleisimmin syömishäiriöihin suhtaudutaan nuorien tyttöjen sairauksina. Syömishäiriöihin suhtautumisen virallista ja vallitsevaa linjaa edustavat lääketieteen, psykologian ja ravitsemustieteen syömishäiriöiden vastaiset ja niitä ehkäisemään pyrkivät diskurssit. Näiden tunnettujen ja yleisesti hyväksytyjen diskurssien ulkopuolelle jää marginaalisia ja vaihtoehtoisia lähestymistapoja kuten Internetissä toimivat pro anoreksia (pro ana) ja pro bulimia (pro mia) -yhteisöt ja -sivustot, jotka esittävät syömishäiriöisyyden ihailtavana elämäntaparatkaisuna ja -valintana ja kieltävät syömishäiriöiden sairausluonteen (ks. esim. lasiluuranho.blogspot.com; sasuli.nettisivu.org; pro-thinspo.com.p12.hostingprod.com; pro-thinspo.com/pics.html). Kaksi ääripäätä syömishäiriöitä koskevissa keskusteluissa ovat siis vastustava ja sairauksiksi nimeävä ja puoltava ja sairausluonteen kieltävä.

Jaan yhteiskunnalliset syömishäiriökeskustelut kahteen puhetapaan: Yleistä puhetaapaa edustavat esimerkiksi yleisaikakauslehdet ja tv-dokumentit, tutkimuksellista muun muassa eri tieteenalojen tutkimustieto sekä lääkärien ja ravitsemusterapeuttien julkaisema kirjallisuus. Ominaista syömishäiriökeskusteluille on yleisen ja tutkimuksellisen puheen sekoittuminen: Naistenlehdessä saatetaan haastatella alan tutkijaa, ja syömishäiriöistä kirjoitetaan yleistajuisia käsikirjamaisia teoksia (esim. Aaltonen ym. 2003; Abraham & Llewellyn-Jones 1994; Van der Ster 2006). Sen lisäksi, että syömishäiriöilmiötä lähestytään diagnosoitujen syömishäiriöiden ja niitä sairastavien tyttöjen ja naisten kautta, syömishäiriökeskusteluiden toisena keskeisenä aiheena on syömishäiriöiden syiden pohdinta. Syömishäiriöiden syitä etsitään paljolti esimerkiksi mediasta, perheiden elämästä ja ruokakulttuurin muutoksista.

Seuraavaksi kuvaan lyhyesti muutamaa esimerkkiä syömishäiriökeskusteluista.

Media näyttelee keskeistä roolia syömishäiriökeskusteluissa. Median rooli on vaativa. Samaan aikaan se voi sekä ehkäistä että edistää syömishäiriötä: Esimerkiksi syömishäiriötutkimukset voivat olla suureksi avuksi syömishäiriöisille, heidän läheisilleen ja hoitajilleen, mutta toisaalta ne voivat toimia sairastuneen innoittajina ja niin sanottuina niksikirjoina (esim. Hakala 2000 toim.), jolloin sairastunut kerää itselleen tietoa vaikkapa vähäkalorisesta ruoasta. Samasta syystä syömishäiriöiden uutisoinnista on olemassa tarkat ohjeet (syomishairioliitto.fi d)). Esimerkiksi nälkiintyneen ihmisen kuvien näyttämistä on pyrittävä välttämään, koska kuvat voivat toimia inspiroijina toisille sairastuneille. Vastakohtaisesti taasen pro anoreksia -sivustoille on koottu runsaasti laihojen ja anorektisten laihojen mallien, julkisuuden henkilöiden sekä tavallisten tyttöjen ja naisten kuvia (esim. pro-thinspo.com). Näissä yhteisöissä onkin käytetty termiä *thinspiration*, joka kuvaa sitä, kuinka erilaisten tekstien (esim. blogi-kirjoitukset ja valokuvat) nimenomaan on tarkoitus antaa neuvoja, inspiroida ja tukea laihduttamisessa.

Suhtautuminen eri syömishäiriöihin on vaihdellut. Esimerkiksi bulimiam on pidet-

ty häpeällisempänä kuin anoreksiaa (Turtonen 2003: 26). Kuitenkin syömishäiriöiden yleistymisen voi tulkita vähitellen rikkoneen niiden tabuluontoisuutta ja niistä on alettu keskustella julkisesti monella taholla, yleistajuisesti ja omakohtaisesti, mitä osoittaa vaikkapa se, että julkisuuden henkilöt ovat kertoneet omista syömishäiriöistään (Riihonen 1998: 11). Syömishäiriöiden tutkimuksessakin on annettu ääni sairastuneille itselleen (esim. Hakala 2000 toim.; Puuronen 2004; Riihonen 1998).

Sanoma- ja aikakauslehdissä kirjoitetaan jatkuvasti syömishäiriöistä (esim. *Helsingin Sanomat* 18.9.2006, 3.12.2006; 27.11.2008; *Karjalainen* 30.10.2002, 9.5.2005, 29.9.2005, 24.10.2005; *Kauneus & Terveys* 2/2010; *Kauneus & Terveys* 15/2010) (hs.fi, karjalainen.fi). Aikakauslehtijulkaisuista voidaan erottaa omia ryhmiään: Syömishäiriöistä sekä muista korkean elintason mukanaan tuomista negatiivisista ruokaan ja syömiseen liittyvistä aiheista (diabetes, lihavuus, sokeririippuvuus ym.) kirjoitetaan niin laajalevikkisissä sanoma- ja aikakauslehdissä (esim. *Yhteishyvä*, *Helsingin Sanomat*), ammattiryhmien lehdissä (esim. *Opettaja*, *Tehy*), naistenlehdissä, syömishäiriöiden (lääketieteellistä) tutkimusta julkaisevissa lehdissä (esim. *Duodecim*) kuin iltapäivälehdissä ja sensaatiohakuissa viikkolehdissäkin. Asiantuntijatiedon ja tutkimustulosten esittäminen ja näkökulmat vaihtelevat lehtityypin mukaan. Kuitenkin useimmiten syömishäiriöistä ja niihin liittyvistä aiheista kirjoitetaan yleistajuisesti.

Syömishäiriöiden yleistajuisesta käsittelemisestä ja vertaistuellisista tavoitteista esimerkkeinä ovat hiljattain ilmestyneet selkeät tietoteokset, niin sanotut kokemuskertomukset sekä Internetin tarjoama tieto. Esimerkkinä yleistajuisesta opaskirjamaisesta tietoteoksesta on vaikkapa Pia Charpentierin, Anna Keski-Rahkosen ja Riikka Viljasen toimittama *Olen juuri syönyt – Läheiselläni on syömishäiriö* (2008). Myös kokemus- ja elämäkertateoksia on ilmestynyt lähivuosina. Tällainen on esimerkiksi ilmestyessään paljon julkisuutta saanut Laura Hakalan toimittama *Siskonmakkarat – Miltä syömishäiriö tuntuu* (2000). Internetissä syömishäiriöistä löytää runsaasti tietoa, ja myös vertaistukea on saatavilla niin syömishäiriötä itse sairastavien kuin heidän läheistensäkin muodostamissa keskusteluryhmissä (esim. syomishairioliitto.fi e)).

Kapeaa naiskuvaa vastaan on alettu toimia juuri julkisuuden ja median keinoin: Feministit ovat kritisoineet mallien vaikutusta tyttöjen syömishäiriöille (Grahn, Hirsto & Tarkkala 2006: 24). Erilaiset järjestöt, kampanjat ja projektit pyrkivät ehkäisemään syömishäiriöitä. Dove-kosmetiikkasarjalla on mainoskampanja ”Campaign for Real Beauty”, jonka mainoksissa esiintyy ”tavallisia” naisia (dove.se). Dove on ollut myös yhteistyössä Syömishäiriöliitto-SYLI Ry:n kanssa (Syömishäiriöliitto-SYLI ry -esite).²²

Kaunokirjallisuudella on syömishäiriökeskusteluissa monta positiota. Ensinnäkin kaunokirjallisuus on yksi keskusteluiden osapuoli. Toiseksi kaunokirjallisuus on osa syömishäiriöilmiötä, jonka osaksi yhteiskunnalliset syömishäiriökeskustelut luokittelen. Kolmanneksi kaunokirjallisuus on myös keskustelun kohde. Esimerkiksi kirjallisuus kri-

²² Sekä Doven että SYLI Ry:n kampanjoita voi kritisoida siitä, että niiden mallit ovat kuitenkin klassisen kauniita ja hoikkia, eivät esimerkiksi lihavia tai ei-klassisen kauniita tyttöjä ja naisia.

tiikeissä keskustellaan siitä, miten kaunokirjallisuus jäsentää syömishäiriöitä fiktion keinoin.

Tässä tutkimuksessa olen kiinnostunut kaunokirjallisuuden potentiaalista kannanottajana ja kritisoijana²³: tutkimani romaanit eivät ole neutraali syömishäiriökeskusteluiden osapuoli, vaan ne sisältävät sangen kärjekästäkin kritiikkiä dominoivia syömishäiriöiden lähestymistapoja kohtaan, vaikka joitakin ideoita ja käsityksiä syömishäiriöistä ne myös uusintavat. Romaaneissa sekoittuvat tutkimuksellisen (esimerkiksi syömishäiriöiden oireiden käsittely) ja yleisen keskustelun (esimerkiksi maininnat naistenlehtien vaikutuksesta nuorten ulkonäköön) tyypilliset piirteet ja esimerkit näiden ideoiden toisintoistamisesta, muuntelusta ja niistä neuvottelusta (ks. de Lauretis 1989 & 2003). Toisin sanoen siis kaunokirjalliset teokset luovat omia tulkintojaan kuvaamastaan ilmiöstä kaunokirjallisin keinoin ja voivat auttaa lukijaa hahmottamaan kuvaamaansa kohdetta eri tavalla (Hägg 2008: 8; Melberg 1995).

23 Kantaaottavuus on kaunokirjallisuuden yksi keskeinen ominaisuus ja se liittyy hyvin erilaisiin kaunokirjallisuuden lajeihin (erityyppiset romaanit, esseet, novellit, biografiset ja autobiografiset teokset, lyriikka jne; ks. myös Arminen 2009: 56). Esimerkiksi lasten- ja nuortenkirjallisuutta (Heikkilä-Halttunen & Rättyä 2003: 7) ja dekkareita (Ruohonen 2005) on pidetty ajankohtaisiin ilmiöihin sangen nopeasti reagoivina romaanigenreinä.

3. TEOREETTISET JA METODISET LÄHTÖKOHDAT

Minun piti odottaa kaksikymmentä vuotta päästäkseni kirjoittamaan rauhassa, ilman pakkoja ja häiriöitä, vailla taloudellisia huolia, täysin työlleni omistautuneena, tätä uuden aikaista keittokirjaa laihduttajille. Kaksikymmentä vuotta kului ruokalajien kehittelyyn, valmistukseen ja reseptien kirjoittamiseen, pitkiin ja järjestelmällisiin kokeiluihin, joiden tuloksena laihduin noin sataviisikymmentä kiloa, lopulta pysyvästi. (Vuokko Tolonen: Salainen keittokirja 1988: 9.)

3.1. TEKSTUAALISEN JA KONTEKSTUAALISEN LÄHESTYMISTAVAN SEKÄ ERILAISTEN TEORIOIDEN YHDISTÄMISESTÄ

Kaunokirjallisuuden ymmärtäminen osana todellisuutta, ei siis erillään siitä, vaan keskustelijana, kommentoijana ja kriittisenäkin äänenä, ohjaa huomioimaan sekä fiktion sisäisen maailman että fiktion ulkopuolisen maailman, kontekstin (Arminen 2009: 57). Tutkimuksessani hyödynnän täten sekä tarkkaa tekstianalyyttistä lähestymistapaa että kontekstuaalista luentaa (ks. esim. Arminen 2009; Ojajärvi 2006; Westin 2008: 141–177). Tulkitsen romaanien syömishäiriökuvausten metafiktiivisiä, intertekstuaalisia ja narratiivisia piirteitä feministisen lähiluvun (Mills 1995) avulla sikäli kuin ne ovat olennaisia temaattisen analyysin ja syömishäiriökuvausten ja yhteiskunnallisten syömishäiriökeskustelujen välisen dialogin hahmottamisen kannalta.

Tässä luvussa tarkastelen ensiksi tarvetta yhdistää sukupuolen, seksuaalisuuden ja ruumiillisuuden tarkastelussa erilaisia diskursiivisuutta ja materiaalisuutta painottavia teorioita. Erilaisten teorioiden hyödyntämistä lähestyn kokemuksellisuuden kautta. Toiseksi tarkastelen fiktiivisten maailmojen ja reaalisen maailman välisiä suhteita mahdollisten maailmojen (Ryan 1991 & 1992) idean kautta. Lisäksi tarkastelen lyhyesti metafiktion ja intertekstuaalisuuden merkitystä kaunokirjallisten syömishäiriökuvausten ja yhteiskunnallisten syömishäiriökeskustelujen välisen dialogin muodostumisessa.

Työssäni keskeisiä tarkastelun kohteita sukupuolta, seksuaalisuutta ja ruumiillisuutta ei voi selittää tyhjentävästi vain joko essentialististen tai konstruktivististen teorioiden

eikä edes niiden molempien avulla. Onkin syytä etsiä teoriahybridejä, yhdistelmiä, joissa kumpienkin teoriasuuntien hyviä ideoita voidaan hyödyntää.

Sukupuoli ja seksuaalisuus eivät ole vain ruumiin johdannaisia tai kokemuksia vaan myös sosiokulttuurisia rakenteita, diskursseja ja representaatioita. Sukupuoli ja seksuaalisuus ovat osa monimutkaista identiteetti- ja subjektivaatioprosessia, jota jäsentävät myös muut erot ja kategoriat. (Braidotti 2005: 185; Karkulehto 2006: 46, 48, 69–71.) Nykytutkimukselle ominaista ovat moni- ja poikkitieteisyys, teoreettisten viitekehysten hybridiys ja välitilaisuus (Braidotti 2005: 89). Tämän tyyppiset tutkimuksen lähtökohdat ovat Karkulehdon mukaan erittäin käyttökelpoisia juuri seksuaalisuuden ja sukupuolen tutkimisessa (Karkulehto 2006: 69–70), johon lisään myös ruumiillisuuden tutkimisen:

Materiaalisuutta ja ruumiillisuutta sekä sosiaalista, psyykkistä, diskursiivista ja performatiivista ei voi erottaa toisistaan. Ja miksi pitäisikään? Esimerkiksi biologisen ja sosiaalisen sukupuoli- ja seksuaalisuusjaon voi ylittää kytkemällä ruumiilliset subjektit ja kulttuuriset diskurssit, representaatiot sekä merkityksenannot yhteen. Sukupuoli ja seksuaalisuus eivät ole vain ruumiin johdannaisia tai kokemuksia vaan myös sosiokulttuurisia rakenteita, diskursseja ja representaatioita. (Mts. 69.)

Tutkimuksessani sukupuolen, ruumiillisuuden ja seksuaalisuuden kysymykset ovat lisäksi kirjallisuusfilosofisia: fiktiivisten maailmojen ja henkilöhahmojen kautta tutkittavia. Tarkastelen ruumiin materiaalisuuden representaatioita, joissa ruumista kuvataan sanojen avulla hyvin materiaalisesti ja materiaalisina, vaikka representoidut ruumiit eivät tietenkään ole olemassa materiaalisina ruumiina. Fiktiiviset kaunokirjalliset ruumiit ja niihin kohdistuvat normit ovat lopulta vain *tekstuaalisia ruumiita*, jotka koostuvat sopimuksenvaraisista merkeistä. Näistä merkeistä kuitenkin muodostuu representaatioita, jotka representoivat vahvasti *materiaalista ruumista* sekä siihen kohdistuvia normeja ja rajoituksia ja sen haluja, tekoja ja pintaa.

Yksi keskeinen ellei keskeisin ero on se, tarkastellaanko sukupuolta biologisperäisesti, siten että ruumis määrää sukupuolen, vai hahmotetaanko ruumiin biologia ja fysiikka diskursiivisesti tuotetuiksi ja ei-määräviksi vaan muuttuviksi ja häilyviksi. Esimerkiksi Rosi Braidotti (radikaali sukupuolieron teoria) ja Judith Butler (performatiivisuuden idea sukupuolesta tekemisestä/toistamisena ruumiin pinnalla²⁴) ovat hyvin eri linjoilla

24 Judith Butler on teoretisoinut edelleen feministisessä teoriassa pitkään vallinneen jaon biologiseen ja sosiaaliseen sukupuoleen (sex–gender) (ks. esim. de Beauvoir 2009; Nyman & Roivas 2003: 16). Butler viittaa Austinin klassiseen puheaktiteoriaan ja Searlen ja Derridan jatkokehittelyihin siitä. Puheaktiteoriassa kieltä lähestytään toimintana ja tekoina, jotka aiheuttavat jotakin. Puhe on tuottavaa: puheella ei ainoastaan väitetä tai kuvata jotakin, vaan samalla tuotetaan jokin teko. (Butler 1990: 25, 136; Butler 1999: 33, 173; Butler 2006: 79–80, 229; Pulkkinen 2000: 43). Yksinkertainen esimerkki puheen tuottavasta voimasta ovat papin lausumat sanat avioliittoon vihkimisessä, mikä saa aikaan avioliiton tilan (Pulkkinen 2000: 52).

Performatiivisuus on sukupuolen tekemistä, vaikka tuota tekijää (tai sukupuolta) ei ole olemassa ennen tekoa (Butler 1990: 25; 1999: 33; 2006: 79–80). Sanat, teot, eleet ja halu tuottavat sukupuolen ruumiin pinnalla. (Butler 1990: 136; 1999: 173; 2006: 229). Kulttuurinen sukupuoli on diskursiivinen keino. Biologisen sukupuolen määrittelyssäkin on moninaisuutta: onko biologinen sukupuoli ”luonnollinen, anatominen, geneettinen vai hormonaalinen”, ja miten biologista sukupuolta tuotetaan diskursiivisesti esimerkiksi tieteessä? Butlerin keskeinen kritiikki kohdistuu kahden sukupuolen (naisen ja miehen) hegemoniaan, joiden kautta myös biologisen ja sosi-

ruumiin materiaalisuuden suhteen.²⁵ Braidottin mukaan naiset ovat ontologis-essentialistisesti erilaisia ja naisellisuuden konstruktio rakentuu ruumiin ominaisuuksien mukaan. (Braidotti 1993). Butlerin mukaan myös biologinen sukupuoli on kulttuurinen konstruktio. Butler yhdistää sukupuolen tarkasteluunsa genealogian ajatuksen: mitään tutkittavaa ei voida palauttaa johonkin tiettyyn olemukseen. Siispä sosiaalisen sukupuolen (gender) takana ei ole mitään tiettyä identiteettiä, vaan tuo identiteetti muodostetaan performatiivisesti. Performatiivisuus on sukupuolen esittämistä ja tekemistä erilaisten toimintojen ja eleiden avulla. Sukupuoli kaikissa muodoissaan tehdään ruumiin pinnalla (Butler 1990 & 2006.)

Tutkimuksessani hyödynnän ruumiinfenomenologian tarjoamaa kokemuksellisuuden näkökulmaa: sukupuolen, ruumiin ja seksuaalisuuden lähestymisessä tärkeitä ovat kuvaukset henkilöahmojen sukupuoleen, ruumiillisuuteen ja seksuaalisuuteen liittyvistä kokemuksista. Kokemuksellisuuden kautta voi tutkia niin materiaalisia seikkoja (esimerkiksi kuvauksia henkilöahmojen ruumiiseen ja ruumiin fyysisiin kokemuksiin liittyvistä arvioista), sukupuolen, ruumiin ja seksuaalisuuden rakentamista tekemisenä/toistamisena tai vaikkapa kulttuuristen diskurssien ja henkilöahmojen kohtaamista (esim. miten henkilöahmojen kerrotaan kokevan erilaiset normit, ja miten niiden kuvataan vaikuttavan ruumiin, seksuaalisuuden ja sukupuolen materiaalisuuteen ja sen kokemiseen).

Teosten fiktiivisessä maailmassa vallitsevat sosiaaliset suhteet ja rakenteet eivät ole irrallaan todellisesta yhteiskunnasta vaan vuorovaikutuksessa sen kanssa. (Ruohonen

aalisen sukupuolen ajatellaan "vastaavan" toisiaan eli esimerkiksi naisen tulee olla "naisellinen" ja niin edelleen. Erilaisten kulttuuristen käytäntöjen toistaminen saa ruumiin pinnan näyttämään luonnolliselta. Butler korostaa sukupuolikategorioiden kontingenssia eli sitä, että ne ovat mahdollisia, mutta eivät väistämättömiä (Ojajarvi 2004: 258, 260–261, 266–267.)

Performatiivisuutta toistamisena, tekemisenä ja esittämisenä ovat Suomessa tulkinneet esimerkiksi Nyman ja Roivas (2003: 17), Ojajarvi (2004: 263–265) ja Pulkkinen (2000: 43–60). Butleria on lähestytty myös jatkuvuuden genealogina (Koivunen 2004: 247; Rossi 2010b: 26–27). Sukupuolta tuotetaan nimittäin melko pysyvillä tavoilla. Esimerkiksi nainen tehdään tietyllä tavalla toistamalla kerta toisensa jälkeen. Esimerkiksi värien tai tiettyjen vaatekappaleiden yhdistäminen sukupuoleen ilmentävät sekä tekemisen että toistamisen ideaa.

Butlerin mukaan feminismiin keskeisajatus sukupuolierosta voi olla hedelmällinen, kunhan se ei ole perusta tai metodologia vaan kysymys, johon ei vastata. Butlerin ajattelussa sukupuoli on sekä poliittinen identiteettikategoria että historiallisesti muotoutunut käsite, jota tulee analysoida kriittisesti. Butler tutkii sitä, miten sukupuolta rakennetaan diskursiivisesti sellaisin ruumiillisin teoin, jotka ovat kulttuurisesti mahdollisia ajatella ja tulkita. Butler pohtii toisaalta myös sitä, kuinka sukupuoli tai ajatus sukupuolesta voi muuttua, jos sitä toistetaan totuista poikkeavilla tavoilla. (Butler 1997a: 403 & Butler 1997b: 8; Ojajarvi 2004: 255–256.)

Butlerin teoria sukupuolen performatiivisuudesta on herättänyt paljon negatiivista kritiikkiä. Butleria on ymmärretty väärin eniten ehkä sen suhteen, että performatiivisuus merkitsisi sukupuolen valitsemista ja esittämistä täysin vapaasti. Butlerin teoriassa kuitenkin korostetaan nimenomaan suhteellisen tiukkoja sääntöjä, jotka ohjailevat sukupuolen performoimista. Sukupuolen performoimisen "vapauden" taustalla vaikuttavat ratkaisevasti diskurssit, konventiot ja toisto. (Ojajarvi 2004: 268–269.)

Butlerin tekemä biologian itsestäänselvyyden hylkääminen voidaan kokea totunnaisia näkemyksiä ravistelevana, jopa pelottavana (Ojajarvi 2004: 268–269). Kuitenkin vain kahden sukupuolen tunnistaminen jättää ulkopuolelleen näistä kahdesta normista "poikkeavat" kuten niin sanotut intersukupuoliset ihmiset. Erittäin rajoittavaa on niin ikään se, jos biologisen sukupuolen ja kulttuuristen odotusten mukaan konstruoituneen sukupuolen ajatellaan "täsmäävän" vieläpä ideaalisilla ja tarkoin rajatuilla tavoilla. Ojajarven (2004: 267) mukaan tutkija, joka huomioi Butlerin sukupuolen automaattista kaksijakoisuutta kohtaan esittämän kritiikin, voi tutkistella omia sukupuolittuneita olettamuksiaan ja sen vaikutuksia tutkimukseen.

25 Braidotti uskoo naisten ontologiseen ja essentialistiseen eroon (Rojola 1996: 175–176). Butleria taas on *Gender Trouble* -teoksensa (1990) vuoksi puolestaan kritisoitu ääridiskursiivisuudesta ja ruumiin materiaalisuuden totaalista unohtamisesta. Erityisesti myöhemmässä tuotannossaan hän korostaa sitä, että sukupuoli ei ole mitenkään "vapaasti valittavissa", vaan hän näkee sukupuolen toiston ja performatiivisuuden pakonomaisina kulttuurisidonnaisten, normitettujen ja ennalta määrättyjen eleiden, ilmeiden, asentojen ja halujen kautta muodostuvina. (Butler 1993: ix–x, 94–95; Butler & Kotz 1995: 263–264; Karkulehto 2006: 68–69, n15.)

2005: 14–15). Kaunokirjalliset teokset eivät suoraan ilmennä syntyajankohtanaan vallinnutta sosiaalista todellisuutta, mutta ovat representaatioidensa kautta dialogisessa suhteessa todellisuuden kanssa ja näin osaksi rakentavat sitä. Mills (1995: 29, 32) korostaa, että kirjailija kirjoittaa aina suhteessa kirjalliseen kontekstiin ja omaan elämänkontekstiinsa.²⁶ Tästä syystä ”mahdolliset” aiheet kaunokirjallisuudessa ovat vaihdelleet. Sama koskee sitä, mistä missäkin kaunokirjallisuuden genressä on kirjoitettu. Esimerkiksi nuortenkirjallisuuden jotkin problemaattisiksi tai tabuiksi mielletyt aiheet kuten homoseksuaalisuus, insesti tai oma tutkimusaiheeni syömishäiriöt ovat varsin nuoria. Syömisoongelmia on havaittu halki historian, mutta niistä ei ole voitu kirjoittaa, ennen kuin ilmiö on noussut laajaan tietoisuuteen esimerkiksi lääketieteen kehittymisen myötä. Syömishäiriöiden voimakas lisääntyminen on synnyttänyt tarpeen käsitellä aihetta myös kaunokirjallisesti.

Tekstuaalisen ja kontekstuaalisen tarkastelun yhdistämisessä hyödynnän mahdollisten maailmojen käsitettä (esim. Ryan 1991 & 1992). Samuli Häggin (2008: 8) mukaan mahdollisten maailmojen poetiikkaa käytetään kirjallisuudentutkimuksessa yleisimmin tematisoivasti ja tulkinnallisesti; kirjallisuuden maailmoja tarkastellaan kirjallisuuden sisältöinä tai teemoina. Kaunokirjallisuus luo fiktiivisiä maailmoja, voi näyttää reaali-ilman lukijalle uusilla tavoilla sekä monesti tematisoi todellisia ja fiktiivisiä maailmoja ja niiden välisiä suhteita. (Mp.)

Postmodernistinen kirjallisuus (jota oma tutkimusaineistonikin osaksi edustaa) korostaa maailmojen välisiä suhteita ja ontologisia kysymyksiä (McHale 1987 & 1992). Omassa työssäni mahdollisten maailmojen käsite toimii tulkinnallisena kehyksenä, tapana hahmottaa teosten aiheita ja teemoja yhteydessä niiden ilmestymisajankohdan maailmaan eli suomalaiseen kulttuuriin, jossa muuhun länsimaiseen tapaan syömishäiriöt, ulkonäkökeskeisyys ja suorituspaineeet työssä ja opiskelussa ovat runsaasti esillä.

Mahdollisissa maailmoissa toimivia henkilöihahmoja voidaan tarkastella realistisesti tai semioottisesti. Realistisessa lukutavassa henkilöitä lähestytään kuin oikeita ihmisiä, semioottisessa heidät nähdään puhtaasti tekstuaalisina. (Rimmon-Kenan 1991: 43–46.) Omassa luennassani näen henkilöihahmot tekstuaalisina, mutta katson heidän ja heidän toimintansa representaatioiden olevan sellaisia, että voin hyödyntää teosten tulkinnassa reaalityodellisuutta koskevaa tutkimusta. Henkilöihahmot ovat, toimivat ja tuntevat ainoastaan teosten maailmassa. Fiktiivisessäkin maailmassa henkilöiden, tapahtumien ja toimintojen kesken vallitsee suhteita, kuten muissa maailmoissa (Kinnunen 1986: 22).²⁷

26 Oletettavasti kirjailijat ovat olleet tietoisia syömishäiriöistä, mikä vaikuttaa teoksiin. Kronologisesti 1970-luvun lopusta 2000-luvulle syömishäiriöitä käsittelevässä kirjallisuudessa voi tulkita näkyvän syömishäiriöihin liittyvän tiedon lisääntymisen. Mitä uudemmista romaaneista on kyse, sitä monipuolisemmin niin syömishäiriöitä kuin esimerkiksi niiden syitä, hoitoa ja paranemisprosessiakin on kuvattu.

27 Ruohosen (2005: 104) realistisen lukutavan mukaan tekstiä ei kriittisessä tutkimuksessa tule nähdä itseriittoisena ja itsestään selittyvänä, vaan yhteydessä sosiaaliseen ja kulttuuriseen todellisuuteen; mimeettisesti. Ruohonen (mp.) viittaa Gunter Gebauerin ja Christopher Wulfin (1995: 21–22) teokseen, jossa nämä kirjoittavat kirjailijan, henkilöihahmojen, todellisuuden ja kaunokirjallisen maailman suhteista:

Literary texts are always working with verbal material, modes of codification, interpretations of the world and worldviews, which authors find already existing in their societies and with which they are familiar. Thus mimesis not only supplies literary writing with principles of representation but also becomes a literary theme. Literary characters

Tutkimissani teoksissa nämä suhteet muistuttavat paljon arkitodellisuutta. Kun teoksissa kuvataan erittäin realistisesti vaikkapa jotakin tapahtumapaikkaa, en näe mielekkäänä muuta lukutapaa kuin realistisen. Tutkimissani teoksissa realistinen ja realistisesta traditiosta irtoava kuvaus lomittuvat.

Teosten metafiktiiviset piirteet ja intertekstuaalisuus ovat linkkejä fiktiivisten maailmojen ja yhteiskunnallisten syömiäriökeskusteluiden välillä erilaisten ironisten, parodisten ja aktuellien esimerkkien kautta. Kontekstualisoivan luennan ohella tämän niin sanotun ei-realistisen aineksen tutkiminen on oleellista monipuolisten tulkintojen tekemiseksi. Monessa kohden on perusteltua esittää erilaisia ja jopa vastakohtaisia tulkintoja. Erilaiset tulkinnat avaavat moninaisia näkökulmia tutkimusaineistoon. Fiktiivisistä, mahdollisista maailmoista tehtävää tulkintaa voidaan hahmottaa kulttuurisesta kontekstista (esim. syömiäriöilmiö ja siihen vaikuttavat asiat, kuten ulkonäköidealit, sukupuolten esitykset ja syömisestä kompleksisuus) käsin, toisaalta teosten konteksti (esim. teosten ilmestymisajankohdan kulttuurinen hetki ja aihepiiristä kirjoitetut muut romaanit) voidaan nähdä fiktiivisten representaatioiden kautta. Kirjallisuudessa esiintyvää aihetta, joka on vahvasti sidoksissa teosten ilmestymismiljööseen, ei käsittääkseni ole mielekästä (tai edes mahdollista) tarkastella ainoastaan kaunokirjallisuuden ja fiktion kannalta, vaan teosten representaatiot on syytä suhteuttaa eri konteksteihin ja esittää niistä monenlaisia tulkintoja. Näin kulttuurinen ja kaunokirjallinen konteksti yhdistyvät.

3.2. FEMINISTINEN LÄHILUKU

Kirjallisuuden- ja kielentutkija Sara Mills esittelee teoksessaan *Feminist Stylistics* (1995) feministiseksi stilistiikaksi nimeämänsä analyysitapaa. Itse käytän tästä analyysimallista nimitystä feministinen lähiluku²⁸ tiedostaen nimitykseen liittyvät negatiiviset kon-

are themselves authors. That is, they are originators of frequently very personal but still socially representative representations; they make their own worlds. – – the novel emphasizes the mimetic aspect of the social aspect of the characters it describes. What goes on inside the characters – they perceive and interpret and order the world and what the author is doing, arranging, emphasizing, and developing perceptual modes – is in many respects equivalent. (Gebauer & Wulf 1995: 21–22.)

Tekstin kirjoittajan ja hänen luomiensa henkilöhahmojen välillä on siis yhteys. Gebauerin ja Wolfin mukaan kirjailijan elämäntilanteilla on suuri merkitys teoksen maailman muotoutumiseen, jopa siinä määrin, että jäljittely (mimesis) ei ole vain representaation periaatteiden mukaista vaan myös kirjallinen aihe.

28 Johanna Lahikainen (2007a: 29) on käyttänyt tätä nimitystä väitöskirjassaan. Hänen mukaansa feministinen lähiluku pohjautuu angloamerikkalaiseen feminismiin, jossa korostetaan sisällön ja naiskuvien tutkimusta. Mills (1995: 15) kritisoi näitä luentoja esimerkiksi epätarkkuudesta, epäteoreettisuudesta, intuitioon luottamisesta, ja ainoastaan tutkijan omia tulkintoja tukevien tekstikohtien huomioimisesta, mikä voi johtaa tekstin ideologisten ulottuvuuksien sivuuttamiseen. Millsin esittämän lukumallin ideana on osoittaa, miten tekstit tuottavat merkityksiä ja miten omat tulkinnat ovat perusteltavissa tekstistä käsin (mts. 15, 35). Kuitenkin myös Millsin lukumallia voi kritisoida: hänen tavoitteenaan on, että hänen mallinsa avulla luennat olisivat toistettavista ainakin ilman suuria vaihteluita (mp.). Lähtökohtaisesti lukijoiden intentiot, tausta (esim. opiskelutausta ja maailmankatsomus) ja odotukset kuten myös tekstin ominaisuudet kuten kompleksisuuden aste vaikuttavat ratkaisevasti tulkintoihin. Tulkintojen muodostamisessa lukutapa on siis vain yksi tekijä. Lisäksi jokainen lukija etsii vähintään jossakin määrin tekstistä tukea esioletuksilleen ja tulkinnoilleen. Oletuksista ja odotuksista ”vapaata” analyysia ei ole, kuten esimerkiksi Hans Robert Jauss (1970: 9–10) on *odotushorisontin* (die Erwartungshorizont) käsitteellään pyrkinyt osoittamaan. Ristiriitaisesti Mills itse toteaa että neutraali lukutapa on mahdoton ja että lukijan sukupuoli,

notaatiot sekä perinteisen lähiluvun ongelmat (mts. 15). Millsin feminististä stilistiikka voi luonnehtia lähiluvuksi, jossa luennan eri kontekstit, muun muassa lukijan sukupuoli, tekstin ilmestymisaika sekä tekstin käyttötarkoitus, on huomioitu feministisesti sukupuolitematiikkaan keskittyen ja näin sivuutettu tekstin autonomisuuden ideat (mts. 31–43, 66).²⁹

Millsin analyysimalli muotoutuu feministisen tekstianalyysin, kirjallisuudentutkimuksen ja kriittisen kielitieteen pohjalta. Millsin mukaan suuri osa feministisestä kriittikistä on keskittynyt tekstien kirjoittamistapaan ja naisten representaatio- tai kuvaustapoihin, mikä sinänsä on tärkeää, mutta ei anna välineitä tekstien sukupuolittuneisuuden tarkasteluun laajemmin eri genreihin kuuluvissa teksteissä. Mills itse analysoi niin romaaneja, sanomalehtiä, pop-musiikin kappaleita kuin mainoksiakin. (Mills 1995: 2, 7, 15, 17.)

Lähiluku (close reading) on amerikkalaisen uskriittikin 1950-luvulla kehittämä luku-tapa, jossa tekstin ajatellaan olevan autonominen entiteetti, joka yksinään tuottaa kaikki merkityksensä. Kontekstilla, kirjoittajalla ja lukijalla ei siis olisi vaikutusta merkitysten muodostumisessa. Feministinen lähiluku eroaa huomattavasti alkuperäisestä lähiluen-nan metodista. Feministinen lähiluku nostaa esiin kontekstin ja sukupuolen (niin kirjoit-tajan, lukijan, tekstin henkilöhahmojen kuin itse tekstin). 1980-luvulta lähtien feministit ja postkoloniaalisen kritiikin tutkijat ovat esittäneet, että myös muut syrjintään kytkey-tyvät erot kuten rotu, etninen tausta, yhteiskuntaluokka, ikä ja seksuaalinen suuntau-tuminen tulee myös huomioida kirjallisuuden teoriassa ja tulkinnassa – nykyisin näitä risteäviä eroja lähestytään *intersektionaalisuuden* käsitteen kautta. Lähilukua voi yhä pi-tää hyödyllisenä kirjallisuudentutkimuksen välineenä, vaikka sen alkuperäinen versio tekstin autonomisuutta korostaessaan on varsinkin feministisen teorian vallan ja suku-puolensuhteiden tutkimisen kannalta problemaattinen. (Koskela & Rojola 1997: 22–31; Korsisaari 2001: 292–294; Mills 1995: 9; Nyman & Roivas 2003: 14–15, 19–20; Rojola 2004: 26–30; Rossi 2010b: 35.)

Vallan, kielen ja sukupuolen suhteet ovatkin Millsin keskeinen kiinnostuksen kohde. Norman Fairclough'n tavoin Mills haluaa kasvattaa tietoisuutta kielen ja vallan liittymi-sestä toisiinsa ja erityisesti siihen, kuinka toiset ihmiset voivat alistaa toisia kielen avulla (Mills 1995: 2; Fairclough 1989: 4).³⁰ Kieltä analysoimalla voi tulla tietoiseksi alistavaa sukupuolieroa tuottavista ideologioista. Tämä ei kuitenkaan ole Millsin ainoa tavoite, sillä ideologiat eivät toimi yksinomaan alistavasti eivätkä sukupuolieroa tuottavat ide-

sukupuoli-identiteetti sekä sukupuoleen liittyvät oletukset vaikuttavat luentaan ja tulkintoihin. (Mills 1995: 6, 8, 15, 25, 34–35, 39, 66, 79).

29 Myös Hans Robert Jauss (1970) kiistää tekstin itsenäisyyden ja autonomisuuden ja lähestyy koko kirjallisuus-historiaa ennen muuta tuottamisen ja vastaanoton kautta. Tekstin, tekstin merkitysten ja niistä muodostettavien tulkintojen rakentumiseen vaikuttavat esimerkiksi kirjalliset konventiot ja ajankohtaiset suuntaukset, kirjailijan tausta, lukijan tausta ja lukija sekä kustannustoimenpiteet (Mills 1995: 31–43, 66).

30 Fairclough (1989/2001) tarkastelee teoksessaan *Language and Power* tapoja, joilla kieli sekä ylläpitää että muut-taa valtasuhteita modernissa yhteiskunnassa, kielenanalysointikeinoja, joilla näitä prosesseja voidaan avata sekä sitä, kuinka ihmiset voivat paremmin tunnistaa näitä prosesseja ja vastustaa niitä. Fairclough tarkastelee esimer-kiksi diskurssien toimintaa sosiaalisina käytänteinä, ”maalaisjärjen”, ideologisuuden ja diskurssien suhteita sekä kriittistä diskurssianalyysia tekevän analysoijan positiota. Uudistetussa painoksessa Fairclough huomioi myös mm. valtasuhteiden globalisaation ja Internetin vaikutukset kielen ja vallan suhteisiin.

ologiat toimi vain esimerkiksi siten, että miehet olisivat toimijoita ja naiset toiminnan kohteita.

Ihmiset konstruoivat käsityksensä itsestään diskursiivisten kehysten puitteissa ja rakentavat mielihyvän tunteensa ja emotionaalisen kehityksensä usein tietoisesti näitä kehyksiä vastustaen, mutta myös niitä noudattaen. Tekstin vaikutuksia vastaanottajaan ei niin ikään pidä nähdä yksinkertaisina kausaalisuhteina, vaan ne ovat hyvin kompleksisia (Mills 1995: 2; Haug 1988; Kyrölä 2006: 107, 109; Puustinen, Ruoho & Mäkelä 2006: 23, 28–30; Rossi 2006.) Sukupuolta representoivia kuvia ja tekstejä analysoimalla voi löytää uusia sukupuolten toiminnan mahdollisuuksia, joita subjektirooleissa ja -positioissa voisi käyttää (Mills 1995: 2; Rossi 2006). Diskursiivisen vallan voi nähdä näin myös positiivisessa mielessä. Tekstit, kuten juuri romaanit, voivat lisätä tietoa ja tarjota mahdollisuuksia käsittää asioita uusilla tavoilla.

Työssäni keskeistä on sukupuolen ja sukupuolieron representaatioiden tarkastelu ja näiden liittyminen syömishäiriöisyyteen. Sukupuolierolla tarkoitan radikaalin sukupuolieron teorian mukaan naisten ja miesten välisten erojen (Braidotti 1993: 28 & 1994: 158–166)³¹ lisäksi naisten välisiä ja sisäisiä eroja. Myös Mills huomioi sukupuolieron: Hän käyttää sosiaalisen sukupuolen (gender) käsitettä tiedostaen käsitteen problematisuuden ja kiistanalaisuuden. Mills pitää käsitettä käyttökelpoisena, koska se ilmentää sitä, kuinka naiset ja miehet tai feminiinisyys ja maskuliinisuus tuotetaan kulttuurisesti eri tavoin huolimatta siitä, että on asioita, jotka ovat yhteisiä sekä naisille että miehille. Lisäksi hän pohtii naisten ja miesten mahdollisuuksia ja eroja feministisen analyysin toteuttajina sekä sitä, kuinka länsimaaisessa kulttuurissa sukupuolieroa tuotetaan mitä erilaisimpien kulttuurituotteiden ja hyödykkeiden kautta. (Mills 1995: 18–19).

Millsin tavoitteena on osoittaa, että sukupuolen merkityksiä representoidaan tavoilla, jotka mahdollistavat myös näiden representaatioiden vastustamisen ja uudelleentulkinnan. Lisäksi Mills tahtoo "outouttaa" ("make strange") sukupuolen representointitapoja, jolloin ehkä olisi mahdollista miettiä vaihtoehtoisia esitystapoja, jotka voisivat olla hyödyllisiä sekä naisille että miehille. Millsin kiinnostuksen kohteena ovat sukupuolieron representaatioiden lisäksi naisena tai miehenä olemisen, hetero- tai homoseksuaalisuuden ja rodun ("being white or being black") sanalliset ja kuvalliset representaatiot. (Mills 1995: 2, 14–15, 17.)³²

Millsin mukaan stilistiikkaa on usein syytetty tai stereotypisoitu pelkäksi kielellisten yksiköiden laskemiseksi vailla mitään yhteyttä kontekstiin. Mills itse yhdistää stilistiikan tarkkuuden ja kontekstin huomioimisen. Hänen mukaansa stilistiikka voi tehdä luki-

31 Eroteoriaa voisi laajentaa koskemaan myös miehiä sekä muita sukupuolia. Niin sanottujen kolmansien sukupuolten huomioiminen moninaistaa eroteorian kahtalaisuutta kun kysymyksiä sukupuolierosta ei nähdä vain naisten ja miesten välisinä.

32 Millsin analyysimalli on jo lähes kaksikymmentä vuotta vanha, minä aikana esim. juuri sukupuoli- ja seksuaalikäsitteet ovat laajentuneet ja niitä on teoretisoitu eteenpäin. Niin ikään jo edellä mainitsemani intersektionaalinen feministinen tutkimus on ollut runsasta 2000-luvulla. Kuitenkin myös Mills lähestyy sukupuolen kanssa risteäviä eroja ja on esim. hyödyntänyt queer-tutkimuksen ilmaisuja (outouttaminen, "making strange") ja ylipäättään ollut kiinnostunut ei-heteronormatiivisen seksuaalisuuden representaatioista. Millsin teoksen tärkein anti omalle tutkimukselleni on sen lukemisen tapa ja asenne.

jan tietoiseksi tekstin eri näkökulmista kuten kieliopillisista ja leksikaalisista valinnoista, mitä ”yksinkertainen lähiluenta” ei tee. Lukemisessa tulee huomioida sekä kohteen sisältö että muoto. Tarkan tekstianalyysin avulla tekstejä voi tarkastella syvemmin kuin vain sisältöön tai aiheeseen keskittymällä. (Mills 1995: 7–9, 15, 17.)

Millsin feministinen lähiluku tarjoaa praktisia analyysin keinoja feministiselle lukijalle (feminist reader). Millsin analyysimallissa on kuusi kysymysten varaan rakentuvaa tasoa: 1) konteksti ja teoreettinen malli, 2) sukupuoli ja kirjoittaminen, 3) sukupuoli ja lukeminen, 4) sukupuoli ja yksittäiset leksikaaliset yksiköt (jatkossa puhun sukupuolen ja sanaston tasosta), 5) sukupuoli ja lause/virke sekä 6) sukupuoli ja diskurssi. (Mills 1995: 2, 199–202.)³³

Ensimmäisellä kontekstin ja teoreettisen mallin tasolla kysytään peruskysymyksiä genreen, kontekstiin, lukijan positioon ja lukijan suuntautuneisuuteen liittyen (Mills 1995: 199). Toisella sukupuolen ja kirjoittamisen tasolla keskitytään kerronnan sukupuolittuneisiin keinoihin kysymällä esimerkiksi sitä, missä persoonassa kerrotaan ja mikä merkitys kirjailijan sukupuolen tietämisellä (tai ei-tietämisellä) on. Kolmannella sukupuolen ja lukemisen tasolla lukija kysyy tekstiltä muun muassa: Positioiko teksti lukijan naiseksi tai mieheksi ja minkälaiseksi naiseksi tai mieheksi? Olettaako teksti lukijan olevan samaa mieltä esittämiensä väittämien kanssa, ja koskevatko nämä väittämät sukupuolta? (Mills 1995: 200.)

Neljännellä tasolla analysoidaan tekstissä esiintyviä sanoja, nimiä, substantiiveja ja niiden sukupuolittunutta sävyä. Mills keskittyy erityisesti kielen sisältämään seksismiin.³⁴ Kuitenkaan yksittäisten sanojen analysointi ei ole riittävää, vaikka yksittäisetkin sanat kantavat merkityksiä (Mills 1995: 128). Viidennellä sukupuolen ja lauseen/virkeen tasolla keskitytään siten tekstin väittämiin ja toimijoihin. Mills tutkii esimerkiksi valmiita fraaseja, esioletusten ja -tiedon ja päätelmien suhdetta, vitsejä ja huumoria sekä transitiivisia valintoja. Viidennen tason kysymyksiä ovat: Ovatko tekstin väittämät sukupuolittuneita? Olettaako teksti, että lukijalla on sukupuolittuneita käsityksiä? Verrattaanko naisia ja miehiä eri elementtien kautta? Entä kuka toimii tekstissä? (Mills 1995: 128, 201.)

Kuudennella, sukupuolen ja diskurssin tasolla feministinen lukija pureutuu tekstin laajoihin lause- ja virketason yläpuolella oleviin elementteihin kuten kerrontaan, juoneen, fokalisaatioon, henkilöihin, ruumiinkuvaukseen sekä subjektipositioihin ja -roo-

33 Konkreettisia työvälineitä tekstien analysoimiseen on kehitelty aiemminkin. Mills (1995: 7–8) mainitsee esimerkkeinä teokset: jo edellä mainitun Faircloughin *Language and Power* (1989 ja 1989/2001), Montgomeryn ym. *Ways of Reading* (1992) ja Durantin & Fabbin *Literary Studies in Action* (1990). Omassa mallissaan Mills yhdistää tehtävä- ja kysymysperustaisen tekstianalyysin sukupuoleen: lukijan sukupuolella on hänen mukaansa vaikutusta lukijan tekemisiin tulkintoihin (Mills 1995: 8).

34 Millsin englanninkielisessä mallissa on joitakin englannin kieleen liittyviä tarkastelunäkökulmia, joita en voi hyödyntää suomenkielisiä romaaneja tutkiessani. Mills tutkii esimerkiksi englannin yleispronominien (he) ja yleissubstantiivien (he, man, mankind) käyttöä. Esimerkiksi ihmisen evoluutiota koskevilla teoksilla sana ’man’ viittaa ihmisiin yleensä, mutta siitä huolimatta tutkimusten mukaan moni äidinkielenään(kin) englantia puhuva käsittää substantiivin viittaavaan mieheen. Erityisen hyvin tämän näkyy evoluutiosta kertovien teosten kuvituksessa, jolloin ihmisen kehitystä havainnollistavissa kuvasarjoissa apinasta kehittyä eri vaiheiden jälkeen mies. (Mills 1995: 87–95, 201.) Kuitenkin suomenkin kielessä on sukupuolittuneita merkityksiä ja ’suku’ on yritetty saada näkyviin muilla keinoin (ks. Engelberg 2011).

leihin. Kuudennella analyysin tasolla kysytään esimerkiksi sitä, onko tekstissä joitakin laajempia rakenteita, jotka ovat sukupuolittuneet. Kuvataanko nais- ja mieshenkilöitä samalla tavalla? Onko tekstissä valtahierarkioita ja pohjautuvatko ne sukupuoleen, rotuun, luokkaan ja niin edelleen? Kuka tekstissä puhuu? Keneen teksti keskittyy? Kenen intressejä teksti näyttää palvelevan? (Mills 1995: 159–160, 202.)

Analyyssissa keskityn neljännen, viidennen ja kuudennen tason kysymyksiin. Kysymykset ovat temaattisen tarkastelun apuvälineitä, joita en eksplisiittisesti kirjoita mukaan tekstiin tai erottele toisistaan (esim. ”Sukupuolen ja sanaston tasolla tarkasteltuna...”). Lisäksi kysymystasot limittyvät usein toisiinsa. Esimerkiksi sukupuolen ja sanaston ja sukupuolen ja virkkeen/lauseen tasot ovat tiukasti yhteydessä toisiinsa (Mills 1995: 128). Hyödynnettävät kysymystasot määräytyvät kunkin esimerkin mukaan; kaikki kysymykset eivät ole relevantteja kaikkien esimerkkien kohdalla. Lähiluen feministisesti tiettyjä aiheita ja teemoja, joita olen teoksissa ensimmäisten lukukertojen perusteella hahmottanut. Näitä ovat edellä esittämäni tutkimuskysymykset, joiden piiriin kuuluvat tyttö- ja naishenkilöhahmojen kokemukset omasta ruumiistaan, seksuaalinen väkivalta³⁵, heteroseksuaalisuus sekä tyttö- ja naishenkilöhahmojen positiot yhteiskunnassa ja perheessä.

Seuraavaksi tarkastelen oman tutkijapositioni rakentumista. Position voi nähdä yhtenä merkittävänä lähtökohtana tutkimukselle tai toisaalta halki tutkimuksen jatkuvana prosessina. Itselleni hahmottelema tutkijapositioni on kuitenkin lähtökohtaisesti idea tai ehdotus siitä, millaisena tutkijapositioni hahmotan; yhteen sulautumana niin tutkimukseeni vaikuttavista taustatekijöistä, tutkimuksen alkuvaiheen ja lähtökohtien merkityksellisistä seikoista kuin siitäkin, mitä olen tutkimusta tehdessäni ymmärtänyt omasta tutkijuudestani.

Tutkijapositioni rakentumisessa on osansa eri positioilla, joita edustan. Hahmottelēmiani positioita ovat naisen, feministin/aktivistin, harjaantuneen lukijan ja feministisen kirjallisuudentutkijan positiot.

Millsin kirjoittamiseen ja sukupuoleen kohdistamat huomiot ovat kiinnostavia. Erityisen tärkeänä pidän kysymystä: ”Mitä merkitystä kirjailijan sukupuolen tietämisellä tai ei-tietämisellä on sinulle?” (Mills 1995: 200). Syömishäiriöilmion sukupuolittuneisuudesta kertoo jotakin se, että niin tutkimusaineistoni kuin muidenkin syömishäiriöromaanien tai syömishäiriöitä sivuavien teosten kirjoittajista ja henkilöistä ainakin Suomessa lähes poikkeuksetta kaikki ovat naisia. Suurin osa lukijoistakin on tyttöjä ja naisia (Lappalainen 2006: 143). Miesten kirjoittamia suomalaisia ja ulkomaisia syömishäiriöitä sivuavia teoksia ovat Jukka Parkkisen *Suvi Kinos ja elämän eväät* (1999), Bengt-Åke Crasin *Ajojahti* (2001), Asko Sahlbergin *Eksyneet* 2001 ja D. M. Thomasin *Valkoinen hotelli* (1982). Kirjailijan sukupuolella on vaikutusta siihen, miten

³⁵ Seksuaalisella väkivallalla tarkoitan kaikkia seksuaalisen väkivallan muotoja, en siis vain niitä fyysisen seksuaalisen väkivallan muotoja (esim. raiskaukset), joita yleisesti nimitetään seksuaaliseksi väkivallaksi. Käsitys on peräisin Kellyn (1987 & 1988) seksuaalisen väkivallan jatkumon (continuum of sexual violence) ideasta, jossa kaikki seksuaalisen väkivallan muodot nähdään olevan osa seksuaalista väkivaltaa, jolloin niistä voi käyttää samaa kokoavaa nimitystä (ks. tämän tutkimuksen luku 5).

teksteihin suhtaudutaan (Mills mp.). Esimerkiksi nais erityisen kokemuksellisuuden³⁶ tulkitsemiseen kirjailijan naissukupuoli voi vaikuttaa siten, että naisen kirjoittamasta teoksesta olen herkempi löytämään nais erityisen kokemuksellisuuden kuvauksia.

Lukijan sukupuolta tarkastellessaan Mills pohtii toisaalta tekstiin rakennettuja lukijaposoitioita, toisaalta lukijan sukupuolta ja sukupuoli-identiteettiä. Hänen mukaansa lukijan sukupuoli, sukupuoli-identiteetti sekä sukupuoleen liittyvät oletukset vaikuttavat luentaan ja tulkintoihin. (Mills 1995: 6, 8, 15, 25, 200–201.) Tutkimusaineistoni teokset puhuttelevat lukijaa suoraan tai epäsuoraan ja suorissa puhutteluissa positoivat tämän naiseksi ja näillä keinoilla rakentavat ideaalista lukijuutta.³⁷ Ylipäätään syömishäiriöitä, ulkonäköpaineita, sukupuolittunutta syrjintää ja seksuaalista väkivaltaa kuvataan tyttö- ja naishenkilöhahmojen kokemusten kautta, jolloin lukijan omilla nais erityisillä kokemuksilla on vaikutusta teosten tulkintaan. Teosten keskeisaiheiden voi olettaa olevan useita, ainakin länsimaalaisia naisia, yhdistäviä aiheita (Mills 1995: 201).

Sukupuoleen perustuvaan jaettuun kokemuksellisuuteen liittyy monia ongelmia.³⁸ Jaetun kokemuksen sijaan voi puhua vaikkapa omasta sukupuolesta lähtevän kokemuksellisuuden suuntaamista havaintoeroista; mihin huomio tekstissä ja tarinassa kiinnittyvät. Marja Kaskisaari kuvaa lukijaposoitioita ”empaattiseksi lukija-asemaksi”, joka merkitsee sekä tietoista tai älyllistä asennoitumista että kokemuksellista ja ruumiillista positoitumista. Kaskisaari tunnistaa lukuisia positoitioita ja identiteettejä, joista käsin hänen empaattinen lukijuutensa rakentuu. Näitä ovat esimerkiksi lesbon, heteron, biseksu-

36 Nais erityisyydellä ja nais erityisillä kokemuksilla tarkoitan kokemuksellisuutta, jonka ajatellaan kumpuavan siitä, että joku on nainen (tai kokee olevansa nainen). Nais erityisiä kokemuksia voivat olla esimerkiksi kokemukset naisen positoista kulttuurissamme ja yhteiskunnassamme, esim. äitiyteen kohdistuvista odotuksista tai naisten asemasta työelämässä. Niin ikään esimerkkejä nais erityisistä kokemuksista ovat naisruumiillisuudesta kumpuavat kokemukset; esim. kokemukset kuukautisista ja rinnoista. Tässä taustalla on siis ajatus, että se että joku on tai mieltää olevansa nainen, vaikuttaa hänen kokemuksiinsa itsestään, muista ja ympäröivästä maailmasta. Näin esim. sen, että kirjailija on nainen voidaan ajatella vaikuttavan siihen, että hän kuvaa (tai jopa että hän osaa kuvata) naisia tietyillä tavoilla. Nais erityisyys ja nais erityinen kokemuksellisuus eivät ole ongelmattomia käsitteitä, koska ei ole olemassa mitään homogeenista naisten joukkoa, jotka jakaisivat samat kokemukset. Esim. naisten kokemukset ruumiillisuudesta voivat vaihdella suuresti (ks. alaviite 38 tässä tutkimuksessa). Kuitenkin pidän nais erityistä myös tulkitsemista tukevana käsitteenä työssäni; siinä on kyse sukupuolierosta siihen tapaan, että ero tunnustetaan ja tunnustetaan, mutta sitä ei nähdä vajavuuksien tai täydentävyyksien kautta (Braidotti 1993; 1994; 2002).

37 Tekstinsisäisiä ideaalilukijoita on implisiittisiä ja eksplisiittisiä (Segers 1985: 24). Yksi implisiittisen lukijan tyyppi on Wolfgang Iserin luonnehtima *implisiittinen lukija* (der implizierte Leser), jolla hän viittaa tekstin tarjoamaan lukijarooliin tai -positioon, joka rakentuu tekstin tekstuaalisista viittauksista (Iser 1974: xii–xiv). Eksplisiittinen ideaalilukija taas on henkilö, jolle kertoja puhuu joko suoraan tai epäsuoraan (Segers 1985: 26–27).

Osana lukijapositioni ja luentojeni hahmottamista on teosten implisiittisten lukijoiden tulkitseminen ja sisäistekijöiden hahmottaminen. Sisäistekijällä tarkoitan teosten ylintä arvo- tai asenneilmausta, joka ei ole sama kuin jonkun henkilöhahmon sisäinen maailma ja maailmankatsomus tai kertojan näkemykset. Hahmotellen tutkimusaineiston implisiittisiä lukijoita seuraavasti: Implisiittinen lukija voi olla tyttö (M, IM, SET), nainen (tai tyttö) (SK, SL) ja feministi (SET). Salaisessa keittokirjassa rakennetaan lisäksi eksplisiittisesti naislukijan positiota.

38 Anu Koivunen ja Marianne Liljeström (1996) listaavat kokemuksen käsitteen ongelmia paikantumista käsittelevässä artikkelissaan. Heidän mukaansa ”naiskokemuksen”, ”naisen kokemuksen” tai ”naisten kokemusten” käsitteet ovat olleet feministisessä teoriassa keskeisiä ja niitä on hyödynnetty sekä patriarkaattia kritisoitaessa, että poliittisen ja emansipatorisen toiminnan lähtökohtana. Yhteistä naiseuden kokemusta on kuitenkin kritisoitu. Kokemuksen käsitteen ongelmia ovat esimerkiksi 1) Monoliittisuus ja essentialistisuus; yhteiseksi määriteltynä naiseuden kokemus jättää väistämättä osan naisista ulkopuolelle ja pyrkii määrittelemään naiset jonkinlaisiksi. 2) Sorrettujen ryhmien (kuten naisten) kokemukset eivät automaattisesti tuota ”oikeampaa” tai ”parempaa” tietoa. 3) Kokemusten, identiteetin ja politiikan suhteita ei tulisi hahmottaa kausaalisina; esim. lesbojen kokemuksista ei voi johtaa lesbona olemisen politiikkaa. 4) Itse kokemuksen käsite on ongelmallinen. Kokemus ei ole kiinteä, vakaa tai muuttumaton eikä sitä tulisi asettaa edellä kuvatun tapaan identiteetin ja toimijuuden alkupisteeksi. 5) Kokemuksen käsitettä on kritisoitu essentialistisuuden ja eksklusiivisuuden lisäksi epämääräiseksi, usein määrittelemättä jätetyksi käsitteeksi. (Koivunen & Liljeström 1996: 275–277.)

aalin, tyttären ja feministin positiot. (Kaskisaari 1995: 17–19.)

Itselläni halun ymmärtää ja käsitteellistää syömishäiriöilmiötä kaunokirjallisuuden kautta ja välittää tämä tutkimukseni lukijoille, voi luonnehtia myös Kaskisaaren hahmottelemien empatian kautta: henkilöhahmot voi nähdä fiktiivisen maailman tyttönä ja naisina, joita pyrin ymmärtämään ja joihin voin tiettyssä määrin jaettujen sukupuolittuneiden kokemusten kautta samastua. Näillä sukupuolittuneilla kokemuksilla tarkoitan esimerkiksi omakohtaisia kokemuksia naissukupuoleen kohdistuvista ulkonäköön ja muihin asioihin liittyvistä ideaaleista. Samaten se, että olen teini-ikäisestä tähän päivään saakka tuntenut ja tavannut tyttöjä ja naisia, joilla on ollut/on syömishäiriö, on yksi merkittävä tekijä kiinnostuksessani syömishäiriöilmiötä kohtaan. Usean vuoden ajan olen niin ikään tutustunut (tai joutunut tutustumaan) ja keskustellut ruoan ja syömisen ekologisista, eettisistä, terveydellisistä ja ulkonäöllisistä ulottuvuuksista.

Sen pidemmälle kokemuksellisuutta ja sukupuolen mahdollistamien kokemusten eroja tai yhtäläisyyksiä analysoimatta esimerkiksi mieslukijoiden tai ei-länsimaalaisten lukijoiden voi olettaa huomioivan teksteissä eri asioita ja merkityksellistävän niitä eri tavalla kuin minun.³⁹

Sukupuolen lisäksi luetaan vaikuttavat esimerkiksi kansalaisuus, ikä, luokka sekä sosiohistorialliset ja -ekonomiset tekijät, ja Millsin mukaan ne tulisi sisällyttää tekstin määritelmään.⁴⁰ Feministin ja feministisen tutkijan position ottaminen on tietoista ja poliittista. (Mills 1995: 34–35, 39, 66, 79), ja sillä on vaikutusta niin tutkimuskohteen, tutkimuskysymysten, teoreettisten ja metodisten lähtökohtien muodostamiseen kuin analyysiin, tulkintaan ja johtopäätöksiinkin. Syömishäiriöromaanien ei-feministinen lukeminen synnyttäisi varsin erilaisen tutkimuksen. Feminististen lähtökohtieni vuoksi minun on oltava tarkkana myös sen suhteen, että arvioin myös teosten feministisiä elementtejä

39 Kokemuksellisuuden eroavaisuutta voi lähestyä myös Hans Robert Jaussin (1970) *odotushorisontin* käsitteen kautta, joka jäsentää lukijan tekstillä asettamia tietoisia ja tiedostamattomia odotuksia. Lukijan odotushorisontin käsite muodostuu kolmesta elementistä: 1) tekstin edustaman genren lukijoille tutuista normeista 2) tekstin kanssa samaan kirjallisuushistorialliseen periodiin kuuluvien tekstien ja niiden implisiittisten suhteiden tuntemisesta ja 3) fiktion ja todellisuuden tai kielen käytännöllisen ja taiteellisen funktion välisistä vastakohtista. Tekstin odotushorisontti taas on sama kuin tekstistä rekonstruoitava lukijarooli, ns. implisiittinen lukija. Odotushorisontin voi nähdä osana lukijaposition rakentumista, jossa yksinkertaistetusti on kyse kaunokirjallisuuden tuntemisesta; kaunokirjallisesta kompetenssista ja lukijan elämänhistorian ja -nykyisyyden antamista valmiuksista vastaanottaa jokin teksti ja tulkita sitä. Siten esimerkiksi sukupuolen ja sukupuoleen liittyvän kokemuksellisuuden voi liittää osaksi odotushorisonttia. *Odotushorisontinliukenemisprosessissa* (die Horizonverschmelzung) (Jauss 1975: 333, 337–339) tapahtuu tekstin (esim. tekstuaalisten ja kaunokirjallisten signaalien) ja lukijan odotushorisontin yhteiskunnallisesta kontekstista, sosiaaliluokasta ja kokemuksista syntyvien odotusten yhteenliittyminen, mikä ei ole yksinkertainen mekaaninen tekstin vaikutusten ja lukijan vastaanoton välinen vuorovaikutustapahtuma, vaan prosessinomainen ja monivaiheinen. (Mp.) Odotushorisontin käsite ei ole ongelmaton: sitä on Jaussin tekemistä tarkennuksista huolimatta pidetty epämääräisenä ja käytännön tutkimukseen hankalasti sovellettavana (Segers 1985: 14–15).

40 Monien seikkojen vaikutuksesta huolimatta teksti ei Millsin teoriassa ole ”avoin” kuten hänen mukaansa Umberto Eco esittää teoksessaan *The Role of the Reader. Explorations in the Semiotics of texts* (1979). Jos teksti ei tarjoaisi mitään koherenttia viestiä, ei olisi mitään yksimielisyyttä, mitä teksti voisi tarkoittaa. Silloin esimerkiksi jokainen sana voisi olla polyvalentti ja merkitä eri asioita eri lukijoille. (Mills 1995: 35.) Econ ei kuitenkaan voi käsittää näkevän tekstin tulkinna mahdollisuuksia näin. Mainitussa teoksessaan Eco vertaa ”avoimia” ja ”suljettuja” tekstejä, jotka mahdollistavat vapaampia ja rajatumpia tulkintoja. Econ voi tulkita näkevän tekstin ohjeellisenä tai skemaattisena eli avoimena siten, että se antaa lukijalle mahdollisuuden valita erilaisia tulkinnallisia polkuja, mutta kuitenkin tietyissä rajoissa. Teoksessaan *Six Walks in the Fictional Woods* (1994) Eco käyttää metsä-metafora: lukija kulkee vapaasti polkuja, mutta polkujen varrella on puita, kiviä ja muita esteitä, jotka ohjaavat lukijan kulkua.

kriittisesti. ”Muun” aktivistin positiolla viitataan toimintaani myös muussa kuin määrävästi feministisessä kansalaisaktivismissä, jonka piirissä kuitenkin olen käynyt sangen hedelmällisiä keskusteluja tutkimuksestani. Olen muun muassa saanut kiinnostavia kommentteja, joita voisi kehitellä jatkotutkimusideoiksi.

Aikaisemmin teini-ikäisenä tyttönä tekemiäni luentojen vaikutuksesta tutkimukseeni voi sanoa sen verran, että edeltävillä lukukokemuksillani on ollut vaikutusta muun muassa tutkimusaineiston valintaan. Osaan tutkimusaineiston teoksista (*Madonna, Ihana meri ja Siskoni, enkelinluinen tyttö*) minulla onkin erityinen teini-iän lukukokemuksista saakka rakentamani suhde. Harjaantuneen lukijan positiolla viitataan teoksiin tutkimuksen myötä muodostuneeseen erityiseen, kaikkien aikaisempien luentojen kerrostamaan lukijasuhteeseen. Harjaantunut lukija liittyy sekä tutkijan positioon että siihen, että tunnen tutkimani teokset paremmin kuin monet muut lukemani teokset.

3.3. KESKEISET KÄSITTEET

Väitöstutkimukseni avainkäsitteet ovat *representaatio, sukupuoli, tyttö, nainen ja syömishäiriöisyys*. Representaation, erityisesti sukupuolen representaation merkityksessä, määrittelen Teresa de Lauretiksen ja Anu Koivusen de Lauretiksen pohjalta muokkaamien ideoiden mukaan. Sukupuolen kuten syömishäiriöisyydenkin käsitteiden määrittelyssä keskeisiä ovat kokemuksellisuus ja eronteot: kokemukset omasta sukupuolesta, ruumiista ja syömisestä sekä erojen ja yhtäläisyyksien tuottaminen vertailujen kautta.

3.3.1. Representaatio

Anu Koivusen (1996: 51) mukaan *representaatiot* ovat suhde kielen, tekstin tai kuvan ja ”todellisuuden” välillä. Representaatiolla Koivunen viittaa ajatusmalliin, jonka mukaan todellisuuteen ei ole suoraa pääsyä, vaan todellisuus näyttäytyy meille, saa merkityksensä ja tulkitaan representaatioissa, kuten kielenkäytössä, ajattelutavoissa ja kuvissa. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että ”kaikki” olisi kieltä tai tekstiä. (Mp.) Representaatio tarkoittaa uudelleen esittämistä, mikä sisältää niin esittämisen, edustavuuden, poliittisuuden kuin tuottavuudenkin elementit (Karkulehto 2011: 36–40; Paasonen 2010: 40; Rossi 2010a: 261–265).

Representaatiot siis sekä esittävät tai kuvaavat että edustavat jotakin. Representaatioilla tarkoitetaan sekä symbolisia merkkejä, jotka viittaavat johonkin muuhun ja edustavat sitä. (Karkulehto 2011: 37–40; Paasonen 2010: 40; Rossi 2010a: 263–265.) Syömishäiriöromaanit kuvaavat syömishäiriöitä tietyillä kaunokirjallisilla tavoilla, mutta ne myös edustavat tiettyä osaa syömishäiriöilmioista, laajemmin osaa kaunokirjallisuudesta ja vieläkin laajemmin ne edustavat maailmaa, jossa ruokaan ja syömiseen kiinnitetään runsaasti huomiota.

Harri Veivon mukaan kirjallisuutta, representaatioita ja maailmaa ei edes pidä yrittää erottaa toisistaan, vaan kieli, kirjallisuus ja representaatiot tulee nähdä osana todellisuutta. Kirjallisuuden representaatiot toimivat ottaen jotain maailmasta ja jättäen jotakin toista pois eli osittain toistaen, osittain luoden uutta tai toisintoistaen. Veivon mukaan kirjallisuus on usein ”välittynyttä, yleisiä tietorakenteita hyödyntävää maailman konstruointia ja jäljittelyä –” Ensisijaisesti Veivo katsoo kirjallisen representaation toimivan suhteessa teoksen kokonaisuuteen, mutta se voi myös esittää väitteitä yhteiskunnallisesta todellisuudesta. (Veivo 2010: 144–145, 153–156.) Väittämiensä kautta representaatiot niin ikään vaikuttavat todellisuuteen suhtautumiseemme (Karkulehto 2011: 42; Rossi 2010a: 268–269).

Kirjallisissa representaatioissa asioita valikoidaan, jätetään pois, liioitellaan, vähätellään ja niin edelleen. Todellisuus näyttäytyy representaatioissa osittaisesti, valikoidusti ja epätäydellisesti. Representaatio merkitsee jonkin asian tai ilmiön jäsentämistä, merkityksellistämistä ja ymmärrettäväksi tekemistä suhteessa muihin representaatioihin, representaatiojärjestelmään. Representaatioihin liittyy aina myös vallankäyttöä, kontrollointia ja marginalisointia. Olemassa olevat representaation muodot mahdollistavat esittämisen tai sanomisen tietyllä tavalla, mutta samalla ne myös määrittelevät ja rajoittavat representointitapoja. Representoiminen tapahtuu suhteessa aikaisempiin representoimisen tapoihin ja usein erilaisten normien ja esittämisen konventioiden mukaan. Representaatioon liittyy aina paitsi tuottamisen ja uusintamisen, myös muokkaamisen, kiistämisen ja neuvottelun funktiot, eli representaatiot voivat myös muuttua. Lisäksi representaatiot ovat valtasuhteisiin kytkeytyvää poliittista tekemistä ja poliittisia merkityksiä (Karkulehto 2011: 42, 47; Koivunen 1996: 51–52; Paasonen 2010: 41–42; Rossi 2010a: 261–263, 268–269; Veivo 2010: 153–156.)

Työssäni representaatiota voi jäsentää siten, että ensinnäkin syömishäiriöitä esiintyy oikeassa elämässä. Toiseksi on olemassa kaunokirjallisuuden ja muun taiteen representaatioita syömishäiriöistä. Kolmanneksi nämä representaatiot eivät kuvaa mitään tiettyä, yksittäistä olemassa olevaa tapausta, vaan ilmentävät jossakin määrin yleisiä käsityksiä ja lähinnä lääketieteeseen pohjaavia ”perustietoja” syömishäiriöistä. Kaunokirjallisten teosten voi tulkita ottavan kantaa esimerkiksi sellaisiin kysymyksiin, kuin mikä on syömishäiriöistä käyttäytymistä, mikä on normaalia tai epänormaalia syömistä ja millaisia sukupuolittuneita normeja syömiseen liittyy. Ihmisryhmiä esittävien representaatioiden katsotaan myös ainakin osittain vaikuttavan siihen, kuinka suhtaudumme näihin ryhmiin sekä myös oman itsemme hahmottamiseen (Paasonen 2010: 45–46). Syömishäiriöromaanit voivat esimerkiksi antaa tietoa syömishäiriöistä tai vaikkapa lisätä ymmärrystä siitä, että syömishäiriöt ovat yleisiä ja voivat koskettaa monia tyttöjä ja naisia.

Teresa de Lauretis (1989) esittää kiinnostavan nelivaiheisen teorian representaatioista, tarkemmin sukupuolesta (gender) representaationa artikkelissaan ”The Technology of Gender”.⁴¹ Tässä artikkelissa hän pohtii nimenomaan representaation moniulotteista

41 Ks. myös Rossi 2010a: 269–270. Alaviitteessä Rossi (mp.) huomauttaa, että de Lauretiksien käsite ”on velkaa”

konstruoitumista, lukuisia ”paikkoja”, joissa representaatioita on ja tuotetaan, sekä sukupuolen representaatioiden suhdetta miesvaltaan ja -sukupuoleen.

Ensiksikin sukupuoli on de Lauretiksen mukaan representaatio, millä hän ei tarkoita, että sukupuolella ei olisi sekä sosiaalisia että subjektiivisia, konkreettisia tai todellisia merkityksiä ihmisten elämässä. Sosiaalinen sukupuoli ei ole sama kuin biologinen sukupuoli (sex), vaan jokaisen yksilön representaatio, joka määräytyy tietyissä sosiaalisissa suhteissa. Tämä representaatio on olemassa jo ennen yksilöä ja se muodostuu käsitteellisessä (conceptual) ja tiukassa kahden biologisen sukupuolen järjestelmässä, jota feminismissä on kutsuttu sukupuolijärjestelmäksi (sex–gender system). (de Lauretis 1989: 3, 5 & 2004: 38, 47.)

Sukupuolijärjestelmä on sekä sosiokulttuurinen rakenne että semioottinen merkitysjärjestelmä. Se on representaation systeemi, joka osoittaa yksilöille merkityksiä (kuten aseman sosiaalisessa hierarkiassa) ja tuottaa tämän sosiaalisen sukupuolen. Tästä päättäänkin de Lauretiksen toiseen ja ensimmäiselle väitteelle vastakohtaiseen väitteeseen, jonka mukaan sukupuolen konstruktio on sekä sen representaation tuote että prosessi. Yksinkertaisimmillaan voidaan ajatella että koko länsimaisen taiteen ja korkeakulttuurin historia on tämän konstruktion historiaa. (de Lauretis 1989: 3 & 2004: 38, 47.)

Toiseen väitteeseen kuuluu sukupuoli-ideologian ajatus, joka on muuttunut ja muuttumassa (de Lauretis 1989: 3, 5). ”Naisen paikka ei enää ole oma erillinen alueensa vaan yleisen sosiaalisen olemassaolon piirissä” (mts. 8–9; Kelly 1984: 57). Näin siis kolme vuosikymmentä sitten. De Lauretis käyttää Althusserin ajatusta siitä, että ideologia (tässä feministinen teoria) tarvitsee subjektin ja korostaa sitä, että sosiaalinen sukupuoli on sen representaation ja itse-representaation tuote ja prosessi (mp.).

Kolmannen väitteen mukaan sosiaalisen sukupuolen konstruktio muuttuu nykyään yhtä nopeasti kuin aikaisemminkin. De Lauretiksen mukaan sosiaalisen sukupuolen rakennelmaa rakennetaan sekä ennalta odotettavilla suunnilla kuten kouluissa, mediassa ja erilaisissa perheissä että yliopistoissa, avantgarde-taiteen radikaaleissa käytännöissä ja teorioissa ja feminismissä. De Lauretiksen mukaan, jolloin hän hyödyntää Althusserin ajatusta interpellaatiosta, yksilö hyväksyy ja ottaa vastaan sosiaalisen representaation itsensä representaationa, ja tuosta representaatiosta tulee hänelle aito, vaikka se oikeasti onkin kuvitteellinen. Sukupuolen konstruktioita tuotetaan lukuisten sukupuoliteknologioiden kautta (esim. elokuvat, kaunokirjallisuus) sekä institutionaalisissa diskursseissa (esim. teorial). Sukupuoliteknologiat tuottavat, edistävät ja ”juurruttavat”⁴² sukupuolen representaatioita, mutta silti tilaa jää myös neuvottelulle, vastustamiselle ja erilaisille sukupuolen representaatioille nimenomaan mikro- ja paikallistasolla. (de Lauretis 1989: 3, 12–13, 18, 20 & 2004: 38, 47.)

Neljäs väite sisältää paradoksin: sosiaalisen sukupuolen konstruktion vaikuttaa myös sen dekonstruktio, jota toteutetaan esimerkiksi feministisessä teoriassa. De Laure-

Foucault'n *Seksuaalisuuden historiassa* (1990: 127) esille tuomille ideoille seksuaalisuuden teknologioista ja minäteknologioista.

⁴² Foucault'n termi 'implant' (Foucault 1998).

tiksen mukaan suurin osa feminististen tutkijoiden ja opettajien kohtaamista lukemista, kirjoittamista, seksuaalisuutta ja ideologiaa koskevista teorioista perustuu miesnarratiiveihin sosiaalisesta sukupuolesta, ja ne ovat lisäksi heteroseksuaalisen sopimuksen mukaisia. Ilman jatkuvaa vastustamista näiden teorioiden "kaiut" näkyvät myös feministisessä teoriassa. De Lauretis peräänkuuluttaa sellaisten tilojen etsimistä, joita ei vielä ole representoitu representaatioissa, diskursseissa ja sukupuolijärjestelmässä. (de Lauretis 1989: 3, 25, 26 & 2004: 38, 47.)

De Lauretiksen toisessa ja neljännessä väittämässään esittämät ajatukset sukupuolen itse-representaatioista sekä uusien representaation tilojen etsimisestä muistuttavat Rosi Braidottin artikkelissaan "Identity, Subjectivity and Difference: A Critical Genealogy" (2002) esittämiä ideoita. Braidotti käsittelee siinä eron ja samuuden, subjektiviteetin ja seksuaalisuuden uudelleen konstruoinen ja ymmärtämisen mahdollisuuksia feministisessä teorianmuodostuksessa. Braidotti korostaa sitä, että feministinaisten tulisi ottaa feminiininen uudelleen haltuun ja huomioida "Toisen toisen" (eli naisten välisten erojen) representoiminen. Tätä Braidotti kutsuu sukupuolieroa korostavan feminismin "tosiasialliseksi feminiiniseksi" ('virtual feminine'.) (Mts. 169–170.)

Sukupuolen representoimisen eräs muoto on naisten ja tyttöjen representoiminen. De Lauretiksen väitteitä, jotka käsittelevät sukupuolen representaatioita monella tapaa tuotettavina konstruktioina sekä tämän tuottamisen ja uusintamisen dekonstruktioita esimerkiksi feminismin piirissä, voinee soveltaa syömishäiriöiden representaatioihin. Syömishäiriöromaneissa representoidaan syömishäiriöitä, tyttöyttä ja naiseutta. Kaunokirjallisuuden voi sekä olettaa saavan ideoita yhteiskunnallisista syömishäiriökeskusteluista että representaatioidensa kautta tuovan niihin oman lisänsä. Representaatiot tuottavat uusia merkityksiä esittämällä tulkintoja todellisuudesta. Hallin (1997: 1–3) mukaan kieli toimii representaationaalisenä järjestelmänä; kielen avulla tapahtuva representoiminen on keskeinen merkitysten tuottamisprosessi.

Merkitysten tuottaminen tapahtuu usealla taholla, joista media on yksi. (Mp.) Tutkimani romaanit ovat yksi medium, ja de Lauretiksen sanoin niissä on sukupuoliteknologinen ulottuvuus, siinä missä vaikkapa elokuva, ja representaatioissaan romaanit tuottavat sukupuolta, mutta sisältävät myös eri tavoin esittämisen mahdollisuuden.

3.3.2. Sukupuoli, tyttö, nainen

Sukupuoli näyttäytyy esimerkiksi sosiaalisena, kulttuurisena, representoituna, kokemuksellisenä ja fyysisenä ilmiönä. Eri teoretisoinneissa sukupuolen eri aspektit on huomioitu erilaisin painotuksin.⁴³ Tutkimuksessani tarkastelen sukupuolta sukupuolikokemuksen representoinnin kautta. Sukupuolikokemuksiin puolestaan kuvataan merkittävästi vaikuttavan sukupuolen rakentumisen sosiaaliset ja kulttuuriset ulottuvuudet.

43 Ks. Rossin 2010b artikkeli, jossa hän tarkastelee erilaisia sukupuolikäsityksiä ja -määrittelyitä, esim. sukupuolirooliteoriaa (Liljeström 1966), sex-gender -jaottelua (Rubin 1975), sukupuolen performatiivisuutta (Butler 1990; ks. myös alaviite 24 tässä tutkimuksessa,) sukupuolieron teoriaa (Braidotti 1993) ja sukupuolten moneutta hahmottelevia teorioita (Fausto-Sterling 2000).

Metodisesti feministisen kirjallisuudentutkimuksen päämääränä on eron tekeminen. Feministisessä kirjallisuudentutkimuksessa pohditaan keskeisesti, kuinka kirjallisuus tuottaa merkityksiä sukupuolieron kautta. Feministisesti suuntautunut kirjallisuudentutkija tuottaa aktiivisesti sukupuolieroja. (Rojola 2004: 29.) Omassa tutkimuksessani sukupuolieron käsite on niin ikään oleellinen. Sukupuolierolla tarkoitan radikaalin sukupuolieron teorian mukaisia eroja, jossa ei niinkään keskitytä naisten ja miesten välisiin eroihin vaan korostetaan naisten välisiä ja sisäisiä eroja ja edelleen miesten välisiä ja sisäisiä eroja. (Braidotti 1993: 28 & 1994: 158–166; 2002). Eron korostamisen lisäksi tärkeää on sen arvostaminen (Rossi 2010b: 29–30). Eroa voi tehdä myös tyttöjen ja naisten välille, miesten ja poikien välille, tyttöjen ja miesten välille ja niin edelleen. Erojen sekä niin naisten kuin miestenkin käsittäminen subjekteiksi ovat myös väylä kauemmaksi sukupuolen kahtiajakaisuudesta (Rossi 2010b: 31).

Nykyisessä feministisessä tutkimuksessa sukupuolieron varaan rakentuvan tarkastelun ei katsota riittävän, vaan on huomioitava myös muut sukupuolen kanssa risteävät erot, kuten luokka, ikä, sosioekonominen asema, ammatti, etnisyys. Tällaista lähestymistapaa kutsutaan useimmin intersektionaalisuudeksi⁴⁴. (Rossi 2010b: 35.) Tutkimuksessani tyttöjen ja naisten välille tehdään eroja esimerkiksi iän ja seksuaalisuuteen liittyvien kysymysten kautta. Yksi sukupuolen kanssa risteävä ero on se, mitä syömishäiriötä henkilö sairastaa. Tärkeitä eroja teoksissa ovat myös erot terveiden ja sairastuneiden välillä, jotka niin ikään risteävät sukupuolen kanssa (Sairastuneet ovat tyttöjä ja naisia, kun taas kaikki teosten mieshahmot kuvataan vailla syömisongelmia.)

Arkiajattelussa naiset ja tytöt määritellään itsestään selvästi biologisen sukupuolen mukaan. Kaunokirjallisten tyttö- ja naishahmojen representaatioita tarkasteltaessa käsitteet on syytä selvittää tarkemmin ja eri tavalla. Nykyfeminismi ja tyttö tutkimus tunnistavat naisen ja tytön kategorioiden määrittelyvaikeudet. Esimerkiksi sukukypsyys, äitiys, ikä tai ”naisellisuus” eivät ole riittäviä määreitä. Pohdin tässä aspekteja, joiden pohjalta sukupuolikäsitykseni tässä tutkimuksessa rakentuvat.

Sukupuoli liittyy aina paitsi ihmisiin heidän keskeisenä määreenään, myös ihmisten välisiin suhteisiin, valtaan ja näiden varaan rakentuviin hierarkioihin (de Beauvoir 1980; Gordon 2001: 11; Rossi 2010b: 22). Yleinen sukupuolen hahmottamisen tapa onkin vastakkainasettelu; jako kahteen sukupuoleen; naiseen ja mieheen ja ihmisten muiden ominaisuuksien ja position määrittäminen sen kautta, onko tämä nainen vai mies (Rossi 2010b: 23). Monissa teorioissa kuitenkin käsitetään nainen, naiseus ja naisellisuus vain itsensä kautta määrittäväksi (esim. Braidotti 1993 & 1994; Heinämaa 1996). Ero on olemassa, mutta sitä ei nähdä vajavuuksien tai täydentävyyksien kautta (Braidotti 1993; 1994; 2002).

Ylipäättään erojen representoinnissa olennaista on se, kuinka se tehdään; esitetäänkö erot esimerkiksi vastakkainasettelujen ja hierarkioiden kautta vai moniäänisesti (Rossi

⁴⁴ Intersektionaalisuus-termin alkuperä liitetään erityisesti 1970-luvun yhdysvaltalaisen mustien, latinafeministien ja postkoloniaalfeministien politiikassa, jossa pyrittiin monipuolistamaan toimijuutta ja alistusta koskevia tarkasteluja (Rossi 2010b: 35).

2010b: 273). Kuitenkin sekä oikeiden tyttöjen ja naisten että tyttö- ja naishenkilöhahmojenkin elämät rakentuvat maailmoissa, joissa sukupuolten väliset hierarkiat, valtasuhteet ja tarkat kaksijakoiset ja kahden sukupuolen välistä suhdetta korostavat määrittelyt ovat tavallisia. Tutkimuksessani tyttöjä ja naisia ei siis määritellä suhteessa poikiin ja miehiin, mutta sukupuolten valtasuhteiden tarkastelu on merkittävässä asemassa.

'*Naisen*' määrittelemisen herättää monenlaisia mielipiteitä ja keskusteluja. *Nainen/naiseus/naisellisuus* -teoksen tekijät määrittelevät naista sanoilla "nimeäminen, luokka ja jaottelu, kategoria, johon asetetaan tai asetetaan". Heidän mukaansa "'naista' ei voi kuitenkaan sitoa mihinkään yhteen merkkiin". (Gordon 2001: 11.) *Naisella* tarkoitan naista kulttuurisena ja sosiaalisena konstruktiona. Nainen, naisuus ja naisellisuus määrittyvät pitkälti kulttuurisesti. Naiseuteen ja naisellisuuteen liitetyt asiat eivät siis ole "luonnollisia" vaan kulttuurisesti tuotettuja ja opittuja. (Moi 1990: 17; ks. myös Butler 1990; 1999; 2006.)

Merkin ajatus, toisin sanoen ajatus siitä, että olisi yksi tai useampi asia, jotka määrittäisivät kaikkia naisia, tuo helposti mieleen äitiyden, sukukypsyyden ja seksuaaliset kokemukset. Niitä käytetään yleisesti yritettäessä muodostaa ero tytön ja naisen välille. Kuitenkaan vaikkapa äitiys ei riitä määrittelemään naista, vaikka joskus äitiys biologisena tai kulttuurisesti tuotettuna ominaisuutena on asetettu jopa naiseuden määritelmän perustaksi (Koivunen & Liljeström 1996: 275). Kaikki naiset eivät ole äitejä, mutta he ovat silti naisia. Toisaalta esimerkiksi 15-vuotiaan äidin kohdalla voitaisiin käyttää myös sanaa tyttö. 'Naiseutta' voi määritellä toisaalta kulttuurisesti, toisaalta ruumiillisesti. Näitä lähestymistapoja yhdistävät ajatukset tyylistä ja esittämisestä (Butler 2006; Gordon 2001: 12; Heinämaa 1996). Naisen ruumiillisuuteen liitetään usein essentialismia, kuten naisen kutsuminen "elämän perusvoimaksi" tai reproduktiokykyisyyden korostaminen (Gordon 2001: 12–13).

Naiseuteen liittyvät kysymykset 'naisellisuudesta', jotka ovat hyvin oleellisia fiktiivisiä representaatioita tutkiessani. Representaatioissa tyttö- ja naishahmot ja tyttöys ja naisuus rakennetaan usein "naisellisina" pidettyjen elementtien avulla. Naisellisuuden voi nähdä naisiin kohdistuvien odotuksien kautta, ja sitä voi tarkastella vaikkapa tyylinä (Heinämaa 1996) sekä performatiivisuuden ja esittämisen kautta (Butler 1990).

'*Tytöllä*' viitataan samoin sosiaalisesti ja kulttuurisesti tuotettuun konstruktion (Gordon 2001: 11, 16; Moi 1990: 17; Aapola 1999: 25; Aapola, Gonick & Harris 2005: 5). Tyttöyden määrittämisessä ikä nousee keskiöön edellä mainitsemiini sukukypsyyden ja seksuaalisten kokemusten lisäksi. Ikä määrittää ratkaisevasti tytön sosiaalista paikkaa, vaikka tyttöyttä ei voi tiukasti sitoa johonkin tiettyyn ikään. (Aapola 1999: 129, 137–138; Ojanen 2008: 3.)

Kuten naista ja naiseutta on usein määritelty suhteessa miehiin ja miehuuteen sekä tyttöihin, tyttöjä määritellään usein suhteessa naisiin, miehiin ja poikiin ja naiseuteen, mieheyteen ja poikuuteen (Männistö 2003: 10) sekä myös lapsuuteen ja aikuisuuteen (Aapola 1999: 213–216). Sanna Aaltosen ja Päivi Honkatukian (2002: 8) mukaan julkisessa keskustelussa tytöt on usein nähty yhtenäisenä, pojille vastakkaisena ryhmänä.

Aiemmissa ei-feministisissä tutkimuksissa tyttöys nähtiin yksinkertaisesti fyysisenä ja emotionaalisen vaiheenä, joka johtaa aikuiseen naiseuteen ja jonka kaikki tytöt kokevat jokseenkin samoin. (Aapola 1999: 32; Aapola, Gonick & Harris 2005: 5; Ojanen 2008: 3, 5, 10.)

Nykyisessä tyttöstudiossa⁴⁵ painotetaan tyttöjen moninaisuutta. Tyttöjen keskinäisten erojen takia tyttöyden sijaan olisikin hyvä puhua tyttöyksistä (girlhoods) (Aapola, Gonick & Harris 2005: 5). Tyttöys ei ole vain naiseuteen johtava välivaihe, vaan siinä on merkityksellistä ja omalaatuista. Tyttöstudiossa tarkastellaan muun muassa tyttöjen välisiä eroja, tyttöjen kulttuuristen tilojen muodostumista sekä heidän kulttuurista esittämistään. (Aaltonen & Honkatukia 2002: 8; Ojanen 2008: 1, 3, 5, 10; ks. myös Ojanen, Mulari & Aaltonen 2011, toim.) Yhteiskunnallinen kehitys on vaikuttanut tyttöisyyteen ja tyttöydestä puhumisen teemoihin. 1990-luvun mittaan kuva selviytyvästä tytöstä sai rinnalleen rinnalleen tyttöjen ongelmia koskevaa puhetta. (Aaltonen & Honkatukia 2002: 8.) Syömishäiriöt ovat yksi merkittävä tyttöjen ongelma.

Tutkimuksessani tarkastelen tyttöjen ja naisten kulttuurista esittämistä kaunokirjallisuuden representaatioissa sekä näiden representoitujen henkilöhahmojen eroja: tyttöhahmojen sisäiset⁴⁶ ja väliset erot, naishahmojen sisäiset ja väliset erot, tyttö- ja naishenkilöiden väliset erot sekä tyttö- ja naishahmojen erot mies- ja poikahahmojen välillä. Tahdon korostaa eroa tytön ja naisen välillä. Kun puhun tyttöhenkilöhahmoista, käytän nimitystä ”tyttö” ja kun viittaan naishenkilöhahmoon, käytän sanaa ”nainen”. Tyttö on siis työssäni tyttö, ei ”tuleva nainen”.

3.3.3. Syömishäiriöisyys

Edellä olen esitellyt erilaisia lähestymistapoja syömishäiriöihin sekä myös anoreksian ja bulimian diagnostiset lääketieteelliset määritelmät. Kuten reaali maailmassa, myös teosten fiktiivisissä maailmoissa syömishäiriöt näyttäytyvät huomattavasti monimuotoisempina kuin lääketieteellisissä määrittelyissä. Kaunokirjallisen fiktion keinoin tuodaan kyllä esiin erityisesti tunnetuimpia syömishäiriöiden oireita, mutta syömishäiriöiden kokonaisvaltaisuuden kuvauksessa niillä on sangen pieni osa. Tätä kokonaisvaltaisuutta ja hallitsevuutta syömishäiriöisten elämässä kuvaan syömishäiriöisyys-ilmaisun avulla, jota käytän myös adjektiivina (esim. syömishäiriöinen elämäntapa).

Syömishäiriöisyydellä viittaan paitsi syömishäiriöiden diagnostisiin oireisiin kuten tietynlaiseen syömiskäyttäytymiseen, myös laajempaan syömishäiriöiseen elämäntyyliin; erilaisiin valintoihin, joita syömishäiriö ohjailee, olemisen tapaan ja maailmankuvaan (Puuronen 2002 & 2004). Syömishäiriöisyys-ilmaisulla viittaan myös siihen, kuinka syömishäiriöt koskettavat aina sairastuneiden henkilöiden läheisiä: paitsi sairastuneiden elämän kautta, myös siten, että he väkisin määrittelevät omaa olemistaan ja

⁴⁵ Tyttöstudiosin historiasta ja vaiheista Lähteenmaa 2002: 271–273, 278–286; Ojanen, Mulari & Aaltonen (2011, toim.).

⁴⁶ Henkilöiden sisäisillä eroilla tarkoitetaan tässä hahmojen subjektiviteetin muuttumista syömishäiriön eri vaiheiden aikana.

syömistään. Lisäksi syömishäiriöisyys-ilmaisulla voi lähestyä ja kuvata teosten esittämiä maailmoja, joissa muun muassa syöminen, liikunnan ja ulkonäön sukupuolitetut nykyideaalit korostuvat, jolloin syömishäiriöinen maailma ja maailmankuva eivät ole vain sairastuneiden henkilöhahmojen oma henkilökohtainen maailma.

Syömishäiriöisyyden tarkastelu on osaksi sangen mekaanista, osaksi sangen tulkinnanvaraista. Mekaanisesti teoksia voi lukea keskittyen syömishäiriöisen käyttäytymisen kuvauksiin ja henkilöhahmojen omiin määrittelyihin syömishäiriöstä ja kuinka muut henkilöhahmot suhtautuvat syömishäiriöön. Tulkinnanvarainen lähestymistapa taasen liittyy sangen hienovaraisiin viittauksiin ja lyhyisiin tekstikohtiin, kuten jonkin sivuhenkilöhahmon syömistä koskevaan kommenttiin.

3.4. INTERTEKSTUAALISUUS TUTKIMUSAINEISTOSSA

Intertekstuaalisuuden⁴⁷ teoriasta hyödynnän eniten Julia Kristevan ajatuksia. Julia Kristevan käsitys intertekstuaalisuudesta on erittäin laaja. Kristeva (1967/1993) kehittää intertekstuaalisuutta Mihail Bahtinin tekstin dialogisuuden pohjalta. Kristevan (mts. 22) mukaan Bahtin korvasi ”tekstien staattisen paloittelemisen” teorialla, jossa ”kirjallinen rakenne *ei ole*, vaan jossa se *kehkeytyy* suhteessa *toiseen* rakenteeseen”. Tällöin ”’kirjallinen sana’ ei ole *piste* (kiinteä merkitys) vaan tekstuaalisten *pintojen risteyskohta*, useiden kirjoitusten dialogi (mp.). Kirjailija ei useinkaan ole tietoinen käyttämistään tekstuaalisista keinoista, jotka ovat dialogissa toisten tekstien kanssa (mts. 24).

Kristevan mukaan jokainen teksti on luettava toisen tekstin lävitse, ja tekstissä on aina loputtomasti jälkiä toisista teksteistä (Sivenius 1993: 8). Kristevan ajatuksia on pidetty teoreettisesti mahdollisina, mutta metodisesti vaikeina toteuttaa (esim. Tammi 1991: 73). Tarkkaan, kategorisoivaan intertekstuaalisuuden tutkimukseen Kristevan teoretisoinnit ovatkin hankalasti sovitettavissa, koska jokaista viittausta on mahdoton tunnistaa. Työssäni Kristevan ”väljä intertekstuaalisuus” sen sijaan voi toimia tulkinnan lähtökohtana. Jokin tekstisegmentti voi synnyttää hyvin henkilökohtaisen assosiaation toiseen tekstiin eikä ole täysin perusteltavissa tekstikohdasta itsestään käsin. Itse asiassa intertekstuaalisuuden tunnistaminen on aina sidoksissa lukijan kompetenssiin, joka muodostuu muun muassa kaunokirjallisuudesta ja kirjallisuusteoreettisesta tiedosta. Näitä assosiativisia kytkentöjä ja yhdistämisistä kutsun *intertekstuaalisiksi assosiaatioiksi*.

Käytän tutkimusaineistoni teosten pohjateksteistä ja teksteistä, joihin tutkimusaineistoni romaanit ovat viittaussuhteessa, nimitystä subteksti, jolla yleensä tarkoitan olemassa olevaa tekstiä, jota ”uudessa”, tutkimassani tekstissä on jollakin tapaa hyödynnetty

⁴⁷ Intertekstuaalisuus on alun perin Kristevan luoma termi, (ranskaksi ’*intertextualité*). Intertekstuaalisuuden käsite vakiintui nopeasti kirjallisuudentutkimuksessa ja alkoi Kristevan mielestä pian merkitä vain kirjailijan viittauksia tai lainauksia toisista teksteistä. Tästä syystä Kristeva on siirtynyt käyttämään *transposition* käsitettä. (Sivenius 1993: 8.)

(Tammi 1991: 66, 74 < Taranovski 1976: 18). Joissakin tapauksissa tulkitseen kyseessä olevan myös intertekstuaalisuuden, jossa subtekstinä on fiktiivisen maailman ulkopuolella ei-olemassa oleva, siis fiktiivinen teksti, fiktiivinen esitys fiktiossa. Teoksissa viitataan myös muihin kuin (kauno)kirjallisiin subteksteihin. Käytänkin tekstin käsitettä semiootisesti, jolloin viitataan 'tekstillä' myös muihin kuin kirjoitettuihin teksteihin kuten elokuvaan, valokuvaan ja mainokseen (Lidchi 1997: 166). Lisäksi joidenkin teosten kohdalla subteksteiksi ei määrity jokin spesifi teksti, vaan teos voi olla suhteessa esimerkiksi johonkin yleisesti tunnettuun puhetapaan tai diskurssiin. Tällaisia ovat vaikkapa erilaiset terveys- ja terveellisyyskäsitteet.

Tekstin ja subtekstin kytkemiseen on lukuisia keinoja. "Tekstistä tulee kaunokirjallisuutta, kun se asetetaan toisten kirjallisuutena luettujen tekstien yhteyteen" (Tammi 1991: 59). Ensimmäisenä kytkennän tyyppinä on suora nimeäminen: teoksen tai henkilönimen eksplisiittinen maininta (esim. Joyce: *Odyseus*) tai muu nimen siteeraaminen. Toiseksi kytkeminen voi rakentua muulle siteeraamiselle kuin suoralle nimeämiselle. Kolmas tyyppi on ei-leksikaalinen viittaaminen, jonka yhteydessä on mahdollista puhua tyylillisestä subtekstistä. Neljäntenä kytköstyyppinä ovat niin sanotut monilähteiset tapaukset. Tällöin tekstissä viitataan kahteen tai useampaan subtekstiin. Monilähteisyyttä on myös se, että subteksti on osa toista subtekstiä eli yhteen tekstissä olevaan subtekstiin on upotettu toisia subtekstejä. (Mts. 76–87.)

Muita intertekstuaalisuuden muotoja ovat laji-imitaatio (jokin vanha kirjallisuuden laji herätetään henkiin), laajentaminen (esim. *Raamatun*⁴⁸ kertomusten uudelleen kirjoittaminen) sekä miljöön muuttaminen. Intertekstuaalisuus voi olla myös implisiittistä. Realistisen ajan teokset ovat usein kätketysti intertekstuaalisia, koska realismin ajalla kirjallisuuden tehtäväksi katsottiin yhteiskunnallisista asioista eikä kirjallisuudesta puhuminen. (Lyytikäinen 1991: 165, 174–175.)

Tutkimusaineistossani intertekstuaalisuutta on ainakin sitaattien, eksplisiittisten viitauksien ja suoran nimeämisen muodossa. Myös laajentaminen ja miljöön muuttaminen ovat käytettyjä intertekstuaalisia keinoja. *Madonnan* tärkeimpänä subtekstinä on *Kalevala*. *Raamattu* on *Madonnan* subtekstinä sekä suoraan joissakin kohden että "välillisesti", koska *Kalevalan* Marjatan tarina on intertekstuaalisessa suhteessa *Raamatun* kirjoituksiin Mariasta. Muita subtekstejä ovat Tove Janssonin *Näkymätön lapsi* (1962/1982) sekä runoja virsisäkeet. *Ihanan meren* tärkeimpinä subteksteinä ovat Edith Södergranin runo *Ihmeellinen meri* (1916), joka aloittaa teoksen, sekä implisiittisemmin Södergranin muita runoja, *Madonnan* puheet eräässä talk show -ohjelmassa ja Alanis Morissetten kappale *Thank U* (1998).

Siskoni enkelinluinen tyttö -teoksen subtekstit ovat luonteeltaan pääasiassa fiktiivisiä. Merkittävin niistä on päähenkilön lukema ja ihailema Jamie Hewlettin, Alan Martinin ja myöhemmin Pete Milliganin (1988–1995) tekemä *Tankkityttö*-sarjakuva (*Tank Girl*)⁴⁹ sekä

48 *Raamatun* intertekstuaalisuudesta ks. Nummi 1991 & 2001.

49 Australialainen science fiction -sarjakuva *Tank Girl* alkoi ilmestyä vuonna 1988 *Deadline Magazine* -lehdessä Hewlettin ja Martinin käsikirjoittamina. Myöhemmin sarjaa alkoi käsikirjoittaa Milligan. Vuonna 1995 sarjaku-

artistien kuten Fiona Kellyn musiikki. *Salaisessa keittokirjassa* tärkeimpänä subtekstinä on naistenlehti *KAUNEUS & LAIHUUUS*, joka teoksen maailmassa on fiktiivinen, mutta jolla tulkitseen olevan esikuvan reaali maailmassa. *Stalinin lehmissä* intertekstuaalisia viitteitä voi lukea olevan kirjoitettujen tekstien (esim. *Burda*-lehdet) lisäksi esimerkiksi pukeutumiseen ja ihmisiin.

Intertekstuaalisuutta voi tutkia monella tapaa. Pelkkä eksakti viittausten ja lainojen tunnistaminen ei useinkaan johda vielä kovin pitkälle, vaikka on sinänsä mielenkiintoista. (Sivenius 1993: 8). Omassa työssäni tarkoitukseni ei ole kategorisoida ja etsiä tarkasti jokaista teosten intertekstuaalista keinoa. Sen sijaan pohdin, mitä laajempia merkityksiä viittaussuhteissa muodostuu.

vasta tehtiin samanniminen elokuva, joka ei saavuttanut kovin suurta yleisöä. Samana vuonna *Deadline Magazine* lakkautettiin, ja sarjakuva lakkasi ilmestymästä. Suomeksi *Tank Girliä* on julkaistu yksi albumi (Hewlett & Martin 1995).

4. RUUMIILLISUUS, TYTTÖYS, NAISEUS JA SYÖMISHÄIRIÖT

Saatuaan ruumiinsa mitat kohdalleen Anna on solahtanut oikeaan paikkaansa, oikeaan ruumiiseensa, oikeaan kokoonsa ja tullut juuri sillä tavalla hyväksytyksi kuin on tarpeen. Vain aivan yksinkertaisesti siksi, että Annalla on soukat sääret ja kauniskaarinen lantio, nuoret rinnat ja niiden välissä vako. – – Anna pääsee siitä näkymättömyydestä ja olemattomuudesta ilman kielletyn tiedon, vierasverisyyden, levittämistä vain hankkimalla sen, mikä on arvokkainta – täydellisen naisenruumiin. Anna ei palaisi enää koskaan siihen ruumiiseen, joka sai huomiota jostain muusta syystä kuin omasta lihallisesta kauneudestaan. (Sofi Oksanen Stalinin lehmät 2003: 232–233.)

Feministisissä teorioissa ruumiiseen ja ruumiillisuuteen on pureuduttu erityisesti 1980- ja 1990-luvuilla. Feministisen kritiikin mukaan ruumiillisuus koetaan ja eletään, ainakin ”länsimaaisessa heteroseksuaalisessa matriisissa”, välttämättä sukupuolitetusti. Ruumista on tarkasteltu kulttuurisesti tuotettuna, kun samaan aikaan valta, tieto ja subjekti on nähty ruumiillisina. (Palin 1996: 225, 233.) Ruumis ja ruumiillisuus ovat yksi tärkeimmistä ja ennen kaikkea näkyvimmistä ihmisen maailmassa olemisen tavoista tai toisin sanoen identiteetin puolista. Ruumiillinen identiteetti kuvaa yksilön käsitystä itsestään ruumiillisena toimijana ja hänen suhdettaan itseensä fyysisenä kokonaisuutena. Ruumiillinen, psykologinen ja sosiaalinen minuus muodostavat yhtenäisen kokonaisuuden. (Välimaa 2001: 105.) Ruumiillisuus on myös tärkeä osa identiteettikokemusta ja sen kommunikaatiomuotoja (Järventie 1999).

Miltei aina nuoruutta tarkasteltaessa keskustelun perustana on idea nuoren muuttuvasta ruumiista (Oinas 2001: 17). Muuttumisen idea on keskeinen osa ruumiillisuuden representaatioita romaaneissa. Postmodernistisen ajattelun mukaan identiteetti ei ole pysyvä ja muuttumaton tila tai vakio, vaan jatkuvien muutosten ja uudelleenmäärittelyjen alainen. Identiteetin sijaan on ruvettu puhumaan identiteeteistä ja identiteetin eri puolista. (Hall 1999: 22–23.) Erityisesti ruumiillinen identiteetti ja ruumiillisuuden kokeminen ja merkityksellistäminen representoidaan romaaneissa jatkuvan liikkeen ja jatkuvien uudelleenmäärittelyjen alaisina. Kuitenkin historiallis-kulttuurinen konteksti, joka aina asettaa representaatioille rajoja ja mahdollisten representaatioiden joukon, näkyy

aineistossa: vaikka ruumiit ja sen merkitykset henkilöhahmoille alati muuttuvat, sisältävät representaatiot paljon kulttuurisesti jaettuja tyttöjen, naisten tai äiti-naisten ruumiille annettuja merkityksiä. Feminiininen ruumis on voitu esittää esimerkiksi nautinnon, elämän, ravinnon ja viattomuuden kautta sekä toisaalta tuhon ja pahuuden merkityksissä (Saarikangas 1997: 102).

Ruumiillisen identiteetin käsitteen sijaan käytän ruumiinkuvan käsitettä tarkastellessani henkilöhahmojen ruumiillista itseymmärrystä. Katariina Kyrölän (2006: 108) mukaan ruumiillisuuden feministisiä lähestymistapoja voi hahmotella kolmella tasolla, jotka ovat keskinäisessä vaikutussuhteessa. Ensiksi ovat ”tosielämän kokevat naisten ruumiit”. Toiseksi on erilaisia ruumiin kuvia, representaatioita, joita muun muassa mediassa tuotetaan. Kolmanneksi ovat ruumiinkuvat eli se, miten naiset näkevät itsensä ja muut suhteessa omaan ruumiiseensa ja ruumiin kulttuurisiin representaatioihin. (Mp.) Tyttö- ja naishahmojen ruumiit, ruumiin kuvat representaatioissa sekä henkilöhahmoille muodostuvat omat ruumiinkuvat rakentuvat suhteessa toisiinsa erilaisissa vertailutilanteissa.

Ruumiin voi siis katsoa olevan läsnä paitsi konkreettisina ruumiinamme, myös erilaisissa representaatioissa ja näiden kahden välisessä neuvottelussa, jonka tuloksena on ruumiinkuva tai -kuvia. Ruumiillisuudesta neuvoteltaessa on kyse aina ruumiin määrittelyistä. Ruumiillisuutta tuotetaan erilaisissa diskursiivisissa käytännöissä. Lääke- ja luonnontieteellisessä diskurssissa ruumis määritellään biologis-anatomisena tai fyysiskemiallisena organismina. Toinen, usein biologiseen ruumisdiskurssiin sisällytettävä, ruumisdiskurssi on väestöpoliittinen ja seksologinen näkemys ruumiista koneena tai välineenä. Tämän ruumisdiskurssin keskeisin muoto on ruumiin määrittely reproduktioruumiina. Teologis-filosofisessa ruumisdiskurssissa puolestaan ruumista lähestytään symbolisena ja metaforisena. Diskursiivinen ja visuaalinen ruumisdiskurssi korostaa ruumista tekstinä ja pintana. (Palin 1996: 226.) Ruumiinfenomenologiassa taas ruumista lähestytään kokemusruumiina, jolloin korostetaan ruumista elettyä ja koettuna ruumiina (Heinämaa, Reuter & Saarikangas 1997: 11). Tässä luvussa olen kiinnostunut ruumiin kokemuksellisuudesta ja ruumiinkuvan kokemuksellisesta rakentumisesta, vaikka ensimmäisen ja toisen diskurssin mukaiset ruumiskäsitykset ovat myös esillä.

Sukupuoli on fenomenologisessa tutkimuksessa määritelty toiminnan tavaksi ja olemisen tyyliksi, joka ei palaudu mihinkään tiettyihin fysiologisiin tai (sosiaali)psykologisiin piirteisiin. Sukupuolityyli koskee olemisen ja elämisen kokonaisuutta. Sukupuolen ei tule ensisijassa katsoa koskevan sitä, mikä tai millainen olio on kyseessä, vaan sitä, miten olio käyttäytyy ja suhtautuu maailmaan. (Heinämaa 1996: 12–13, 15.) Keskustelu sukupuolesta on kiinnittynyt vahvasti ruumiiseen, ja naiset ja miehet on nähty ruumiillisina, lihallisina subjekteina. Ruumis subjektina käsitetään tällöin tekojen ja käytäntöjen lähtökohdaksi, toisaalta niiden aikaansaannokseksi ja kulttuurisen järjestyksen tuotteeksi. Tutta Palinin mukaan feministisen ruumiinpolitiikan tutkimuksessa on kaksi päälinjaa, jotka eivät välttämättä ole ristiriitaisia. Toisessa lähestymistavassa käsitellään ruumiin ylittämistä, toisessa ruumiin näkemistä positiivisena voimana. Ruumiin ylittä-

misessä kritisoidaan naiseuden biologisointia eli naisruumiin käsittämistä reproduktion kautta. (Palin 1996: 225–233.)

Tässä luvussa tutkin fiktiivisten tyttö- ja naishenkilöhahmojen ruumiillisuuskäsitysten representaatioita. Ensimmäisessä alaluvussa tarkastelen tytön ja naisen ruumiillisuutta; tytön ruumiin muuttumista murrosiässä, tytön ruumiin suhdetta äidin tai naisen ruumiiseen sekä aikuisten henkilöahmojen kokemusta naisen ruumiillisuudesta. Toisessa alaluvussa tutkin syömishäiriöisen ruumiinkuvaa, oman ruumiinkuvan hahmottamista sekä syömishäiriöisen ruumiin saamaa anomalista positiota. Kolmannessa alaluvussa pohdin syömishäiriöiden rakentumista ruumisprojekteissa syömishäiriöiden alkuvaiheissa sekä syömisen, liikkumisen ja laihduttamisen projekteissa. Neljännessä alaluvussa tarkastelen naistenlehtien naiskuvien merkitystä syömishäiriöisille henkilöahmoille. Viidennessä alaluvussa tutkin syömishäiriöiden representaatioiden uskonnollisia ja myyttisiä sävyjä.

4.1. TYTÖN JA NAISEN MUUTTUVA RUUMIS

Naisen ruumiiseen on liitetty käsityksiä muuttuvuudesta ja epävakaudesta, arvaamattomuudesta, mystisyydestä, jopa pelottavuudesta (de Beauvoir 2009: 63–103; Palin 1996: 226–228, 231–232).⁵⁰ Pelko kuvaa parhaiten tutkimieni henkilöahmojen kokemusta kasvamisesta ja siihen liittyvistä ruumiin muutoksista. Eniten kuvatut ruumiin muutokset ovat rintojen kasvu ja kuukautisten alkaminen. Henkilöhahmojen ruumiin muuttumisessa keskeisiä ovat heidän omien kokemustensa representaatiot. Heidän kokemuksensa voivat olla hyvinkin erilaisia suhteessa siihen, minkä kokoisia tai painoisia he oikeasti ovat.

Äitien sekä toisten naisten tai tyttöjen ruumiit voivat toimia sairastuneiden ruumiinkuvan muodostamisessa peilin tavoin: sairastuneet vertailevat, ”peilaavat”, niihin omia ruumiitaan. Erityisesti nuoruusiässä haetaan autonomian ja riippuvuuden sopivaa suhdetta sekä verrataan itseä toisiin (Rätyä 2007; Vuorinen 1998: 215–216.) Syömishäiriöistä kertovissa nuortenromaaneissa yleensä, ja niin myös tutkimusaineistoni nuortenromaanissa, äidin ruumis koetaan negatiivisena ja torjuttavana. Kokemuksen negatiivisuus on objekti-kokemuksen kaltainen. Aikuisille suunnatuissa romaaneissa puolestaan päähenkilöt idealisoivat äitiensä ruumiita. Lisäksi naisruumiin erityispiirteet sekä ruumiin muoto, koko ja paino mietittyvät viimeksi mainittujen romaanien tarinoiden nykyajassa aikuisia päähenkilöitä samansuuntaisesti kuin heidän ollessaan tyttöjä.

50 Esimerkiksi naisen ruumiin erityispiirre kuukautiskierto on herättänyt paljon pohdintaa. Kuukautiskierron kautta naisen on katsottu olevan sidoksissa sykliseen aikaan ja luontoon. Kuukautiset on nähty paitsi reproduktiokykyisen naisen tärkeänä ominaisuutena, myös naisruumiillisuuden heikkoutena ja rajoittavan tekijänä. (de Beauvoir 2009: 63–103; Palin 1996: 226–228, 231–232.)

4.1.1. Murrosikä ja muuttuva ruumis

Pelko ja häpeä ovat tarkastelemieni henkilöhahmojen ruumiillisuuden kokemisen ydintä. Naisten omaa ruumistaan kokemaa häpeää ja jopa inhoa on luettava kulttuurisessa kontekstissa suhteessa naisruumiin idealisointiin. Ainoastaan Annan (SL) todetaan myös nauttivan ruumiistaan ja kasvamisestaan – mutta tämäkin tapahtuu vasta, kun Anna on erilaisten syömis- ja syömättömyyskokeilujen jälkeen ”prinsessoinut” itsensä ”oikean kokoiseksi” (SL: 232).

Nuoren ruumiillisen identiteetin ja sukupuoli-identiteetin rakentumisessa murrosiän mukanaan tuomat fyysiset muutokset ovat tärkeitä. Murrosikä ja tilanne nuoruudessa eroavat tyttöjen ja poikien välillä, sillä aikuisuuden sisällöt määrittyvät ratkaisevasti sukupuolen mukaan. (Aapola 1999: 31.) Ruumiin kokeminen on henkilöhahmoilla keskeistä ruumiinkuvan rakentamisessa. Lapsen ruumiista tunnistettavasti aikuisen naisen ruumiiksi muuttuminen kuvataan kompleksiseksi prosessiksi, jonka yhtenä käsittelytapana on syömishäiriöinen käytös. Oman ruumiin kokeminen ja esimerkiksi muiden henkilöhahmojen kommentit muotoilevat ratkaisevasti henkilöhahmojen ruumiinkuvaa (ks. Kyrölä 2006: 108).

Tutkimani henkilöhahmot ovat keskellä murrosikää ja fyysisiä muutoksia. Fyysisesti heidät voisi määritellä naisiksi, mutta hahmojen kuvataan kokevan itsensä pikemmin tyttöiksi kuin naisiksi, vaikka fyysiset muutokset viittaavat aikuisen naisen ruumiiseen. Tämä aiheuttaa ristiriitoja sekä henkilöhahmojen sisäisessä kokemusmaailmassa että henkilöhahmojen ja muiden henkilöiden välillä. ”Aikuisen naisen ruumis ja lapsen mieli ja luokan ainoat rinnat”, muistelee Anna (SL: 46). ”Ne [rinnat] tulivat minulle täytenä yllätyksenä sinä keväänä, kun täytin yksitoista”, kertoo puolestaan Oili (SK: 36).

Julian (IM), Marjatan (M) ja Katjan (SET) henkilöhahmoja tulee lähestyä ennen muuta tyttöinä. Tarinan ajassa heidän tyttöytensä on tarinan keskeistä sisältöä. Tyttöys tulee nähdä merkityksellisenä vaiheena naisen elämässä eikä vain periodina, jonka kaikki kokevat suhteellisen samojen (fyysisten) vaiheiden kautta ja jonka päässä on aikuisuus. (Aapola 1999; Aapola, Gonick & Harris 2005; Ojanen 2008: 3, 5, 10). Annan ja Oilin tyttöyden kuvaukset ovat retrospektiivisiä, ja niitä tulee tarkastella suhteessa heidän naiseuteensa, josta teoksissa kerrotaan myös. Heidän ruumiillisuuden ja muun kasvamisen kokemuksiin ei kuvata samalla tapaa kielteisiksi aikuisuutta kohtaan kuin Julialla, Marjatalalla ja Katjalla, vaikka negatiivinen suhtautuminen omaan kehoon on jokseenkin samanlaista.

Kasvamisen jälkeen päähenkilöt ovat ulkoisesti naisia, heidät voidaan tunnistaa ”naisiksi”. Muutoksen ja naisruumiillisuuden pelon takia osa päähenkilöistä yrittää estää naiseksi kasvamisensa keinonaan syömättömyys. Erityisen voimakkaina naisen ruumiin torjumisen intentiot ovat Marjatalalla (M) ja Julialla (IM)

Madonnassa Pikku-Marjatta -nimen käyttö on kerronnassa tärkeää, koska sillä erotetaan nykyhetken ja lapsuuden Marjatan henkilö. Marjatta haluaisi, että aika pysähtyisi, hän pysyisi ”samanlaisena”, ”Pikku-Marjattana”. Tarinan nykyhetkessä Marjatta yrittää

hakea turvaa vanhoista pehmoleluistaan: ”Hän hautasi itsensä tyynyihin ja toppasi ympärilleen vielä pehmeitä eläimiä, suuren nallen, untuvakarvaiset jänikset ja angorakissan” (M: 22). Lapsuudesta kiinnipitämisestä kertoo myös pukeutuminen vanhoihin ja kuluneisiin, jo hieman pieneksi käyneisiin vaatteisiin, mikä toimii myös äidin ärsyttämisenä.

Marjatan elämään vaikuttavat temporaalisesti vielä suhteellisen ”lähellä” oleva lapsuus (muun muassa muistot vanhempien riidoista), tarinan nykyhetkessä nuoruus ja murrosikä sekä tulevaisuus, jota Marjatan ei kerrota ajattelevan muuten kuin perheeseen liittyvien muutosten kautta. Ylipäätään syömishäiriöiset henkilöhahmot eivät juuri tee tulevaisuudensuunnitelmia tai haaveile mistään, kuten nuortenkirjojen nuoret henkilöhahmot usein. Marjatalle tulevaan voi tulkita liittyvän pelkoja perheen muuttumisesta konkreettisesti uuden sisaruksen syntymän myötä.

Marjatan ulkonäön kuvauksissa korostuvat lapsenomaisuus ja laihuus sekä Marjatan negatiivinen suhtautuminen ruumiiseensa, etenkin sen muuttuviin osiin. Anoreksian vuoksi Marjatan havainnot itsestään poikkeavat siitä, mitä peili oikeasti näyttää:

Hän hieraisi varovasti jalkoväliään, karvoitus oli untuvaista, ehkä se oli vähentynyt hieman. Hän näytti taas enemmän pikkutyöltä. Rinnat tuijottivat peilisoikiosta kuin kaksi tuikeaa silmää. – onneksi rinnat olivat pysyneet ruskeina rusinoina – Lantion luut töröttivät ja niiden keskellä ammotti napa, joka näytti aina yhtä inhottavalta – (M: 7.)

Napa ja rinnat toistuvat tarinassa monesti. Tässä kohtaa napa muistuttaa siitä, mistä elämä on saanut alkunsa: äidistä ja seksuaalisuudesta. Marjatta arvioi ja havainnoi itseään, ja kehityksen pysähtyminen on hänen mielestään positiivista.

Marjatan anoreksian voi nähdä ruumiin intentiona ja valintana, jonka tavoitteena on kasvun pysäyttäminen (ks. Reuter 1997: 158–159). Anoreksian synnyttämän vahvuuden myötä ruumiin itsensä voi tulkita alkavan valita eikä syömättömyyden sääteleminen ole tietoisuuden hallittavissa. Toisaalta nykyaikana moni opettelee uusia ruokavalioita hyvin tietoisesti – mutta uusien syömisentapojen toistamisen voi tulkita vaikuttavan siihen, että ruumis itsessään alkaa jokin ajan kuluttua toistaa niitä, ja paluu vanhaan (epäterveelliseen tms.) syömiseen tuntuu vaikealta.

Mutta mun elämä on nyt kutistunut tähän, eikä mulla ole enää muuta, enkä mä halua-kaan. En jaksa. (IM: 156.)

Äkkiä Marjatta tunsu itsensä nälkäiseksi. – Hän söi ja söi, nieli leipäpalan toisensa jälkeen, kaapi kattiloita, leikkasi kinkkua, latoi suuhunsa kurkkua ja banaania – (M: 14.)

Osittain tietoista valintaa esiintuovat tulkinnat saavat tukea Marjatan suhtautumisesta äidinkielen tunnilla tarkasteltavaan Kalevalan Ainoon. Marjatta lumoutuu Ainon hah-

mosta. Hän ymmärtää Ainin valinnan mieluummin kuolla kuin mennä vasten tahtoaan vaimoksi vanhalle Väinämöiselle:

– – *Marjatta tunsu itsessään, miten hartaasti Aino halusi vielä poimia mansikoita, kulkea kuutamolla, kävellä päivänpaisteessa. Aino ei vielä halunnut sitoa hiuksiaan. Vanhassa tietäjässä Aino ei nähnyt mitään. Hänet oli myyty! (M: 17.)*

Ainosta kerrottaessa teoksessa seuraillaan *Kalevalan* tapahtumia; esimerkiksi Ainin halua poimia mansikoita ja kävellä kuutamolla (K: 3. runo, 28–29). Ainin lailla Marjatta on ei-toivotussa tilanteessa, jota on mahdotonta välttää. Aino aiotaan näyttää Väinämöiselle, mutta hän tekee oman ratkaisunsa, itsemurhan. Marjatta huomaa tytönruumiinsa muuttuvan naisenruumiiksi, ja hän yrittää ratkaista tilanteen näännyttämällä itseään. Aino ja Marjatta haluavat ”pysyä tyttöinä”. Aino ei halua vielä ”sitaa hiuksiaan” eli avioitua, Marjatta puolestaan ei tahdo kasvaa naiseksi. Kummallakin on kyse aikuisuuden sisällöistä ja niiden kokemisesta tiettyssä kulttuurisessa kontekstissa, joissa kummassakin naisten positioita kuvataan problemaattisiksi tai miesten hallitsemiksi.

Marjatta rinnastetaan Ainoon myös melko eksplisiittisesti: Aivan tarinan alussa kuvaillaan, kuinka Marjattaa kokeilee uusia helmikoristeisia hiuskorujaan. Kuvaus rinnastuu Marjatan kuulemaan Ainin vaatearkusta (K: 4. runo, 32). ”Marjatta harhaili Ainin vaatearkulla. Hän otti kuusi kultavyötä, seitsemän sinihametta, nosti kullat kulmille, hopeat hiuksille, punalangat pään päälle.” (M: 17.) Marjatta samastuu kohtauksessa Ainoon, ja lukijan on vaikea erottaa, onko arkkua tutkiva ”hän” Aino vai Marjatta. Marjatan rinnastaminen kansalliseepoksemme yhteen tunnetuimmista naishahmoista on tulkittavissa tyttöyden, nuoruuden, naiseuden ja aikuisuuden erojen korostamiseksi sekä kasvuun liittyvien vaikeuksien ja ristiriitojen toistumiseksi ajasta toiseen.

Fyysisen muuttumisen jälkeen henkilöahhoilla on naiseksi tunnistettava ruumis. Osalla henkilöistä näkyvä naisruumiillisuus johtaa toimintaan, jota kutsun peittämiseksi. Peittäminen ja ruumiin muutokseen liittyvät pelot tulevat selvimmin esiin suhtautumisessa rintojen kasvamiseen ja kuukautisten alkamiseen. Marjatalle vanhojen vaatteiden sinnikäs käyttäminen on peittämisen ilmentymä. Annalla ja Oililla ruumiin peittelyssä on kyse varhain kehitymisestä. Anna ei halua erottua luokkatovereista, mutta tärkeimpänä syynä on kuitenkin luokkakaveri Oskarin Annaan kohdistama seksuaalinen väkivalta. *Stalinin lehmissä* peittämisen merkitys on nimenomaan miesten seksualisoivan katseen tai ahistelun torjuminen, seksuaalisesti näkyväksi tulemisen vastustaminen (ks. Näre 2005: 11–12).

Aikuisen naisen ruumis ja lapsen mieli ja luokan ainoat rinnat. Sen vuoksi en ehkä ollut...fyysisesti...yhtä irrotteleva kuin muut ikäiseni. Piti varoa. Olla varuillaan koko ajan. Painaa olkapäitä lysyyn. Nostaa käsivarsia puuskaan. Paitojen piti olla tarpeeksi suuria, mitä isompia sen parempia, ei mitään huomiota herättäviä kuvioita rinnassa, sillä koskaan

ei tiennyt, minkä kulman takaa Oskari tulee. (SL: 46.)

Aikuisen kertojan fokalisoima muistelu kuvaa ruumiin kasvamisen mukanaan tuomia rajuja muutoksia. Rinnat ovat syy seksuaaliseen väkivaltaan ja siksi ne on peitettävä. Esimerkki kuvaa hyvin sitä, miten naisten kohtaama seksuaalinen väkivalta on ikään kuin läsnä kaikkialla, ennakoimattomissa ja usein siinä keskeistä onkin sisäistetty pelko, joka rajoittaa esimerkiksi liikkumista ja pukeutumista, ei välttämättä todelliset seksuaalisen väkivallan tapahtumat. Kertojan kokemus itsestä tyttönä ja ruumiin ja mielen erosta ilmaistaan eksplisiittisesti. Virke ”Sen vuoksi en ehkä ollut...fyysisesti...yhtä irrotteleva kuin muut ikäiseni” paljastaa päähenkilön kokemia ruumiillisuuden rajoituksia verrattuna muihin ikätovereihin. Kahdet kolme pistettä -välimerkit ja niiden välissä oleva sana ”fyysisesti” kuvaavat päähenkilön empivän yhä siinä, mitä ja miten hän kertoisi ruumiillisista kokemuksistaan. Virke ja sen keskellä oleva ilmaisu ”fyysisesti” voi viitata vaikkapa omasta ruumista nauttimiseen liikkumalla tai seksuaalisen kanssakäymisen kokeiluihin.

Oilille (SK) rintojen kasvu on erittäin vaikea kokemus. Kaveriensa kanssa tekemän ”luokituksen” mukaan Oilin rinnat eivät ole toivotunlaiset, ja siksi ne on peitettävä:

Tissien piti olla pienet ja pyöreät, jos halusi pysyä suosiossa, isotissiset kuuluivat Lehmätissien ja suippotissiset Neekeritissien heimoon. – – taivaassa oli tuomittu toisin: suoviviren soidessa tiesin, että uimarannalle ei olisi menemistä. Juhannuksen jälkeen lisäsin vaateetusta, kuljin kumarassa musta anorakki päällä ja hikoilin helteestä ja kauhusta. Kuuluin väijäämättömästi Lehmätisseihin. Kahoikuppeihin verrattuna minun rintani muistuttivat pullavateja. Niin suuria ei ollut kellään koko koulussa. (SK: 36–37.)

Teoksen kerronnalle ominaiseen ironiseen tapaan kuvaillaan, kuinka ”oikeanlaisten” rintojen koko ja muoto määritettiin tyttöporukassa ja kuinka Oili kauhukseen ei ollut noiden normien mukainen. Koulu sosiaalisena kehyksenä ja samastumisryhmänä korostuu: ”ei kellään koko koulussa”. Kuvauksessa rintojen merkitys korostuu suorastaan dramaattisesti ja ”vääränlaisia” rintoja voi tulkita myös suhteessa teoksessa muuten kuvattuun ruumiin ”vääränlaisuuteen”. Tarinassa ruumis kuvataan keskeiseksi Oilin elämän kulun suhteen – se on ongelma, johon palataan jatkuvasti muiden asioiden yhteydessä. Teoksessa on näin oivallisesti tavoitettu nykyisen kulttuurisen kontekstin ulkonäköideaalit ja niiden keskeisyys ja ratkaisuus ”hyvän elämän” kannalta (ks. Bordo 1993: 193, 195).

Kohdassa parodioidaan myös sangen terävästi sitä, että naisen (suuret) rinnat ovat kulttuurisesti suuren huomion kohteena ja että niiden on oltava tiukkojen muoto- ja konormien mukaisia saadakseen positiivista arvostelua. Rinnoilla on symbolista arvoa: niihin liitetään monenlaisia määreitä kuten seksuaalinen viehättävyys tai hedelmällisyys. (esim. Bordo 1993; Johansson 2001; Kinnunen 2008; Rossi 2003: 39). Rinnat ovat naisen

henkilökohtainen ruumiin ominaispiirre, jotka kuitenkin usein ovat julkisen arvostelun, esittämisen ja jopa seksuaalisen väkivallan kohteina (Harjunen, Hämäläinen & Kyrölä 2007: 285–286). Liian isot rinnat vaikuttavat Oilin tytön positioon naisen ikäkausien rajoja ylittävästi. Oilin on käytettävä ”tukevia tätimallisia liivejä” ja hänen äitinsä arvioi hänen tulevan samannäköiseksi kuin isoäitinsä, jolloin vanha nainen kuvataan kulttuurillemme ominaiseen tapaan torjuttavana, epäviehättävänä, koomisena ja aseksuaalisena: ”Olin yhdentoista, ja minua verrattiin ruotsia narisevaan vanhaan naiseen – – ” (SK: 37).

Stalinin lehmille on ominaista lukuisten, ristiriitaisten syömishäiriöön liittyvien positioiden esittäminen, joita ilmaistaan liioittelun, ironian ja toiston keinoin. Annan syömishäiriöinen käyttäytyminen ja itsensä peittäminen saa alkunsa aikaisesta kehitymisestä, jota Anna muistelee varsin ironisesti:

Ajankulu kiloutui sinä vuonna, kun pituuskasvuuni loppui ja terveydenhoitaja huolestui. – – Olin luokkani painavin tyttö – luokkansa painavin tyttö ala-asteella – – en koskaan tuntenut olevani liikaa tai vääränkokoinen itselleni, vain väärinmitoitettu ympäristölleni. Klassinen tapaus siihen naistentautiin, jota syömishäiriöksikin nimitetään. (SL: 46.)

Annan kertomassa kohdassa ja muutenkin aineistossani ruumiinkuva kehittyi ratkaisevasti ulkopuolisen maailman ideaalien mukaan siten, että oma käsitykset ja kokemukset ruumiista hylätään. Tavoitteena on kulttuuristen ideaalien mukainen naisruumis. Ideaalinen naisruumis on stereotyyppisten, länsimaalaisten heteroseksuaalisten normien mukainen ruumis. Tämä varhain kehittyneen ja erilaisten dieettien avulla muokatun ruumiin kuvataan myöhemmin tuottavan Annalle valtavasti iloa ja ylpeyttä ja erottavan hänet hänen mielestään positiivisella tavalla muista tytöistä:

Ryhtini kohoaa vähitellen entisekseen ja leopardikuvioisten tiukkojen housujen myötä leväytän rintani täysin esiin ja olen ylpeä, laihduttuani vielä ylpeämpi, ihanasta ruumiistani, joka mielestäni kuuntelee käskyjäni hyvin ja saa kaiken ympärilläni olevan tottelemaan minua. (SL: 50.)

Kun muiden tyttöjen näppylät puhkeavat, Annalla on jo aikuisen naisen ryhti, eikä hän kompastele enää eriparisiin raajoihinsa (SL: 233).

Annan kokemukset naisennäköiseksi muuttuneesta ruumiistaan ovat ainoat positiiviset ruumiillisuuskokemukset tutkimusaineiston henkilöhahmoista. Annan positiivisissa kokemuksissa on keskeistä oman seksuaalisen viehättävyyden, jopa vallan pohdinta. Esimerkiksi housujen leopardikuvio on suora viite seksuaaliseen viehätysvoimaan. Rinnat, jotka aluksi aiheuttivat hänelle ahdistusta, ovat nyt yksi ”oikeanlaisen” naisruumiin kulmakivistä. Kummassakin esimerkissä ”ryhti” liittyy rintoihin ja niiden ylpeänä kantamiseen, ja rinnat ovat keskeinen, ellei keskeisin, osa naisellista ja seksuaalista naisruu-

miällisyyttä.

Esimerkeissä omaa positiivista ruumiskokemuksesta ja voimaantumisen tunnetta kuvataan vahvoilla positiivisilla adjektiiveilla ja adverbeilla. Sekä ensimmäisessä että toisessa esimerkissä (ks. laajemmin siteerattuna tämän luvun alussa) kuvataan suoraan sitä, miten suuri valta muihin ”oikeanlaisella” naisen ruumiilla voi olla. ”Muut” voidaan tulkita miehiksi, mutta yhtä hyvin he voivat olla sekä naisia että miehiä. Esimerkiksi Annan ystävä Irene ihailee Annaa suuresti.⁵¹

Teoksessa pohditaan hyvin suoraan kulttuurisesti arvostetun naisruumiin tietoista rakentamista, muokkaamista, esittämistä ja kantamista sekä sen tuottamia mielihyvän ja vallan kokemuksia. Päähenkilön etnisen taustan luonnehditaan myös vaikuttavan katsottavana ja ihailtuna olemisen kokemuksiin ja tavoitteluun. Virossa Annan länsimaisuus on herättänyt aina kiinnostusta, Suomessa taas Anna kokee, että häntä ei huomata ja että ”oikeanlainen” naisen ruumis on hänen mahdollisuutensa häivyttää virolaisuuden mahdolliset negatiiviset konnotaatiot.

Ja kun Anna on rajan takana tottunut siihen, että häntä seurataan ja katsotaan jatkuvasti, suomalaista prinsessaa, ei hän tietenkään osaa olla ilman niitä katseita sysisuomalaisessa pikkukaupungissakaan. – – Siksi Annan pitää prinsessoida ruumiinsa sellaiseksi, että se kääntää kaikki päät, mutta toimii samalla suojana, kuten suomalaisuus rajan takana, samanlaisena suojana, joka estää näkemästä Annan ruumiin sisälle. (SL: 232.)

Naissukupuolen esittäminen ruumiin pinnalla ja päähenkilön minuuden suojaaminen ruumiin esille laittamisen avulla ovat tärkeitä niin tässä yksittäisessä esimerkissä kuin koko teoksessakin. ”Oikeanlaisen” hyväksyntää ja arvostusta saavan naisruumiin tekeminen syömishäiriön avulla on Annalle tärkeää, mutta ruumiin pinnan ja pelkän esillä olemisen ylittävä kontakti, kuten seurustelu ja seksuaalinen kanssakäyminen ovat hänelle problemaattisia.

4.1.2. Tytön ruumis versus naisen ruumis ja äidin ruumis

Fyysisyys ei ole aikuisuuden tai minkään muunkaan ikäkauden kohdalla riittävä ehto. Tytön kuukautiset voivat alkaa 12-vuotiaana, ja hän voi muutenkin olla ruumiiltaan naisen näköinen, mutta ei silti ole nainen ja aikuinen. Fyysisyyteen perustuviin muutoksiin liittyy vaihteellisuus, häilyvyys ja päällekkäisyys, minkä vuoksi eri ikäkausien tiukka määrittely niiden mukaan on hankalaa. Suurin osa ihmisistä kohtaa tietyt ikäkausiin liittyvät fyysiset muutokset, mutta eri aikaan ja eri tavoin, ja sekä he itse että ympäristö antavat niille erilaisia merkityksiä.

⁵¹ Samaan tapaan esimerkiksi Annan parisuhdekumppaneita ei nimetä miehiksi, vaikkakin kritiikeissä nämä on aina tulkittu miehiksi (Ahokas 2006: 42; Ropponen 2004: 40). Näin teosta voi jossakin määrin tulkita sukupuoliero häivyttäväksi.

Naiseksi kasvamisen haluttomuuden ja siihen liittyvien pelkojen syynä ovat päähenkilöiden kokemukset naisen heikommasta asemasta, joka useimmiten kulminoituu heidän omista äideistään. Naisen ruumis on konkreettisin ja näkyvin merkki naisuudesta. Naiseuteen ja siten naisruumiiseenkin sidoksissa oleva sosiaalinen positio sisältää päähenkilöiden havaintojen mukaan monia negatiivisia piirteitä, ja on tällaisenaan vältettävä. On kuitenkin tärkeää huomata, että Marjattaa (M) lukuun ottamatta muut henkilöahmot haluavat kyllä kasvaa naisiksi, mutta ideaalisen naisruumiin mukaisiksi. Julia (IM) haluaa tulla vahvaksi naiseksi, "superwomaniksi", joka on vahva, itsenäinen ja hoikka mutta lihaksikas kuin Madonna. Ideaaliseen naisruumiiseen liitetään viehätävyyden, voiman ja vallan kokemukset. Siispä etenkin syömishäiriön alkuvaiheita voi tulkita myös voimaantumisen näkökulmasta.

Kaikissa teoksissa päähenkilöt katsovat äidin ruumiin erityispiirteitä ikään kuin katsoisivat peiliin. Äidin ruumis koetaan joko luotaantyöntävänä, inhottavana objektina tai kulttuurisia naisruumiin ideaaleja vastaavana tavoiteltavana ruumiina. Oman ruumiin kuvan rakentuminen ja oman ruumiin vertaaminen äidin tai muiden naisten ruumiisiin syntyvät pitkälti näköhavaintojen kautta. Katsomista ja katseita on *Madonnan* osalta tutkinut Rättyä väitöskirjassaan (2007). Rättyä pohtii muun muassa sitä, kuinka Marjatta on ensin vanhempien naisten ja miesten katseiden kohteena ja hänen ruumistaan kuvataan ulkopuolisen kertojan kautta, sitten hän alkaa katsoa muiden naisten ruumiita ja lopulta itseään (mts. 45–51).

Marjatan äidin hahmoa ja Marjatan kokemusta äidistään voi lähestyä Julia Kristevan (1980/1993) objekti-teorian kautta, kuten Lappalainen (2006: 145, 151–152) ja Rättyä (2007: 183–187) ovat tehneet.⁵² He ovat hyödyntäneet objektin ideaa ruoan sekä äidin/naisen ruumiillisuuden aiheuttamina inhoreaktioina.⁵³ Itse pyrin laajentamaan tulkintaa hahmottelemalla objektin kaltaisia merkityksiä seksuaalisuutta ja laajemmin sosiaalista kohtaamista koskevissa tilanteissa, jotka ylittävät ruumiin pinnan.

Abjektio on jotakin kuvottavaa. Näet esimerkiksi jotakin mätänevää ja haluat oksentaa. Tunne on hyvin vahva ja samanaikaisesti somaattinen ja symbolinen. Se on ennen kaikkea kapinaa ulkoista uhkaa vastaan, josta halutaan etäännyä mutta joka synnyttää vaikutelman, että se voi uhata sisältä. (Sivenius 1993: 15 < Two Interviews with Julia Kristeva, Partisan Review, 1/1984: 124.)

Lapsen kehityksen tiettyssä vaiheessa, jossa kielen oppiminen on yksi tärkeä kehitysvaihe, lapsi alkaa tuntea äidin rakkauden rajoittavaksi, ja äidin ruumis muuttuu hänestä uhkaavaksi ja inhottavaksi. Aikaisempi semioottinen suhde edustaa objektiota, jos-

⁵² Ks. myös Haasjoki 2006: 162; Sceats 2000: 68–70.

⁵³ Itse olen tarkastellut *Madonnan* objekti-merkityksiä julkaisemattomassa naistutkimuksen sivuaineen tutkielmassani "Ikuinen tarina naiseksi tulosta". Naisena ja tyttönä olemisen kamppailuja Hannele Huovin *Madonnassa* (Mikkola 2009).

sa subjekti ja objekti (minä ja äiti, joku muu ihminen tai koko muu todellisuus) eivät ole eriytyneet toisistaan. Kun lapsi on sitten siirtynyt symboliseen vaiheeseen eli kielen järjestykseen, kuten Kristeva sanoo, objekti merkitsee inhoa kaikkea järjestystä ja identiteettiä horjuttavaa kohtaan, mitä usein edustaa naisellinen ruumiillisuus. (Kristeva 1980/1993; Palin 1998: 142.)

Abjekti-teoriassa sukupuolella on siis suuri merkitys. Abjekti-kokemus liittyy naisen ruumiiseen, ja ruumiin kokee inhottavaksi miespuolinen henkilö. Esimerkiksi pojalle äidin ruumis edustaa abjektia. Äitiys koodataan abjektiksi ja naiseus ja äitiys sisältävät ”kuvottavan ja demonisen mahdin”, uusintamisvoiman, jolle koko yhteisön eloonjääminen perustuu. Näin äiti-naisilla on sekä symbolisesti että yhteiskunnallisesti tärkeä asema. (Kristeva 1980/1993: 195, 201.)

Abjektista on eroteltavissa eri abjektin muotoja: saasta, ravintoa koskevat tabut, synti, ulosteet ja sen vastineet (mädäntyminen, tartunta, sairaudet, kuollut ruumis jne.) ja kuukautisveri. Saastuttavat asiat ovat aina yhteydessä ruumiin aukkoihin. (Kristeva 1980/1993: 199, 202.) Abjekti-teoriassa kuukautisveri edustaa sosiaalisen ja seksuaalisen identiteetin sisältä tulevaa vaaraa. Kuukautisveri on yhteiskunnassa uhkana naisten ja miesten väliselle suhteelle, ja sisäistettynä se uhkaa sekä naisten että miesten identiteettiä, kun he joutuvat kohtaamaan sukupuolieron. (Kristeva 1980/1993: 202.) Abjektiin liittyy myös poisheittäminen ja torjunnan toiminto (Rättyä 2007: 185–186).

Ravinnon saama abjekti-luonne selittyy osaksi siten, että ravinto on ”oraalinen objekti”, jolle perustuu ihmisen ”muinainen suhde toiseen, äitiinsä, elintärkeän ja samalla kauhistuttavan mahdin haltijaan” (Kristeva 1980/1993: 207). Työssäni tarkastelen abjekti-kokemuksen laajentumista siten, että sairastuneet henkilöhahmot kokevat abjektinkaltaista inhoa esimerkiksi puhdasta ja ei-pilaantunutta ruokaa kohtaan, seksuaalista kanssakäymistä kohtaan ja jopa kaikkia sosiaalisia suhteita kohtaan.

Madonnassa abjekti-kokemus syntyy tyttöhenkilöhahmossa, kun hän katsoo äitinsä vartaloa. Anorektinen, riutunut ja aliravittu naisvartalo muistuttaa enemmän tytön kuin naisen vartaloa, toisaalta se voidaan yhdistää vanhan naisen vartaloon. Anorektinen tyttö ei ole ”Äiti” vaan vapaa, (ja aluksi ainakin suorittava ja menestyvä), vaikka toisaalta anorektinen ruumis toistaa kuuliaisuutta ja sairauden edetessä voimattomuutta. Lihava vartalo mielletään selkeästi naisen ja äidin vartaloksi. (Bordo 1993: 164; Johansson 2001: 116–117; Puuronen 2000a & 2004: 79–80, 93, 241–242; Sceats 2000: 72.) Äidin ruumiin kautta naiseksi kasvamiseen liittyy Marjatan ajatuksissa erottamattomasti ”rasva” ja ”ihra”:

Hän inhosi ihramakkaroita, joita äiti pullautteli saunan lauteilla. Itseensä hän ei halunnut mitään sellaista litisevää ja lätisevää. Äidin appelsiininkuorireidät levisivät elävinä Marjatan silmissä. Hiki kihosi iholle. (M: 19.)

Äidin hedelmällisyyttä kirjaimellisesti pursuava vartalo edustaa Marjatalle kuvottavaa ja ehdottomasti torjuttavaa abjektia. Äidin ruumiin herättämä inhonsekainen pelko on ensisijaisesti äidin "elämää synnyttävän voiman" pelkoa. (Kristeva 1980/1993: 195–196, 208.) Marjatassa äidin vartalon näkemisen aiheuttaman pelon ja pahan olon tulkitsen liittyvän hänen tahtoonsa pysyä tyttönä. Äidin paljas ruumis viestii siitä, mikä Marjatas-ta voi tulla: hedelmällinen nainen ja äiti.

Marjatan äidille äitiyden kuvataan tarinan alussa edustavan jotakin negatiivista. Esi-merkiksi hänen imetyskokemuksensa muistuttavat abjekti-kokemusta. Eniten kuitenkin äitiä ja äitiyttä kohtaan kohdistuvista abjektion tunteista annetaan esimerkkejä Marjatan ollessa kerronnan fokalisoijana. Onkin tärkeää huomata, että monessa kohdin kuvaukset äidin "kauheudesta" ovat nimenomaan Marjatan mielipiteitä.

Marjatan mielessä äitiin yhdistyvät monet inhottavat asiat. Kuvauksessa on liioitte-lua ja ironiaa, ja se muistuttaa tyttöjen kertomia kuukautisten negatiivisuutta esiintuovia kertomuksia (Aapola 1999: 324–326; Kosonen 1998: 73–76; Sceats 2000: 67; Simonen 1995: 49–55):

Verta! Marjatta muisti veriset läikät lakanalla. Hän muisti kouristavan kivun, joka pani heittelehtimään sängyllä. Saman tien hän muisti myös hiiren talon portailla ja sementille pirkoutuneet pisarat. Hän muisti, miten äiti oli vatkannut verilettutaikinaa ja kuinka veri oli kuohunut vispattaessa punaiseksi vaahdoksi. (M: 20.)

"Madonnassa ruoka, veri, oksentaminen ja naiseus kytkeytyvät toisiinsa", tiivistää Lap-palainen (2006: 145). Myös Rättyä (2007: 184) tulkitsee Marjatan äitiin yhdistämiä ab-jekteja: verta, kuukautisverta ja raatoa. Kuukautiset ovat paitsi konkreettinen todiste naiseuteen liitettävästä sukukypsyydestä myös kulttuurisen naiseuden merkki (Aapola 1999: 320, 325).

Tekstipätkän intensiivisyys rakentuu sanaston ja sukupuolen tasolla, jossa veri-ab-jektia toistetaan eri muodoissaan peräti neljästi. Myös "pisarat" ja "punainen vaahto" yhdistyvät vereen. Veri yhdistetään Marjataan ja äitiin, tyttöön ja naiseen. "Kouristava kipu", joka saa "heittelehtimään" sekä viittaus kuolleeseen hiireen tekevät tekstisegmen-tistä varsin väkivaltaisen. Kuukautisveri, kuollut eläin ja sen veri yhdistyvät selkeästi äi-tiin, äitiyteen tai naiseuteen. "Läikät lakanalla" viittaavat Marjatan, tytön kokemukseen. Ne kuvaavat myös häpeää, joita vaatteiden tai petivaatteiden sotkeutuminen voi tytöissä aiheuttaa (Aapola 1999: 325; Kosonen 1998: 73–76; Simonen 1995: 50–54). Veritahrat vaat-teilla ja lakanoissa paljastavat kuukautiset, joiden tabuluonteisuudesta ei ole päästy vielä 2010-luvullakaan. Kuukautisten paljastuminen aiheuttaa häpeää, mutta häpeän lähteeksi voi tulkita myös tytöille asetettujen siisteyden kulttuuristen ideaalien rikkoontumisen.

Oksennus abjektina sen sijaan liitetään niin äitiin kuin isäänkin.⁵⁴ Oksennus on ulos-

⁵⁴ Kuten jo edellä totesin, Kristevan mukaan abjekti liittyy naissukupuoleen ja esim. äitiin. Tulkitsen kuitenkin, että *Madonnassa* abjekti-kokemukset liittyvä myös isään.

teisiin ja niitä vastaaviin kuuluva abjekti. Oksennus ja ulosteet edustavat identiteettiin ulkoapäin kohdistuvaa vaaraa, kuten kuolemaa. (Kristeva 1980/1993: 202.) Oksennuksen abjekti toistuu teoksessa ja on keskeinen tulkinnallinen motiivi. Marjattaa äiti, siinä missä ällöttävä hiirenraatokin, oksettavat (M: 8). Äiti merkitsee Marjatalle naiseutta: heikkoutta ja alistuvuutta, abjektia, jonka hän haluaa työntää luotaan.

Äiti-naisen ruumiillisuus saa abjekti-merkityksiä myös Julian (IM) suhtautumisessa äitiinsä. Julia haluaa muokata ruumiinsa täydelliseksi ja vahvaksi naisenruumiiksi. Myöhemmissä anoreksian vaiheissa hän ei ylipäättään halua olla naissukupuolinen. Puuronen (2000a: 208–217 & 2004: 107–111) tarkastelee anorektisten naisten sukupuolelleen antamia merkityksiä: omalle sukupuolelle annettuja merkityksiä ovat ”neutri” tai jonkinlainen ”välitilasukupuoli”, joka ei vastaa kumpaakaan sukupuolta. Naisuus määrittyy jonakin vältettävänä. Puuronen tarkastelee anoreksiaa myös siirtymänä ja liminaalitulana lapsuuden ja aikuisuuden välillä tai pikemminkin tähän siirtymään jäämisenä. (Mp.)

Lappalainen (2006: 153) luonnehtii Julian naiseuteen suhtautumista ”sisäistetyksi kulttuurillemme ominaiseksi naisvihaksi” (ks. myös Ronkainen 2001: 63–89). Misogyniaa tai sisäistettyä misogyniaa on tutkittu ja teoretisoitu paljon, hyvinkin eriävistä näkökannoista. Naiset voivat kantaa tiedostettua tai tiedostamatonta vihaa sukupuoltaan kohtaan. Esimerkiksi juuri syömishäiriöt on nähty tällaisena oman sukupuolisuuden vihaamisena ja torjuntana. Misogynia voi ilmetä myös näennäisen sukupuolineutraalina ruumiillisuuden torjuntana, seksuaalivihamielisyytenä, joka käytännöllisesti kuitenkin merkitsee misogyniaa. (Palin 1996: 233; Heinämaa & Näre 1994: 6.) Helena Saarikosken (2001: 47–48) mukaan sisäistetyn misogynian käsite on problemaattinen, kuten väite ”väärsätä tietoisuudesta” yleensäkin. Hänen mukaansa tällaisten ”paternalististen tulkintojen” mukaan ihmiset eivät pysty hahmottamaan omaa parastaan. Toisaalta Saarikoski myöntää, että tytöt ja naiset oppivat naissukupuolta sortavassa yhteiskunnassa halveksumaan omaa sukupuoltaan ja ruumiillisuuttaan ja syyttävät itseään ”huoritelluiksi” joutumisesta ja muusta seksuaalisesta väkivallasta. (Mp.) Niin ikään naiset käyttäytyvät joskus toisia naisia kohtaan misogynisiksi määrittävillä tavoilla.

Ihanassa meressä ja *Madonnassa* jokin osa ruumiista tai koko ruumis koetaan liian isoksi ja vääränmalliseksi. Naisen ruumiiseen yhdistetään lihavuus, rasva ja ”läski”. Tulkitsen, että Julia tahtoo välttää nimenomaan äiti-naiseuden, koska hän pitää äitiyttä naisen alisteisuuden ja heikkouden aiheuttajana ja huippuna. Negatiivinen asenne lasten saamista kohtaan esiintyy kaikissa tutkimusaineiston teoksissa Honkasalon teosta lukuun ottamatta. Erityisen aggressiivisesti lasten saamisesta tai lapsettomuuden mahdollisuudesta puhuvat Oili ja hänen pikkusiskonsa Soili. Tyyli on ominaista teoksen parodiselle otteelle: ” – Vapaan sterilisaation ja kohdunpoiston puolesta, Soili sanoi, otti liköörilasinsa ja kilisti sitä – – Rusetteja munasarjoihin, kissoja ja hiiriä vauvankoreihin!” (SK: 119–120.) Kohdassa vastustetaan väestöpolitiikan ja seksologian väline- tai reproduktioruumiin ylivaltaa ”hedelmällisessä iässä” olevien naisten elämässä. Kohta linkittyy tarinan alkuvaiheille, jossa Oili ei joko ikänsä puolesta potentiaalisena äitinä tai sitten ylipainoisena naisena saa mistään työpaikkaa ja hänen siskonsa kehottaa hän-

tä hankkimaan sterilisaatiotodistuksen: ”– Hanki sterilisaatiotodistus. Se päihittää sinun gradut ja muut turhat paperit.” (SK: 98.) Soili siis vihjailee siitä, että naiset pätevyytensä ja koulutusansiodensa vuoksi ovat miehiin nähden heikommassa asemassa muun muassa äitiyden mahdollisuuden vuoksi.

Tyttöjen syömisongelmat kaikkiaan ovat usein yhteydessä naiseksi kasvamiseen, vaikka, kuten jo todettua, myös muiden kuin tyttöjen syömiseen liittyvät ongelmat ovat lisääntyneet. Tutkimusaineistossani ja ylipäätään kaunokirjallisuudessa syömishäiriöt ja syömishäiriönkaltaiset syömisvaikeudet ovat tyttö- ja naishenkilöhahmojen ongelmia. Anoreksiaa ei kuitenkaan tule yksinkertaisesti tulkita haluttomuutena kasvaa naiseksi. Itse asiassa vain Marjatta ei halua kasvaa ollenkaan naiseksi. Muiden henkilöhahmojen voi tulkita haluavan tulla ruumiiltaan ideaalisiksi naisiksi, ja ideaaliruumiiseen he liittyvät vallan kokemuksia (IM; SL).

Erityisesti *Stalinin lehmissä* kritisoidaan ironian keinoin stereotyyppistä kuvaa syömishäiriöistä vain naiseksi kasvamista pelkäävinä murrosikäisinä tyttöinä (SL: 368–269). Niin ikään Oili (SK) on jo reilusti aikuisiän saavuttanut nainen.

On tärkeää miettiä, miksi anoreksiaa sairastavat eivät kulttuurissamme ja yhteiskuntaelämässämme tahdo kasvaa naisiksi. Kyse on osallistumisesta ja osallisuudesta kulttuuriin nais- ja miesrooleihin. (Puuronen 2000a: 216 & 2004: 112, 243.) Aikuisen naisen asemaa on pidetty kulttuurisesti ambivalentti (Aapola 1999: 340). Joidenkin tutkimusten mukaan naisen on miestä vaikeampi saavuttaa sosiaalisesti itsenäisen aikuisen asema. Naisia määritellään miehiä useammin suhteessa toisiin ihmisiin, erityisesti miehiin, vai moiksi, tyttäreiksi ja äideiksi (Gordon 1994: 13, 147). Käsiteparissa aktiivisuus–passiivisuus passiivisuus liitetään naisellisuuteen (Johansson 2001: 116). Kaikenlainen naisten kulttuurisesti tuotettu heikkous, passiivisuus, alempi asema suhteessa miehiin ja riippuvuus (miehistä) nousee näkyvästi esiin joissakin tutkimusaineiston teoksissa. Heikkoutta ilmentävät naisena olemisen tavat ja mallit herättävät henkilöhahmoissa torjuntaa ja paheksuntaa.

Samalla kun lihavuus tahdotaan irrottaa ruumiista siihen kuulumattomana, lihavuuden torjunta osallistuu merkittävästi sallitun ruumiillisuuden tuottamiseen (Puuronen 2004: 78–83, 93). Hoikka ruumis koetaan vahvana ja kontrollin alla pysyvänä, kun taas äidin ruumis heikkona. Toisaalta syömishäiriöisen ruumista tulee lopulta heikko, ja sen kontrolloiminen on orjuuttavaa ideaalien toteuttamista, ja syömishäiriöinen käytös kääntyy lopulta jopa hengenvaarallisesti sairastunutta vastaan. (Bordo 1993: 164; Johansson 2001: 116–117; Puuronen 2004: 79–80, 93, 241–242; Sceats 2000: 72.)

Useimmiten torjuttavan naisen mallin antaja ja naisen ruumiin edustaja on henkilön oma äiti, mutta naisruumiillisuus erityispiirteineen ylipäätäänkin aiheuttaa sairastuneissa henkilöhahmoissa torjuntaa. Toisten suunnilleen samanikäisten tyttöjen vartaloit voidaan nähdä myös äidin vartaloa muistuttavina tai potentiaalisina äidin vartaloina:

Annasta oli kasvanut naisennäköinen – – Kasvaessaan Anna oli käynyt raskaaksi – – Anna uinui raukeiden luomiensa alla, luki ja levisi – – (M: 36.)

– – *Mari heilauttaa taivaansinisen froteepyyhkeen pehmeään vartalonsa ympärille. (IM: 14–15.)*

”Mä en tajua, miten sä kehtaat pitää noin kireitä paitoja, kun kaikki näkevät miten lihava sä olet” [Katja sanoi Iisalle.] (SET: 23.)

Kahdessa ensimmäisessä esimerkissä kerronnan fokalisoijina ovat sairastuneet, ja havainnot ovat melko neutraaleja, vaikka tarkasti lukemalla niistä voi lukea arvottamista ja viitteitä ei-toivottavaan naisen vartaloon. Ruumiin ”leviäminen” tai ”pehmeys” kuvaavat ruumiin pyöreyttä ja rasvaisuutta ja eivät ole nykykulttuurin tavoiteltavan naisruumiin piirteitä (Bordo 1993; Puuronen 2004: 234–236, 243–244).

Täysin vastakohtainen suhtautuminen äidin ruumiiseen on Oililla (SL) ja osaksi arvostava Annalla (SL). Murrosikäisen ruumiinsa kanssa ahdistunut Oili näkee äitinsä kauniina, niin kauniina, että muutkin naiset kadehtivat häntä.

Äiti oli niin häikäisevä, että jokainen yritti keskittää katseensa hänen ohitseen, mutta välinpitämättömyys ei parantanut sitä tosiasiaa, että muut haalistuivat hänen rinnallaan – – Istuin hänen vierelleen, hänen loisteeseensa, hänen kylkensä kaaren varjoon ja hengitin hänen suloista tuoksuaan, joka toi mieleen jonkin mausteen. Minun teki mieleni koskettaa häntä, silittää niskakuoppaa tai ryömiä hänen syliinsä – – Katsoin omiin polviini ja sitten äitini polviin. Suutani kuivasi ja silmiin pyörähti kuuma vesi. Tajusin samalla kertaa kaksi asiaa: että minäkin halusin olla kaunis, ja että minusta ei koskaan tulisi kaunista. (SK: 67–69.)

Oili kertoo äitinsä ruumiista hyvin empiirisesti. Hän muistelee äitinsä ruumista näkö-, tunto-, haju-, ja kuuloaistien kautta. Oilin kuvaus äidistä on muistelua äidistä eräissä perhejuhlassa, jolloin äiti oli laittautunut parhaimpiinsa. Kokemus äidistä on kuin unelma saavuttamattomasta ihmeellisestä naisenruumiista. Oilin halu koskettaa äitiä tai jopa mennä hänen syliinsä paljastaa äidin ja lapsen ja yksilön ja muiden ihmissuhteiden välisen jatkumon: ristiriidan tai eron erillisyyden ja autonomian ja yhtä olemisen ja tarvitsevuuden välillä.

Syömishäiriöitä voi osaksi tulkita psykoanalyttisesti niin kapinana äitiä ja äidin ruumista vastaan kuin haluna tulla äidin kaltaiseksi. Omaa naiseutta, naistyyliä ja naisruumista haetaan suhteessa äitien sukupolveen. Kaikissa teoksissa henkilöhahmojen kuvataan tarvitsevan äitejään viimeistään siinä vaiheessa, kun sairaus on ottanut heistä vallan.

Äidin ruumiista erottautuminen on *Salaista keittokirjaa* lukuun ottamatta henkilöhahmoille tärkeää tai sitten äidin ruumista voidaan yhtä aikaa jossakin määrin sekä ihailla että torjua. Esimerkiksi nuortenromaanissa *Euroopan pehmeimmät huulet* bulimiaa sairastavan Hannan suhde oman äitinsä ruumiillisuuteen ja ulkonäön esiintuomiseen on sa-

maan tapaan ambivalentti: toisaalta hän kadehtii äitinsä hoikkuutta, toisaalta kammoksuu tämän nuorekasta pukeutumis- ja meikkaamistyyliä (Puskala 1996: 20–23). Erityisen selvästi oman ruumiillisuuden ja ruumiin kuvan ristiriitaista hahmottamista suhteessa äidin ruumiiseen kuvataan *Stalinin lehmissä*. Anna ei koe äitinsä ruumista iljettäväksi kuten Julia tai Marjatta, mutta hän haluaa silti erottautua siitä. Erottautuminen on keino löytää hänen oma ruumiillisuutensa, mikä on hankalaa, kun Anna ja äiti ovat niin samannäköisiä.

Me olemme aivan saman kokoisia, äiti ja minä, meillä on samanlainen ruumiinrakenne, sama pituus, samat kapeat hartiat, samat linnunranteet ja sama kengännumero neljäkymmentä. Sama kuppikoko ja sama päänympäryys. Neljätoista vuotta olen poukkoillut sen viidenkymmenen kilon ympärillä, mutta palaan aina siihen, palaan vaikka en haluaisi –. (SL: 32).

Annan laihduttamisen kuten muunkin ulkonäön muokkaamisen voi tulkita erottautumiseksi äidin ruumiista. ”Sen viidenkymmenen kilon” ja ”siihen palaaminen” kiinnostavat huomion. Kilomäärä on erityinen, koska se on sama kuin äidillä. ”Sen” paikalle voi lukea ”äidin” ja ”siihen” tilalle ”äidinruumiiseen” tai ”äidin ruumiin kaltaiseksi”.

4.1.3. Naisen ruumiissa

Salaisessa keittokirjassa ja *Stalinin lehmissä* tarinoiden nykyhetkessä päähenkilöt ovat nuoria aikuisia. Heidän elämisensä aikuisen naisen ruumiissa muistuttaa heidän aikaisempia nuoruuden ja kasvun ajan epävarmuuden kokemuksiaan. Ruumiinfenomenologinen idea ruumiin suhteista niin sen omiin elimiin kuin toisiin ruumiisiin merkityssuhteiden tapaisina sisäisinä suhteina kuvaa hyvin Oilin (SK) ja Annan (SL) ruumiskokemuksia aikuisina naisina (Heinämaa 1996: 12–13).

Oilin ruumista kuvataan tavalla, jota voidaan tarkastella groteskin käsitteen kautta, kuten Eeva Jeronen (1998: 29–30) on tehnyt. Jeronen (mt.) mieltää groteskin käsitteen ruumiin ylittämistä, naisen ruumiin biologisoimisen kritiikkiä, konkretisoivaksi käsitteeksi. Liioitteleminen on *Salaisessa keittokirjassa* groteskiuden rakentamisen ytimessä (ks. myös Jeronen mp.). Groteski kuvaa jotakin, joka on keskellä muutosprosessia. Suhde aikaan, siihen, että jokin on vieläkin kesken ja ambivalenttia ja että voi nähdä vanhan ja uuden samaan aikaan jossakin joka parhaillaan muuttuu, ovat groteskin pääpiirteitä. Groteski ruumis ylittää itsensä ja omat rajansa. Ne ruumiin osat, jotka ovat avoinna ulkomaailmalle, esitetään korostuneina. Tällaisia ovat ruumiin aukot, kohoumat, ulkonemat ja haaraumat. Ruumiin olemus paljastuu raskauden, synnytyksen, syömisen, juomisen, yhdyntän, tarpeenteon ja kuoleman tapahtumissa. (Bahtin 1965/1995: 26.)

Oilin ruumis esitetään kiinnostavasti kahden ”toisen” eli ”lihavan lukijan” sekä pikusiskon Soilin ruumiiden kautta. Oletettu lukija sekä oma sisko toimivat aikuisiässä peleinä omalle ruumiillisuudelle. Romaani alkaa lukijan puhuttelulla ja oletetun ”liha-

van naislukijan” ruumiin kuvauksella. Lihavan lukijan ruumiin kuvausta sekä lihavan naisruumiin toiminnan ja lihavuudesta seuraavien toiminnan rajoitusten kuvaamista on ensimmäiset parikymmentä sivua. Kertoja-Oili vakuuttelee tämän tästä ”tietävänsä”, mistä puhuu. Toisin sanoen Oili olettaa oletetun lihavan naislukijan näyttävän häneltä itseltään ennen hänen laihtumistaan, koska ”kaikki lihavat näyttävät samalta” sekä kevan lihavuutensa samalla tavalla:

Lukijani, arvaan että olet itsekin ylipainoinen, koska olet tarttunut juuri tähän kirjaan – – Koska et voi nähdä itsestäsi muuta kuin sormet, jotka harittavat makkaranippuna tai kinaisten käsivarsiesi päässä, osan rintaasi, ulomman kerroksen vatsaasi ja jalkateräsi (hyvällä onnella, jos istut) minun täytyy kertoa, miltä näytät. Minä näytin samalta, kaikki lihavat näyttävät samalta. – – Pääsi on pieni kuin kinkun ihraan pistetty neilikan kukka. – – Nenäsi on liikuttava nykerö täyteläisten poskiesi päällä. – – Rinnat ovat ne kaksi jauhosiäkkiä, jotka kelluvat vatsanpeitteittesi päällä mielenkiintoisessa muodostelmassa. (SK: 9, 11–15.)

Oili puhuttelee lukijaa koko ajan lihavaksi lukijaksi vailla muita määreitä. Lukijan sukupuolen hän määrittää naiseksi ruumiinkuvauksen avulla kuvaamalla naisen rintoja. Välillä hän arvuuttelee lukijan olevan laiha. Laiha (lukija)nainen ja lihava (lukija)nainen määritellään myös erilaisiin positioihin: heidän suosionsa miesten keskuudessa on sidoksissa heidän kokoonsa: ”Milloin rakastelit viimeksi? Et ehkä ihan äskettäin, mutta silloin kun viimeksi yritit, lemmenhetki kariutui siihen ettei kumppanisi erottanut poimua poimusta – – ” (SK: 15.)

Kerronnan ylin taso on ajalta, jolloin Oili on laiha, ja omien sanojensa mukaan vankilassa. Alussa ja lopussa sekä muutamaan otteeseen muuten tarinassa on lyhyehköjä lukuja, joissa Oili puhuttelee suoraan lukijaa vankilastaan käsin. Suurin osa tapahtumista tapahtuu Oilin ollessa toimittajan työssään. Aivan aluksi Oili kertoo lapsuudestaan.

Oilin aikuiselämässä ruumiillisuus on ollut itseensä tyytymättömän ja laihtumista haaveilevan, laihtumista suunnittelevan ja laihduttavan naisen ruumiillisuutta. Usein kaikkien naisten ajatellaan tavoittelevan hoikkuutta (Harjunen 2004: 243, 258). Oilin kertomus *Salainen keittokirja* on hänen tehokas laihdutusohjelmansa toisille lihaville naisille. Hoikkuus nähdään usein ”normaalitilana” ja lihavuus jonkinlaisena välitilana, poikkeamana tuosta normaalitilasta. (Harjunen & Kyrölä 2007a: 12, 17; Harjunen 2007: 206–210, 214, 220–222; Kyrölä 2010: 62–64; 69–73). Laihduttamisesta kertovissa menestystarinoissa ”naiseksi tulemisen” kuvataan tapahtuneen laihduttamisen kautta (Pajala 2007: 99) tai suhteellisen pienikin painonpudotus voi ”muuttaa” naisen naisellisemmaksi (Kyrölä 2010: 84). Esimerkiksi lukuisissa laihdutusmainoksissa ja laihduttamisesta kertovista televisio-ohjelmissa laihduttava nainen on ennen laihduttamista ilman meikkiä, epämaäräisissä vaatteissa eikä muutenkaan huoliteltu, kun taas laihduttamisprojektin jälkeen hänet esitetään meikissä, hiukset laitettuna ja naisellisissa vaatteissa. Kaikki tämä on osa

sukupuolittunutta laihduttamisen kontekstia, tai Puurosen (2004) sanoin ”laihduttamis-pakkoa”, joka ilmenee ”kulttuurisena painonhallitapuheena”.

Oilin naisruumiillisuudessa laihtuminen on ollut tärkein tavoite. Laihana, tarinaansa muille kertoessaan hän on vihdoin tyytyväinen naisen ruumiiseensa:

Ruumiini keskiosa on hoikkaakin hoikempi, sillä kylkiluiden ja lantion välinen ontelo tuntuu lähes tyhjältä. – Kuka tahansa kadehtisi lantiotani. Se ei ole leveämpi kuin nuoren pojan, joskin lonkat paistavat terävinä myös vaatteiden alta. Olin kokonaan unohtaa mittani. Sinä olet paino- ja pituuskäyrien asiantuntija, joten ymmärrät mitä nämä tarkoittavat: pituus 168 cm, paino 43 kg. (SK: 17.)

Oilille iloa tuottava ruumis on paitsi erittäin laiha myös pojan ruumista muistuttava samoin kuin Julialla (IM), joka haluaa muuttua androgyyniksi tai nuoreksi pojaksi.

Oilin pikkusiskoa Soilia voi lukea Oilin henkilöhahmon toisena puolena tai Oilin idealisoimana naisena. Soilin lukemista Oilin toisena puoliskona voi perustella nimien samankaltaisuudella sekä Soilin täydellä vastakohtaisuudella Oilille. Soilin ruumis on vastakohta Oilille, samoin hänen innokkuutensa ja aktiivisuutensa sekä seurustelunsa. Toisaalta Oili on hyvin kouluttautunut, kun taas Soili on töissä teurastamolla. Soilin ruumis on Oilin ihanne aivan kuten hänen äitinsä ruumis hänen kasvaessaan. ”Hämmästyin usein ihmisiä esittelemällä siskoni, joka muutenkin kuin painonsa puolesta tuntui olevan minun vastakohtani” (SK: 98). Soilissa tiivistyvät monet nykyisen länsimaisen kulttuurin ideaalit: hän on kauni, hoikka, kiinteä ja sosiaalinen. Oilin hahmo taas sen toistaa stereotypioita, joita lihaviin ihmisiin liitetään, hän ei esimerkiksi ole hauska kuten siskonsa (ks. Lahikainen 2007a: 113–114).

Annan ruumiskokemusta aikuisena kuvaa tunne hallitsemattomuudesta sekä vie-raudesta. Hän ei tiedä, mitä tahtois seksuaalisesti, ja kokee ruumiinsa olevan eri kuin hänen subjektiiviteettinsä: ”Kuka minä? Tämä ruumis? Mitä tekemistä sillä oli minun kanssani tai minulla sen kanssa?” (SK: 308.) Ruumiin ja minän (tietoisien mielen) irrallisuuden kokemus liittyy bulimiaan sairautena. Bulimisesta käyttäytymisestä on tullut ruumiin itsensä halu, jota vastaan Anna ei pysty järkensä avulla kamppailemaan. Bulimian, ”Herran” kerrotaan ottaneen vallan Annan ruumiista ja sen tarpeista.

Annan voimattomuus omaa ruumistaan koskevissa päätöksissä korostuu imperfektisen kerronnan kautta. Ikään kuin Anna kertoisi ruumiistaan, joka hänellä on ollut ja jonka ”Herra” sitten otti hallintaansa:

Tämä ruumis oli Herrani koti. Minun ruumiini ei voinut olla kotini, sillä minulla ei ollut sielua, joka olisi tarvinnut lihallisen kodin. Minun ruumistani asui joku muu, sen siivouksesta ja muodosta päätti Herrani, joka oli tehnyt siitä täydellisen näköisen. Minusta itsestäni ei siihen olisi ollut. (SL: 316.)

Kuten Oilin ja monien anoreksiaa sairastavien henkilöhahmojen ruumiin kuvauksissa, myös Anna hahmottaa ruumiillisuutensa keskeisesti painolukemien kautta: ”Neljätoista vuotta olen poukkoillut sen viidenkymmenen kilon ympärillä, mutta palaan aina siihen, palaan vaikka en haluaisi, palaan vaikka en yrittäisi, paino vain palautuu aina samaan” (SL: 32). Annan ja muiden tutkimieni henkilöhahmojen ruumiinkuvat sekä ruumiin kuvaukset ovat kulttuurisesti naisisia: niissä korostetaan naisen ruumiin painoa, naisen ruumiin muotojen kulttuuristen ideaalien mukaisuutta tai niistä poikkeavuutta sekä muutosta niin ”hyvään” (laihtuminen, kiinteytyminen) kuin ”huonoon” (painon nouseminen) suuntaan.

4.2. SYÖMISHÄIRIÖISEN RUUMIINKUVA

Sekä anoreksiaan että bulimiaan kuuluu oman ruumiinkuvan vääristyminen (Aaltonen ym. 2003: 272, 275; Keel 2005: 67–68; Turtonen 2003: 6, 22). Syömishäiriöön sairastuneen ruumiillinen identiteetti muuttuu ja problematisoituu, kun oma ruumiinkuva hahmotetaan sairauden lävitse. Ruumiinferenomenologinen eletyn ja koetun ruumiin käsite on tässä luvussa hyödyllinen: Henkilöhahmot voivat kokea ruumiinsa liian isoksi, huonokuntoiseksi ja löysäksi, vaikka he olisivat alipainoisia. Toisaalta liian ison tai vääränmallisen ruumiin kokemus ei ole mahdoton käsittää nykyculttuurin kontekstissa. Kukaan ei voi elää maailmasta irrallisena ruumiina, vaan on aina suhteessa siihen. Nykyculttuurissa ideaalinen naisvartalo on niin laiha, että moni normaalipainoinen voi *todella* näyttää isolta huippumallien rinnalla. Siten syömishäiriöissä ruumiinkuvan vääristymiseen liittyy myös tämäntyyppinen puoli, mitä tukee vaikkapa se fakta, että 1970-luvun mallit voivat näyttää ”löysiltä” 1990-luvun malleihin verrattuna (Bordo 1993: 187–188).

4.2.1. Oman ruumiin hahmottaminen

Oma ruumis on henkilöahmoille niin tärkeä, että siitä tulee merkittävin ja pakkomielleellinen asia elämässä. Tämän voi tulkita kuvata äärimmäiseksi ilmentymäksi ruumiin ylivaltaa korostavissa länsimaissa, kun ruumiin muodosta ja koosta on tullut paitsi merkittävä ulkonäöllinen kysymys myös yksilön henkisen ja moraalisen tilan symboli (Bordo 1993: 193, 195).

Keel (2005: 67) esittelee anoreksiassa ja bulimiassa rakentuvaa ruumiinkuvaa (body image) Cashin ja Deaglen (1997) mukaan. Cash ja Deagle hahmottavat syömishäiriöisten ruumiinkuvaa havainnon, kognition ja affektin kautta. Havainnolla tarkoitetaan ruumiin ulottuvuuksien kuten painon ja muodon näkemistä ja kokemista. Johansson (2001: 11–12) ja Puuronen (2004: 241) puhuvat kokemuksellisesta ylipainosta, mikä tarkoittaa itsen kokemista ylipainoiseksi tai lihavaksi, vaikka paino olisi normaalilukemissa. Lihavuus ei siis ole todellista, vaan tunteiden tasolla koettavaa lihavuutta, koettua ruumiillisuut-

ta. Nykyisessä lihavuustutkimuksessa lihavuuden määrittelyssä huomioidaan niin ikään kokemuksellisuus (Harjunen 2007: 205). Henkilöhahmoilla ruumiin havaitseminen on erittäin kokemus- ja tunnesidonnaista.

Kognitiolla Cash ja Deagle (Keel 2005: 67) tarkoittavat ruumiinkuvasta esitettyjä arvioita ja ajatuksia. Syömishäiriöiset naiset ovat tyytymättömpiä ruumiiseensa kuin naiset, joilla ei ole syömishäiriötä. Edelleen bulimiasta kärsivät naiset ovat ruumiiseensa tyytymättömiä kuin anoreksiaa sairastavat. (Mp. < Cash & Deagle 1997.)

Oili arvioi ruumistaan sitä negatiivisemmin, mitä ”lihavampi” se on, ja sitä positiivisemmin, mitä enemmän hän on onnistunut laihtumaan. Ruumiillisuuden groteskiutta kuvataan ”lihavan lukijan” ja Oilin ruumiin kautta, jotka ovat tavallaan sama asia: Oili kuvaa oletetun lukijan ruumista oman ruumiinsa perusteella. Oili arvioi itseään useaan kertaan ”lihavaksi”: ”Soilista tuli kaunis, minusta lihava” (SK: 30) ja asettaa lihavuuden kauneuden vastakohtaksi.

Heti, kun Oili laihtuu, tuntee hän tyytyväisyyttä omasta ruumiistaan ja esittää siitä positiivisia arvioita: ”Viikossa olin tullut kymmenen ja puoli kiloa kevyemmäksi, mikä riitti hyvin tunnistaakseni ruumiini rajat, jopa vyötäröni – – ” (SK: 139). ” – – pukeuduin verryttelyhousuihin ja venyttelin niiden kuminauhaa riemuissani, sillä minusta tuntui, että se antoi myöten enemmän kuin edellisenä päivänä” (SK: 162). Oili elää monen ylipainoisen tavoin ”välitilassa”, joka päättyy tai sen odotetaan päättyvän, kun ihminen on onnistunut laihtumaan (Harjunen & Kyrölä 2007a: 12, 17; Harjunen 2007: 206–210, 214, 220–222; Kyrölä 2010: 62–64; 69–73).

Tarinassa kaiken suorastaan karnevalistisen ilottelun ytimenä on lihavan naisruumiin esilletuominen. Kerronnassa myös viitataan implisiittisesti lihavien (naisten) näkyttömyyteen joissakin asioissa:

”Mutta onko kukaan nähnyt lihavaa alasti?” (SK: 14). ”Milloin rakastelit viimeksi? Et ehkä ihan äskettäin – – ” (SK: 15.)

Salaisen keittokirjan kantaaottavuus alkaa sanaston tasolla käytettäessä sanoja ”lihava” ja ”laiha” ilmausten ”ylipainoinen” ja ”hoikka” sijasta, mikä on suora vastalause (naisen) ruumiillisuutta kuvaavia eufemistisia määreitä kohtaan. (Tosin aivan aluksi lukijan arvuutellaan olevan ylipainoinen, mutta pian kerronnassa siirrytään puhumaan suoraan lihavuudesta ja lihavista naisista). Lihavuussanojen⁵⁵ haltuun ottaminen tutkimuksen kielessä ja myös kaunokirjallisuudessa on tapa hälventää sanan arkisia miellejhtymiä (Harjunen & Kyrölä 2007a: 15–16; Harjunen & Kyrölä 2007b: 306.)

Oili muistelee kiinnostavasti omaa murrosikäisen ruumistaan ja ”jostakin” kumpuaavaa tunnetta tulevasta ruumiistaan. Hän tuntee yhtä aikaa monta ruumiistaan, eikä koe tulevaa aikuisen ruumistaan ollenkaan omakseen.

⁵⁵ Lihavuus/lihava (fatness/fat) versus liikalihavuus ja ylipainoisuus (obesity ja overweight) (Harjunen & Kyrölä 2007a: 15–16; Harjunen & Kyrölä 2007b: 306).

Ruumiini muuttui raskaaksi ja kummallisen tiheäksi, tajusin selvästi kuinka paljon se painoi, miten leveä tai paksu se oli miltäkin kohdalta, paljonko se vei tilaa pitkällään tai pystyssä. En pystynyt kuvittelemaan, miten tämä sama ruumis kasvaisi ja kehittyisi ja että se tulisin olemaan minä, vaan ajattelin että pidempi, isompi ja aikuisempi ruumiini odotti minua jossakin tyhjänä kuorena, joka minun piti etsiä ja täyttää se. (SK: 71.)

Ruumiin havaitsemisessa ja arvioinnissa henkilöhahmot käyttävät apuvälineitä, peiliä, mittanauhaa ja vaakaa, joiden avulla he yrittävät havaita niin "parempaan" eli laihtumiseen kuin "huonompaankin" eli painon nousuun liittyviä muutoksia. Mittavälineiden avulla he konstruoivat itselleen "toisen ruumiin", joka on mittauksien tulosta sekä tavoittelemisen arvoinen, tulossa oleva ruumis ja jonka syntymistä voi mittaamalla seurata. Julian ja Marjatan kohdalla peilihavainnot ovat selvästi vääristyneitä: "Mä oon lihonnu. Mä en kestä tätä". (IM: 105.) Näin tuskaillessaan Julia painaa samat 48 kiloa kuin tarinan alussa, mutta joulukuun muutamine pipareineen ja torttuneen saa Julian tuntemaan lihavuutta ja näkemään itsensä erikokoisena kuin on. "Miten mä oon voinu lihoa näin paljon tän loman aikana?" hän kauhistelee tammikuun alussa, vaikka paino on laskenut 46,4 kiloon. (IM: 114.) Kevään aikana Julia laihtuu runsaasti, ja käsitys omasta kehosta vioittuu totaalisesti. Hoitoon päästyään Julia ajattelee: "30 kg. Mä en kestä. Mä lihon. Mä lihon. Mä lihon." (IM: 172.)

Affektilla Cash ja Deagle viittaavat ruumiin painon ja muodon kokemiseen liittyviin tunteisiin (Keel 2005: 67 < Cash & Deagle 1997; ks. myös Kyrölä 2010). Anorektisten henkilöhahmojen ruumiskokemuksissa päällimmäisenä representoidaan vihaa, joka saa heidät jopa satuttamaan itseään. Kokemus omasta ruumiista muistuttaa objekti-kokemusta.

Mä vihaan itseäni. – – Kuvotus pyöräsi mussa ja saa mut vihaamaan itseäni. Vihaamaan. Niin paljon. Mä lyön itseäni taas, läimäytän kämmenellä poskiin ja revin sitten kynsillä ihon rikki. Vedän tummia hiuksia tukkoina päänahasta irti. (IM: 114.)

Mä katson peiliin ja näen jo rasvakerroksen poskilla ja kaulassa. Se kuristaa mua, enkä mä voi tehdä mitään, se soljuu mussa, verisissä soluissa salaa ja niin hitaasti, ettei sitä edes huomaa. Mua oksettaa, ällöttää ja pelottaa. Mulla on kuuma enkä mä tajua enää tätä. Mä en hallitse tätä enää, mä en hallitse. Ruumis seisoo peilissä kapinallisena ja kamalana. Se on mua vastaan, me ei olla enää yhtä. Se on rasvasolujen sylissä ja nauraa mulle. Mä revin itseäni kappaleiksi, veriseks läjäks kylppärin lattialle, mutta mä olen vaan, mun ruumis on vaan, ja painaa 30 kiloa. (IM: 173.)

Ensimmäinen esimerkki kuvaa Julian lihavuuden kokemusta joululoman päättymisen aikoihin (1.tammikuuta). Toisessa esimerkissä liikutaan kesässä (26.7.), jolloin Julia on laihtunut hengenvaarallisesti ja hänellä on runsaasti mielikuvia, unia ja jonkinlaisia harjoja omasta olemisestaan ja ruumiistaan, mikä sekoittuu todellisuuteen. Peiliin katsoes-

saan Julia näkee liHAVAN ruumiin, koska hänen painonsa on noussut yhden kilon. Julian kokemus on se, että hän on eri kuin ruumiinsa (ks. myös SL: 316). Ruumis on petturi, koska se on lihonut. Ilmaus "se on rasvasolujen sylissä" on monimerkityksinen: Julia haluaa välttää kaiken rasvan, "löysyyden", joka viittaa aikuisten naisten ja äitien vartaloihin, ja aikuinen naiseus taasen merkitsee Julialle alistettua asemaa. Lisäksi rasva ja "rasvaisuus" liitetään välillä miehiin kuvaamaan heidän seksuaalista haluaan ja valtaansa naisiin (esim. IM: 74, 169–171). Kohdan voi tulkita inhoksi ruumiin "rasvaisuutta" toisin sanoen naisruumiin erityispiirteitä kohtaan, koska "rasvaisesta" ruumiista tulee tunnistettavasti ja seksuaalisesti haluttava naisen ruumis. Ruumiin groteskit kuvat, kuten verisyys ja ruhjoutuneisuus toistuvat teoksessa koko ajan, mutta lisääntyvät vielä loppua kohden kuvaten syömishäiriöön sairastuneen väkivaltaisuutta omaa ruumiistaan kohtaan. (Lisää rasvaisuuden merkityksistä ks. Puuronen 2004: 69–112.)

Johansson (2001: 100–104) pohtii naiseuden ja naisvartalon kokemiseen liittyviä häpeän tunteja. Häpeän lisäksi vartalolle asetettuihin vaatimuksiin liittyy pelkoa ja huolta. Häpeä omasta ruumista on tuttua kaikenkokoisille ja -näköisille naisille, sillä aina on jotakin, jota voisi "parantaa" tai "korjailia". Ehkä voimakkaimpia negatiiviset tunte-mukset ruumiillisuudesta ovat lihavilla naisilla. (Mp.; ks. myös Kyrölä 2010) Lihavien naisten ei katsota pystyvän tekemään samoja asioita kuin hoikkien naisten tai olemaan seksuaalisesti haluttavia (Brazier 2001: 231–232; Harjunen 2006: 185; Julkunen 2010: 190). *Salaisessa keittokirjassa* liHAVAN ruumiin herättämien negatiivisten huomioiden tunteja kuvaillaan liioitellusti: "Lihava näyttää tyhmältä vaikka kuuluisi Mensa-klubiin. Saatat tietää olevasi pohjimmiltasi fiksu ja säkenöivä, mutta nämä ominaisuudet eivät näy läskiesi läpi". (SK: 13.) Kohdassa parodioidaan ajatusta siitä, että jokaisen sisällä asuu "oikea", laiha minä, jonka voi laihduttamisen avulla saada esiin (Harjunen 2007: 206–210, 214, 220–222; Pajala 2007: 99).

Syömishäiriöisen ruumiinkuva voi olla vääristynyt, ja jopa peilikuvaa tai vaa'an näyttämiä lukemia tulkitaan sairauden lävitse. Oman ruumiin hahmottaminen voi kuitenkin vaihdella paljon sairauden eri vaiheissa. Julialla ja Katjalla on aikoja, jolloin he pystyvät hahmottamaan alipainoisuutensa:

– – mä olen huomannut, että mussa on kaksi Katjaa. Toinen on järkevä Katja, joka tuntee ruokaympyrät ja tietää kaiken sen, mitä koulussa opetetaan: että laihduttaminen haurastuttaa luuston, sekoittaa kuukautisrytmin, pilaa hiukset ja hampaat. Ja sitten on toinen Katja, jonka elämä on niin solmussa, ettei siihen saa tolkkua muuten kuin skitsoilemalla ruuasta. (SET: 208.)

Mä katson taas mun vappuvalokuvaa ja se pelottaa mua. En mä voi olla toi. Mähän oon ihana ja laiha ja kaunis, ihana. Täydellinen. Emmä ole tollanen sairas kehitysmaalapsi, jonka päällä vaatteet roikkuu ja iho kuihtuu. – – mutta en mä voi syödä. Mä en voi, mä en voi syödä, koska mä lihon ja lihon enkä ikinä lopeta – –. (IM: 176.)

Sairaudentunnosta puhuttaessa tarkoitetaan henkilön kokemuksia omasta terveydentilastaan. Katjalla tuo tunto on heräämässä samoin kuin vaikkapa Annalla (SL), joka hakeutuu itse hoitoon. Sairaudentunnon heräämiseen liittyy oman ruumiinkuvan realistinen hahmottaminen. Juliallakin herääminen oman ruumiin tilan suhteen tapahtuu, mutta ruumiin tilan hyväksyminen ja sen muuttaminen on vaikeaa. Kohdassa kuvataan hyvin myös anorektisen mielen ja maailmankuvan lukkiutumista yhden ja saman asian, lihomisen pelon, ympärille. (Puuronen 2001: 171–174; Keel 2005: 3–5.) Tosin myös ei-syömishäiriöiset tyttö- ja naishahmot kiinnittävät paljon huomiota ruumiinsa muotoon ja kokoon ja syömiseen, ja yrittävät laihduttaa (esim. Autio 1985 & 1986; Heilala 2006; Honkasalo 2000; Jalo 1992; Lähteenmäki 1998).

Julia sairastuu anoreksiaan, koska hän haluaa olla hyvä ja vahva, tulla kaikessa paremmaksi (Puuronen 2004: 85–91), mutta lopulta hänen ruumiillisuutensa vahvuuskokemus muuttuu kokemukseksi hajoavasta ja hauraasta ruumiista, joka jaksaa tuskin kantella itseään saati laihduttaa enää:

Mun käsivarret heiluu orpoina kevättakkiin ja villapaitoihin käärityn vartalon vieressä. Jos ne nyt murtuis ja putoais tomuna maahan, mä en tuntisi mitään. Mulle niitä ei enää ole olemassa. (IM: 156.)

Näin ajatellessaan Julia kuuntelee, kuinka hänen ystävänsä suunnittelee innoissaan tulevaa kesälomaa. Julia puolestaan kokee olevansa ulkopuolella ja irrallaan ruumiistaan sekä koko elämästään. Ruumiin toimintakyvyn kadottamisen jälkeen hän ei enää pysty tekemään muuta kuin noudattamaan anorektista elämäntapaansa, vaikka tietääkin, mitä on tekemässä:

Mä värisen ja lasken tunteja seuraavaan omena ja kiinankaaliannokseen. – – Kyllä mä tiedän, että mä olen hullu, että kaikki tää on hidasta itsemurhaa. Mutta mun elämä on nyt kutistunut tähän, eikä mulla ole enää muuta, enkä mä haluakaan. En jaks. (IM: 156.)

Syömishäiriöistä kertovissa teoksissa ”todellisten” ja vääristyneiden havaintojen ja niitä seuraavien tunteiden välisen neuvottelun kuvaaminen on toistuva aihe. Henkilöhahmot pohtivat jatkuvasti sitä, mikä heidän ruumiinsa ”todellinen” muoto ja koko oikein on. Teoksissa otetaan näin kantaa hoikkuutta tai suorastaan laihuutta ihannoivaan kulttuuriin, jossa moni täysin normaalipainoinen voi siis näyttää ”lihavalta”. Saman toteaa Lisa (SET) kun hänen siskonsa haukkuu häntä lihavaksi: ”Sä olet sairas, Katja! – – Sä et enää edes tajua, miltä lihava ihminen näyttää.” (SET: 23.)

4.2.2. Syömishäiriöisen ruumis kulttuurisena anomaliana

Kaikista voimakkaimpia affekteja henkilöhahmoissa herättävät ristiriidat omasta ruumiista itse tehtyjen ja muiden tekemien havaintojen välillä. Esimerkiksi bulimiam saai-

rastava päähenkilö Tuuli pohtii tätä eroa seuraavasti: "Miksi muut eivät nähneet Tuulin lihavuutta, vaikka peili kertoi sen selvästi. Miksi elämä oli jatkuvasti tätä paskaa?" (PP: 148.) *Lasilintu*-teoksessa terveydenhoitajan anoreksiasta käyttämällä metaforalla on osuvasti kuvattu anorektikon ja muiden havaintoeroja: "Sanotaan, että kun anorektikko katsoo peiliin hänen silmillään on voimakkaasti suurentavat lasit" (Matintupa 1998: 76).

Anorektiseen ruumiiseen on vaikea suhtautua, koska se ei sovi tuttuihin määrittelyihin. Liian laiha naisvartalo ei ole sosiaalisesti suosittu, vaan se koetaan pikemmin uhkana ja anomaliana. Se ei myöskään vastaa kuvaa seksuaalisesta tai reproduktiokykyisestä naisesta. Anorektikon ruumis voi näyttää kulttuuriselta anomialialta, toisaalta lapsen ja toisaalta vanhan naisen ruumiina. (Puuronen 2000a: 208–210.)

Lapset ja nuoret huomaavat helposti kouluympäristössä, jos joku on vähänkään erilainen suhteessa toisiin (Tolonen 2001b: 79–80). Voinee ajatella, että ylipäättään erilaisissa sosiaalisissa tilanteissa ja sosiaalisen kanssakäymisen paikoissa (varsinkin niissä, joissa ruumis on korostetusti esillä) ruumiin poikkeuksellisuus niin suuntaan kuin toiseen havaitaan helposti. Anorektisen ruumiin kohdalla poikkeama on vielä erityisen suuri.

Syömishäiriö ei kuitenkaan kehity pahaksi aivan hetkessä, ja erityisesti anoreksiaan liittyvän laihtumisen alkuvaiheissa sairastunut saa usein positiivista huomiota hoikistuneesta ulkomuodostaan, mikä taas vaikeuttaa sairauden sairausluonteen tunnustamista itselleen ja hoitoon hakeutumista (Keel 2005: 89). "Vähän sä oot laiha, Julia, varmaan ihanaa, ei yhtään rasvaa missään, sä voit pitää mitä vaatteita vaan, kaikki näyttää varmaan hyvältä, kun on noin laiha" (IM: 142). Julian saamat kommentit, kuten myös Annan (SL) kohtaama suosio "prinsessoimisen" eli laihduttamisen jälkeen kertovat kulttuurissamme vahvasti sisäistetyistä hoikan naisen ideaalista.

Anoreksian kehittyessä anorektinen tytön/naisenruumis herättää abjektinomaista pelkoa ja se rekisteröityy kulttuuriseksi anomaliaksi. Myöhemmin Julia huomataan laihtuutensa tähden, ja hänen kohtaamisensa herättää muissa abjekti-kokemuksen kaltaista pelkoa.

Kello soi ja mä ojennan paperin Ruskeelle. Mun kylmät sormet osuu sen ruskeaan toimistoihin ja saa sen värähtämään. Se katsoo mua nopeasti silmiin – – (IM: 155.)

Mä täytän kyselylomakkeen ja tapaan taas miehiä ja naisia ja pelokkaita psykologeja. Ne puhuu rauhallisesti, etten mä saa kohtausta niin kuin hulluilla on tapana, ja kun mä painan pään, niiden silmät risteilee mun iholla. (IM: 160.)

Ylemmässä esimerkissä Julia palauttaa kokeen historianopettajalleen "Täti Ruskealle". Ruskean tavallisuus ja Julian erityisyys anorektisena kohtaavat sekä konkreettisesti että kuvaannollisesti. Tummien ja ei-värikkäiden värien avulla Julia ylipäättään hahmottaa naisissa "tavallisuutta", ei-kiinnostavuutta ja torjuttavuutta.

Toisessa esimerkissä Julia on sairaalassa, missä häntä tutkitaan ja hänen hoitoaan

aletaan suunnitella. Julian mukaan asiantuntijatkin kokevat pelkoa ja vaivaantuneisuutta hänen 29-kiloisen ruumiinsa edessä. Vaikka koulussa huomataan Julian sairaus, ei Julian kotona puututa asiaan ennen kuin Julia on pyörtynyt ollessaan ystävänsä Marin kanssa kaupungilla. Kevään mittaan Julian vanhemmat kyllä huomaavat hänen laihuutensa, mutta eivät osaa pysäyttää sairastumisen etenemistä. Ylipäättään syömishäiriöistä ker- tovissa romaaneissa on yhteisenä piirteenä se, että vanhemmat eivät kunnolla huomaa sairautta tai puutu siihen kovin varhaisessa vaiheessa (Lappalainen 2006: 149–150).

Erityisen laiha ruumis herättää ympäristön huomion, mutta niin myös lihava ruumis. Lihavuutta on osuvasti tulkittu välitilana, koska moni lihava haluaa laihtua ja elää jatkuvasti laihtumista odottavaa ”sitten, kun...” -elämää, vaikka moni ei koskaan laihtu pysyvästi (Harjunen 2007b: 206–210; Harjunen & Kyrölä 2007a: 12, 17; Pajala 2007: 99). *Salaisessa keittokirjassa* puhutaan suoraan ja epäsuoraan siitä, miten lihava ihminen voi jäädä yksinäiseksi tai hänellä on vain vähän sosiaalisia suhteita. Oilin mukaan lihava on aina (erityisesti laihojen mielestä) koominen näky:

Meidän ei tarvitse muuta kuin näyttäytyä, kun laihojen naamat vetäytyvät virneeseen. Syöminen julkisilla paikoilla aiheuttaa vatsakramppeja lähimmäisille, lenkkitossut tai ver- ryytelyhousut tikahduttavat laihat kuoliaaksi. (SK: 11.)

Lihavaa naisruumista voi siis yhtä lailla tulkita anomalian käsitteen avulla. Tytön tai nuoren naisen lihavaa ruumista voidaan luulla vanhemmaksi kuin henkilö todella on, tai lihavuutta voidaan yrittää selittää naisen ruumiin muuttumisella raskauden takia. Lihavuus rikkoo hyväksyttävän ruumiin normia monella tavalla, ja herättää kiinnostusta ja erilaisia reaktioita juuri sen vuoksi. Lihava ruumis paikantuu sekä käsitteellisesti että kokemuksellisesti terveyden ja sairauden, hyveellisyyden ja moraalittomuuden, normaali- na ja epänormaali- na pidetyn ruumiin ulkonäön sekä hyväksyttävänä ja ei-hyväksyttävänä pidetyn feminiinisyyden väliin. (Harjunen 2007: 210–213.) Jaossa ”hyväksyttävään” ja ”ei-hyväksyttävään” feminiinisyydessä on toisin sanoen kyse siitä, miten liian laiha tytön tai naisen ruumis tai lihavan tytön tai naisen ruumis suhteutuu ”oikeanlaiseen” ja hyväksyttyyn feminiinisyyteen.

Lihavuus ja laihuus sekä lihavuus ja kauneus esitetään *Salaisessa keittokirjassa* ekspli- siittisesti ja muissa tutkimusaineiston romaaneissa implisiittisesti toistensa vastakohdik- si. Laihuus (hoikkuus) on sekä sairastuneiden että useiden muiden tyttö- ja naishahmo- jen mielestä kaunista ja tavoiteltavaa.

4.3. SYÖMISHÄIRIÖIDEN YLLÄPITÄMINEN RUUMISPROJEKTEISSA

Nykykulttuurissa naisen ideaalinen ulkonäkö saa erittäin paljon huomiota. Ulkonäköideaaleja olen esitellyt jo edellä. Tärkeimmäksi tutkimieni henkilöhahmojen osalta nostan esiin vielä kerran hoikkuuden (laihuuden) ideaalin. Tytöille ja naisille asetettujen ulkonäkövaatimusten kuvataan vaikuttavan suuresti henkilöhahmojen syömishäiriöiden syntyyn ja etenemiseen.

Aapolan (1999: 258, 313) mukaan taasen sukupuolen kulttuurisesti ja sosiaalisesti rakentuneet (ja alati rakennettavat) konstruktiot tuottavat naisille ja miehille subjektipositioidia, jotka he omaksuvat ja joissa he toimivat useimmiten kulttuuristen sukupuoliodotusten mukaisesti. Odotukset kohdistuvat esimerkiksi käytökseen ja ulkoiseen olemukseen. ”Oikeanlaisen” ja hyväksyttävän tytön ja naisen ruumiin konstruoinnista teoksissa tarkastelen *ruumisprojektin* käsitteen kautta (Johansson 2001: 97; Meurling 2003b: 10; Männistö 2003: 190, 195; Tolonen 2001b: 81–82). Ruumisprojekteilla (body project) tarkoitetaan tyttöjen ja naisten jatkuvasti tarkkailevaa ja muokkaavaa suhdetta ruumiiseensa. Näkyviä ruumisprojekteja ovat esimerkiksi laihduttaminen, pukeutuminen ja kasvojen ehostaminen. Ruumiista tulee ruumisprojektesissa helposti projektiruumis, joka ei koskaan ole ulkonäöltään tyydyttävä, vaan vaatii alituista parantelua. Ruumisprojekteissa ruumista tuotetaan kaikenlaisten tekstien ja ulkonäön tarkkailun yhteisvaikutuksessa. (Brumberg 1997; Männistö 2003: 187, 190, 195; Smith 1990; ks. Sceats 2000: 66.)

Laihduttaminen ja laihduttamisyrietykset ovat keskeisiä henkilöhahmojen elämässä ja muodostavat romaanin pääasiallisen sisällön. Anoreksiaa ja bulimiam sairastavat toteuttavat laihduttamiseen tähtääviä ruumisprojekteja eri tavoilla. Syömishäiriöromaaneissa ideaalisen naisen tai tytön (ruumiin) toteuttamispyrkimykset kääntyvät lopulta syömishäiriöisyyden ylläpidoksi.

Tämän luvun ideana on siis tutkia tyttö- ja naishahmojen syömishäiriöiden kehittymistä osana ideaalisen naisruumiin tekemistä ruumisprojektien avulla.

4.3.1. Syömishäiriöiden alkupisteitä

Syömishäiriöön sairastuminen vakavasti ei tapahdu hetkessä, ja on harvoin täysin tietoinen ja harkittu valinta. Anoreksiaan tai muuhun syömishäiriöön sairastuminen on pitkäkestoinen monien muutosten prosessi, joka selvimmin näkyy syömis- ja liikuntatottumusten muutoksina. (Puuronen 2004: 241, 262–263.) Syömishäiriöiden alkupisteillä tarkoitan tarinoiden niitä kohtia, joissa syömis- ja ruumiillisuuteen suhtautumisen liittyvän toiminnan kuvataan alkavan muuttua sairaalloiseksi. Sairastuneiden sekä heidän läheistensä kerrotaan pohtivan ”normaaliuden” rajoja etsimällä selityksiä syömis- ja muun käytöksen muutoksille. Sairastumisen alkupisteet ovat monitulkintaisia ja suhteessa ”normaalin” ja ”epänormaalin” rajoihin.

Tutkimusaineiston teokset esittävät syömishäiriöiden syntymiselle useita tekijöitä. Vaikka tarkoituksenani ei ole tehdä kausaalista syyanalyysia, syömishäiriön alkupisteitä on hedelmällistä pohtia siksi, että sairauden ensimmäisten merkkien kuvataan olevan vahvasti kytköksissä hyväksyttävän naisruumiin rakentamiseen. *Ihanaa merta* lukuun ottamatta teokset alkavat ajasta, jolloin päähenkilöillä on jo syömishäiriö. Näissä teoksissa taas *Madonnaa* lukuun ottamatta sairastumisen alkuvaiheita valotetaan muistelun ja takaumien kautta.

Romaaneita yhdistää se, että läheiset ihmiset ja ystävät eivät aluksi huomaa sairastumista tai voivat jopa antaa positiivista palautetta sairastuneen muuttuneesta ulkonäöstä (IM: 142; SL: 50: 233). Iisan (SET) muistelut teoksen alussa siskonsa käyttäytymisestä kuvaavat juuri tällaista tilannetta: ”Oli vaikea sanoa, koska Katja oli alkanut muuttua. – Hän yritti muistaa, oliko Katja ollut erityisen laiha. Tai masentunut. Hän ei muistanut mitään sellaista.” (SET: 7.)

Salainen keittokirja ja *Stalinin lehmät* antavat sairastumisen alkuvaiheista kompleksisen kuvan tarjoten monia selityksiä. Näille kahdelle romaanille on yhteistä sisäinen ambivalenssi, jossa syömishäiriöisyyttä ja sairastumisen alkuvaiheita lähestytään monenlaisista positioista. Kummankin teoksen metafiktiivisenä keinona on kriittisen ja luovan parodian (Waugh 1984: 69)⁵⁶ yhdistely sairastumisen alkuvaiheita tarkasteltaessa.

Kerronnan takaumat seurailevat kronologisesti Oilin (SK) kasvamista. Perheenkuvauksen jälkeen siirrytään koulunkäyntiin. Oili kuvaa syömistään herkkujen ahmimiseksi ja kertoo rakastumisestaan ruokaan (SK: 92–93). Oili ei anna mitään muuta suoraa selitystä herkkujen ahmimiselleen kuin ”rakastumisen ruokaan”. Kuitenkin rivien välissä käy ilmi, että Oili ei ollut kovin suosittu koulussa eikä hänellä ollut monia ystäviä. Syömisestä kuvauksessa liioitellaan ruoan ominaisuuksia sekä korostetaan syömiseen liittyvää toimintaa. Johansson (2001: 56) kuvaa ruoan käyttöä ”rauhottavana lääkkeenä” huoliin, paineisiin ja pelkoihin. Johansson (mts. 56–58) esittelee Jane R. Hirschmannin ja Carol Munterin (1997) ajatuksia fyysisestä vatsan nälästä ja psyykkisestä suun nälästä, jotka ovat oleellisia naisten liikasyömisessä tai pakonomaisessa syömisessä. Liikaa tai

56 Patricia Waugh (1984: 69) erottaa parodian kaksi funktiota metafiktiossa: kriittisen ja luovan. Kriittinen funktio osoittaa, kuinka tietyt kirjallisuuden muodot voivat ilmaista tiettyjä sisältöjä, kun taas luova funktio vapauttaa muodot kuvaamaan ajankohtaisia aiheita. (Mp.) Tutkimusaineistossani parodiaa on käytetty ennen muuta luovan funktion merkityksessä.

Muuten metafiktiota lähestyn työssäni seuraavasti: Outi Ojan (2004: 7–9, 11–15) metalyriikan tutkimusta tarkastelevan artikkelin pohjalta voi metafiktio jakaa itsereflektiiviseen metafiktioon (teoksen rakentumisen pohdinta), intertekstuaaliseen metafiktioon ja metafiktioon yleisenä kirjallisuusteoreettisena pohdiskeluna. Mika Hallila (2006: 81) puolestaan listaa metafiktio ”romaaniteoreettiset tunnuks” eli metafiktiossa ja sen määrittelyssä keskeiset piirteet, keinot, konventiot ja teemat seuraavasti:

- 1) kirjallisuusteoreettinen ja -filosofinen diskurssi tuodaan metafiktiossa osaksi fiktiivistä maailmaa,
- 2) metafiktio osoittaa realismin ja modernismin todellisuuden kuvauksen kaunokirjalliseksi konventioksi,
- 3) metafiktiota määrittävät tietyt kirjallisuuden ja taiteen keinot, keskeisenä parodia mutta myös *mise en abyme* -rakenteet ja allegoria sekä
- 4) lukija tulee tietoiseksi aktiivisesta roolistaan merkityksenmuodostajana. (Mp.)

Tutkimusaineistossani kaikki metafiktio muodot ovat jossakin määrin havaittavissa. Useimmin kuitenkin tutkimusaineistossa esiintyy Ojalan jaottelun mukaan itsereflektiivisen ja intertekstuaalisen metafiktio muotoja ja Hallilan ”romaaniteoreettisten tunnuksien” mukaan kolmanteen ja neljanteen ryhmään kuuluvia metafiktio keinoja.

pakonomaisesti syödessä syöminen ei johdu fyysisestä nälästä, vaan syömisen avulla yritetään helpottaa jotakin muuta. (Mp.) Syömishäiriöisyys on keino säädellä etenkin negatiivisia tunnetiloja (Keel 2005: 88, 98). Tavallisia syitä ahmimiseen ovat yksinäisyys, ikävystyneisyys, jatkuva ruoan ajattelu tai kontrolloimaton syömähimo. (Abraham & Llwellyn-Jones 1994: 132).

”Mitä sinulle tulee mieleen sanasta koulu?” Oili kysyy lukijalta (SK: 83). Hänelle itselleen tulee mieleen hernekeitto oppikouluvuosinaan, jotka alkoivat 1967:

– kahdeksassa vuodessa minusta tuli lihava. Lahjakkaan lapsen tragediako? Ei sinne päinkään. Vain hernekeitto varjosti seesteisiä nuoruusvuosiani, enkä ymmärrä millaisen tulkinnan Miller tästä saisi aikaan. En todellakaan kuvitellut äitiäni hernekeitoksi enkä kehittänyt isääni kohtaan peniskateutta, jonka symboliksi tuo limannäköinen ruoka voisi jonkun neropatin mielestä sopia. (SK: 92.)

Tässä liikutaan psykologian kontekstissa: Oili tarttuu jälleen psykoanalyttisen teorian käsityksiin ja suomii niitä oikein kunnolla. *Lahjakkaan lapsen tragedia ja todellisen itsejden etsintä* (1979/1984) on sveitsiläisen psykoanalyttikon Alice Millerin klassikkoteos, joka ilmestyi suomeksi 1984. Miller tarkastelee lasten kasvattamista ja tietynlaisen kasvatuksen vaikutuksia aikuisiän ongelmiin kuten masennukseen. *Salaisessa keittokirjassa* teoksen nimi on upotettu muuhun tekstiin. Oilin omien sanojen mukaan ainut huonosti oleva asia hänen teini-iän vuosissaan oli koulun hernekeitto. Teoksessa parodioidaan näin feministisissä teorioissa yleisesti yhtä suurta kritiikin kohdetta psykoanalyysia ja sen keskeistä asemaa länsimaisen naiskuvan muovaajana. Psykoanalyysin kuva naisesta puutteellisena miehenä tai miehen kääntöpuolena aiheuttaa sen, että sukupuoliä onkin vain yksi: mies. Käsitteistään naisten genitaalien puutteellisuudesta Freud johti ”peniskateuden” käsitteen. (Bowlby 1989: 49–50; Palin 1996: 231; Parvikko 1993: 17–20.)

Nuortenkirjallisuutta rikastuttava esimerkki psykoanalyysin ironisoinnista löytyy Puskalan (1996) nuortenromaanista *Euroopan pehmeimmät huulet*, jossa päähenkilö Hanna pohtii miehenä olemista, miehen ruumiillisuutta ja sukuelinten merkitystä: ”*Olis komeeta olla kundi,/ Olis munat ja kaikki./ Joka päivä pitäis päättää,/ kumpaan lahkeeseen ne lykkää*” (EPH: 119.), Hanna kirjoittaa runon päiväkirjaansa. ”Munat ja kaikki” korostaa miessukupuolen ylivoimaisuutta. Runo, kuten kaikki päiväkirjan tekstit Hanna kirjoittaa entiselle poikaystävänsä:

Toi runo tossa alussa on muuten omistettu sulle. Mitäs tykkäät? Mun oli pakko pikkasen pilkata sua ja sun sukupuoltas –. Ton runon avulla mä karkotan mielestäni mussa pesineen piilevän peniskateuden vihoviimesetkin rippeet. Mä en ikimaailmassa haluis olla kundi, enkä mä usko, että kundina olo olis sen helpompaa kuin ihmisenä olo yleensäkin, vaikka mä kieltämättä joskus olen kuvitellut muuta. Toivottavasti sä tykkäät mun runostani. Mun mielestäni se on helvetin hyvä runo, ainakin jos otetaan huomioon, etten mä ole

koskaan aikasemmin kirjoittanu yhtään runoa. (Puskala 1996: 120.)

Kertoja-minä-päähenkilö myöntää suoraan pilkkaavansa entistä poikaystävänsä ja miehiä yleensä ja perustelee sen jätetyksi tulemisellaan. Samaan aikaan hän torjuu idean miehistä parempana tai miehenä elämisen naisena elämistä helpompana. Toisin kuin länsimaisen filosofian ja psykoanalyysin ”ihminen” on ollut mies, Hannan ajatuksissa ihminen ei ole mies, vaan ihminen ”yleensä”. Sukupuolen reflektointi nousee teoksissa esiin myös siten, että sekä Hannan että Oilin vanhempien kerrotaan odottaneen poikaa, ja Hannan ja Oilin kerrotaan pohtivan vanhempien suhtautumista heihin myös siltä kannalta, että he ovatkin tyttöjä.

Kun Oilin hernekeiton syytelyä lukee suhteessa kaikkeen muuhun, mitä hän on kertonut, kuten hänen äitinsä huomautteluun Oilin ulkonäöstä ja traumaattisista rintojenkasvukokemuksista, tulee lukijalle paitsi huvittunut, myös hämmäntynyt olo. Syitä Oilin paino- ja syömisoongelmiin kun näyttäisi olevan tarjolla vaikka kuinka.

Oilin bulimista käytöstä kuvataan loppujen lopuksi vähän: teoksessa on vain kaksi oksentamisen kuvausta. Ruoan ja syömisen vaikeus liittyy laajemmin koko Oilin elämään ja ruumiillisuuteen. Oilin koko elämä on jäsentynyt syömisen ja ulkonäön ympärille. Koko teos on kertomusta raskaasta, mutta tuloksekkaasta laihduttamisesta ja ”menestystarinan” välittämisestä toisille paino- ja ulkonäköongelmista kärsiville naisille. Ruoan ja syömisen hallitsevuudesta Oilin elämässä kertoo muun muassa se, että tietyt ruoat ja ruoanvalmistusvälineet herättävät hänessä paljon erilaisia muistoja, ja teoksen luvut on nimetty niiden mukaan.

Annan lapsuus ja nuoruus aina omaan asuntoon muuttamiseen saakka kuvataan erilaisten syömis- ja ruokakokemusten kautta, mutta Annan ei kuvata itse pitävän itseään ”sairaana”, vaan ”sairaita” ovat ”muut”. Syömisen luonteen pohdinnassa on kuitenkin vahvan ironinen ote:

Ehkä Anna elää viikon suklaalla, toisen kurkulla, kolmannen vedellä, mutta onko sillä merkitystä? Jos Annalla on hulvaton kausi meneillään, kukaan muu ei ehdi ajoissa syömään korvapuusteja, kakkuja ja keksejä – Anna on terve, kaunis, älykäs ja lahjakas. Annalla ei ole hätää. Ne ovat ne sairaat, jotka oksentelevat ja makaavat letkuissa sairaaloissa, ei Anna. (SL: 128.)

Kohdassa pohditaan sitä, mikä lopulta on normaalia syömistä ja mikä ei. Vaikka Annan syöminen vaikuttaa ”terveellisen” syömisen vastaiselta, ei hän itse pidä itseään syömishäiriöisenä, koska hänellä menee niin hyvin esimerkiksi koulussa. Toimintakyvyn kautta mitattuna syömishäiriötä ei kuitenkaan voi yksinomaan määrittää, koska osana pakkotoimintaa voivat olla juuri erittäin hyvät kouluarvosanat ja syömishäiriöisyys voi näin laajentua elämän eri alueiden huippu- ja ylisuorittamiseksi (Puuronen 2004: 90–91, 264–265).

Joissakin bulimiasta kertovissa syömishäiriöromaaneissa ensimmäistä oksentamiskertaa kuvataan käänteentekeväenä, ja sen voi tulkita diagnostiset kriteerit täyttävän bulimian alkupisteeksi. Anna kuvaa omaa ensimmäistä oksentamistaan suuren vapautumisen paikaksi:

Minun ensimmäinen kertani oli erilainen. Olin luullut, että se olisi kamalaa, sotkuista, likaista ja limaista. Olin luullut, että sisältäni tulisi verta ja vatsaani koskisi kahta kauheammin. Olin luullut, etten koskaan tulisi siihen, en pystyisi, en haluaisi, mutta korviini alkoivat sattua ritisevien vatsanpeitteiden äänet, ruumiini päätti puolestani. Ei ollut muuta vaihtoehtoa. Se oli jumalaista. – – Ainoa, mikä näkyi päällepäin, oli tyytyväisyys ja voitonriemu. Äänestä kuului ehkä pieni hiekkaisuus ja särkyneisyys, mutta mitä sitten. (SL: 7.)

Silloin tein sen ensimmäisen kerran. Omassa pienessä vessassani vapautin itseni siitä vääjäämättömästä säännöstä, että ylimääräiset kalorit kertyvät ruumiiseeni rasvaksi, siitä säännöstä, jonka vuoksi olin 10-vuotiaasta asti laihduttanut kilon saadakseni syödä sen heti takaisin. (SL: 145–146.)

Teoksessa ensimmäisen oksentamiskerran kuvataan olevan jumalainen ja positiivinen vastoin kaikkia odotuksia. Ensimmäistä kertaa teosta lukiessani luulin ensimmäisten virkkeiden kohdalla, että tarinassa puhuttiin ensimmäisestä seksikokeilusta. Myös Reija Kaskiahon (2002) nuortenromaanissa *Pientä purtavaa* ensimmäisestä oksentamiskokeilusta puhutaan ”ensimmäisenä kertana”, mikä synnyttää assosiaation ensimmäiseen sukupuoliyhdyntään, josta nuortenkirjallisuudessa käytetään usein tämäntyyppisiä nimityksiä (mts. 18). Ensimmäinen kerta -nimitys viittaa käänteeseen ja käänteen jälkeen alkavaan uuteen ajanjaksoon

Ruoan, syömisen, ahmimisen ja oksentamisen kytkeminen rakkauteen ja seksiin ovat keskeisiä sekä *Stalinin lehmissä* että *Salaisessa keittokirjassa*. Ensimmäisessä esimerkissä tiivistyvät kaikki oksentamiseen liittyvät kauhukuvat, jotka kertoja omalla kokemuksellaan sitten kumoo. Kuitenkin kokemukseen liittyy pientä epävarmuutta siitä, mitä tapahtui tai ehkä pikemmin siitä, mitä ensimmäisestä kerrasta seuraa, minkä kavaltaa särkynyt ääni. ”Ja minä tiesin, että tulee toinenkin kerta. Kolmas. Sadas.” (SL: 7.) Ruumiinfenomenologisesti kiinnostava on kohta, jossa kertoja kertoo, ettei tehnyt päätöstä mielen tasolla, vaan hänen ruumiinsa päätti hänen puolestaan, mikä korostaa ruumiin merkittävyyttä ja sitä, että mieli ei ole ihmisessä kaikesta päättävä ja ylin. Toisessa esimerkissä ensimmäistä oksentamista kuvataan yhtäältä yhden ajanjakson eli ”normaalin” rajoissa suurin piirtein pysyneen syömiskäyttäytymisen päättymistä, toisaalta uuden bulimian vaiheen alkamista.

Laihduttamisprojektin ilmaus ja osa on kulttuurinen painonhallintapuhe, joka on läsnä kaikkialla (Johansson 2001: 97; Puuronen 2004: 75, 105–106, 250). Nykyisin valitsevan ajatustavan mukaan henkilön tulee tarkkailla painoaan. Painonhallintapuhe on

osa kulttuuria, josta on tullut velvoittava moraalinen normi ja joka liittyy myös ”terveyden tekemiseen” ja kuluttamiseen. Puhe laihduttamisesta on tullut niin yleiseksi, että voidaan jopa puhua ”laihduppu- ja laihduttamispuhesukupolvesta”. (Puuronen 2004: 105–106, 250.) Keelin (2005: 69–71) mukaan syömishäiriöillä ja laihduttamisella on selvä yhteys, ja Keel (mp.) tarkastelee laihduttamista eräänä syynä syömishäiriöille. Minä puolestani pidän teoksissa kuvattua laihduttamista syömishäiriöisyyden merkinä ja alkupisteenä, jonka syyt eli käynnistäjät ovat muualla. Vaikka joidenkin päähenkilöiden toimintaa voisi helposti tarkastella Keelin tavoin ”pelkkänä” laihduttamisena, joka sitten johtaa syömishäiriöisyyteen, on tärkeä huomata, että laihduttamistilanteissa on aina vahva kytkös ideallisen naisruumiin tavoittelemiseen.

Erityisen kiinnostavaa on se, miten päähenkilöt sairastuvat syömishäiriöön, mutta yhtä aikaa heidän ympärillään on tyttöjä ja naisia, jotka toimivat samaan tapaan, esimerkiksi kokeilevat laihdutuskuuria, mutta eivät sairastu. Tämän voi tulkita kannanotoksi kulttuurissamme valloillaan olevaksi toiminnaksi, joissa kaikki tytöt ja naiset ja yhä enemmän myös pojat ja miehet ovat mukana. Kulttuuri ja yhteiskunta on täynnä itsensä ”kunnossa” pitämiseen, liikkumiseen ja laihduttamiseen kehottavia viestejä – kehotuksia rakentaa hyväksyttävää minää. Erilaiset ruumiin muokkaamiseen ja esittämiseen kohdistuvat ruumisprojektit toimivat keinoina ideaalisen tytön tai naisen ruumiin tuottamisessa.

4.3.2. Syöminen, liikunta ja laihduttaminen

Tässä luvussa käsitelen syömistä, liikkumista ja laihduttamista ruumisprojektien yhteydessä kietoutumista syömishäiriöiden kanssa. Sairastuneet henkilöthahmot tuottavat erilaisia ruumisprojekteja yhdessä toisten tyttö- ja naishahmojen kanssa. Ruumisprojekteja rakennetaan siis kollektiivisesti, ja kaikki niin sairastuneet kuin ei-sairastuneet hahmot ovat jollakin tavalla tekemisissä niiden kanssa. Neuvottelu, se miten monia ruumisprojekteja ja miten sitoutuneesti kukin omalla kohdallaan niitä toteuttaa, kuvaa ruumisprojekteihin osallistumista.

Tutkimusaineistossa ruumisprojektit näyttäytyvät tyttöjen ja naisten toimintana. Ruumisprojektit ovat niin ikään eron tekojen (esimerkiksi hahmot, jotka eivät kiinnitä syömiseensä paljon huomiota versus jotakin dieettiä noudattavat hahmot) väline, jonka avulla rakennetaan syömistä varaan rakentuvaa olemista, jota myös esitetään muille. Ylipäätään suomalaisessa nykykirjallisuudessa on paljon kuvauksia naishenkilöthahmojen ulkonäön muokkaamiseen liittyvistä ruumisprojekteista, kuten ruoan ja syömistä tarkkailusta, laihduttamisesta ja laihduttamisyrityksistä (esim. Autio 1985 & 1986; Heilala 2006; Honkasalo 2000; Jalo 1992; Lähteenmäki 1998). Kaikki tämä on luettavissa kulttuuristen ja sukupuolittuneiden syömistä ja muiden idealien kontekstissa.

Syömishäiriöstä muodostuu ruumisprojekti, jota toteutetaan muiden ruumisprojektien avulla. Etenkin naisruumiista yhä hoikempine ihanteineen on tullut sijoitus- ja kullutusobjekti, jota tulee säädellä liikunnan ja ruokavalion avulla. Dieettitietekin hallinta

on tärkeää ja keskittyy lihavuuden torjumiseen. (Qvortrup 2003: 71–73.) Romaanien representaatioissa ruumisprojektien kuvataan johtavan syömishäiriöisyyteen.

Kaikilla ruumisprojekteilla on sama tavoite: saada ruumis näyttämään ”hyvältä”, toisin sanoen noudattamaan mahdollisimman tarkoin kulttuurisia kauneusideaaleja, joista henkilöhahmojen kerrotaan olevan varsin tietoisia. Syömishäiriöt määritellään niihin liittyvien syömistapojen ja epäasianmukaisen kompensoivan toiminnan mukaan (Keel 2005: 2, 6; Turtonen 2003: 8, 25). Syömiskäyttäytymisen määrittelyn muodostuvan syömisestä lisäksi kompensoivasta toiminnasta. Sairaallinen syömiskäyttäytyminen johtaa väistämättä erilaisiin fyysisiin oireisiin (ks. Aaltonen ym. 2003: 272, 275; Keel 2005: 118–123; Turtonen 2003). Aluksi tarkastelen ruumisprojekteja syömishäiriöisyyden kehittymisen taustalla ja sitten varsinaista syömishäiriöiden ylläpitoa. Sen sijaan sairauksista aiheutuvia terveysvaikutuksia en juurikaan tarkastele.

Teoksissa tarkastellaan erittäin paljon tyttöjen ja naisten ulkonäköideaaleja, joiden määreitä ovat muun muassa äärimmäinen hoikkuus, kiinteys, hyvä iho, lihaksikkuus ja ”sopiva muodokkuus” (Kinnunen 2001b). Teosten voi ulkonäköideaalien ja niiden kritiikin kuvauksillaan tulkita ottavan kantaa nykyhetken kilpailukyky-yhteiskuntaan, jossa korostetaan individualistisia ja hedonistisia arvoja ja kilpaillaan elämän eri osa-alueilla. Tässä markkinoiden ja kilpailun varaan rakentuvassa yhteiskunnassa naisen ruumista ja yhä enenevässä määrin myös miehen ruumiista on tullut myyntikeino ja osa esteettistä tuotantoa. (Ks. Helkama & Seppälä 2006; myös Julkunen 2010: 189–190.)

Sascha Qvortrup (2003: 83) tarkastelee syömistä ja ihanteita kiellon, halun ja ruoan kolmiona. Hoikkuus on tavoite ja ideaali, jossa toinen kolmiyhteys terveys, kauneus ja hyvyys yhdistyvät. Hoikkuuden ideaali vaatii jatkuvaa valvontaa ja kamppailua ruoan, haluamisen ja kieltojen kanssa. (Mp.) Nykyaikaan verrattuna ennen yksinkertaisesta ja luonnollisesta syömisestä on tullut monimutkainen kieltojen, synnin, katumuksen, ”korjausharjoitusten” ja palkitsemisen järjestelmä (mts. 85; myös Puuronen 2004). Syyllisyyspaineellisessa ruokasuhteessa terveellinen ruoka on velvollisuus ja epäterveellinen nautinto (Qvortrup 2003: 86). Myös Lappalainen (2006: 155) viittaa Puuroseen (2004) ja tulkitsee syömishäiriöihin sairastuneiden tyttöjen omaksuneen ”suorituskeskeisen yhteiskunnan moraalisen dieetin noudattamisen – – ” (mp.). Anoreksia ja bulimia ovat nähtävissä erilaisina vastauksina samoihin vaatimuksiin.

Ruumisprojekteja tuotetaan keskeisesti puheen tasolla. Kulttuurinen painonhallintapuhe on puhetta, jossa ruumiillisuus ja ruumiin muokkaaminen, tai pikemmin toiveet tai aikeet ruumiin muokkaamisesta, yhdistyvät. Kulttuurisesta painonhallintapuheesta voi erottaa kaksi ääripäätä: vanhoissa totumuksissa pitäytymisen ja anorektisen terveyskäyttäytymisen, ”yliterveellisyyden” (Puuronen 2004: 79).

Ihanassa meressä kulttuurinen painonhallintapuhe on esillä erittäin selvästi. Syyllisyyspaineellisen ruokasuhteen idea lähentelee Puurosen (2004) ajatuksia ja havaintoja kulttuurisesta painonhallintapuheesta. ”Painoan tulee tarkkailla” -ajattelu sekä ”terveyden tekeminen ja kuluttaminen” (mts. 103, 105–106) korostuvat Julian luokan tyttöjen keskusteluissa. Heihin sopii niin ikään Puurosen (mts. 250) idea ”laihutuspuhesuku-

polvesta”.

Ihanassa meressä syöminen ja ruoka ovat vahvasti esillä kouluruokailussa ja tyttöjen välituntikeskusteluissa. Kouluruokala on areena, jossa omaa syömistä voidaan esittää muille sekä tarkkailla toisten syömistä. Näin syömistä voi nähdä paitsi esityksenä, myös kollektiivisena toimintana. Syöminen ja ruoka ovat esillä kolmella koulukerrostuman tasolla, jotka ovat formaali, informaali ja materiaallinen koulu (Gordon 1999: 100–101; Tolonen 2001a: 14–15, 77–78). Ruumisprojekteissa informaali taso tyttöjen välisissä keskusteluissa on tarkastelussani keskeisin.

– Mä söin tänä viikonloppuna pelkkiä vihanneksia, en yhtään leipää, pastaa tai mitään ja join tosi paljon vettä, varmaan jotain viis litraa päivää. Siitä tuli tosi hyvä fiilis, eikä mun ees tehny mieli mitään karkkia tai muuta. Nyt me aiotaan Marin kanssa jatkaa sillee, ettei koulussa syödä muuta kuin salaattia ja juodaan vettä. Tiina poimii herneitä haarukan piikkeihin ja katsoo Heidiä ja mua haastavasti.

– Mä en ainakaan jaksa treeneissä jos en syö kunnolla, mun on pakko saada lämmintä ruokaa ainakin kaks kertaa päivässä. Mä en oikeesti tajuu... Heidi ihmettelee.

Mä hämmennän hyytyvää lihapullakastiketta lautasella ja mun päässä humisee; olo tuntuu yhtäkkiä jotenkin löysältä, ehkä munkin pitäis alkaa laihduttaa. – – Kaikki kyttäälee toisiaan oudosti mukakavereina, mutta kuitenkin ihan yksin. (IM: 21–22.)

Julian ja tämän tyttökavereiden keskustelu on kuin prototyyppi kulttuurisesta painonhallintapuheesta, joka koostuu minä-tietoisesta terveystaloudesta ja omista syömisvalinnoista kertomisesta. Esimerkkiä voi lukea myös ruoan ”terveellisyyden” korostamisen kontekstissa, jossa osa terveellisyysväittämistä on sellaisia, että tavallinen, kuten kouluruoka, näyttäytyvät epäterveellisinä. Teoksen tyylille ominaisesti ruokakeskustelu on yksinkertainen ja kärjistetty. Yhtäältä kohdan voi tulkita realistisesti yläkouluikäisten tyttöjen tavallisena ruokaan ja ulkonäköön liittyvänä keskusteluna. Toisaalta siitä voi lukea parodioitavan parodian luovan funktion merkityksessä (Waugh 1984: 69) ruokaan liittyviä ”muoteja”, ruoasta ja syömisestä puhumista ja ruumisprojekteja.

Tiinan puhe sisältää piirteitä lähivuosilta tutuista ruokakeskusteluista: vähähiilihydraattisen ruokavalion, ruokavalion keventämisen ja runsaan vedenjuonnin. Tiina puhuu ruokavaliosta, joka ei ole normaali, vaan Julian myöhemmin omaksuma anorektinen ruokavalio. Julian ja hänen ystäviensä käsitys terveellisestä ruoasta on viety äärimmäisyyksiin. Kaikki vihanneksia lukuun ottamatta on karsittu pois, Tiinan sanoin ”tai mitään” tuo repliikkiin surkuhupaisen sävyn. Myös Tiinan kuvaukset veden juonnista sekä vakuuttelut hyvästä olostä ja siitä, ettei hänen tehnyt todellisuudessa mieli mitään makeaa, ovat tyypillistä laihdutuspuhetta, jossa rakennetaan moraalista ylemmyyttä kieltäytymisten kautta. Keskeistä Tiinan puheessa on myös oman ruokavalion aggressiivinen esilletuominen ja jonkinlainen vaatimus siitä, että toistenkin pitäisi noudattaa sitä. Tiina tai muut tytöt eivät suoraan puhu laihduttamisesta, mikä on myös tyypillistä

”kulttuurisessa painonhallintapuheessa”, jossa pelkkä laihduttamisesta puhuminen voi riittää hyväksytyksi tulemiseen, vaikka henkilö ei oikeasti laihduttaisikaan (Puuronen 2004: 77). Julia kokoaa mielessään puheen nimenomaan laihduttamista koskevaksi.

Heidi sen sijaan esitetään läpi teoksen ideaalien vastaisena hahmona, ja hän muistuttaa *Siskoni, enkelinluinen tyttö* -teoksen Iisaa ja *Emma ja naapurin Romeo* -teoksen Emmaa. Lisäksi aivan samaan tapaan kuin Emman ja Iisan myös Heidin kerrotaan miettivän omaa suhdettaan ideaaleihin (IM: 15). Julialle Heidi on sekä ”terve” esimerkki että vertailun kohde (IM: 11, 15).

Tolosen (2001a: 82) mukaan syöminen ja puhe laihduttamisesta ja kuntoilusta esiintyvät tytöillä yhdessä, ja erilaiset ruumisprojektit ovat ystävien yhteisiä. *Ihanassa meressä* ruumisprojekteista puhutaan paljon sekä syömisen osalta niitä esitetään toisille. *Stalinin lehmissä* Anna ja hänen paras ystävänsä Irene jakavat tietoa keskenään, ja tässäkin romaanissa syöminen ja muut siihen liittyvät projektit esitetään naissukupuolelle ominaisina, ”tyttöjen juttuina” ironiseen sävyyn:

Mutta yksi yhteinen salaisuus heillä on puhuttavana, iso sellainen, pieniä tyttöjen salaisuuksia tietenkin kaikilla tytöillä on, mutta tämä yksi on niin iso, ettei sillä ole mitään tekemistä niiden pienien kanssa. Se on ruoka. Syöminen. Reseptien yhdessä lukeminen. Keittokirjojen varastaminen kirjastosta. Pullakahvien ja kakkutarjoilujen metsästäminen kaupoista – – . (SL: 114.)

Heidän ystävytydessään on samalla tavalla kyse valta-asetelmasta kuin Tiinan ja Marin (IM) välillä. Sekä *Ihanassa meressä* että *Stalinin lehmissä* tieto ruoasta ja syömisestä on tärkeä valtaa antava elementti. Laihduttaminen, syöminen ja paino ovat asioita, joista kilpaillaan:

Irene haluaa laihtua ja Annan täytyy kertoa, miten se on Annalta onnistunut, Laveerausten ja siveltimien yllä Anna opastaa Ireneä, koulun käytävillä, välitunneilla, puhelimesta, kaikkialla. Anna on ilahtunut. Irene tosiaan on sisko. Samalla Anna on myös pelästynyt. Sillä mitä jos Irene taas painaa vähemmän kuin Anna? Irenen täytyy olla se isompi. Anna ei silti valehtelee, kun Irene kysyy makaronilaatikon energiamäärää, sitten kalapihvien. Irene on niin laiska ottamaan itse selvää mistään, että huijaaminen olisi helppoa, kuten kaloritajuttomien ihmisten suhteen aina on. Annasta on vain käsittämätöntä, että nainen ylipäänsä voi olla ilman kaloritajua. (SL: 114.)

Kertojan epäluotettavuus ja monien positioiden kirjo näkyvät tässäkin esimerkissä. Paino kuvataan tärkeimmäksi asiaksi tyttöjen elämässä. Lainauksen viimeinen virke sisältää ironiaa sekä nykyhetkestä menneisyyttä tarkastelevan kertojan värittyä kerrontaa. Irenen kutsuminen ”naiseksi” ei kuulosta muuhun tilanteeseen sopivalta, joskin se toistaa hienosti ajatusta naisille ”luonnollisesta” painon- ja syömisentarkkailusta (Haas-

joki 2006: 162; Heilala 2006: 143; Johansson 2001: 111–113; Puuronen 2004: 244, 251).

Ihanassa meressä Tiinan, Marin sekä samalla luokalla olevien Ninan ja Susun, *Stalinin lehmässä* Irenen, *Siskoni, enkelinluinen tyttö* -teoksessa Katjan kaverin Mian sekä joissakin muissa syömishäiriöromaneissa⁵⁷ esiintyvien henkilöhahmojen performoiman ruumiillisuuden kohdalla joutuu pohtimaan, missä kulkevat normaalin ja epänormaalin syömiskäyttäytymisen rajat. Nykyaikana runsaan ruokaan ja syömiseen liittyvän informaat-ion ja tiedostavan syömisestä aikana on relevanttia kysyä, onko enää ylipäättään olemassa syömistä, jota ei tavalla tai toisella reflektoida (ks. Abraham & Llewellyn-Jones 1994: 152; Mäkelä 2000; Puuronen 2004).

Tutkimusaineistossa ruumisprojektit sekä ruumiin esittäminen toisille ”oikein” tyttö-nä tai naisena ovat jotakin, mitä henkilöhahmojen on pakko tehdä, Annan (SL) sanoin: ”Ja silloin, kun nainen antaa periksi luonnolle, hän on menettänyt pelin kokonaan” (SL: 300). Kaikissa teoksissa on kuvattu syömishäiriöisyyden kehittymistä vakavaksi. Erityi-sen laajasti syömishäiriön kehittymistä käsitellään *Stalinin lehmässä* ja *Ihanassa meressä*. Ruumisprojektit muuttuvat syömishäiriöiksi silloin, kun ruumiin hahmottamisen todel-lisuus alkaa vääristyä ja pelko lihomisesta voimistuu. ”Silloin minusta tulisi aivan suun-nattoman kokoinen, enkä minä voi olla suunnattoman kokoinen” (SL: 300–301).

Ihanassa meressä, *Stalinin lehmässä* sekä *Salaisessa keittokirjassa* on kaikissa minä-kertoja, ja kerronnan rakentumisen voi tulkita heijastelevan syömishäiriöitä, sen kehittymistä ja vaikutuksia henkilöiden maailmanhahmottamiseen ja ajatteluun. Tosin *Stalinin lehmässä* minä-kertoja-Anna on vain tarinan nykyhetkessä, muilla kolmella aikatasolla on ekstra-diegeettinen kertoja. Niin Oili (SK), Anna (SL) (tarinan nykyhetkessä) kuin Juliakin (IM) ovat autodiegeettisiä kertojia ja kerronnan ainoita fokalisoijia. He hahmottavat elämänsä ja heitä ympäröivän maailman ruoan ja syömisestä kautta. Heidän tärkeimmäksi ja miltei ainoaksi elämänsisällöksi on muodostunut syömisestä ja syömättömyyden ja painon nousun ja painon pudottamisen kontrolloiminen.

Kaikki kolme kertojaa kääntyvät sisäänpäin, ja jos he havainnoivat itsensä ulkopuo-lista maailmaa tai muita henkilöitä, tapahtuu sekin syömishäiriön lävitse. Kerronnan yksinäkökulmaisuus kuvastaa hyvin anorektisen tai muuta syömishäiriötä sairastavan henkilön maailman sulkeutumista (lähes) täysin muilta (Puuronen 2001: 170–186).

Jostain leijuu musta sumu ja mä katoan tästä hetkestä. Kukaan ei voi koskea muhun, ei katsoa muhun, kaikki on irti musta, sillä mulle on olemassa vain minä. (IM: 141.)

Sillä minulla ei ollut sydäntä. Minulla oli ruoka. Minulla ei ollut rakkautta. Minulla oli ruoka. Minulla ei ollut pelkoa. Minulla oli ruoka. Minulla ei ollut vihaa vain piripintaan täyttyvä vatsa. (SL: 316.)

⁵⁷ Esimerkkeinä tällaisista henkilöhahmoista ovat Reija Kaskiahon (2002) *Pientä purtavaa* -romaanin päähenkilön Tuulin paras ystävä Lea ja Kirsti Ellilän (2001) *Emma ja naapurin Romeo* -teoksen Emma.

Ihanassa meressä anorektikon mielenmaisema konstruoidaan tapahtumien vähyiden ja toistuvan yksitoikkoisuuden kautta. Tarinassa ei tapahdu juuri mitään, kun Julia kertoo elämästään vain samaan tapaan kerrasta toiseen toistuvien koulunkäynnin, syömisen ja liikkumisen sekä perhejuhlien kautta. Julian kertoma vuoden ajanjakso etenee suoraviivaisesti kohti hengenvaarallista painolukemaa. Sairauden edetessä kerronta muuttuu alun melko realistisesta ja toisia henkilöhahmoja kuvaavasta kerronnasta kohti unenomaista, toisinaan tajunnanvirtaa muistuttavaa, ekspressiivisiä ilmauksia sisältävää kerrontaa.

Salaisessa keittokirjassa ja *Stalinin lehmissä* puolestaan kerronta ei ole samaan tapaan yhteen näkökulmaan kiinnittynyttä. Vaikka fokalisoijia on vain yksi, kertoja ottaa monenlaisia positioita suhteessa sairauteensa. Näissä teoksissa kerronnan hajanaisuuden korostumisen, kuten yllättävät siirtymät asiasta ja miljööstä toiseen, voi tulkita analogiaksi syömishäiriöitä sairastavan henkilöhahmon mielen kaoottisuuteen. *Stalinin lehmissä* neljän eri aikatason sisällä, etenkin tarinan nykyhetkestä sekä Annan lapsuudesta kertovassa ajassa, on runsaasti poikkeamia kronologisesta kerronnasta sekä jonkin verran toistoja. *Salaisessa keittokirjassa* puolestaan Oilin kerronta muistuttaa tajunnanvirtaa, jossa ruoat ja ruokaan liittyvät asiat jäsentävät kerrontaa. Esimerkiksi teoksen jokainen luku on otsikoitu ruokien ja ruokaan liittyvien esineiden nimillä sekä toisinaan ulkonäköön liittyvillä asioilla. Jo otsikointi itsessään toimii metafiktiivisenä keinona.

Syömishäiriöt ovat monessa mielessä toiminnallisia tiloja. Syömishäiriöromaneissa sairastuneiden henkilöhahmojen syömiskäyttäytymistä kuvataan varsin paljon, mikä on osa aiheen avointa käsittelyä ja näkyväksi tekemistä. Aihetta sivuavissa teoksissa, esim. (Hietala 1997; Nousiainen 1993) syömishäiriöistä toimintaa ei kuvata laajasti, vaan syömishäiriöt esitetään lyhyesti, viitteenomaisesti tai vihjeiden avulla.

Syömishäiriöiden lääketieteellisessä määrittelyssä keskeistä on oireiden tunnistaminen ja sairauksien diagnosoiminen. Tosiasiassa anoreksia tai bulimia näyttäytyy harvoin puhtaina oppikirjaesimerkkeinä, vaan niiden oireiden vakavuus voi vaihdella, sairauksissa voi olla erilaisia jaksoja ja sairaudet voivat esiintyä toisiinsa kietoutuneina. *Salaisessa keittokirjassa* ja *Stalinin lehmissä* päähenkilöillä kuvataan olevan sekä anoreksian että bulimian oireita. Anna nimeääkin sairautensa ”bulimareksiaksi”. Hänen syömishäiriöisyydessään neuvottelulla bulimisuuden ja anorektisuuden välillä on tärkeä osa, mikä ilmentää myös syömishäiriöiden arvojärjestystä, johon kuuluu anoreksian arvottaminen siihen liittyvän kurinalaisuuden takia paremmaksi kuin bulimia.

Tiesin, etten koskaan tulisi menemään siihen pisteeseen, että painaisin kolmekymmentä ja risat. Eikä se ollut kuvittelua. Olen kuitenkin pohjimmiltani bulimikko ja anorektisuus on vain tullut kaupan päälle, vaikka sainkin sen ennen varsinaista kauppaa. Minusta ei kerta kaikkiaan ollut kolmeenkymmeneen – – (SL: 163.)

Salaisessa keittokirjassa Oili milloin ahmii ja oksentaa, milloin paastoa ja liikkuu. Hänen pikkusiskollaan kuvataan olevan anoreksia. Olennaista on se, kuinka kumpikaan ei tunnista sairauttaan. Oili on kyllä huolissaan siskonsa anoreksiasta, mutta ei kykene nimeämään omaa sairauttaan.

Syömishäiriöisyys näyttäytyy teosten representaatioiden perusteella pitkäaikaisena ja moninaisena prosessina, jossa ruumisprojektit alkavat vähitellen muuttua syömishäiriöiden toistoteoiksi. Sekä anoreksian että bulimian kehittyminen vie aikaa, muutoksia tapahtuu pikkuhiljaa kaikilla elämänalueilla. Anoreksiassa sairastumiseen liittyy pyrkimys ”tulla paremmaksi”. (Puuronen 2004: 262–263.) Sekä anoreksiaan että bulimiaan sairastuneen koko elämä voi rakentua tiettyjä kaavoja noudattavaksi. Julian tammikuuta ja uutta elämäntapaa kuvataan samansisältöisten päivien toiston kautta (ks. Sceats 2000: 70). Päivät seuraavat toisiaan samanlaisena loppumattomien suoritusten sarjana. (IM: 120–124.)

*Tammikuu häilyy mun ympärillä enkä mä edes huomaa. – – Mä luen ja juoksen, punnit-
sen, opettelen ulkoa – – . Bussissa mun silmät painuu kiinni ja kaikki katoaa, mutta aina
kun mä herään, mua odottaa uusi ohjelma, jokainen päivä on taltutettava, saatava suoritet-
tua. Tää on taistelua, mulla ei ole valinnanvaraa. (IM: 124.)*

Syömishäiriöiset kiinnittävät muita enemmän huomiota tietoihin ruoasta ja ravitsemuksesta (Keel 2005: 92). Anorektikoilla on usein runsaasti ravintoa ja terveyttä koskevaa tietoa, jota he alkavat käyttää väärin, ja käyttäytyminen muuttuu ”sairaalloisen terveeksi”. ”Ylitterveellisyys” ja terveellisyysopit kääntyvät pahimmassa tapauksessa toteutta-
jaansa vastaan. (Puuronen 2004: 79, 93, 241–242.) ”Mun on niin nälkä. Mutta ruoka kes-
tää sulaa viisi tuntia, mun on pakko odottaa.” (IM: 150.) Myös bulimikolla voi olla oma ruokavalio ja erityinen suhde eri ruoka-aineisiin (Abraham & Llewellyn-Jones 1994: 130). Niin anoreksiaa kuin bulimiaakin sairastavat henkilöhahmot ovat omaksuneet ruoan ja-
ottelun ”terveelliseen” ja ”epäterveelliseen” ruokaan.

Bulimia on yhteydessä nykyajan kuluttamiseen ja ”voit saada kaiken” -tyyppiseen ajatteluun. Ruoka, ruokavalio ja liikunta ovat keskeisiä vastakkainasettelujen areenoja. Esimerkiksi mainonnassa toisaalla houkutellaan herkuilla ja toisaalla kerrotaan ihmedi-
eeteistä. (Bordo 1993: 199–201.) Bulimiaa voi pitää epätasapainoisena ”kuluttamisena”, yrityksenä nauttia ja myöhemmin ”korjata” nauttimisen (eli ahmimisen) jäljet oksenta-
malla. Anoreksia sitä vastoin näyttäytyy kulutus- ja nautinnonhalun kieltona, ehdotto-
mana kontrollina. (Mp.) Tutkimusaineiston bulimiaromaaneissa bulimisuus on yritystä toteuttaa yhtä aikaa ideaalista naisruumiillisuutta ja nautinnollista syömistä. Etenkin *Stalinin lehmissä* ruoalla mässäilystä ja oksentamisesta kerrotaan välillä erittäin positiivi-
sessa valossa ja värikkään kielen avulla:

Jäätelö on parasta liukastetta, se pistää ruokamassan liukumaan vatsasta ulos niin hyvin ja sitten kaikki onkin jo tanssia vain. Sitä paitsi jäätelö sopii myös siisteihin pikasessioihin – tuoreeltaan oksennettu jäätelö maistuu ja tuoksuu yhä samalle jäätelölle. Muulloin jäätelön jälkeen jatketaan leivällä ja voilla, ilman juotavaa, koska juominen leivän kanssa hankaloittaa oksentamista, vaikka luulisi sen olevan juuri toisinpäin...tralalalallaa...padapampampaa...ihanaa...yks'kaks'kol leipää, yks'kaks'kol' juustoa...pizzat ovat jo valmiina uunissa... siis pizzaa ja yks'kaks'kol suuhun ja suuhun ja suuhun ja pullat paistumaan... (SL: 34.)

Syömishäiriöromaaneissa ja syömishäiriöitä sivuavissa teoksissa on runsaasti hajontaa sen suhteen, kerrotaanko syömishäiriöisen käyttäytymisen positiivisista puolista ja jos kerrotaan niin, esitetäänkö ne henkilöhahmojen omien kokemusten kautta vai ei. Osa syömishäiriökeskusteluista muistuttaa osaksi huumeista käytävää keskustelua: kummallakin toiminnalla on toimijalleen myös positiivisia vaikutuksia, mutta niitä uskalletaan harvoin sanoa ääneen, edes fiktiivisissä esityksissä. *Stalinin lehmissä* ja jonkin verran *Ihanassa meressä*, *Madonnassa* ja *Salaisessa keittokirjassa* sekä muista teoksista Kaskiahon *Pientä purtavaa* -nuortenkirjassa on kuvattu myös syömishäiriöiseen käyttäytymiseen, varsinkin alkuvaiheessa, liittyviä voimaantumisen ja mielihyvän tunteja. Tämä on osa syömishäiriöiden moninaista representoimista.

Syömishäiriöisten henkilöhahmojen arkea käsitellään yksityiskohtaisesti ja runsaasti syömisen tai syömättömyyden ja oksentamisen tai liikkumisen pakkotoimintojen kautta. Henkilöhahmojen syömiskäyttäytymisen representaatiot ovat samansuuntaisia kuin syömishäiriöiden tutkimuksessa on todettu. Sairastuminen esitetään monivaiheisten muutosten ketjuna ja sairauksista esitetään monipuolinen kuva, jonka kautta joutuu esimerkiksi pohtimaan epätyypillisten syömishäiriöiden esiintymistä ja eri syömishäiriöiden representoidaan kietoutuvan toisiinsa erottamattomilla tavoilla. Tämän voi tulkita kannanotoksi sen puolesta, että erilaisia, toisiinsa kietoutuvia ja vaikeasti huomattavia syömisongelmia esiintyy ja että kaikki syömishäiriöt eivät välttämättä näy ja ole diagnostisen selvärajaisia.

4.4. NAISTENLEHTIÄKÖ SYYTTÄMINEN?⁵⁸

Syömishäiriöiden taustatekijöihin on stereotyyppisesti yhdistetty ongelmat perhesuhteissa sekä media, johon siis naistenlehdetkin kuuluvat (Kyrölä 2006: 109). Arkikeskusteluissa ”väärien” ideaalien välittämisestä syytetään usein muotia ja mediaa, kuten naistenlehtiä ja mainontaa. Länsimainen kulttuuri tuottaa alinomaa misogyniisiä naisruumiin representaatioita (Palin 1996: 233). Useissa syömishäiriöistä kertovissa romaaneissa käsitellään vähintään ohimennen naistenlehtiä. Tutkimusaineistossani niin kuvitteellisia

⁵⁸ Tämän luvun pohjalta olen kirjoittanut artikkelin Ironiaa, käyttöohjeita ja puuttuvia naisia. Naistenlehtien naiskuvien merkityksiä syömishäiriöromaaneissa (*Naistutkimus–Kvinnoforskning* 1/2010).

kuin todellisiakin ideaaleja, pohditaan monelta kannalta. Esimerkkejä kuvitteellisista ideaaleista teoksissa ovat television ja naistenlehtien naiskuvat. Konkreettisia ideaaleja edustavia naisia, joita osa henkilöhahmoista idealisoi, ovat äidit ja heidän kanssaan samanikäiset tytöt.

Teosten sisältämistä mediaviitteistä käsittelen naistenlehtiä, koska ne ovat eniten esillä oleva medium. Kaikista syömishäiriöitä käsittelevistä teoksista suurimmassa osassa naistenlehtikuvaukset ja niiden suhde syömishäiriöihin jää pintapuolisen huomautuksen tasolle (esim. Ikonen 1999; Matintupa 1998). Tutkimusaineistoni romaaneissa naistenlehtiä on kuitenkin pohdittu sangen kekseliäästi ja kiinnostavasti. *Madonna* on romaaneista ainoa, jossa mediakuvastojen vaikutusta syömishäiriöön ei käsitellä, mitä voi myös hahmottaa romaanien maailmojen muutoksena 1980-luvulta 2000-luvulle.

Teosten henkilöhahmojen lukemat naistenlehdet ovat mitä ilmeisimmin laajaa lukijakuntaa tavoittelevia naistenkuluttajalehtiä, jotka vahvistavat vallitsevaa sukupuolisopimusta, johon kuuluu esimerkiksi naisen ulkonäön stereotyyppinen esittäminen. Vaikka Julian (IM), Katjan ja Iisan (SET) ja Oilin (SK) lukemat lehdet ovat täysin erilaisia kuin Annan (SL) lukema neuvostoliittolainen *Nôukogude naine*, esimerkiksi suhteessa ulkonäköön ja sen hoitamiseen, uusintavat ne kaikki yhtä lailla sukupuolisopimusta. Naisille esitetään tiettyjä melko kiinteitä toimintatapoja, jotka länsimaisissa naistenlehdissä liittyvät keskeisesti ulkonäön ja ruumiin muokkaamiseen. Naistenlehdet ovat sukupuolitettuja painotuotteita, jotka rakentavat naisten ja miesten erillisiä ja erilaisia elämänalueita. (Töyry 2006: 214–215.)

Media on keskeinen kulttuurin alue, jossa rakennetaan käsitystä sukupuolesta (Mäkelä, Puustinen & Ruoho 2006: 7). Ruumiillisuuden tunteminen ja näyttäminen määrittävät esillä olevien naisten ja kulttuuristen ideaalien mukaan (Tolonen 2001b: 83). Tytöt joutuvat samaan aikaan käsittelemään sekä ruumiinsa sinällään hämmentävät muutokset että kulttuuriset naisen ruumista koskevat asenteet ja käsitykset (Aapola 1999: 319).

Naistenlehtien ”vaikutusta” naiseen on tutkittu feministisessä tutkimuksessa paljon. Suhtautuminen on vaihdellut ”vihaisesta torjunnasta” ja ”väärän” tai ”valheellisen” naisia koskevan tietoisuuden vastustamisesta aina lehden positiivisia puolia, kuten naisten omaa tilaa, aikaa ja omia aiheita luotaavaan näkökulmaan. Eri naistenlehtiä yhdistää tapa puhutella naislukijaa. (Töyry 2006: 209.) Niin sanottu naistenlehtidiskurssi pitää sisällään naisen puhuttelun ”naisina” sekä naisille suunnattujen aiheiden käsittelemisen (Shevelow 1989). Nykyisessä viestinnän- ja naistenlehtitutkimuksessa vaikutukset on todettu varsin monimutkaisiksi. Kuitenkin lähtökohtaisesti suurimmassa osassa tutkimusta viestinnällä ajatellaan olevan vaikutusta ihmisten toimintaan ja sosiaalisiin käytäntöihin. Naistenlehtitutkimuksen painotuseroista huolimatta naistenlehtien ajatellaan neuvottelevan naiseudesta sekä olevan sisällöltään ristiriitaisia. (McRobbie 1997: 192–195; Töyry 2006: 223.)

Naistenlehtien naiskuvaa on kritisoitu kapeaksi muun muassa naisen ulkonäön ja naisen yhteiskunnallisten positioiden esittämisen kannalta. Naistenlehdet välittävät naisille sosiaalisia, kulttuurisia ja yhteiskunnallisia ideaaleja. Kauneuden, terveyden sekä

heterokeskeisten pari- ja perhesuhteiden ideaalit näkyvät keskeisesti ulkonäköä, ruokavaliota, liikuntaa ja ihmissuhteita käsittelevissä jutuissa sekä erilaisilla kysymyspalstoilla.

Tutkimissani romaaneissa henkilöhahmojen kokemuksia naistenlehdistä kuvataan heidän lukemiensa naistenlehtien naisten ruumiin ja ulkonäön kuvien sekä heteroseksuaalisia pari- ja perhesuhteita koskevien juttujen kautta. Yhdessäkään tuntemassani syömishäiriöromaanissa tai syömishäiriöitä jossakin määrin käsittelevässä teoksessa naistenlehtiä tai muita mediavälineitä ei osoiteta syömishäiriön ”aiheuttajaksi”, vaan syömishäiriöihin vaikuttavia tekijöitä käsitellään moninaisesti (ks. Mikkola 2007). Esimerkiksi Bordo painottaa, että syömishäiriöitä ei voi koskaan täysin johtaa mediakuvasuojien omaksumisesta, vaikka kuvat hänen mukaansa vaikuttavatkin suuresti (Bordo 1993: 61–62, 201; Kyrölä 2006: 107). Romaanien representaatiot kertovat siitä, miten syömishäiriöitä sairastavat päähenkilöt lukevat naistenlehtiä, mikä vaikutus lehtien naiskuvalla on heidän syömishäiriönsä ja ruumiillisuutensa sekä miten henkilöhahmot itse aktiivisesti käyttävät naistenlehtiä omiin tarkoituksiinsa.

Ensimmäinen esimerkki ei ole naistenlehtien kuvaus, mutta se kertoo median roolia informaation ja mielikuvien levittäjänä. Kuvat ovat median tärkeä kiinnostuksen herättäjä, ja ne vaikuttavat vastaanottajaansa tavalla tai toisella.⁵⁹ *Stalinin lehmien* päähenkilö Anna kuvaa ensikohtaamistaan anoreksiaa sairastavien henkilöiden kuvien kanssa näin:

Kuvat Birminghamin anorektikkokaksosista olivat ensimmäiset kuvat anoreksiapotilaista, jotka näin. Seitsemän päivää -lehdessä muistaakseni. – – Veikkaan, että jokainen muistaa ensimmäisen anorektikon, tai kuvan anorektikosta, jonka on nähnyt, ne ovat keltaisen lehdistön suosikkeja, kuten kaikki muutkin painoon liittyvät asiat, tietenkin, onhan anoreksia prinsessatauti, jokaisesta laihduttajasta tulee prinsessa ja jokaisen laihdutus on uutinen samaan tapaan kuin valtakunnan julkimon esikoisen syntymä tai missin satuhäät. (SL: 180–181.)

Kertoja kuvaa anoreksiaa ironisesti tyttöjen ja naisten sairaudeksi. Ilmaukset ”prinsessa” ja ”prinsessatauti” kiinnittävät sairauden naiseen, mutta vain tiettyihin naiseen; heihin joissa on jotakin erikoista. Prinsessa-sana herättää assosiaatioita muun muassa kiltteydestä, kuuliaisuudesta sekä heteroseksuaalisesta ja heteronormatiivisesta elämästä. Anna kutsuu omaa sairauttaankin ”prinsessoimiseksi” sekä ”prinsessarutoksi” (SL: 238): ” – – Annan pitää prinsessoida ruumiinsa sellaiseksi, että se kääntää kaikki päät – – ” (SL: 232). Näin painoon liittyvät asiat ovat nimenomaan naisen painoon liittyviä asioita. Naisen paino ja naisen ruumis tuodaan julkisuuteen, ja siitä tehdään uutinen, kuten

59 Esimerkiksi Katariina Heilala (2006) kertoo hänet pysäyttäneestä anoreksiaa sairastavan prinsessa Viktorian lehtikuvasta, joka on hänen esseensä ”Prinsessan paino” innoittajana ja näkyvillä esseekokoelman nimessä, jossa tuo kyseinen essee on ilmestynyt. ”Yksi ainoa pysäyttävä kuva, ohi lehahtava tuokio, voi toisinaan olla suurtenkin prosessien kimmokkeena”, Heilala (mts. 124) kirjoittaa.

muistakin naisen elämän tärkeistä hetkistä: esikoisen syntymästä ja häistä. Laihduttaminen on vähintään yhtä tärkeää naisen elämässä.

Kertojan sävystä on tulkittavissa kaksinainen näkemys syömishäiriöistä ja laihduttamisesta: toisaalta Anna puhuu hieman halventavasti ”prinsessataudista”, mitä on luettava yhteydessä stereotypiaan, jonka mukaan anoreksiaan sairastuvat ovat kilttejä ja lahjakkaita tyttöjä, ”prinsessoja”. *Ihanan meren* Julia pohtii samaa näin: ”Nirppanokkaisia pikkuprinsessoja – – kauniita, lahjakkaita, luokan parhaita, ihania ikuisia kilttejä tyttöjä kymppin oppilaita – – ” (IM: 174). Toisaalta anoreksian nimeäminen prinsessataudiksi on suora viittaus nykyajan tunnettujen henkilöiden (oikeasti prinsessojen) sairastumiseen (ks. myös Heilala 2006: 125). Lisäksi kertoja pohtii myös sitä, miten jokaisesta laihduttavasta naisesta tulee prinsessa: laihduttaminen tekee naisesta kiinnostavan ja huomioimisen arvoisen. Esimerkkiä voi tulkita myös kuvauksena yhteisöstä, jossa valitsee ”laihdutuspakko” tai jossa on ainakin yritettävä tehdä ”sovitus” tekemällä laihduttamispäätös tai puhumalla laihduttamisesta (Puuronen 2004: 77).

Syömishäiriöitä käsittelevissä romaaneissa naistenlehtien välittämällä ihanteilla esimerkiksi ruoka- ja liikuntaohjeiden kautta kuvataan olevan oma vaikutuksensa joidenkin henkilöhahmojen naiseuden ja syömishäiriön kehitykseen. Naistenlehtien välittämien naiskuvien ei voi kuitenkaan tulkita olevan syömisongelmien ensisijaisina syinä teoksissa. Pikemmin naistenlehtien naiskuvien tulkitaan olevan yksi lukuisista henkilöhahmojen teoksissa kohtaamista naiskuvista.

Journalistisesti naistenlehteä on arvostettu lehtien genreistä vähiten muun muassa kaupallisuuden sekä edellä mainitun kapean naiskuvan takia (Cronin 2005: 38; Mäkelä, Puustinen & Ruoho 2006: 11; Siivonen 2006: 227). Naistenlehtiin tai muihin selkeästi naistenkulttuuria edustaviin kulttuurituotteisiin kohdistuvan halveksunnan voi tulkita myös misogynian erääksi muodoksi. *Ihanassa meressä* Julian isän halveksiva naistenlehtiä koskeva kommentti on tästä hyvä osoitus ja asettaa Julian toiminnalle erään aspektin: ”– Ja ketä joku mekkomuoti nyt kiinnostaa, sitä nyt ängetään jo muutenkin tarpeeksi joka tuutista, ostakoot Me naiset jos kiinnostaa” (IM: 68–69).

Julian kuvataan omaksuvan neuvoja naistenlehtien ruoka- ja liikuntaohjeista, ja naistenlehden vaikutus sukupuolta tietyllä tapaa representoivana sukupuoliteknologiana kuvataan varsin vahvana Julian elämässä (de Lauretis 1989: 3, 5, 8–9, 12–13, 18, 20 & 2004: 38, 47). Kuitenkin on tärkeää huomata, että hänen laihduttamispäätöksensä on syntynyt jo aiemmin, pitkälti koulukaverien laihdutuspuheiden myötä (IM: 19, 21–22).

Kysymys ”Mitä naistenlehdet tekevät naisille?” on lukijoiden moninaisten lukukäytäntöjen perusteella syytä kääntää muotoon: ”Mitä naiset tekevät naistenlehdille?” (Puustinen, Ruoho, & Mäkelä 2006: 41–42; Siivonen 2006: 227–229; Töyry 2006: 218–221). Juliaa naistenlehdet eivät sairastuta, vaan hän itse etsii ja muokkaa niistä aktiivisesti tietoa oman ruumiinsa muuttamiseen. Esimerkki naistenlehtien varsin luovasta käytöstä on myös *Siskoni, enkelinluinen tyttö* -teoksessa, jossa Katja pyytää lisää piirtämään lehtien mallien kuvia paperille samaan tapaan kuin paperinukkeja silloin, kun tytöt olivat lapsia. Samassa kohdassa representoidaan hyvin naisten esittämisen kritiikkiä. Kun Julia

kuvataan erittäin vastaanottavaiseksi esimerkiksi naistenlehdistä peräisin olevien painoon, syömiseen ja liikkumiseen liittyvien ärsykkeiden omaksujaksi, vastakohtana tälle on Iisa

"Ensinnäkin, nämä tyypit ovat ihan luonnottoman laihoja. Toisekseen, nämä kuvat on otettu alaviistosta, niin että mallit näyttävät vielä pitemmiltä ja laihemmilta kuin ovat. Kolmanneksi, PhotoShopissa pystyy tekemään mitä vain." (SET: 22.)

Iisan puhe on erittäin kriittistä ja tiedostavaa. Hän osoittaa keinoja, joilla kuvia on muokattu ja yrittää näin sanoa siskolleen, että muotikuvat eivät ole realistisia eikä niitä kannata ihailla. Iisa nostaa esiin myös naisen "persoonallisen" ulkonäön: "Et sä miltään Barbielta halua näyttää, kai sä nyt haluat näyttää persoonalliselta?" (SET: 23.) Iisan puheessa on kaksi naisen vartaloa ja ulkonäköä kuvaavaa ydinsanaa, jotka hän näkee toisilleen vastakohtaisina: "luonnoton" ja "persoonallinen". Mallit ovat Iisan arvioimana "luonnottoman laihoja", vaikka heidät esitetään esikuvina, joita Katjakin ihailee. "Persoonallinen" sen sijaan merkitsee Iisalle "mallin" tai "luonnottoman" näköisen vastaakohtaa. Persoonattomuuden ikoni on mitoiltaan luonnoton Barbie-nukke.

Julia etsii naistenlehdistä apuvälineitä "uuteen elämäänsä". Hän aloittaa elämänsä "terveellistämisen" naistenlehtien vinkeillä, mutta vähitellen vähentää koko ajan syömistään ja lisää liikkumistaan. Ennen joulua Julia opettelee jumppaamaan naistenlehden vinkein: "Mä olen aloittanut kunto-ohjelmani. Mä aion jatkaa sitä jouluun asti ja katsoa sitten missä kunnossa olen." (IM: 36.) Joululomalla lihomisentunne johtaa uusiin, tiukempiin päätöksiin: "Uudeksi vuodeksi mä aion kehittää ohjelman, jonka teen joka päivä. Sellasen superohjelman, jossa on kaikki lihasryhmät ja rasvanpoltto ja kiinteytys." (IM: 107–108.) Kevättalven mittaan liikunta muuttuu tuntikausien juoksulenkeiksi ja useiden satojen toistojen lihassarjoiksi. Samaan aikaan syöminen kutistuu kiinankaaliin, omenoihin, veteen ja kevytjogurttiin, ja niihinkin rajoitetusti. Julian toiminta koostuu yleisistä nykykulttuurin ulkonäkö- ja terveellisyyskäsitteiden ja -diskurssien muodoista, joissa kauneuden, terveyden ja terveellisuuden mielletään toteutuvan syömisestä ja liikkumisen kautta. Kauneudessa Julia pitää keskeisinä kiinteyttä ja hoikkuutta.

Jonita Siivosen (2006: 227) mukaan naistenlehdissä on tulkittavissa fantasian ja realismin ristiriitaa. Fantasiaa edustavat selkeästi fiktiiviset jutut, mutta epäsuorasti fantasiaa tuotetaan myös ulkonäköön ja kulutukseen liittyvissä jutuissa. (Mp.) Julian kokemukset naistenlehtien maailmasta ovat pitkälti ulkopuolisen havainnoijan kokemuksia. Hänelle naistenlehtien naiskuva ja maailma näyttäytyvät fantasianomaisina vastakohtina hänen arjelleen. Julian havainnoissa korostuvat visuaalisuus ja erot Julian itsensä, Julian kohtaamien naisten ja naistenlehtien naisten ja heidän edustamansa naiseuden välillä. Kerronnan pienet tyyllilliset ja kielelliset keinot toimivat vihjeinä Julian havaintojen tulkinnassa sekä siinä, miten hän kokee itsensä.

Kymmenet naiset hymyilee mulle hyllystä, mä valitsen niistä yhden – – mä avaan kiiltävän naisen naaman ja selaan kirjavia sivuja, ihania naisia ja hyvinkammattuja miehiä niiden vierellä. (IM: 49.)

Missihiuksinen malli hymyilee mulle kirkkaansinisessä trikooasussa, sillä ei ole hiki. Mun naama stemmaa loistavasti vaaleanpunaisten verkkareiden kanssa, ja kun mä kyykkään peffoja, mun niska hikoilee. (IM: 36.)

Kummassakin esimerkissä naistenlehden toimiminen sukupuoliteknologian ulottuvuudessa on näkyvä. Lehtien kuvataan toistavan traditionaalista kauneutta sekä naisten ja miesten heteroseksuaalisia suhteita. Ensimmäisessä esimerkissä pureudutaan siihen, millaisia valtaosa naistenlehdistä lopulta on: homogeenista ja ulkonäköön keskittyvää naiskuvaavaa toistavia. Tätä pinnallisuutta symbolisoivat Julian havainnoimat kiiltävät kansilehdet hymyilevine naisineen. Lehtien kerrotaan selvästi myös korostavan heteropariasetelmaa. Naisten hymy, valkoiset hampaat ja adjektiivi ”ihana” toistuvat niin naistenlehtikuvauksissa, Julian kuvitelmissa kuin hänen unissaankin. Toistettuina ne rakentavat fantasian vaikutelmaa ja ovat ristiriidassa Julian todellisuuden kanssa: naistenlehdissä naiset hymyilevät ikuista hymyään huoliteltuina, kun taas Julian äiti ja kumpikin mummo elävät ruoanlaitto- ja pyykinpesukerrasta toiseen.

Samoin toisessa esimerkissä (ks. myös IM: 51) Julia vertaa itseään naistenlehdessä jumppaavaan naiseen. Naisen nimeäminen sekä malliksi että viittaaminen missiin ”missihiuksisena” korostavat naisen kulttuurisesti ideaalista kauneutta eksessiivisesti ja rakentavat eroa lehden naiskuvan ja Julian ja Julian kohtaamien naisten välillä. Äidistään Julia ajattelee: ”Sen hiukset on suorat ja tavalliset.” ” – – yhtäkkiä se näyttää ihan harmaalta, vaikka on vasta 37.” (IM: 69, 85). Adjektiivi ”tavallinen”, kuten myös ei-kirkkaat värit harmaa ja ruskea toistuvat kuvattaessa naisia, joihin Julia suhtautuu torjuvasti.

Sosiologi Sari Näre (2005) on tutkinut julkisuuden intimisoitumista, jolla hän tarkoittaa intiimien asioiden, esimerkiksi seksin, tuomista yhä enemmän julkiseen tilaan ja mediaan. Julkisuuden intimisoitumisen taustalla ovat yhtäältä kulttuurin feminisoituminen (myös Ruoho 2006: 181) ja demokratiakehitys, toisaalta kaupalliset markkinat. Kaupallisilla markkinoilla ja pornoistumisen myötä naisen ruumiista on tullut tärkeä hyödyke (Nikunen 2001: 21–22). Näre (2002: 251–268) pohtii intimisoituneen julkisuuden, kuten juuri naistenlehtien ja Julian anoreksian yhteyksiä. Näre (mts. 253) tukeutuu Daniel Schachterin (2001) implisiittisen muistin teoriaan, jonka mukaan kokemukset vaikuttavat ihmiseen tiedostamattoman tasolla. Seksuaalisesti vihjaileva ympäristö, jossa näkyy suuri määrä alipainoisia malleja, jättää jälkiä tyttöjen muistiin (Näre 2002: 253). Näre soveltaa Schachterin teoriaa melko suoraan Julian henkilöhahmoon. Hän esimerkiksi tekee tulkintoja Julian mahdollisesta mielen ”seduktiivisesta ärsykekuormituksesta” (mts. 260–261). Esimerkkinään Näre käyttää kohta, jossa Julia on ostanut naistenlehden ja lukee sitä: ”Kuukaudessa huippukuntoon – jokanaisen kunto-ohjelma ja ruokaohjeet”

”Unelmavartalo uudella laihdutusohjelmalla”. – – Mä luen ruokaohjeita ja jumppaohjelmia kunnes mua oksettaa. ” (IM: 49.)

Näin pitkälle menevä fiktiivisen hahmon realistinen luenta ja psykologisen lähestymistavan hyödyntäminen ei tunnu mahdolliselta, mutta voin silti yhtyä Näreeseen tulokinnan ytimeen: Julia kokee pahaa oloa lukiessaan lehteä, jota liikkumista ja syömistä koskevat ohjeet hallitsevat. Tämän lisäksi tulkitseen pahan olon Julian uupumukseksi tulevan laihduttamisen edessä sekä prolepsikseksi anoreksian pahenemisesta.

Ristiriitaisuus ja kaupallisuus ovat naisten kuluttajalehtien keskeispiirteitä. Yksi selkeimmistä ristiriitaisuuksista ovat lehtien samoissa numeroissa vuoroin esiintyvät liikunta- ja laihdutusvinkit ja herkulliset ruokareseptit. (Siivonen 2006: 226: 229–232; ks. myös Bordo 1993 & bulimistinen kulttuuri). Julian naistenlehden lukukokemuksessa ristiriita on hieman erilainen, mutta silti hyvin selkeä. Ensiksikin naisten maailma, jonka hän lehtien sivuilla kohtaa, ei ole sama kuin maailma, jossa hän itse elää. Toiseksi tuohon naistenlehtien naiseuteen pääseminen ei ole helppoa ja miellyttävää, vaikka se sellaisena esitetään.

Julia opettelee lehden ohjeet tarkasti, samaan tapaan kuin lukee kokeisiin (IM: 51). Sekä jumpatessaan että syödessään hän lukee ruokaohjeita. ”Mä katselen laihduttajan ruoka-ohjeita samalla kun treenaan peffalihaksia. Kevyt seitileike, tuoksuva kesäkeitto... annokset näyttää mauttomilta keskellä kirjavia sivuja.” (IM: 65.) Ristiriita ei ole niinkään lehden sisäinen kuin lehden laihdutusohjeiden ja Julian kokemuksen välinen: Jumppaaminen on raskasta ja hikistä, ja ruoat eivät täytä vatsaa saati edes maistu hyviltä: ”Luonnonjugurtti ei maistu miltään” (IM: 52). Julia on kuitenkin päättänyt laihtua, ja hän on valmis toimimaan sen eteen: ”Mä tiedän, että mulla on pitkä matka edessä, pitkä ja paskanen” (IM: 120).

Romaaneissa naistenlehtien naiskuvien vastaanottamiseen, jäljittelyyn, hyväksymiseen tai kritisoimiseen liittyy käsitys ”todellisuudesta”, joka muodostuu henkilöhahmojen itseään koskevista käsityksistä sekä muiden tyttöjen ja naisten elämästä. Bulimiansa ollessa pahimmillaan Anna (SL) matkustaa äitinsä kotimaahan Viroon. Virossa Anna on kokenut olevansa ”kotona”, ja parhaat lapsuusmuistot ovat äidin ja äidinäidin kanssa vietetyistä lapsuuden kesistä Haapsalussa. Viroon matkustamisella hän omien sanojensa mukaan yrittää palata lapsuuteensa ja etsiä sieltä vastauksia elämänsä ongelmiin.

Tätinsä kotona Anna lukee vanhoja naistenlehtiä. Anna alkaa etsiä ”totuutta” ja ”todellisuutta” naisten ja heidän maailmansa esittämisestä lapsuutensa Virossa. Hän haluaa tavoittaa virolaisen naisen ulkonäön neuvostoaikana. Sitä *Nõukogude naine* (suom. ’Neuvostonainen’) ei kuitenkaan näytä. *Nõukogude naine* oli kommunistisen ideologian puolesta puhuva naisille suunnattu lehti, jossa käsiteltiin naisten työ- ja perhe-elämää. Lehden perhekäsitys mukaili ideaa yhteiskunnan perusyksiköstä, jossa vanhemmat ovat töissä ja lapsista kasvaa aikanaan uusia työntekijöitä ja kommunismin jatkajia. Heteroseksuaalisuus esitettiin itsestäänselvyytenä. Lapsena lehti ei kiinnostanut Annaa ollenkaan, koska se esitteli vain naisia työssään ja erosi hyvin paljon länsimaalaisista naistenlehdistä:

– – tuskin ainuttakaan kokovartalokuva naisesta, tai ainakaan mitään sellaista, missä ruumiin muoto olisi näkyvässä, sen sijaan on naisia harava ja viikate kädessä, naisia ompelukoneiden äärellä – – vihdoinkin vuonna –86 kannessa on värikuva naisesta, jolla on kasvoissaan jotain, minkä voi tulkita meikiksi. – – Lääkäripalsta ei käsittele muita kuin lapsia koskevia asioita. Ruoka- ja neuleohjeita on joka numerossa, mutta ei yhtään dieetti- tai jumppaohjetta – – Sana työ taitaa olla useimmin käytetty, kauneus puolestaan vähiten, ura täysin tuntematon. (SL: 418–419.)

Naistenlehdet toimivat suhteessa vallitsevaan sukupuolisopimukseen eri tavoin lehti-tyyppin mukaan (Töyry 2006: 214). *Nõukogude naine* esitti naisen ahkerana työntekijänä sekä lapsista ja kodista huolehtivana äitinä. Neuvostoliitossa niin naisia kuin miehiäkin nimitettiin ”tovereiksi”, ja sekä naiset että miehet toimivat esimerkiksi poliittisissa tehtävissä ja miehiksi mielletyissä ammateissa (Annan oma äiti oli koulutukseltaan rakensinsinööri). Kuitenkin Annan lukeman lehden mukaan naisille kuuluivat myös niin sanotut traditionaaliset naisen tehtävät. Sukupuoliteknologiana *Nõukogude naine* yritti tehokkaasti tuottaa kuvia työhönsä tyytyväisistä naisista ja äideistä: ”Jokainen lypsäjä pitää työstään eikä halua mitään muuta, jokainen agronomi on tyytyväinen, kun saa tehdä parhaansa kolhoosin hyväksi – – ” (SL: 419).

Lehden suoran ideologisuuden vuoksi paikalliset naiset olivat kiinnostuneempia ”oikeista” naistenlehdistä, joita Annan äiti toi heille Suomesta. ”Varsinkin Burdat olivat haluttuja. Ja olivathan ne toisenlaisia, kiiltäviä ja värikkäitä.” (SL: 418.)⁶⁰ Samasta syystä Anna ei ollut kiinnostunut virolaisista lehdistä pienenä, kun taas aikuisena hän yrittää löytää niistä lapsuutensa naiset. Nyt hän katsoo suomalaisia, länsimaalaisia lehtiä kriittisesti: ”Suomalaiset naistenlehdet eivät enää minua kiinnosta, eivät varsinkaan nämä samat uudelleen, niissä Virpi Miettinen jää yhä kiinni jauhelihan varastamisesta ja Eva-Riitta Siitonen kertoo irrotettavassa laihdutusliitteessä, miten pysyä hoikkana.” (SL: 418.) Kommentti on osuvan ironinen ja se kuvaa länsimaisen naistenlehtikulttuurin tapaa luoda representaatioita, jotka toistavat tiettyjä asioita, tärkeimpänä naisten hoikkaa ulkomuotoa.

Kuten päähenkilö-kertoja Annan mukaan Neuvostoliitossa moni muu asia, myös naistenlehdet eivät kertoneet asioista lähellekään niin kuin ne Annan muistin mukaan olivat, vaan niiden antama naiskuva oli aivan erilainen:

Minä haluan nähdä teidän läskinne! Haluan nähdä teidän karvaiset säärenne ja lihakaupan työntekijän tahriintuneet takit! Haluan tähän teidän syyllänne, joista kasvaa karvoja ja räikeät meikkinne, joita ei näiden lehtikuvioiden mukaan ollut olemassakaan. Haluan eteeni teidän lyhythihaisista meikoista roikkuvat käsivartenne ja lihaan kiinni turvonneet sormukset! Tai sitten jonkun niistä tähtisilmistä, jotka kävelivät Viru-katua pitkin metallikantai-

60 Myös Oksasen romaanissa *Puhdistus* (2008) kerrotaan *Burda*-lehtien suosiosta virolaisten tyttöjen ja naisten keskuudessa.

sissa koroissaan ja lyhyissä hameissaan. Haluan nähdä jotain siitä, minkä muistan, mikä oli minun maailmaani! Jotain siitä, mitä etsin. (SL: 419–420.)

Annan lapsuuden Virossa kaikki lännestä tullut muovikasseista lähtien oli tavoiteltavaa. Anna itse on elänyt koko elämänsä kahden maan – ja kahden naisten todellisuuden ja maailman välillä. Hän on saanut muun muassa haluamiaan meikkejä ja vaatteita kyl-likseen, mutta nähnyt myös virolaisen naisen elämänpiirin. Virolaista *Nõukogude naine* -lehteä kuvaillessaankin Anna kertoo siitä suhteessa länsimaisiin naistenlehtiin.

Annan kokeman ja virolaisen naistenlehden esittämän välistä ristiriitaa voi lukea toiseuden ja vierauden kokemusten kautta. Virolaiset naiset olivat toisia suhteessa länsimaisiin naisiin. Annan lapsuuden naiset pitivät länttä muun muassa vapauden, rik-kauden, vallan ja yksityisyyden symbolina. Siksi suomalaisista muovikasseista saattoi tulla suosittuja käsilaukkuja. Anna puolestaan muistaa lapsuudestaan kaiken, mikä oli toisin kuin Suomessa. Virossa hän tunsi yhtä aikaa olevansa sekä kotona että vieraassa paikassa: ” – [naiset] menivät vain eteenpäin liian pienissä, kunnolla kinnaavissa sint-simekoissaan, joita minä tuijotin” (SL: 421).

Anna on kiinnostunut lapsuutensa naisten ruumiillisuudesta ja ulkonäöstä, joihin hän vertaa omaa ulkomuotoaan sekä länsimaisen kulttuurin naisen ruumiinkuvaa. Lapsuudestaan hän muistaa sekä työn kuluttamia ja ei-kauniita naisia että hyvin kauniita (nuoria) naisia, joita läpi teoksen kutsutaan tähtisilmiksi, millä viitataan prostituoituihin. *Nõukogude naisen* mukaan naisia oli vain yhdenlaisia: sitkeitä äiti-työntekijöitä. Neuvostovirolaisesta ajasta Anna löytää aikuisena paljon hyviä puolia mitä tulee naisen ruumiinkuvan tuottamiseen: ”Neukkulassa” naisen ruumis ei ollut samaan tapaan esineel-listetty ja markkinoitu kuin länsimaissa. Esimerkiksi naisten vaatekokoja oli vähän, ja vaatteiden perusteella ei voitu arvioida, ”minkälainen naisen vartalo keskimääräisesti oli tai tuli olla” (SL: 384). Naisen ruumiin ja ulkonäön tiukan kulttuurisen ideaalikuvas-
ton puuttuminen antoi tavallaan enemmän vapautta naisen ulkonäön toteuttamiselle siitä-kin huolimatta, että kaiken länsimaalaisen tavoittelemisen oli yleistä. Kontrollin puut-tumisen takia länsimaalaisesta näkökulmasta ”lihavat” naiset saattoivat kävellä kireissä sintsimekoissaan ja piikkikoroissaan ylpeinä. Annan muisteluiden naiset ovat vahvoja ja heidän vahvuutensa ei ole kiinni heidän ulkonäöstään, kuten länsimaissa: ”Naisia rintoi-neen, syylineen, kiloineen ja kauppakasseineen tukkimassa kadut, valtaamassa suojatiet, vyörymässä Tavarataloon ja tekemässä jonottamisen paikallisille mahdottomaksi – ” (SL: 420–421.)

Annan havainnot eroista naisten todellisuuksien ja heistä esitettyjen representaatioi-den välillä kertovat kulttuurisen naisen ja erityisesti naisellisuuden rakentamisesta. Ha-vainnot ovat tulkittavissa paitsi yleisenä neuvostoliittolaisten toimintatapojen kritiikkinä myös kritiikkinä naisten esittämistä kohtaan. *Stalinin lehmien* omaleimainen naistenleh-tien käsittely ohjaa huomioimaan muissa aineiston romaaneissa kuvatun naisten elämän ja länsimaisten naistenlehtien välisen ristiriidan.

Salaisessa keittokirjassa "naistenlehtitodellisuuden" esittämiseen kuuluvaa valtaa ja mediarakenteita pohditaan ironian, satiirin ja parodian keinoin. Kun *Stalinin lehmissä* päähenkilö-kertoja kritisoi eroa oman kokemuksensa ja naistenlehden esittämän välillä, *Salaisessa keittokirjassa* tarkastellaan sitä, miten kaikki naistenlehdessä kuvattu on harkittu ja kaupallisesti tuotettua valhetta.

Oili alkaa työskennellä "KAUNEUS & LAIHUUS" -nimisessä naistenlehdessä ja ratkoa lukijoiden vaikeuksia "Oilin ongelmat" -kysymyspalstalla. Lehteä kuvataan naisten kuluttajalehden irtokuvaksi:

– – KAUNEUS & LAIHUUS oli lehti, joka palveli asiakkaitaan kaikessa, mikä liittyi kauneuteen ja laihuuteen. Se ei tarjonnut dieettiohjelmia vain kevättälvella, vaan ympäri vuoden, joka numerossaan, eikä jättänyt lukijoita yksin niiden varaan, vaan järjesti laihdutus-, paasto-, pukeutumis- ja muuttumiskursseja, joiden parhaat oppilaat esiteltiin laihduneina ja muuttuneina lehden sivuilla, toisille kannustukseksi. Multimediat ky videoi jokaisen kurssilaisen harmaasta alusta säkenöivään loppuun saakka, ja jokainen voi ostaa videon kotiin tuliaisiksi tai lunastaa tukun valokuvia, jotka otettiin lehden studiossa kurssin päättäjäispäivänä. – Sitten meillä on nämä täysin ilmaiset palvelupalstat. Meillä on alan ammattilaisia, dieettiterapeutteja, kampaajia ja kosmetologeja joille ihmiset saa lähettää kuvansa ja kysyä neuvoja – – (SK: 103–104.)

Vähänkään naistenlehtiä seuranneessa lukijassa tekstikatkelman alku synnyttää intertekstuaalisen assosiaation *Kauneus & Terveys* -nimiseen naistenlehteen. Mahdollista esikuvaansa räväkämmin lehti on nimeltään "KAUNEUS & LAIHUUS".⁶¹ Kun terveys-sanan paikalle laitetaan laihuus, saadaan seuraavia tulkintoja: Kauneuden pari ei olekaan terveys vaan laihuus, ja laihuus sivuuttaa terveyden. Laihuus ja kauneus saavutetaan terveyden kustannuksella. Oilin työllistävän lehden nimen kirjoittaminen isoilla kirjaimilla on typografinen tehokeino, joka korostaa lehden sisältöä.

Naistenlehtien kaupallisuus on osa kulutusmarkkinoiden ylläpitämistä. Säilyttääkseen kiinnostavuutensa naistenlehtien on uusiuduttava koko ajan muuttamalla juttutyyppensä ja lukijoiden puhuttelutapoja sekä seuraamalla sukupuolisopimuksen muuttumista. Ulkonäköön ja muotiin liittyvät vaatimukset, joita lehden on välitettävä pysyäkseen myyvänä, vaihtuvat nopeasti, mikä takaa kulutusmarkkinoiden toimimisen. (Bordo 1993; Siivonen 2006: 242–243; Töyry 2006: 224–225; Utrio 2001.)

"KAUNEUTTA & LAIHUUTTA" ja sen tarkoituksperiä kuvataan alussa toiston avulla: keskeistä lehdessä on "laihuus" ja "laihuuden" tavoittelemine ja saavuttamine. Kuvauksessa ei turvauduta todellisten naistenlehtien eufemistisiin ilmauksiin kuten "hoikkuus", ja Oili itsekin puhuu "lihavalle lukijalle" "laihduuttamisesta" eikä esimerkiksi "painonhallinnasta" (ks. Bordo 1993: 189–191; Harjunen & Kyrölä 2007a: 23). Kat-

61 Tekstikohdan voi tulkita todella viittaavan *Kauneus & terveys* -lehteen, sillä kyseinen lehti alkoi ilmestyä jo vuonna 1956 (lehtitilaus.fi).

kelma jatkuu lehden oheistoimintojen kuvauksena ja pilkkaavilla sanakäänteillä: "Se ei tarjonnut dieettiohjelmia vain kevättalvella, vaan ympäri vuoden, joka numerossaan – –" Kuvauksen voi tulkita kritisoivan jatkuvaa ruumiin työstämistä toisin sanoen ruumisprojekteja, ruumisprojektien esittämistä mediassa sekä kuluttamista. Katkelman suora kuvaus laihuuden tavoittelemisesta mitä suurimmilla organisaatioilla saa pohtimaan, missä nykyhetken laihdutusmarkkinoilla mennään.

Salaisessa keittokirjassa luodaan tulevaisuuden skenaarioita, jotka tänä päivänä näyttävätkin olevan totta. Ulkonäköön käytetään yhä enemmän rahaa ja erilaisia palveluja, ja "muuttumisleikit" (useimmiten laihduttaminen ja vaate-, meikki- ja hiustyylin vaihtaminen) ovat monien naistenlehtien vakiomateriaalia (esim. Eskola 2011; Laane 2011; Luchtanen, Laitti & Parkkinen 2011; Wallenius 2011). Naistenlehtien sukupuolta tuottavaa ja "juurruttavaa" representaatioteoriaa pyritään osoittamaan teoksessa kritisoinnin kautta. De Lauretis peräänkuuluttaa sellaisten tilojen etsimistä, joita ei vielä ole representoitu representaatioissa, diskursseissa ja sukupuolijärjestelmässä. (de Lauretis 1989: 3, 12–13, 18, 20, 25–26 & 2004: 38, 47).

Salaisessa keittokirjassa parodia ja satiiri toimivat keinoina kritisoida sekä toistaa toisin naistenlehtien tuttuja naisten ja naisellisuuden esittämistapoja. Kertoja-Oilin pohdinnoista paljastuu tarinan edetessä, että koko lehti on alusta alkaen ollut huijausta kaupallisen hyötymisen tarkoituksessa. Edes Oilin lehteen laitettava kuva ei ole hänen omansa, koska Oilihan on lihava eikä siksi olisi uskottava naisille suunnatun kysymyspalstan vetäjänä. *Salaisen keittokirjan* tyyliä voi yleisesti luonnehtia parodiseksi. Oilin työllistävää lehteä ja Oilille kirjoittavia naisia luonnehtivissa tekstikohdissa kärjekkyyttä on terävimmillään. Naiset kirjoittavat jostakin ulkonäköön liittyvästä ongelmastaan kuten näppylästä tai hikoilevista jaloista, vaikka oikeat ongelmat koskevat jotakin ihan muuta, kuten väkivaltaista ja sairaalloisen kontrolloivaa aviomiestä. Kirjoittajat syyttävät ongelmistaan ulkonäköseikkoja, ja Oili vastaa antamalla parannusohjeita niihin. Näin Oili muistelee erästä hänelle kirjoittanutta naista: "Jalkasi alkoivat hikoilla yhtäkkiä, samana päivänä kun miehesi pakotti sinut aborttiin" (SK: 109).

Näkökulma on koko ajan naisten. Palstalle kirjoittavien naisten ongelmien kautta nousee esiin myös heteroseksuaalisuus, sillä ongelmat liittyvät usein naisten ja miesten suhteisiin ja heteroseksuaaliseen ydinperheeseen. Takanaan Oililla on miehen johtama lehtikonsepti. Miesten ja naisten suhteita naisten arjessa sekä lehtikonseptin pyörittämisessä luonnehditaan hierarkkiseksi: Ensinnäkin ovat yksilömiehet; kumppanit, jotka esimerkiksi pahoinpitelevät naisia kodissa yksityisen piirissä. Toisaalta on rakenteellinen kauneusbisnes, jonka vihjataan "KAUNEUS & LAIHUUS" -lehden miespäätoimittajan hahmon kautta olevan miehistä. Kuitenkaan ongelmapalstalle kirjoittavat naiset ja Oili palstan pitäjänä eivät ole vain ideaalien "uhreja", vaan aktiivisesti mukana niiden tuottamisessa ja ylläpitämisessä. Oili kertoo suoraan omasta toiminnastaan:

Minä pumppasin kaiken irti hakatuista vaimoista, loppuunajetuista kotiäideistä, huutavista nuorista, huijasin, petkutin ja kuittasin rahat. Kun tuomioni julistettiin, minun paik-

kani ja palstani peri joku muu ja Veli-Petteri lihottaa Multimediat ky:n tilejä järjestämällä kauneusleikkaussafareja yhdessä yläkerran lääkärikeskuksen kanssa. (SK: 112.)

Olenneista esimerkissä on se, miten ”kauneuden” tuottamiseen liittyvää kaupallisuutta ja epärehellisyttä kuvataan ilmiöksi, joka jatkuu, vaikka tekijät vaihtuisivat. Lehden päätoimittajan Veli-Petterin kauneusleikkaussafarit eivät nekään kaksikymmentä vuotta romaanin ilmestymisen jälkeen tunnu niin absurdeilta, kun kauneusleikkaukset tai kauneuskirurgia (niin ikään eufemistinen ilmaus) ovat koko ajan lisääntyneet. Puhe lääkärikeskuksen mukaantulosta on sekin onnistunut visio lääketieteen valjastamisesta ”kauneuden” tuottamiseen enenevässä määrin. (Kinnunen 2008.) Kauneusleikkauksethan ovat tuottoisaa liiketoimintaa.

Oili elää naistenlehden kulisissa ja tuottaa jatkuvasti ulkonäköistä naiskuvaa. Oilin oma ulkomuoto on hyvin kaukana hänet työllistävän ”KAUNEUDEN & LAIHUUDEN” ideaaleista. Siten Oili hahmottaa selvään kaksi naisia koskettavaa ”todellisuutta” ja elää kummassakin. Naistenlehtiin liitetty ristiriitaisuus nousee jälleen esiin: niin lukijoiden elämänkohtalot, Oilin oma elämä kuin ”KAUNEUDEN & LAIHUUDEN” markkinoinnissa naiskuvakin ovat ristiriidassa keskenään. Ongelmapalstalle kirjoittavat naiset ja Oili yrittävät toteuttaa ideaaleja, mutta kuten ruumisprojektien ydin, on lehdenkin idea lopulta siinä, että kaikkia ideaaleja ei koskaan voi täydellisesti saavuttaa. Teoksessa ennakoidaan myös varsin oikeaan osuen sitä, että naisten ulkonäköongelmat koskettavat tulevaisuudessa myös miehiä: ”Jos sinulle tulee KAUNEUS & LAIHUUS, voit todeta, että miliumit, märät jalat, couperosa ja selluliitti vaivaavat edelleen maamme naisia ja luultavasti yhä uhkaavammin myös miehiä” (SK: 112).

4.5. USKONNOLLISUUS JA MYYTTISYYS SYÖMISHÄIRIÖISTEN RUUMIINKUVAUKSISSA

Syömishäiriöisyyttä tarkastellaan usein syiden sekä syömishäiriöiselle käyttäytymiselle asetettujen tavoitteiden kautta. Kaikkien syömishäiriökuvausten kirjo (siis sekä syömishäiriöromaanien että muun aihetta eri tavoin sivuavan kaunokirjallisuuden) on suuri. Tutkimusaineistoni sisältää kuvauksia, joissa korostetaan syömishäiriöiden uskonnollisia ja myyttisiä sävyjä, jotka liittyvät teosten kieleen kuten sanavalintoihin (M, IM), syömishäiriöiden syiden tarkasteluun ja pohtimiseen (SET) sekä syömishäiriöisen omaan kokemukseen sairaudestaan (SL), jolloin syömishäiriö nähdään itsen ulkopuolisena voimana, joka päättää sairastuneen puolesta.

Heilalan mukaan anoreksiakuvauksiin liitetään usein jopa sen ”kauhistuttavuuden sivuuttavaa, ihannoivaa, ylevöittävää, lyyristä ja eteeristä esteettisyyttä. Anoreksiaa koskevat kirjoitukset ”hakevat luontevasti runollisia, yliaistillisia ja -maallisia sävyjä, kun taas bulimiasta kirjoitetaan ronskimmin, karummin, usein mustaa huumoria viljellen.”

(Heilala 2006: 138.) Heilala tukeutuu saksalaisen anoreksiaa ja bulimiaa sairastaneen Marya Hornbacherin omaelämäkerrassaan esittämiin ajatuksiin anoreksiaan ja bulimiaan suhtautumisesta. Hornbacher pohtii myös syömishäiriöiden myyttisyyttä ja uskonnollisuutta ja uskonnon vaikutuksia:

Hoidossa ja muualla maailmassa bulimiaa pidetään anoreksiaa vähempiarvoisena niin lääketieteellisessä vakavuudessaan kuin ihailtavuudessaankin. Tietysti bulimia antaa myöten lihan houkutuksille, kun taas anoreksia on saanut pyhän voitelon, joka siirtää sen tyystin pois aineellisesta maailmasta. Bulimia herkistää korvansa hedonistisen roomalaiskauden nautinnoille ja mässäilylle, anoreksia keskiajan lihankidutukselle ja vapaaehtoiselle nälän näkemiselle. Bulimikot eivät yleensä kanna otsassaan luurangonlaihan vartalon poltinmerkkiä. Heidän itsekidutuksensa on salaisempaa ja syyllistävämpää kuin anorektikkojen, joiden näivettyneitä vartaloita ihaillaan kauneuden ruumiillistumina. Sormien kurkkuun pistämisessä ja sen jälkeen ryöpsähtävässä yryssä ei ole mitään naisellista, herkkää eikä ylistettävää. Lihan kieltäminen ei kuitenkaan ole vain vuosisatoja kestäneiden omituisten ajatusten huipentuma naisten hennon aistikkaasta luonteesta vaan myös uskonnon ja kulttuurin ihanteiden aktiivinen toteutuma. (Hornbacher 1999: 187–188.)

Anoreksiassa kurinalaisuus sekä jossakin sairauden vaiheessa ideaaliruumista lähellä oleminen voivat herättää arvostusta. Bulimiaa sairastavalla taasen ei ole anorektista itsekieltäytymistä, ja useimmat bulimikot ovat normaali- tai ylipainoisia. Ironisesti Hornbacher katsoo anoreksian kaltaisen käyttäytymisen nähtävän pyhänä ja itsekurin suhteen arvostettuna keskiajan kristillisen kulttuurin tapaan. Sarah Sceatsin mukaan nykyisessä anoreksian arvostuksessa on nähtävissä näennäinen uskonnollinen vivahde, kun perfektionismia ja henkilökohtaista vapautumista etsitään oman ruumiin muodon manipuloinnin kautta (Sceats 2000: 67).

Siskoni, enkelinluinen tyttö, Madonna ja Ihana meri viittaavat jo nimissään uskonnollismyyttiseen kuvastoon. Nimeämisen tasolla teoksissa käytetään haurauden, puhtauden, viattomuuden sekä välillä ylevyyden ja tavoittamattomuuden merkityksissä enkeliä ja muita myyttisiä hahmoja:

Katja oli laiha. Enkelinluut pistivät esiin puseron alta. (SET: 80.)

Mutta musta tulee laiha, kaunis, ja vahva, täydellinen, lumienkeli, vesikeiju, jääprinsessa, jota kukaan ei voi koskettaa... (IM: 108.)

– Nyt lepää vain, nukut vain, älä mieti mitään. Ihan rauhassa vain, pieni enkeli (IM: 157).

Lisa (SET) vertaa ja arvottaa nykyajan anorektikoiden ja keskiajan pyhimysten käyttäytymistä:

Ilja oli keksinyt, että pyhimykset olivat kuin anorektikot. Pyhä Ursulakin paastosi kunnes näytti keuhkotautiselta kalpeine kasvoineen. Silloin Lisa ei ollut ajatellut sitä sen enempää. Nyt hän ajatteli, että Ilja oli oikeassa. Mutta pyhimykset sentään etsivät jotain, mikä heidän mielestään oli totuus... Anorektikoiden nääntymisessä ei sen sijaan ollut mitään järkeä! Eivät he siitä viisaammiksi tulleet, eivätkä myöskään nähneet näkyjä! (SET: 131.)

Lisan pohdinnan mukaan kieltäytyminen on jossakin määrin ymmärrettävää, jos on jokin tavoite, kuten uskonnollisen "totuuden" löytäminen. Pelkkä ruumisideaalien tavoittelu ei Lisan mielestä ole riittävä syy syömättömyydelle. Vaikka Lisa hahmottaa jo tarinan alussa, että nykyisin syömiseen kiinnitetään paljon huomiota, ja tuo sama "pakkomielle" tuntuu olevan varsin yleinen (SET: 10–11), käsittää hän Katjan anoreksian kauan vain tyttöjen pinnallisena ulkonäköön liittyvänä käyttäytymisenä, ja vasta myöhemmin hän alkaa hahmottaa muita mahdollisia taustatekijöitä ja anoreksian osana laajempaa syömismonimutkaista nykykontekstia.

Rättyä (2007: 59) kuvaa Marjatan haluttomuutta osallistua initaatoriittiä muistuttavaan rippikouluun, joka liittyy aikuistumiseen ja seksuaalisuuteen siirtymiseen ("naimaluvan" saaminen).. Konfirmaatiojumalanpalveluksen ehtoollinen herättää symbolisesta sävystään huolimatta Marjatassa hyvin vahvoja abjektikokemuksia.

Kaksi pappia jakoi ehtoollista ja seurakunta veisasi. – Kristus syödään, Kristus juodaan, kun on itse läsnä hän Sanan kautta, salaisesti yhtyy viiniin, leipähän. Itsensä hän syntisille tarjoaa leiväks elämän... Marjattaa värisytti. Hänen mielikuvansa laukkasivat jo valtoimenaan, ja ehtoollispöydässä syötävä ja juotava Kristus kuvotti häntä. Kirkon pitkäperjantainen ankuruus ja raskas syntisäkin vetäminen puistatti ja koko ehtoollinen tuntui nyt vain kannibalisilta, ahdistavalta veren juomiselta. (M: 77.)

Anna (SL) nimeää bulimiansa jumalalliseksi Herraksi, jota ilman hän ei olisi mitään, koska ilman bulimiaa hänellä ei olisi tavoittelevaansa täydellistä naisenruumista, jonka hän mieltää kaikista tärkeimmäksi asiaksi. Suhde Herraan on valtasuhde: Anna kokee, että hän itse ei omista ruumistaan, vaan Herra omistaa sen, vaikka vastineeksi Anna saakin täydellisen ruumiin. Sekä ruumis että Herra, täydellisen ruumiin mahdollistaja, ovat Annan palvonnan kohteita.

Tämä ruumis oli Herrani koti. Minun ruumiini ei voinut olla kotini, sillä minulla ei ollut sielua, joka olisi tarvinnut lihallisen kodin. Minun ruumistani asui joku muu, sen siivouksesta ja muodosta päätti Herrani, joka oli tehnyt siitä täydellisen näköisen. Minusta itsestäni ei siihen olisi ollut. (SL: 316.)

Olen ollut siinä hyvää 14 vuotta, eikä kukaan ole huomannut, ellen itse ole kertonut, mutta siltikään ei kertomaani haluta nähdä. Tai jos nähdäänkin, sen edessä ollaan avuttomia. Niin mahtava on Herrani ja luojani, ja niin otollinen minä olen Herralleni, jonka vahvassa syleilyssä naisenlihani kukoistaa, jos vain tottelen ja kunnioitan Herraani hyvin. Silloin Herrani antaa minulle sen, mitä haluan, täydellisen naisenruumiin, täydellisen minulle, täydellisen Herralleni, täydellisen maailmalle. Ja täydellinen naisenruumis tekee minusta täydellisen naisen. Hyvän naisen. Haluttavan naisen. Älykkään ja kadehdittavan naisen. Sen jota katsotaan. Sen jota ihaillaan. *Beauty hurts, baby.* (SL: 8.)

Ihanan meren tärkein subteksti on Edith Södergranin runo *Ihmeellinen meri* (*Det underliga havet*, 1916/1992). *Ihmeellinen meri* aloittaa teoksen ja muodostaa tärkeän tulkinallisen kehyksen koko romaanille. Södergranin runossa tarkastellaan taianomaisin sanakääntein ihmeellistä, mutta pelottavaa merta, jossa ui ”kummallisia kaloja”: ” – – mutta ihana⁶² meri on vaarallisin nähdä,/ se herättää tulevien seikkailujen janon:/ mitä on tapahtunut sadussa, on tapahtuva/ minullekin.” (Poutanen 2001: 5 < Södergran 1916.)

Södergranin runous on aikaansa nähden varsin radikaalia ja feminististä, ja joitakin hänen runojaan voi pitää rohkeina tutkielmina naiseudesta (esim. runo *Prinsessa*, [*Prinsessan*], 1925/1992: 141). Södergranin laajasta tuotannosta tulee *Ihanan meren* uskonnollisia ja myyttisiä sävyjä tarkasteltaessa huomioida myös muutamia muita runoja.

Vierge Moderne -niminen runo vaikuttaa olevan pohjana Julian haluna pysytellä sukupuolettomana tai nimenomaan alistettujen naisten joukkoon kuulumattomana, jonkilaisena epäinhimillisenä ja muiden ihmisten yläpuolella olevan olentona. Halussaan olla yksin ja jäädä sukupuolikategorioiden ulkopuolelle tai olla ei-nainen, epäseksuaaliseksi tulkittava nuori poika, Julia jättäytyy vahvasti naisten ja miesten muodostamien heteroparien ja perheiden ulkopuolelle, minkä voi lukea kaksijakoisen sukupuolikäsityksen ja heteroseksuaalisen matriisin tai hegemonian kritiikkinä. Toisaalta niin Julia kuin Södergranin runon minäkin näkevät naisten huonon aseman sekä tyttöyden/naiseuden yhtäaikaisen ristiriitaisuuden ja moninaisuuden mahdollisuudet. Kohdan voi tulkita myös siten, että tyttöjen ja naisten odotetaan kulttuurisesti olevan joustavia ja sopeutuvan lukuisiin positioihin. Enwald (1999: 207) luonnehtii södergranilaista ”nykyajan neitsyttä” sellaiseksi, jossa yhdistyvät hyvä ja paha, ”huora”⁶³ ja madonna, objekti ja subjekti, mies ja nainen.

62 Alkuteoksessa (1916/1992: 86) käytetään adjektiivia ’grann’, jonka suomenkieliset vastineet ovat ’kaunis, komea, korea, korea, pramea, riemunkirjava, upea ja värikäs.’ Runon alun värien kuvaukseen tuntuisi sopivan paremmin esim. riemunkirjava tai värikäs. Tulkintani perustuvat kuitenkin *Ihanassa meressä* siteerattuun suomen-nokseen (Uno Kailas, 1929), eivät alkukieliseen teokseen. Muuten olen etsinyt subtekstejä sekä ruotsinkielisistä että suomenkielisistä runoista.

63 Minulle ajatus ”huorasta” merkitsee tyhjää kategoriaa. Nimitystä voidaan käyttää melkein missä yhteyksissä tahansa ja aina edes naissukupuoli ei ole välttämätön ehto ”huoraksi” nimeämiselle. Tahdon käyttää ”huora”-sanaa aina lainausmerkeissä osoittaakseni, että minulle se on sisällyksetön kategoria eikä se ole minun kieltäni. Tämä on osa feminismiäni ja poliittinen ratkaisu. Kiitän lämpimästi professori emerita Kaija Heikkistä avaavista keskusteluista muun muassa ”huoran” kategoriaan sekä naisen ”maineeseen” liittyen.

*En minä ole nainen. Olen neutri./ Olen lapsi, hovipoika ja rohkea päätös,/ olen naurava
häiwen helakanpunaista/ aurinkoa.../ Olen kaikkien ahnaitten kalojen verkko,/ olen malja
kaikkien naisten kunniaksi,/ olen askel kohti sattumaa ja perikatoa,/ olen hyppy vapauteen
ja omaan itseen.../ Olen veren kuiske miehen korvassa,/ olen sielun vilu, lihan kaipuu ja
kielto,/ olen uusien paratiisien portinkilpi./ Olen liekki, etsivä ja röyhkeä./ Olen vesi, syvä,
mutta uskalias, polviin saakka,/ olen tuli ja vesi rehellisessä yhteydessä,/ ilman ehtoja. (Sö-
dergran 1916/1980:56).⁶⁴*

*Mä vannon itselleni, etten koskaan tuu tollaseks, että mä teen itsestäni androgyynin, nuo-
ren pojan tai lihaksikkaan enkelin, että mä vaikka tapan itseni ennemmin kuin rupean
naiseksi (IM: 125).*

Södergranin runot *Jag (Minä)* (1992: 50) ja *En strimma hav (Häivähdys merta)* (1992: 51) voi myös tulkita *Ihanan meren* subteksteiksi. Niissä kehitellään ideoita ulkopuolisuudesta ja yksinäisyydestä. Romaanin alusta loppuun kulkee runo, joka kuvaa Julian omaa koke-
musta itsestään mustaan veteen uppoavana, raatelevien haiden saaliina. Runon minä on siis sama kuin muun kerronnan minä Julia. Muutaman kerran tosin runon minä, onkin ”me”, minkä voi kunkin kohdan mukaan tulkita tytöiksi ja naisiksi yleensä tai anoreksiaan sairastuneiksi tytöiksi, joihin Julia kuuluu tai sitten ”me” voi ilmaista Julian ja hänen perfektionistisuutensa ja anoreksian lähtökohtien yhteyttä. Runo noudattelee Julian sairauden etenemistä: kun anoreksia on pahimmillaan, runon kuvat ovat kaikista väkivaltaisimpia. Julian kokemusta kuvaavat runokohdat on kirjoitettu kurstiivilla, ja ne esiintyvät yleensä yöllä.

Aivan tarinan alussa ensimmäiset runosäkeet toimivat prolepsiksena, jossa Julia ja muut (sairastuvat) tytöt kuvataan ennen varsinaista sairastumista ja empivinä:

*Me seistään ja katsotaan merta. Se on hopeinen ja/ musta ja jatkuu ikuisesti. Ei merta voi
vihata, ei sitä/ voi unohtaa. Ja silti... niin nopeasti ja niin hiljaa.../ kuin kuunsäde veden
pinnalla. (IM: 7.)*

Sairauden edetessä runon ”me” muuttuu pian minäksi, mikä kuvaa hyvin Julian eris-
täytyneisyyttä ja yksinäisyyttä omassa sairaassa maailmassaan. Synkät ja väkivaltaiset
runokuvat kuvaavat anoreksian olemusta: yksinäisyyden lisäksi, pelkoa, toimintakyvyt-
tömyyttä ja kuoleman läheisyyttä:

*Mä ajelehdin pitkin meren pohjaa enkä hengitä enää. Ne [hait] näykkii mun varpaita ja
sormenpäitä, suolavesi kirvelee mun verisiä haavoja. (IM: 167.)*

64 Kursivoinnit minun.

Anoreksian edetessä kerronta muuttuu muutenkin realistisesta yhä enemmän lyyrisiä kuvia sisältäväksi, unenomaiseksi ja tajunnanvirtamaiseksi kerronnaksi. Lyyrisyydessään teksti muuttuu loppua kohden myös sangen väkivaltaisiksi kuvia sisältäväksi. ”Mutta mä olen juossut liian pitkälle mustan veren mustaan mereen enkä enää muista, mistä tulen. Tie hämärtyy ja ilta laskee harson mun kuolleille hiuksille.” (IM: 156.)

Julia käy hyvin lähellä kuolemaa. Kerronnassa jopa vihjaillaan siitä, että Julia todella kuolisi. Kohta, jossa Julia kuulee vanhempiensa puhuvan hänestä ja ajattelee: ”Mä nään ne mun huoneen oven raosta ja musta tuntuu kuin olisin jo kuollut ja kuuntelisin haamuna vanhempieni muistelua” (IM: 147). ”Jo” johdattaa tulkitsemaan virkkeen siten, että Julia todella kuolee. Viimeisiltä sivuilta alkaa lyhyiden kirjoitusten sarja, jonka voi tulkita siten, että Julia makaa sängyssä ja tekee kuolemaa, mikä on suhteessa myös Södergranin (esim. 1992: 62–63, 144–145) sairaus-aiheisiin runoihin.

Mussa ei ole enää voimaa taistella tätä vastaan, mä haluan luovuttaa, antaa kaiken valua pois, kuolla jos mun täytyy. Mä en enää jaksa. En jaksa. KE 10.8. 19:00 Mä nukahdan. TO 11.8. 19:30 Mä nukun tän pois. SU 14.8. 19:35 Näen unta elämästä ja aurinkoisista sunnuntai-iltapäivistä. TI 16.8. 19:45 Ja unissa kaikki on mahdollista. TO 18.8. 19:50 Mä kuljen sieluni pölyisessä talossa ja avaan ikkunoita. LA 20.8. 20:00 Aurinko paistaa suoraan mun päälle. TI 23.8. 20:10 Peilissä näkyy pehmeä varjo. PE 26.8. 20:15 Rakas. SU 28.8. 20:30 Anna anteeksi. (IM: 181–182.)

Tekstin aukkoisuus ja äärimmäinen lyhyys korostaa kuvaa Juliasta voimattomana ja hourailevana vuodepotilaana. Vähiin lauseisiin sisältyy paljon: Julia luovuttaa sekä fyysisesti että psyykkisesti eikä pysty enää mihinkään muuhun kuin lepäämiseen. Hän pohtii sitä, kuinka hän on tuhonnut elämänsä, uneksii sairaudesta vapaasta elämästä ja pyytää anteeksi itseltään, henkilöltä, joka hän olisi voinut olla ilman anoreksiaa.

Lopussa kahden viimeisen päivän merkinnät ovat kaikessa valoisuudessaan, yliluonnollisuudessaan ja positiivisuudessaan räikeä vastakohta väkivaltaisille runokuville ja edellisen katkelman heikkoudelle. Runo muuttuu valoisammaksi kuin kertaakaan aikaisemmin, ja mukaan tulee myös yliluonnollinen:

MA 29.8. 20: 45

Jumala on valinnut mut. Se on vienyt mut tulen läpi ja hymyillen ohjannut mut veden äärelle. Mä en tiedä miksi enkä haluakaan. Mun elämä on nyt tässä, sydän tulisia arpia täynnä enkä mä silti ole oppinut mitään. Vaan sen, että eniten on pelättävää itseään, sillä kukaan ei voi satuttaa sinua niin kuin sinä itse. Että on vaan rakastettava itseään vähän enemmän ja vähän vähemmän, että voi elää. Huomenna mä lähdän matkaan enkä koskaan enää palaa. Mutta vaikka mä juoksen vesien syvyyksiin ja taivaan sydämeen, mä olen silti aina minä. Siksi ainoa, mitä pelkään, olen minä. (IM: 182–183.)

Södergranin useampikin runo sisältää sanoja ja säkeitä, joilla voi tulkita olevan kytköksiä edellä siteeraamaani *Ihanan meren* kohtaan. Esimerkiksi runossa *Min själ* lyyrinen minä pohtii: "Min själ kan icke berätta och veta någon/ sanning,/ – – min själ kan icke minnas och försvara,/ min själ kan icke överväga och bekräfta – –" (Södergran 1992: 101). Samantyyppisiä ajatuksia esitetään runossa *Livet*: "Livet är att förakta sig själv/ – – Livet är att vara en främling för sig själv/ och en ny mask för varje annan som/ kommer./ Livet är att handskas vårdslöst med sin egen/ lycka/ och att stöta bort det enda ögonblicket,/ livet är att tro sig var svag ovh icke våga. (mts. 122.)

Julian omien sanojen mukaan sairaus on hänessä itsessään, ja se voi vaikka uusiutuakin. Siksi hän ei enää lupaa mitään itselleen. Teoksen lopussa on yhtymäkohtia sekä *Raamatun* teksteihin ja kielikuviin (tuli, "veden äärelle") sekä sanomaltaan sama ristiiriittäisyys kuin *Vierge Modernessa*; Julia sanoo olevansa monia päinvastaisia asioita. Hän ei ensisijaisesti ole tyttö tai nainen, vaan "minä" eli jotakin muuta tai paljon enemmän kuin sukupuolensa. Teoksen lopussa ovat lisäksi samat runosäkeet kuin runon alussa. Tämä alleviivaa sitä, kuinka anoreksian uusiutumisen mahdollisuus on aina olemassa tai että jokainen on aina jossakin suhteessa "epänormaaliin" syömiseen. Teoksen viimeiset sanat yksinään viimeisellä sivulla ovat: "God is a Girl", joka on erittäin voimakas feministinen toteamus länsimaisessa kristinuskon sävyttämässä maailmassa ja kulttuurissa, jossa Jumalaa on aina pidetty miehenä siitäkin huolimatta, että feministiteologit ovat osoittaneet, että esimerkiksi "Isä", josta *Raamatussa* puhutaan, on metafora, joka ei viittaa Jumalan sukupuoleen. Toisin kuin *Stalinin lehmien* Annan bulimia on hänen Herransa, *Ihanassa meressä* Jumala onkin tyttö, jonka voi tulkita sen vuoksi ymmärtävän Juliaa.

5. SEKSUAALISUUS, TYTTÖYS, NAISEUS JA SYÖMISHÄIRIÖT

Mistä minä pidän. Mitä haluan hänen tekevän minulle. Mitä haluan tehdä hänelle. Ikään kuin voisin sen tietää. Mistä minä pidän. – – En minä tiedä. Mikä kiihottaa minua. Mutta enhän minä tiedä. – – Painoin kädet korvilleni. En halunnut kuulla enää yhtään kysymystä. En osannut vastata yhteenkään. Käsitin kyllä jotenkin sen, että minun pitäisi kyetä siihen. Ei Hukka muuten kyselisi niitä noin luonnollisesti. Minun pitäisi. Minä en osannut. Kuka minä? Tämä ruumis? Mitä tekemistä sillä oli minun kanssa tai minulla sen kanssa? Miksi kysyä tuollaisia kysymyksiä? Mitä väliä sillä olisi, kun joka tapauksessa en osaisi vastata? (Sofi Oksanen: Stalinin lehmät 2003: 307–308.)

Sukupuolitetun ruumiin tarkastelusta siirryn sukupuolitetun seksuaalisen ruumiin tarkasteluun. Seksuaalisuudesta puhuttaessa unohdetaan usein seksuaalisuuden toteuttamisen konkreettinen ulottuvuus, ruumis. Ruumiin kokeminen on merkittävä osa seksuaalisuuden ja seksuaalisen ruumiin ruumiskokemusta ja ruumiinkuvaa. Ulkoapäin henkilöhahmoihin kohdistuu seksuaalisuuden määrittelyjä nimenomaan reproduktio-ruumiin kautta. Suuri osa seksuaalisuuden tutkimuksesta keskittyy ruumiin fysiologiaan ja anatomiaan seksuaalisessa kanssakäymisessä; ruumiit mainitaan teksteissä itseltään selvinä materiaalisina edellytyksinä. Seksuaalista ruumista kokonaisuutena, ei vain biologisena ”koneena”, on tutkittu, muuten kuin nais- ja sukupuolentutkimuksessa/feministisessä tutkimuksessa, melko vähän. Fyysisiä reaktioita painottava seksuaalisuuden lähestymistapa hahmottelee seksuaalista ruumiista sangen mekaanisesti huomioimatta esimerkiksi naisen ja miehen ruumiiden ”samankaltaisuutta” ja edelleen konstruoi vain toisiaan täydentäviä heteroseksuaalisia heteroruumiita. (Juvonen 2006: 71–74.)

Romaanien tyttö- ja naishahmojen seksuaalisuuden representaatioiden ylämääreenä on heteronormatiivinen heteroseksuaalisuus, vaikka siinä voi lukea myös joitakin säröjä. Ensimmäisessä yläluvussa tarkastelen tytön ja naisen seksuaalisuutta, joihin sisältyvät seksuaalisen kanssakäymisen kokeilut, seksuaalisuuden kieltäminen, seksuaalisen halun pohdinta sekä henkilöhahmojen äitien seksuaalisuus. Toisessa yläluvussa pohdin seksuaalisuuden rakentamista. Seksuaalisuuden rakentaminen tapahtuu yhtäältä seksuaalisuuden sekä sukupuolisuuden kieltämisenä, häivyttämisenä tai torjumisena laihduttamalla, toisaalta moninaisina seksuaalisina positioina.

Kolmannessa yläluvussa keskityn seksuaaliseen väkivaltaan, jota tutkin seksuaalisen väkivallan jatkumon käsitteen⁶⁵ kautta henkilöhahmojen vanhempien suhteessa sekä henkilöhahmojen omissa kokemuksissa.

Seksi- ja seksuaalisuuskeskeisyys eivät ole uusi ilmiö ja vain nykykulttuurin tai vaikkapa nykymedian keskeispiirre, vaan seksuaalisuuden ja seksin keskeisyys on yhdistettävissä jo 1700-luvun modernisoituvaan yhteiskuntaan. Yhtä aikaa seksuaalisuus on mielletty salaisena pidettäväksi asiaksi, vaikka sitä koskeekin niin sanottu puhumisen pakko jonka mukaan jokaisen tulisi aina ja kaikkialla kyetä puhumaan omasta seksuaalisesta suuntautumisestaan ja seksistä. (Foucault 1998: 17–18, 30–32, 117–118; Karkulehto 2006: 44–46.)

Ronkainen (2008: 78) pohtii seksuaalisuutta moninaisena myyttisten tarinoiden ja ikonisten kuvien kautta merkityksellistyvänä elämänalueena. Myyttis-tarinallisesti seksuaalisuus kiteytyy hänen mukaansa joidenkin kulttuurisesti keskeisten arvojen kuten sallitun ja ei-sallitun, likaisen ja puhtaan, oikean ja väärän sekä lapsuuden ja aikuisuuden jaotteluiden kautta. Seksuaalisuuteen kuuluvat muun muassa toiveet, odotukset, tunteet, nautinto, mutta toisinaan myös itsensä kuolettaminen ja tunteettomuus. (Mp.)

(Suomessa) yleinen keskustelu seksuaalisuudesta on laajentunut. Kaiken kaikkiaan seksuaalisuudesta keskustelu on moninaista ja asenteet vapautuneet, jopa siinä määrin, että kulttuuria voidaan väittää yliseksualisoituneeksi tai pornoituneeksi. Toisaalta ei-heteroseksuaalisiksi luokiteltavat ryhmät kohtaavat yhä monenlaista syrjintää. Ylipäätään on keskeistä reflektoida sitä, millaista seksuaalisuutta pitkälti teknistyneessä, medioituneessa ja medikalisoituneessa kulttuurissa tuotetaan. (Kinnunen & Puuronen 2006: 7–8.)

Seksuaalisuutta voidaan määritellä niin biologisena, psykologisena kuin kulttuuris-yhteiskunnallisenakin ilmiönä. Nykyisin biologista painotusta keskeisemmin seksuaalisuutta luonnehditaan ”yhteiskunnan tuotteeksi”. Täten vasta sosiaalisen ja kulttuurisen oppimisen ja käsitteellistämisen katsotaan tuottavan seksuaalisuutta. Yhteiskunnallisena ilmiönä seksuaalisuus liittyy olennaisesti sukupuolten välisiin valtasuhteisiin. Catharine A. MacKinnonin mukaan seksuaalisuutta ja esimerkiksi seksuaalisen väkivallan erilaisia muotoja kuten raiskausta ja inestiiä ei ole ymmärretty tyttöjen ja naisten tai uhrien näkökulmasta käsin, vaan miehisen näkökulman kautta. Perinteisesti seksuaalisuutta on jaoteltu vastakkaisiin alueisiin, kuten uskontoon ja biologiaan, mutta lähes koskaan seksuaalisuutta ei ole nähty poliittisena. Seksuaalisuus ei ole ollut naisten omaa ja itse

65 Seksuaalisella väkivallalla tarkoitetaan laajaa, arkikäsitysten usein fyysistä seksuaalista väkivaltaa painottavia näkemyksiä monipuolisempaa, seksuaalisuuteen liittyvää valtaa ja kontrollointia Kellyn (1987; 1988) seksuaalisen väkivallan jatkumon (continuum of sexual violence) käsitteen mukaisesti. Seksuaalisen väkivallan jatkumo sisältää erilaisia seksuaalisen väkivallan muotoja, kuten ahdistelutilanteet kadulla, puhelinhäirintä, seksuaaliset herjaukset, seksiin painostaminen, raiskaukset, seksuaalinen häirintä työpaikoilla ja inestii. Jatkumon toisessa päässä on erilainen seksuaalinen häirintä, toisessa joukkoraiskaukset. (Kelly 1987 & 1988: 74–137). Jatkumolle kuuluu myös sellaisia seksuaalisen väkivallan muotoja ja käyttäytymistä, esimerkiksi verbaalista häirintää, jotka eivät useinkaan johda juridisiin toimenpiteisiin, koska niitä voi olla hankala todentaa (Mts. Honkatukia 2000: 15; Niemi-Kiesiläinen 2000: 9). Jatkumo kuvaa sitä, että seksuaalisen väkivallan kokemuksilla on yhteisiä piirteitä. Kokijat ovat yleensä naisia ja tyttöjä, kun taas tekijät ovat miehiä. Teot tapahtuvat usein yksityisen piirissä ja tekoihin liittyy uhria syyllistäviä asenteita ja tekojen vähättelyä. Lisäksi jatkumo viittaa jatkuvaan tapahtumasarjaan, jossa eri tekojen osia on vaikea erotella toisistaan. (Kelly 1987: 48, 52–58.) Seksuaalisen väkivallan jatkumolta on niin ikään löydettävissä monenlaisen painostuksen, uhkailun ja pakottamisen jatkumo (Honkatukia 2000: 16).

hallitsemaa vaan naiset ovat olleet seksuaalisuuden objekteja ja miesten sääntöjen ja lakien alaisia.

Siten seksuaalisuus on kulttuurinen rakennelma, joka liittyy sukupuolittuneeseen sortoon ja valtaan. (MacKinnon 1982: 530–536.)

Feminismin ja feministisen tutkimuksen seksuaalisuuskäsitysten muodostumiseen ovat vaikuttaneet merkittävästi psykoanalyysi ja Michel Foucault'n ideat seksuaalisuudesta historiallisena ilmiönä. Psykoanalyysin mukaan seksuaalinen identiteetti ei ole jotain annettua vaan selitettävissä oleva sosiaalis-kulttuurinen konstruktio. Psykoanalyysin ongelmana on nähty se, että vaikka se huomioi seksuaalisuuden konstruktioluonteen, seksuaalisuutta tarkastellaan pikemmin yksilöiden sisäisenä kuin välisenä ilmiönä. Tällöin seksuaalisuuteen liittyviä vallan kysymyksiä ei huomioida. Foucault sitä vastoin tarkastelee seksuaalisuutta suhteessa valtaan. Seksuaalisuutta ei tällöin nähdä luonnollisena, vaan puheen ja kielenkäytön kautta tuotettuna. Foucault'ia kuitenkin kritisoidaan siitä, että hän pohtii vain miesten seksuaalisuutta ja ei-heteroseksuaalisista ryhmistä vain homoseksuaalimiehiä. (Braidotti 1993: 90–92; de Lauretis 2004: 38, 55; Karkulehto 2006: 61–62; Lappalainen 1996: 209–211.)

Feminististen teorioiden seksuaalisuuden syntyä koskevat teoriasuuntaukset voi karkeasti jakaa essentialistisiin ja konstruktionistisiin teorioihin. Essentialististen teorioiden mukaan naisen seksuaalisuus on jotakin hänen omintaan ja ”alkuperäistä”, jonka hän on menettänyt ja joka on saatava takaisin. Feminismin konstruktivistiset lähestymistavat puolestaan korostavat seksuaalisuuden tuottamista yhteiskunnassa ja kulttuurissa. Täten seksuaalinen halu ja identiteetti ovat epävakaita, ja seksuaalisuuden muodot monet. Nykyfeminismin valtavirta on omaksunut konstruktivistiset painotukset. Näkemyserot voidaan yhdistää myös postmodernien teorioiden ja niiden kriitikkojen välille. (Lappalainen 1996: 211–213.) Postmoderneissa teorioissa sukupuoli pyritään ylittämään ja kumoamaan sosiaalinen sukupuoli ja seksuaaliset identiteetit korostamalla niiden tuotettua luonnetta (esim. Butler). Postmodernit teoriat eivät korosta vallan sukupuolittamista maskuliiniseksi ja seksuaalisuutta naisten sorron välineenä, mikä kritisoijien mukaan johtaa siihen, että valta menettää kohteensa, ja feminismille ei enää ole tarvetta. (Lappalainen 1996: 211–213.)

Käsitys eroista sukupuolien ja tyttöjen ja naisten välillä on olennainen romaanien seksuaalisuuden representointia tarkasteltaessa. Itse lähden siitä ajatuksesta, että naisten ja miesten seksuaalisuus ja seksuaaliksi subjekteiksi käsittäminen eroavat kulttuurisesti merkittävästi toisistaan, olipa kyseessä sitten heteroseksuaalisuus tai jokin muu seksuaalisuuden muoto kuten lesbo- tai homoseksuaalisuus.⁶⁶ Naisuus itsessään on kulttuurisamme status, joka aiheuttaa naisen havaitsemisen ja kohtelun ei yksilönä vaan ”vain” naisena, ”tyypillisenä” naisena ja niin edelleen. Nainen voidaan aina leimata jollakin

66 Teen eron lesbo- ja homoseksuaalisuuden välille, vaikka näistä kummastakin käytetään usein homoseksuaalisuus-termiä. Homoseksuaalisuus-nimityksen mielletään helpommin kuvaavan vain miesten homoseksuaalisuutta, ja siitä syystä haluan erottaa nämä kaksi. Lisäksi on syytä muistaa, että sukupuolet eivät mahdu naisiksi ja miehiksi kategorisoituihin (ja heteroseksuaalisiin) luokkiin.

tavoin, olipa hän millainen tahansa. Nainen voidaan nähdä esimerkiksi emotionaalisesti "kylmänä", "laskelmoivana", "hysteerisenä", seksuaalisesti "halpana", "huorana", "kuumana", "kylmänä", "frigidinä", "pihtarina", "hännäjäjänä" ja niin edelleen. (Saarikoski 2001: 38; Schur 1984: 53.) Useat naiseen liitettävistä määreistä liittyvät seksuaalisuuden alueelle. Nainen ja naisellinen havaitaan ja käsitetään kulttuurissa ei-mieheksi. Mies puolestaan on tunnusmerkitön normi, nainen siitä poikkeava ja leimallinen. (Saarikoski 2001: 38).

On tärkeää huomata, että seksuaalisuus tai pikemmin seksuaalisuudet ovat aina eri-laisten määrittelyprosessien tulosta ja aina enemmän kuin määrittelynsä. Heteroseksuaalisuuden määrittely perustuu aina ei-heteroseksuaalisuuksiin (esim. lesbo-, homo- ja biseksuaalisuuteen), joita ilman heteroseksuaalisuutta ei voida käsittää. Ylipäätään heteroseksuaalisuuden käsitteen määrittely on keinotekoinen ja suhteellisen nuori. Sukupuoli, seksi ja seksuaalisuus ovat hankalia määritellä ja ymmärtää. Lisäksi teorian ja ihmisten omien seksuaalisten kokemusten ja käytänteiden kohtaamattomuus vaikeuttavat käsitteiden omaksumista (Eerikäinen 2006: 31; Foucault 1998; Karkulehto 2006: 47; Rossi 2010b: 24–25.)

5.1. TYTTÖJEN JA NAISTEN SEKSUAALISUUDEN KOKEMUKSELLISUUS

Seksuaalinen ruumis on siis aina myös sukupuolitettu ruumis, ja samoin seksuaalisuuden kokeminen on sidoksissa kokemuksiin omasta sukupuolesta. Lisäksi monet seksuaalisuuden käytännöt kuten teoriakin koetaan ruumiissa sukupuolittuneilla tavoilla, jotka tuottavat, vahvistavat tai mahdollisesti horjuttavat ja muuttavat sukupuoli-identiteettiä. (Juvonen 2006; Ronkainen 1994a.)

Henkilöhahmojen seksuaalisuuden kokemisessa keskeistä on itsen vertaaminen ikätovereihin ja vanhempiin naiseen, kumppanin kanssa koettu seksuaalisuus, lyhyet seksuaalisuhteet sekä seksuaalisen halun kysymykset. Lisäksi ideoiden reproduktiosta ja äitiydestä esitetään vaikuttavan henkilöhahmojen käsityksiin seksuaalisuudesta. Siksi tarkastelen myös henkilöhahmojen äitien seksuaalisuutta, johon osa henkilöhahmoista peilaa omaa seksuaalisuuttaan.

Adrianne Richin *pakollisen heteroseksuaalisuuden* käsite on hyödyllinen tulkinnoissani. Pakollisen heteroseksuaalisuuden käsite liittyy siihen, kuinka heteroseksuaalisuuden toteuttamisen tavat ovat opittuja, ja naisten kohdalla heteroseksuaalisen identiteetin omaksumiseen voi liittyä myös alistetun aseman ja toiseuden omaksuminen (Lehtonen 1995: 57; Rich 1980.)

Tutkimissani romaaneissa heteroseksuaalisuutta, muun muassa ydinperheidealeja, kritisoidaan, vaikka eksplisiittisiä ei-heteroseksuaalisia kuvauksia ei esitetä.⁶⁷

Heteroseksuaalisuuden kulttuurista valta-asetelmaa kuvaamaan on kehitelty erityisiä käsitteitä: *Hetero-oletuksella* tarkoitetaan automaattista oletusta kaikkien heteroseksuaalisuudesta. *Heteronormatiivisuudella* kuvataan heteroseksuaalisuutta ylläpitäviä normijärjestelmiä ja käytäntöjä *Heteroseksuaalinen matriisi* tai *heteroseksuaalisuuden hegemonia* taas kuvaavat kaksinaisen sukupuolen, naisten ja miesten ja näiden välille mielletyn seksuaalisen halun tuottavaa kulttuurista valtarakennetta. (Butler 1990: 35 & 1993: 15; Lehtonen 1995.) *Pakollisen heteroseksuaalisuuden/heteroseksismin* käsitteillä viitataan niin ikään yksinkertaisen sukupuolieron nainen/mies universaaliin olettamiseen (Rojola 1996: 165). Heteronormatiivisuus tulee esiin esimerkiksi instituutioissa, oletuksissa ihmisten seksuaalisuudesta, arjen käytännöissä ja asenteissa (Karkulehto 2006: 47; Lehtonen 1995; Rossi 2003: 120).

Edellä esitetty pakollisen heteroseksuaalisuuden idea näkyy tutkimusaineistossani heteroseksuaalisen käsikirjoituksen seuraamisena tai ”käsikirjoitettuna käyttäytymisenä” (Ronkainen 1994b: 21; Segal 1997: 207–208), joka eroaa suuresti nais- ja mieshenkilöhahmojen välillä. Henkilöhahmojen kuvataan omaksuneen sukupuolisuuden ja seksuaalisuuden, jotka ovat muotoutuneet muun muassa ihmisten arjen seksuaalisuuden kokemusten ja käytäntöjen sekä diskurssien, representaatioiden ja politiikkojen välillä, osana tunnistettavaa sukupuoli- ja seksikäsikirjoitusta. Käsikirjoituksen omaksuminen ei kuitenkaan ole ongelmaton. (Karkulehto 2006: 47.)

Kuten todettua, seksuaalisuus on sukupuolitunutta ja sen yksilölle konkreettisimpänä näyttämönä on sukupuolitunut ruumis. Tyttö- ja naishenkilöhahmojen seksuaalisuuden kokemukset eivät ole samanlaisia. Seksikokeilujen representaatiot ovat tunnetusti olleet osa nuortenkirjallisuutta aina nuortenkirjallisuuden aiherepertuaarin tabuluontoisuuden rikkoutumisesta saakka 1960-luvulta lähtien.⁶⁸ (Grünn 2001: 287.)

Syömishäiriöromaneissa seksuaalisuus määrittyy henkilöhahmojen kokemusmaailmoissa negatiiviseksi, abjektinkaltaiseksi ja siten torjuttavaksi (IM; M). Toisaalta joissakin teoksissa pohditaan seksikokeilujen merkitystä henkilöhahmoille (esim. Kaskiaho 2002; Puskala 1996) eikä keskitytä vain ensimmäisen yhdynnän kuvauksiin, kuten mo-

67 Aikuisten ja nuortenkirjallisuuden tavat käsitellä seksuaalisuutta eroavat toisistaan. Nuortenkirjallisuudessa keskitytään paljon esim. ensimmäisen suudelman kuvauksiin, ensimmäisen yhdynnän kuvauksiin ja ensimmäisiin seurustelusuhteisiin. Aikuisten kirjallisuudessa seksuaalisuuden ja seksin kuvauksissa ei ole yhtä selkeitä motiiveja. (Grünn 2001: 287; Huhtala & Juntunen 2004: 142.) Myös Siskoni, enkelinluinen tyttö -teoksessa kerrotaan Iisan kaverista Miasta, joka kertoo olevansa ihastunut sekä tyttöön että poikaan, ja että hänen mielestään yhdysvaltalainen näyttelijä Kate Winslett on ”jumalainen” ja hän haluaisi kuulla tämän sanovan jotakin ”rivoa”. Myös Honkasalon muussa tuotannossa ei-heteroutta on sivuttu jonkin verran. Novellin ”Intiaaniprinsessa” (2002) toinen päähenkilö on homoseksuaali. Metsästä tuli syöjätär (2001) puolestaan päättyy siihen, kun päähenkilönäinen menee sänkyyn ystävänsä (nainen) kanssa. Samoin Honkasalon esikoisteoksessa Sinun lapsesi eivät ole sinun (1999) päähenkilö Nelli harrastaa seksiä ystävänsä kanssa, joka on lesbo. Myöhemmin tästä ja Nellin toisesta ystävästä tulee pari. Muita esimerkkejä ei-heteroseksuaalisuuden kuvauksista aikuisten kirjallisuudessa ovat esimerkiksi Holappa 1998 & 2002, Honkasalo 1999, Huotarinen 2011; Kaipainen 2007, Saisio 1984 & 2003; Wein 1990 & 1992.

68 Yksi ensimmäisiä tabuaiheita käsitellyt nuortenromani on Tytti Parraksen *Jojo* (1968), jossa kuvataan päähenkilön ja tämän ystävien erilaisia seksisuhteita, päähenkilön ei-toivottua raskautta ja abortin tekemistä.

nissa nuortenromaaneissa, joissa neitsyyttä kuvataan ”taakaksi”, josta on vain ”päästävä eroon”. Teoksissa, joissa seksuaalisuutta ja seksiä reflektoidaan laajemmin, ensimmäinen yhdyntä ja ensimmäiset seksikokeilut eivät määrity vain positiivisiksi. Seksuaalisuuden kieltäminen ja torjuminen (IM; M; SET) on nuortenkirjallisuudessa erityistä, koska valtaosassa teoksia henkilöhahmojen kuvataan olevan erittäin kiinnostuneita seksistä ja kokemattomuus, eivät kokeilumahdollisuudet, synnyttää negatiivisia tunteita.

Stalinin lehmissä ja Salaisessa keittokirjassa seksuaalisuutta problematisoidaan niin ikään. Tyttöjen ja naisten seksuaalisuuden ja syömishäiriöisyyden tarkasteluissa katse käännetään paljolti henkilöiden äiteihin, heidän parisuhteisiinsa, ruumiinkuviinsa ja niin edelleen. Itse tarkastelen sekä äitejä ja muita naishahmoja että isiä ja muita mieshahmoja henkilöhahmojen seksuaalisuuden peilauspintoina. Luvun lopussa tarkastelen romaanien symbolisia ja analogisia seksuaalisen kokemuksellisuuden representaatioita, joita toteutetaan muun muassa luonto- ja unikuvien kautta.

5.1.1. Kiinnostusta ja kokeiluja

Tässä luvussa tarkastelen sairastuneiden henkilöhahmojen seksuaalisen kiinnostuksen syntymistä, ensimmäisiä seksuaalisia kokemuksia ja niiden suhdetta syömishäiriöisyyteen. Tutkimusaineistossani fyysistä seksuaalista kanssakäymistä käsitellään monipuolisesti pohtimalla myös seksuaalisen halun eri puolia, ei-haluamista ja seksistä kieltäytymistä. Tämä on kiinnostavaa, koska heteronormatiivisia heterosuhteita kuvaavassa kaunokirjallisuudessa, toisin sanoen valtaosassa heteroseksuaalisia suhteita kuvaavaa (suomalaista) kaunokirjallisuutta, fyysistä seksuaalista kanssakäymistä osana parisuhteita ei juuri kyseenalaisteta. Tämä kanssakäyminen kuvataan penetraatiokeskeisesti, jonka voi tulkita heteroseksuaalisen sukupuoli- ja seksikäsikirjoituksen seurailemisena.

Seksuaalisen kanssakäymisen oletus liitetään usein automaattisesti parisuhteeseen. Seksuaaliseen kanssakäymiseen liittyy tiettyjä normittavia oletuksia ja odotuksia, kuten kumppanin kuuluminen niin sanottuun vastakkaiseen sukupuoleen, seksuaalisen kanssakäymisen aloittaminen tietyssä iässä ja suhteen tietyssä vaiheessa ja seksin toteuttaminen vakioisilla tavoilla, jotka voi tiivistää heteroseksuaalisen yhdynnän keskeisyyden korostamiseen. (Aapola 1999: 188–199, 268–270; Aapola 2005 ym. 2005: 132–156; Saarikoski 2001: 39–46.) Seksuaalisuuden monimuotoisuuden lisääntyvästä ymmärtämisestä huolimatta voidaan niin ikään puhua ”pakkoseksuaalisuudesta”; seksuaalisen identiteetin ja määrittämisen välttämättömyydestä; kulttuurissamme nimittäin oletetaan, että seksuaalisuus on tärkeä ja keskeinen asia jokaiselle. Seksuaalisuuskeskeisyys voidaan kuitenkin kyseenalaistaa, ja esimerkiksi queer-liikkeessä korostetaan myös vapautta määrittelyiden pakosta (Karkulehto 2006: 44–46; Saarikoski 2001: 45; ks.. Lehtonen 1998: 187–190).⁶⁹

⁶⁹ Yleinen keskustelu seksuaalisuudesta on laajentunut, ja on perusteltua puhua esimerkiksi kulttuurin seksualisoitumisesta/yliseksualisoitumisesta ja pornoistumisesta. Kuitenkin seksuaalisuuteen suhtautumisessa ja siitä puhumisessa on nähtävissä positiivisiakin muutoksia. (Kinnunen & Puuronen 2006: 8; Näre 2002 & 2005.) Tällaisia voisivat olla ei-heteroseksuaalisuuksien tunnistaminen ja tunnustaminen, vaikka monet ei-heteroseksuaaliset

Tytöksi tai naiseksi sukupuolitettu ja sen mukaan sukupuolitetusti seksuaalisoitu ruumis on se paikka ja pinta, jossa henkilöahmot konkreettisesti kohtaavat seksuaalisuuden seksuaalisina käytäntöinä. Tutkimuksessa kehitelty idea siitä, kuinka ruumiit ovat seksuaalisuudessa sivuosassa eikä ruumiintuntemuksia osata arvostaa, pohtia tai kyseenalaistaa, on esillä tarinoiden maailmoissa (Juvonen 2006: 71). Tässä luvussa pohjustetaan 5.2. luvun seksuaalisuuden toteuttamista erilaisiin kokeiluihin ja kieltöihin liittyvän kokemuksellisuuden kautta.

Lääketieteellis-psykologisessa syömishäiriötutkimuksessa syömishäiriöitä sairastaviin, erityisesti anorektikoihin, liitetään usein käsitys seksuaalisesta välinpitämättömyydestä, seksuaalisten suhteiden ja kokemusten puutteesta ja ylipäättään sosiaalisten suhteiden vähyydestä (Abraham & Llewellyn-Jones 1994: 52–58). Myös Puurosen (2004: 111) mukaan ”seksuaalinen mykkyys” tai ”kommunikoiduttomuus” on osa anorektista ruumiillisista, seksuaalista ja sukupuolitettua olemista ja kokemista (mp.). Jos seksuaalisuus samastetaan seksiin tai vielä kapeammin sukupuoliyhdyntään, voi näin ollakin.

Tarkastelen tutkimusaineistoani nimenomaan seksuaalisuuden monimuotoisuuden näkökulmasta, jolloin seksuaalisuus käsitetään huomattavasti laajemmin kuin seksuaalisena fyysisenä kanssakäymisenä. Seksuaalisen kanssakäymisen määrittelen laajasti; en vain sukupuolielimiin liittyvinä tekoina kuten vaikkapa lääketieteellisissä seksistä kertovissa teksteissä, joissa seksuaalisen kanssakäymisen osapuolet saatetaan aika lailla sivuuttaa (Juvonen 2006: 72–74). Seksuaalinen kanssakäyminen rakentuu kokemuksellisesti monenlaisista teoista ja positioista. Sukupuolielimiin kohdistuvien tekojen lisäksi näitä voivat olla esimerkiksi katseet, nauru, hartiahieronta, tuoksut, mikä tahansa, mikä toteutetaan tahallisesti tai tahattomasti ja muodostaa seksuaalisesti värittyneen tilanteen (Suomela 2009, toim.: 235–238).

Kuten edellä jo käsiteltyä tytön ja naisen määrittely seksuaalisuuden tai seksin harastamisen kautta ei ole riittävää. Kantavampaa on nähdä tytön siirtyminen lapsesta aikuisuuteen laajemmin sukupuolen kautta kuten Aapolan (1999) tutkimissa muistelutarinoissa. Tytöstä naiseksi kasvaminen on osa kulttuurisesti naiseksi tulemistä, missä tärkeänä osana ovat muun muassa heteroseksuaaliset suhteet ja ruumiillisuus (Aapola 1999: 339). Väitän, että teosten maailmoissa tyttöjen ja naisten ruumiilta odotetaan paitsi ulkonäkönormien vastaavuutta myös heteroseksuaalisen naisruumiin tietynlaista, yleisesti hyväksyttävää ruumiillisuutta ja seksuaalisuutta. Erityisesti nuortenkirjallisuudessa tämä ilmenee kuvauksina monelta taholta tulevasta painostuksesta seksikokeiluihin, kokemattomuuden negatiiviseksi kokemisesta, ei-heteroseksuaalisen kiinnostuksen ja halun aiheuttamasta ahdistuksesta sekä ei-heteroseksuaalisuuksien vähäisestä kuvaamisesta.

Syömishäiriöromaaneissa ja syömishäiriöitä sivuavissa romaaneissa seurustelusuhteella tai muilla suhteilla poikiin tai miehiin kuvataan olevan vaikutusta henkilöahmo-

ryhmät joutuvatkin yhä monenlaisen syrjinnän kohteiksi. Esimerkiksi kouluissa ja koulun seksuaalivalistuksessa ei-heteroita ei vielä oteta huomioon kovinkaan paljon. (Lehtonen 1995: 117–121.)

jen syömishäiriöiden kehitykseen. Karkeasti vaikutukset voidaan jakaa syömishäiriöistä käyttäytymistä voimistaviin ja toipumista tukeviin vaikutuksiin. Sairautta voimistavia ovat muun muassa ilkeämieliset huomautukset päähenkilön ulkonäöstä, kuten Matintuvan (1998: 40, 54) *Lasilinnussa*, seurustelusuhteen katkeaminen poikaystävänsä päättäessä suhteen kuten Puskalan romaanissa *Euroopan pehmeimmät huulet* (1996) tai seksuaalisten suhteiden ja seksuaalisuuden kokemisen kompleksisuus kuten *Stalinin lehmässä*.

Valtaosassa syömishäiriöromaaneja ja syömishäiriöitä sivuavissa romaaneissa läheiset ihmiset, kuten vanhemmat, ystävät ja poikaystävät esitetään merkityksellisinä paranemisprosessin kannalta. Lappalainen (2006: 148) toteaa, että osaa anoreksiakuvausten paranemisen käännteistä voi luonnehtia ”tyttöjen valtauttamisprosessiksi”, osassa paraneminen puolestaan vaatii romanssin (mp.). Seurustelun aloittaminen tai pojan tai miehen osoittama positiivinen kiinnostus sairastuneisiin henkilöhahmoihin on ratkaisevaa heidän paranemisessaan tai paranemiseen vahvasti viittaavissa melko suljettujen loppuratkaisujen teoksissa. Tällaisia teoksia ovat Matintuvan (1998) *Lasilintu*, Ellilän (2001) *Emma ja naapurin Romeo*, Marjakankaan (1997) *Ei yksin*, Puskalan *Euroopan pehmeimmät huulet* ja Kaskiahon (2002) *Pientä purtavaa*. Tutkimusaineistossani romanttisen käänteen tai romanssijuonen konventioita seuraileva lopetus on ainoastaan *Madonnassa*, ja siten tässä(kin) mielessä aineistoni on erityinen.

Madonnassa seksuaalisuutta representoidaan vuoroin kiinnostuksen ja heräävän seksuaalisen halun, vuoroin negatiivisten ja abjektimaisen inhon kautta. Inho konkretisoituu ensinnäkin äidin raskaus ja näin suoraan sukupuolilyhteyteen viittaavaa ruumista kohtaan. Toiseksi inho syntyy Marjatan kokemista seksuaalisen väkivallan jatkumon eri osiin sijoittuvista kokemuksista.

Lappalainen (2006: 152) kirjoittaa neitsyyden olevan Marjatalle selvästi tärkeää. Lappalaisen mukaan tästä johtuen äidin raskaus on Marjatalle vaikea asia (mp.). Erityisesti kolmannen ja kahdeksannen luvun alussa korostetaan Marjatan seksuaalista koskemattomuutta *Kalevalan* Marjatta-runon siteerausten kautta. Sitaatit kertovat *Kalevalan* Marjattasta, joka ei suostu olemaan tekemisissä minkään kanssa, mikä jollakin tavalla liittyy lisääntymiseen. Hän ei syö kananmunia tai ”istu orin rekehen” (*Kalevala* 50. runo: 418.) Myös kuvaus siitä, kuinka romaanin Marjatta saa isovanhempiensa luona huoneekseen häntä varten hempeästi sisustetun vinttikamarin, ”neidonkamarin”, korostaa Marjatan nuoruutta ja kokemattomuutta. Seksuaalisen väkivallan kokemisen jälkeen kamarissa Marjatta tekee päätöksen laihduttaa lisää eli hävittää itsestään naisen ruumiin merkit ja niiden mukanaan tuoman seksuaalisen position (M: 64–65).

Seksuaalisuus saa Marjatan elämässä abjektin aseman, mutta tämä on vain yksi ulottuvuus Marjatan seksuaalisuuden kuvauksista, joihin kuuluvat myös kohtaukset Marjatan seksuaalisesta kiinnostuksesta ja kiihottumisesta (juhannusjuhlat, puolukkaretki) ja Pertun päästämisestä lähelle. Oman tulkintani mukaan neitsyys sinänsä ei ole Marjatalle merkityksellistä, vaan seksuaalisen koskemattomuuden merkitys liittyy laajemmin subjektin suojelemiseen (ks. Vuola 1999).

Tätä tulkintaa tukevat Marjatan erottautuminen omista luokkatovereistaan sekä metaforat, joissa Marjattaa kuvataan suojassa munankuoren sisällä:

Marjatta istui keittiössä ja kuunteli perheen iloista puheenporinaa. Se kajahteli kaukaa hänen lasikupunsa alle, hänen munankuorensa sisään, hänen pylväänsä pyhään kammioon.
(M: 116.)

Munankuoressa olo symbolisoi Marjatan halua lakata kasvamasta kohti fyysistä naisuutta. Muna viittaa sekä syntymättömyyteen että hedelmällisyyteen ja on rinnakkainen tarinan alun kohtaukseen, jossa äidinkielen tunnilla käsitellään *Kalevalan* Ainon tarinaa ja hänen haluaan olla olematta kohtaamassaan todellisuudessa. Marjatan kokemus maailmasta ja naiseksi kasvamista siihen maailmaan on rinnakkainen Ainon kokemusten kanssa (M: 17). Romaanissa siteerataan Ainon sanoja:

– Parempi minun olisi,/ parempi olisi ollut/ syntymättä, kasvamatta,/ suureksi sukeumatta/ näille päiville pahoille,/ ilmoille ilottomille./ Olisin kuollut kuusiöisnä,/ kaonnut kaheksänoisnä. (M: 17 [*Kalevala* 4. runo: 33].)

Tulkitsen ruumiin seksuaalisiksi määrittyvien merkkien pois laihduttamisen seksuaalisten loukkausten estämiseksi. Henkilöhahmot käsittävät laihduttamisen ja laihan ruumiin paitsi kauneuden, myös vahvuuden ja koskemattomuuden lähtökohdaksi: ”Mutta musta tulee laiha, kaunis, ja vahva, täydellinen, lumienkeli, vesikeiju, jääprinsessa, jota kukaan ei voi koskettaa...” (IM: 108). Lumeen, veteen ja jäähän liittyvät sadunomaiset hahmot korostavat tavoittamattomuuden ja kylmyyden (esim. emotionaalisesti ja seksuaalisesti) merkityksiä.

Siskoni, enkelinluinen tyttö -teoksen kahden hyvin erilaisen siskoksen, Iisan ja Katjan kokemuksia ja ajatuksia voi lukea toisiaan täydentävänä dialogina, sillä juuri yhdessä ne rakentavat kokonaiskuvaa anoreksiasta. Seksuaalisuuteen, seurusteluun ja seksin aloittamiseen siskokset suhtautuvat eri tavoin, mikä tekee teoksessa kuvatusta tyttöjen seksuaalisuudesta monitahoista.

Tarinan alussa Katja ja Iisa viettävät iltaa yhdessä, ja Katja ilmaisee halunsa saada poikaystävä. ”’Mä haluan poikaystävän’, Katja sanoi ja tuijotteli lehden sivua. ’Dziisus Katja, susta on tullut ihan kumma, oletko sä nykyään joku blondikanaidiootti?’” (SET: 23.) Katjan toteamus näyttäytyy naiiviutena, jota Iisa kritisoi: poikaystävä ei ole kuin jokin tavara, joka hankitaan. Katjalla halu aloittaa seurustelu liittyy hänen yksinäisyyteensä ja muusta keskustelusta irrallinen kommentti kertoo nimenomaan siitä.

”Blondikana”- tai ”blondikanaidiootti”-nimitykset toistuvat läpi teoksen Iisan ja tämän ystävien nimityksinä tytöille, jotka käyttävät paljon meikkiä, pukeutuvat viimeisimmän muodin mukaan ja ”sekoilevat” (humalassa) kaupungilla. Katjan toimintaa voi tulkita yrityksenä herättää kiinnostusta pojissa, hyväksymisen hakua samaan tapaan käyttäytyvältä ystävältä, mutta ennen muuta kapinointina vanhempien asettamia vaa-

timuksia vastaan.

Katjan ystävien ja poikaystävän kaipuu suhteutuvat alati siihen, että Iisalla on poikaystävä sekä muutenkin paljon sellaista, mitä Katjalla ei ole:

Et sä voi ymmärtää, kun sulla on sun bändi ja olet kaikin puolin superhypermegalahjakas ja nero. – – Haluaisin vain kavereita, joiden kanssa mulla olisi jotain yhteistä, mä haluaisin bestiksen, joka ymmärtää mua, ja kundikaverin, joka rakastaa. Kappas vain, Iisalla on molemmat. Sun elämä on täydellistä ja mun on pelkkää paskaa (SET: 220.)

Madonnan alussa on kuvaus koulu- ja luokkatilan jännitteisyydestä, josta voi lukea myös seksuaalista latautuneisuutta:

Hehkuvat hikiset tytöt lörpöttivät pulpeteissaan, vain Marjatta tuli kammattuna ja viileänä eikä edes myöhästynyt tällä kertaa. Pojat paiskoivat kirjoja pulpeteistaan, rämistelivät pulpetinkansia ja piipittivät iljettäviä pelejään. Marjatta ärtyi taukoamattomasta kolistelusta ja nakkasi niskojaan. Mitään niille ei kannattanut sanoa. (M: 16.)

Marjatan ja muiden tyttöjen välille on luotu ero adjektiivien avulla. Jos kohtausta lue-
taan kulttuuristen konventioiden varassa, muut luokan tytöt ”hikisinä” ja ”hehkuvinä”
ilmentävät ruumiillisuutta, seksuaalisuutta sekä hallinnan puutetta. Marjatta sitä vastoin
on etäinen, siistiytynyt ja ”viileä”, mikä viittaa niin etäiseen ja muista erottuvaan ole-
mukseen, emotionaaliseen viileyteen ja etäisyyteen kuin seksuaaliseen viileyteenkin.
Marjatta kuvataan kaiken kaikkiaan ruumiillisuuttaan (kuumuus, hikisyys) kontrolloiva-
na. Kohtauksen loppupuolella Marjasta tulee fokalisoija, jonka ajatuksia vasten kuva
luokan muiden oppilaiden toiminnasta korostaa hänen erottautumistaan luokkayhteis-
östä. Nonverbaalinen mielenilmaus niskojen nakkeleminen on erikoinen tässä, kun
Marjatta ei kuitenkaan käy dialogia kenenkään kanssa. Huomionarvoista on niin ikään
se, kuinka tytöt ja pojat esitetään erillisinä ryhminä ja melko stereotyyppisesti. Poikien
pelaamiin peleihin liitetty adjektiivi ”iljettävä” kuvastaa laajemmin Marjatan suhtautu-
mista poikiin ja hänen erottautumisen kokemustaan luokkatovereistaan.

Seksuaalisesti välinpitämättömiksi ei henkilöhahmoja voi luonnehtia, vaikka varsi-
naisia seksuaalisia fyysisiä kokemuksia kuvataan olevan vain Marjatalle ja Annalla (SL).
Fyysisyys ei kuitenkaan ole ruumiinfenomenologisesti erotettavissa omaksi osa-alueek-
seen, vaan kaikki koetaan ruumiissa ja fyysisesti. Ruumis on henkilöhahmoilla seksuaa-
lisuuden ja seksuaalisten kokemusten kokoava piste.

Julian suhde seksuaalisuuteen on täysin negatiivinen ja ulkokohtainen: hän ajattelee
erityisesti anoreksian pahimmassa vaiheessa lukuisia naisia syrjiviä ja seksuaalisesti vä-
kivaltaisia tapahtumia ja käytäntöjä. Julian käytös on tulkittava maailmassa olemiseksi,
jossa hän ei tee eroa oman persoonansa ja naisiin kohdistuvan seksuaalisen väkivallan
kuvaston välille. Julian suhteen seksuaalisuuteen ei voi siis tulkita olevan välinpitämä-

tön tai neutraali, mikä tulkinta tarjoutuu helposti, jos seksuaalisuutta tarkastellaan vain henkilöhahmon henkilökohtaisen positiivisen kiinnostuksen ja fyysisten seksuaalisen kanssakäymisen kokemusten kautta.

Annan teini-ikää kuvattaessa hänen ruumiinsa liitetään vahvasti seksuaalisuuteen. ”Luokan ainoat rinnat” ovat syy Annan kohtaamaan seksuaaliseen väkivaltaan, jonka seurauksena hän varoo näyttämästä ruumiinsa muotoja selvästi ja häivyttää niitä vaatetuksella. ”– en ehkä ollut...fyysisesti...yhtä irrotteleva kuin muut ikäiseni” (SL: 46). Edellä tulkitsin fyysisyyden viittaavan juuri seksuaalisiin kokemuksiin. Annan ongelmana on kehittyminen luokan muita tyttöjä aikaisemmin ja siitä aiheutuva huomio. Huomatuksi tuleminen syntyy nimenomaan erosta muihin tyttöihin.

Anna laihduttaa, ”prinsessoi”, ruumiinsa tähdäten ”täydelliseen naisenruumiiseen”, joka saa huomiota vain ”lihallisen kauneutensa” vuoksi (SL: 232–233). Tämä osoittaa, kuinka sukupuolitettua ruumista ja sukupuolitettua seksuaalista ruumista on mahdollonta erottaa toisistaan. Vaikka Annan ruumis pysäyttää katseet lihallisuutensa ja kauneutensa tähden, ei sitä voi erottaa seksuaalisesta ruumiista ja sen herättämästä seksuaalisesta kiinnostuksesta. Anna tuntee olevansa olemassa, kun hänelle vihelletään.

Huomatuksi tulemisen aiheuttamasta mielihyvistä huolimatta Annan ei kuvata tulevan sosiaaliseksi uuden ruumiinsa vuoksi, vaan hän kääntyy itseensä ja ruumiinsa palvomiseen. Huomionosoitukset toimivat oman ruumiin muokkaamisen innoittajana, joiden avulla hän jaksaa laihduttaa. Annan muuttuessa ero luokan muihin tyttöihin esitetään yhä selvemmin. Nyt vain rintojen koko ei ole ratkaiseva seksuaalisen ruumiin piirre, vaan ruumis kokonaisuudessaan erottaa Annan ”naisena” luokkatovereistaan:

Muiden tyttöjen rinnat rynnistävät ohitse ja niin sitä taas ollaan muutamaa kiloa henkevämpi, vähemmän kiinni saatava, aina vain vähemmän kiinni saatava, mutta silti on jatkettava (SL: 231).

Esimerkissä Annan laihduttamisen syyksi määrittyvät seksuaalisen väkivallan kokemukset, joiden kohteena ovat juuri rinnat. ”Karkuun laihduttaminen” onkin eräs laihduttamisen avainsyy, joka toistuu myös aikuisen Annan elämästä kerrottaessa, kun Annan seurustelukumppanin seksiä koskevat toiveet käyvät Annalle mahdottomiksi.

Oililla (SK) ei kerrota olevan fyysisen seksuaalisen kanssakäymisen kokemuksia nuoruudessaan eikä aikuisuudessaan. Hänen koulu- ja nuoruusvuosissaan tärkeintä on ruoka ja sen tuottama mielihyvä. Teoksessa korostuvat ruumiin eksessiivisyys ja lihavain naisen seksuaalisuuden parodiointi. Eräässä luvussa on kertoja-Oilin metafiktiivinen esiintulo, jolloin hän kommentoi, että hänen kertomuksensa ei ole ”yksi noista nuorten tai ikuisesti murrosikäisten naisten tunnustuskirjoista, joissa ei tulla kymmentä sivua toimeen ilman sänkyä” (SK: 59). Oili kertoo suhtautuneensa (ja suhtautuvansa) eri lailla seksiin kuin nuo naiset: ”Heidän rintansa eivät ole kasvaneet ennen aikojaan, he ovat leikkineet Barbie-nukeilla vielä siihen aikaan kun [sic] minä ymmärsin, että seksi

on syömistä ja päinvastoin”. (SK: 59.) Rintojen ”ennenaikainen kasvu” viittaa Oilin itseään ja kehittymistään peittelevään ruumiillisuuteen sekä häneen kohdistuneeseen seksuaaliseen väkivaltaan perhejuhlissa. Negatiivisten ruumiskokemusten sekä seksuaalisen väkivallan kokemisen seurauksena voi tulkita tapahtuvan kääntyminen ruokaan ja syömiseen, mutta on tärkeää huomata, että teoksessa ironisoidaan ja parodioidaan useasti lihavan naisen ruumiillisuuteen ja seksuaalisuuteen liittyviä käsityksiä. Oili kuvataan nimittäin lihavan tai lihoavan tytön stereotyyppiksi. Hän on lahjakas koulussa, mutta yksinäinen ja käyttää ruokaa viihdykkeenä:

Rakastuin ruokaan, sen tuoksuihin, väreihin ja makuihin. Alaluokilla minut oli helppo lahjoa kermamunkeilla, Lola-patukoilla ja neekerisuukoilla näyttämään lauseenjäsennyksen tai ruotsin passiivien oikeat vastaukset, yläluokilla lahjoin itse itseäni. – – Kouluruokailun lisäksi minulla oli kaksi tukikohtaa, joiden avulla piristin yksitoikkoisia päiviä ja erotin ne toisistaan. Toinen oli naapurikorttelin herkkukauppa – – toinen entisten rehtorien muotokuvien viereen ripustettu taulu, jonka alla tein selvää eväistäni. Taulu oli Aino-triptyykin jäljennös, jossa Aino läpikuultavan laihana, valkoisena ja alastomana pyristelee Väinämöisen halukkaita käsiä pakoon. Join litroitain makeita mehuja ja limonadeja, imeskelin konvehteja ja nuolin jäätelötötteröitä Aidon vääntelehtiessä silmieni edessä asennossa, joka ei kahdeksankaan vuoden tuijotuksen jälkeen vakuuttanut siitä, että hän oli menossa hukuttautumaan. Aino säilyi notkeana ja nuorena, mutta minä tulla tömähdelin ylioppilaslakki päässäni koulusta ulos kuin ruusupuskaan pudonnut Michelin-mainos. (SK: 92–93.)

Kerronnan sävy on toteava; uhriasetelmia, surua tai katumista painon noususta ei mainita. Syöminen kuvataan paitsi eksessiivisenä myös nautinnollisena. ”Seksi on syömistä ja päinvastoin” voidaan tulkita myös syömisestä tuoman seksuaaliseen mielihyvään verrattavan mielihyvän kautta (ks. Sceats 2000: 71). Esimerkki sisältää myös analepsiksia; ruoan ja syömisestä kuvauksien kautta hypitään kouluasteelta toiselle ja kerrotaan lyhyesti peräti kahdeksan vuoden ajanjaksosta lapsuudesta ylioppilaaksi valmistumiseen saakka.

Lihavan naisen ruumis on seksuaalisesti ambivalentti. Lihavan naisen seksuaalisuus voidaan käsittää ainakin kolmella tavalla: hyperseksuaalisuutena, aseksuaalisuutena tai äitiyteen liittyvänä tai verrattavana seksuaalisuutena. (Braziel 2001: 231–232.) Konvehtien imeskely ja jäätelötötteröiden nuoleminen kuvaavat syömisestä antamaa mielihyvää, ja ovat myös tavallisia ilmaisuja seksuaalisen kanssakäymisen kuvauksissa. Syömisestä seksuaalisen luonteen ja seksuaalista nautintoa muistuttavan tai jopa sen ylittävän nautinnon kokemuksellisuuden kuvauksen ohella parodioidaan stereotyyppioita ja ennakkoluuloja, joita lihavan tytön tai naisen seksuaalisuuteen liittyi.

Oili muistelee kahdeksanvuoden koulunkäynnin ja siihen liittyvän syömisestä prosessia, jonka seurauksena hän lihoo. Lihava Oili vertautuu hoikkaan Ainoon. Suomalaisessa kansanperinteessä ja kulttuurihistoriassa Aino on nähty useimmiten traagisena

hahmona, vaikka hänen itsemurhapäättöstään on tulkittu myös ehdottomuutena kuolla mieluummin kuin mennä vastentahtoisesti naimisiin, oman subjektiuden säilyttämisenä. (Kupiainen 2004: 31, 98–99, 151). Oilin kertomuksessa palautetaan huomio taulun denotaatioihin: lopulta siinä kuvataan kaunista nuorta naista alasti, ja asennot, joissa Aino esitetään, näyttävät Oilin mielestä tarkoituksellisesti seksuaalisia merkityksiä sisältävilä.

Isovanhempien luona Marjatta joutuu seuraamaan keinosiementäjän työtä. Siemennyksen päätyttyä oksennuksen abjekti-kuva toistuu jälleen.

Mutta vaikka sen sorkat naksuivat rauhattomina betonilla, se silti antoi kaiken tapahtua, sen selkä vain köyristyi, kun siementäjä tunki toistamiseen kätensä sen sisään, syvälle melkein olkapäätä myöten. – – Nainen viskasi hanskan ja ruiskun karjakeittiön roskakoriin, pesi kätensä hanan alla kuumassa vedessä – – [ja] ajoi tiehensä. Marjatta vajosi pihakeinuun ja painoi mahaansa. Pitkästä aikaa hänen teki mieli oksentaa. (M: 50.)

Keinosiemennyksen kuvaus muistuttaa paljon nopean, rajun, miltei väkivaltaisen ja miehen toimintaa painottavan naisten ja miesten sukupuoliyhdyntä kuvausta. Heteroseksuaalisen seksiaktin analogiaksi luettavissa olevaa kuvausta ”sekoittaakin” juuri se, että keinosiementäjä on nainen. Kertakäyttöiset hanska ja ruisku vertautuvat kondomiin. Marjatan voi tulkita ajattelevan keinosiementämisestä juuri suhteessa heteroseksiiin. Virke ”se silti antoi kaiken tapahtua” on ratkaiseva sille, miksi luen kohtausta naisten ja miesten välisen seksin analogiana. Virke on Marjatan huomio, ja sen voi tulkita kuvaavan naisen suostumista yhdyntään miehen kanssa. Kohtauksesta on luettavissa seksin eläimellisyyden, mekaanisuuden, medikaalisuuden (keinosiemennys vertautuu ihmisten keinohedelmöitykseen) sekä lisääntymisen ulottuvuudet. Kohtaus on luettavissa yhteydessä Marjatan havaintoihin, joissa seksi liittyy juuri lisääntymiseen esimerkiksi Marjatan oman äidin raskauden kautta sekä sen kautta, kun äiti on epäillyt Marjatan olevan raskaana. Lisäksi tapahtuma on luettavissa teoksessa kuvattujen juhannuksen seksuaalisen väkivallan tapahtumien prolepsiksena.

Positiivisten seksuaalisen heräämisen kokemusten paikkana Marjatalalla kuvataan syksyistä puolukkaretkeä. Isä saa houkutelua koulusta sairauslomalla olevan Marjatan mukaansa puolukoita poimimaan. Yllättäen Marjatta tapaa metsässä luokkatoverinsa Pertun. Rättyä (2007: 178–180, 182) katsoo Pertun edustavan Boel Westinin (1994: 30–43) tyttöromaanien miestyypin jaottelun metsien miestä (the green-world lover, den gröne älskaren). Metsien miehen tehtävänä on kääntää naisen katse yhteisöön sopeutumisen sijasta itseensä ja omaan identiteettiinsä (Rättyä 2007: 179; Pratt 1981: 23, 140). Itse olen eri linjoilla, sillä vaikka Pertun (fyysisellä) positiivisella kiinnostuksella voi tulkita olevan Marjattaan tervehdyttävä vaikutus, seurustelun aloittaminen Pertun kanssa on nimenomaan sopeutumista yhteisöön heteroseksuaalisena parina. Erityisesti teoksen loppukohtaus reproduktiivisuuden luontokuvineen viittaavat Marjatan tulevaisuuteen

heteroseksuaalisessa parisuhteessa ja äitinä.

Marjatan seksuaalisuuden positiivinen löytäminen alkaa tulkintani mukaan Pertun kohtaamisesta puolukkametsässä, jossa kypsymistä, seksuaalisuutta ja hedelmällisyyttä symboloivat puolukat ja niiden syöminen. Marjatta siirtyy Pertun kanssa kohti muutosta itsen rankaisemisprosessin eli laihduttamisen jälkeen. Marjatan seksuaalisuuden myöntämistä ja oman ruumiin hyväksymistä seksuaalisena ruumiina kuvataan myös luokkaretken paluumatkasta kertovassa luvussa:

– – Perttu vakavoitui ja alkoi silittää kevyesti Marjatan kättä. Se teki kipeää, ja pieni huokaus puristui ilmaan, luiskahti huomaamatta huulien välistä. Perttu katosi silmiin, mutta ei kysynyt mitään. – – Perttu istui lähellä. Hän istui Marjatan kyljessä ja poltti joka kohdasta mitä kosketti. Hänen kätensä sively Marjatan polvea, kulki ylöspäin pitkin reittä, silitti kevyesti, tunnusteli Marjattaa puseron lävitse: vatsaa, rintoja, olkapäitä ja kaulaa. Marjatta nojasi taaksepäin, istui raukeana, silmät kiinni, liikahtamatta. Hän antoi sormien kulkea ylös pitkin leukaa, piirtää huulet, nenän, otsankaaren. (M: 141.)

Tuokiokuva välittää Marjatan orastavan seksuaalisuuden hyväksymistä. Hän antaa Pertun hyväillä juuri niitä ruumiin kohtia, joita vastaan hän on taistellut ja joita hän on itsessään vihannut: reisiä, vatsaa ja rintoja. Juuri nämä ruumiin kohdat ovat olleet seksuaalisen väkivallan kohteina. Kosketukseen liittyvän kivuksi nimetyn tunteen voi tulkita jännityksen, toisen ihmisen läheisyyden yllättävyyden (Marjattahan on ollut koko kesän miltei eristyksissä ystävistään) ja seksuaalisen kiihottumisen ja nautinnon näkökulmista. Toisaalta Marjatta on nytkin, kuten juhannuksena häneen kohdistuneessa raiskausyrityksessä, tekemisen objektina, vaikka nyt hänen positionsa onkin erilainen: hän antaa koskemiselle luvan. Kohtauksen voi tulkita seksuaaliseksi kanssakäymiseksi, kun se käsitetään laajan seksuaalisen kokemuksellisuuden kautta. Kuvaus on oivaltava nimenomaan nuorten henkilöhahmojen ensimmäisten fyysisten kosketusten latautuneisuudesta, missä kaikenlainen koskettaminen on vielä uutta ja jännittävää. Rättyä (2007: 65–66) tulkitsee kohtausta mielenkiintoisesti siten, että Pertun hyväilyt muodostavat rinnakkaisliikkeen *Madonnan* 31. luvun alussa (M: 130) siteerattujen *Kalevalan* säkeiden kanssa (K: 50. runo: 420). Säkeissä kerrotaan puolukan nousemisesta *Kalevalan* Marjatan vartaloa pitkin tämän suuhun.

Marjatan ja Pertun seurustelun voi lukea alkavan hyväilyistä luokkaretken paluumatkalla:

He hyppäsivät bussista pysäkillä, joka ei ollut kummankaan kotipysäkki. – – Katulampun alla Perttu pysähtyi ja tarkasteli Marjattaa. Hän kohotti varovasti tytön leukaa, käänsi Marjatan kasvot valoon. – Itketkö sinä? Mutta Marjatta ravisti päätään ja käännähti menemään. Kultainen leijonanharja leiskui hänen päänsä ympärillä. ”Kuin sädekehä”, Perttu ajatteli. (M: 141–142.)

Katulampun alla tapahtuva romanttinen episodi sitoo teoksen laajempaan romanttisen representaation perinteeseen. Yksinäisellä, hämärällä kadulla katulamppujen hämyssä – tai vastaavissa sopivissa olosuhteissa – seisoskeleva rakastunut pari on tuttu monesta romaanista ja elokuvasta. Marjatan hiusten sädekehä symboloi hänen neitsyyttään ja on eksplisiittinen rinnastus madonnan hahmoon. Yhtä aikaa hiusten vapaana oleminen sekä vertaaminen leijonaan, joka kuten muutkin kissaeläimet ja niihin liittyvät kulttuuriset tuotteet ja symbolit (esim. substantiivit naarasleijona, kissanainen, adjektiivi kissamainen ja leopardikuvioiset vaatteet), sisältävät seksuaalisia konnotaatioita, ja siten kuvaavat Marjatan seksuaalista vetovoimaa ja hänen seksuaalista aktiivisuuttaan.

Nuortenkirjallisuudessa tytön neitsyyden ”menettäminen” tai siitä ”pääseminen” ovat olleet keskeisiä. Poikienkin ”ekaa kertaa” on kuvattu (esim. Hannini 2001), mutta huomattavasti vähemmän. Tutkimusaineistossani kuvataan nuorten päähenkilöiden kiinnostusta poikiin (M; SET) ja ensimmäistä seurustelukokemusta (M), mutta ensimmäisiä seksikokeiluja ei kuvata. Aihe on kuitenkin tärkeä ja siksi tarkastelen seksin ja syömishäiriöiden yhteyttä *Pientä purtavaa* ja *Euroopan pehmeimmät huulet* -romaanien kautta.

Vaikka ihmiset omaksuvat suhteellisen helpon tuntuiseksi seksuaalisuuden kulttuurisen sukupuoli- ja seksikäsikirjoituksen, ei tämä tapahdu vailla ristiriitoja ja hankaluuksia (Karkulehto 2006: 47). Lynne Segal näkee (hetero)seksuaalisuuden sosiaalisten ja kulttuuristen sääntöjen ohjaamana ”sosiaalisesti käsikirjoitettuna käyttäytymisenä” (socially scripted behaviour). Feminiininen käsikirjoitus rakentuu suhteen tai avioliiton kautta, maskuliininen seksuaalisen suorituksen kautta. (Segal 1997: 207–208; Juvonen 2006: 75; Ronkainen 1994b: 21.)

Puskalan ja Kaskiahon teoksissa neitsyys esitetään tilana, josta päähenkilöt luopuvat poikaystäviensä tahdosta siten, että poikaystävät tekevät aloitteen seksuaaliseen kanssakäymiseen ryhtymisestä. *Euroopan pehmeimmät huulet* -teoksessa päähenkilön poikaystävän käytös esitetään painostavana. Ensimmäinen yhdyntä kuvataan merkittävänä tapahtumana, kuten nuorisotutkimuksen mukaan useimmille nuorille on (Aaltonen ym. 2003: 163). Erityisesti tyttöjen neitsyys on nähty milloin mystifioituna ja ”tytön arvokkaimpana asiana”, milloin tilana, josta on haluttu kaikin keinoin eroon. Nykyisin neitsyys tai sen ”menettäminen” on kuitenkin menettämässä perinteisesti korkeaa arvostustaan. (Aapola 1999: 129, 137–138, 188–199, 268–270; Aapola, Gonick & Harris 2005: 132–156.)

– – muttei se ollu ollenkaan sellasta kuin mä olin etukäteen kuvitellu, eikä siitä edes meinnanu tulla mitään, koska mä jännitin niin hirveesti. Mua hävetti olla alasti ja mä mietin koko ajan, miltä mä näytin sun silmissäs enkä mä tienny, mitä mun olis pitäny tehdä. Kun se oli ohi, mulle tuli mahtava olo ja musta oli ihanaa käpertyä sun kainaloon. (Puskala 1996: 72.)

Äkkiä häntä ei pysäyttänyt enää mikään. Makuuhuoneessa Tuuli ehti kerran ajatella rintojaan ja läskejään, mutta sitten kaikki unohtui. Jäi nautinto ja käärmeen sihinä. Se oli selvästi mustasukkainen. Myöhemmin Tuuli makasi Mison kainalossa ja pidätteli itkua. Oli liian hyvä olla. Hän ei ollut tottunut siihen. (Kaskiaho 2002: 101.)

Kummassakin esimerkissä päähenkilöt haluavat seksiä, mutta erityisesti Hannan ja Petskun suhteessa Petsku on ollut se, joka on ollut suhteessa niin seksin kuin suhteen muunkin kulun määräävä henkilö: *"Mä olin sulle nukke, jonka kanssa sä leikit, kun sulle sopi ja jonka sä heitit viikkokausiks hyllylle venttaamaan sitä, löytyskö sun almanakastas mulle muutama minuutti aikaa"* (Puskala 1996: 6).

Yhteistä päähenkilöiden "ekalle kerralle" on häpeä oman ruumiin koosta ja muodoista, mikä Tuulilla kuitenkin väistyy seksuaalisen aktin aikana. Hanna ei lisäksi tiedä, mitä hänen tulisi tehdä, toisin kuin Tuuli on kuvattu erittäin varmaksi. Useimmiten tyttöjen ja nuorten naisten ensimmäisiin seksuaalisen kanssakäymisen kokemuksiin liittyy juuri epävarmuutta, negatiivisuutta ja osaamattomuuden tunteja (ks. Haavio-Mannila & Kontula 2001: 70–91; Laukkanen 2006; Puuronen 2006: 236–238). Syömishäiriökuvaussissa on tulkittavissa tiettyä tilanteesta vierauden ja ulkopuolisuuden tuntemista, oman ruumiin ulkopuolisena tarkkailijana olemista.

Seksiaktia ei kuvata tarkasti, kuten monissa muissa nuortenromaaneissa. Seksin kuvaaminen ei näin ole pääkohteena tai "itsetarkoituksena", ja se ei ole niin keskeistä teosten henkilöhahmoille, että niitä voisi tarkastella identiteetin pohtimisen välineenä (Grünn 2001: 286, 287). Niin fyysisesti kuin psyykkisestikin miellyttävä ja tyytyväinen olo tulee kummallakin erityisesti yhdynnän jälkeisenä kokemuksena. Representaatiot ovat yhteneväisiä muun nuortenkirjallisuuden kanssa seksikuvausten heteroseksuaalisuuden kanssa (mp.). Tuulin poikaystävän lemmikkikäärme viittaa seksuaalisuuden myyttisille alkulähteille *Raamatun* luomiskertomukseen.

Hannan ja Tuulin seurustelusuhteet ovat hyvin erilaisia. Tuuli jatkaa seurustelua ja seksuaalista kanssakäymistä, ja Miso on hänen tukena paranemisessa. Hannan bulimiaan taas vaikuttaa ratkaisevasti se, että Petsku on lopettanut heidän suhteensa. Sekä Hanna että Tuuli reflektivat ensimmäistä rakasteluaan, Tuuli melko pian tapahtuman jälkeen, Hanna huomattavasti myöhemmin, kun hän ja Petsku ovat jo eronneet:

– Nyt jälkikäteen mä olen ajatellu, että ehkä mä en halunnutkaan seksiä, ehkä mä halusin pelkästään rakkautta, koska eniten mä tykkäsin siitä, kun me leikittiin kotia, siitä kun sä istuit mua vastapäätä aamukahvilla tai löhösit meidän olkkarin sohvalle töllöttämässä telkkaria. (Puskala 1996: 72).

Viime yö oli ihan kiva, Tuuli hymyili. Lea alkoi hihittää. – Te olitte sängyssä. – Eikä pelkästään oltu. – No? – Aivan kone. – Mä arvasin. – Niin. Tuuli poltteli tupakkaansa. Hän ei ollut varma, tuntuiko eilinen hyvältä vai pahalta. Aika näyttäisi. Yhdeksää kuukautta

ei sentään tarvitsisi odottaa, kun kondomit olivat pysyneet ehjinä. (Kaskiaho 2002: 110.)

Hannan pohdinnoissa korostuvat tarve ”rakkauteen”, turvallisuuteen ja yhdessäoloon. Hannan voi tulkita suostuneen seksiin siksi, että hän välitti niin paljon poikaystävästään, ei siksi, että hän olisi ensisijaisesti halunnut seksiä. Poikaystävän motiivina seurustelulle on taasen ollut seksi. Tähän viittaa edellä siteeraamani kohta, jossa Hanna vertaa itseään nukkeen, jolla Petsku leikki aina, kun hänelle sopi sekä virke romaanin alusta: *”Sä olit mun eka. Monesko mä olin sulle?”* (Pusakala 1996: 7). Suhteen epätasa-arvo ilmenee näin jossakin määrin myös parin erilaisissa seksikumppanien ja seksuaalisten kokemusten määrässä.

Tuuli puolestaan esittää tyylilleen ominaisesti kovaa ja esineellistää Mison ja heidän seksuaalisen kohtaamisensa. Oikeasti hänkään ei ole myöhemmin varma, miten hän lopulta merkityksellistää tapahtumat, miltä hänestä oikeasti tuntui. Mukana on myös nuortenromaaneille ominaisia viittauksia ehkäisyyn ja raskauden uhkaan tai pelkoon (Grünn 2001: 287).

Hannan ja Tuulin kokemukset purkavat näkemystä tytön epäseksuaalisuudesta (Männistö 2003: 15) ja esittävät seksuaalisen kanssakäymisen halun ja ei-halun, aktiivisuuden ja passiivisuuden yhteenkietoutumisena.

5.1.2. Seksuaalisen halun kysymyksiä

Tässä luvussa tutkin seksuaalisen halun, syömisen ja syömishäiriöisyyden suhteita. Miten seksuaalista halua voidaan määritellä? Tarkastelen halua laajasti muuttuvana, tilanteisena ja tarkasti rajaamattomana. Halua voi esimerkiksi tuntea ilman kumppania ja seksuaalista fyysistä kanssakäymistä tai sen mahdollisuutta. Seksuaalinen halu voi näyttäytyä myös kaipuuna, joka ei koskaan toteudu konkreettisesti ja fyysisessä kanssakäymisessä.

Pakolliseen heteroseksuaalisuuteen⁷⁰ liittyy tiettyä monoliittisuutta, jota voi vielä tarkemmin nimittää heteroseksismiksi: seksuaaliset käytänteet muuttuvat hitaasti, vaikka ne ovat suureksi osaksi opittuja, eivät biologisperäisiä. Seksin toteuttamisessa on myös hegemonista hierarkkisuutta. Yksi esimerkki tästä on heteroseksin yhdyntäkeskeisyys ja yhdyntän arvottaminen parhaimmaksi tai ”oikeaksi” seksin muodoksi (Juvonen 2006: 72–73.)

⁷⁰ ’Seksuaalisuus’, seksuaalisesta halusta (libidosta) puhumattakaan on historialtaan suhteellisen nuori käsite. Ihmiset ovat aina olleet seksuaalisessa kanssakäymisessä keskenään, vaikka seksuaalisuutta tai sen eri muotoja ei ole osattu nimetä. Seksuaalisuus nousi esiin vasta 1800-luvulla luonnontieteellis-biologisen ajattelun kautta, jolloin keskityttiin suvunjatkamisen sekä seksuaalisen halun ja nautinnon valvontaan lääketieteen asiantuntijoiden avulla. Uskonnollis-moraalisesta ja oikeudellisesta diskurssista siirryttiin lääketieteelliseen ja lopulta seksologiseen seksuaalisuuden määrittelyyn. Medikalisaatio toi mukanaan esimerkiksi seksuaalisten ”poikkeavuuksien” havainnoimisen. (Eerikäinen 2006: 16, Foucault 1998: 17–18, 30–32, 117–118; Karkulehto 2006: 44–46.)

Romaanien voi tulkita kuvaavan sitä, kuinka kulttuuriseen seksikäsikirjoitukseen voi olla hankalaa sisällyttää seksuaalisen halun kysymyksiä tai varsinkaan haluamisen kyseenalaistamista.

Seksuaalisuuden ja seksuaalisen halun käsittämisessä on yhä vallalla vahva heteroseksuaalis-maskuliininen määrittely; muun muassa seksologiassa, populaarikulttuurissa ja pornografiassa esillä oleva ja tuotettu näkemys sukupuoliyhteyttä korostavasta seksuaalisuudesta, muuttumattomasta halusta ja oletetusta valmiudesta seksuaaliseen kanssakäymiseen. Tämänäyttypisiin seksuaalisuus- ja seksikäsityksiin väitän liittyvän käsityksiä siitä, että kaikkien naisten ja miesten tulee haluta seksiä (heteroseksuaalisesti ja etenkin heteroseksuaalista sukupuoliyhteyttä). (Juvonen 2006: 72–77.)

Usein seksuaalisesta kanssakäymisestä kieltäytymisen ja halun puuttumisen hyväksyttäväksi selityksiksi mielletään pääasiassa fyysiset syyt, toisinaan psyykkiset syyt, mutta halua sinänsä ei kyseenalaisteta. Haluamattomuuden syy tulisi aina etsiä, ja sitä, että joku ei vain halua, on vaikea ymmärtää. Naisten ja miesten on myös ajateltu haluavan eri tavalla. Miehillä on uskottu olevan voimakas, melkein hallitsematon seksuaalinen halu, joka johtaa heitä aktiivisuuteen. Naisten taas on ajateltu olevan passiivisia ja heidät on sosiaalistettu ottamaan huomioon myös seksuaalisessa kanssakäymisessä ensin muiden tarpeet. (Carrigan 2011; Karkulehto 2006: 44–46; Przybylo 2011; Saarikoski 2000: 45.)

Hannu Eerikäisen (2006: 17) mukaan ”seksuaalisuuden kategorioita koskeva ajatusmuotojen arkeologia” sekä noita kategorioita määrittelevien ”diskursiivisten käytäntöjen genealogia” koostuvat neljästä käsitehistoriallisesta paradigmasta:

- 1) *antiikin ruumiinkulttuuria hallinnut afrodisia eli miehen etuoikeuksiin suuntautunut ruumiin käyttäminen eroottisaistimellisiin nautintoihin*
- 2) *varhaiskristillinen perisyynin ajatukseen perustuva concupientia eli lihanhalu, joka uhkaa sielun pelastusta*
- 3) *valistuksen järjen tuottama onania eli lääketieteellis-moraalis-teologinen käsitys masturbaatiosta sairauden lähteenä*
- 4) *seksuaalista halua ilmentävä libido eli Freudin ajatteluun perustuva, modernille ominainen seksuaalijärjestys, joka on saanut postmodernissa entistä keskeisemmän merkityksen. (Mp.)*

Nämä paradigmat ovat rakentaneet ”länsimaiselle kulttuurille ominaista subjektin itsetuhtetta” seksuaaliseen haluun ja nautintoon liittyen. Seksuaalisella voidaan korostaa seksuaalisuuden kategorian ja käsitteen historiallisuutta, sitoutumista kulloiseenkin asia-yhteyteen ja määrittelytapaan.

Seksuaalisuus on siten diskursiivinen, kielen mahdollistama käsite, joka on eri tavoin "tuottanut" todellisuutta, johon se viittaa. (Eerikäinen 2006: 17.)

Seksuaalinen halu on sidoksissa muun muassa kulttuuriseen ja yhteiskunnalliseen kontekstiin, erilaisen asiantuntijatiedon konteksteihin, kuten lääketiede ja psykologia, ihmisen sukupuoleen, seksuaaliseen suuntautuneisuuteen, materiaaliseen ruumiiseen, psyykkisyyteen, sosiaalisuuteen ja eri ympäristöihin (sosiaalinen, spatiaalinen, tempo-raalinen jne.), joissa henkilö liikkuu. Ensiksi on olennaista huomata, että seksuaalisuus ja seksuaalinen halu eivät ole stabiileja, vaan ne voivat muuttua ja muuttuvatkin esimerkiksi eri ikäkausina. Toiseksi on tärkeää tunnistaa rakenteita, jotka tuottavat seksuaalisuutta (usein heteroseksuaalisuutta, joskus voidaan puhua myös seksuaalisuuksien tuottamisesta).⁷¹

Freud muotoili seksuaalisuuden kolmivaiheisesti: 1) Seksuaalisuus alkaa lapsuudessa. 2.) Seksuaalisuus on laajempi käsite kuin genitaalisuus. 3) Suvunjatkaminen ei ole seksuaalisuuden lähtökohta. (Eerikäinen 2006: 41 < Freud 1997a: 48.) Heteroseksuaalisuutta Freud ei näe itsestäänselvyytenä ja hän vastusti homoseksuaalien näkemistä omana erityisryhmänä. "Normaali" ja "perverssi" ovat suhteellisia käsitteitä, koska kaiken seksuaalisuuden lähtökohtana on "polymorfinen perverssiys", mikä tarkoittaa sitä, että mikä tahansa ruumiin osa voi toimia erogeenisena alueena. (Eerikäinen 2006 < Freud 1996b: 93–95.)⁷²

Jos seksi ja seksuaalisuus nähdään mekaanisesti ja heteroseksuaalisuuteen pitäytyvä-nä, on selvää, että kaikille yksilöille ja yksilöllisille haluille ja tuntemuksille ei ole tilaa. Mekanistinen ja genitaalisuutta korostava, ja etenkin penetraatiokeskeinen seksikäsitys, on niin hallitseva, että halujen moninaisuuden ja halujen sekoittumisen tunnistaminen esimerkiksi kaunokirjallisisissa representaatioissa voi olla vaikeaa. Esimerkiksi Marjatan (M) ja Oilin (SK) seksuaalista halua on ensilukemalla vaikeaa löytää. Heidän voi kuitenkin tulkita tuntevan seksuaalista halua tai seksuaaliseen haluun rinnastettavaa tai sen korvaavaa halua, vaikka heillä ei ole seksisuhteita ja vaikka he (erityisesti Marjatta) kokevat myös abjektinomaista inhoa seksuaalisuutta ja sen merkkejä kohtaan. Tämä korostaa tyttö- ja naishahmojen moninaisuutta sekä sitä, kuinka keskenään hyvin erilaisia haluja voidaan representoida samassa tarinassa saman hahmon kokemana.

Ei-haluamisen voi nähdä eräänä "oikeita" sukupuoli- ja seksuaali-identiteettejä horjuttavana ja säröyttävänä seksuaalisuuden ulottuvuutena. Kaikki, myös niin sanotut hyväksytyt, eli heteroseksuaaliset sukupuoli- ja seksuaali-identiteetit rakentuvat tois-tolle, ja toisto ei voi koskaan olla täydellistä. Konventionaalista toistoa tarvitaan juuri

71 "Tuottaminen" on melko vahva ilmaisu, pikemmin voisi puhua esimerkiksi vaikuttamisesta tai vaikutussuh-teesta tai sukupuoliteknologisesta ulottuvuudesta. "Pakollinen heteroseksuaalisuus" voi niin ikään tuntua totaa-liselta termiltä, mutta kun esimerkiksi 1980-luvulla ja 1990-luvun alkuvuosina syntyneetkin miettivät omaa kas-vamistaan, ei monellakaan ole ollut tarjolla muita vaihtoehtoja kuin heteroseksuaalisuus. Maailma ja Suomi ovat kuitenkin vallitsevasti heteroseksuaalisia, ja vaikka muiden seksuaalisuuksien mahdollisuudet ovat kasvaneet, ei (kenelläkään) ei-heteroseksuaalisella ole helppoa melkoisen homofobisessa yhteiskunnassa.

72 Modernin (ja postmodernin) seksuaalisuuskäsityksen halun ja nautinnon itsenäisyyden ja omaehtoisuuden korostamisen voi nähdä juontuvan Freudin seksuaalisuusteoriasta, vaikka Freudin tutkimus ei ensisijaisesti koh-distunut seksuaalisuuteen, vaan "modernin subjektin psyykkiseen muotoutumiseen" yleensä. (Eerikäinen 2006: 43.)

epävakaisuuden takia, mutta samalla se mahdollistaa toiston prosessin horjuttamisen. (Butler 1991: 22; Karkulehto 2006: 65; Kekki 1999: 206–207.) Heteronormatiivinen heteroseksuaalisuus tai heteroseksuaalinen matriisi/hegemonia koostuvat lopulta monista ”vaihdeavista” tekijöistä, joiden ”poikkeaminen keskiverrosta” vaikuttaa kategorisointiin. Välttämättä ei tarvitse mennä edes seksuaalisten käytäntöjen tai halujen alueelle, vaan esimerkiksi hyvin eri-ikäiset (hetero)kumppanit rikkovat kulttuurisesti vakioisen heterosuhteen mallia.

Heteroseksuaalisuuden vaatimuksiin voidaan yrittää vastata, vaikka ei itse haluttaisi. Nuorten naisten yhdyntäkokemuksia tutkittaessa on saatu tuloksia, joissa valtaosa koki yhdyntänsä olevansa seksuaalisuutensa objekti. (Haavio-Mannila & Kontula 1993: 111; Thompson 1990: 343–347.) Puuronen (2006) puolestaan tarkastelee artikkelissaan ”Heteronaiseuden tuotantokatkos”, anorektisten naisten kokemuksia heteronaisille asetetuista odotuksista ja positioista, ja näiden horjuttamisesta. Puuronen (mts. 237) esimerkeissä rakentuu kuva heteronaisesta, joka on seksuaalisen toiminnan kohteena, vaikka ei voi toteuttaa siinä omia tarpeitaan ja saavuttaa nautintoa. Puuronen esimerkkiaineistojen kertojat kokivat vastuuta miehen halun tyydyttämisestä ja seksuaalisuus nähtiin heteronaisen velvollisuutena. Seksuaalinen omanarvontunne oli yhteydessä käsitykseen naisudessa onnistumisesta miehen tarpeiden ja halujen täyttäjänä. (Mp.)

Oilin (SK) elämä muuttuu, kun hänen siskonsa Soili aikoo avioitua, ja hän ja hänen kumppaninsa alkavat säästää omaan asuntoon ja mies muuttaa heille asumaan. Oili alkaa etsiä asuntoa ja vastaa ilmoitukseen, jossa enimmäkseen Espanjassa asuva Carlos-niminen mies toivoo kirjeystävää ja vuokralaista naisesta, joka on hänen naisruumiille asettamiensa ihanteiden mukainen: ”Sinä tasokas naisellinen nainen jolla HUIMA UUMA. Tarjoan halvan asunnon kirjeenvaihdon merkeissä. Vast. tlk. nimim. Kerran kuussa.” (SK: 21.) Viesti ja siitä seuraava Oilin asunnon saaminen ja kirjeenvaihto Carlosin kanssa ovat esimerkkejä teokselle ominaisista arkisen elämän ja yllättävien käänteiden sekoittamisesta sekä erikoisten henkilöhahmojen ilmestymisestä mukaan tarinaan.

Carlosin asunto/kirjeenvaihtoilmoitus on sovinnollinen ja esineellistävä. Etenkin sana ”tasokas” kiinnittää huomiota. ”Naisellista” ei määritellä sen tarkemmin, mutta ruumiillisuus määritellään huiman uuman muodossa hoikkuudeksi ja olennaiseksi osaksi naisellisuutta. Asunnosta ei kerrota muuta kuin, että se on ”halpa”, mikä toisaalta kiinnittää huomion alatyylisenä ja vulgaarina, toisaalta sopii muun ilmoituksen sävyyn. Esineellistävästä sävystä huolimatta ilmoitus tekstuaalisena strategiana etenkin ensimmäisellä lukukerralla onnistuu yllättämään ja kömpelyydessään feministisestikin sitoutuneen lukijan. Ilmoitus sisältää siis kirjeenvaihto- ja asuntotarjouksen. Kirjeenvaihtoveri-vuokralaiselta edellytetään paitsi vuokranmaksua myös Carlosille mieleistä ulkonäköä ja kirjeenvaihtoa. Ulkonäkökeskeisyyden vuoksi ilmoituksen laatijan voi tulkita odottavan suhteelta muutakin kuin ystävyttä. Oili taas on kiinnostunut ensisijaisesti asunnosta ja ystävydestä: ”Haluaisin mielelläni vaihtaa ajatuksia kanssanne, sillä vaijutatte herrasmieheltä. Jos tekään ette halua vuokrasuhdetta päiväkahvien merkeissä, sopisimme samanhenkisinä erinomaisesti kirjeystäviksi.” (SK: 22.) Oilin huomautus vai-

kuttaa ironiselta suhteessa Carlosin ”HUIMAA UUMAA” (typografinen korostuskeino) etsivään ilmoitukseen, joka on selvästi seksuaalisesti vihjaileva. Viittaus päiväkahveihin merkityksellistetään yleisesti seksuaalisesti viittaamaan jopa suoraan seksuaaliseen kanssakäymiseen.

Oilin kertoessa, kuinka hän meni katsomaan asuntoa, ja kuten oletti, tapaamaan myös vuokranantajaansa, hän kertoo Carlosin ensimmäisestä kirjeestä:

En juuri keskustele ihmisten kanssa, mutta ennen nukkumaanmenoa istun rannalla ja katselen merta, niin kuin nytkin, tätä kirjoittaessani. Kuuletko kohinan? Se ei hiljene koskaan. Ajattelin että kun kerran istun tässä joka ilta, voisin samalla vaihtaa ajatuksia sinun kanssasi. Meri ei kuuntele, se ei ole niin kuin suomalainen metsälampi joka osaa vastatakin. Jos sinä vastaat, asu pois siellä minun asunnossani, minusta on mukavaa tietää että siellä on jonkun koti. Sellainen oli hänen ensimmäinen kirjeensä, paitsi että se oli kauniimpi, pitempi ja runollisempi, mutta en voi muistaa sitä sanasta sanaan. (SK: 138.)

Kerronnassa tulee esiin Oilin ajallinen etäisyys hänen kuvaamiinsa tapahtumiin. Fokalisatio on ulkoinen: Oili kertoo, että ei muista kaikkea, mutta ajan kulumisen jälkeenkin voi päätellä, että kirje on tehnyt Oiliin vahvan vaikutuksen. Carlos kuvaa omaa yksinäisyyttään Espanjan Costa del Solissa, jossa hän asuu ja työskentelee. Carlosin yksinäisyys ja halu kirjoittaa jonkun kanssa sopii hyvin Oilille, mutta liittyy myös Oilin yksinäisyyteen. Kirjeen muistelun tunnelmallisuudesta huolimatta tässäkin kohden on humoristisuutta, sillä kirjeen ikään kuin lukuohjeena on Carlosin (ja Oilin) yksinäisyys: ”Minäkin olen yksinäinen mies, hän oli kirjoittanut, aivan kuin minä olisin väittänyt olevani yksinäinen mies” (SK: 138). Oili siis suhtautuu Carlosiin hivenen ivallisesti, mutta alkaa silti laihduttaa hänen vuokseen.

Oili menee tapaamiseen odottavalla mielellä. Tilanteen poikkeuksellisuutta ja tunnelmallisuutta lisää yllättäen sähkökatko, joka pimentää koko kaupungin. Carlos ei kuitenkaan ole paikalla, vaan asunnon ovi on raollaan, ja pöydällä odottaa viesti, jossa hän kertoo joutuneensa lähtemään lentokentälle. Carlos on valmistanut Oilille tervetuliaisaterian: ”– ole hyvä ja nauti pieni la tapas, alkupala tervetuliaisiksi. Carlos.” (SK: 141.) Ateria on Oilin mielestä vaikuttava ele. Alkupalat tervetulon toivotuksena symboloivat uuden ajanjakson alkamista Oilin elämässä. Hänen elämänsä on jo muuttunut paljon sen jälkeen, kun hän aloitti työt ”KAUNEUDESSA & LAIHUUDESSA”, mutta nyt hänen elämässään on mies, vaikkakin vain kirjoittamisen kautta.

Uuden vaiheen alkamista ilmentää myös se, että kun sähkökatkos päättyy, radiosta kuuluu: ”Suomen tasavallan presidentti Urho Kaleva Kekkonen on kuollut.” (SK: 142). Kekkonen merkitsee Oilille paitsi Suomen presidenttiä myös lapsuuden ainutta leikkitoveria, joka oli nimetty Kekkonen mukaan ja jonka poika tämä väitti olevansa. Carlosille kirjoittaessaankin Oili kertoo Kekkonen kuolemasta ja hautajaisista ja päättää kirjeensä sanoihin, jotka ovat samalla tulkittaviksi prolepsikseksi Oilin elämän tulevista muutok-

sista: "Kekkonen oli yhtä kuin turvallisuus, olipa kyseessä porakaivon paikka tai maailmanpalo. Jotakin tapahtuu, ajattelin hautajaissaattoa katsellessani, mutta en käsitä mitä." (SK: 152.)

La tapasin nauttimiseen liittyy romanttinen tunnelma:

Kaadoin itselleni punaviiniä ja söin öljylampun lempeässä valossa ja vähän savuisessa katkussa la tapasin: mustia oliiveja, juustoa, pikkusipuleita ja paprikoita öljykastikkeen kera. – kaadoin lisää viiniä, joka toi mieleen härän veren – Pieni ateria oli hyvää ja huolellisesti valmistettu, viini tuoksuvaa ja hedelmäistä, joten oloni oli lämmin ja kodikas. (SK: 141.)

Oili on kuin romanttisella illallisella ilman illallisseuraa. Tunnelma on turvallinen ja viihtyisä, mutta pahaenteisyyttä ja viittausta tulevaan luo kuva viinistä häränverta muistuttavana. Kohta viittaa teoksen loppukohtaukseen, jossa Oili suorittaa rituaalisen syömisoperaation. Tunnelmallisuuden illuusiota rikotaan myös sanavalinnoilla öljylampun savuisesta katkusta. Tuleekin muistaa, että suurimmaksi osaksi teoksessa liikutaan tarinan nykyhetkeä edeltävissä ajoissa, joten Oili kertoo siis menneisyydestään, jota hän kommentoi ja kuvaa ironisesti. Näin tulee paremmin ymmärrettäväksi myös muisto la tapasin syömisestä: Oili suhtautuu tapahtumaan sekä lämmöllä että kriittisyydellä, jolloin hän huomioi esimerkiksi savuttavan lampun.

Carlosin asunnosta palattuaan Oili on hetken aikaa poikkeuksellisen tyytyväinen oloonsa, ja lyhyen aikaa ruoka ja syöminen ovat hänelle suorastaan merkityksellisiä. Hän on saanut hyvänolontunteen muusta kuin pelkästään ruoasta: kohtaaminen kirjeiden välityksellä ja Carlosin huomaavaisuus ovat tehneet häneen vaikutuksen, minkä vuoksi hän miettii jopa entisen ruokavalionsa muuttamista. "– Mietin ryhtyisinkö kasvissyöjäksi. Sillä hetkellä minulla ei ollut lainkaan nälkä, vaan kevyt ja virkeä, jotenkin aavisteleva, tilanteeseen nähden varma ja – epäilen käyttää sanaa, joka tulee näin jälkeinpäin mieleeni, mutta en saa sitä pyyhittyä poiskaan – onnellinen olo." (SK: 143.) Kerronnassa on jälleen ulkoinen fokalisaatio:

Oili tietää, miten hänen ja Carlosin suhteelle lopulta kävi, mutta siitä huolimatta hän tuntee tuolla hetkellä kokeneensa onnea.

Lihansyönti "raskas liha, eläinten veri ja kudokset" tuntuvat Oilista yhtäkkiä brutaaleilta ja "ajatukset pakahduttavilta". Tämäkin kohta suhteutuu tarinan päättävään lihasyöntikohtaukseen. Pian Oili kuitenkin palaa vanhoihin ajatus- ja toimintatapoihinsa: "Jäin pois yhtä pysäkinväliä aikaisemmin kuin tavallisesti, ostin nakkikioskilta lihapiirakan ja söin sen repimällä keskellä katuja, vesissä silmin" (SK: 145). Oilin teko on nopea ja raju paluu takaisin vanhaan syömiseen ja ennen muuta vanhaan elämisen tapaan. Kohtaus näyttäytyy uuden ja vanhan välisenä taisteluna.

Oili syö eläimellisesti "keskellä" katuja välittämättä mahdollisista toisista ihmisistä, mikä korostaa syömisestä ja syömisestä (seksuaaliseen haluun vertautuvan) halun voimakkuutta. Tässä kasvissyönti ja muu Oilin sanoin "yksinkertainen" ravinto näyttäytyy pait-

si "terveellisempänä" myös itsen kontrollin sekä seksuaalisuuden kontrollin symbolina. Lihan syöminen kuten muukin raskas ja runsas syöminen sitä vastoin liittyvät hallitsemattomiin haluihin ja tunteisiin ja myös seksuaalisuuteen. Syöminen seksuaalisuutena ja haluna on lisäksi keskeisesti yksilöllistä toimintaa, siitäkin huolimatta että Oili tai edeltävässä esimerkissä muut lihavat naiset eivät pystykään sitä itse ainakaan kokonaan säätelemään.

Syömisen hallitsemattomuuden kuvauksia on myös muualla, kuten luvussa, jossa Oili kertoo jo varhain ymmärtäneensä, että "seksi on syömistä ja päinvastoin", ja kuvaa lihavan naisen syömistä (seksiä) verrattuna hoikkien naisten, "tyttösten" syömiseen:

Pääsin asiaan: noilla tyttösillä ei ole koskaan nälkä. He napostelevat korkeintaan ostereita ja rapuja, vähän avokadoa ja endiivisalaattia, mutta voisiko heitä kuvitella syömässä kädet täristen suklaakeksejä, kermamunkkeja, sian kyljyksiä, kinkkua, juustosnakseja, perunalastuja, rasvan kuorruttamia jauhelihipihvejä? Heidän ei tarvitse. Heidän rintansa eivät ole kasvaneet ennen aikojaan, he ovat leikkineet Barbie-nukeilla vielä siihen aikaan kun minä ymmärsin, että seksi on syömistä ja päinvastoin. (SK: 58–59.)

Oili käyttää kuvaamistaan naisista diminutiivia "tyttöset", joka on tässä yhteydessä halveksiva ja vähättelevä. "Tyttösten" syömistä Oili pitää paitsi elitistisenä, myös vähäpätöisenä ja heikkoutta ilmentävänä. Naisten, jotka syövät "kunnolla", tarinan kontekstissa "lihavien naisten", Oili mukaan lukien, syöminen on seksuaalisen halun kaltaista, käsiä tärisyttävää toimintaa. Toisaalta syömishimolle esitetään "syy": varhainen rintojen kasvu, joka Oilin elämässä liittyy paitsi ruumiin peittämiseen ja ruumiillistuneeseen häpeään, myös seksuaalisen väkivallan kokemukseen (ks. 5.3.2.). Oilin mielestä ruumiin, joka ei ole kuin Oilin kuvaamilla "tyttösillä", seksuaalisuus voi toteutua vain syömisestä kautta.

Annaa kuvattaessa havainnollistuu hyvin pakolliseen heteroseksuaalisuuteen sisältyvä naisten alistettu asema ja toiseuden omaksuminen sekä seksuaaliseen ruumiiseen kohdistuvat vallitsevat odotukset halusta (ks. Juvonen 2006: 82). Annan seksuaalisen ruumiin kokemus on objektipositio, jota sekä hänen kumppaninsa että Anna itse tuottavat niin hänen omien kuin hänen kumppaninsakin vaatimusten ja oletusten kautta. Romaanissa on pohdittu suhteellisen runsaasti päähenkilön seksuaalista halua muutamassa peräkkäisessä luvussa. "Seuraavat viikot me keskustelimme" (SL: 312), Anna toteaa ironisen lakonisesti, sillä "keskustelut" kiertävät kehää, jossa ei edetä mihinkään syvälliseen seksuaalisuuden problematisointiin vaan vain riitoihin ja lopulta suhteen päättymiseen.

Ylipäätään Annan ja Hukan suhde on eniten tarkasteltu Annan seksuaalinen suhde. Vaikka romaanissa keskitytään Annan seksuaalisen halun, halun muutosten, ei-haluamisen sekä halun mukaan tai sen vastaisesti toimimisen käsittelyyn, rakennetaan samalla kuvaa Hukan seksuaalisuudesta ja halusta, jotka osoittautuvat melko lailla Annan halujen vastakohdiksi.

Suhteen ongelmaksi muodostuu se, kun Anna ei enää ”halua”. Anna ja Hukka käyvät monia keskusteluja, jotka rakentuvat melko samoilla tavoilla. Hukka esittää tiukkoja, tivaavia kysymyksiä, joihin hän odottaa selkeitä vastauksia, mutta Anna ei osaa vastata.⁷³

Sitten hän alkoi vaatia vastauksia. Kun huomasi, etten koskaan vastannut mitään.

Mistä minä pidän.

Mitä haluan hänen tekevän minulle.

Mitä haluan tehdä hänelle.

Ikään kuin voisin sen tietää.

Mistä minä pidän.

Olin rehellinen ja sanoin, että en tiedä. Helpoimman kauttakkin olisin voinut mennä ja keksiä jotain. Mutta minulla oli liian hyvä olla Hukan kanssa, jotta olisin tehnyt niinkään, pidin liian paljon Siitä Pienestä Kissasta.

En minä tiedä.

Mikä kiihottaa minua.

Mutta enhän minä tiedä.

Hän sanoi, että kai nyt jotain. Täytyyhän minun jotain tietää.

Mutta kun en tiedä.

Haluanko, että hän nuolee minua?

En minä tiedä.

Edestä vai takaapäin?

Mistä minä voisin sellaista tietää?

Miten voin olla tietämättä? Hukka huusi.

Sanoin, että älä huuda.

Täytyyhän minun kuulemma jotain tietää.

Mutta kun minulta ei ole koskaan kysytty.

KAI SEN SILTI VOI TIETÄÄ!

En minä voi.

Painoin kädet korvilleni. En halunnut kuulla enää yhtään kysymystä. En osannut vastata yhteenkään. Käsitin kyllä jotenkin sen, että minun pitäisi kyetä siihen. Ei Hukka muuten kyselisi niitä noin luonnollisesti. Minun pitäisi. Minä en osannut. Kuka minä? Tämä ruumis? Mitä tekemistä sillä oli minun kanssani tai minulla sen kanssa? Miksi kysyä tuollaisia kysymyksiä? Mitä väliä sillä olisi, mitä minä vastaisin? Tai mitä väliä sillä olisi, kun joka tapauksessa en osaisi vastata? (SL: 307–308.)

Kerronnan esitysmuodon vaihtelu tuo kuvaukseen monia ääniä, mutta silti välillä Annan kokemuksen syvyys korostuu: Hän tuntuu muistavan keskustelun tai ainakin sen

⁷³ Olen pyrkinyt esittämään siteerauksen mahdollisimman lähellä alkuperäistä layoutia, koska se osaltaan havainnollistaa keskustelun kuulustelun kaltaisuutta.

sävyn hyvin. Keskustelun sävy on kireä ja epätasa-arvoinen. Hukka puhuu kuin kuulustelijan positiosta, kun taas Anna vastaa kuin kuulusteltava, jolla ei ole mitään uutta kerrottavaa. Keskustelun tärkeimpänä taustatekijänä ovat erot seksuaalisuuskäsityksissä. Hukalle seksuaalisuus on ennen muuta seksiä, ja hänen seksikäsityksensä on hyvin mekaaninen. Seksi näyttäytyy hänelle vain fyysisisinä ja mekaanisina toimintatapoina, joista osasta joku pitää ja joku toinen jostakin muusta. Kaikkien kuuluu myös tietää, mistä he pitävät.

Annalla taasen ei ole selkeää käsitystä siitä, miten hän määrittelee seksuaalisuuden ja seksin. Hän on ollut seksuaalisessa kanssakäymisessä monien tapaamiensa ihmisten⁷⁴ kanssa miettimättä sitä sen enempää. Seksi on hänelläkin ollut ennen muuta mekaanista ja fyysistä. Anna on usein harrastanut seksiä humalassa vailla ruumiin selkeää kokemista, minkä voi tulkita liittyvän myös haluttomuuteen. Tarinan halki hän toistaa, ettei voi sekä rakastaa jotakuta että harrastaa seksiä hänen kanssaan; tunteet ja seksi eivät siis kuulu samaan suhteeseen (esim. SL: 34; ks. myös Haasjoki 2006: 160–161 & Wein 1990: 21). Tarinan lopussa tähän tulee muutos, kun Anna tapaa Pikkupeikon.

Koko keskustelun ydin on se, että Anna ei halua seksiä eikä tiedä, mitä seksiltä haluaisi ja Hukan mielestä haluaminen ja halun erittely mekaanisesti on ”luonnollista”. Anna toistaa saman käsityksen ironisessa sävyssä. Annalle kokemus seksuaalisesta toimijuudestaan ja halustaan on paitsi epäselvä myös yhdenmukainen: Hän ei tiedä, mitä hän haluaisi eikä osaa määritellä haluamattomuuttaan tarkasti. ”Mutta kun minä en vain halunnut” (SL: 314.); ”En vain halunnut enää. Miksi se oli niin vaikea ymmärtää.” (SL: 328.) Lisäksi hän ei koe vastauksillaan olevan merkitystä. Haluamattomuus ja seksin harrastaminen vasten tahtoa ovat tärkeitä teemoja teoksessa, ja niihin liittyvä painostus on asetettavissa seksuaalisen väkivallan jatkumolle.

Suhde ajautuu seksittömyyden takia kriisiin. Anna kadottaa tunteensa, ”Sen Pienen Kissan”, Hukkaa kohtaan. Hukka on alkanut tulla liian lähelle, ja uhkaa bulimian ensimmäistä sijaa hänen elämässään. Annalle, kuten Oilillekin, kaikkein suurin halu kohdistuu ruokaan ja syömiseen.

Stalinin lehmät aloittava ensimmäisen oksentamisen ensimmäistä sukupuoliyhdyntää muistuttava kuvaus antaa puitteet seksuaalisen halun tulkitsemisesta nimenomaan ruoanhimona. Bulimia, ”Herra” ja sen säilyttäminen ovat lopulta Annalle kaikista tärkeimpiä:

– – Minun ruumiillani ei ollut haluja. Herrallani oli. Mutta Herrani ei tarvinnut halujensa tyydyttäjäksi kuin ruokaa. Toiset ihmiset häiritsivät sitä, toiset ruumiit, toisten sielut ja sydämet, jotka läpäyttivät lähelleni yrittäen saada vastakaikua. Kaikki, mikä häiritsi Herraani, oli poistettava. (SL: 316.)

Kenet minä tänään pokaisin, kenen antaisin pokata itseni, olisiko se ensimmäinen kadulla vastaan tuleva, vai viimeinen pilkun jälkeen kapakan ovella. Mitä sillä olisi väliä. Hukan

⁷⁴ Annan seksikumppanien sukupuolittomuudesta ks. Ahokas 2006: 42; Ropponen 2004: 40.

olisi ihan hyvä mennä kauemmaksi. Oli ihan hyvä, että yritin arvailla vastauksia Hukan kysymyksiin etsimällä niitä muista vuoteista. Jossainhan niiden oli pakko olla. (SL: 319.)

Ainoaksi ongelmaksi muodostui se, miten pitää villiintynyt Herrani kurissa julkisilla paikoilla. Siitä tuli aivan mahdoton. Kuriton. Päällikkö. Koko ajan houkuttelemassa, kuis-kuttelemassa, työntämässä eteeni mahdottomia tilanteita. Kutittelemassa vatsan alta kieli pitkällä. Tule, kulta, tule... (SL: 149.)

Annaa ja tämän sairautta kuvataan metaforisesti naisen ja miehen rakkaussuhteena. Bulimia ottaa miehen ja miesjumalan muodon. Bulimian, ”Herran”, kuvataan muistuttavan intohimoista rakastajaa, joka houkuttelee seksuaaliseen kanssakäymiseen milloin ja missä vain. Ilmaisui ”kutittelemassa vatsan alta kieli pitkällä” on erikoinen ja monimerkityksinen, mutta viittaus vatsaan liittyy sen ensisijaisesti ruokaan.

Lämpimät tunteet Hukkaan ovat luoneet häiriötekijöitä Annan bulimian ylläpitämiseen. Anna välittää Hukasta oikeasti, mutta pelkää menettävänsä tämän siksi, että he eivät enää ole seksuaalisessa kanssakäymisessä. Annan elämä ja seksuaalisuus muuttuvat taas, sillä hän itse alkaa olla uskonon, jotta Hukka ei ehtisi ensin ja jotta hänen suhteensa ”Herraan” säilyisi:

Miksi olin aloittanut yhden illan pysäkit nyt, kun minulla oli tärkeä suhde Hukkaan, vakava sellainen, tulevaisuudella varustettu. Nyt kun olin syönyt kinkkujuustosämpylöitä oksentamatta ja jopa aamupalan? (SL: 321.)

Yhden illan ajoissa ei ollut mitään nöyryyttävää, koska ne eivät kyselleet minulta kysymyksiä, joihin en osannut vastata. Eikä niissä ollut mitään pelättävää, sillä niitä ei voinut menettää. Kuten Hukan. – – Sitä paitsi hetken poka on ihan siedettävä vaihtoehto syömäsessiölle, jos sen haluaa välttää. (SL: 323.)

Tärkeintä Annan elämässä on siis bulimia, jota muut asiat kuten monimutkaiset ihmissuhteet häiritsevät. Hukan läheisyys, mutta toisaalta yhtä lailla Hukan menettäminen voisivat uhata bulimian ylläpitoa. Seksistä tulee Annalle entistä yhdentekevämpää; keino, jolla hän voi irrottautua Hukasta ilman, että tulisi jätetyksi tahtomattaan. Annan mukaan Hukan kyselyt ja vaatimukset sysäävät hänet pettämään, mutta toisaalta Anna on miettinyt Hukan jättämistä jo aikaisemmin. Seurusteluun on nimittäin kuulunut monia bulimisuutta ”häiritseviä”, toisin sanoen tervehdyttäviä, tekijöitä, mikä on uhkana Herralle, joka ei anna Annan parantua ja Annalle, joka ei myöskään tahdo parantua.

Bulimiasta kiinnipitäminen toistuu halki teoksen, ja se kiteytyy seuraavassa meta-fiktiivisessä lukijalle ja hoitohenkilökunnalle suunnatussa lausahduksessa: ”Ette kai te oikeasti kuvittele, että minä haluan lopettaa tätä koskaan. Hah!” (SL: 327.) Seksistä tulee lisäksi keino hallita syömisen himoa, ja seksiä luonnehtivat sanat ”poka”, ”pokata”,

”yhden illan pysäkki” ja ”yhden illan ajo” korostavat ulkoista, tunteetonta ja mekaanista seksikäsitystä. Seksi on Annalle vain väline johonkin, sillä ei sinänsä ole merkitystä. Samaan tapaan Anna käyttää alkoholia ja huumeita syömiskohtausten ehkäisemiseksi.

Suhteen kriisin alkaessa Anna suostuu seksiin vastentahtoisesti. Se ei kuitenkaan kelpaa Hukalle, joka huomaa, että Anna ei oikeasti haluaisi. Anna taas pohtii, mikä on aitoa – ruumis kun tekee, mitä sen käskää tekemään, ja ruumiilla voi olla erilaisia tunteita siitähän huolimatta, että mieli ei oikeasti tahtoisi. Tässä mielessä seksuaalisuutta ei voi erottaa materiaalisesta ruumiista.

Minä yritin silti. Purin sinua koko yön. Hiki valui taiteista. Tätähän sinä halusit. Mitä valitat. Punaiset poskipäät ja laajenevat mustuaiset. Tämähän sinä halusit nähdä. Mitä valitat. (SL: 329.)

Ei se minustakaan ollut kivaa. Ei ollenkaan. Siksi minä näyttelin silloin kerran. No, hyvää on, toisenkin kerran. Kun oli helpompi panna ruumis käyttäytymään ja liikehtimään niin kuin se oli ennenkin tehnyt, vaikka se ei miltään olisi tuntunutkaan. Kun en minä ymmärtänyt sitä itsekään. – Hukka ei käsittänyt, miksi en vain voinut sanoa, että en halua. Mutta kuka minä sitten olisin ollut? Olisin ollut joku, joka ei enää edes halua. Joku joka ei osaa syödä, kuten ihmiset syövät – joku joka ei ole oikea suomalainen, vaikka Suomessa asuukin. Joku sellainen, joka ei osaa sanoa, miltä hänestä tuntuu (SL: 313.)

Anna suuntaa kertomansa välillä suoraan Hukalle. Siitäkin huolimatta, että seksi ei tunnu hyvältä ja Anna ei tiedä, mitä haluaisi, tuntuu yhdentekevältä, on se Annan käsityksen mukaan olennainen osa naiseutta. Teeskentely on keino välttää konflikteja sekä säilyttää jotakin itsestä. Esimerkeissä tuodaan esiin se, kuinka seksin lyhytaikainenkin puuttuminen suhteessa voi merkitä suhteen päättymistä, ja lisäksi se, että seksin oltava tietynlaista.

Annan ja Hukan suhteessa mennään Hukan ehdoilla: Ensimmäisenä yhteisenä yönään he rakastelevat, mikä tekee Annasta Hukan mielestä ”huoran”. Kun Hukka taasen alkaa kysellä, miksi Anna ei halua seksiä, on sävy pakottava. Ennen eroamistaan Anna lopulta uskaltautuukin hieman miettimään, mitä hän haluaisi, mutta silloin Hukka alkaa kuvailla, miltä hän kuulostaa seksin aikana ja miltä hän voisi kuulostaa. Tämä lopettaa Annan halun tai halun selvittämisen rippeetkin. Annan teeskentely on siis Hukan mielestä väärin, sen sijaan hän voisi teeskennelläkin mielihyvää, jos se olisi Hukan halun mukaista. (SL: 329.)

Anorektisilla hahmoilla seksuaalisuus ja seksi esitetään moninaisesti. Toisaalta henkilöahmot ainakin jossakin vaiheessa sairauttaan suhtautuvat seksuaalisuuteen tai seksuaaliseen kanssakäymiseen negatiivisävytteisesti, toisaalta seksuaalisuuteen liittyvät asiat kiinnostavat heitä.

Marjatan (M) hahmoa on tulkittu neitsyyden säilyttämisen tahdon kautta (Lappa-

lainen 2006: 152) ja hänen suhdettaan seksuaalisuuteen leimaa negatiivisuus tarinan alkuvaiheilla. Toisaalta jo tarinan alussakin on analogisia viitteitä siitä, kuinka Marjatta tahtoi jollakin tapaa osalliseksi häntä ympäröivään seksuaalisuuden maailmaan. Kevästä ja alkukesästä muodostuu poikkeuksellisen kuuma: kasvit kasvavat, ja ihmiset seurustelevat toistensa kanssa. Pääsiäisenä, uudelleensyntymän juhlanä, joka sijoittuu vielä kevään kukoistukseen, äiti ja isä kertovat, että he saavat lapsen. Marjatalle on siis paljon asioita, joihin suhteessa hän yrittää määritellä itseään. Marjatan yksinäisyys ja tarkkailijan positio sekä ruumiillinen ero muihin kuihtuneena, ei seksuaalisena ja ei-hedelmällisenä korostuu muun muassa uimarannalla, jossa hän katsoo ihmisiä ja erityisesti eräänä iltana veljeään ja tämän tyttöystävää, jotka menevät alasti uimaan. Kuva uivasta parista jää vahvasti Marjatan mieleen:

Hän odotti ukkosta, kaipasi salamaa, joka sählättäisi keskitaivalta alas maahan, maan uumeniin asti, pirstoisi puun, räjäyttäisi maailman ja vapauttaisi odotuksen painajaisesta. Sateen viileät sormet suorisivat jäljet, hoivaisivat maailman kuntoon, lepäisivät kuumalla otsalla. – – Marjatta ei osannut nukkua. Peltikatto hohkasi kuumuutta yölläkin ja Marjatta kääntelevä lakanoiden välissä niin kuin tauti häntä viskoisi. Kale ja Hilla kiemursivat hänen mielessään. (M: 41.)

Marjatan olo kuvataan luontoanalogioiden kautta tukahtuneeksi. Hän tahtoi, että ”jotakin” tapahtuisi. Tuo jotakin saa seksuaalisia merkityksiä, sillä ympäristön tapahtumien rekisteröijänä hänellä on paljon ajateltavaa. Kuvaus ukkosesta on luettavissa analogiaksi sukupuoliyhdyntämiselle, ja samalla se on prolepsis ukkoselle, jonka Marjatta kokee myöhemmin isovanhempiensa luona. Marjatta niin ikään miettii seksuaalista kanssakäymistä veljensä ja tämän tyttöystävän kautta, mitä kiemurtaa-verbi korostaa. Kiemurtaa-verbi on lisäksi yhdistettävissä käärmeseen, minkä tässä voi tulkita yhteydeksi miehen ja naisen alkuvaiheeseen *Raamatun* paratiisissa ja seksuaalisuuteen liittyvän tiedon löytymiseen.

Seksuaalisuuteen liittyvät pelot ja abjekti-luonteen voi siis tulkita vain yhdeksi Marjatan seksuaalisuuden ulottuvuudeksi. Vaikka hänen oman äitinsä ruumis ja äidin raskaus tai äidin epäily Marjatan raskaudesta saavat hänet suorastaan voimaan pahoin, on hän kuitenkin yleisesti ottaen kiinnostunut häntä ympäröivästä seksuaalisuudesta, jota luonnon niin ikään seksuaalisia merkityksiä saava runsaus korostaa.

Isovanhempien luona maalla lähenevä juhannus ja ”suuret juhannusjuhlat” tarjoavat Marjatalle tilaisuuden mennä muiden ihmisten joukkoon ruumiillisena ja seksuaalisena olentona. Marjattassa herää samantapainen levoton odotus kuin kotona. Lapsuuden kesistä tutun kylän pojan pyytäessä Marjattaa juhannusjuhliin päättää Marjatta lähteä, vaikka empii. Juhliin valmistautumisen kuvauksesta on tulkittavissa haparoivaa seksuaalisuuden heräämistä ja kiinnostusta päästä toisten ihmisten pariin:

Mutta huomaamattaan Marjatta alkoi käänneellä vaatteitaan, ripusteli puserot komeron vaatepuihin oikeenemaan ja hypisteli niitä iltaisin. Farkut tietysti, mutta entä kengät... Punaiset sandaalit olivat kuluneet. Marjatta lakkasi varpaankynnet violetilla, puhdisti punaiset remmit ja sovitteli. Saivat kelvata kengät. (M: 52.)

Punainen on muun muassa seksuaalisuuden väri. Marjatan kenkien kulunut punainen voi merkitä Marjatan seksuaalista epävarmuutta ja hänen laihuudestaan johtuvan ”epänaisellisen” ulkonäkönsä aseksuaalisuutta. Valmistautuminen juhliin pikkuhiljaa usean päivän aikana on rinnakkainen Marjatan hitaalle kiinnostuksen heräämiselle ja kääntymiselle kohti toisia ihmisiä ja ympäröivää maailmaa.

Juhlissa Marjatasta kaikki tuntuu epätodelliselta, ”kuin unelta, josta ei voi herätä”, ja hän ihmettelee, miksi edes tuli juhliin (M: 52–53). Juhlapaikan ilmapiiriä kuvataan vahvasti seksuaalisesti latautuneeksi (myös Rättyä 2007: 48). Naisten vessassa naiset puhuvat ”vapautuneesti”, ja Marjatta näkee vessan ovelta penistä esittävän piirroksen. Kojumyyjät huutelevat syömään jäätelöä ja makkaraa, jotta ”jaksaa tanssia” (M: 53). Tanssisalissa hän kokee ensimmäistä kertaa seksuaalista kiihottumista päästessään osalliseksi tanssijoiden tiiviiseen joukkoon: ”Hiki ja tunkeminen kiihottivat Marjattaa” (M: 54). Seksuaalista kiihottumista ja mahdollisesti siihen liittyvää halua kuvataan näin laajasti ja oivaltavasti: niihin ei tarvita kumppania, seksuaalisesta fyysisestä kontaktista puhumattakaan, vaan läheisyyden kokemukset, toiset ihmiset ja tilanteen kokonaisuus voivat rakentaa seksuaalisen jännitteen.

5.1.3. Äidin ruumis seksuaalisuuden merkinä

Neljännessä luvussa tarkastelin sairastuneiden henkilöahmojen oman (tytön) ruumiin vertailua äidin tai jonkun muun naisen ruumiiseen. Tässä tarkastelussa äidin ruumiita ei kuitenkaan ensisijaisesti tarkasteltu naisten seksuaalisina ruumiina, vaan tarkastelin käsityksiä äitiydestä keskeisenä naisruumiin määrittäjänä. Tässä luvussa käsittelem henkilöahmojen äitien ruumiille antamia merkityksiä seksuaalisena ruumiina. Äitien ruumiillisuus merkityksellistyy henkilöahmoille ensimmäisenä tai yhtenä ensimmäisistä ja tärkeistä seksuaalisia merkityksiä saavista ruumiista. Äidin ruumiita tarkastellessaan ja ajatellessaan henkilöahmot rakentavat omaa seksuaalisuuttaan; seksuaalista ruumistaan ja ruumiillista seksuaalisuuttaan.

Äitien seksuaaliin ruumiisiin liittyvät olennaisesti seksuaaliset suhteet miehiin (henkilöahmojen isiin), mutta niihin palaan seksuaalisen väkivallan jatkumoa käsittelevässä luvussa. Tässä luvussa tutkin äitien ruumiiden seksuaalisia merkityksiä ”sinänsä”, ilman seksuaalista suhdetta miehiin. Äitien ja sairastuneiden henkilöahmojen kuten teosten muidenkin tyttö- ja naishahmojen ruumiit ovat seksuaalisia ja sisältävät seksuaalisia merkityksiä ilman seksuaalista suhdetta tai seksuaalista kanssakäymistä.

Henkilöahmojen äitien ruumiiden seksuaalisuuden kohtaamista kuvataan monin tavoin problemaattiseksi. Henkilöahmot pelkäävät reproduktiota ja sen sitovuutta ja

naisen traditionaalisia tehtäviä kodissa. Äidin seksuaalisuus ja sen ruumiin pintaan liittyvät merkit voivat merkityksellistyä torjuttavina abjekteina tai ahdistavaa vertailua tuottavana ihailuna. Toisin sanoen henkilöhahmot arvottavat äitiensä seksuaalisia ruumiita niin negatiivisesti kuin positiivisestikin, jopa siten, että syömishäiriön eri vaiheissa ja/tai narraation eri temporaalisilla tasoilla niitä voidaan merkityksellistää päinvastaisilla tavoilla (M; SL). Äidin ruumiiseen onkin liitetty useita vastakkaisia mielikuvia kuten kauneus ja epäpuhtaus, vaarallisuus ja kiehtovuus. (Braidotti 1994: 67; Kristeva 1980/1993.)

"Stabat mater" -artikkelissaan (1976/1993) Kristeva tarkastelee Neitsyt Maria -kuvia ja niiden äitiyteen liitettyjä merkityksiä. Neitsyt-myytin varjoon on jäänyt muun muassa äidin ja tyttären välinen "sota". Nainen käsittelee harvoin "intohimoa", rakkautta tai vihaa toista naista kohtaan ottamatta äitinsä positiota. Toisen naisen kohtaaminen tapahtuu usein vasta äitiyden ja oman tyttären kohtaamisen pakottamana. (Mts. 159, 160.)

Koko tutkimusaineistossa on representoitu äitien ja tyttärien välistä kamppailua, jonka tärkeäksi paikaksi muodostuu seksuaalinen ruumiillisuus. Äidin ja tyttären seksuaalisen ruumiillisuuden rakentuminen syntyy vuorovaikutussuhteissa niin molempien ruumiiden havainnoimisessa kuin ruumiiden pintojen tekemisen huomioimisessakin.

Madonnassa ovat esillä feminiinisen ruumiin konventionaaliset esitystavat. Tunnistettavia kulttuurisia kulmakiviä, eräänlaisia subtekstejä, ovat Neitsyt Maria ja Eeva ja ruumiin ulottuvuuksia seksuaalinen halu, hedelmällisyys–hedelmättömyys, syntymä ja kuolema tai sen läheisyys. (Ks. Saarikangas 1997: 102.). Marjatan ja Marjatan äidin ruumiit asetetaan vastakohdiksi, joissa Marjatan ruumis edustaa hedelmättömyydessään kuolemaa, aseksuaalisuutta ja hedelmättömyyttä, äidin ruumis puolestaan rehevyydessään elämää, seksuaalisuutta ja hedelmällisyyttä.

Madonna olisi oivallinen traditionaaliselle psykoanalyttiselle luennalle niin vaikean äiti–tytär-suhteen kuvauksen kuin myös toistuvien rinta-, napa-, veri-, raskaus-, maito-, kyyneleet-, ja (poika)lapsikuvastojensakin takia (Ks. Saarikangas 1997). Itse luen teoksen äidin seksuaalisuutta psykoanalyysia uudistaneiden Irigarayn ja Kristevan avulla. Teoksen tärkeinä aiheina ovat äidin raskaus, lapsen syntymä ja hoidon alkuvaiheet. Edellä luettelemieni naisen seksuaalisuuteen, äitiyteen ja reproduktioon liittyvät asiat liittyvät juuri raskausaiheeseen ja luonnehtivat sitä hieman eri kannoilta halki tarinan.

Aivan teoksen alussa nousee esiin veri, toisaalta elämän, toisaalta inhon, pelon ja kuoleman symbolina. Veri voi niin ikään viitata intohimoon ja eroottiseen rakkauteen. Marjatalla kuukautisten alkamisen muistelu assosioituu sekä inhottavaan hiirenraatoon että verilettutaikinaa vatkaavaan äitiin. Äidin läsnäolo muistossa liittyy myös äidin kuukautisvereen. Näin kuukautiset yhdistävät Marjattaa ja äitiä; Marjatta on vastentahtoisesti tässä suhteessa samanlainen äitinsä kanssa. Kuukautisveren rinnastaminen ruoanvalmistuksessa käytettävään vereen luo moninaisen abjektikokemuksen. (M: 20.) Kuukautisveri on merkki seksuaalisuudesta ja sen pelko viestii seksuaalisuuden pelosta, jota myös äidin ruumis ilmentää.

Äidin tai muun naisen naisruumiiden erityispiirteitä tarkastellaan helposti hedelmällisyyden kautta. Kuitenkin naiseksi tunnistettava ruumis tulisi ensin nimetä seksu-

aaliseksi ruumiiksi⁷⁵, jonka osa hedelmällisyyden merkitykset ovat. Marjatan ajattelemat ”rasva” ja ”ihra” melko traditionaalisissa (naisen huomioonottavissa, mutta ei-feministisissä) psykoanalyttisissa tulkinnoissa (näissä teorioissa ”läski”) on suoraan yhdistetty seksuaalisuuden pelkoon ja inhoon (Reenkola 2004: 67). Yleensäkin lihavan naisen seksuaalisuuden käsittämisen yksi tapa on äitiyteen liittyvä tai verrattava seksuaalisuus, johon voi lisäksi sisältyä mielikuvia hedelmällisyysmyyteistä. (Braziel 2001: 231–232.) Lihavasta naisruumiista abjektin muodostavat konnotaatiot eivät kuitenkaan ole ainoastaan seksuaalisuuteen viittaavia, vaan esimerkiksi kontrollin puutteeseen ja kulttuurisista ideaaleista poikkeamiseen liittyviä. Äidin ruumis muotoineen saa Marjatalle erilaisia merkityksiä ja herättää hänessä erilaisia kokemuksia kuin isoveljen tyttöystävän tai ystävän ruumiiden feminiiniset erityispiirteet. Suhde äitiin perheenjäsenenä on muihin naisiin verrattuna erityinen.

Raskausaihe tulee ensimmäisen kerran esiin kuudennessa luvussa, jossa Marjatan äiti luulee Marjatan olevan raskaana, koska on huomannut Marjatan oksentavan. Luku alkaa Marjatta-runon sitaatilla. Runokohdan äiti utelee ”mi on meiän Marjatalle”, ja *Kalevalan* Marjatta todella odottaa lasta (K: 50. runo, 420). *Madonnan* Marjatta suuttuu voimakkaasti äidin ajatuskulusta.

– Et kai sinä odota lasta? Kysymys löi Marjattaa kasvoihin. Henki salpautui. Puna kutisi kaulaa myöten ylöspäin, silmissä vilahti epäuskoinen välähdys. Marjatan suu jäi raolleen. Hän ei pystynyt sanomaan sanaakaan. – – Miten äiti saattoi sanoa sillä tavalla! Mistä se oli sellaista saanut päähänsä! Milloin muka? Kenen kanssa muka? Hänhän oli aina kotona! (M: 24.)

Äidin epäily ensiksikin muistuttaa Marjattaa siitä, että hänelläkin on mahdollisuus äitiyteen. Toiseksi se johtaa Marjatan ajatukset seksiin. Kolmanneksi kysymys vahvistaa sitä, mitä Marjatta ei ole kokenut; hänellä ei ole fyysisen seksuaalisen kanssakäymisen kokemuksia. Ajatuksen ”Hänhän oli aina kotona!” voi lukea myös yksinäisyyden ilmaukseksi. Tilanteen jälkeen Marjatta lähtee juoksemaan, mikä on tutkimusaineistossa sairastuneiden tyypillinen reagoitikeino johonkin hankalaan tilanteeseen (ja tietenkin kiellettyyn syömiseen): anoreksiaa sairastavat lähtevät juoksemaan ja bulimiaa sairastavat syövät ja oksentavat.⁷⁶ Äidin pelko kuvaa myös laajaa kulttuurista pelkoa nuorten, etenkin tyttöjen, kodin ulkopuolella liikkumisesta ja sen kontrolloinnin tarpeesta (ks. Aapola 1999 & 2002). Marjatan omassa ajatuksessa jatkuvasta kotona olemisesta korostuu idea kodista paikkana, jossa ei voi tapahtua mitään pahaa. Kuitenkin Marjatalle koti on ollut pienestä saakka riitojen paikka, jossa hän on yrittänyt lieventää vanhempiensa yhteenottoja.

⁷⁵ Tosin *kaikki* ruumiit ovat aina eri tavoin seksuaalisia ruumiita.

⁷⁶ Esimerkiksi kun Annalle (SL) ja Hukalle tulee riitaa, juuri ennen kuin Hukan syntymäpäiväjuhlat ovat alkamassa, Anna varastaa Hukan syntymäpäiväkakun, vie sen omaan asuntoonsa ja syö ja oksentaa sen siellä (SL: 35).

Seuraava raskautta koskeva kuvaus on perheen yhteinen pääsiäisateria, jossa hedelmällisyyttä ja uutta elämää symboloivat kananmunat, appelsiinisalaatti (aurinkosalaatti) ja aurinkoinen sää. Äiti ja isä kertovat, että heille ”tulee vauva”. Marjatalle uutinen on shokki.

Marjatta oli valahtanut kalpeaksi. Haarukka seisoi lautasella, maailma oli pyörähtänyt yhden ylimääräisen kierroksen ja pysähtynyt paikoilleen, kiinnittynyt haarukalla kanamunaan. Mitään ei voinut sanoa, ei liikahtakaan. Marjatta muuttuisi kiveksi. Takatalvi oli tullut, hän tunsu jäätyvänsä. (M: 29.)

Kylmyyden metafora takatalvesta keskellä aikaista, aurinkoista uuden elämän juhlaa kuvaa Marjatan pelon ja inhon voimakkuutta. Haarukan kiinnittyminen kananmunaan on luettavissa jälleen erääksi tarinan lukuisista yhdynnän metaforista. Kylmyys on muutenkin toistuva motiivi teoksessa niin konkreettisenä kylmyytenä kuin silloin, kun äiti epäilee, että se, että hän ei neulonut mitään Marjatalle tai Kalelle heitä odottaessaan, olisi aiheuttanut sen, että heitä palelee niin usein. Kylmyys yleisesti on metafora emotionaalaiselle niukkuudelle ja rakkaudettomuudelle, mutta *Madonnassa* äidin lapsiin ”siirtämä” kylmyys on pikemmin äidin pelkojen, valmistautumattomuuden ja kyvyttömyyden aiheuttamaa. Marjatan äidin muistelut ja pohdinnat omasta raskaudesta ja lasten kohtaamisesta ovat negatiivisten äitiyskokemusten ilmentymiä, ja melkoisen harvinaisia ja vaiettujakin kulttuurissa. (Ks. Jokinen 1996).

Marjatan havainnot äidin ruumiista saavat alun abjekti-kokemuksille miltei vastaakohtaisia merkityksiä siitäkin huolimatta, että raskauden edettyä äidin vartalo on vieläkin lihavampi kuin saunamuistossa. Myöhemmin raskauden tuomat muodot herättävät Marjattassa myös positiivissävytteistä yllätystä ja ihmettelyä. Marjatta tavallaan löytää äitinsä ruumiin muuna kuin massana, jonka muodoilla ei ole merkitystä. Nyt raskaus ja lihavuus tuntuvat merkityksellisiltä, ne eivät ole jotakin, joka voi vain ”tulla” passiivisena ruumiiseen ja uhkaisivat ”tulla” myös Marjatan ruumiiseen:

– Kumpaa tässä nyt viedään? taksimies oli kysynyt. – Äitiä vai tytärtä? Äiti oli helähtänyt iloiseen nauruun ja vasta silloin Marjatta oli kunnolla huomannut, kuinka mahtavaksi äiti oli kesällä paisunut. Mutta äidin olemuksessa oli ryhtiä eikä hän kaakertanut kahareisin hanhena, niin kuin Marjatta oli nähnyt joidenkin naisten keinuvan vatsoineen. Äidin hellehame hersyi avokaulaisena ja paljasti kaikille, miten rinnat olivat pullahtaneet pyöreiksi. (M: 89.)

Äiti nukkui. Hän oli mahtava ilmestys bikineissään. Housut peittivät hätäisesti jalkovälin karvatupsun ja valtava kohtukumpu kurotti aurinkoon. Keskellä venyi laaja maailman napa, kuin kraateri Etnan huipulla. (M: 92.)

Tässä on tärkeää huomata fokalisaation kääntyminen Marjattaan. Marjatan mukaan äiti kantaa itseään ja ruumistaan häpeilemättä. Adjektiivit ”mahtava” (kummassakin esimerkiksi), ”valtava” ja ”laaja” kuvaavat paitsi äidin fyysistä ruumista raskauden viime vaiheissa, myös hänen uutta olemustaan, jonka Marjattakin huomaa. Marjatta käsittää äidin lihavalla ruumiilla olevan funktio tai mieli; uuden elämän mahdollistaminen.

Positiivisesti arvottaminen muodostuu ratkaisevasti havaintojen pohjalta, jotka perustuvat äidin positiiviseen sekä fyysistä että psyykkistä itsevarmuutta huokuvaan olemukseen. Myös taksikuskien kysymyksestä voi tulkita ihailua äidin olemusta kohtaan. Rinnat ”kaikille” paljastava hellehame ja sukupuolielimet ”hätäisesti” peittävät bikinihousut ovat kuvaustapoja, jotka yhdistävät äidin raskaana olevan vartalon ja seksikkyyden kulttuurisen kuvaston. Napa elämän tai tarkemmin äidin ruumiista erillisen elämän alkupisteenä toistuu teoksessa monia kertoja. Tarinan alussa se näyttää Marjatan omaa ruumistaan tarkastellessaan ”aina yhtä inhottavalta” (M: 7). Tarkastelleessan äidin vartaloa napa puolestaan näyttäytyy Marjatalle voimaan ja maailman keskipisteeseen vertautuvana.

Annalla (SL) on äitinsä ruumiiseen positiivinen ja ihaileva suhde. Halu olla erilainen kuin äiti liittyy haluun tulla erilaiseksi kuin äiti: Anna ei halua olla koko elämänsä uskottoman miehen kanssa. Annan niin ikään korostaa, että suhde ruokaan on heillä aivan erilainen. Äiti ei esimerkiksi syö jälkiruokia, vaan antaa ne Annalle. (SL: 32–34.) Tarinan nykyhetkessä Annan ja Hukan suhde rinnastuu kiinnostavasti Annan äidin ja isän suhteeseen. Anna ei siis tahdo kärsiä uskottoman miehen kanssa, vaan hän tahtoo olla se, joka solmii muita suhteita, ja näin aktiivisesti lopettaa suhteen.

Annalle hänen ja Hukan suhteen tila jäsentää keskeisesti myös hänen syömis- ja ruu-
miskokemuksiaan. Samaan aikaan Anna pohtii äitinsä ja isänsä suhdetta ja sen vaikutusta äidin ruumiiseen ja syömiseen.

Olin päättänyt olla jäämättä toiseksi. Sellainen ei pue naista pitkän päälle, enkä minä halunnut mitään, mikä ei minua pukisi. En mitään mikä lisäisi tyhjien vuoteiden täyteen syömistä, kiloihin vetäytymistä. Miten äiti oikein oli onnistunut välttämään sen? Miten äiti voi yhä olla minun painoiseni? Vaikka äidillä ja isukilla oli niin jättimäisen kokoinen vuodekin, että siinä oli mahdotonta paletumatta nukkua yksin niin vähin kiloin. Miksi äiti pystyi sellaiseen ja minä en? Se ei ollut reilua. (SL: 322.)

Tunteisiin syöminen tai siihen vihjaaminen, kuten kuvaukset ruoan poisriisumisesta eli surusta johtuvasta laihtumisesta Suomessa, liittyvät sekä Annan että tämän äidin elämään. Äidin laihtuminen Suomessa tuo mukaan kärsivän äidin, muun muassa Neitsyt Maria -kuvastoista tutun äitiyden ruumiillisuuden muodon. Kärsivän ja uhrautuvan äidin mallin mukainen äiti varmistaa, että Annalla on aina syötävää ja ylikin.

”Miksi äiti pystyi sellaiseen ja minä en?” (SL: 402) miettii Anna, miksi äiti pystyy hallitsemaan syömistään tai toisin sanoen ei syö ylen määrin huonon parisuhteensa vuoksi.

Annalla ahmimiseen voi olla jokin erityinen syy, tai voi olla olematta, toisinaan syyksi mainitaan vain "syömähimo". Äidin ruumiillisuus ja ruumiskuva eivät ole sidoksissa ruokaan ja syömiseen. Kateus ja pohdinta, miksi äiti pystyy moiseen, on tulkittavissa myös siten, että hän ja Anna ovat samannäköisiä ja -kokoisia, mutta Anna bulimiansa takia joutuu ponnistelemaan monta kertaa enemmän kuin äiti, jonka ei tarvitse ahmia, oksentaa ja laihduttaa – ei edes vaikka hän on onneton parisuhteessaan. "Tyhjiin sänkyjen täytteeksi syöminen" viittaa laajemminkin Annan yksinäisyyteen jo lapsuudesta lähtien sekä äidin yksinäisyyteen Suomessa, kun Annan isä on usein poissa työmatkoillaan. (Tunteisiin syömisestä ks. esim. Abraham & Llewellyn-Jones 1994; Chernin 1987; Johansson 2001.)

Se, että Anna ei halua päälleen mitään, mikä ei "pukisi" häntä, on intratekstuaalinen viittaus kohtiin, joissa Annalle luonnehditaan sopivan minkä vaan, ja että hän näyttää joka tapauksessa "loistavalta". Ruoaan päälle pukeminen kilojen muodossa on eksplisiittinen intratekstuaalinen viite myös tarinan alun matkakuvauksiin ja äidin ruoan ruumiiseen varastoitumiseen. Laajemmin ja implisiittisemmin esimerkki liittyy Annan harjoittamaan yleiseen ruumiinsa kontrollointiin: Anna syö, oksentaa ja rakastaa silloin, kun hän niin päättää.

Erityisesti esimerkki liittyy lausahdukseen "Nainen ei saa koskaan antaa luonnolle valtaa, silloin se on menoa" (SL: 300) "Luonto" on metafora, jolla on reaaliskonkreettinen merkityksensä: naisen ruumiiseen luonnostaan tulevat asiat kuten karvoitus tai mahdollinen pyöreys ovat asioita, joita vastaan on "taisteltava", muuten "peli" on menetetty eli ideaalinen ulkonäkö katoaa. Metaforisessa mielessä "luonto" viittaa kaikkiin kätkeytyihin haluihin, joita naisella voi olla. Annalla se on ennen muuta halu syödä; "syömähimo".

Äidin ja Annan ruumiit, ruumiillisuuskuvat sekä etenkin ruumiin pinnan esittäminen, ovat suhteessa neuvostoviolaisten naisten ulkonäköön ja seksuaalisuuteen liitettyihin stereotyyppisiin käsityksiin. "Huoraksi" leimautuminen on Annan äidin pelko. Äidin seksuaalisuutta ja seksuaalisen ruumiin rakentamista kuvataan näin:

Äiti käytti aina mahdollisimman rumia ja virttyneitä alusvaatteita. Käytettyjä hän ei ostanut, ne ovat hänestä vastenmielisiä, mutta muuten hän etsii huonoimmin istuvat tarjouskorista, mieluiten valmistusvirheelliset. Kirpputorilta saisi paljon parempia paljon halvemmalla, Anna ehdottaa, mutta äiti tyrmää ehdotuksen heti. Anna puolestaan käyttää vain mustia alusvaatteita. Siinä ei äidin mielestä ole mitään vikaa. – – Että ei siinä mitään ihmeellistä ole, että Anna käyttää vain mustia alusvaatteita. Anna on niin nuorikin. Mutta Annan äiti ei voisi kuvitellakaan – hän paheksuu ajatusta voimakkaasti, kuten paheksuu kaikkia ikäisiään naisia mustissa alusvaatteissa. Äidillä on tuttava, joka käyttää sellaisia. Äiti puhuu Annalle siitä ja antaa ymmärtää, että ystävä on hieman, noh, sanotaanko että ikuinen toinen nainen. (SL: 229)

”Rumat” alusvaatteet ovat metafora Annan äidin seksuaalisen kanssakäymisen loppumiselle tai epänautinnollisuudelle. Tarinassa kuvataan sitä, kuinka jossakin vaiheessa lapsuudessaan Anna vahtii, että hänen vanhempansa eivät voi lähestyä toisiaan seksuaalisessa mielessä, kun hän haluaa pitää äidin kokonaan itsellään. Annan mustat alusvaatteet ovat tässä muistossa äidin mielestä hyväksyttävät, koska Anna on niin nuori. Muissa kohdissa äiti kuitenkin liittää mustan ja punaisen värin käyttämisen ”huoran” imagoon kuuluviksi ja paheksuu Annaa niistä.

Annan äidin mielestä vain ihmissuhteissaan epäonnistuneet ja epätoivoiset ”toiset naiset” käyttävät seksuaalisuutta ilmentävää mustaa väriä alusvaatteissaan. Annan äiti siis purkaa omia tuntojaan paheksumalla tuttavaansa. Samassa kohdassa hän puhuu aikaisten ja useiden seksisuhteiden haitallisista terveysvaikutuksista naisille. Kommentit ilmentävät Annan äidin oman seksuaalisuuden toteutumatta jäämistä, ja hänen ainoiksi defensesseikseen jäävät naisten seksuaalisuuden aktiivisuuden miltei tuomitseminen ja terveydellisten uhkien korostaminen.

Alusvaatteista puhuminen liittää äidin ja Annan ruumiillisuuden paitsi jaettuun naisruumiin rakentamiseen myös lähelle toisiaan. Anna ottaa omaan käyttöönsä punaisen alusvaatesetin, jonka äiti on saanut lahjaksi juuri tältä ”toiseksi naiseksi” nimeämältään naiselta: ”sillä äiti ei itse tietenkään käytä sellaisia” (SL: 229) eli äiti kieltää seksuaalisuutensa tai ei sitä enää suhteessaan toteuta eli ei tarvitse ”moisia” alusvaatteitakaan (SL: 365.) Äidin suhde ruumiinsa muotoihin ja kokoon ei ole kontrolloiva, mutta suhde seksuaalisuuteen on tukahduttava ja seksuaalisten merkkien esittämisen kieltävä.

Oili tunnistaa perhejuhlien vieraiden seksualisoivan katseen äitiään kohtaan. Oilin äiti ei kuitenkaan näyttäydy tilanteessa vain paassiivisen katseiden objektina, vaan hänen kauneutensa ja ruumiinsa itsessään antaa ”vastaiskun” katselijoille. Kuvaavaa on se, kuinka miehet tunnustavat äidin ulkonäön vetovoiman suuruuden suorastaan pelokkaina väistymällä:

– – hän kääntyi kevyesti selin sanomaan jotakin pöydän vieressä seisovalle Lealle, jolloin saimme tarkastella häntä takaapäin, seurata hänen vyötäröään ja lanteitaan ja pyöreää takapuoltaan, jonka yli kapea helma kiristyi poimuille aina kun hän otti askelen. – – Miehet olivat peräytyneet jo silloin kun äiti astui valoihin ja julisti syömisen alkaneeksi. Naiset asettuivat epämääräisiin jonoihin, kuitenkin niin, että kaksi tai kolme lyöttäytyi yhteen, toisistaan turvaa hakien. (SK: 67.)

Vastakohtainen esimerkki äidin oman ruumiin hahmottamiselle on kohta, jossa äiti huokaa tyytyväisenä selvinneensä hengissä Oilin synnyttämisestä. Tällöin hän painaa kädellään Oilin mukaan litteää vatsaansa. Kohdan voi lukea mielihyvän ja helpotuksen ilmaisuksi ruumiin säilyttämisestä ja palauttamisesta entiselleen synnytyksen jälkeen. Edellisissä esimerkeissä Oili on sitä vastoin kertonut itsensä ja muiden objektivoivasta ihailusta äidin ruumista kohtaan. Tarinassa onkin hyvin vähän kohtia, joissa äiti itse tar-

kastelisi ruumistaan, niin upea kuin se Oilin mielestä ja Oilin mukaan monen muunkin mielestä on.

5.1.4. Seksuaalisuuden kokemuksellisuuden kuvaannollisuus

Tutkimusaineistossa kuvaannolliset ilmaisut tai kielikuvat, troopit, ovat tavallisia seksuaalisuutta kuvattaessa. Trooppeihin kuuluvat metaforat ja symbolit sekä niihin kuulumattomat kuvat ovat osa teosten kuvallisuutta, joka sulautuu osaksi muuta kerrontaa. (Ks. Kantola 2003: 273–277.) Toisinaan kuva kokonaisuudessaan voi muodostaa symbolin eli kuva edustaa silloin myös muuta kuin kuvaamaansa asiaa (mts. 279).

Madonnassa tiettyjen usein *Kalevalaan* liittyvien metaforien, symbolien ja kuvien toisteisuus nimeämisten, alluusioiden tai siteerausten kautta ovat keskeinen osa teoksen tarinaa, muotoa ja tematiikkaa. Marjakuvastot sekä luonnonilmiöihin (luonnon kasvaminen, ukkonen) ja vuodenaikoihin liittyvät troopit ja kuvat avaavat tulkintapintoja Marjatan seksuaalisuuden kokemiselle.

Marjakuvasto toistuu moninaisena *Madonnassa*. Isovanhempien luona Marjatta poimii ojanreunan mansikoita, kuten useat *Kalevalan* naiset (M: 48). Ystävänsä rippijuhlissa Marjatta syö raa'an viinimarjan (M: 78). Raaka viinimarja kuvaa Marjatan nuoruutta ja hänen seksuaalisuuden inhoaan.

Puolukkapaikkaa isän ja Pertun kanssa etsiessään Marjatta näkee käärmeen, jota hän säikähtää kovasti. Käärme viittaa eksplisiittisesti *Raamatun* kertomukseen syntiinlankeemuksesta (1. Moos. 3) ja rinnastaa Marjatan Eevaan (ja Pertun Aatamiin). Käärme symboloi muun muassa tietoa, pelkoa ja syntiä. Käärme houkutteli Eevan syömään hyvän ja pahan tiedon puusta, minkä Jumala oli ehdottomasti kieltänyt (mp.). Marjatta on niin ikään hänelle uuden tietämisen alueen; seksuaalisuuden rajoilla. Käärme ei tulkintani mukaan kuitenkaan *Madonnassa* edusta syntiä, vaan Marjatan pelkoa uuden edessä sekä tietoa seksuaalisen kiinnostuksen heräämisen merkityksessä.

Pian käärmeen näkemisen jälkeen Perttu ja Marjatta astuvatkin ”uuden tiedon”, seksuaalisuuden alueelle, jonka symbolina toimii puolukoiden syöminen. Syömistilanteesta on luettavissa molemminpuolisen hämmennyksen lisäksi seksuaalinen kiinnostus ja jännittyneisyys.

Äkillisestä mielijohteesta hän otti puolukan ja painoi sen Pertun ylähuuleen, niin että se tirskahti punaiseksi roiskeeksi hänen untuvaistalle viiksilleen. Sitten hän säikähtyneenä kairoi verkkarin taskusta nenäliinan ja ojensi sen Pertulle. Perttu hankasi naamansa puhtaaksi. He nousivat noloina, kun isä kolisteli ylös ämpäreineen. (M: 105–106.)

Puolukka on niin *Madonnassa* kuin *Kalevalassa* hedelmällisyyden symboli (myös Rättyä 2007: 66). Puolukat symboloivat Marjatan ja Pertun seksuaalista kypsymistä. Käärmeen voi tulkita enteeksi puolukoiden syömisestä, ”uuden tiedon” löytymisestä.

Tarja Kupiainen (2004) tarkastelee marja-symboliikkaa *Marjavirressä*, joka esiintyy

myös *Iro-neidon* ja *Neitsyt Marian virsien* aloituksissa. Eroottisuus ja syöminen eksplikoituvat, kun *Marjavirren* päähenkilö syö marjan ja tulee raskaaksi. (mts. 167n). Senni Timosen (1990: 140) mukaan *Marjavirren* Neitsyt Marian puolukan syöminen on tulkittavissa metaforisesti rakastelun kuvaukseksi.

Marjavirressä on kuultavissa naisen oma ääni ja siinä, toisin kuin kaikissa muissa runoissa, naisella kuvataan olevan valinnan mahdollisuus oman seksuaalisuutensa suhteen. Marjavirsi esittää naisen seksuaalisesti aktiivisena. Päähenkilö (Marjatta tai Marjatta) kuulee puolukan kutsun ja tekee itse päätöksen syödä se. Marja-runot näyttävät naisen aktiivisena, ruumiillisena ja seksuaalisena. Myös hedelmöittävä marja on tulkittavissa eroottiseksi mielikuvaksi. Marjavirrellä on kaksi ulottuvuutta. Toisaalta se todistaa maailman ”naissyntisyydestä”, toisaalta se avaa kiinnostavia näkökulmia naisen seksuaalisuuteen. (Kupiainen 2004: 243–244; Siikala 1999: 44–45; Timonen 1990 & 1994.)

Pertun kohtaamisen puolukkametsässä ja hedelmällisyyttä edustavien puolukoiden syömisen voi tulkita johtavan sekä seksuaalisuuden heräämiseen Marjattassa että tämän paranemisen syvenemiseen. Pertun pyynnöstä Marjatta palaa kouluun. Perttu kehuu Marjatan nokkeluutta, josta muut oppilaat ja opettajat ovat olleet toista mieltä. Näin Pertun voi katsoa toteuttavan metsien miehen tehtävänsä neuvoja antamalla (Rättyä 2007: 179).

Niin Lönnrotin muokkaamassa *Kalevalan* runossa kuin *Madonnassakin* päähenkilö päättää itse poimia marjan ja syödä sen. Syömiseen liittyy myös marjojen koskettelu ja mielihyvä (Kupiainen 2004: 243): ”Marjatan kieli aristi jo, mutta puolukkamehun hapan tirskahtus kitalaessa oli omituinen, kiduttava nautinto” (M: 105). ”Omituinen, kiduttava nautinto” on tulkittavissa Marjatan kokemukseksi Pertun kohtaamisesta ja seksuaalisesta kiinnostuksesta. Kipeys kuvaa nautinnon ja kiinnostuksen sekä negatiivisia että positiivisia ulottuvuuksia, kuten pelkoa uuden edessä ja pois siirtymää vanhasta eristäytyneestä anorektisesta elämästä, toisaalta odotusta ja iloa ihmisen kohtaamisen ja lähenytymisen vuoksi. Nautinnon kokemisen kipeys toistuu niin puolukansyöntikohtauksessa kuin edellä tarkastelemassani luokkaretken paluumatkassa, jolloin Perttu koskettelee Marjattaa.

Marjatta ei siis ole välinpitämätön seksuaalisuuden suhteen, päinvastoin. Hyvä esimerkki tästä on kohtaaminen, jossa Marjatta on illalla yksin uimarannalla, jonne Kale ja Hilla tulevat uimaan. Nämä eivät huomaa Marjattaa ja menevät uimaan alasti. Marjatta ei voi olla jäämättä tarkkailemaan heitä.

Vesirajaa reunusti keltainen matto, koivun siitepöly lepäsi raskaana yönä hiekan ja veden välissä. Kale ja Hilla ajoivat kovaa pyörällään, he suorastaan lensivät ja heidän huutonsa ja naurunsa kieri jäljessä pitkin uimarannan hiekkatietä. He viskasivat pyöränsä pajukoon, juoksivat rantaan ja riisuivat vaatteensa hiekalle. He pudottivat vaatteet nopeasti ja luontevasti, eivät arastelleet, eivät katsoneet toisiinsa, vaan juoksivat veteen suuret vesipeilit sivuillaan. Sitten he uivat ja huutelivat toisilleen, sukeltelivat kuin saukot ja viipyivät vedessä kauan. Marjatta ei voinut liikahtaa, ei voinut nousta. Hän istui kiven kyljessä ja

katsoi uimista. Vesi oli mustaa, vastarannan kuusimetsän varjostamaa pohjoisen rannan vettä, mutta uiminen oli kaunista. Vesi kuljetti kauas naurun ja ilon äänet. Kun he nousivat rannalle, Kale katsoi Hillaa. Hän astui lähemmäksi, tarttui Hillan rinnan päihin ja tuijotti niitä. Hilla seiso i värähtämättä kuin puu. Sitten he pukeutuivat ja ajoivat pois. Marjatta oli noussut varovasti, ottanut kivistä tukea, sillä jalat olivat puutuneet. Muurahainen oli kiivennyt ylös reittä. (M: 41–42.)

Tämäkin kohta us rakentuu pitkälti vastakohtien varaan: yksin oleva ja seksuaalisuutensa kanssa kamppaileva Marjatta ja alastomuutta toisiltaan häpeämättömät Kale ja Hilla ovat samalla rannalla. Marjatta on tarkkailija, josta on aiemmin kerrottu, että hän ei uskaltaudu veteen. Marjatan ja Kalen ja Hillan välillä on konkreettinen raja; maa–vesi sekä kokemuksellinen raja; Marjatta paikallaan olevana katsojana ja sivustaseuraajina, Kale ja Hilla aktiivisina ja liikkuvina toimijoina.

Kale ja Hilla ovat paitsi seksuaalisuutta ja hedelmällisyyttä välittäviä, myös täynnä iloa ja elinvoimaa pitkään uidessaan. Veden siitepölykerros, luonteva vaatteiden riisuminen ja alastomuus sekä se, miten Kale tarttuu Hillan rintoihin, ovat vahvoja seksuaalisuuden ja hedelmällisyyden kuvia. Tässä kuvauksessa Hillaa verrataan puuhun, jolloin elämänpuu-metaforiikka toistuu kuten kuvauksessa Marjatan äidistä tammena. Luontevasta alastomuudesta voi päätellä, että Kale ja Hilla ovat tutustuneet toisiinsa seksuaalisesti. Havainto ”uiminen oli kaunista” on tulkittavissa Marjatan havainnoksi; Marjatta huomaa miten naisen ja miehen (seksuaalinen) yhdessäolo (uiminen) voi olla positiivista. Kokonaisuudessaan kohta us muodostaa kuvan, joka viestii nuoruudesta, rakkaudesta ja toisen kohtaamisesta sekä ihmisen ja luonnon läheisyydestä.

Juhannusjuhllilla kokemansa raiskausyrityksen jälkeen Marjatan kaipaama ukkonen ja salamat tulevat konkreettisesti myrskyn mukana. Aikaisemmin ”rajuilmaksi” nimettiin äidin ja isän riitaa. Pian nouseva raju ukkosmyrsky on monitulkintainen analogia ja yksi käännekohta tarinassa. Maskuliiniseksi mielletävä ukkonen ja feminiiniseksi mielletävä luonto kohtaavat. Isovanhempien luona puhkeava ukonilma on luettavissa analogiseksi ensinnäkin Marjatan melkein raiskatuksi tulemisen ja sen herättämien voimakkaiden tunteiden ja toiseksi naisen ja miehen seksiaktin kanssa:

Miten merkillisesti luonto jähmettyi ennen ukkosta! Puut pysähdytti outo keskittymisen hetki, jokainen lehti oli liikkumatta, kaikki äänet vaimenivat. Ihmistenkin teki mieli puhua kuiskaamalla – kunnes myrskyä edeltävä tuulenpyörre puhalsi maailman taas liikkeeseen: taistelu saattoi alkaa. – – Salamat iskivät tulisina suonina yli taivaan. Ne leikkasivat sinipunaisen kuvun – – Sitten ryöpsähti sade. Se räiskähti ikkunaan sellaisella paineella – – (M: 63–64.)

Marjatta seuraa ukkosta pelkäämättä: ”Hän oli jotenkin tapahtumien ulkopuolella, hän katsoi myrskyä lasikuvun hiljaisuudesta. Säilötty, purkitettu Marjatta.” (M: 63.) Marjatta

on jo jollain tavoin etääntynyt ja rauhoittunut juhannuksen käännteistä. Ukkosen siirtyminen kauemmaksi ja Marjatan juokseminen ulos kaatosateeseen ovat tulkittavissa Marjatan puhdistautumisen aloitukseksi. Vaihtoehtoisen luennan mukaan luonnonilmiön rauhoittuminen vertautuu seksiaktin loppuvaiheeseen ja miehen siemensyöksyyn. "Outo keskittymisen hetki", "salamat" ja "sinipunainen kupu" erityisesti rakentavat analogiaa seksiin. Taivaan sinipunainen kupu on metafora vaginalle, salamat, tuliset suonet penikselle.

Stalinin lehmissä "Pieni Kissa" tai "Se Pieni Kissa" ovat Annan metaforia, joilla on toisaalta tarinan fiktiivisessä maailmassa konkreettisia merkityksiä Annan ulkonäöstä kumpuavana sekä Annan kumppanin Hukan kissoihin vertautuvana sekä ruokaan ja syömiseen liittyvänä. Toisaalta sillä on Annan itsensä antamia abstraktimpia merkityksiä, jotka liittyvät rakkauden, rakastetuksi tulemisen, seksuaalisuuden ja hellyyden kokemuksiin.

"Pieni Kissa" Annan metaforana tulee tarinaan mukaan kerrottaessa Annan ja Hukan tapaamisen ensimmäisen yön jälkeisestä aamusta, kun Hukka katsoo Annaa tämän syödessä hänen Annalle laittamaa aamupalaa:

Hukka katseli minua samalla, kun yritin selviytyä voileivistä, katseli herkeämättä. Miten sinulla voi olla niin ihmeen kirkkaat piirteet, noin selkeä leuka. Ei minulla ole. Onpas, ei se ollut loukkaus, Hukka nauraa. Minä tunnen, että kasvoillani on loukkaantunut ilme. Sellainen, että älä pilkkaa. Mutta Hukka jatkaa minun katsomistani. Pieni Kissa, hän kuiskaa. Ja silloin minä olin Se Pieni Kissa. (SL: 174.)

Ruoka ja syöminen ovat tärkeitä Hukan ja Annan suhteessa heidän kohtaamisensa alusta lähtien. Hukka laittaa Annalle aamupalaa, jonka voileivissä yhdistyy Annan ruokavalion mukaan "turvaruokia" ja "vaarallisia" ruokia, joita ei saa yhdistää keskenään. Lisäksi aamupala on tarjolla ennen puolta päivää, mikä sekin on Annalle mahdoton aika syödä: "Ennen kahtatoista ei syödä, juodaan vain kahvia." (SL: 173–174.) Tilanne on monin kerroin Annan ja Hukan epäsuhtaisia positioita ilmentävä. Ensinnäkin sitä ilmentää Hukan laittama ruoka, joka on Annalle "vaarallista", mutta jonka hän joutuu syömään, kun ei kehtaa kertoa bulimiastaan. Toiseksi syöminen on Annalle vaikeaa "selviytymistä". Kolmanneksi pitkälti näiden kahden asian takia Hukka katsoo Annaa ja on katsoja, subjekti, kun taas Anna on katsomisen objektina. Hukan antama lempinimi on jotakin aitoa, hellyyden osoitus, jonka hän kuiskaa, nimi jonka mukaiseksi Anna tuntee itsensä, mutta se on myös Hukan luoma; Annasta tulee ikään kuin hänen lemmikkinsä.

Vaikka Anna ei aluksi usko Hukan sanoja hänen "piirteidensä kirkkaudesta", on se juuri sitä, mitä hän haluaakin kuulla. Hukkaa hän on omien sanojensa mukaan nimittäin tarvinnut tasapainottamaan itseään, estämään häntä laihduttamasta "liikaa" ja korvaamaan lapsuuden parhaan ystävän Irenen, jonka kanssa muodostuneessa ystävyydessä syöminen ja laihduttamisen ruumisprojektit olivat tärkeitä:

Mikään [esim. lääkkeet ja huumeet] ei riittänyt pitämään Herraani kurissa. Minun oli yritettävä enemmän, etsittävä enemmän keinoja. Oli oltava vielä jotain. Joku. Ei mitään tai ketään, joka saisi minut syömään hillittömämmin. Jotain terveellistä. Joku terveellinen. Joku jolla on ongelmia ruoan kanssa? Vai joku ilman ongelmia? Minun täytyi löytää jotain, mikä estäisi minua putoamasta enemmän. Joku joka pitäisi minusta huolta ja ruokkisi minut niin, kuten Irene ja minä olimme yhdessä ruokkineet toisemme, kun emme olleet osanneet syödä. Ennen mitaksi oli riittänyt, että olin meistä se pienempi. Ilman Ireneä oli mietittävä kaikki ruoka-ajat uudelleen. En tuntunut löytävän mitään sääntöjä, kun en hahmottanut kokoanikaan. Minun oli pakko löytää Hukka tasapainottamaan syömisiäni, jotta en ehtisi syödä itseäni ihan hukkaan siinä tilassa, jossa heittelehdin ruoan kanssa miten sattui. – Hukan oli siis tultava, Hukan oli aivan pakko tulla. Kertomaan, kuinka pieni olen, kuinka kevyt on painoni levätessään hänen päällään, voi sitä tuskin tuntea ollenkaan! Kuinka ranteeni on vain sormen levyinen ja sokerista tehty sirouteni kuin hentoinen koriste konditorian ikkunassa, suuhun sulava ja suloinen. (SL: 169.)

Ulkoisena fokalisoijana Anna kertoo pohdinnoista, joita Hukan tapaamisen jälkeen on syntynyt. Annan ensisijaisena motiivina ei siis ole saada kumppania, vaan ”jotain” tai ”joku”, joka estäisi hänen bulimiaansa pahenemasta ja ennen kaikkea estäisi häntä lihomasta. Annan koko elämä nimittäin liikkuu ruoan himon, syömisen, lihomisen pelon ja painon nousun torjumisen ympärillä. Hukan tehtävä on hillitä ”Herraa”, tultava jonkinlaiseksi korvaajaksi syömisen himolle sekä antaa positiivista palautetta Annan ulkonäöstä. Hukan funktio on sama kuin Annaa kaupungilla katsovien ihmisten, kun Anna on ”prinsessoinut” eli laihduttanut ruumiinsa. Hukka saa antaa Annalle tämän kaipaamaa huomiota ja erityisesti säännöllistää hänen syömisiään.

Ensimmäisen yhteisen päivän aikana Anna uskaltautuikin kertomaan syömisongelmistaan ja saa yllätyksekseen Hukalta ymmärrystä. Hukalle asia on yksinkertainen: ”Jotkut eivät osaa syödä”, jotkut eivät jotakin muuta (SL: 305–306). ”Astuin ulos Hukan talosta vasta illalla. Oven molemmilla puolilla on sireeneitä, jotka tuoksuivat lapsuudelle. Minä hymyilin ja hymyssäni oli valoa. Hukka ymmärsi!” (SL: 305–306.) Hukan rooli konkreettisena ruoan antajana yhdistää hänet Annan lapsuuteen. Hukan ”talosta” puhuminen, siitä huolimatta että Hukka asuu kerrostalossa, on tulkittavissa kodikkuuden kokemukseksi. Talo/koti, lapsuuden Virosta muistuttavat sireenit ja kesä korostavat Hukan antamaa turvallisuutta ja hyväksyntää, samantapaista kuin Annan kokemuksissa äidin kanssa Virossa. Hukan apu syömisen suhteen näyttäytyy hyvin konkreettisena: Anna esimerkiksi puhuu hänen kanssaan puhelimesta ollessaan ruokaostoksilla. Anna liittää Hukan sekä lapsuuden turvallisuuden kokemuksiin Virossa että parhaaseen ystävään Ireneen: ”Hukka oli niin ihmeellinen, tuntui ihmeeltä, tuntui tuulelta mereltä, tuntui tutulta kuin Saarenmaan unikkopellot ja katajainen tuoksu. Enää ei Irene puuttunut viereltäni.” (SL: 179.)

Seurustelemisessa Hukan kanssa yhdistyvät sekä syömisen problemaattisuus että läheisyyden tarve. Jo kielletyn aamupalan syömisen yhteydessä Annan pohdinta on

luettavissa oman minän ja toisen eli Hukan erillisyyden rikkoutumisen kuvana. Anna on tilanteessa, jossa hänen ruumiillinen identiteettinsä ja sitä ylläpitävät bulimiset toimintatavat merkityksellistyvät kyseenalaisina, koska Annan kohtaaminen Hukan kanssa jäsentää hänen suhdettaan ruokaan ja syömiseen uudella tavalla. Subjektin (Annan) ja maailman (Hukan) kohtaaminen toisaalta antavat Annalle mahdollisuuden ja toisaalta pakottavat hänet merkityksellistämään syömistä uudella tavalla (ks. Reuter 1997: 139, 141, 151, 158–159).

Ja sitten Hukka pani minut syömään leipiä ennen kuin oli ollenkaan minkään syömiseen aika, Ihmeellinen ihminen. Näytinkö nyt erilaiselta? Joltakulta, joka on syönyt jotain vaarallista ja jättänyt sen sisäänsä. Myrkytettyltä? Menetettyltä? (SL: 74.)

Ruumiinfenomenologisesti tarkasteltuna esimerkin ”vaarallinen” syöminen liittyy Annan kokemusmaailmaan, kohtaamiseen Hukan kanssa tämän laittaman ruoan kautta. Se, että Hukka saa hänet syömään ”kiellettyä” kiellettyyn aikaan, tekee hänestä Annan silmissä ihmeellisen. ”Vaarallisen” sisälle ottaminen liittyy paitsi ruokien merkityksiin Annan bulimian kautta, myös Hukan kohtaamiseen seksuaalisesti ja muutenkin elämän jakamiseen.

Annan pohdinnat itsensä tai pikemmin bulimiansa, ”Herransa”, kohtalosta menetettynä tai myrkytettynä ovat prolepsiksia heidän suhteensa jatkolle.

Mitä vähemmän minulla on vaatteita, sitä enemmän minua katsotaan. Sen tarkemmin tiedän, mitä minussa katsotaan ja sen helpompi minun itseni on olla, sen helpommin tiedän, mitä he minusta ajattelevat. Sitä vähemmän on asioita, joista en voi olla varma, ymmärrän alastomaan ruumiiseeni osuvan jokaisen katseen, jokaisen hetken merkityksestä olen varma, tiedän, mitä tapahtuu, olen turvassa ruumiini sisällä jossain siellä syvällä. Joku sellainen on siellä turvassa, joka panee puheeseen yksikön ensimmäisen persoonan tarkoittaessaan itseään. Hukka puhalsi ilmaa korviini. Se tuntui hyvältä. Ja se, miten hän silitti vatsaani. Minua silitettiin sormenpäistä varpaisiin. Hukan kädet antoivat minulle minun ääriiivani, enkä ollut ollenkaan hukkumaisillani minnekään, en astumassa ruumiistani ulos paetakseni Hukkaa, en nousemassa katon rajaan katselemaan, miten ruumiini makaa Hukan vieressä. Sinä aikana, jona olin Hukan kanssa, en siirtynyt ruumiistani minnekään. Olin vain. Kuuntelin Hukan käsiä ihollani, kuuntelin miten iho koski ihoa, miten minun oli ihmeellistä olla, miten ihmeellisesti minusta oli tullut Hukan Pieni Kissa, Se aivan erityinen Pieni Kissa. Moisesta varomattomuudesta saa aina nenilleen. Juokse Anna. (SL: 186–187.)

Hukan merkitys Annalle muodostuu vielä suuremmaksi kuin syömiseen vaikuttajan rooli. Hukan läheisyys ja kosketus on jotakin, joka saa Annan ”pysymään” ruumisensa ilman, että hänen tarvitsisi jotenkin suojella minuuttaan, sitä mikä Annan mielestä on

”jossakin” fyysisen ruumiin ”sisällä”. Anna pystyy Hukan kanssa keskittymään vain läheisyyden kokemuksiin, hänen ei tarvitse paeta ajattelemalla jotakin muuta.⁷⁷

Hukan kosketus rakentaa Annan positiivista ruumiskokemusta. Metaforiset ilmaukset hukkumisesta, ruumiista ulos astumisesta ja nousemisesta katonrajaan kuvaavat läheisyyteen tai seksiin joskus liittyviä ulkopuolisuuden kokemuksia, jotka eivät selity täysin empiirisesti: ruumis oikeasti on esimerkiksi sängyllä eivätkä psyykkisesti: henkilö voi esimerkiksi osan aikaa tuntea olevansa ruumiissaan ja tuntea kosketuksen, mutta myös tuntea ulkopuolisuutta, vain objektina olemista, tai päättää ajatella jotakin muuta kuin aktuaalista kosketusta. Ruumiin kokeminen voi olla vaihtelevaa, päällekkäistä eikä täysin selitettävissä tieteellisesti. Hukan kosketuksen, ”ääriviivojen piirtämisen”, kautta Anna tulee subjektiksi myös ruumiina, ei vain katsomisen objektina, vaan kokevana ruumiina, ruumiillisena subjektina tai ruumissubjektina. (Rautaparta 1997: 134–135; Reuter 1997: 147–150.) Objektiasema rakentuu sitä vastoin Hukan ja Annan ensimmäisessä tapaamisessa, kun Hukka vain ”käskee riisuuntumaan” ja Anna tottelee sekä kun Hukka katsoo Annaa aamiaispöydässä.

Anna ei kuitenkaan luota Hukkaan miehenä ja pelkää lisäksi, että Hukka on vaaraksi hänen bulimialleen (SL: 187, 257–258): ”Juokse Anna”, ”Ole valmis. *Alati valmis.*” Kohdat antavat lukuohjeen myös koko teoksen kerronnan ja fokalisaation vaihdoksille ”minän” ja ”Annan” välillä. Kertojana tarinan nykyhetkessä ja lapsuudenkuvauksissa on koko ajan Anna, ”minä”, joka välillä käyttää yksikön ensimmäistä persoonaa ja välillä yksikön kolmatta persoonaa ”Annaa”. Välillä ”minä”, eli yksikön kolmannen persoonan kertoja voi puhutella Annaa, kuten tässä varoittaessaan Annaa. (Ks. Ahokas 2006.)

Anna on siis Hukan ”Pieni Kissa”, jonka on hyvä olla Hukan kanssa. Hyvä olotila on kuitenkin liikaa Annan ”Herralle”. Lisäksi Anna rinnastuu Hukan lemmikkikissoihin, ja lopulta hän on ikään kuin Hukan omistama lemmikki. ”Se oli liian hyvää. Se voisi tappaa Herrani” (SL: 298). Anna on alkanut muuttaa syömistapojaan. Hän ei esimerkiksi aina oksenna kaikkea syömäänsä ja muutenkin hän on alkanut ”lipsua” bulimialla ylläpitävistä tavoistaan. Lihomisen ja muun ulkonäön tuhoutumisen vaara on tullut taas Annan elämään, niin että ”kukaan” ei haluaisi häntä enää ja se oli ”kaikki Hukan syytä”. (SL: 300–301.) Hukan tapaaminen on auttanut syömisessä, mutta syömisestä ja muun olemisen vähänkään normaalisoituminen on uhkana bulimialle sekä bulimian mahdollistamalle ”täydelliselle naisenruumiille”, jota katsotaan ja halutaan, kuten useaan otteeseen on todettu Annan tärkeäksi motiiviksi bulimisen toimintamallin ylläpitämiselle ja kokemiselle.

Hukasta on tullut vahva kilpailija ”Herralle”, ja edes turvallisuus, läheisyys, fyysisen kokemuksen aitous ja ”Pieni Kissa” eivät riitä sitä uhkaa vastaan, sillä ilman bulimialla

⁷⁷ Samaan tapaan, joskin vielä konkreettisemmin kielikuvin, Oksanen (2008) on kuvannut ”minän” ja fyysisen kokemuksen erillisyyttä Puhdistus-romaanissaan, jossa toinen keskushenkilö Zara irtautuu ruumiistaan; suojelee uhkaavissa tilanteissa minuuttaan keskittämällä ajatuksensa joihinkin materiaaliin yksityiskohtiin ja kuvittelemalla itsensä osaksi niitä: ”Silmat oli suljettava syvälle kuoppiinsa, oli keskityttävä viemään mieli pois, hän oli tähti, korva Leninin päässä, karva Leninin viiksissä, pahviviiksissä pahvijulisteessa, hän oli nurkka julisteen kehysissä, kipsikehyksestä lojhennut kiemura huoneen nurkassa.” (Oksanen 2008: 297.)

ei ole ”Pientä Kissaakaan”:

*Hukka voisi viedä minulta Herrani kokonaan ja nitistää luottamukseni Herrani kaunis-
tavaan voimaan. Silloin minusta tulisi aivan suunnattoman kokoinen, enkä minä voi olla
suunnattoman kokoinen. Sitä paitsi silloin en ainakaan olisi Se Pieni Kissa, sillä Sen Pie-
nen Kissan täytyy olla keveä ja makea kuin marenki. (SL: 300–301.)*

”Pieni Kissa” on kuva kaikesta hyvästä, jota Annalla on ollut elämässään (lapsuuden
muistot, ruoka, syöminen) sekä nykyisestä kyvystä kiintymykseen, jotka Hukka palaut-
taa hänen elämäänsä.

Annan ja Hukan suhteen käänös kohti suhteen loppumista alkaa, kun Anna ei enää
halua seksiä tai ei tiedä mitä haluaisi. Hukan kysymykset seksistä ovat se, mikä tappaa
Annan Hukkaa kohtaan tuntemaan kiintymyksen ja Hukan seurassa kokeman turvalli-
suuden ja hyvän olon.

*Ei Pieneltä Kissalta saa kysellä sellaisia kysymyksiä, Pieni Kissa menee muuten pois. Eikö
Hukka ymmärtänyt sitä, vaikka syömiseni ymmärsi? Miksei Hukka osannut lopettaa, en-
nen kuin Se Pieni Kissa katoaisi ainiaaksi. Lopeta! (SL: 307.)*

*Olin rehellinen ja sanoin, että en tiedä. Helpoimman kauttakkin olisin voinut mennä ja
keksiä jotain. Mutta minulla oli liian hyvä olla Hukan kanssa, jotta olisin tehnyt niinkään.
Pidin liikaa siitä Pienestä Kissasta. (SL: 308.)*

*Ne kysymykset saivat minut vain tuntemaan itseni hukkuneeksi. Ne saivat Sen Pienen
Kissan hukkumaan kokonaan. Minä vain olin sellainen. – – Se Pieni Kissa oli tassutellut
pois. (SL: 314.)*

Anna ei osaa vastata, ja sittenkin, kun hän yrittää pohtia haluaan se, miten hän on ja
mitä hän tekee, ei enää kelpaa Hukalle. Tämä vaikuttaa vahvasti Annan kiintymykseen
ja saa vähitellen ”Pienen Kissan” katoamaan. Annan on jätettävä Hukka, jotta hänen
suhteensa hänen ”Herraansa, Luojaansa” ei loppuisi eikä hän menettäisi ”täydellistä”
ruumistaan. ”Minulla ei ollut enää Sitä Pientä Kissaakaan. – – Se Pieni Kissa joutikin
jo kuolla.” (SL: 316.) Kuitenkin suhteen loppuvaiheessa Anna haluaisi takaisin kaikki
hyvät asiat heidän suhteessaan, vaikka samaan aikaan hän yrittää kieltää sen: ”Hyvä
on, hyvä on, oli minulla ikävä Sitä Pientä Kissaa, mutta mitä sitten?” (SL: 323). ”Ehdin
jo luulla, että Se Pieni Kissa olisi tulossa takaisin” (SL: 332).

Salaisessa keittokirjassa väkivaltaisen seksuaalisuuden ja seksuaalisen väkivallan me-
taforina esiintyy lihaan ja lihanvalmistukseen liittyviä asioita, kuten veitsi ja lihamylly.
Halki tarinan on myös muita lihaan ja väkivaltaisuuteen liittyviä kuvia kuten se, että
Soili työskentelee teurastamossa. ”KAUNEUS & LAIHUUS” -lehden toimituksessa on

”lihakoukun näköisiä naulakoita” (SK: 102), Carlosin valmistaman la tapasin juomana on viiniä, ”joka toi mieleen härän veren” (SK: 141) ja Carlosin asuntoa katsomasta tullessaan Oili syö lihapiirakan ”repimällä keskellä katua, vesissä silmin” (SK: 145). Tarinan lihaan ja lihanvalmistukseen viittaavat kohdat pohjustavat tarinan loppuhuipennusta.

Oilin rintojen kasvamista kuvaavan luvun otsikkona on ”Maksaa ja kermakastiketta”. Rintojen kasvuun ja rintojen symboloimaan seksuaalisuuteen liitetään abjektimaisia kuvia maksasta ja maksan valmistuksesta. ”– Ehkä sinusta loppujen lopuksi tulee hiukan pyylevä, hän [äiti] sanoi ja leikkasi maksapihvistään suonen lautasen reunalle” (SK: 37). Ikimuistoksen maksa-aterian, jolla käsiteltiin Oilin rintoja ja ruumiin muuttamista, jälkeen, Oili näkee päivän tapahtumiin liittyvän unen.

Tuona maksapihviä ja ensimmäisten rintaliivien jälkeisenä yönä kääntyilin retkipatjallani miettien luonnonmullistuksen kaltaisia rauhasiani ja maksanpaloja vuorotellen. Unen rajamailla näin Lean huuhtelemassa sinipunaista kimpaletta ja repimässä sen liukasta kalvoa veitsellään samalla kun äiti kumartui lieden yli maistamaan kermaista kastiketta. Hänellä oli yllään liivit, jotka hän oli ostanut samaan aikaan kuin minun voimapaperin väriset panssarini. Äidin liivit olivat vaaleansinistä pitsiä ja niissä oli superlontoppaukset. Astiakaapin päällä kuohui vaahtopäinen meri kullattujen kehysten yli ja Lean keittiön viereisestä huoneesta kuului tanssimusiikkia transistoriradiosta. (SK: 38.)

Lea-kotiapulaisen rooli on tärkeä tarinassa. Hän on se, jolta Oili ja Soili esimerkiksi perivät teoksessa useaan otteeseen kuvatus veitsen. Lea käyttää veistä ja lihamyllyä valmistessaan liharuokia. Oilin unessa Lea kuvataan käsittelemässä maksaa veitsellään, mikä herättää lukijassa abjektinkaltaista inhotusta. Unessa äiti (kuten yleensäkin tarinassa) on viehättävä ja vastakohta Oilille. Astiakaapin päällisen taulun vaahtopäinen meri viittaa ensiksikin suoraan lihakeiton harmaaseen vaahtoon, jota sekä Lea että tarinan lopussa Oili kuorivat reikäkauhalla pois. (SK: 27, 215). Toiseksi vaahto voidaan liittää seksuaaliseen kuvastoon liittyväksi.

Veitsellä voi repiä ja paloittaa, lihamyllyllä taas hienoa jälkeä lihasta kuin lihasta. Kertoakseen lukijalle kokemastaan seksuaalisesta väkivallasta Oili kirjoittaa: ”– minun täytyy palata kohtaan ”Ruoanvalmistusvälineet” ja kertoa hiukan Lihamyllystä” (SK: 59–61).⁷⁸ Oilin kokemus lihamyllystä on positiivinen ja ”hauska”, vaikka kuvaus on taas omiaan synnyttämään puistatusta:

Minusta se [lihamylly] oli myös hauska, istuin mielelläni katsomassa, kuinka lihakimpaleet hävisivät myllyn suuhun päästellen lipomista, nuolemista ja imemistä muistuttavia ääniä ja puristuivat torven rei’istä ulos läskin vaaleiksi raidoittamina, itseksensä heilahtelevina nauhoina. Tämä näky, joka varhaisemmassa lapsuudessani on saattanut herättää myös

⁷⁸ Tässä kohden muistutan, että *Salaisessa keittokirjassa* jokainen luku on otsikoitu ruoan tai ruoanvalmistusvälineen nimellä ja useasti otsikon ruoka tai esine liittyy keskeisesti luvun sisältöön.

Abjekti-kuvan lisäksi kuvauksessa pilkataan jälleen kerran psykoanalyttista teoriaa, jonka mukaan lapsi anaalivaiheessa saa ulostamisesta ja sen hallinnasta mielihyvää.

Lihan silpomisen kuvauksen eksessiivinen inhorealistsuus on osa tarinan ravistelevaa tyyliä sekä tehokeino, joka toisaalta poistaa (liha)ruoalta sen arvostetun aseman ruokien joukossa, toisaalta korostaa ruokaan liittyviä groteskeja ja abjektimaisia piirteitä. Lisäksi se korostaa ruoanvalmistamisen työläyttä ja sitä, kuinka siihen liittyy inhottavia ja likaisiakin puolia. Lihakuvausten yhdeksi funktioksi voi siis lukea ruoan ”raadollisen puolen” näyttämisen. Toinen ja tärkeämpi funktio on kuitenkin seksuaalinen: tarinan loppuhuipennukseen, Lipposen symboliseen syömiseen, rakentuva viittaussuhde.

5.2. SEKSUAALISUUDEN RAKENTUMINEN

Seksuaalisuuden esitetään teoksissa rakentuvan merkittävässä määrin ruumiin pinnalla. Ruumiin muodot määrittävät teoksissa pitkälti seksuaalista ja seksuaalisesti haluttavaa tytön tai naisen ruumista. Osa henkilöhahmoista pyrkii laihduttamalla eroon feminiinisen ruumiin erityispiirteistä ja niiden merkitsemästä seksuaalisuudesta ja tavoittelee aseksuaalista positiota.

Seksuaalisuuden rakentamisen kannalta pohdin tyttö- ja naishenkilöhahmojen seksuaalisia kulttuurisia positioita, joita voidaan määritellä esimerkiksi seksuaalisten kokemusten tai seksuaalisen kiinnostuksen kautta. Usein tytön tai naisen seksuaalisista positioista puhuttaessa käytetään niin sanottua ”huora”-madonna-jakoa. Itse pidän tätä kuitenkin yksinkertaistavana ja runsaasti toistettuna ja puhun seksuaalisuuksista tai seksuaalisista positioista. Teosten maailmoissa seksuaalisuus on harvassa olevia sivuhuomatuksia (SET; ks. alaviite 67 tässä tutkimuksessa) lukuunottamatta heteroseksuaalisuutta, naisilla ja miehillä on omat seksuaalisuuden toteuttamisen mallinsa ja ylipäättään positionsa ja tehtävänsä koulussa ja perheessä, minkä voi nähdä heteroseksuaalisen matrisiin tai hegemonian eli naista ja miestä tuottavan kulttuurisen valtarakenteen kautta.

5.2.1. Kohti aseksuaalista ruumista

Ruumiit itsessään tulkitaan merkkeinä, jotka ovat osa sukupuolten dikotomian ja heteroseksuaalisuuden varaan rakentuvaa sukupuolijärjestelmää. Ruumiin esittämisen kautta voidaan kuitenkin vastustaa, kyseenalaistaa ja muuttaa (heteroseksuaalisesti) sukupuolitun ruumiillisuuden merkkejä. Sukupuolijärjestelmän ruumiin tuottamisprosessissa fysiologia, anatomia ja esimerkiksi erilaiset ruumiin koodit kuten pukeutuminen ja käyttäytyminen ovat instituutioiden ja käytäntöjen vahvasti ohjaamia. Tässä ruumiiden merkitsemisessä anatomis-biologisia eroja käytetään dikotomisten ja hierarkkisten suku-

puoli-identiteettien ja niitä vastaavan ruumiillisuuden ja seksuaalisuuden sisäistämiseen. Siksi sukupuolitetun dikotomisuuden horjuttaminen ja rikkominen onnistuu juuri ruumiin pinnalla. (Grosz 1993: 199; Liljeström 1996: 134.)

Vakiintuneita sukupuoli- ja ruumiskäsityksiä horjuttavaksi voidaankin tulkita tutkijani henkilöhaamojen toiminta, koska heidän ruumiinsa ovat tytön ja naisen ruumiita, mutta eivät näytä tytöltä tai naiselta. Juuri ruumiin toistamisessa – naiseksi ja mieheksi tunnistettavien ruumiiden tekemisen tuttuudessa – on samalla mahdollisuus toisintoistamiseen. Suhteellisen pienikin ero hyväksyttävästä ja ”oikeanlaisesta” nais- ja miesruumiin käsikirjoituksesta horjuttaa ruumiin tekemisen konventioita. (Butler 1993: 10–12.)

Tässä luvussa tarkastelen Julian (IM) ja Marjatan (M) halua hävittää naissukupuolensa erityispiirteet.⁷⁹ Julia ja Marjatta ihailevat ruumista, josta naisruumiin erityispiirteet ovat kadonneet ja pyrkivät omien kuvaustensa mukaan androgyyniin tai nuoren miehen ruumista muistuttavaan ruumiillisuuteen. Henkilöhaamot kokevat itsensä naissukupuoliseksi, ja juuri tuo kokemusmaailma, johon liittyy paljon negatiivista, saa heidät pyrkimään pois heidän ruumiinsa heille määrittävistä positioista.

Julian ja Marjatan anorektinen olemisen tapa horjuttaa sukupuolille ominaisiksi miellettyjä piirteiden konventioita. Anorektisuuden myötä ruumiin lisäksi koko muu elämä ja positiot sosiaalisissa yhteisöissä, kuten koulussa, muuttuvat. Sosiaalisesta irtautumisen yksi muoto on epäseksuaalisuus varsinkin heteroseksuaalisesti haluttavan naisen positioista pois siirtyminen. (Vrt. Hargreaves 2005: 9, 11, 13, 34, 36–37, 47, 59, 66–67, 108–109, 116, 140, 145–146, 155–156, 163–164.) Mary Daly (1973: 41) hahmottelee naisille uusia positioita, joissa ”uusi, tuleva nainen” hylkää roolimääritelmät ja liikkuu kohti androgyynistä olemista, mikä ei olisi vain tulemistä tasavertaiseksi mieheksi miesten maailmassa. Androgyyninen identiteetti merkitsisi vastarintaa, ja feministinen liike murtaisi sukupuolistereotypiat, jotka asettavat käyttäytymiselle rajoja ja estävät naisia ja miehiä olemasta integroituneita androgyynejä persoonallisuuksia (Hargreaves 2005: 158).

Niin Julialla kuin Marjatalakin aseksuaalisuuteen pyrkiminen androgyynisen ruumiin kautta liittyy pyrkimykseen voimaan ja valtaan, joita naisilla ei heidän mielestään ole, sekä yleisesti haluun välttää naiseuteen ja aikuisuuteen liittyvät vaikeat asiat. Naiseus ja seksuaalisuus määrittyvät teosten maailmoissa naiseksi tunnistettavan ruumiin kautta. Laihuus ja kiinteys liittyvät pikemmin miehen kuin naisen ruumiiseen ja konotoivat vahvuutta ja valtaa. Siksi naisen position ja seksuaalisen position välttämiseksi olennaista on ruumiin laihduttaminen ”ei-naiseksi”. Niin ikään Anna (SL) ei enää koe itseään yhtä paljon naiseksi ja seksuaaliseksi, kun hän laihduttaa ensin lanteensa sitten rintansa pois, mistä Hukka valittaa. Näin seksuaalisuuden ja seksuaalisen haluttavuuden esitetään liittyvän tiukasti ruumiiseen.

Julian mielikuvissa laiha, kiinteä ja lihaksikas ruumis liittyy sekä fyysiseen voimaan että koskemattomuuteen kuten myös psyykkiseen vahvuuteen ja selviytymiseen ilman

⁷⁹ *Salaisessa keittokirjassa* niin ikään parodioidaan oletusta siitä, että lihava nainen ei ole seksuaalisesti haluttava, hänellä tuskin on seksuaalista kanssakäymistä ja hän merkityksellistyy siten aseksuaaliseksi (SK: 15, 194). Teoksessa ei kuitenkaan kuvata Oilin omaa pyrkimystä aseksuaalisuuteen.

toisten ihmisten tukea. Ristiriitaisesti suhteessa äärimmäisen autonomisuuden pyrki-
myksiin Julia rakentaa ruumiillisuuttaan tiiviisti suhteessa toisten ruumiisiin ja kes-
kusteluihin ruumiillisuudesta, syömisestä ja liikkumisesta. ”Mä haluan aloittaa mun
elämän, olla vahva” (IM: 106), ajattelee Julia suunnitellessaan uutta liikkumis- ja syö-
misohjelmaansa.

Tulkinta yli-inhimillisestä ei-tarvitsevuudesta vahvistuu, kun Julia anoreksian ollessa
vaikeimmillaan ja nähdessään jo hieman tilansa myös muuten kuin anoreksian kaut-
ta kuvailee hänen ja muiden anorektisten tyttöjen ruumiita ja käyttäytymistä ja heidän
ruumistaan yhtenä kollektiivisena ruumiina:

*– – me kontrolloidaan kaikki sataprosenttisesti, koska meidän ruumis – meidän kaikkien
yhteinen kuolemanvalkoinen luurankoruumis – ei enää hallitse meitä, me ei haluta mitään,
me ei tarvita mitään, ei ruokaa, ei juomaa, ei seksiä, ei unta, ei rakkautta, ei ketään, ei mi-
tään, ei koskaan. Meitä ei voi koskettaa, meitä ei saa kiinni, me ollaan kaiken yläpuolella.
(IM: 174–175.)*

Anorektinen ”täydellisyys” muuttuu elämän, inhimillisten perustarpeiden ja inhimillis-
ten kohtaamisten vastakohtaksi, kuolemanläheisyydeksi, jossa sukupuolella ei ole enää
merkitystä. Kun ruumis ei enää ”määrää” mistään eli sen kaikki tarpeet on kumottu, se
menettää merkityksensä.

Halu olla aseksuaalinen ja muuttaa ruumiin ulkonäköä vähemmän naiselliseksi liit-
tyy sekä Julialla että Marjatala seksuaalisuuden näkemiseen kielteisenä. Kuvitelmat sek-
suaalisuudesta ovat kiinteästi sidoksissa äidin ja vaimon positioihin sekä seksuaaliseen
väkivaltaan. Julialle seksuaalisuudella ei ole mitään positiivisia merkityksiä.

Marjatan suhde naiseuteen on hyvin ristiriitainen: oma äidin kautta havaittava naise-
us ei houkuttele, toisaalta esimerkiksi veljen tyttöystävän muodokas vartalo kiinnostaa
Marjattaa. Marjatan suhtautuminen seksuaalisuuteen kuitenkin muuttuu paljon tarinan
aikana: Tarinan alussa hän ei halua kasvaa naiseksi, jonka ruumiin erityispiirteet hän
yhdistää voimakkaasti seksuaalisuuteen. Tarinan yhdessä avainkohtauksessa juhan-
nusjuhlilla Marjatta joutuu kokemaan raiskausyrityksen ja muutakin seksuaalista väki-
valtaa, ja inho seksuaalista ruumista kohtaan kasvaa. Tarinan loppuvaiheessa Marjatta
kohtaa Pertun, alkaa tuntee seksuaalista kiinnostusta tätä kohtaan ja kokee ensimmäiset
positiiviset (fyysiset) seksuaaliset kokemuksensa. Tarinan alussa Marjatan suhdetta ruu-
miiseensa kuvataan ulkokohtaiseksi ja arvioivaksi (ks. Sceats 2000: 67). Marjatta kokee,
että hänen asemansa on parempi tyttönä kuin naisena. Huolet muuttuvasta ruumiis-
ta ovat luonteeltaan sekä hyvin konkreettisia että seksuaalisia. ”Apua, jos ne [rinnat]
levähtäisivät rieskoiksi niin kuin Annalla! Kuinka hän voisi juosta kentällä sellaisten
kaljaasien kanssa!” (M: 7.) Ruumiin muuttumisen seksuaaliset merkitykset taasen ovat
väkivaltaisia kuvitelmia, joissa joku koskee Marjattaa hänen tahtomattaan.

Sekä Marjatan että Julian voi siis tulkita liittävän laihaan ja kiinteään ruumiiseen

myös seksuaalisen koskemattomuuden. *Madonnassa* tätä alleviivaa se, että astuttuaan seksuaalisuuden alueelle juhannusjuhlissa ja kohdattuaan raskaan seksuaalisen väkivallan kokemuksen Marjatan viha kohdistuu nimenomaan hänen ruumiiseensa ja hän jatkaa laihduttamistaan. Seksuaalisen väkivallan voi niin ikään tulkita vaikuttavan hänen ruumiinkuvaansa negatiivisesti.

Henkilöhahmot ovat kuitenkin vahvasti sidoksissa sukupuoleensa, ja ruumiin laihduttaminen naisen vartaloa epäsovivasti ilmentäväksi ei mahdollista vahvuutta eikä valtaa, vaan sijoittaa heidät anomaliseen positioon ja lopulta niin fyysisesti kuin psyykkisestikin hauraaseen olemisen tapaan. Lisäksi henkilöhahmot käsitetään edelleen seksuaalisina, mikä ristiriitaistaa heidän olemistaan ja käsitystään itsestään. Julian äiti esimerkiksi vetoaa hänen tyttöyteensä silloin, kun hän alkaa epäillä, että Julian syömisessä ei ole kaikki kohdallaan. Marjatan äiti puolestaan epäilee Marjatan olevan raskaana, kun kuulee tämän oksentavan. Niin ikään Marjatan raiskausta yrittävä poika nimeää hänet tytöksi arvostellessaan Marjatan laihaa ruumista. Teoksissa osoitetaan siis, että ruumiillisesta sukupuolesta ei voi täysin paeta, vaikka ruumista voi muokata.

5.2.2. Moninaiset seksuaalisuuden positiot

Tässä luvussa tarkastelen seksuaalisuuden moninaisuutta, sen ”ääripäitä” eli ”liiallista seksuaalisuutta” tai sen uhkaa eli ”huoran” kuvaa ja ”huoraksi” leimatuksi tulemisen uhkaa. *Stalinin lehmät* ja *Siskoni, enkelinluinen tyttö* –romaaneissa, sekä *Salaisessa keittokirjassa* representoitua seksuaalisuutta, johon ei kuulu mitään fyysisiä seksuaalisia tekoja tai tekoja, jotka tavallisesti saisivat seksuaalisen luonteen. (ks. Ronkainen 2008: 78). Se, mikä on ”seksiä” tai ”sopivaa” seksiä, on määrittelyjen ja hallinnan tulosta (Foucault 1998: 30; Oksala 1997: 171).

Seksuaalisesti aktiivinen, omia haluja ja tarpeita omaava nainen on nyt hyväksyttävämpi kuin koskaan aikaisemmin. Silti naisen seksuaalisuutta säädellään muun muassa ulkonäköideaalien ja ”maineen” käsitteen kautta. Kaksinaismoralismi eli naisiin ja miehiin kohdistuvat erilaiset oletukset ja odotukset seksuaalisuudessa ja seksuaalisessa aktiivisuudessa eivät ole kadonneet. (Esim. Saarikoski 2001.) Heteroseksuaalisuutta on rakennettu halki historian passiivisen ja vastaanottavan naisen ja aktiivisen ja antavan miehen varaan, joiden välillä tapahtuu sukupuoliyhteys (Eerikäinen 2006: 29–30). Useissa yhteyksissä tosin ”ottamisen” ja ”antamisen” kuvio nähdään hieman eri tavoin: naiset ”antavat”, miehet ”ottavat”, jolloin kyseiset verbit ja niiden johdannaiset, etenkin naisiin liitetty ”antaminen” ovat kielenkäytössä seksuaalisesti sävyttyneitä. Seksi ja seksuaalisuus on näissä tutkimuksissa usein esitetty mekaanisesti ja heteroseksuaalisesti. (Juvonen 2006: 72–74). Seksuaalinen ruumis siinä missä sukupuoliutettu ruumiskin rakennetaan suhteessa vallitseviin odotuksiin ja ideaaleihin (mts. 82).

Kielen ilmaisuja ja käyttöä voi lähestyä läpikotoisin sukupuolituneina ja seksuaalisoituina, kuten Mills (2008) tutkimuksessaan. Seksismi kielessä on suoraa, sellaista, jonka tunnistamme helposti ja (melko) kiistattomasti, mutta myös paljolti epäsuoraa, vai-

keammin tunnistettavaa ja kontekstisidonnaista (mts. 10–12).⁸⁰ Seksuaalisuuden ja seksin määrittely tapahtuu kielen kautta. Esimerkiksi ”seksuaalisesti aktiiviselle” naiselle on olemassa suuri joukko sanoja, joiden merkitykset ovat erilaisia kuin ”seksuaalisesti aktiivisesta” miehestä käytetyt. Yksinkertainen esimerkki tästä on seuraava: naisesta käytetty sana ”huora” ja miehestä käytetty ”naistenmies” ovat konnotaatioiltaan ja arvoisällöiltään aivan erilaisia, vaikka niitä voidaan käyttää samoista tilanteista esimerkiksi seksuaalisten suhteiden lukumäärästä puhuttaessa. Tässä luvussa tarkastelen seksuaalisen väkivallan jatkumolle kuuluvia ”huorittelua” ja ”huoran” kategoriaan liittyviä merkkejä, jotka voivat sijoittua joko suoran tai epäsuoran seksismin alueelle. Monesti ”huoran” kuvaa rakentavat ilmaisut ovat sidoksissa kontekstiinsa. ”Huoraksi” leimaaminen on myös (aina) yhteisöllistä ja yhteisön diskurssin tasolla tapahtuvaa (Saarikoski 2001: 33).

Seksuaalisuus, johon liittyy ”huoran” kategoria ja ”huorittelu”, sijoittuu suoran seksismin lajeissa sanojen ja niiden merkitysten, nimeämisen ja naisiin kohdistuvien haukkumasanojen kategorioihin (Saarikoski 2001: 41–45, 52–56). ”Huoran” vastakohtana voi tutkimusaineistossani nähdä seksuaalisesti kokemattoman tai seksuaalisuutensa kieltävän ja (tietoisesti aseksuaalisuuteen pyrkivän) tyttöahmon. Tällaista vastakohtasetelmaa voisi helposti lähestyä madonna–huora -parin kautta, kuten lukuisissa feministisissä tai vähemmän feministisissä tutkimuksissa on tehty (esim. Koivunen, Hannele s.a.) ja puhuttu länsimaissa naiselle varatuista seksuaalisista positioista. Itse kuitenkin haluan purkaa tätä usein käytettyä jakoa, jonka käyttäminen voi uusintaa sitä, vaikka tarkoituksena epäilemättä on juuri sen purkaminen. Pääasiallisena kritiikkinäni tätä jakoa kohtaan on sen yksinkertaisesti seksuaalisuuden kahta ääripäätä uusintava ja lisäksi heteroseksuaalisuutta ilmentävä ajattelutapa. Kun lähtökohtanani on ”huoran” kategorian ”tyhjyys”, se, että sillä voidaan viitata mihin tahansa naissukupuoleen liittyvään ominaisuuteen, on ”madonnan” kategoria samaan tapaan monimerkityksinen.

Teosten henkilöhahmojen seksuaalisuus on moninaista ja muuttuvaa. *Siskoni, enkelinluinen tyttö* -teoksen alussa Katja yrittää tehdä irtiottoja ”kiltin tytön” roolistaan.

[Iisan] silmät kokosivat kuvaa Katjasta. Kireät valkoiset housut, tiukka hiletoppi, paljaat käsivarret. Topparintsikat. Korkokengät. Tekoripset. Liikaa meikkiä. Hiuslisäke. Taivas, miltä Katja näytti: ihan huoralta, eikö se tajunnut mitään? (SET: 60.)

Katja on onnistunut jäljittelemään naisen ulkonäköä ”liian” hyvin. Jokainen elementti vaatteissa, hiuksissa ja ehostuksessa on sinänsä ”naisellinen”, mutta ne kaikki yhdessä saavat Iisan muodostamaan kuvan ”huorasta”. Vaikka yksiselitteistä kuvausta siitä, miltä ”huora” näyttää, ei voi antaa (Saarikoski 2001), saavat Katjan ulkonäön tekemisessä yhdistyvät seikat Iisassa heräämään tämän mielikuvan. Usein ”huoran” stereotyyppi-

80 Millsin (2008) *Language and Sexism* -tutkimuksen osalta tulee huomioda sen tutkimusala englantia sekä anglo-amerikkalainen konteksti. Toisin sanoen kaikki ideat eivät ole sovellettavissa suomeen kielten perustavista eroista johtuen. Tällaisena voi pitää esimerkiksi englannissa yksikön kolmannen persoonan persoonapronominien sukupuolijakoa, mitä ei ole suomen kielessä (ks. myös Mills 1995).

seen kuvaan liitetään juuri voimakas ehostus ja rintoja korostava ja muuten paljastava pukeutuminen. Iisan muodostama mielipide Katjasta kertoo ulkonäkövaatimusten monimutkaisuudesta. Periaatteessa Katja jäljittelee ideaalista "naisellista" ulkonäköä hyvin. "Sopivan" ja eksessiivisen välinen raja on kuitenkin häilyvä ja siihen kytkeytyy aina myös seksuaalisia merkityksiä.

Se, että "huoraksi" leimautuminen tai "huoraan" liittyvien mielikuvien herättäminen ei edellytä "huoraksi" nimettävältä henkilöltä seksuaalisen kanssakäymisen kokemuksia, käy hyvin ilmi Katjan kohdalla (Saarikoski 2001: 38; Schur 1984: 53). Katjan paranemisen ollessa jo pitkällä hänen ajatuksensa seksuaalisuudesta ovat saaneet uuden suunnan. Tarinan alussa hän halusi poikaystävän. Tarinan loppupuolella hänen voi tulkita löytäneen itsensä eikä tarvitsevan tuekseen ja itsensä hyväksymiseen sitä, että joku toinen pitäisi hänestä.

"Mä en sovi nykyaikaan" – "Mä en kestä, kun kaikki on nykyään niin likaista. Rakkaus on vain jotain sinkkujen sekoiluja ja seksi on kamalan likaista. Kylmää, tunteetonta, raakaa, merkityksetöntä. Ennen vanhaan miehiin vetosi naisten ujous ja viattomuus. Nyt pitäisi heiluttaa raippaa." – "Musta seksin pitäisi olla kahden ihmisen välinen salainen juttu, kaunista ja hyvää... Oikeastaan mä olen melkein ajatellut, että en halua seksiä ennen avioliittoa.– seksi on niin kaupallistakin nykyään, kauniista asiasta tehdään joku kova ja kylmä tuote!" (SET: 260–261.)

Katjan ajatukset ovat melko radikaaleja tarinan hetkessä (ja yleensä nykyajassa), jossa seksuaalisen kanssakäymisen katsotaan kuuluvan nuorten elämään miltei itsestään selvästi. Katjan ajatukset peilautuvat Iisan elämään, jossa hän poikaystävänsä kanssa seksistä puhuessaan toteaa: "En mä ole mikään puritaani, mikään 'Tosi rakkaus odottaa' -sekoilija (SET: 51). Iisa sanoo Katjalle, että hänen ei tarvitse mennä "äärimmäisyyksiin", mutta yhtä aikaa hän pitää hyvänä sitä, että Katjalla on omia, kriittisiä ajatuksia (SET: 261). Seksistä pidättäytyminen liitetään näin marginaalisiin ryhmiin, kuten uskonnollisiin yhteisöihin. Sitä, että joku ei harrastaisi seksiä, esitetään teoksen maailmassa poikkeukselliseksi ainakin majoriteettiin kuuluvien nuorten kohdalla. Toisaalta Katja ihannoii traditionaalisia naisten passiivisuutta ja pidättyvyyttä ja miesten aktiivisuutta.

Katjan kokemusten läpi kuvataan suorastaan kliseisin sanavalinnoin nykyisen yliseksualisoitunutta tai pornoistunutta maailmaa mediakuvastoineen. Näreen (1992: 30 & 2005; ks. myös Karkulehto 2006; Kinnunen & Puuronen 2006: 8) teoretisointien avulla Katjan voi tulkita suhtautuvan seksuaalisuuteen negatiivisesti. Hän ulottaa kohtaamansa seksuaalisuuden ja seksin representaatiot omiin mahdollisiin seurustelusuhteisiinsa. Mitään kovin suoria yhtäläisyysmerkkejä ei kuitenkaan ole syytä vetää, vaan Katjan ajatukset voi tulkita myös individualismin ja itsen löytämisen kautta. Teoksessa ei olekaan romanssikäännettä, joka tukisi Katjan paranemista, vaan paranemisen voi tulkita lähtevän Katjasta itsestään. Tuki paranemiseen tulee Iisalta, isältä ja terveydenhoitohenkilö-

kunnalta.

Stalinin lehmässä keskeinen teema on naisten ja miesten seksuaalisuus ja sen toteutumisen mahdollisuudet, tavat ja erot. Virolaisuuden kontekstissa ”huora” merkityksellistyy hyvin konkreettisesti prostituoiduksi tai naiseksi, joka joka suostuu seksiin helposti. Konkreettisesti puhutaan paljon myös siitä, miltä ”’huora’ näyttää”. Toisaalta ”huoran” abstraktiutta ja nimen epämääräisyyttä pohditaan erityisesti suhteessa suomalaiseen kontekstiin. Annan kuva ”huorasta” rakentuu pitkälti hänen äitinsä käsitysten kautta suhteessa virolaisuuteen ja suomalaisuuteen:

Äiti ei koskaan käyttänyt sanaa huora. Ehkä se oli liian ”ruma” hänen mielestään. Hän käytti epämääräisiä pronomineja, kuten ”sellaisia” tai ”tuollaisia” tai ”ne on taas niitä” tai ”tuolla menee noita”. – Rajan takana kysymys oli ammatista muiden joukossa, mutta Suomen puolella huoruus oli jokin abstraktimpi asia, jotain mihin ei kuulunut suuria rahoja, jotain mikä ei ollut työtä, vaan persoonan tai luonteen ominaisuus naisessa. Jotain mikä sai naiset punastumaan ja häpeämään eikä suinkaan astelemaan sitä ylvään voitonriemuista kulkua jota prostituoidut rajan takana kulkivat, ulkomaisissa vaatteissaan, monien ihmisten vuoden palkka takkinaan, vaikkei heidän voinut sanoa olevan varsinaisesti arvostettu ryhmä. Ne merkit, joita he kantoivat yllään, ne herättivät kateutta ja kunnioitusta, ja tekivät heistä jollain tapaa koskemattomia. (SL: 67–68.)

Anna muistelee äitinsä mielipiteitä, joita hän jatkaa omalla arvioinnillaan prostituoitujen asemasta lapsuutensa Virossa. ”Ammatti muiden joukossa” ja ”ei varsinaisesti arvostettu ryhmä” viestivät ironiaa: Suomessa negatiivista ja naisista hyvin loukkaavaa asiaa pidetään yhdenentekevänä ja muihin ammatteihin vertautuvana. Toisaalta vihainen, toisaalta kunnioittava ja kadehtiva suhtautuminen prostituoituihin, etenkin heidän kalliisiin länsimaisiin vaatteisiinsa kuten myös heidän oma ylemmyydentuntoisuutensa on tulkittavissa sen kautta, että he asettuvat virolaisen arjen ja ”tavallisten” ruokaa jonottavien naisten yläpuolelle. Länsimaalaisuus, jota he ulkoisesti ilmentävät, on erittäin tavoiteltavaa, mutta vaikeaa saavuttaa ilman suuria tuloja, joita omaavia prostituoituja tässä glorifioidaan.

”Huoran” suhde prostituoituun on monimutkainen: ”huora” voi viitata arkikielessä prostituoituun, mutta ”huoraksi” voi kutsua ketä tahansa tämän seksuaalisista ja muista ominaisuuksista huolimatta, kuten jo Katjaan liittyvässä esimerkissä tuli ilmi. Ainut vaadittava tekijä ainakin siinä mielessä, että ”huorittelu” tuottaisi halventavan sävyn, on naissukupuoli. (Saarikoski 2001: 109–114.) Olennaista onkin, että nainen voidaan aina leimata jollakin, usein seksuaalisella, määreellä hänen ulkonäöstään, teoistaan, ihmisuhteistaan ja niin edelleen riippumatta (Saarikoski 2001: 38; Schur 1984: 53).

Läpi Stalinin lehmien tarinan on kuvauksia, joissa muistellaan neuvostoajan naisia sekä prostituoituja, joihin rakennetaan ihaileva suhde, toisin sanoen suhde eroottisesti ja ulkonäöllisesti suomalaisista naisista eroaviin naisiin. ”Naisellisuus” esitetään ”naisel-

lisempana”, itsevarmempana ja rohkeampana Virossa kuin Suomessa. Anna muistelee naisia, jotka eivät kärsi ulkonäköpaineista hameineen, muotoineen ja korkokenkineen: ” – – [naiset] menivät vain eteenpäin liian pienissä, kunnolla kinnaavissa sintsimekoissaan, joita minä tuijotin” (SL: 421).

Toistuvia ja ”kauneimpia” prostituoitujen kuvauksia puolestaan ovat kuvaukset ”tähtisilmiksi” nimitetyistä naisista ” – – kulkemassa Tallinnan katuja pyörivin lantein sellaisina tähtisilminä, että Suomi-poika meni aivan sekaisin, sillä..... psst, sellaisia naisia ei ole Suomessa!” (SL: 65; myös esim. SL: 419–420). Suomalainen nainen esitetään romanissa ei-haluttavana ja ”ei-naisellisena” ja sen vastakohtana virolainen ”naisellinen” ja seksikyyttä huokuva nainen. Kertojan metafiktiivinen kuiskausta merkkäava äännähdyks tuo kerrontaan lisäulottuvuuden: sen voi tulkita viittaavaan suomalaisten miesten Vieroon ja muihin Suomen itäisiin naapurimaihin tekemiin seksiturismimatkoihin, jotka olivat tiedossa, mutta josta ei käyty paljon julkista (tai yksityistäkään) keskustelua.

Sekä äidin että Annan naisena oleminen ja etenkin sen ruumiilliset ulottuvuudet suhteutuvat lopulta aina virolaisuuteen. ”Huorittelun” avulla voidaan tuottaa niin uskonnollisia, yhteiskuntaluokkien kuin kansallisuuksienkin välisiä erotteluja, mutta kyse on aina sukupuoliryhmien välisistä valtasuhteista ja naiseuden tuottamisesta toiseutena (ks. Saarikoski 2001: 35). *Stalinin lehmässä* on kyse naisten välisistä eronteista sekä omaan sukupuoleen ja etnisyyteen kohdistetusta vihasta. Äiti ei halua, että häntä tai Annaa tullaan koskaan pitämään ”virolaishuorina”, ja ohjeistaa Annaa olemaan kertomatta virolaisesta taustastaan sekä välttämään paljastavaa pukeutumista ja värejä, jotka voisivat tehdä hänestä ”huorahtavan” tai viitata hänen virolaisuutensa, minkä paljastuminen taas johtaisi samaan leimatuksi tulemiseen.

Seksaalisesti ”kelvon” naisen maine on äidille erittäin tärkeä kuten myös miehen löytyminen: ”Kukaan ei halua sinua sitten oikeasti” (SL: 65), Anna muistelee äidin varoitaneen virolaisuuden paljastumisesta ja siitä seuraavasta ”huoran” stigmasta. Tämä on esillä Annan tullessa murrosikänsä ja eräänä lapsuuden kesänä, kun Annan rinnat ovat alkaneet kasvaa. Tuolloin Anna ei saa enää käyttää meikkejä ja äidin ja muiden sukulaisten vanhoja hienoja naisten vaatteita, joita hän siihen mennessä on aina saanut käyttää, sukupuoltaan suorastaan liioittelevasti esittäen. Tuona kesänä kaikki on toisin:

”Miksi minä en saa olla sievä? Miksi minun pitää olla yhtä ruma kuin sinun nyt, äiti? Äidillä on kumikalossit, mutta punavalkoraidallinen tuulipuku korjaa asun tarpeeksi välimaalaiseksi maallakin.” (SL: 53.)

Äidin Suomessa tekemä ruumiillisuutensa peittäminen on samantapaista kuin Annalla murrosiässä, kun hän joutuu luokkatoverinsa ahdistelemaksi. Erilainen kulttuuri ja ”huoraksi” leimautumisen pelko Suomessa saavat äidin luopumaan esimerkiksi hameiden käytöstä. Virossa taas äidin kannattaa pysytellä mahdollisimman huomaamattomana, mutta kuitenkin länsimaisen näköisenä. Anna käy samat kamppailut oman nai-

seutensa, ulkonäkönsä esittämisen sekä virolaisuuden esittämisen kanssa, siinä mielessä, että kuinka paljon hän milloinkin haluaa olla nainen, virolaisen näköinen nainen ja niin edelleen.

Tarinan nykyajassa Anna joutuu pohtimaan samoja ruumiillisuuden esittämisen kysymyksiä kuin varhaisessa teini-ikässä. Se, mikä on Annan mielestä kaunista tai tuo mieleen rakkaita muistoja lapsuudesta, on äidin mielestä kyseenalaista ja tekee Annasta ”huorankaltaisen”.

Punamustat lakanat ovat huoran lakanoita. Minun vaatteeni olivat huoran vaatteita, Säädttömiä. Syntisiä. Liian paljon punaista. Eikö paitani kaula-aukko voisi olla vähän pienempi? – – [Äiti] vannotti minua yhä olemaan kertomatta kaikkea taustastani. Ettei minua vain luultaisi virolaishuoraksi, vaikka ilmeisesti tein kaikkeni saadakseni juuri sellaisen leiman tunkemalla asuntoni täyteen hapankaalin hajua ja hämääriä valoja, korkokenkiä ja punaista kynsilakkaa. Ja miksi naulakossani roikkuu turkki ja talvitakissa on turkiskaulus venäläiseen tapaan?

Äiti osoittaa mielenosoituksellisesti Kallion tyttökadulla kulkevaa huoraa kettuhatussa ja -kauluksessa. Miksi minä haluan näyttää samalta? Äidille ei kelpaa selitys, että nykyään sellaisia käyttävät suomalaisetkin. (SL: 363–364.)

Äidin käsityksissä ”huoran” määreistä korostetaan humoristisuuteen asti stereotypioita ja sitä, että oikeastaan mikä tahansa voi rakentaa ”huoran” position (ks. Saarikoski 2001). ”Huora” määrittyy myös laajemmin suhteessa etnisyyteen: virolaisuuteen, mutta etenkin venäläisyyteen. Humoristisuutta kohtaan tuokin juuri se, että äidin mielestä mikä tahansa, joka liittyy venäläisyyteen, kuten hapankaali, ja toisaalta ylipäättään mikä tahansa, kuten ”hämärät” valot, ovat vaaraksi Annan maineelle.

Suhteessa Annan äidin huomioihin Annan ulkonäön rakentamisesta ja mieltymyksistä sekä virolaisten prostituoitujen ulkonäköön todella on niin, että prostituoidun/”huoran” kuva on voimakkaasti sidoksissa materiaaliseen. Annan mukaan prostituoidut rakensivat naisen ulkonäköä erittäin konkreettisesti kohti länsimaalaisittain arvostettua feminiinisyysä. Tämä tapahtui paljolti suomalaisten miesten tuomien lahjojen avulla, joita Annan omakin isä jatkuvasti hankki. Nykyisessä kulttuurisessa kontekstissa niin nainen ja naisellinen kuin ”huora” ja ”huoramainenkin” rakennetaan keskeisesti materian kautta.

Prostituoidun ”tekeminen” aktualisoituu Annan elämässä, kun Hukka toivoo hänen näyttävän prostituoitua heidän vuosipäivänään.

Hukan rakkauspäivän toive oli, että minä leikkisin hänelle prostituoitua. Hän halusi antaa oikeasti rahaa, halusi minun ottavan sen oikeasti, työntävän rintaliiveihini, kysyvän häneltä, mitä hänen tekisi mieli. Minun pitäisi kertoa hinnastoni, ja sitten tekisin, mitä asiakkaani käskisi. Puheessani voisi olla aksentti, että yrittäisin puhua hieman ulkomalaisittain, se olisi hänestä oikein kiihottavaa, sopivasti halpa ja kadulta tullut huoran ääni, kyllä minä osaisin. – – Sinä, Hukka, vain et tiedä, että ollaksesi mahdollisimman aito,

sinun pitäisi antaa minulle sukkahousut tai suodatinpusseja tai deodoranttia. Silloin se tuntuisi oikealta. (SL: 396.)

Kerronnan suuntaaminen suoraan Hukalle on tehokeino, joka korostaa viimeisten virkkeiden viestiä. Se, että Annasta tuntuisi oikealta se, jos leikissä maksun välineinä olisi myös tavaroita, viittaa siihen, että sitten Anna tuntisi olevansa virolainen, tuntisi olevansa ”kotona”, lapsuutensa Virossa. Toisaalta koko kohdan voi lukea Annan pettymyksen kautta: Hukka osoittautuu samanlaiseksi kuin ”kaikki muut miehet”, samanlaiseksi kuin vaikkapa Annan oma isä. Ironisesti Anna toteaa, että Hukka on sanonut hänen tietinkin osaavan näytellä prostituoitua, mikä tulee lukea Annan virolaisuutta vasten, vaikka Hukka ei sitä tiedäkään.

Prostituoitu-leikki puolestaan suhteutuu seksuaalisuuden positioon, johon Anna joutuu heti hänen ja Hukan suhteen alkuvaiheessa. Tapaamisensa ensimmäisenä yönä Anna ja Hukka rakastelivat, mikä teki Annasta Hukan mielestä seksuaalisesti ”kevytmielisen”:

Varsin ystävällistä, että näin helpolta vaivauduttiin kysymään noin perusteellisesti. Minun olisi pitänyt kai olla otettu. Mutta jouduinkin pakokauhuun. Parin lantin lumpun olisi pitänyt tietää, miten tällaisissa jutuissa toimitaan. Tietenkin! Minun olisi pitänyt tietää! (SL: 309.)

Annan ajatukset halusta, hänen toiveensa ja odotuksensa eivät tunnu hänestä merkityksellisiltä ja arvokkailta, koska hän kokee, ja Hukka antaa niin ymmärtää, että kulttuurisesti hän on määrittynyt ”huoran” positioon, koska hän on ”suostunut” seksuaaliseen kanssakäymiseen heti ensimmäisessä kohtaamisessa. Siksi Anna ei tunne itseään tasa-vertaiseksi Hukan kanssa. Hukka olettaa Annan tietävän, miten haluttomuuden ongelma ratkaistaan, koska Annan mielestä Hukka uskoo, että Annalla on paljon kokemusta seksistä. Hukan seksuaalista toimijuutta Anna ei aseta kyseenalaiseksi, vaikka hän toimii aivan samoin heidän suhteensa alkaessa. Tämä on tulkittavissa suhteessa kaksinaismoraaliin, naisten ja miesten seksuaalisuuden arvottamiseen eri tavoin, minkä keskellä Anna on koko elämänsä elänyt.

Kohtaus liittyy yleisesti tytön tai naisen ”maineen” käsitteeseen (Hukkila 1992; Vuori 1998) ja nimenomaan naisiin ja miehiin kohdistuviin erilaiseen moraaliin ja arvotuksiin seksuaalisuuden ilmentämisen ja maineen alueilla (Saarikoski 2001: 25). Annan voi tulkita liikkuvan postmodernissa maailmassa, jossa naisen seksuaalisuus ymmärretään vapaammin kuin koskaan. Kuitenkin vapaus ja niin sanottu seksuaalinen vallankumous 1960–1970-luvuilla voidaan nähdä naisen seksuaalisuuden hallitsemisena maineen käsitteen avulla; onko naisella oikeutta kieltäytyä seksistä, vai tuleeko hänen nimenomaan kieltäytyä. Seksuaalisen maineen menettämisen vuoksi nainen ei joka tapauksessa ole vapaa tiedostamaan halujaan ja toimimaan. (Mts. 26.) Tämän mukaan Annan voi tulkita sisäistäneen hyvin sen, millaista naisen ”sopiva” seksuaalisuus suhteessa seksiin suostu-

miseen on (ks. mts. 34–35).

Pienikin halun tai ylipäättään kiinnostuksen osoittaminen voi määrittyä ”liialliseksi” ja ”huonoksi” naisen seksuaalisuudeksi. Esimerkiksi tästä sopii Marjatan ja Pertun kohtaaminen puolukkaretkellä. Oman ulkonäön pohtiminen ja pelkkä ajatus kohentaa sitä hieman herättää Marjatassa oman toiminnan ja tyttönä olemisen kyseenalaistamisen ja torjumisen.

Ensimmäistä kertaa hän näki itsensä muiden silmin. Mitä Perttu hänestä ajatteli? Marjatan teki mieli vetäistä tukka irti poninhännältä, mutta se olisi tuntunut omituiselta vamp-pailulta kesken kaiken. (M: 100–101.)

Marjatta pystyy näkemään itsensä ja laihan ruumiinsa toisen ihmisen silmin, ”objektii-visemmin” kuin aikaisemmin anoreksiastaan käsin. Yhtä aikaa hän on tietoinen naisen heteroseksuaalisuuden kulttuurisesta kuvastosta, jossa pitkät auki olevat hiukset mielletään eroottisiksi sekä sen, että hiusten avaaminen tietoisesti pojan edessä voisi merkityksellistyä juuri tuon eroottisen vaikutelman tahalliseksi luomiseksi, ”vamppailuksi”, jolla viitataan ”huoran” kategoriaan.

Anna ei arvota sitä, että joku on prostituoitu tai ”huora”. Ironisesti hän hyväksyy sen, että jokainen nainen voidaan kyseenalaistaa ”huorana”, että se on jonkinlainen naisuuden potentiaalinen määre: ”Tietenkin jokainen nainen on tiettyssä pisteessä huora. Mutta toiset ovat enemmän huoria kuin toiset. Toisilla se on enemmän verissä; toiset ovat oppineet tai kasvaneet siihen, toiset ovat sitä luonnoltaan.” (SL: 64.) Tässä Anna viittaa käsityksiin virolaisten ja muiden itä-eurooppalaisten naisten saamasta leimasta Suomessa. Oman seksuaalisuutensa kyseenalaistamisen hän saa kohdata Suomessa hyvin suoraan ”*Miksi kaikki virolaisnaiset ovat huoria? Onko se niillä geeneissä?*” ihmetellään Helsingin Sanomissa Kirstin palstalla ihan julkisesti.” (Mp.) Teoksessa kuvataan virolaisten naisten asemaa Annan kokemana 1980–1990-luvuilla. Virolaisten naisten asema Suomessa kuvataan tuolloin jo oletusarvoisesti erilaiseksi kuin suomalaisten naisten, jopa niin, että Anna tulkitsee ruumiinsa muuttumista suhteessa virolaisten naisten saamaan ”huoran” positioon: Annan mukaan se, että hänen perimänsä aiheutti hänelle ”ala-asteen ensimmäiset rinnat”, ei tarkoita, että ”se kaikki muukin” olisi hänellä geeneissä (SL: 48).

Annan äiti, Hukka sekä käsitykset, joita Annalla on virolaisista naisista ja prostituoituista määrittävät Annan seksuaalisuutta. Anna itse ei näe itseään ”huorana” eikä arvota negatiivisesti esimerkiksi lyhyitä seksisuhteitaan. Lyhyet seksisuhteet ovat Annalle yksinkertaisesti välineitä bulimiamuutosten estämiseksi. Annassa syntyvä häpeä on kaikkinaista häpeää virolaisen taustan suhteen. Häpeä ei sinänsä liity seksuaalisuuteen. Koomisesti Annan bulimiakin määrittyy äidin mielessä ”huoraamisen” kautta. Kun äiti löytää Annan kodista ruokakuitin, jossa yksi ostos on kilo jauhelihaa ja samoin jauhoja sokerivarastot ovat parissa viikossa loppuneet, äiti on varma, että Anna on jonkun

”piika”. ”Äiti luuli, että miehet elättivät minua ja minä syötin ja nain miehiä. Olihan se meillä geeneissä. Äiti uskoi sen.” (SL: 363.) Annan äiti on siis sisäistänyt sukupuoleensa ja virolaisuuteensa liittyvän vihan ja ennakkoluulot.

Ronkainen (2008: 78) toteaa, että seksuaalinen kohtaaminen voi merkityksellistyä ”ei-seksiksi” ja toisaalta ei-seksuaalinen tapahtuma voi muotoutua luonteeltaan eroottiseksi. Oilin (SK) elämässä seksuaalisuus, jossa fyysisillä tai muilla seksuaalisilla teoilla ei ole osuutta, määrittyy kuitenkin seksuaalisuudeksi henkilöhahmon kokemuksen kautta. Se ei ole seksuaalisuuden kieltämistä, kuten edellisessä luvussa käsiteltiin, vaan eroaa vaikiintuneista heteroparisuhdetta korostavista seksuaalisuuskäsityksistä.

Hyvin ironisesti Oili muistelee jo varhain ymmärtäneensä, mitkä lihavan mahdollisuudet seksiin ovat, ja että lihavalle ruoka on tärkeämpää ja nautinnollisempaa kuin seksi. Oilille seksin harrastaminen on sama asia kuin syöminen, ja nälkä on sama kuin seksuaalinen halu. Samoin on Annalla: ”– – Minun ruumiillani ei ollut haluja. Herrallani oli. Mutta Herrani ei tarvinnut halujensa tyydyttäjäksi kuin ruokaa.” (SL: 316.)

Kertoja-Oilin eräänä sangen ilmeikkäänä metafiktiivisena esiintulona on luku, jossa hän tulee määritelleeksi oman seksin harrastamisensa ruoan ja syömisen kautta sekä pilkkaa muiden naisten (”tyttösten”) seksuaalisen kanssakäymisen esittämisen konventionia:

Edellisen luvun perusteella voisi luulla, että tästä kehkeytyy ennen pitkää yksi noista nuorten tai ikuisesti murrosikäisten naisten psykoseksuaalisista tunnustuskirjoista, joissa ei tulla kymmentä sivua toimeen ilman sänkyä. Nyt minun täytyy tuottaa pettymys ainakin laihoille lukijoille, jos sellaisia on, ja tehdä heti selväksi, että hotellihuoneisiin, kellareihin, kerrostalojen katoille, junan vessoihin, täpötäysiin maanalaisiin, elokuvateattereiden viimeisille penkkiriveille, puhelinkoppeihin, kylpyhuoneisiin ja hiekkarannoille kuumissaan juoksevat parit eivät kuulu tähän kertomukseen. Emme näe, miten hoikat, pitkäsääriset, kiharatukkaiset tytöt pudottavat kylpypyyhkeensä lattialle, raottavat huulensa ja kiinteät reitensä ja ottavat rakastajansa lattialla, takan reunalla ja vanhan isoisän muotokuvaa vasten notkeina kuin – kuin onkimadot, kosteina kuin sammakot, tulisina kuin löylylenkki. (SK: 58.)

Esimerkki on metafiktiivinen ja intertekstuaalinen monella tapaa. Kohdassa osoitetaan niin sanotun romanttisen viihdekirjallisuuden kuvaustapojen konventionaalisuus ja arbitraarisuus. Ensinnäkin sekä lukija että kertoja ovat vahvasti esillä. Toiseksi kohdassa luodaan intertekstuaalinen kytkös ”noihin psykoseksuaalisiin tunnustuskirjoihin”. Tämän voi tulkita viittaavan esimerkiksi erityyppisiin naisen seksuaalisia fantasioita kartoittaviin populaareihin teoksiin, joissa on jonkin verran hyödynnetty myös psykologian teorioita (esim. Friday 1974). Laajemmin kohdan voi tulkita viittaavan 1970–1990-luvuilla lisääntyneisiin naisten kirjoittamiin teoksiin, joissa käsiteltiin aikaisempaa rohkeammin ja tunnustuksenomaisesti naisten seksuaalisuutta ja ruumiillisuutta (Enwald 1999:

199, 201–208). Kolmanneksi kertoja toistaa ja parodioi romanttisen kirjallisuuden kieli-kuvia ja tyyliä.

Seksin ja seksuaalisesti haluttavan ruumiin rinnastaminen ruokaan on luvun ydin-tä. Lukija uppoutuu tähän tyylijäljitelmään ja tyylinvaihdokseen, kunnes kertoja rikkoo romanttisen viihdekirjallisuuden kuvastradition vertaamalla ”tyttöjä” onkimatoihin, sammakoihin ja löylylenkkiin. Haluttava, kulttuuristen ideaalien mukainen, muun muassa hoikkuuden ja kiinteyden vaatimukset täyttävä, naisruumis asetetaan naurunalaiseksi. Toisaalta Oilin asennoitumista voi ironisuudessaan tulkita myös naistenväliseksi misogynian ilmentymäksi, joka liittyy naisten keskinäiseen syömisen, seksuaalisuuden ja ruumiillisuuden kontrollointiin.

Oilin muuttaminen Carlosin asuntoon ja tähän tutustuminen on tulkittavissa aseksuaalisesta elämänpiiristä seksuaaliseen siirtymisenä, mikä ei tunnu Oilista kovin positiiviselta.

Minusta tuntui että olin lähdössä paljon kauemmaksi kuin kymmenen minuutin bussimatkan päähän, muuttamassa maata ja kansalaisuutta, ja niin kuin matkalle lähtijä usein tuntee, suunniteltuaan ja odotettuaan matkaa kauan, tutkittuaan karttoja, piirretyään reittejä, kuviteltuaan lentokenttiä, hotellihuoneita, uusia matkalaukkujaan ja matkapuvustoaan, minustakin matka oli jo puoliksi tehty ja olin äkkiä haluton lähtemään. (SK: 146.)

Kohtaa voi tulkita myös prolepsiksena, joka ennustaa Oilin kohtaamia vaikeita tapahtumia, kun Carlos paljastuu Lipposeksi. Oilin voi tulkita haaveilleen mieskontakteista, ja kun Carlos tulee hänen elämäänsä, vaikka vain etäisenä kirjeenvaihtotoverina, on Oili saanut ennen kokematon huomiota. Myös kohta, jossa Oili pohtii vanhempiensa suhdetta ja seksuaalista kanssakäymistä, on luettavissa suhteessa hänen tulevaisuuteensa Carlosiin tutustumisen jälkeen: ”Sellaistako se on rakkaus, minä kummastelin kuin aarteen etsijä, joka löytää timantin mutta ymmärtää, että se on puristunut hiilen pala. Sain huomata, että se oli vielä monimutkaisempaa ja merkillisempää.” (SK: 79.)

Carlosin asuntoon muutettuaan ja oltuaan kirjeenvaihdossa tämän kanssa Oili alkaa laihduttaa täyttäkseen haluttavan naisruumiin vaatimukset; ollakseen paremmin ”Hui-ma uuma” -nimimerkkinsä mukainen. Syöminen ainoana nautinnonlähteenä saa väistyä, kun hän ihastuu Carlosiin. Oili suhteuttaa käytöksensä näkymättömään, kuvitel-tuun ja kohtaamattomaan Carlosiin, ja laihdutusyritykset ovat paitsi ideaalisen kokoisen ja muotoisen naisruumiin myös seksuaalisesti hyväksyttävän naisruumiin tavoittelua. Ruumiin muokkaaminen on nimenomaan Carlosia varten: ”Kun minulla oli Carlos, en pelännyt muuta kuin sitä, että hän saattaisi tulla käymään liian aikaisin, ennen kuin minä olisin ehtinyt laihtua” (SK: 158).⁸¹

⁸¹ Ylipäätään syömishäiriöromaaneissa sekä syömishäiriötä sivuavissa romaaneissa parantuvaa ruumista harvoin suhteutetaan vain omaan itseän ja ”terveeseen” ruumiiseen. Parantuva ruumis hyväksytään ja tehdään usein poika- tai miesystävää ajatellen. Esimerkiksi edellä esitetyssä esimerkissä Marjatta (M) pohtii ruumiistaan Pertun näkemänä. Tässä mielessä äärimmäisen laiha tai äärimmäisen lihava ruumis on ”omin”, koska se ei noudata kau-neusideaaleja eikä miellytä mieskatsojaa siitäkin huolimatta, että anorektiset päähenkilöt tavoittelevat ideaaleja

Oilin elämään ei kuulu seksi, mikä tuodaan esiin hyvin eksplisiittisesti. Kun Oili menee tapaamaan siskoaan Soilia saareen, johon tämä on mennyt hoitamaan sikoja jätettyään aviomiehensä Soili kertoo olevansa selibaatissa ja keksineensä idean juuri Oililta. Soili kertoo uudesta elämästään:

– no minä nyt ainakin olen itse valinnu tämmösen elämäntavan, että mä pyrin olemaan puhdas, siis sillä lailla kaikesta seksuaalisesta vallankäytöstä joka hämärtäis mun suhteita, estäis mua näkemästä tätä työtä koko laajuudessaan. – Että hämärtäis sun suhteita sikoihin? Olis kutsumuksen esteenä? – No sinne päin, Soili sanoi. – Ja se nyt on ainoa varma tapa olla synnyttämättä lapsia jotka kasvais suunnilleen samalla tavalla kuin Matssonin siat. (SK: 195.)

Soilin ideat seksistä ja seksuaalisuudesta ovat tulkittavissa yhdyntään, hedelmöittämiseen, lasten saamiseen ja synnyttämiseen liittyviksi. Soili tahtoo olla vapaa näistä asioista ja siinä mielessä viettää vapaata ja ”puhdasta” elämää.

Oilin kiintymys Carlosiin on runollisesti kuvattua odottamisena, joka perustuu valheelle. Carlos ei ole se, joka hän väittää olevansa, kuten ei Oilikaan ruumiillisesti. Kumpikin kirjoittaa kirjeissään kauniisti ja melankolisen lyyrisesti elämästä ja yksinäisyydestä. Oilin haaveet rakkaudesta ja perhe-elämästä välittyvät kuvauksissa, joita hän kirjoittaa Carlosin tavaroista löytämistään esineistä: sängystä, pöydästä ja kahvikupista.

Esineiden kautta Oili rakentaa itselleen elämän, jossa on kuviteltujen menneiden tapahtumien muita ihmisiä. Carlosille kuuluvat esineet ovat myös tapa päästä lähemmäksi häntä.

Monet esineet ovat alkaneet puhutella minua yksinkertaisella kauneudellaan kuten se sininen sivustavedettävä, jonka valitsin heti sängyksenä. En tiedä, kuka tai ketkä siinä ovat ennen minua nukkuneet, mutta he ovat nähneet kauniita unia joiden muisto on kaivauntunut hienona pölynä puun syihin ja himmeän maalin alle, mistä se peittelee minutkin nukkumaan. (SK: 150.)

Esimerkissä ei ole mitään eksplisiittisesti seksuaalisuuteen viittaavaa, mutta tulkitsen Oilin esineiden kautta ja Carlosin kanssa kuvittelemaa elämää siten, että arjen esineet, kuten sänky, jossa on voitu nukkua kumppanin kanssa, viittaavat kokonaisvaltaisesti elämään kumppanin ja perheen kanssa. Sänky sinänsä jo herättää konnotaatioita seksuaaliseen kanssakäymiseen.⁸²

Eräs toinen arkinen huonekalu, jonka merkityksestä Oili Carlosille kirjoittaa, on ruo-

ja luulevat täyttävänsä ne. Julian (IM) ja Katjan (SET) ruumiillisuus ja parantuminen eivät loppuratkaisuissa ole romanssikäänteen tukemia. *Stalinin lehmien* Anna puolestaan ei omien sanojensa mukaan näe ruumiinsa kokoa vääristyneenä, mutta toimii sen mukaan kuin hänen omaksumansa kokoideaalit edellyttävät ja valitsee bulimisen elämäntavan jatkamisen.

⁸² Tulkinta siitä, että Oili voisi haluta perheen horjuu esim. suhteessa siihen, miten negatiivisesti Oili kuvaa naapurin naista, jolla on lapsia sekä sille, miten hän Soilin kanssa nostaa maljan kohdunpoistoleikkauksille.

kapöytä, jonka kuvauksesta voi lukea Oilin kaipuun saada oma perhe.

– – toin keittiöön sen puisen pöydän, jonka reunat ovat hankautuneet pyöreiksi ja sileiksi. Sen pinta on muhurainen mutta pehmeä, siinä näkyvät pöytää kattaneiden käsien arkiset kosketukset. Minusta se on kaunein esine näistä kaikista – – Tätä pöytää ei voi mitata rahassa, sen arvon on tuonut aika, jonka vierieissä monet sukupolvet ovat kerääntyneet sen äärelle ja jättäneet merkinsä sen ystävällisiin muotoihin. (SK: 151.)

Koko ihastus Carlosiin on lopulta syntynyt siitä, että Oilin ei ole tarvinnut antaa itseään suhteeseen kokonaan ja paljastaa ruumistaan. Hetkeä, jolloin Carlosin arvoituksen selviäminen oli lähellä, Oili muistelee tähän tapaan:

Kerran kirjeitä availlessani, kun viimeisestäkään kuoresta ei löytynyt espanjalaisia leimoja käteni alkoi täristä kuin kirkkaan lampun sokaisema, kärventyvä hyönteinen. En haluaisi tunnustaa tätä, mutta kai minun on pakko: minä olin kiintynyt mieheen, joka kirjoitti isolla käsialalla pieniä tunnustuksia paljastamatta kuitenkaan itseään, vaatimatta minulta mitään muuta kuin omia pieniä tunnustuksiani niin ettei minunkaan tarvinnut paljastaa itseäni. Minä olin kaivannut ja odottanut häntä, kuiskaillut hänen kuvalleen hämärässä ja samalla ollut onnellinen että hän pysyi poissa ja puhui minulle samean meren läpi, jota hän kuvaili – – Minusta tuntui että hän oli jotenkin päässyt selville minusta, minun ruumiistani, tarkkaillut minua salaa tai urkkanut muuten tietoa, olihan niitä saatavilla, varmasti painoani myöten. Minua oli petetty, nöyryytetty ja pidetty pilkkana, ja pahinta oli, etten tiennyt kuka tämä kiusaaja oli. (SK: 204–205.)

Merkittävimmän aseman tarinassa saa kuitenkin keltainen kahvikuppi: ”Löysin keittiöstäsi hurmaavan kahvikupin, ei antiikkiarvoa, mutta se soi kun sitä napauttaa kynnellä. Sen kyljessä on lyijyn värisiä murtumia aivan kuin joku olisi piirrellyt siihen karttaa.” (SK: 161.) Kun Oili on alkanut tuntea vahvasti, että joku tarkkailee häntä, hän aloittaa jo valmistautumisen puhdistautumiseen aloittamalla appelsiinikuurin laatikollisella appelsiineja. Ruokapöydän ääressä Oili syö appelsiineja, ja miettii arvoitusta, jonka keskelle on joutunut. ”– – tein päätökseni – – [pöytään] on painautunut leipää hierovien naisten jälkien lisäksi viesti minun valinnastani, kiihkeästä halustani olla vapaa ja rauhassa” (SK: 208). Oilin päätös voi yksinolopäätöksen lisäksi viitata puhdistautumiseen tunkeiliijasta ja syömisen himon tukahduttamiseen julman lihakuurin avulla. Konkreettinen jälki pöytään jää pöydälle valuneesta appelsiinimehusta. Oilin halu olla rauhassa sitoo yhteen hänen siskonsa halun olla rauhassa eli vailla seksuaalista kanssakäymistä. Oili muistelee keltaisen kahvikupinkin näyttäneen tuolloin uhkaa enteilevältä, suorastaan väkivaltaiselta: ”Sen korvasta oli lohjennut pala, sen reunassa oli roso joka olisi voinut viiltää huulen auki ellei ollut varovainen” (SK: 208).

Kahvikuppi paljastuu lopulta seksuaalisuuteen kytkeytyväksi motiiviksi, jonka mer-

kitys ratkeaa vasta tarinan lopussa. Oilin epäilykset siitä, että häntä tarkkaillaan ja että hänen asunnossaan on käyty, selviävät viimein eräänä päivänä Oilin nähtyä kadunkulmassa suuren valkoisen auton ja kahvikuppiin liittyvien muistojen palatessa samassa hänen mieleensä:

Pohdin vanhaa kysymystä kissasta, joka on kulman takana: onko se olemassa vai ei. Mietin pitkään näkemääni [autoa ja sieltä näkyvää miehen kättä] ja pidin kuppia kädessäni. Aloin lukea sen kylkiä kuin karttaa. – Kissa oli varmasti olemassa, olipa se sitten nurkan takana tai kummallisesti kadonnut kuten Lean kissa – Kissa on kadonnut, äiti ilmoitti tyyneenä samana päivänä kun hän oli onnistunut jotenkuten kaalikäärleissä. Minä katsoin epäluuloisena lihamyllyyn, mutta en löytänyt sen sisuksista karvan karvaakaan. Näin tämän saman episodin keltaisen kupin kyljestä ja löysin siitä myös oikopolun rantaan, tervatun soutuveneeseen paikan, kaupan lastauslavan ja romuja vierivän männikön, pölisevän maantien, meidän jyhkeän kivitalomme, pankin ja vakuutusyhtiön konttorit. Yksi murtumaviiva vei lepikosta Upin talolle, romu-Mossen ohi kohti käyttämättömiä ja ulkoilmassa ruostuvia kodinkoneita, porstuan kananpesiä ja pimeään tuvan katkuista, paksua ilmaa. Siellä istui Upi, keltainen kahvikuppi vahaliinalla edessään, vai oliko se paljaalla puisella pöydällä? (SK: 210–211.)

Lyhyessä hetkessä Oilin mieleen tulvii tärkeitä asioita lapsuudesta; muistoja ainoasta leikkikaverista Upista sekä Lipposesta, joka huijasi Oilin isää rakennushankkeillaan ja aiheutti tälle konkurssin sekä osti Upin kotitalon, kun tämän äiti oli kuollut ja Upi joutunut ”kunnalliskotiin”. Irtaimisto, jota ei saatu myytyä huutokaupassa, jäi Lipposelle ja oli nyt Oilin asuttamassa asunnossa. Kauniin kahvikupin lisäksi Oilille rakas pöytä oli kulkenut Lipposen kautta. Mutta kaikista kamalinta on tietenkin se, että koko Carlosta ei ollut olemassakaan, vaan hän oli Oilia aikoinaan ahdistellut Lipponen. Oilin inhoa korostaa tässäkin kohdassa esiintyvä lihamylly, joka ylipäättään teoksessa liittyy aina johonkin uhkaavaan ja abjektimaiseen kuten seksuaaliseen väkivaltaan.

5.3. SEKSUAALISEN VÄKIVALLAN KULTTUURI

Kyky ja mahdollisuus väkivallan tekemiseen voidaan nähdään universaalina, ihmisenä olemiseen liittyvänä ilmiönä. Kulttuurista ja sukupuolittunutta sen sijaan on väkivallan rakenteellistuminen; sen harjoittaminen, arvostaminen ja tuomitseminen. (Ronkainen & Näre 2008: 14–21.) Naisiin, erityisesti tuttuihin naisiin kohdistuva väkivalta, on luonteeltaan intiimiä, seksuaalistunutta ja sukupuolittunutta ja sekä naisten että miesten seksuaalisuuteen liittyvää (Hearn 1998: 38; Husso 1994: 130–132; Ronkainen & Näre 2008: 7, 29). Näihin liittyy myös niin sanottu kulttuurinen minuus, joka pitää sisällään muun muassa käsityksiä naisille ja miehille sopivista seksuaalisista toimintatavoista (Ronkai-

nen & Näre 2008: 8).

Seksuaalisen väkivallan uhka sekä konkreettinen seksuaalinen väkivalta eri muodoissaan, erityisesti tyttöihin ja naisiin kohdistuvina, ovat osa (nyky-)yhteiskuntaa (esim. Haug 1987 (toim.); Hearn 1998; Näre Sari 1992: 30; 2005: 94–95, 98–100, 103; 2008; Saarikoski 2001). Niin syömishäiriöitä kuin seksuaalista väkivaltaa voi tulkita kulttuurisina ilmiöinä sekä (rakenteellisen) väkivallan käsitteen kautta (Hearn 1998: 16) siten, että yhteiskunnassa ja kulttuurissa on olemassa tyttöihin ja naisiin (ja poikiin ja miehiin) kohdistuvia väkivaltaisia elementtejä, jotka vaikuttavat näiden ilmiöiden taustalla. Teosten maailmoissa representoidaan asenteita, tekoja, ympäristöjä ja kontrollia, jotka voidaan tulkita tyttö- ja naishenkilöhahmojen seksuaalisuuteen kohdistuvaksi vallaksi ja väkivallaksi.

Käsittelen muun muassa sellaisia seksuaalisen väkivallan jatkumolle sijoittuvia tai siihen vertautuvia aiheita kuin uskottomuus, henkilöhahmoja alistavat ja kontrolloivat asenteet, seksualisoiva ympäristö, seksuaaliseen haluun kohdistuva seksuaalinen väkivalta ja fyysinen seksuaalinen väkivalta.⁸³ Vaikka seksuaalisen väkivallan jatkumolle nimetään ja sijoitetaan erilaisia tekoja, en Ronkaisen ja Näre (2008: 12, 30–32) tavoin korosta seksuaalista väkivaltaa selvärajaisina tekoina, jolloin fyysinen ja psyykkinen väkivalta voitaisiin erottaa toisistaan. Seksuaalisen väkivallan jatkumon eräs tunnuspiirre onkin, että seksuaalisen väkivallan muodot kietoutuvat usein toisiinsa. Henkilöiden omissa seksuaalisen väkivallan kokemuksissa painottuvat kyllä suorat fyysisen väkivallan kokemukset, mutta hahmot kohtaavat myös psyykkistä ja verbaalista seksuaalista väkivaltaa. Lisäksi tarkastelen laajempaa rakenteellista seksuaalisen väkivallan tasoa, joka on esillä osassa teoksia.

Lisäksi on syytä korostaa, että valtaosassa teosten maailmoista seksuaalinen väkivalta tapahtuu intiimeissä suhteissa – tai ainakin siten, että osapuolet tuntevat toisensa entuudestaan. Seksuaaliseen väkivaltaan suhtautumista käsittelen kompensatiotoimintana, jonka nimeän itsen syylistämisen ja vaikenemisen kulttuuriksi.

Seksuaalisen väkivallan uhka sekä havainnot ja kokemukset seksuaalisesta väkivallasta eri muodoissaan suhteutuvat osalla henkilöhahmoista selkeästi torjuntaan kasvaa (ruumiillisesti) seksuaalisiksi naisiksi. Seksuaalisuudesta tulee hyvin konkreettinen naiseuden negaatio näiden henkilöhahmojen elämässä. Tällöin siihen sisältyy seksuaalisuuden kielto tai torjunta, negatiiviset seksuaaliset (omat tai muiden naisten, pääasiassa henkilöiden äitien) kokemukset ja seksuaalinen väkivalta. Kuten ruumiillisuuteen ja ruumiillisesti naiseksi muuttumiseen liittyi vahvasti pelko, niin on myös seksuaalisuuden kokemisessa.

Tässä luvussa käsittelen sairastuneiden henkilöhahmojen vanhempien seksuaalista suhdetta ja henkilöhahmojen kokemuksia niistä sekä henkilöhahmojen kokemuksia heihin kohdistuvasta seksuaalisesta väkivallasta. Tutkimusaineiston jokaisessa teoksessa

⁸³ Seksuaalisuuden kyseenalaistamisen ja kontrolloinnin kysymykset, ”huorittelu” ja seksuaaliseen haluun liittyvä problematiikka sijoittuvat siis niin ikään seksuaalisen väkivallan jatkumolle ja ovat seksuaalisen väkivallan ilmentymiä.

henkilöiden vanhempien suhteessa on seksuaalisen väkivallan jatkumolle sijoitettavissa olevia tai vertautuvia elementtejä, mutta myös viitteitä muuhun seksuaaliseen väkivaltaan. En tarkastele henkilöiden vanhempien suhteita (yksinkertaistavasti) mallioppimisen kautta, jonka mukaan henkilöhahmojen seksuaalisuus- ja kasvamiskielteisyys johtuisi suoraan vanhempien suhteen seuraamisesta, vaan yhtenä, sangen yleisenä tapana, kuvata naisten ja miesten suhteita, joissa epätasa-arvo, kontrollointi ja seksuaalinen väkivalta ovat mahdollisia.

5.3.1. Syömishäiriötä sairastavien henkilöhahmojen vanhempien suhde

Sairastuneiden henkilöhahmojen tekemät havainnot vanhempiensa suhteen seksuaalisuudesta vaikuttavat merkittävästi henkilöiden seksuaalisuuteen suhtautumiseen. Vanhempien kompleksiset suhteet ja seksuaalisuuden näyttäytyminen niissä negatiivisena ja jopa abjektin merkityksiä saavana ei kuitenkaan ole ainoana syynä henkilöiden seksuaalisuuskielteisyydelle.

Vanhempien suhteen voi tulkita representoivan pienoiskoossa teosten maailmaa, jossa naisten ja miesten positiot, niin intiimeissä suhteissa kuin vaikkapa koulussa, ovat perustavasti eriarvoisia ja joissa intiimeissä ja muissa suhteissa ilmenee seksuaalista väkivaltaa. Vanhempien suhteet ovat toisin sanoen vain yksi esimerkki teoksissa kuvatuista sukupuolten välisten suhteiden eriarvoisuudesta ja seksuaalisesta väkivallasta.

Teoksissa se, ovatko henkilöhahmot ensisijaisesti vanhempiensa suhteen tarkkailijoita vai jollakin tavalla osallisia suhteen tapahtumissa, vaihtelee. Täysin näitä kahta kategoriaa ei voi erottaa toisistaan. Henkilöhahmojen vanhempien suhteen osalta henkilöhahmot samastuvat äitiin, mikä on tulkittavissa samastumiseksi nimenomaan sukupuoleen ja sukupuolittuneeseen kokemukseen: Perheiden isien uskottomuus kohdistuu naissukupuoleen, henkilöt tunnistavat sen ja joutuvat usein vastustavalle kannalle paitsi äitiensä vuoksi, myös itsensä vuoksi omaan sukupuoleensa kohdistuneen uhan takia.

Uskottomuuden teema on keskeinen *Stalinin lehmässä* ja *Siskoni, enkelinluinen tyttö* -teoksissa. Myös *Madonnassa* kerrotaan uskottomuudesta. Annan (SL) lapsuudesta ja teini-ikästä kertovissa luvuissa palataan toistuvasti Annan isän avioliiton ulkopuolisiin suhteisiin, joiden usein vihjataan olevan suhteita prostituoitujen kanssa. Ylipäättään teoksessa toistuvat prostituoitujen kuvaukset liittyvät usein Annan isän toimintaan.

Siskoni, enkelinluinen tyttö -romaanissa käsitellään uusperhettä Iisan ja Katjan isän ratkaisujen kautta. Isästä kerrotaan, että hän ei "pystynyt" valitsemaan Iisan äidin ja Katjan äidin Maritan väliltä, vaan eli kahdessa perheessä, kun Iisa ja Katja olivat pieniä. Ekstradiegeettisen kerronnan fokalisoijana on haki teoksen Iisa, mutta lapsuuden kokemukset ovat yhtä lailla vaikeita Katjalle. Isän kertoman mukaan hän seurusteli Iisan äidin kanssa jo lukioaikoina, ja heillä oli yhteistä historiaa, jota ei "voinut noin vain pyyhkäistä menemään" (SET: 252). "Mutta oli myös Marita, jota isä rakasti 'romanttisella kiihkolla'" (SET: 252). Iisalle isä paitsi tunnustaa polygamian, tiedostaa myös sen

epäsovinnaisuuden kertoessaan lisalle vanhoista ajoista:

Perinteisestihän sitä ajatellaan, että on yksi, joka on ainoa oikea – – mutta kyllä mulla on ollut kaksi oikeaa, sun äitisi ja Marita. Miten mä olisin voinut valita? (SET: 252.)

Kaikkia osapuolia haavoittavaa menettelyään isä perustelee miesten ”luontoa” kuvaavalla sukupuolistereotypialla, jossa on mukana itsesääliäkin.

Monta kertaa isä oli yrittänyt parantaa tapansa, valita Maritan tai Iisan äidin, alkaa elää niin kuin kunnan ihmiset. Mutta hän ei voinut sillä hän oli heikko. ”Sä tulet Iisa vielä tajumaan, että miehet ovat heikkoja ja itsekkäitä” – – . (SET: 252–253.)

Teos muodostaa poikkeuksen tutkimusaineistossani, koska siinä uskottomalla isällä on suoria repliikkejä ja ylipäättään isä, mies pohtii tekojensa vaikutusta tyttärensä sairastumiseen. Suoraa pohdintaa on myös *Madonnassa*, mutta puhuja – ja syyllisyyden kantaja on Marjatan äiti eikä isä, jonka toiminnasta perheen epävakaat olot johtuvat. Menneisyyden perhesuhteiden myllerryksen, isän menettämisen pelon ja myös sisarkateuden osoitetaan vaikuttaneen ratkaisevasti Katjan depressioon ja anoreksiaan.

Annan äidin ja isän suhteen kuvaukset palautuvat isän muihin naissuhteisiin ja äidin ja isän väliseen jatkuvaan seksuaalisuutta koskevaan konfliktiin. Annan äiti ilmentää tyytymättömyyttään suhteeseensa jatkuvilla piikikkäillä kommenteillaan miehestään ja tämän muista suhteista. Kerran, kun äiti on valmistanut omenapiirakkaa, kieltää äiti Annan isää ottamasta sitä (ja Anna saa sen kokonaan, kuten muutkin makeat jälkiruoat lapsuudessaan), koska ”Isukki ei kuulemma kaikkia herkkuja tarvitse” (SL: 120). Kuitenkin äiti toivoo, että Anna ei vihaisi isäänsä. Annan suhde isäänsä on sangen negatiivinen sisältäen halveksuntaa ja ironiaa, josta ”isukki” -nimen käyttö kertoo.

Anna on vanhempiensa konfliktissa jatkuvasti mukana paitsi sivustaseuraajina, myös aktiivisesti. Anna osallistuu toiminnallaan jopa vanhempiensa suhteen seksuaalisuuden alueella liikkuviin ulottuvuuksiin. Anna haluaa pitää äidin itsellään ja yrittää estää vanhempiensa välien paranemisen ja seksuaalisen kanssakäymisen. Kerran Annan, äidin ja isän ollessa lomalla ja yöpyessä venäläisessä hotellissa Anna näkee lyhyen nahkahameensa ja pitsisukkiensa takia prostituoiduksi merkityksellistyvän naisen maksavan siivoojalle, joka taasen sujauttaa viestin isän taskuun. Myöhemmin Anna ei kuitenkaan kerro näkemästään.

Anna ei koskaan tule kertomaan, että sen perusteella mitä näki, isukki saattaa hyvinkin puhua totta sanoessaan äidille, ettei hän tiedä lapusta ja lapussa olevasta puhelinnumerosta yhtään mitään. Äiti ei tietenkään usko isukkia. Anna nyökyttelee, kun äiti kertoo asiasta – isukki valehtelee aivan varmasti. Ja sellainen tapaus toistuu eri variaatioina useamman kerran. Anna on aina samaa mieltä äidin kanssa. Sillä isukki on se, joka valehtelee. (SL: 237.)

Esimerkki kyseenalaistaa jälleen kerran kerronnan luotettavuuden. Kertoja-Anna, joka kertoo lapsuudestaan antaa ymmärtää, että tietojen pimittämistä isälle epäedullisesti on tapahtunut usein. Anna osaa taitavasti hyödyntää sitä, että kun isä on kerran leimautunut petolliseksi, eivät hänen väitteensä vaikuta mitään, jos asiat näyttävät joltakin.

Se, että uskottomuudesta ei koskaan suoraan puhuta, mutta kaikki perheessä tiedävät, mistä on kyse, muistuttaa hyvin paljon Marjatan perheen elämää, jossa perheen lapset ovat väkisinkin mukana isän toiminnan aiheuttamissa ristiriidoissa. Ristiriidat jäsenivät keskeisesti Marjatan ja tämän äidin suhdetta, vaikka Marjatta toimiikin päinvastoin kuin Anna: hän yrittää estää isän uskottomuutta ja konflikteja hävittämällä toisen naisen isälle lähettämät kirjeet, ennen kuin isä itse edes ehtii lukea niitä. *Madonnassa* kuvataan maailmaa ennen tietotekniikan läpimurtoa, jolloin pelkkä kirjeiden hävittäminen vaikuttaa merkittävästi isän ja toisen naisen yhteydenpitoon.

Kirje tuli kerran viikossa, myöhemmin kerran kuukaudessa. Hieman yli vuoden sitä kesti, sitten kirjeet loppuivat kokonaan. – – Mutta jos kotona vielä huudettiin, huudettiin muusta. Jos itkettiin ja nyyhkittiin, ei ainakaan itketty kapeiden valkeiden kirjekuorien tähden, siitä Pikku-Marjatta oli oppinut pitämään huolen. (M: 11–12.)

Suhteen jatkumista tai päättymistä ei kuvata tarkasti, mutta ainakin tarinan nykyhetkessä suhde on päättynyt. Kun äiti ottaa menneisyyden puheeksi, näyttäytyy se etäisenä aikana: ”Kun sinä olit pieni... isällä oli niitä naisjuttuja... Muistat varmaan? Marjatta nyökkäsi. – Eihän niitä voi olla muistamatta, äiti jatkoi.” (M: 94.) Marjatan rooli perheessään ja vanhempiensa suhteessa on vähintäänkin yhtä hankala kuin Annan.

Annan isän pitkät poissaolot työn takia⁸⁴ jäsentävät äidin ja isän suhdetta sekä Annan ja äidin elämää. Pienenä Anna ei suostu syömään samassa ruokapöydässä ”vieraan miehen” kanssa, jota hän ei edes tunnista. (SL: 425). Vanhempana ”Anna tietää jo, kuka se mies on” (SL: 236), mutta yrittää kaikin tavoin estää äidin ja isän intiimin kanssakäymisen. Halu omistaa äiti on esillä kärjistetysti:

Sillä Annan äitihän haluaa vain Annaa, ei mitään vieraita miehiä, vaikka Anna tietäisikin, kuka se vieras mies oikein on. Anna kompastuu portaissa, jos isukki suutelee äitiä poskelle. Anna herää itkuunsa ja huutoonsa, jos vanhempien makuuhuoneesta kuuluu yöllä peiton kahahtelu, ja Annan täytyy päästä äidin viereen nukkumaan. Ja seuraavana yönä myös. Ja sitä seuraavana. Ja sitten isukin pitääkin jo taas lähteä. Anna saa migreenin, kun isukki ja äiti ovat vierekkäin liian pitkään sohvalla. Äidin hieman liian pehmeä nauru saa sen kivun sahaamaan kahta kovemmin päässä. Auh. Äidin pitää tulla hoitamaan ja äiti tietenkin tulee. (SL: 236.)

⁸⁴ *Ihanassa meressä* uskottomuus-aihe ei ole esillä Julian vanhempia kuvattaessa lukuun ottamatta riitaa, jossa äiti tokaisee, että isällä menee töissä ”joka ilta niin kumman myöhään!” (IM: 66). Suorastaan kliseistä juonikuviota, jossa mies pettää vaimoaan ja väittää olevansa ylitöissä, ei kuitenkaan kuvata tämän pidemmälle, eikä mikään muukaan anna tulkintamahdollisuuksia isän uskottomuudesta.

Anna on siis toiminut ja puhunut valheellisesti, jotta äidin ja isän välit eivät lähentyisi eivätkä varsinkaan johtaisi seksuaaliseen kanssakäymiseen. Anna huomaa tarkasti kaikki eleet, jotka vaikuttavat Annan mielestä siltä, että tilanne voisi edetä seksiin. Anna rekisteröi jopa yöllä tapahtuvat asiat.

Annan, Annan äidin ja Annan isän suhteessa Anna ja äiti esitetään liittolaisina, jotka ovat miltei aina kahdestaan joko kotona tai Viron-matkoilla. Isä ei osallistu Annan elämään ostosmatkoja ja kalliita tuliaisia lukuun ottamatta. Anna ja äiti tarkkailevat myös yhdessä jatkuvasti isän tekemisiä, Anna myös äitinsä puolesta. Myöhemmin Anna muistelee näitä toimia muistuttaakseen itseään miesten petollisuudesta: "Muista, miten kopioit isukin kauppalistoja, kun äidillä ei ollut mahdollisuutta etsiä niitä –" (SL: 258).

Annan äiti ei ota avioeroa, mitä Annan on vaikea ymmärtää, ja hän häpeää sitä: "Häpeän sitä, ettei äitini koskaan hakenut eroa" (SL: 88). Syiksi tähän viitataan ainakin taloudelliset seikat sekä Viroon palaamisen mahdottomuus (Annan äidin isää ja samalla Annan äidin lapsuuden perhettä on ahdisteltu äidin isän sodan aikaista toimintaa koskevien epäilyjen vuoksi).

Minä ajattelin, että äiti on heikoilla. Mutta ei se ollut niin. Äiti tiesi oikein hyvin, että liian monen vaimot olivat lapsineen lähteneet kävelemään tai vaihtaneet kodin lukon niin, ettei miehen avain enää lomalle tullessa sopinutkaan siihen. Äiti halusi tahallaan tehdä ajeluja niiden tiettyjen osoitteiden lähetyville, jotka hän oli löytänyt isukin tavaroista. Isukki hermostui ja kiukustui, muttei saanut näyttää sitä, äiti nauroi hiuksiinsa ja käski isukin viedä meidät oopperaan ja jonottaa meille väliajoilla syötävää buffetista, sienikohokkaita ja kaviaaria. (SL: 398.)

Erikoisesti Annan äidin kuvataan nauttivan miehensä kiusaamisesta Venäjän lomamatkan aikana, kun mies luulee, että hän ei tiedä. Isä joutuu käyttäytymään täysin äidin tahdon mukaan, kun hänen on varottava paljastumistaan. Isä on kuin ulkopuolinen Annan ja Annan äidin muodostaessa parin. Klassisenromanttisessa kohtauksessa päähenkilöinä ovatkin äiti ja tytär, ei nainen ja mies. Anna myös ottaa isän vaimolleen tuomat vaatetuliaiset itselleen ja astuu jälleen mukaan vanhempiensa suhteeseen. Äiti ei käytä vaatteita, koska hän haluaa tehdä eron itsensä ja miehensä muiden naisten välille sekä lisäksi pelkää "huoraksi" leimautumista, jos käyttää esimerkiksi punaisia alusvaatteita. "Pieni Anna tietenkin sai pitää isukin ostelemia. Sehän oli aivan eri asia. Annahan on isänsä tytär, ei vaimo." (SL: 227.)

Annan ollessa vanhempi äiti ohjeistaa häntä käyttämään isäänsä taloudellisesti hyväksi:

Äiti usuttaa Annaa isänsä mukaan ja käskee antaa isukin maksaa kaiken, mitä Anna vain mieli. Siinäähän ei ole mitään tolkkua, että äiti ja Anna kituisivat Suomessa köyhyysrajalla sillä aikaa, kun isukki juhlii porsastellen rajan toisella puolella, tai että isukin venakot

kulkisivat jatkuvasti uutta päällä, kun vaimo ja tytär taas... No, heillä siis oli oikeus vähintään samaan, siitä olimme kummatkin samaa mieltä, äiti ja Anna, vaikka ei kai meidän olisi pitänyt joutua ajattelemaan niin. (SL: 227.)

Ekstradiegeettinen kerronta, jossa on ulkoinen fokalisaatio, sisältää Annan aikuiselämästä peräisin olevia pohdintoja. Vuosien jälkeen hän hahmottaa vanhempiensa suhteen tilanteen sekä oman paikkansa siinä sekä suhteessa isäänsä.

Räikeimmin Annan isän seksuaalisuuden heijastuminen Annan, äidin ja isän suhteeseen on esillä ostosmatkojen kuvauksissa, joissa Anna on fokalisoijana ja ekstradiegeettinen kertoja kuvaa Annan ja isän yhteisiä ostosmatkoja, joissa "isukki" ostaa Annan valitsemien vaatteiden ja kosmetiikan perusteella samanlaisia tavaroita lahjoiksi venäläisille prostituoiduille. Yhteiset ostosmatkat alkavat Annan ollessa yksitoistavuotias ja "sopivankokoinen tarkoitukseen" (SL: 227). Isällä ei siis ole kiinnostusta olla Annan kanssa tai edes ostaa tavaroita vain hänelle, vaan tavoitteena on hyötyä Annan avusta.

Annan lapsuutta kuvaavat osiot ovat aikuisen eli kerrotulle ulkopuolisen Annan fokalisoimia kertomuksia usein äidin miestään koskevista mielipiteistä. Anna ei siis juuri suoraan kerro isästään menneisyyttä koskevissa jaksoissa. Sen sijaan äitiä koskevat mielipiteet ja tapahtumat ovat Annan omia. Isästään Anna puolestaan kertoo yksinomaan negatiivisia asioita sekä lapsuudesta että nykyhetkestä kertovissa luvuissa. Tosin äitiäkään ei tarinan nykyajassa enää ole Annan arvostelun ulkopuolella.

Annan käsitykset miehistä, miesten seksuaalisuudesta ja seksuaalisesta halusta muodostuvat keskeisesti hänen havainnoistaan omasta isästään ja vanhempiensa suhteesta sekä äitinsä kommenteista ja kertomasta sekä perheen tuttavapiiriin kuuluvien miesten käytöksestä, joka on hyvin samanlaista kuin isän. Ystävänsä Irenen kanssa Annalla on selvät ajatukset miehistä jo yläasteella, kun he huijaavat miehiä senssilinjoilla:

Me emme usko rakkauteen! Suhdetta ilma petosta ei ole! Jokainen linjoilla runkkaava ja sitten parkkipaikalle tuleva isi todistaa sen. Jokainen pikkuhousuja postipaketissa aneleva mies vahvistaa kaiken sen, minkä me olemme aina tienneet. Että seksillä saa, rakkaudesta ei kannata höpistä, miehen tausta ja varat pitää aina tarkistaa, mies pettää heti vähintään ajatuksissaan. (SL: 122.)

Irenen ja Annan tempaukset voi tulkita toisaalta valtauttavina seksuaalista identiteettiä ja subjektiutta rakentavina toisaalta miesten seksuaalisuutta koskevia yksiulotteisia käsityksiä vahvistavina. Olennaista kuitenkin on tunne vallasta itseä vanhempiin miehiin, samantapaisiin kuin heidän isänsä. Näin avautuu myös luenta symbolisesta isälle kostamisesta. Muutama lyhyt huutomerkkeillä vahvistettu virke on kuin vastapuhetta puhtaan ja kauniin romanttisen rakkauden ideaaleja viljeleville diskursseille. Lyhyessä tekstisegmentissä rakkauden ideaalit romutetaan yhdistämällä hyvin intiimi ja monissa yhteyksissä (yhä) likaisena pidetty seksuaalinen toiminta; masturbointi ja parisuhteessa oleva,

perheellinen mies. Näitä mielikuvia vahvistavat vielä tyttöjen ja miesten ikäero. Miesten varallisuudesta puhuminen puolestaan on suhteessa Annan äidin elämään, jossa mies lopulta mahdollistaa monet ulkoiset puitteet kuten asumisen, vaikka Annan äiti haluaa maksaa esimerkiksi Viroon matkustamisensa itse. Taloudellinen riippumattomuus koskee siis vain osaa hänen elämästään.

Tarinan nykyhetkessä Annan kokemukset vanhempiensa suhteesta vaikuttavat hänen ja Hukan suhteelle antamiin merkityksiin sekä rinnakkaissuhteiden muodostamiseen, mikä etäännyttää hänet lopullisesti Hukasta.

– En minä aikonut ainakaan viimeiseksi jäädä! Hetkinen, olinko siis ollut varma, että Hukalla oli toinen tai toisia, vaikka – Ja silloin tajusin. En ole koskaan ajatellut, ettei hänellä joskus olisi toisia. Ei ehkä vielä, mutta kohta, ihan kohta, ja siinähan oli hyvä syy päättää, että minun se meistä piti olla ensimmäinen. Jolla olisi toisia. Siinä oli todellinen syy. (SL: 322.)

Annan huudahdus on suhteessa paitsi hänen ja Hukan suhteen tilaan myös Annan äidin sekä isoäidin Sofian elämiin, joiden kummankin avioliitoissa mies on ollut uskonon (SL: 340). Todelliseksi syyksi käytökselleen Anna ymmärtää varman uskomuksensa siitä, että Hukka pettäisi häntä jossakin vaiheessa, jos heidän suhteessaan ei jälleen olisi seksiä. Vaihtoehtoina peloilleen ja Hukan mahdollisesta uskottomuudesta selviämislle Annalla on buliminen syöminen tai alkoholin tai huumeiden käyttö. Koska Anna ei jaksata jatkuvaan bulimista syömistä, kokeilee hän myös uskottomuutta syömähimon ehkäisemiseksi. Yhtä aikaa hän pohtii, miksi hänen äitinsä ei oireillut syömällä, vaikka hänen kumppaninsa Annan isä oli uskonon. Suhteen huono tila (kuten myös hyvä tila) saa Annan omasta mielestään syömään ja käyttäytymään Herransa vastaisesti ja lopulta tuhoamaan tämän.

Annan käsitys mahdollisuudesta yhdistää seksi ja rakkaus liittyvät niin ikään Annan kokemuksiin isän uskottomuudesta. Tahto säilyttää itsensä ja ”Herransa” johtaa lopulta päätökseen jättää Hukka. Syynä on ensiksi se, että Hukka on hänelle niin hyvä, että hän voisi jopa parantua ja joutua luopumaan Herrastaan ja sitä kautta bulimian avulla saavuttamastaan ruumiista. Toiseksi syynä on se, että Hukka on mies, ja ”– – mies pettää heti vähintään ajatuksissaan” (SL: 122). Tämän uskomisessa Anna muistuttaa itseään suoraan lapsuutensa kokemuksista:

Anna ei jää koskaan odottamaan, että jotain pahaa tapahtuisi. Anna toimii sitä ennen. Ole valmis. Alati valmis. Anna on valmis. Jos epäröit, muista isukille öisin soittavat naiset. Muista venakat Virun baarissa. Muista venäläishuoran karoaisista reisistä puhuvat suomalaiset liikemiehet. Muista Jussin väsymys lomilla Suomessa. Muista, ketkä tulivat koputtelemaan oviin, kun asuimme koko perhe Tallinnassa. Kop. Muista, miten isukki ei mene avaamaan. Ei siellä ketään. (SL: 257.)

Madonnassa Marjatan vanhempien suhdetta ja siihen liittyvää isän uskottomuutta kuvataan Marjatan kokemuksina, joita, kuten myös Marjatan kokemuksia itsestään ja suhteestaan Perttuun, lähestytään luontometaforiikan kautta:

Luomakunta pidätti henkeään ennen ukkostuulta. Kodin outo hiljaisuus oli samaa, pelottava odotus kouri Marjattaa herkeämättä.” (M: 40.)

Vihdoin rajuilma puhkesi. ei sillä tavoin kuin Marjatta oli toivonut, ukkosen keihäiden sählähtelynä, vaan keittiön ruokapöydässä, käsittämättömän nopeasti ja sekavasti. – – Samana iltana Marjatta osti menolipun Kouvolaan. Matkalaukun hän oli jo pakannut. (M: 43–44.)

Kerronnassa luodaan vaikutelma, jonka mukaan Marjatan perheen yleistä ilmapiiriä on usein sävyttänyt uhaava tunnelma. Aivan teoksen alussa kerrotaan, kuinka Marjatalalla on tapana sovittaa tekemisensä siten, että hän pystyisi mahdollisimman tarkoin kuulemaan, riitelevätkö vanhemmat. Vanhempien suoran dialogin esittäminen on vähäistä ja rajoittuu miltei yksinomaan riitatilanteisiin. Vanhempien suhdetta ja kanssakäymistä kuvataan ulkopuolisen kerronnan sekä Marjatta-fokalisoidun kautta.

Uhkaavan tunnelman ytimessä on isän uskottomuus. Kerran Marjatan ollessa pieni isää etsimään tullut petetty aviomies nimeää ykskantaan isän ”katiskan kokijaksi” ja ”vaimojen naurattajaksi” (M: 58). Näin sukupuolen ja lauseen/virkkeen tasolla on käytetty seksuaalisesti vihjailevia fraaseja (*doubles entendres*) (Mills 1995: 201). Ilmaukset vaimojen tai naisten naurattamisesta palautuvat *Kalevalan* sanontatapaan. Nykykielessä ”naisten naurattaminen” on monesti lieventynyt kuvaamaan suulaudellaan ja hauskuudellaan naisiin vetoavaa miestä. Sanaparsi on alun perin kuitenkin esimerkiksi juuri *Kalevalassa* merkinnyt nimenomaan miehen (luvatonta) seksiä naisen kanssa. Sanontatapa myös korostaa miehen seksuaalista aktiivisuutta.

Väkivaltaa huokuvassa analepsiksessä (M: 58) on kyse *miesten* seksuaalisuuteen ja naisten ”omistamiseen” ja tuohon ”omaisuuteen” kajoamiseen liittyvästä välienselvitte-lystä. Naista, petetyn miehen vaimoa, ei kunnolla mainita saati pohdita hänen osuuttaan tapahtuneeseen. Huomattavaa on, kuinka kovistelemaan tullut petetty mies yhtäkkiä vihansa laannuttua herää kysymään Marjatan äidin eli yhtä lailla petetyksi tulleen vointia. Kohtaus on kerronnassa ja tapahtumissa tärkeä jännitysmomentti, josta pelottava asetelma alkaa kääntyä laskuun.

Rättyä (2007: 174) kuvaa Marjattaa etsintätarinoiden typologisointiin kuuluvan raiskaustrauma-arkkityypin (Pratt 1981) mukaan. Raiskaustrauma-arkkityyppi (the rape trauma archetype) edustaa sellaista etsintätarinan mallia, jossa kuvataan naisen pakoa uhkaavan miehen vallan alta (Pratt 1981: 24–29). Rättyän (mp.) mukaan raiskaustrauma-arkkityyppi on läsnä tarinan alusta lähtien, jolloin Marjatta näkee huoneensa katon oksakuvioiden miehen kädet. Useat muut kohtaukset kuten petetyn miehen tulo Marjatan kotiin ja pako vanhempien riitojen alta isovanhempien luo liittyvät tähän arkkityyppiin.

Äidin reaktiot petetyksi tulemiseen ovat hyvin tyypillisiä. Viha, suru, epätoivo ja mustasukkaisuus vuorottelevat. Kuitenkin lasten takia hänen on lopulta unohdettava omat tunteensa.

Kun postilaatikossa oli isälle pitkä kapea kirje, alkoi äiti itkeä ja repiä tukkaansa. Pikku-Marjatta tuijotti, kun äiti seiso i kylpyhuoneessa ja veteli irti nutturaansa niin että sormenvälit olivat hiustukkoja täynnä. – – Äiti ei lopettanut ruikuttavaa itkemistään, isä ei vaiennut ääntään. Ja vaikka äiti sähisi vaimealla äänellään, hänen sanavarastossaan oli paljon teräviä neuvoja, isän metelissä pillastuneen härän raivoa. – – Mutta mitään ei tapahtunut. Isä otti auton ja ajoi pois. Äiti lopetti itkunsa vähitellen, alkoi hyräillä ristin juurista ja Karjalan kunnaista. (M: 9–10.)

Sekä äiti että isä esitetään voimakkaina. Äidin puhe sähinänä viittaa jälleen käärmeeseen. Vastakohtaiset naisen ja miehen käytöksen kuvaukset ovat liioitellun stereotyyppisiä. Uskottomuudesta ja siitä kielivistä kirjeistä alkaneet vanhempien riidat toistuvat samaa kaavaa noudattaen. Riitoja ei koskaan selvitetä, ja ne jäävät kaiheartamaan suhdetta. Lopulta isä lähtee pois, ja äiti rauhoittuu. Äidin laulut ”ristin juurista ja Karjalan kunnaista” viittaavat kristinuskon painotuksiin kärsimyksistä maan päällä ja suorastaan alleviivaavat äidin osaa suhteen kärsijänä, aivan kuten kristillisten viittausten avulla on kuvattu myös Marjatan kärsimystä riitaisessa perheessä. Stereotyyppisyydessään ne toistavat sukupuolitapaisuuksia (Jokinen 2005: 50 & 2009; Veijola & Jokinen 2001 & 2003): Mies voi jättää ja jättääkin riitanäyttämön, kun taas naisen on jäätävä kotiin ja tyynnyttävä kyetäkseen huolehtimaan lapsista.

Salaisessa keittokirjassa Oilin äidin ja isän suhdetta tai ylipäätään Oilin perheen elämää kuvataan pikkuporvarilliseksi ja mielenkiinnottomaksi elämäksi jossa Oilin sanojen mukaan ei tapahdu mitään. Tuuhean kuusiaidan miltei eristämä talo ja perhe esitetään ironisesti, sillä tylsyys ja pysähtyneisyys kätkevät oikeasti taakseen seksuaaliseksi väkivallaksi tulkittavia asioita. Ironia kohdistuu Oilin perheen näennäisesti toteuttamaan, muun muassa taloudellisesti hyvinvoivan, ydinperheen ideaaliin:

[Juhlien] Näyttämö oli aina sama, meidän tylsä mutta tyylikäs, harmaaksi rapattu talomme, sen olo-, kirjasto ja ruokailuhuoneet” (SK: 64).

Mitään ihmeellistä ei siis tapahtunut, ei noissa juhlissa sen kummemmin kuin muissa-kaan. Sinulla hyvää (lihava) lukija, on varmasti ravisuttavampia kokemuksia yhdenmeltätoista elinvuodeltasi, jos olet sattunut syntymään vähänkin värikkäämpään ympäristöön kuin minä. Lapsia raiskataan ja tapetaan – – kaikkea tuota tapahtuu, mutta ei siellä, ei siinä paksuseinäisessä ja kuusiaidan ympäröimässä talossa, joka eristi meidät muusta maailmasta. (SK: 75.)

Oili kertoo äidistään vihjaten avioliiton ulkopuolisen suhteen mahdollisuuteen heidän asuinpaikkansa rikkaimman miehen Lipposen kanssa. Juhlissa, joita perhe järjesti, jotta vakuutusmyyjänä toimiva isä voisi edistää liikesuhteitaan, Oili tuntee itsensä kutsumattomaksi vieraaksi ”näytelmässä”, jossa kaikki muut isää lukuun ottamatta ovat ”statisteina”. Oili tuntee itsensä ulkopuoliseksi ja vieraaksi paitsi juhluvieraiden joukossa, myös omassa ruumissaan. Tästä kaksinkertaisesta vieraan positioistaan hän tarkkailee sekä juhluvieraita että itseään ”ulkopuolisenä” ja ikään kuin objektiivisesti. Tästä positioista syntyy kerronnan temaattinen värikyvyys, kun Oili kertoo (eli siis muistelee) kaikenlaisia vieraiden ruumiillisuuteen, pukeutumiseen ja syömiseen liittyviä yksityiskohtaisia havaintoja.

Juhlissa Oili etsii äitiään isänsä pyynnöstä, mikä vetää Oilin mukaan äidin ja isän suhteeseen. Isän voi tulkita olevan mustasukkainen vaimonsa suhteen. Kuusiasta motiivina korostaa jälleen perheen näennäistä erillisyyttä asuinpaikan muista asukkaista, vaikka juuri juhlissa heille tulee paljon vieraita. Tylsässä ympäristössä kuusiaidan sisäpuolella tapahtuu niin ikään kiinnostavia asioita:

Kurotuin lähemmäksi ikkunaa ja tuijottelin oman kuvani läpi kuusiaidan terävoää laitaa, joka sahasi taivasta, kunnes olin näkevinäni liikettä. Kaksi varjoa lepatti nurmikolla, kiveyksen päässä. Niiden omistajat istuivat puutarhatuoleissa koivun alla. Toinen oli Lipponen, joka nojasi taaksepäin tehdäkseen tilaa vyön yli kasvaneelle mahalleen ja toinen äiti, joka oli heittänyt kenkäänsä kiveykselle ja kävellyt sukkasillaan istumaan tuolin reunalle ja hieroi nyt nilkkojaan. (SK: 72–73.)

Oilin oman kuvan läpi näkyvä äiti korostaa äidin ja Oilin yhteyttä paitsi sukulaisina myös saman sukupuolen edustajina. Äidin ja Oilin yhtäläisyys on konstruoitavissa nimenomaan miehen, Lipposen kautta, muutenhan Oili on juuri korostanut hänen ja äidin suurta eroa heidän ulkonäkönsä eroavuuden kautta. (SK: 69).

Lipponen näytetään jo tässä groteskina maskuliinisena hahmona ison vatsansa kanssa, ja groteskeja maskuliinisen ruumiin merkkejä rakennetaan edelleen, kun Lipposen ruumista kuvataan hänen ahdistellessaan Oilia. Puutarhakohtauksessa groteskius korostuu suhteessa lukijan tuoreeseen mielikuvaan äidin ruumista ja ulkonäköä suorastaan ylistävästä kuvasta.

Luvussa, joka on sen jälkeen, kun Lipponen on ahdistellut Oilia, Oili kertoo erittäin ironiseen sävyyn, kuinka ”mitään ihmeellistä” ei juhlissa tapahtunut, sillä lopulta Oilia ”ei edes suudeltu” vastoin hänen tahtoaan (SK: 75). Tarkasti kerrotaan, vain, että äiti ei ”karannut” Lipposen kanssa, ja että ainut kohtaaminen olisi ollut vain juhlien aikaan puutarhassa.

Äiti ei karannut Lipposen kanssa, ellei oteta lukuun pikku vilvoitteluhetkeä puutarhatuoleissa, jolloin hän näytti olevan rennoimmillaan ja kiusaantui selvästi, kun hänet pyydetiin sisään. (SK: 75.)

Kohtauksen voi tulkita siten, että äidin elämä on hyvin rajattua; isä tulee heti mustasukkaiseksi, kun äiti viettää aikaa Lipposen kanssa puutarhassa. Tämän voi tulkita kannanotoksi naisen ja vaimon rajattua tilaa kohtaan parisuhteessa ja perheessä. Äidin ja isän suhteeseen Lipposella (vaikka kyseessä todella olisi ollut vain yhdessäolo puutarhassa) on kuitenkin vaikutusta. Seuraavana yönä Oili saa todistaa episodiat, jonka kaltaisia tapahtui hänen mukaansa useinkin: Äiti juoksee isää karkuun vessaan, ja isä saa suostutella häntä kauan tulemaan pois, minkä jälkeen he harrastavat seksiä. Äidin käyttäytymistä voi lukea joko seksiin kuuluvana leikkinä tai haluamattomuutena: pakona, joka on joka kerta kuitenkin vain väliaikainen ja joka isän toiminnan jälkeen päättyy seksiin.

Juhlien jälkeisen illan episodiat Oili muistelee osaksi sellaisena kuin hän sen muistaa, osaksi vertaillen aikaisempiin ja todeten, miten kaiken olisi pitänyt tapahtua:

Kohottauduin tyynyltä ja pinnistelin kuuloani seuratakseni hänen liikkeitään, jotka arvasin kokemuksesta jo edeltä käsin. Hän sytytti kylpyhuoneen valon ja lukitsi itsensä sinne - - hän veti vessan ja antoi veden juosta altaaseen ehkä peitelläkseen itkun ääniä, ja onnistuikin siinä hyvin niin kuin hyvin harjoitellut ainakin. Tämän jälkeen isän olisi pitänyt koputtaa ovelle ja vaatia, että hänen on päästävää pesemään hampaansa ja äidin olisi pitänyt avata lukko ja raottaa ovea kuiskatakseen jotakin ja vetäistäkseen oven taas kiinni. Pienen maanittelun ja koputtelun jälkeen hän olisi jälleen avannut oven, tällä kertaa selko selälleen ja juossut alastomana hallin poikki makuuhuoneeseen, jonne isä olisi mennyt hänen peränsään. - - Mutta isä ei mennytäkään koputtelemaan, vaan äiti sai istua kauan kivilattialla (tai ehkä hän oli ryöminyt esitystään tehostaakseen ammeeseen tai seisoi korva ovesa ja odotti jo kärsimättömänä ohjelman loppuhuipennusta) veden kohistessa talon putkistoissa kuin varta vasten valittu äänitehoste. Olisin voinut nukahtaa uudelleen, ellei viemäri olisi kohissut niin pitkään ja pelottavasti kuin pedon kita. Vesipumppu ulvahti käyntiin ja kuulosti hälytyssireeniltä. (SK: 77–78.)

Kerronta on sävyltään suorastaan julman ironinen sanavalinnoissa, jotka kuvastavat Oilin kyllästymiseen saakka yltävää tietämystä vanhempiensa seksisuhteesta (kokemus, välinpitämättömyys: Oili olisi ihan hyvin voinut nukahtaa, jos putkien äänet eivät olisi olleet niin kovia). Lisäksi äidin toiminnan arviointi; Oilin mielestä äiti onnistuu itkun peittämisessä aika hyvin, koska on harjoitellut. Banaaliutta ja toisaalta myös abjektimaisia mielikuvia vanhempien öisen toiminnan kuvaukseen tuovat maininnat viemäristä ja vertauksista pedon kitaan ja hälytyssireeniin, jotka kuvastavat niin ikään vaaraa.

Öinen, Oilista niin tavallinen kohtaaminen jatkuu poikkeuksellisesti:

Sellaistako se on rakkaus, minä kummastelin kuin aarteen etsijä, joka löytää timantin mutta ymmärtää, että se on puristunut hiilen pala. [Oili miettii muistellessaan Lipposen häneen kohdistamaa lähentelyä.] Sain huomata, että se oli vielä monimutkaisempaa ja merkillisempää, sillä isä hiippaili porrastasanteelle, pysähtyi kaiteen taakse ja heitti jotakin pehmeää olohuoneen lattialle. Veden lorinan läpi kuulen portaiden narisevan hänen askeltensa alla, sitten hankaavan äänen aivan kuin hän olisi luutunut lattiaa ja lopuksi toisenlaista lorinaa, joka ei tullut kylpyhuoneesta. loppu sujui odotetusti: isä koputteli ja uhkaili hieman, aivan vähän, ja sai äidin tulemaan kylpyhuoneesta ja juoksemaan alastomana makuuhuoneeseen, haki pullot ja piilotti ne vaatekomeroon, lukitsi oven ja sammutti lampun ennen kuin meni äidin päälle. Kaikki hiljeni ja pimeni. Nousin sohvalta ja kurkin olohuoneeseen. Lattialla oli mytty, joka vielä hetki sitten oli ollut äidin pitsipuku. Sen vuori oli revitty irti ja siihen oli leiketty pitkiä repeämiä kuin veitsellä viillellen. Mustien ruusujen terälehdet olivat purkautuneen langoiksi, jotka töröttivät kuin haavaan ommellut tikit. Kun menin lähemmäksi, tunsin riekaleista lähtevän virtsan hajun. Seuraavan kerran herätessäni aurinko paistoi jo korkealta, kahvi tuoksui ja äiti hyräili itsekseen (SK: 79.)

Oilin kerronnan sävy on lakonisen toteava ja ironinen. Ironisuus perustuu juuri tälle lakonisuudelle, miltei välipitämättömyydelle. Tylyä ironiaa on myös rakkauden ihmeellisyyden kummastelu, mikä suhteutuu puvun repimiseen ja sen päälle virtsaamiseen. Samantyylistä ironista toteavuutta on toisinaan *Stalinin lehmien* kerronnassa, vaikka siinä miesten seksuaalisuus saa myös abjektin piirteitä ”runkkaavista isistä” puhuttaessa (SL: 122).

Oilin isän bruttaalin käytöksen voi tulkita hyökkäykseksi äidin kauneutta vastaan, jota juhlapuku on korostanut sekä äidin seurustelua Lipposen kanssa tuo puku yllään. Isän käytös on erittäin väkivaltaista, ja sen kuvausta korostetaan väkivaltaisina kielikuvina. Kohtauksen lopputulos on kuitenkin sama kuin Oilin mukaan ennenkin. Aamulla äiti on taas sama hillitty ja tyyni itsensä eikä hänen kokemustaan seksistä voi saada selville. Tosin se, että kaikki pimenee ja hiljenee sen jälkeen, kun ”isä on mennyt äidin päälle”, avaa tiettyjä tulkintoja, kuten sen, että intohimoiseen ja nautinnolliseen seksiin liitetään usein äänekkyyttä. Myös lampun sammuttaminen ja miehen oleminen päällä ovat stereotyyppisiä heteroseksin kuvaustapoja. Jos vessaan karkuun menemisen tulkitsee osaksi kummankin haluamaa leikkiä, voi äidin tältä osin nähdä aktiivisena toimijana. Oilin voi päätellä joskus nähneen, miten hänen vanhempansa toimivat, koska nyt hän ei näe mitään, mutta kuvailee silti, mitä makuuhuoneessa tapahtuu.

5.3.2. Seksuaalisen väkivallan kokemukset

Seksuaalinen häirintä on osa naisten ja tyttöjen arkea (Aaltonen 2001 & 2006). Erityisesti tyttöjen aikuisiksi ja naisiksi kasvuun liittyy ruumiin ja ruumiin osien seksuaalisointia

(Haug 1987: 203). Materiaalinen ruumis kohtaa sukupuolitetun ja seksuaalisen häirinnän ja oppii arjen rutiineissa sukupuolittuneet eleet, ruumiin rajat ja sen, mikä loukkaa noita rajoja (Bordo 1993: 16). Aaltosen (2001: 113) tutkimuksen mukaan lihavia tyttöjä pidetään rumina, mutta liika laihuus nähdään myös kielteisesti. Mikään ruumiin muoto ei kuitenkaan estä ruumiin arvioinnilta ja nimittelyltä, vaan seksuaalisen häirinnän kohteiksi joutuvat kaikenikäiset, -näköiset ja -kokoiset naiset (mp.).

Henkilöhahmojen kohtaama seksuaalisen väkivallan muodot ovat moninaisia ja toisiinsa kietoutuneita: tutun tekemää, parisuhteessa tapahtuvaa, tuntemattoman tekemää ja niin rakenteellista, verbaalista, fyysistä kuin psyykkistäkin. Seksuaalinen väkivalta loukkaa sekä ruumiin että mielen integriteettiä (Ronkainen & Näre 2008: 8, 13–14). Seksuaalinen väkivalta herättää henkilöhahmoissa esimerkiksi vihaa, häpeää ja itsensä syyllistämistä (ks. Husso 1994: 136–138; Kangas 1994: 109–110).

Haavoittuvuus on yksi keskeinen ruumiillisen, tuntemiseen kykenevän ja merkityksiä muodostavan ihmisen ominaisuus. Se on inhimillinen ominaisuus, johon liittyvät herkkyys, joustavuus, myötäelämisen kyky ja näin toisen ihmisen kohtaaminen. Haavoittuvuus mahdollistaa läheisyyden, ”intiimin vuorovaikutuksellisuuden”. (Ronkainen 2008: 43; Ronkainen & Näre 2008: 13–15.) Seksuaalista väkivaltaa kohdatessaan henkilöhahmot haavoittuvat niin psyykkisesti kuin fyysisestikin, mutta myös suhteessaan toisiin: toisten kohtaaminen ja luottamus toisiin vaikeutuvat. Romaaneissa, joissa kuvataan päähenkilöiden isien uskottomuutta, suhde isiin näyttäytyy epävakana ja kompleksisena.

Ihana meri ja Siskoni, enkelinluinen tyttö -romaanien maailmoissa esiintyviä kohtauksia voi tulkita rakenteellisen seksuaalisen väkivallan (Hearn 1998: 16) ja julkisuuden intimisoitumisen (erityisesti julkisuuden seksualisoitumisen) näkökulmista (Näre Lena 2008; Näre Sari 1992; 2005 & 2008; Walby 1990). Seksualisoitumisen prosessi ja julkisen tilan seksualisoituminen näkyvät esimerkiksi seksististen mainoksien runsaudessa (Näre Lena 2008; Näre Sari 1992: 30; 2005: 94–95, 98–100, 103 & 2008).

Katjan edellä ”yksilölliseksi” luonnehtimaani seksuaalisuuden valintaa voi tarkastella myös seksuaalisen väkivallan jatkumolla julkisen intimisoitumisen ja yleisen seksualisoitumisen, seksin ja seksuaalisten viittausten näkyvän runsauden kautta.

”Mä en sovi nykyaikaan” – – ”Mä en kestä, kun kaikki on nykyään niin likaista. Rakkaus on vain jotain sinkkujen sekoiluja ja seksi on kamalan likaista. Kylmää, tunteetonta, raakaa, merkityksetöntä. Ennen vanhaan miehiin vetosi naisten ujous ja viattomuus. Nyt pitäisi heiluttaa raippaa.” – – ”Musta seksin pitäisi olla kahden ihmisen välinen salainen juttu. kaunistaa ja hyvää... Oikeastaan mä olen melkein ajatellut, että en halua seksiä ennen avioliittoa.– – seksi on niin kaupallistakin nykyään, kauniista asiasta tehdään joku kova ja kylmä tuote!” (SET: 260–261.)

Katjan ajatuksia voi lukea Näreen ideoita vasten. Näre puhuu ”omaehtoisen kuvittelun tilan” kapeudesta, jos nuori kohtaa hyvin varhain paljon kaupallista seksuaali- ja väkivaltakuvastoa. Seksuaaliseksi kasvamisen häirintä on osa seksuaalista väkivaltaa ja luo seksuaalisen väkivallan uhan ilmapiiriä. Etenkin tytöt joutuvat tasapainoilemaan seksuaalisuuden alueella, haluttavuuden ja halukkuuden ja toisinaan myös raiskatuksi tulemisen uhan alla. (Näre 1992: 30 & 2005: 94–95, 98–100, 103.)

Seksin liittäminen ”sinkkujen sekoiluihin” viittaa kaupallisten ihmissuhteita ja seksiä markkinoivien tahojen, kuten lehtien ja televisiosarjojen, sinkkukulttuuriin. Maininta raipan heiluttamisesta taas selittyy pornografisen kuvaston ja seksitarvikemarkkinoiden kautta. Kuten jo edellä mainitsin, kliseiset sanavalinnat (kuten seksin kylmyys, raakuus ym.) voi lukea kulttuurin seksualisoitumisen kritiikkinä. Katjan pohdintoihin sisältyy myös pohdinta siitä, miten hänen seksuaalisena subjektina kulttuuristen viestien mukaan tulisi olla. Raija Julkusen (1994: 27 & 2010: 189–190) mukaan seksuaalikäyttäytymisen normatiivinen valvonta on korvautunut ruumiinkontrollilla, jossa seksuaalinen hyväksyttävyys vaatii naisilta, ja myös miehiltä, esimerkiksi hoikkuutta ja nuorekkuutta.

Ihanassa meressä varsinkin tarinan loppupuolella Julian ajattelun virtaa naisten elinolosuhteista ja ihmissuhteista voi niin ikään lukea kulttuurin seksualisoitumisen kautta. Ajatusvyyhti, joka rakentuu toisiaan seuraavista lyhyistä virkkeistä, joista kukin kuvaa omaa raskasta asiaansa, muistuttaa uutiskuvien virtaa, jossa aiheet vaihtuvat tiuhaan tahtiin.

Jossain miljoonat vaimot kiljuu tuskaa iho verillä, vartalo hakattuna ja alistuneet silmät pelosta ja kadonneesta rakkaudesta pimeinä. Niiden raskausarvet repeytyy ja ne juoksee pikkutyttöinä harmaiden miesten alastomaan syliin. Kymmenet veitset leikkaa tietään tummanpunaisiin vaginoihin ja geishat tanssii kasvot valkoisina teehuoneiden hämärässä, musliminaiset tummat kaavut pimeydessä kahisten. Mä nään, miten ne kumartaa rasvaisille miehille makuuhuoneissaan ja alistuu taas. Ihan mun edessä tuhannet raiskatut ruumiit makaa metsien pimeydessä hiljaa nyyhkyttäen ja tuomarit mittailee paheksuen niiden hameita ja kaula-aukkojen syvyyttä. (IM: 169–170.)

Siteerattua kohtaa laajemminkin tässä kahden ja puolen sivun mittaisessa ajatusmonologissa Julian ajatusmaailman ja vihaisuuden ytimessä on juuri seksuaalisuus, sillä enemmistö Julian ajattelemista negatiivisista asioista naisten elämissä liittyy naisten seksuaalisuuteen; heidän seksuaalisuutensa kontrollointiin, reproduktioon sekä seksuaalisuuteen avioliitossa. Tässä lyhyessä tekstinäytteessä Julia ajattelee esimerkiksi raiskattuja ja pahoinpideltyjä naisia, vaikeita synnytyksiä sekä insestiä ja vanhojen miesten suhteita tyttöihin tai nuoriin naisiin. Julian, varsinkin ei-länsimaalaisia naisia koskevat käsitykset ovat korostetun stereotyyppisiä ja negatiivisia. Hän ei löydä naisten seksuaalisuudesta ja sen toteutumismahdollisuuksista mitään hyvää, vaan palauttaa kaiken alistamiseen ja seksuaaliseen väkivaltaan. Julian ja hänen ajattelemiensa naisten välille voi löytää

yhtäläisyyksiä hänen ajatuksistaan omasta äidistään. Myös lyyrisesti kuvatut pimeys ja pelko, jota kuvataan Julian omien silmien mustuutena viittaavat vihaan ennen kaikkea omaa ruumista mutta myös sukupuoltaan ja kaikkia naisia kohtaan.

Madonnassa kuvataan verbaalisen seksuaalisen väkivallan voimattomaksi tekevää vaikutusta. Kotona sekä ystävänsä luona Marjatta joutuu kuuntelemaan vitsejä, jotka edustavat verbaalista seksuaalista väkivaltaa. Seksuaalisesti vihjailevien juttujen kertojat ovat *Madonnassa* keski-ikäisiä miehiä ja kuulijat tyttöjä.

Tyynyliinassa siniset linnut lentelivät ja kukkakimput kehystivät käsinpainettua kirjoitusta: "Herää aamulla surutta". – Hyvä teksti tuonikäisille, naureskeli Annan isä vieraspiirin keskellä. – Meinaa, että "nuku illalla ilotta". Marjatta tunsu itsensä noloksi. Anna punastui. (M: 77–78.)

– Kale on marjassa. Hillasuolla [Kalen tyttöystävän nimi on Hilla]. Isän mielestä se oli hyvä vitsi, mutta Marjattaa etoi tuollainen rasvasorminen puhe. (M: 98.)

Seksistisillä vitseillä miehet tuovat seksuaalisuuden julkiseen tilaan. Ensimmäisessä rippijuhlista kertovassa esimerkissä seksi tuodaan tarkasti määrittelemättömän ihmisryhmän tietoisuuteen. Seksistisen vitsin kertomisessa on kyse vallasta: kuulijat, kuten Marjatta ja tämän ystävä Anna eivät saa valita, haluavatko he kuulla vitsit. Esimerkeissä korostuu miesvalta sekä miesten ikä vallan lisääjänä suhteessa tyttöjen nuoruuteen.

Joissakin teoksissa seksuaalista väkivaltaa joudutaan kohtaamaan tuntemattomien taholta. *Madonnan* neljännentoista juhannuksesta kertovan luvun alussa siteerattu *Kalevalan* säkeistö (K: 50. runo, 419) kertoo siitä, miten tytön "paha on olla paimenessa, tytölapsen liiatenki" ja toimii prolepsiksena Marjatan kohtaamille seksuaalisen väkivallan jatkumolle sijoituville tapahtumille. *Kalevalan* siteeraaminen johdattaa pohtimaan seksuaalisen väkivallan (jatkumon) "ikäikäisyyttä" ja kertautumista.⁸⁵

Juhannusjuhlista tulee Marjatalle negatiivisten seksuaalisten kokemusten paikka, vaikka aluksi hän on kiihottunut juhlien seksuaalisesti latautuneesta tunnelmasta. Marjatan varovainen seksuaalinen uteliaisuus ja juhliin valmistautuminen muodostaa karun kontrastin häneen kohdistuvan seksuaalisen väkivallan kanssa. Hän joutuu monen miehen tanssittamaksi ja lähentelyn objektiksi, josta itsestään miehet eivät ole kiinnostuneita. Kohtauksessa kuvataan voimakasta kontrastia Marjatan aran uteliaisuuden ja miesten suoran halun välille:

Äkkiä hänet tempaistiin lattialle. Mies oli vanha, ehkä isän ikäinen – – Oli miehiä, jotka hieroivat tanssiessaan itseään Marjatan vyötäröön ja häpyluuhun, heidän housuissaan kuumotti.

⁸⁵ *Kalevalassa* on lukuisia kuvauksia naisiin kohdistuvasta seksuaalisesta väkivallasta ja sen uhasta tai väkivallan kuolemaan johtavasta seksistä tai seksin uhasta johtuvasta kuolemasta. Esim. Kullervo ja siskon turmeleminen (K: 35. runo, 308–314) ja Ainin hukuttautuminen (K: 4. runo, 35–36) (ks. Kupiainen 2004).

Ne miehet eivät edes katsoneet tyttöä ja kun Marjatta yritti irtautua ja työntää miestä kauemmaksi, miehet pusertautuivat seuraavaan naiseen, kourivat pakaroita, puristelivat vyötäröltä. (M: 54–55.)

Tanssittamiskohtauksessa kuvataan niin ikään vanhempien miesten vallankäyttöä ja törkeää seksuaalista ahdistelua. Kontrasti rakentuu myös Marjatan passiivisuuden ja miesten aktiivisuuden kuten myös Marjatan yksinäisyyden ja miesten joukon välille. Hänet nimetään tytöksi, kun taas muista miesten tanssittavista puhutaan naisina. Näin ero Marjatan ja aikuisten naisten välillä korostuu. Oma isä on Marjatan mielessä, kun hän arvioi ensimmäistä tanssittajaansa isänsä ikäiseksi.

Stalinin lehmässä käsitellyt kysymykset seksuaalisesta halusta liittyvät niin ikään seksuaalisen väkivallan alueelle. Suhteessaan Hukan kanssa Anna joutuu kokemaan paljon painostusta, kun hän ei enää halua seksiä ja kun seksi ei Hukan mielestä ole sellaista kuin pitäisi.

Oli niin typerää sanoa kesken kaiken, että lopeta nyt heti. Minähän voin haluta ensin, mutta en sitten enää. Eikä silloin voinut enää sanoa, että ota kätesi pois heti tai repiä hänen päätään tai jalkojaan reisieni välistä. Ei hän kuulisi enää mitään. Ei hän keskeyttäisi ellen esittäisi sopivaa näytöstä. Ei se sitä ollut, että olisin halunnut lopettaa kesken. En vain halunnut enää. Miksi se oli niin vaikea ymmärtää. Mutta ei se niin ollut, en minä välttelyt. Tosin en halunnut olla kieltämässäkään, en työntämässä Hukan käsiä pois, sillä se oli aina vähän inhottavaa. (SL: 328.)

Seksiin painostamista kuvataan koko suhteen läpileikkaavaksi ja Annan rakkauden, ”Sen Pienen Kissan”, tuhoavaksi. Annan pohdinnassa on itsen syyllistämisen vahva juonne, mikä liittyy naisten helposti omaksumaan seksuaaliseen rooliin: nainen huomioi ensin toisen tarpeet, tunteet ja itsetunnon, myös seksuaalisen väkivallan tekijän (Aaltosen 2001 & 2006; Honkatukia 2000; Näre 2000).

Hukan tekemää painostusta voi tulkita myös raiskauksena, sillä raiskaus voi tapahtua myös ilman fyysistä väkivaltaa (ks. Kangas 1994: 111–113, 115). Rakkaus, seksuaalisuus ja väkivalta kietoutuvat väkivaltaisessa suhteessa yhteen (ks. Lundgren 1992). Annan ja Hukan suhteessa väkivalta on luonteeltaan seksuaalista. Jotakin suhteessa oletetusta feminiinisydestä ja maskuliinisuudesta kertoo esimerkiksi se, että Anna on pettynyt, kun Hukan turhautuminen ei purkaudu väkivallan kautta: ”Että hän ei pysty siihen [lyömiseen]. Ja minä melkein halveksin häntä” (SL: 309).

Anna kokee haluttomuudestaan syyllisyyttä. Ironisesti voi lukea sen, että Hukan torjuminen on Annan mielestä ”vähän inhottavaa”, vaikka tosiasiaa Hukan käytös on sitä. Annan Hukkaa kohtaan tuntema haluttomuus syvenee, kun Hukka painostaa häntä. Laihduttamisen Hukkaa karkuun voi tulkita ruumiin rajojen säilyttämisenä. Niin ikään lyhyiden seksisuhteiden solmiminen voidaan tulkita paitsi sen varmistamiseksi,

että Anna ei ole se, joka tulee ensimmäisenä petetyksi myös siten, että näissä suhteissa Anna on se, joka käyttää valtaa, toisin kuin suhteessaan Hukkaan. (Ks. Rajas 2003: 38–39.)

Oili (SK) kertoo "Lihamyllystä" -otsikoidussa luvussa heidän perheensä juhlaperinteestä sekä erityisesti eräistä juhlista. Kyseisissä juhlissa Oili katsoo ensi kertaa ruumiistaan arvioivasti eikä voi uskoa sitä omakseen, koska se on hänestä ruma ja lihava. Juhlissa Oili tarkkailee itseään sekä muita ulkopuolisen perspektiivistä.

Juhlissa Lipponen ahdistelee Oilia seksuaalisesti tarttumalla hänen rintoihinsa. Kohtauksessa Lipposesta rakennetaan groteski ja ällöttävä kuva lihavana viiksiään nuoleskelevana "ruhona". Lipposen viimeiset sanat Oilille ikään kuin ennustavat vuosien päästä tulevaa: "Pussataanko? Ihan vähän vaan kulta. Eikö? No, ehkä vähän myöhemmin, sovitanko niin, hän sanoi ja lähti viiksiään nuoleskellen keittiöstä." (SK: 74.) Seksuaalisen väkivallan teossa valta on kokonaan Lipposella, joka on Oilia huomattavasti vanhempi mies ja omasta ideaalien vastaisesta ruumiistaan huolimatta erittäin itsevarma. Oili puolestaan on nuori tyttö, joka on vasta tutustumassa omaan ruumiiseensa ja sen feminiinisiin erityispiirteisiin eikä ollenkaan pidä ruumiistaan.

Seksuaalinen väkivalta loukkaa paitsi fyysistä ja seksuaalista integriteettiä ja aiheuttaa myös häpeää. Niin Oililla kuin Annalla seksuaalisen väkivallan kokemukset aiheuttavat häpeää. Häpeän tunnetta voi luonnehtia jonkin omaan itseen liittyvän paljastumisena (Ronkainen 2008: 53). Oililla se on hänen vasta löytämänsä ruumis, josta hän ei itsekään pidä ja jonka rajoja vieras rikkoo. Annalla häpeän kokemuksessa on haluttomuus ja seksi, johon hän on suostunut haluamattaan.

Sekä Oilin että Annan kokemukset omasta ruumiistaan vastaavat kokemuksia itselle vieraasta ruumiista, seksuaalisesta objektista. Ulkopuolisuuden tai vierauden tunteet sekä pohdinta omasta halusta nousevat esiin myös kuvauksissa, joissa päähenkilöt ovat halunneet tai luulleet haluavansa seksiä (esim. Kaskiaho 2002: 110; Puskala 1996: 72). Oili ei kunnolla ymmärrä, mitä tapahtui ja mitä tapahtunut merkitsee. Annan ajatuksen siitä, että hänen kieltäytymisensä tai lopettamisensa kesken kaiken, on "vähän inhottavaa", voi tulkita ironisesti.

Seksuaalisuutta voikin luonnehtia "harmaaksi alueeksi" ja transgressioksi, jossa yhtä lailla erotisoituvat ihmisten välinen hellyys kuin valtasuhde ja alistaminen. Seksuaalisuuteen sisältyy paljon odotuksia ja toiveita. Oma halu tai itselle uskoteltu haluaminen eivät välttämättä tee seksistä kokonaisuudessaan hyvää. (Ks. Ronkainen 2008: 46, 78.)

Aikuisena Carlosin asuntoon muutettuaan Oili joutuu lapsuutensa ahdistelijan huiputtamaksi. Carlosina esiintyvä Lipponen saa Oilin rakastumaan, ja Oilin ja Carlosin välille muodostuvassa suhteessa liikutaan myös seksuaalisuuden alueella. Lipponen taasen käy salaa asunnossa ja tarkkailee Oilia. Tarinassa käytetään myös huumoria, kun Oili stereotyyppisesti luulee alushousujaan varastetun. Kuten edellä tulkitsin, Carlosin paljastuminen Lipposeksi johtaa puhdistautumiseen appelsiinikuurin avulla ja Lipposen symboliseen syömiseen ja kastroimiseen häränlihaa syömällä, Oilin laihutumiseen sekä ilmeisesti mielisairaalaan joutumiseen. Oililla seksuaalisesta väkivallasta selviytymisen

keino on siis radikaali ja palvelee samalla hänen laihduttamisen projektiaan.

Seksuaaliseen väkivaltaan johtavassa tilanteessa lihamylly on läsnä uhan, vaaran ja likaisuuden kuvana, siis toisin sanoen negatiiviseen ja abjektimaiseen seksuaalisuuteen liittyvänä merkinä: ”Jauhelihan rippeet roikkuivat myllystä mustina kuin kuivunut veri. Liha mätänee, ajattelin, liha mätänee ja haisee.” (SK: 73.) Tilanteen päätyttyä Oili kertoo ironiseen sävyyn lihamyllyn sisältämästä potentiaalisesta väkivallan mahdollisuudesta, mikä sekin ennakoi tarinan loppuratkaisua. Lihamylly ja liha ovat lopulta Oilin puolella Lipposta vastaan:

Kaikki hyvin: minua ei edes suudeltu vasten tahtoani enkä minä tarttunut lihamyllyyn ja kalauttanut sillä Lipposen hikistä kalloa vaikka mylly kampineen oli käteni ulottuvilla ja muistin sen olemassaolon niin hetkinä kun tuo turpea ruho painautui vasten omaa, vasta löydettyä ruumistani. (SK: 75.)

Marjatan juhliin kutsunut ”tuttu nahkatakkinen” tulee Marjatan helpotukseksi pelastamaan hänet tanssijoiden tungoksesta ja miesten lähentelyiltä. Marjatta ja poika menevät ulos. Syrjäisessä paikassa poika yrittää raiskata Marjatan, mutta tämä pääsee karkuun.

Sitten poika tarttua [sic] äkkiä Marjattaan ja suuteli. Se oli tiukka ja raskas suudelma, viinan haju tuntui väkevämmältä ja pojan ote oli pelottavan luja. – Sinulla ei ole rintoja. Suuret kourat puristelivat jo Marjattaa puseron alta, nipistelivät ja vetelivät nännejä, kulkivat kiivaasti pitkin vatsaa. – Perkeleen laiha likka sä oot! – Älä! – Onko sulla täälläkään mitään! Kourat repivät jo housuissa. Marjatta alkoi huutaa. – Hiljaa nyt! Ei tässä kuinkaan käy! Poika sähisi ja repi paperia, veti kondomia päälleen. Toinen käsi piti tiukasti rimpuilevaa Marjattaa. – Kato nyt, et mee paksus tästä. Housut alas sovinnolla, kuule! (M: 56.)

Pojan hyökkäystä on vaikea tulkita muuten kuin raiskauksen yritykseksi. Kuitenkin Rättyä (2007: 48) kirjoittaa: ”Tässä kohtauksessa miesten Marjatan ruumista riisuvat ja paljastavat katseet muuttuvat konkreettiseksi kopeloinniksi. Samalla miesten ’lupa katsoa’ ryöstäytyy vallaksi koskea.” (Mp.) Rättyä puhuu myös ”juhannusillan uhkaavasta tilanteesta” (mts. 174) ja ”rajusta lähentely-yrityksestä” (mts. 185). Alaviitteessä hän viittaa Hellevi Outiseen (1992: 52), joka on tulkinnut pojan Marjattaan kohdistamaa tekoa raiskausyrityksenä (mts. 59–60, alaviite 12). Raiskauksen yrityksen lisäksi poika häpäisee Marjatan ruumista verbaalisesti arvioimalla hänen rintojaan ja laihuuttaan.

Itsensä eritasoinen syyllistäminen on hyvin yleistä seksuaalista väkivaltaa kohdanneilla (Aaltonen 2001; Honkatukia 2000; Näre 2000). Marjatta kääntää taas täyden huomion vartaloonsa ja uskoo olevansa lihava. Uusi laihdutus päätös vahvistuu. ”Mamman perunamuusit olivat auttamatta saaneet hänet lihomaan. Hänestä oli tulossa ihramahainen läski. – Läski läski läski.” (M: 65.) Marjatta kokee seksuaalisen ahdistelun ruumiis-

saan, syyttää itseään ja kohdistaa negatiiviset tunteet itsensä kurittamiseen. Marjatta itse nimeää syypääksi pahalle ololleen ("lihomiselleen") "mammalan" ruoat. Laihduttamalla Marjatta yrittää päästä eroon ruumiinsa piirteistä, joihin seksuaalinen häirintä on kohdistunut. Laihduttamisen lisäksi Marjatan puhdistautumista kuvataan mummolan keittien siivoamisen ja uusimisen kautta. "Hänen tarmonsä tuntuu loputtomalta" (M: 67). Kukkakimpun tuhoamisen ja siivoamisen voi tulkita myös abjektiin liittyvän poisheitämisen ja putoavan kohteen avulla (Rättyä 2007: 185–186). Siivouskuvaus seksuaalisen ahdistelun ja väkivallan reaktioina ovat tulkittavissa naisten vihan ja aggression (väkivaltaiseksi) kohdistamisena esineisiin ja likaan. Poissiivottavan lian voi tulkita rinnastuvan Marjatan oman ruumiin likaisuuden tuntemuksiin seksuaalisen ahdistelun jälkeen.

Anna (SL) on joutunut koulutoverinsa Oskarin ja tämän kavereiden ahdistelemaksi. Annan käyttäytyminen kuvaa seksuaalisen väkivallan uhan herättämää jatkuvaa pelkoa ja varuillaan olemista:

– – Oskarin kädet tarttuivat ja työntyivät ja puristuvat ja tekevät kaikenlaista. Siksi Anna on valppaana jokaisen kauppamatkan aikana, rekisteröi jokaisen näköpiiriin tulevan uuden ihmisen, säpsähtää jokaista ikäistään poikaa, lamaantuu hetkeksi paikoilleen kämmenet kylminä hiestä, kun kauempana näkyy juuri niin vaalea pää kuin Oskarinkin on... (SL: 47.)

Anna toimii juuri niin kuin seksuaalista väkivaltaa kohdanneet tai pelkäävät tytöt ja naiset: hän tekeytyy mahdollisimman huomaamattomaksi pukeutumalla huomiota herättämättömästi sekä valitsemalla reittejä, joilla väkivallan uhka on pienin. Lopulta Anna syyttää itseään, varhaista kehitymistään sekä virolaista taustaansa:

Sillä se on hävettävää. Se mitä Oskari tekee. Mitä Oskarin ystävät tekevät. Annalle. Se ei ole minun syyäni! Oikeasti! En minä voi sille mitään, että minulla on koko ala-asteen ensimmäiset rinnat! Ja vaikka se olisikin minulla geeneissä, ei se tarkoita, ei, oikeasti ei, että se kaikki muukin olisi minulla geeneissä, ei se tarkoita, ei ole, se mitä te kaikki luulette, ei ole! Te luulette väärin! Pysykää kauempana! Ei saa! Heitän tällä kivellä, jos ette mene kauemmas! Heitän varmasti! Lopettakaa! Ei! Ei saa... ei saa! (SL: 48.)

Seksuaalisesta väkivallasta vaikenemista ja sen kokemisen aiheuttamien negatiivisten tunteiden kohdistamista itseen voi lukea häpeän tunteiden sekä väkivallan sietämisen vaatimuksen kautta. (Ronkainen & Näre 2008: 11–12.) Esimerkissä huomio kiinnittyy ensiksi ekstrapadiegeettisen kertojan vaihtumiseen minä-kertojaksi. Kun kerronta muuttuu minä-muotoon, väkivallan hetki tulee lähemmäksi, sillä kerronta vaihtuu tavallaan historialliseksi preesensiksi. Temaattisesti tässäkin esimerkissä ja samalla Annan syyllisyyden kokemuksen pohjana ovat virolaisten naisten seksuaalisuutta kyseenalaistavat ja leimaavat käsitykset. Annan mukaan "se kaikki muukin" ei ole hänellä geeneissä, vaikka hänen rintojensa kasvaminen olisi. Anna on siis sisäistänyt sekä misogyniset käsitykset

tytöistä/naisista jollakin tapaa seksuaalisen väkivallan aiheuttajina että etnisyyteen liittyvät seksistis-rasistiset stereotypiat venäläisistä naisista.

6. TYTÖN JA NAISEN POSITIOT JA SYÖMISHÄIRIÖT

Ihan ensimmäiseksi luokan yhteinen keskiarvo, joka kyllä voisi olla korkeampikin, mutta niin kuin sanoin odotan kevätlukukaudella sitten parempia tuloksia: 7,69 on tietenkin ihan kohtalainen keskiarvo, mutta kyllä yhdeksännellä luokalla jo pitäisi yli kahdeksikon yltää... Erikseen täytyy tietenkin mainita Tiina Latva, jolla on luokan paras keskiarvo, 9,5, eivätkä Heidi Laaksonen ja Julia Talvi siitä kauas taakse jää. Ari Ukkola ylsi myöskin loistavaan tulokseen: 8, 9 on kyllä aplodien arvoinen keskiarvo. Luokka hakkaa käsiä yhteen ja Pete ja Kartsa viheltää takarivistä kimeesti. – Niin, että onneksi olkoon vaan näille ahkerille, ja ottakaahan muut mallia. (IM: 82–83.)

Maailma ei ole samanlainen naisille ja miehille saati näihin kategorioihin ”sopimattomille”. Tämäntapaisen ajatuksen voi nähdä olevan kaikkien feminismien eräänä ydinideana. Erityisesti feministisessä sosiologisessa tutkimuksessa sukupuolen nähdään vaikuttavan erilaisiin sosiaalisiin, yhteiskunnallisiin ja kulttuurisiin rakenteisiin, ja tätä ulottuvuutta ei tule sivuuttaa (Koski 2003: 273–276). Tutkimusaineistoni syömishäiriöisten tyttö- ja naishahmojen positiot rakentuvat yhteisöissä, joihin he kuuluvat ja joissa liikkuvat; kouluissa, perheessä, terveydenhuollossa ja ystävien kanssa. Maailmassa olemiseen vaikuttavat paljolti monet muutkin seikat kuin sukupuoli, ja monessa asiassa yksilöiden väliset erot merkitsevät enemmän kuin sukupuolten väliset erot. Osassa teoksia sukupuolen merkitys, sukupuoliero ja henkilöhahmojen kohtelevinen eri tavoin sukupuolen mukaan esitetään merkittävinä, ja siten henkilöhahmojen positioituminen juuri sukupuolensa kautta on tämän luvun koko lähtökohtana. Sukupuolieron liioittelu puolestaan liittyy laajemmin osan teosten tyyliin, joissa esimerkiksi henkilöhahmot esitetään karikatyyrimaisesti. Henkilöhahmojen elämiseen sekä toisten heistä tekemiin määrittelyihin vaikuttavat naissukupuolen lisäksi ratkaisevasti syömishäiriötä sairastavan positio. Teoksissa esitetään vahvasti tytöille ja naisille odotettavia positioita, joihin henkilöhahmot eivät halua mukautua ja sairastuvat syömishäiriöön – tai yrittävät mukautua ja niin ikään sairastuvat.

Ruumiinfenomenologisesti sukupuolta ja ruumiillisuutta luonnehditaan muun muassa kokonaisvaltaisena kokemuksena ja olemisen tyylinä. Teoksen maailmoissa mate-

riaalista ruumista ei missään tapauksessa voida ylittää, sivuuttaa tai unohtaa, vaikka syömishäiriöisyyden voi monessakin mielessä luonnehtia sisältävän tällaisia intentioita.

Sukupuolittamisen ja seksualisoimisen käytänteiden kautta materiaaliseen ruumiiseen kohdistuu paljon huomiota sosiaalisessa kanssakäymisessä ja ruumis muodostuu erittäin tärkeäksi naisen/tytön identiteetissä. Tässä luvussa yhdistyvät henkilöhahmojen yksityiset ja henkilökohtaiset kokemukset ja laajat rakenteelliset ulottuvuudet, joita edustavat tutkimuksessani koulu ja perhe. Tarkastelukulman muutosta voi luonnehtia siirtymiseksi henkilöhahmojen kokemuksista tarinoiden sisäistekijöitä painottaviin tulkintoihin sekä muiden henkilöhahmojen kantojen esiin nostamiseen.

Nyt liikutaan tasoilla, joita voidaan luonnehtia esimerkiksi *sukupuolijärjestyksen* (Hirdman 2007), *sukupuolijärjestelmän*, *eron*, *hierarkian* ja *sukupuolisopimuksen* (Hirdman 1987; 1988) tai *sex/gender* -järjestelmän (Harding 1983) käsitteiden kautta, vaikka tarkastelussani lähtökohtana ovat kuitenkin yksittäiset henkilöhahmot ja heidän toimintansa.

Sandra Harding (1986: 18) puhuu sukupuolen (gender) kolmesta aspektista: sukupuolisymboliikasta (sukupuolisidonnaiset ja sukupuolieroa tuottavat arvot ja normit, ideat "naisellisuudesta"/naiseudesta ja "miehisyydestä"/mieheydestä), sukupuolistruktuurista (sukupuolisidonnaisuus esim. työssä, taloudessa ja politiikassa, koulutuksessa ja perheessä) ja yksilöllisestä sukupuolesta eli sukupuoli-identiteetin muotoutumisesta. Nämä sukupuolen ulottuvuudet vaihtelevat kulttuurista toiseen, mutta kaikissa kulttuureissa ne ovat sidoksissa toisiinsa. Harding myös väittää, että kaikissa kulttuureissa maskuliinista pidetään arvostettavampana kuin feminiinistä. (Mp.)

Joan Scott puolestaan määrittelee sukupuolta sen mukaan, miten olemme käsittäneet biologisen sukupuolieron (sex) ja sukupuoleen (gender) liittyvän vallan. Sukupuolieroja tuotetaan hänen mukaansa muun muassa kulttuurisissa symboleissa, normatiivisissa käsityksissä, valtion, sukulaisuuden ja kasvatuksen instituutioissa sekä subjektiivisissa identiteeteissä. (Scott 1986: 1067–1069.) Sex-gender-teoretisointi on kohdannut kriittikkiä myöhemmässä feministisessä teoriassa sukupuolen puolia liian kahtiajakavana.

Esimerkiksi Judith Butler on kyseenalaistanut tämän jaon ja teoretisoinut myös sukupuolen biologista puolta kulttuurisesti rakentuneena (sex-gender) (ks. esim. de Beauvoir 2009; Nyman & Roivas 2003: 16).

Yvonne Hirdman taas määrittelee sukupuolijärjestelmän⁸⁶ (genussystem) sukupuolen järjestysrakenteeksi, joka on perustava muiden sosiaalisten järjestysten ehto. Sukupuolen varaan rakentuva järjestys on sosiaalisten, taloudellisten ja poliittisten järjestysten perustana. Sukupuolijärjestelmää pitävät yllä ensinnäkin dikotomisointi tai erillään

86 Hirdmanin sukupuolijärjestelmäteoria on kehitetty kriittiseksi vastineeksi patriarkaattiteoriaa kohtaan. Jälkimmäistä on kritisoitu pääasiassa siitä, että siinä naiset nähdään homogeenisena sorrettujen ryhmänä, jolloin naisten väliset erot sekä aktiivinen toimijuus eivät pääse näkyviin (Koski 2003: 283). Sylvia Walby (1990) on patriarkaattiteoretisoinnissaan luonnehtinut patriarkaatin käsitettä sosiaalisten rakenteiden ja käytäntöjen järjestelmäksi, jossa miehet hallitsevat naisia. Patriarkaatti rakentuu sellaisten alajärjestelmien kuten kotityön, palkkatyön, politiikan, miehen väkivallan ja kulttuuristen instituutioiden (uskonto, kasvatus, media) varaan. Toisin sanoen patriarkaatti rakentuu kaikkialla niin yksityisen kuin julkisenkin piirissä, niin kodeissa kuin valtioidenkin tasolla. Sekä sukupuolijärjestelmä- että patriarkaattiteoria ovat kuitenkin järjestelmäteorioita, joiden avulla on tarkoitus tarkastella rakenteita eikä niinkään yksilöitä ja vaikkapa yksilöllisiä eroja (Koski 2003: 283).

pitämisen tabu: naisisen ja miehisen erillään pitäminen sekä toiseksi mies-normin varaan rakentuva hierarkisointi. Dikotomisointi rakentuu eroperiaatteelle eli biologis-reproduktiivisen sukupuolieron korostamiselle ja täydentävyysperiaatteelle, jonka mukaan naisten ja miesten ajatellaan täydentävän toisiaan siten, että miehiset ominaisuudet ovat positiivisia ja naisiset negatiivisia. Näissä erottavissa ja arvottavissa sukupuolijärjestelmää ylläpitävissä mekanismeissa on keskeisesti kyse valtasuhteiden rakentamisesta. (Hirdman 1988: 51–52.) Sukupuolijärjestelmäteoriaa on kritisoitu muun muassa yksittäisten toimijoiden mahdollisuuksien unohtamisesta ja naisten ja miesten käsittämisestä homogeenisiksi ryhmiksi, joissa naiset nähdään nyt ja tulevaisuudessa alistettuna ryhmänä suhteessa miehiin (Carlsson Wetterberg 1992: 34, 37, 46, 47).

Sukupuolijärjestelmän Hirdman katsoo rakentuvan *sukupuolisopimuksen* varaan. Sukupuolisopimuksen Hirdman luonnehtii tarkoittavan hyvin konkreettisia käsityksiä naisten ja miesten toiminnasta toistensa kanssa työssä, rakkaussuhteissa ja kielenkäytössä. Edelleen Hirdman kuvaa sukupuolisopimusta näkymättömänä suhteena, haltuunotettuna, kulttuurisesti perittynä pakkona kahden yksilön välillä. Sukupuolisopimuksia on kolmentasoisia: Ensimmäisellä abstraktilla ”kulttuurisella päällystasolla” on kyse naisten ja miesten suhteita koskevista ideaaleista, siitä millaisia naisten ja miesten suhteiden tulisi olla. Toisella konkreettisella tasolla sopimukset liittyvät työhön, politiikkaan ja kulttuuriin. Kolmas taso on yksilötaso, jolla toteutuu heteroparin sukupuolisopimus. Sukupuolilogiikat, dikotomia ja hierarkia sisältyvät näihin sopimuksiin, ja tavallisesti se, jolla on enemmän valtaa, muodostaa sopimuksen. Sukupuolisopimukset myös peittyvät sukupolvelta toiselle. (Hirdman 1988: 54.) Erittäin oleellista on niin ikään sukupuolijärjestelmän ja sukupuolisopimuksen luonne heteroseksuaalisina. Sukupuolijärjestelmää voi siten kutsua heterosuhteutuneeksi todellisuudeksi, jossa nainen määrittyy miestä varten. (Butler 1990: 151; Liljeström 1996: 131, n82.) Vaikka Suomessa ja muissa Pohjoismaissa naisen asema on ollut vahva ja esimerkiksi koulutustaso korkea, on sukupolet ja naisten ja miesten alueet silti pidetty erillään ja miesten toiminta ja asema ollut arvostetumpi ja parempi, ja sukupuolijärjestelmä on perustunut näille erittelyille ja arvottamisille (Koski 2003: 285).

Sukupuolirooli-sanan sijasta käytän Eeva Jokisen *sukupuolitapaisuuden* käsitettä (Jokinen 2005: 50 & 2009; Veijola & Jokinen 2001 & 2003). Sukupuolirooli-sanaan⁸⁷ (sex role, könsroll) ja erilaisiin sukupuolirooliteorioihin liittyy usein käsitys jähmeästä sukupuolesta, jolla on automaattisesti tietyt roolit (Connell 1987: 47–54; Kulick 1987: 12–13, 21–22). Lyhyesti määriteltynä sukupuolitapaisuus tarkoittaa tapoja, joita on ollut tavallista liittää naisiin ja miehiin. Tavat liittyvät normeihin, sääntöihin ja pakkoihin, mutta myös yleensä arjen käytäntöjen järjestämiseen. Tavat ovat käytettävissä ihmisten mukautuessa sosiaaliin rakenteisiin ja instituutioihin tai ”kolhiutuessa niissä”. Rakenteet ja instituut-

⁸⁷ Suomen kielessä ei samaa eroa pysty tekemään sukupuolen (sex, kön) ja sukupuolen (gender, genus) välillä, mutta tässä kohdassa tarkoitetaan nimenomaan biologista sukupuolta ja sen mukaan nimettävää sukupuolirooli-sanaa. Kaikki ruotsinkieliset tutkijat eivät kuitenkaan tee jakoa kön-gender, vaan käyttävät vain kön-sanaa (Österlund 2005: 6).

tiot myös kutsuvat ihmisiä toimimaan tietyillä tavoilla. (Jokinen 2005: 50 & 2009; Veijola & Jokinen 2001 & 2003.)

Tämän luvun ensimmäisessä alaluvussa käsittelen tyttöjen ja naisten positioita ja niiden määrittelemistä koulussa sekä terveydenhuollossa. Toisessa alaluvussa tutkin henkilöhahmojen positioita ja suhteita perheissään ruoan kautta; äidin ja muiden naisten toimimista ruoan valmistajina ja isien ja poikien ruoan vastaanottajina. Toiseksi tutkin perheen merkitystä syömishäiriöisyydelle ja etsin monenlaisia tulkintoja ja vastaluentojen mahdollisuuksia perhettä ja etenkin äitejä syyllistävien luentojen sijaan. Kolmannessa alaluvussa tutkin sukupuolittunutta syömistä ja ruoan lukuisia (sukupuolitettuja) merkityksiä sekä katseiden ja monenlaisen peilaamisen merkityksiä syömishäiriöisyydelle. Neljännessä alaluvussa kysyn, mitä tulee ”kiltin tytön” jälkeen, jolloin tarkastelen teosten loppuratkaisuja ja erityisesti *Ihanan meren* ja *Stalinin lehmien* metaforiikan suhdetta teosten loppuihin.

6.1. TYTÖN JA NAISEN POSITIOT JA MÄÄRITTELEMINEN YHTEISKUNNALLISISSA INSTITUUTIOISSA

Kuten edeltävissä luvuissa on käynyt ilmi, tyttö- ja naishenkilöhahmoja määritellään muun muassa suhteessa ideaalisen naiskuvan attributteihin kuten ruumiillisiin ideoihin, hyväksyttävään seksuaalisuuteen, miehiin ja poikiin. Ihmissuhteiden lisäksi henkilöhahmoja ja heidän sairauksiaan määritellään yhteiskunnallisissa instituutioissa; koulussa sekä terveydenhuollossa ei-henkilökohtaisten kohtaamisten tasolla. Koulun ja terveydenhuollon roolit menevät jonkin verran päällekkäin, koska osassa teoksia kouluterveydenhoitajien toiminnalla on ratkaiseva merkitys syömishäiriön huomaamisessa. Koulu ja terveydenhuolto toimivat siten väliintulijoina ja syömishäiriöisyyden määritelijöinä. Konkreettisia käännekohtia henkilöhahmojen sairauksissa ovat hetket, jolloin he joutuvat keskeyttämään koulunkäynnin tai opiskelun. Näihin hetkiin liittyy usein (sairaala)hoidon aloittaminen. Koulukontekstia koskevassa luvussa tutkin kouluterveydenhoitajien osallistumista tyttöiden tuottamiseen sekä syömishäiriöisyyteen, kun taas terveydenhuoltoa koskevassa luvussa tarkastelen heidän tekemiään interventioita sekä huolta sairastuneiden reproduktiokyvystä.

6.1.1. Koulu: kiltit tytöt ja naiseuden oppitunnit

Koulukontekstista tarkastelen koulun fyysistä tilaa; opettajien sekä terveydenhoitajien aktiivisesti tuottamaa naiseutta vallankäytön ja määrittelyjen kautta.⁸⁸ Koulun voidaan määritellä koostuvan formaalin, informaalin sekä fyysisen koulun kerrostumista. For-

⁸⁸ Tässä luvussa en tarkastele henkilöhahmojen suhteita luokkatovereihinsa ja niissä rakentuvia tytön (projekti) ruumiita, sillä tutkin näitä muissa luvuissa (ks. 4.3.2., 6.3.1. & 6.3.2.).

maaliin kouluun kuuluvat muun muassa opetussuunnitelmat, oppituntien vuorovaikutus ja oppimateriaalit. Informaalilla koululla viitataan opetukseen kuulumattomaan toimintaan kuten vuorovaikutukseen välitunneilla. Fyysiseen kouluun puolestaan liittyvät tila ja ruumiillisuus. (Gordon 1999: 100–101; Tolonen 2001a: 14–15, 77–78.) Nämä koulun alueet sekoittuvat teoksissa: esimerkiksi fyysisen luokkatilan tylsyys voi yhdistyä opetuksen tylsyyteen. Sopeutuminen koulun tilaan ja aikaan vaatii ruumiin kontrollointia ja kurinalaistamista: koulussa syntyy ”tottelevaisia ruumiita”. Koulu on paitsi fyysinen, myös psyykinen, sosiaalinen ja symbolinen tila, jota koulun järjestykset muotoilevat sukupuolen mukaan. Koulu on täten myös heteroseksuaaliseksi naiseksi ja heteroseksuaaliseksi mieheksi kasvamisen tilaa. (Kosonen 1998: 14; Lehtonen 1995.)

Periaatteessa koulua pidetään sukupuolineutraalina ympäristönä, jossa vaikkapa opetussuunnitelman sisällöt ja arvopohja ovat näennäisen sukupuolineutraaleja (Metso 1992: 270). Esimerkiksi perusopetuksen erääksi arvopohjaksi nimetään tasa-arvo ja sen lisääminen alueellisesti ja yksilöiden välillä (OPS 2004). Kuitenkin sukupuoli tulee monin tavoin esille eriarvoistavasti koulun käytänteissä, ja esimerkiksi tyttöjen ja poikien koulutilan ja äänen käytössä sekä sukupuolityyleissä on havaittu eroja (Tolonen 1999; 2001a & 2001b). Kuitenkin koulun arjessa syntyy erilaisia (sukupuolittuneita) valtasuhteita (Gordon 1999: 114). Valtasuhteet rakentuvat hierarkkisesti ylhäältä alaspäin. Niitä voi kuvata arkitraagiseksi, millä tarkoitetaan niiden mielivaltaisuutta ja kaikkialle ulottumista (Lindroos & Tolonen 1995: 14).

Liljeströmin (1996: 132) mukaan feministisessä teoriassa on eri tavoin painotetusti nimetty sukupuolijärjestelmää ylläpitäviä ja uusintavia mekanismeja. Esimerkiksi Adrianne Rich nimeää joukon naisiin kohdistuvia kontrollimekanismeja kuten naisen seksuaalisuuden kontrollin ja työn sääntelyn ja palkattoman työn tekemisen kodeissa (Rich 1980: 638–640).

Niin sanotun piilo-opetussuunnitelman käsitteellä pääsee käsiksi moniin teoksissa kuvattuihin formaalista koulusta eriytyviin tai formaalin ja informaalin koulun väliin jääviin asioihin. Piilo-opetussuunnitelmalla tarkoitetaan kaikkea sitä, mitä koulussa opitaan varsinaisen opetussuunnitelman sisältöjen lisäksi. Sukupuolinäkökulmasta piilo-opetussuunnitelmalla viitataan opettajien erilaiseen suhtautumiseen tyttöihin ja poikiin sekä sukupuolten erilaisiin rooleihin luokassa. Piilo-opetussuunnitelmalla on viitattu myös oppisisältöjen ja -materiaalien käsityksiin sukupuolista sekä koulun henkilökunnan sukupuolirakenteeseen. (Metso 1992: 271–273.) Niin sanottu ruumiinopetussuunnitelma, jossa ruumista kasvatetaan naiselle sopivaksi ruumiiksi, toteutuu suoraan liikuntakasvatuksessa, mutta epäsuoraan ja laajasti piilo-opetussuunnitelmassa. (Lesko 1988).

Koulunkäynti herättää monenlaisia tunteita. Tunteet jäävät koulussa kuitenkin usein vaille ilmaistua ja käsitellyä ja vaikuttavat alitajuisesti sekä joutuvat vallankäytön välineiksi (Kosonen 1998: 238; ks. myös Gordon 1999: 108–113.) Koulunkäynti herättää henkilöhahmoissa negatiivisia tunteita, turhautuneisuutta, pelkoja ja vihaa, joiden keskeisinä syinä ovat koulunkäymisen pakollisuus, koulun ja oman elämän kohtaamattomuus ja ennen muuta hyvin suorittamisen pakko, joka muuttuu ylisuorittamiseksi ja tekee

koulunkäynnistä erittäin raskasta. Turhautumisen ja raskauden tunteet liittyvät koulun institutionaalisuuteen, jota luonnehtivat rutiininomaisuus, tietynlainen ilmapiiri, ja autoritaarisuus (Laine 1995: 23–26, 28–30). Julia (IM) kertoo yhdeksännen luokan ensimmäisestä päivästä ja luokastaan kuin ulkopuolisen positiosta. Muutamalla virkkeellä hän hahmottelee koulutilan jäähmyttä, ikävyyttä ja ankeaa ilmapiiriä. Luokkatovereitaan hän luonnehtii sangen stereotyyppisiksi:

Luokkahuone on harmaa ja valkoinen. Keltaiset pulpetit seisoo kiemurtelevissa jonoissa ympäri huonetta ja niissä istuu kolmekymmentäyksi oppilasta. Ne nojaa laiskoina seinään, jauhaa purkkaa, meikkaa silmiään tai kirjoittaa lyijykynillä sinisiin vihkoihin. (IM: 8.)

Laiskoina seinään nojaavilla tarkoitetaan luokan poikia, jotka eivät välitä paljoa koulunkäynnistä, purkkaa jauhavilla voidaan viitata myös heihin tai sitten osaan luokan tyttöistä, meikkaavilla tarkoitetaan luokan ”kovia” tyttöjä, lyijykynillä muistiinpanoja kirjoittavilla puolestaan tarkoitetaan luokan kilttejä ja ahkeria tyttöjä, joihin Julia itsekin kuuluu.

Sairauden edetessä ulkopuolelle jättäytyminen ja suoranainen eristäytyminen jatkuvat. Joululoman viimeisenä iltana Julian mielen täyttävät koulunkäynnin rutiineihin ja pakkoihin liittyvät kauhukuvat: ”Huomenna se alkaa. Mä suljen silmät ja näen Hapon ja kivikovat käytävät, Tiinan kiharat ja koealueet, liikkatunnin joukkuejaot, terveystarkastukset, aamuhätykset, hissän läksyt ja poissaoloilmoitukset.” (IM: 114.) Ulkopuolisuuden kokemusta korostaa myös Julian luokkakuvauksesta ajattelema kohta: ”Kuvaaja väläyttää kameraa kolme kertaa, ja me jähmetytään filmille. Ikuisesti niin, että vielä viidenkymmenenkin vuoden kuluttua me ollaan siinä, finninaamaisina, pitkätukkaisina, pastellisävyisinä ja viisitoistavuotiaina.” (IM: 12.) Huomio on yhteydessä Julian tunteisiin koulunkäynnin, suorittamisen sekä anoreksian jatkumisesta samanlaisena päivästä toiseen: ”Tammikuu häilyy mun ympärillä, enkä mä edes huomaa. Mustat päivät leijuu toistensa perässä kuin kuolevat joutsenet. Mä luen ja juoksen, punnitsen, opettelen ulkoa ja päästän pimeyden sisään hitaasti ja niin varmasti.” (IM: 124.)

Luokan kuvauksen jälkeen *Ihanan meren* kerronta muuttuu minä-muotoiseksi ja Julia esittelee itsensä yhdistäen itsensä saman tien koulunkäyntiin, mistä tuleekin yksi häntä eniten määrittävistä tekijöistä: ”Mun nimi on Julia. Mä olen viisitoista ja vihaan tätä päivää” (IM: 8). Myöhempien tapahtumien valossa selviää, että yhteen virkkeeseen, jossa Julia sanoo vihaavansa yhdeksännen luokan alkamista, tiivistyy Julian suhde kouluun: pakko, suorittaminen, pelko ja viha. Julian pelot koskevat menestymistä; sitä, jos hän ei pärjää, tai oikeastaan sitä, jos hän ei ole täydellinen tai paras. Negatiiviset tunteet kohdistuvat esimerkiksi kouluaineisiin, jotka vaativat kovimpia ponnisteluja. ”– – mulla on surullinen olo, niin kuin aina sunnuntaina. Mä tiedän, että huomenna on fyssän kaksois-tunti ja Aholan liikkaa.” (IM: 56.)

Tutkimusaineiston syömishäiriöiset henkilöhahmot esitetään hyvin yhdenmukaisesti koulussa loistavasti menestyvinä, ja heidät tuntuisi olevan yksinkertaista sijoittaa

”kiltin tytön” kategoriaan. Tarkoitan ”kiltillä tytöllä” muun muassa koulututkimuksessa (Tolonen 1999: 152–155 & 2001a: 97–99) ja mediassa usein esiintyvää hahmoa, joka menestyy koulussa, tekee kritisoimatta kaiken mitä koulussa tai kotona pyydetään, on iltaisin kotona, ei juo alkoholia, ei tupakoi, voi olla hiljainen eikä tavallisesti kovin suosittu luokkayhteisössä. Näin määrittelemäni kiltin tytön kuva muistuttaa Tarja Tolosen (1999: 152–155 & 2001a: 97–99) luonnehtimien tytön stereotyyppisten kuvien ”hiljaista tyttöä”, johon Tolonen liittää kiltteyden, passiivisuuden ja ahkeruudesta johtuvat hyvät arvosanat.

Ihanassa meressä, Stalinin lehmissä ja Siskoni, enkelinluinen tyttö -romaanissa henkilö-hahmot nimetään eksplisiittisesti kilteiksi tytöiksi, *Madonnassa* ja *Salaisessa keittokirjassa* kiltin tytön kuva yhdistetään henkilöihin implisiittisemmin. Kaikissa teoksissa hyvä tai erinomainen koulumenestys on päällimmäisin kiltin tytön kategoriaan liittyvä piirre. Yhteistä kaikille teoksille on niin ikään kiltin tytön kuvan horjuttaminen ironisoimalla ja parodioimalla. Tuo kuva muuttuu radikaalisti viimeistään anoreksian tai bulimian pahentuessa. Näennäisen realistiseen kuvaukseen (IM; SET) kätkeytyy tulkintani mukaan ironisia tarkoituksia. Tämä tulkinta on vastakohtainen useissa etenkin *Ihanaa merta*, ja *Siskoni, enkelinluinen tyttö* -teosta koskevien kritiikkien luennoille, joissa kiltteys ja koulumenestys on tulkittu realistisesti ja selkeässä kausaalisuhteessa syömishäiriön kehittymiseen (esim. Härkönen 2001; Sonninen 2001).

Suoraan nimettyjä kiltin tytön ironisia kuvia voi tarkastella suhteessa luonnehtimaani kiltin tytön kategoriaan sekä henkilöhahmojen itseensä kohdistamaan vihaan. Julia nimeää vihan tunteensa suoraan liittäen samalla anoreksiaan tavoitteen olla jotakin erikoista:

Miten mä vihaankaan meitä! Nirppanokkaisia pikkuprinsessoja, jotka luulee olevansa jostain erikoista, jaloa ja täydellistä. Me halutaan vaan, että meidät huomataan, nostetaan kultakorokkeelle ja kumarretaan syvään. Koska me ollaan ihania: kauniita, lahjakkaita, luokan parhaita, ihania ikuisia kiltejä tyttöjä ja kymppin oppilaita – – (IM: 174.)

Ironisen terävästi Julia luettelee, millaisia hän ja muut anorektikot ovat ja luulevat olevansa. Kohdasta on luettavissa niin ikään se, että tytöt eivät saa osakseen arvostusta: ”me halutaan vaan – –”, joten he yrittävät entistä kovemmin olla ”täydellisiä”.

Katjan kiltteys kytketään vanhempien toiveisiin koulumenestyksen ja Katjan muunkin elämän suhteen. Iisa pohtii Katjan kiltteyttä ja siitä kumpuavaa kiukkua, minkä tulkitsen sisältävän myös ironiaa: Neulomisharrastuksen vaatiminen on avain kohdan lukemiseen ironisesti, koska se on jotakin niin liioiteltua jopa suhteessa kiltin tytön stereotypiaan: ”Katja oli täynnä kiukkua kuin myrkyllisiä koipalloja, kiukkua, jota ei saanut olla olemassa, koska hänen piti saada kympejä ja neuloa hienoja palmikkoneuleita.” (SET: 186–187.) Katjan omatkin tulkinnat hänen suurimpien ongelmiansa takana liittyvät kiltteyden ja suorittamisen vaatimuksiin.

Pitää olla kiltti. [Katja sanoi.] Kiltteys on ihan kuin joku paksu pölyinen huopa, joka lojuu mun päällä niin etten voi hengittää enkä tehdä mitään. – – Kaikki vaatii niin paljon – – (SET: 247–248.)

Anna (SL) kuvaa itseään ”kultapäiseksi tytöksi” jonka erinomaisuudelle ei löydy vertaakaan ja jolla lisäksi kumotaan syömisongelman mahdollisuus (SL: 128, 238).. Ahkeruus ja kaikkien tehtävien suorittaminen erinomaisesti kuvataan eksessiivisesti toistaen:

Anna on terve, kaunis, älykäs, lahjakas. Annalla ei ole hätää. Ne ovat ne sairaat, jotka makaavat letkuissa sairaaloissa ja oksentelevat, ei Anna. Anna saa stipendejä. Anna saa parhaat pisteet ja soittaa koulun orkesterin solistina ja näyttelee pääosat joulujuhlien näytelmissä. Anna on niin loistava, että opettaja alkaa merkata hänelle kahta numeroa, toista jossa on Annan numero samalla arvosteluasteikolla mitattuna kuin muillakin ja toista, jossa käytetään juuri Annalle tarkoitettua arvosteluasteikkoa, jotta Anna voisi nähdä, miten Anna on pärjännyt suhteessa omiin kykyihinsä. Se on varmaa, että Annasta tulee jotain suurta. (SL: 128.)

Annan erinomaisuutta kuvataan eksessiivisesti, kun hänen luonnehditaan olevan kaikkea, (sekä älykäs että kaunis) ja pystyvän mahtaviin suorituksiin hyvin erilaisilla aloilla. Ironisuuden ydin muodostuu siitä, että eksessiivinen yliveraisuus ja syömishäiriöisyys yhdistyvät: ”Mutta mitä sitten? Ehkä Anna elää viikon suklaalla, toisen kurkulla, kolmannen vedellä, mutta onko sillä merkitystä?” (SL: 128) Annan etevyyden ylistäminen ja syömisongelman kieltäminen on äidin fokalisoimaa puhetta, josta aikuinen Anna kertoo.

Oili (SL) taasen edustaa hieman erilaista kilttiä tyttöä: hän on niin ikään hyvä koulussa, mutta ruumiltaan hän ei ole ideaalinen, vaan ”lihava” ja mieltymykset makeaan korostuvat. Oilin hahmo tulee lähelle nuortenkirjallisuuden kuvaustapaa, jossa kiltti koulussa menestyvä tyttö on epäsuosittu, lihava ja häntä voidaan kiusata sekä koulumenestyksen että painon vuoksi. Tällainen hahmo on esimerkiksi Merja Jalon *Nea*-hevoskirjasarjan päähenkilö Nea.

Koululiikunta ja terveystieto sekä kouluterveydenhoito ovat ironisoinnin ja kritisoinnin kohteina *Siskoni*, *enkelinluinen tyttö* ja *Ihana meri* -romaneissa. Lisäksi käsittelen esimerkkiä Ellilän (2001) *Emma ja naapurin Romeo* -romaanista.

Ulla Kososen mukaan kaikki kouluaineet sisältävät pakottamista. Koululiikunnassa pakottaminen on konkreettista ja suoraa. Liikuntakasvatus kohdistuu suoraan ruumiiseen. Opetut taidot esitetään liikuntatunnilla omalla ruumiilla muiden katsoessa. Näin liikuntakasvatukseen liittyy myös ruumiiseen kohdistuva vallankäyttö. Taidot, ruumiin ulkoiset mitat sekä sukupuoli kypsyminen ovat seurannan alla. Liikuntakasvatuksella on tärkeä osa sukupuoli-ideologian vahvistamisessa ja tuottamisessa. Naisten koululiikuntamuistot kertovat ”koululiikunnan ahdistavasta diskurssista”. Muistoissa painot-

tuvat pelon, häpeän ja ahdistuksen kokemukset, jotka kumpusivat omaan ruumiiseen ja fyysisiin kykyihin liittyvistä nähdystä tulemisesta, pakottamisesta, kilpailusta ja vertailusta. (Kosonen 1998: 94–98, 113.)

Teoksissa formaalin ja informaalin väliin sijoittuu paljon opetukseen kuuluvan ja ei-kuuluvan rajoilla olevia tilanteita, kuten opettajien tuntien aikana esittämät mielipiteet luokan työmotivaatiosta tai opetuksen virallisista tavoitteista kuten tasa-arvosta poikkeavat käytänteet. Nämä tapahtuvat opetusajalla ja ovat siten formaalin koulun alueelle kuuluvia, mutta niiden subjektiivisuudesta ja virallisista tavoitteista eroavuuden vuoksi ne kuuluvat sisällöllisesti informaalin koulun alueelle.

Julian koululiikuntatunnit edustavat negatiivisia koululiikuntamuistoja kärjistetysti. Esimerkiksi Cooperin testissä, koripallon koriinheittämisessä ja luistelutunnilla liikunnanopettaja Ahola kilpailuttaa tyttöjä koko ajan ja kirjaa kaikesta mahdollisesta ylös tuloksia. Cooperin testin jälkeen hän ohjeistaa tyttöjä hyvän kunnon salaisuuksiin, kuten myös terveystiedon tunnilla:

Teidän iässä pitää alkaa jo tarkkailla rasvatilannettakin, etteivät läskit keräänny reisiin ja takamuksiin. Ja siihenhän ei muu auta kuin kuntoilu ja kunnon ruokavalio. Miettikää keskenänne, missä voisitte vielä parantaa. Kyllä teidän iässä pitää jo ymmärtää tällaiset asiat. (IM: 14.)

– Viisitoistavuotiaana tytön energiantarve alkaa jo laskea, että teidänkin kannattaisi jo unohtaa kaiken maailman karkit ja munkit ja miettiä vähän niitä naisen linjoja, vai mitä Kiki? Ei sitä kannata kerätä mitään turhia läskejä sinne pyllyn ympärille tai reisiin, pojatkin tykkää kun on hoikka ja linjakas, vai mitä tytöt? – – Menkkapäivänäkään ei kannata sortua suklaan mussutukseen, tekee vaikka mieluummin muutamia jumppaliikkeitä, niin tulee hyöä olo. Ja liikaa suolaa ei sitten myöskään pidä mässätä, me tytöt kun ollaan tällaisia turpoamiseen taipuvaisia, niinhän. (IM: 20.)

Aholan terveystiedon opetusmenetelmät ovat samat kuin liikuntatunnilla: hänen jakamansa tiedot ovat ehdottomia, hän ei huomioi yksilöllisiä eroja ja nostaa usein jonkun varoitettavaksi esimerkiksi, kuten tässä lihavan Kikin. Aholan puheessa on selkeitä esimerkkejä nykyajan väitteistä terveyden, liikunnan ja ruoan suhteen ja oletuksesta naisten tarkkailevasta suhteesta syömiseen ja vartalonsa (ks. Mäkelä 2000; Puuronen 2004) ja hänen kommenttinsa ovatkin luettavissa ravitsemustieteellisessä kontekstissa, esimerkiksi suhteessa yleisiin ravitsemussuosituksiin. Suolan ja rasvan vaarat sekä naisruumiin esittäminen fyysisyytensä armoilla olevana, ”turpoamiseen taipuvaisena” ja kuukautisten aikana mielihalujensa orjana ovat tuttuja monesta yhteydestä, ja tässä mielessä kohtaa voi lukea parodiaa naisruumista ja naisen syömistä koskevista nykydiskursseista.

Käsitys oikeankokoisesta ja -painoisesta ruumiista sekä sen saavuttamisesta ja ylläpitämisestä on yksinkertainen ja Aholan mielestä selvä: hän näyttää sanomistensa tuek-

si taulukkokuvaa. Tytöt eivät pysty muodostamaan mitään yhteyttä taulukkokuvan ja oman ruumiinsa välille ” – me tuijotetaan tyhjinä terveysmonistetta, jossa käyrä todistaa, kuinka viisitoistavuotias tyttö tarvitsee vähemmän energiaa kuin kolmetoistavuotias ja kuinka tyttöjen pitää urheilla vähintään kolme tuntia viikossa, että pysyy kunnossa” (IM: 20). Puheellaan sekä muka kiistattomien faktojen esittämislään Ahola kutsuu tytöt mukaan naisten ruumisprojektiin, jonka toteuttamiseksi hän esittää ”itsestä huolehtimisen”: syömisestä ja liikunnan projektit miehiä varten. Lisäpönttä hänen luennolleen tuo ”me-tytöt” -puhe, joka korostaa naisruumiin hallinnan tarvetta kaikilla tytöillä ja naisilla.

Poikkeusten mahdollisuuden Ahola kumoaa vielä siinä, kun paljon urheilua harrastava Tiina kysyy, voiko hän koko päivän urheiltuaan syödä suklaapatukan ja vaikuttaako se hänen kuntoonsa alentavasti. Ahola vastaa: ” – Oi kuule, kyllähän se, mitä syö vaikuttaa aina siihen, missä kunnossa on, että parempi on vaan haukata sitä porkkanaa. Ei ne kilot muuten pysy kurissa, niin se vain on tytöt.” (IM: 20–21.) Kunto on Aholan puheissa sama kuin paino. Tässä kuten edellisissäkin siteerauksissa Ahola esittää lihomisen eittämättömänä tapahtumana, joka uhkaa heti pienimpienkin herkkupalojen muodossa ja puhuu sukupuolittuneiden syömisideaalien kontekstista, johon hän tytötkin asettaa.

Terveystiedon tunnin lopuksi Ahola jakaa monisteen, jonka avulla selvitetään tyttöjen terveydentilaa. Kysymykset ovat hyvin henkilökohtaisia koskien esimerkiksi kuu-kautiskierrtoa. Opettajan ja Julian kohtaamattomuus toistuvat jälleen. Julia ei halua paljastaa itseään Aholalle: ”Mä rastin ruutuja lyijärillä ja keksin vastauksia. Ahola katsoo meitä jotenkin noitamaisen tyytyväisesti.” (IM: 21.) Julian tulkinnan siitä, miltä Ahola näyttää, voi tulkita siten, että Julian mielestä Ahola on tyytyväinen, kun on saanut (tai pakottanut) heidät samanlaiseen naiseuteen ja naisellisuuden tuottamiseen kuin hän itse ja lisäksi kyselyssä kertomaan naisen ruumiillisuuteen tabuina liitettyjä henkilökohtaisia asioita. Laajemmin kohtaus kuvaa tyttöjen ja naisten ruumiiden medikalisoimista ja terveyteen ja ruumiillisuuteen liittyvää hallinnan ulottuvuutta.

Kouluterveydenhoitajia kritisoidaan vahvasti naisen ruumiin ideaaleja ja normeja seurailevasta tuottamisesta *Siskoni, enkelinluinen tyttö* -teoksessa ja muiden aiheidensa ohella myös syömishäiriötä käsittelevässä *Emma ja naapurin Romeo* -romaanissa.

Julialle terveydenhoitajan hahmossa tiivistyvät hänen inhoamansa naiseuden merkit. Hän näkee vain terveydenhoitajan ”turpean naaman”, ”pulleat käsivarret” ja ”hunajakeltaisen permanentin” (IM: 151) eikä terveydenhoitajan puheilla ole häneen mitään vaikutusta, varsinkin, kun tämä puhuu erittäin kapeasti ja sukupuolittuneesti epäillen, että laihdutus johtuu vain poikien suosion tavoittelusta: ” – Tämä on aina tämmöistä tämä touhu teidän tyttöjen kanssa, kun te nyt ymmärtäisitte, että kyllä ne pojat tykkää vaikka olisi vähän pyöreempikin” (IM: 150).

Julia ja muut luokan tytöt kohtaavat koulussa hyvin ristiriitaisia viestejä. Liikunnan- ja terveystiedon opettaja Ahola on nimenomaan sanonut, että tytön kannattaa huolehtia painostaan poikien suosion vuoksi. Julian laihduttamisen motiivit eivät kuitenkaan

koskaan ole olleet poikien miellyttäminen, vaan tavallaan päinvastoin koko naisen kategoriasta luopuminen, ja siksikään niin liikunnanopettajan kuin terveydenhoitajankaan esittämät väitteet eivät vaikuta häneen.

Iisan (SET) aktivisti-feministin hahmon kautta esitetään voimakas kannanotto koulu-terveydenhoitoa vastaan. Englanninkielisillä, pseudonyymin takaa pitämällä kotisivuillaan Iisa kirjoittaa syömishäiriöistä ja terveydenhoitajan roolista:

Minä haluaisin ryhtyä tankkityttömäiseksi naissoturiksi. Ekaksi pistäisin polvilleen meidän terkkarin, joka sanoo tytöille, että ne ovat ylipainoisia, jos niillä on kilo liikaa. Terkkari on natsisika. Mikä oikeus sillä on haukkua ihmisiä ylipainoisiksi?! Kaksi: kuten aikuiset yleensäkin, terkkari ei tajua yhtään mitään nykyajan maailmasta. Se, että sanoo tytöille tuolla tavalla, on sama kuin antaisi lusikallisen rotanmyrkkyä! (SET: 12.)

Iisan kritiikin kohteena on terveydenhoitajan homogeeninen ja yksinkertaistava käsitys tyttöjen painosta. Terveydenhoitajan asenne (Iisan mukaan) on luettavissa suhteessa lääketieteelliseen kontekstiin, jossa terveydenhoitaja vailla suhteellisuudentajua tai yksilöllisten erojen huomioonottamista määrittelee Iisan koulun tyttöjä ylipainoisiksi pienistäkin painorajojen ylityksistä. Kuitenkin esimerkiksi lääketieteelliset painoindeksitaulukot ovat suhteellisia ja niitä tulee soveltaa yksilökohtaisesti.

Iisan ihailema Tankkityttö seikkailee *Tank Girl* -nimisessä sarjakuvassa, joka sijoittuu tulevaisuuden Australiaan vuoteen 2033. Tankkityttö taistelee yhdessä ystäviensä kanssa pahaa vastaan todellisuudessa, jossa suuri osa ihmisiä on Vesi ja voima -nimisessä yhteisössä töissä. Kun Iisan käsityksiä lukee Iisan esikuvan ja kohdan subtekstin kautta, tulee Iisan terveydenhoitajaa kohtaan tuntema viha konkreettiseksi ja aggressiiviseksi. Tosin sarjakuvassa Tankkitytön toiminta esitetään absurdisti ja mustan huumorin kautta eikä sitä, kuten ei sarjakuvaa muutenkaan, voi tulkita realistisesti. Tankkityttö esimerkiksi taistelee moottoripyöräkerholaisia muistuttavien kengurujengien kanssa, hurjastelee autiomaassa panssarivaunullaan ja suorastaan nauttii tappamisesta. (Ks. Hewlett & Martin 1990/1995.)

Emman painon mittaaminen terveystarkastuksessa on kuvattu teoksen tyylille ominaisesti raskaaseen huumoriin nojaten:

– Ai, miten paljon se oli? se kysyi ja käski mun toistaa lukeman, joka oli juuri ällistytännyt mua itseänikin. – Sinulle tuppaa kertymään tuota painoa, siinä mielessä olet tullut äitiisi, Marilyn sanoi ja laski taskulaskimella mun painoindeksin. Jätä pois rasvaiset kastikkeet, syö vähemmän munkkipossuja ja liiku enemmän. Mä ajattelin, että mitä sekin tiesi. (Ellilä 2001: 17.)

Ulkomuotonsa vuoksi Marilyn-lempinimen saanut terveydenhoitaja ei onnistu kohtaamaan Emmaa aivan kuten Juliankaan terveydenhoitaja (joka niin ikään on ”Marilyn-

hahmo"!)). Emmen kuulemassa saarnassa toistuvat niin ikään epäterveellisen ruoan arkityypit. Terveydenhoitaja käyttäytyy epäkunnioittavasti Emmaa kohtaan ja jopa Emmen äitiä kohtaan vetäen mukaan keskusteluun jopa tämän painon.

Kohtaus jatkuu:

– Ei tämä nyt vielä mene punaisen puolelle, mutta suunta on ollut koko ajan ylöspäin, se jatkoi ja silmäili mua tutkivasti. Sen katse vaelsi päästä varpaisiin ja takaisin ylös ja pysähtyi sitten navan kohdalle. – Sinä kuulemma näyttelet. Esität Juliaa. Eikös kannattaisi sen vuoksi pudottaa muutama kilo, tulisi Juliaan vähän enemmän uskottavuutta? Yritin pitää kiinni arvokkuuteni rippeistä, vaikka se oli hiukan hankalaa kun joutui istumaan keinonahkatuolissa alushoususillaan. Reidet liimautui istuimeen, ja kun hiukanakin liikahti, pääsi outoja ääniä, jotka muistutti niitä ääniä mitkä yleensä oli tarkoitettu vain kotioloihin riemastuttamaan lähimmäisiä. (Ellilä 2001: 17–18.)

Marilynin tulkinta painon noususta ja "vaarallisista" painorajoista on niin ikään abso-luuttinen: Emma ei vielä ole "ylipainon" puolella, mutta nyt hänen kannattaa terveydenhoitajan mielestä alkaa tehdä jotakin. Humoristisella mutta tilanteen nöyryyttävyyden paljastavalla tavalla luonnehditaan terveydenhoitoon liittyvää vallankäyttöä, määrittely-jä ja aikuisen ja nuoren välistä hierarkiaa. Kuten edellä Iisan koulun terveydenhoitaja, myös Emmen Marilyn-terveydenhoitaja puhuu lääketieteellisestä sekä ravitsemustieteel-lisestä kontekstista käsin. Vaikka Emma ei edes sovellettaviksi tarkoitettujen painoin-deksilukemien mukaan ole "ylipainoinen", on terveydenhoitaja huolissaan, että Emma voi muuttua sellaiseksi. Kysymättä Emmalta mitään tämän ruokavaliosta, hän myös saarnaa stereotyyppisesti epäterveelliseksi luokiteltavista ruoista ja leivonnaisista sekä käskee lisätä liikuntaa. Niin Julian liikunnan- ja terveystiedonopettaja kuin Iisan ja Em-man kouluterveydenhoitajatkin normittavat ja määräävät tyttöjä tietynlaiseen painoon ja käyttäytymiseen. Kyse on kontrollista ja yrityksestä saada tytöt saavuttamaan tietty itsekontrollin taso suhteessa omaan ulkomuotoon.

Näyttelemiseen viittaamalla terveydenhoitaja tulee Emmalle tärkeälle ja henkilökoh-taiselle alueelle. Viimeiseksi perusteluksi hän nostaa vielä jo edellä esiin tulleen laihtuttamisen poikien vuoksi: "– Poikien kanssakin voisi mennä paremmin kun vähän hoikistuisit. – – – Eihän muutama kilo sinänsä niin ihmeitä tee, mutta se piristää kun vaatteet eivät kiristä. Kun ihminen on itse tyytyväinen itseensä, muut huomaavat sen ja viihtyvät sellaisen ihmisen seurassa." (Ellilä 2001: 18.) Marilynin repliikki on kuin suoraan vaikkapa Painonvartijoiden sloganeista ja lisäksi siinä korostuu se, että tyttöjen ja naisten tulisi keskeisesti huolehtia ulkonäöstään ja painostaan poikia ja miehiä varten.

On tärkeää huomata, että kuvatuissa kouluyhteisöissä ideaalista naisruumista tuot-tavat tytöt ja naiset, eivät pojat ja miehet. Kyseessä on pikemminkin sisäistetty ruumiin kontrolli (Foucault), jonka muodostumista ja alkuperää on vaikea hahmottaa. Vaikka tutkimusaineistossa esitetään sangen kärjekkäästi tiukka painorajojen vahtiminen sekä

laihduuttaminen poikien tai miesten miellyttämiseksi, ei teoksissa ole ainuttakaan esimerkkiä siitä, että poikien tai miesten koulukontekstissa tai muuten esittämä negatiivinen kritiikki liittyisi syömishäiriön puhkeamiseen. Ainut tiedossani oleva esimerkki on Matintuvan (1998) *Lasilintu*-romaanissa, jossa Hautsiksi kutsuttu poika kommentoi Jennin ulkonäköä, millä kuvataan olevan suoraa vaikutusta Jennin laihduuttamiseen (mts. 40, 54).

Tytöt ja naiset ovat toimijoina paitsi ideaalisen ruumiin tuottamisessa myös koulu-
menestyksessä kilpailemisessa ja koulunkäyntiin liittyvien eriarvoistavien käytäntöjen tuottamisessa. Teokset ottavat kantaa koulunkäynnin raskauteen, vaatimuksiin ja koulun sukupuolittuneeseen hierarkkisuuteen. Eriarvoistamisesta on hyvänä esimerkkinä vaikkapa tämän pääluvun alussa siteeraamani esimerkki, jossa Julia ja muut tytöt miltei kymmenen keskiarvoillaan eivät saa aplodeja toisin kuin huomattavasti huonomman todistuksen saanut Ari. Muutenkin naisopettajan kerrotaan kehuvan poikaa historiankokeen vastauksesta, josta Julialla on enemmän pisteitä kuten myös valitessaan hänet itsenäisyyspäivän puheen pitäjäksi (IM: 33, 57).

6.1.2. Terveystuntemuksen väliintulot ja huoli "tulevista äideistä"

Sairauden tunnistaminen, nimeäminen, sairastuneen henkilön sairautentunnon herääminen (ennen hoitoon hakeutumista tai sen jälkeen), hoidon aloittaminen itse tai läheisten ohjaamana, erilaiset hoidolliset keinot sekä lopulta paranemisen alkaminen tai vaihtoehtoisesti päätös jatkaa syömishäiriöstä elämää ovat keskeisiä aiheita ja juonellisia käännteitä tutkimusaineistossani kuten muissakin syömishäiriöromaneissa ja syömishäiriöitä käsittelevissä romaaneissa. Sairauden huomaamisen, siihen puuttumisen (usein väliin tulijana koulu tai koulukontekstiin liittyvä tapahtuma), hoito ja paranemisen mahdollisuuksien esittäminen ovat olennaisia käännteitä nuortenromaaneissa. Hoito voidaan esittää selkeänä käännekohtana sairauden kuluksa (esim. IM, SET, Ikonen 1999; Kaskiaho 2002; Matintupa 1998), johon useimmiten liittyy (melko) suljettu loppu paranemisen lupauksineen (esim. SET, Ikonen 1999; Kaskiaho 2002; Matintupa 1998).

Madonnassa Marjattaa hoitavan lääkärin esittämä näkymätön lapsi -vertaus koskettaa Marjattaa, mutta silti paranemisen alkaminen esitetään monesta seikasta johtuvana eikä siitä voi erottaa yhtä suoraa käännekohtaa. Anna (SL) taasen hakeutuu hoitoon oppiakseen hallitsemaan syömishäiriötään siten, että ei laihtuisi liikaa ja joutuisi hoitoon vasten tahtoaan – mistä hän uskoo seuraavan sen, että hän menettäisi sairautensa, "Herransa" ja "Luojaansa": "Jotta bulimareksiani voisi hyvin ja vetreästi. Muuten se yritettäisiin ottaa minulta pois. Siksi menin lääkäriin." (SL: 158.)

Nuortenromaaneissa avoin loppu on suhteellisen harvinainen, ja liittyy, kuten myös suljetut tai melko suljet loput hoitoon hakeutumiseen ja hoitoon. Puskalan (1996) *Euroopan pehmeimmät huulet* päättyy avoimesti, kun päähenkilö on itse tilannut ajan lääkärille, mutta ei ole vielä varma, meneekö sinne. Ellilän (2001) *Emma ja naapurin Romeo* -teoksessa Emmen anoreksiaan sairastunut kaveri Jasmin joutuu sairaalaan, mutta hänen pa-

ranemisestaan ei kerrota.

Nuorten syömishäiriöromaaneissa (esim. IM; M, Ellilä 2001; Ikonen 1999; Matintupa 1998) koulun ja sairaalaan kerrotaan tekevän yhteistyötä siten, että sairauteen puuttuminen tapahtuu usein koulussa, mikä johtaa henkilöhahmon sairaalahoidon aloittamiseen. Pitkälti koulukontekstiin sijoittuvissa anoreksiatarinoissa (IM; M, myös esim. Ikonen 1999; Matintupa 1998) terveydenhoitajat ovat ensimmäisiä, joilla on jotakin merkitystä henkilöhahmojen hoitoon ohjaamisessa. Perusasetelma on se, että terveydenhoitajat puuttuvat painon laskuun ja kertovat laihduttamisen vaaroista saarnaavaan sävyyn, mutta eivät ota yhteyttä jatkohoitopaikkoihin (paitsi Matintupa 1998). Monesti terveydenhoitajat esitetään hahmoina, jotka tuntevat syyllisyyttä siitä, että he eivät ole huomanneet tilannetta aikaisemmin tai eivät puuttuneet siihen paremmin. Marjatan kouluterveydenhoitajan toiminta on tyypillinen esimerkki syömishäiriökirjallisuuden terveydenhoitajan yrittämästä interventtiosta: ” – Alat sitten tarkkailla syömistäsi. Kuukauden päästä punnitaan. Paino ei saa laskea enää yhtään.” (M: 20.)

Syömishäiriöt ja varsinkin vaikea anoreksia ovat sairauksia, joissa, etenkin nuorten kohdalla, sairaalahoido voidaan aloittaa vastoin sairastuneen tahtoa (Keel 2005: 126; Turtonen 2003: 16, 26). Todellinen toipuminen voi alkaa kuitenkin vasta, kun sairauden tunto ja halu parantua ovat syntyneet. *Lasilinnun* (Matintupa 1998: 107) lääkärin sanoin: ”Mikään hoito ei kuitenkaan auta, jos potilas kieltää tosiasiat.” Käsitys siitä, mikä on syömishäiriöistä käyttäytymistä, mikä ”normaalia” on lääketieteellisen diagnosoinnin tulosta ja historiallisesti muuttuvaa (ks. Abraham & Llewellyn-Jones 1994: 152; Keel 2005). Nuortenromaanien sairastuneet henkilöhahmot eivät yleensä tiedosta sairauttaan, ja heidän ja lääkäreiden ja muun hoitohenkilökunnan on siksi vaikea kohdata toisiaan. Esimerkiksi *Lasilintu*-romaanissa anoreksiaa sairastava Jenni ja toinen anorektikko pohtivat sitä, kuka on oikeassa ja kuka ”sairas”:

– Näytänkö mä sun mielestä kamalalta? – Et kun laihalta. Sä oot muuten laihempi kuin mä. – – ollaanko me todella sairaita? – – Emmä tiedä. Tai ei kai me muuten oltais täällä. – Miksi me ei sitten vain ruveta syömään? (Matintupa 1998: 100.)

Vaikka syömishäiriöt ovat tautiluokituksissa ja niiden niin fyysisistä, psyykkisistä kuin sosiaalisistakin haitoista on runsaasti kiistatonta tutkimusta, on niiden kuten muidenkin sairauksien määrittelyssä niin ikään määrittelyvallan ja hallinnan ulottuvuutensa, ja määrittelyvaltaa käyttävien on vaikeaa käsittää vaihtoehtoisia mielipiteitä ja niiden edustajia.

Sairaalaympäristö on aivan erilainen kuin arjen ympäristöt, joissa henkilöhahmot ovat eläneet. Sairaalan ja syömishäiriöisen hoitoon liittyvät säännöt tuottavat osassa teoksia vapauden riiston tunnelmia henkilöhahmojen mielissä. Sairaalakuvaukset ovatkin teoksissa yksinäisyyttä, ajan pysähtyneisyyttä ja kuolemaa kuvaavia ja osaksi myös metaforisesti rakentuvia. Olennaista on sairaalan määrittäminen muusta elämästä ja so-

siaalisista ympäristöistä eristetyiksi tiloikseen.

Seinässä törrötti hanoja ja letkuja ja kirkasvärississä ohjetauluissa neuvottiin sarjakuvien tapaan, miten annetaan sydänhieronta ja elvytystä. (M: 81.)

– Ja vessoissa oli aina kylmä. – Kaikkialla leijuva haju oli yhdistelmä pesuaineista, lääkkeitä, ihmisten kivuista ja ulostuksista. (M: 88.)

Heiveröinen ruusupenkki yritti kukkia heidän jaloissaan. Marjatta huomasi ajattelevansa, että jokainen sairaala tarvitsisi ympärilleen puutarhan, jossa kukkien ja pensaiden rehevyys näyttäisi parantumisen mallia potilaille. Mutta ehkä lyhyeksi kaluttu nurmikenttä oli rehellisempi kuva niistä toimista, joita sairaaloissa tehtiin. (M: 89.)

Iisan (SET) kokemuksessa sairaalasta korostuu terveen ja ulkopuolisen kokijan näkökulma. Iisan on vaikea ymmärtää ja hyväksyä sitä, että Katja joutuu hoidettavaksi mielisairaalaan. Kuitenkin eräänä keväisenä päivänä menneessään Katjaa katsomaan Iisan vaikutelmaa sairaalasta voi luonnehtia suorastaan rauhalliseksi, kauniiksi ja lyyriseksi:

Sairaala oli puiston takana, tien päässä, omassa pienessä taskussaan, turvassa lähellä merta, Kaupungin kohina jäi puiden tuolle puolen. Valkoisesta kiviportista pääsi pihaan, jossa oli autoja ja polkupyöriä ja koivuja. Lasioven maali oli lohkeillut. Sisällä oli hiljaista, päivänvalo heijastui linoleum-lattioihin. Missään ei näkynyt elokuvista tuttuja mylviä hulluja, jotka konttasivat tukka pörröissä lattialla järsimässä huonekalujen jalkoja (SET: 257.)

Puurosen (2000b: 42) mukaan anorektisten henkilöiden sairaudelleen antamat merkitykset tulisi huomioida hoidossa paremmin (mp.). Lääketieteellisessä lähestymistavassa paraneminen ymmärretään fysiologisen tilan kohenemisena, kuten painon nousuna. Ulkoisesti todetun paranemisen rinnalla käsitystä paranemisesta tulisi laajentaa parantumisen merkityksiin henkilön kokemusmaailmassa. Anoreksiasta irtautuminen voi tuntua omasta minuudesta ja tutusta olemisen tavasta luopumiselta. Hoito voi onnistua, jos ymmärretään, miksi potilas vastustaa hoitoa. (Puuronen 2000c: 37–39.)

Madonnassa ja Ihanassa meressä kuten muissakin teoksissa (esim. Ellilä 2001; Ikonen 1999; Kaskiaho 2001; Matintupa 1998) terveydenhoitajat ja sairaalan hoitohenkilökunta ja sairastuneet ovat aluksi aivan eri mieltä hoidon tarpeesta ja hoitoon sitoutumisesta. Sairastuneet eivät halua, että heidän sairauteensa puututaan ja että he ”lihoisivat”. Silti osassa teoksia selkeä käännekohta voi tulla nimenomaan hoidon takia.

Julian hoidon alku on kuvaus Julian ja häntä hoitavien täydellisestä kohtaamattomuudesta. Julia kokee olevansa tavoittamattomissa kaiken ulko- ja yläpuolella. Vakavien tosiasioiden kertominenkaan ei vaikuta Juliaan yhtään. Se, että jopa syömishäiriöihin

erikoistuneet työntekijät Julian mukaan pelkäävät häntä eivätkä voi auttaa häntä, luo kuvan luoksepääsemättömästä tilasta ja yksinäisyydestä.

Mä olen kuusitoista ja painan 29 kiloa. Kaikki tässä huoneessa pelkää mua. – – Ne punnitsee mut, mittaa ja merkitsee, puhuu matalasti mun äidille ja sanoo että juokaa mehua, kun se ei silleen lihota. Sitten ne kysyy voiko ne tehdä jotain, auttaa jotenkin. Mä sanon ei, koska ei ne voi. (IM: 160–161.)

Psykologin luona Julian tilanteessa ei niin ikään päästä eteenpäin. Julia kuvaa psykologia hermostuneeksi mieheksi, joka ei pääse lähelle häntä. Julia tarkkailee ylimielisen ulkopuolisesti: ”Me naureskellaan miehen takana kurkkivan hiljaisuuden kanssa tyhjiä kysymyksille ja turhana tikittävälle ajalle seinäkellon sylissä” (IM: 163). Psykologin toiminta esitetään naurettavana ja psykologisia menetelmiä parodioiden: ”– Mitäs sinä yleensä teet kavereittesi kanssa? se muotoilee ja hymyilee sitten nopeasti lauseen lopussa rohkaisevasti” (IM: 162).

Psykiatri taas ei ota Juliaa sisään sairaalaan, vaikka hänen painonsa ei ole noussut. (IM: 168). Julia näkee miehen lävitse ja halveksii tätä:

Kaljua peittelevä mies tuijottaa mua kiinteästi silmiin. Se haluaisi naulata mut seinään ja syöttää mulle pilttiä ja bonaa suoraan suoniin. Mä tiedän, että mä raivostutan sitä eikä se voi tehdä mitään. Se on ymmärtävää, kuunteleva psykiatrimies itsehillinnän huipulla. Mua pelottaa ja mä hymyilen. Peilissä mun silmät on kylmät. (IM: 168.)

Hoito näyttäytyy Julialle väkivaltaisena valtapelinä. Hän ei ollenkaan koe tarvitsevansa apua tai tulevansa autetuksi, vaan että häntä yritetään saada luopumaan hänelle kaikkein tärkeimmästä: laihuudesta. Seuraavalla kerralla Julia onnistuu huijaamaan punnituksessa juomalla vettä ja piilottamalla taskuihinsa kiviä: ”– No tämän näyttää hyvältä, yksi kilo on tullut lisää, noin sitä pitää – – Mä esitän taas kunnon tyttöä ja se psykiatri hymyilee nojatuolinsa syvyyksissä. On tää sitten mukavaa.” (IM: 172.) Ravitsemusterapeutin luona kaikki menee samaan tapaan:

Ravintoterapeutti työntää mulle vihreänkirjavia esitteitä ravintoympyröistä, -pyramideista ja -taulukoista. – – Huone on lämmin ja värikkäitä julisteita täynnä, viljavaa leipää ja hehkuvia hedelmiä. (IM: 163.)

Mä tuijotan liuskaa, jolla makaronit ja perunamuussit, porkkanat ja jauhelihakastikkeet pyörii piiri pieni pyörii. Mä hymyilen terapeutille niin kuin äidille luvattessani syödä kaiken.” (IM: 166.)

Ravitsemusterapeutin vastaanotto on Julialle suorastaan eksoottinen paikka, koska ruo-

ka on Julialle kaikkein vierainta maailmassa. Kuten psykologin ja psykiatrin, myös ravitsemusterapeutin luona hänen katteettomat ”kiltin tytön” lupauksensa uskotaan. Ravitsemusterapeutin esitetään toimivan vain tiukasti ravitsemustieteellisestä kontekstistaan käsin; hän käsittelee vain ravitsemussuosituksia, ravintoympyröitä, -pyramideja ja -taulukkoja ja laatii Julialle sopivan painonnousuun tähtäävän ruokalistan. Hän ei siis tarkastele Julian sairautta yhtään laajemmin kuin ravinnonsaannin kautta eikä siten voi ymmärtää ja kohdata Juliaa. Paljon puhuvaa kiltin tytön roolin voimakkuudesta on kohta, jossa äiti vie Julian sairaalaan ja lääkäri katsoo Julian kymmenen keskiarvon todistusta ja toteaa: ”No sehän on hyvä, että ei tämä sitten varmaan niin vakavaa ole, vai mitäs sanot, Juliahan sinun nimesi oli” (IM: 158)?

Vaikka *Ihanassa meressä* paranemisen mahdollisuus jätetään avoimeksi, on teoksessa voimakas käänne sairauden tiedostamisen suuntaan, kun sairaanhoitaja huomaa Julian tekemät huijaukset punnituksissa:

Yhtäkkiä nainen puristaa mua kasvoista niin kovaa, että vedet nousee mun kylmiin silmiin. – Ja tämä ei ole mikään vitsi. Ymmärrätkö sinä? YMMÄRRÄTKÖ SINÄ? Tässä on nyt elämä ja kuolema käsillä. Ja sinä olet yksin. Ja ihan yksin saat kuule päättää, että jatkuuko se elämä vai ei. – – mutta yksi on selvä: sinä kuolet, kuule tyttöieni, KUOLET, jos vielä jatkat. Kai sinä sen ymmärrät... – – Mä itken. Ekaa kertaa moneen vuoteen. Ekaa kertaa vuosituhansiin mulla on oikea tunne, jonka mä voin ilmaista ja saada ulos. Mua sattuu. – – Missä mä oikein olen, miten mä olen voinut eksyä näin? (IM: 179–180.)

Marjatalla (M) ei ole mitään mahdollisuutta päästä paranemisen alkuun kotipaikkakunnan lääkärin hoitamana, koska Marjatta ei vielä halua parantua. Epämukavuuden tunnetta Marjatta kokee myös siitä, että häntä tutkii mieslääkäri.

Ja viekas se oli kuin piru, sen Marjatta huomasi, kun oli tullut puhuneeksi ummet ja lammet – – kertonut vielä kuukautiset ja niiden poisjäämisen. – – Marjatta kohautti olkaa. Mitä kannattaisi puhua. Kuka sitä puhetta ymmärtäisi? (M: 31.)

Hänen piti jopa riisuutua, ja mursunviiksinen lääkäri koputteli häntä kuin toukankotiloa. (M: 32.)

Marjatan sairastumista ja lapsuutta pohditaan intertekstuaalisesti kytkemällä teos Janssonin *Näkymättömään lapseen* (1962/1982). Terveyskeskuslääkäri onnistuu luomaan jonkinlaisen yhteyden Marjattaan kertomalla hänelle näkymättömästä lapsesta. Marjatta kiinnostuu kuulemaan lisää, vaikka yrittää olla välinpitämätön.

– Aiotko sinä muuttua näkymättömäksi? – – Tunnetko sen tarinan? – Oliko se syntymästään asti näkymätön? – Ei. Täti oli säikäyttänyt. Karkea pala nousi Marjatan kurkkuun,

mutta hän halusi näyttää välinpitämättömältä ja ylimieliseltä. Satuja. (M: 82–83.)

Näkymättömän lapsen tarina on rinnakkainen Marjatan lapsuuden kanssa ja koskettaa häntä siksi. Marjatalla ja näkymättömällä lapsella itsensä kadottaminen, mahdollisimman pieneksi ja huomaamattomaksi tekeminen, on yritys löytää olemisen tapa vaikeassa tilanteessa. Marjatan vertaaminen pieneen Ninni-lapseen korostaa edelleen sitä, että Marjatta on vielä pikemmin lapsi kuin aikuinen.

”Ironinen” ja ”kalsea” täti, joka oli säikäyttänyt Ninnin, vertautuu Marjatan elämään omassa perheessään. Täti vertautuu helposti myös Marjatan äitiin. Janssonin tekstin läpi luettuna Marjatan äidin voi tulkita saavan vapautuksen häneen kohdistuvista syytöksistä: ” – Entä mitä sinä teit tädille? kysyi Myy silmät tapillaan. Kai annoit hänelle selkään? – Ironisia henkilöitä ei kannata piestä, sanoi Tuutikki.” (Jansson 1962/1982: 103.)

Annan (SL) motiivina hoitoon hakeutumiselle on bulimareksian hallinnassa pitäminen, ei siitä paraneminen, kuten epämääräisille ”teille”, ilmeisesti hoitohenkilökunnalle, toisaalta myös lukijalle, suunnattu kommentti osoittaa: ”Ette kai te oikeasti kuvittele, että minä haluan lopettaa tätä koskaan. Hah!” (SL: 327.) Hoidon tuloksettomuus korostuu teoksessa siis samaan tapaan kuin monissa muissa syömishäiriötarinoissa. Lääkärikäynnit muodostuvat Annalle muuksi kuin hoidon olisi tarkoitus. Ensinnäkin säännöllinen painontarkkailu saa hänet haluamaan painon laskemista:

Halusin vain, että painoni oli jälleen hiukan laskenut. Se tunne. Se on nautinto. Tietenkin sen saaminen edellytti myös kertoja, jolloin paino oli noussut. Mutta se teki nautinnosta vain täydempää ja kannusti. (SL: 163.)

Syömishäiriön antama hyvänolon tunne ”täydellisestä” vartalosta jatkuu hoidon aloittamisen jälkeenkin. Toiseksi Annasta tulee mielialalääkkeiden väärinkäyttäjä, vain siksi, että lääkkeitä määrätään hänelle niin helposti. Tästä kuten myös Oksasen *Baby Jane* -romaanista (2002) onkin luettavissa kritiikkiä mielenterveyden lääkepainotteista hoitamista kohtaan:

Olin tyytyväinen. Tuo [lääkärin] ilme tiesi mielin määrin lisää lempireseptejäni, kymmenin kappalein ja ehkäpä jopa kympejä, eivätkö niiden viiden milligramman vahvuiset olleetkin liian lempeitä tähän tilanteeseen? Diapam, Diapam, armaani, padam! (SL: 164.)

Hoidosta muodostuu Annalle mahdollisuus muotoilla oman syömishäiriönsä itselleen sopivaksi. Hän osallistuu näennäisesti kaikkeen hänelle ehdotettuun, mutta ei suostu mihinkään, mikä todella voisi auttaa parantumaan. ”Hyvä on, olen valmis pitämään ruokapäiväkirjaa, vaikka se on aivan typerää – kuin en muka tietäisi ja muistaisi, mitä olen syönyt ja milloin ja miksi, herrajumala olen 11 vuotta laskenut kaloreita ja sitä, millaisiin sessioruokiin rahat riittävät, minä tiedän minä tiedän minä tiedän itse oikeasti” (SL: 166).

Syömishäiriöinen subjekti moninaistetaan ja problematisoidaan ja samoin hoidon suoraviivaisuus: syömishäiriöstä ei parane syömään pakottamisen kautta. Annan hahmo kiistää myös stereotyyppisen kuvan syömishäiriöisestä. Hän kieltää muun muassa syyllisyydentunteet tuhlaamastaan ruoasta ja sen, että hänen kehonkuvansa olisi vääristynyt. Vakiintuneet syömishäiriöiden lähestymistavat ovat voimakkaan ironian kohteina:

Tietenkin teidän mielestänne tämä minun tietämiseni oli vain minunlaiselleni tyypillistä ylimielisyyttä. Mutta te annoitte täytettäväkseni testejä, joita on ollut lukemieni kliinisen hoidon oppaiden liitteinä. Olin lukenut ohjeet terapeutille, miten tämän tulee suhtautua potilaaseen, miten potilaan koko perhe on potilas. Olin lukenut kaikki ne testit, joissa kysytään kymmenellä eri tavalla, onko lantioni mielestäni liian leveä. Te toimitte niiden ohjeiden mukaan eikä niillä ollut mitään tarjottavaa minulle, joka oli normaalipainon tunteessa ja täysi-ikäinen, jonka kehonkuva ei ollut vääristynyt ja joka ei inhonnut bulimi-aansa. Joka söi kalkkia minkä ehti ja muita vitamiineja. (SL: 369.)

Esimerkissä liikutaan psykologisen ja lääketieteellisen syömishäiriöitä tarkastelevien diskurssien konteksteissa, ja niitä kyseenalaistetaan. Vastakkainasetelma ”teidän” ja Annan välillä. Anna on yksin häntä hoitavia ihmisiä vastaan. Anna ei usko hoidon mahdollisuuksiin, ja kun hän ei todellakaan halua parantua, kaikki tuntuu naurettavalta. Toisaalta kohdassa tulee jälleen esiin kertojan epäluotettavuus ja erilaisten tietojen antaminen. Tarinassa on esimerkiksi kohtia, joissa Anna kertoo painonsa laskevan, välillä jopa neljäänkymmeneen kiloon (SL: 327). Tämä on yhdenmukaista sen kanssa, miten monella tavalla Anna suhtautuu sairauteensa väittäen vahvasti sitä vastaan, että syömishäiriö olisi vahingoittanut hänen terveyttään, ja välillä taas kuvaa loputonta väsymystään ja rankkoja oireita, joita sairaus on aiheuttanut.

Naisten seksuaalisuuden ja hedelmällisyyden kontrolli, ”väestöpoliittiset toimenpiteet”, joihin liittyvät ja joita ilmentävät biologinen ruumisdiskurssi sekä reproduktiouumista korostava ruumisdiskurssi (Dworkin 1979/1989: 20–24; Palin 1996: 226; Rich 1980: 638–639) tulevat esiin tutkimusaineistossa sairastuneiden tullessa terveydenhuollon piiriin. Sairastuneiden tietämys ja/tai terveydenhuoltohenkilöstön huoli kuukautisten loppumisesta ja seurauksista lasten saamiselle on *Salaista keittokirjaa* lukuun ottamatta esillä kaikissa tutkimusaineiston romaaneissa sekä useissa muissa syömishäiriöromaneissa tai syömishäiriöitä käsittelevissä teoksissa (esim. Ellilä 2001; Ikonen 1999; Marjakangas 1997; Matintupa 1998).

Tulkintani mukaan huoli liittyy laajempaan yhteiskunnallisen ja väestöpoliittisen kontekstin reproduktiopakkoon: jokainen tyttö ja nainen nähdään potentiaalisena äitinä, ja hänen on huolehdittava itsestään pystyäkseen täyttämään tuon tehtävän (Palin 1996: 226–229). Kyvyttömyys reproduktioon tai ainakin sen potentiaalisuuden ilmentymän, kuukautisten, puuttuminen horjuttavat dikotomista ainoastaan (heteroseksuaalisen) naisen ja miehen tunnistavaa sukupuolijakoa (Butler 1993: 10–12). Tyttö tai nainen, jolla ei

ole kuukautisia, ei asetu fyysisesti eikä symbolisesti naiseuden kategoriaan, vaan näyt-
täytyy kulttuurisena anomaliana, joka korostuu vielä laihuuden kautta (Aapola 1999:
320, 325; Puuronen 2000a: 208–210). Toisin sanoen: vaikka kuukautiset muodostavakin
abjektin, niiden puuttuminen asettaa tytön ja naisen epävakaiseen asemaan, kun tytön/
naisen seksuaalisuus liitetään yhä monissa diskursseissa reproduktioon (Aapola, Gonick
& Harris 2005: 132–133, 141–146, 155–157; Kristeva 1980/1993: 202).

Huoli reproduktiokyvyn vaurioitumisesta osoitetaan tilanteissa, joissa henkilöhahmo
on hengenvaarallisessa tilassa, jolloin lasten saamisen pohtiminen ei ole akuutein on-
gelma, vaikka se onkin tärkeää. Vaikka syömishäiriöt ja niihin liittyvä amenorrea ovat
todellisia terveydellisiä haittoja, voi reproduktiokyvystä huolehtimisen tulkita yhteis-
kunnallisena sukupuolitettuna hallinnan ulottuvuutena.

*Mä täytän kyselylomakkeen ja tapaan taas miehiä ja naisia ja pelokkaita psykologeja. Ne
puhuu rauhallisesti, etten mä saa kohtausta niin kuin hulluilla on tapana, ja kun mä pai-
nan pään, niiden silmät risteilee mun iholla. Ne sanoo, etten voi mennä enää kouluun,
että mä joudun tiputukseen ja joka tapauksessa kuolen nuorena enkä ikinä saa lapsia. (IM:
160.)*

*– Sinulle on varmasti kerrottu tällaisen laihduttamisen vaaroista? Marjatta ei sanonut
mitään. Sälekaihtimien rakosista tunki aurinko huoneeseen. Ilmanvaihto pelasi kehnosti, ja
toukokuun helle makasi vastaanottohuoneen tutkimuspöydällä.–...muun muassa lapsetto-
muuteen... (M: 32.)*

Niin Julia kuin Marjattakin kokevat itsensä ulkopuolisiksi tilanteissa, joissa heille kerro-
taan ”laihduksen vaaroista”. Kerrotut asiat, lapsettomuus mukaan lukien, eivät kos-
keta heitä millään lailla. Marjatta ei edes kuule kaikkea, mitä hänelle sanotaan.

Annan (SL) elämässä lasten saamisen mahdollisuuksiin tai mahdottomuuteen pala-
taan muutamaa otteeseen. Kerronnalle tyypillisesti myös reproduktiokykyyn liittyvistä
asioista kerrotaan pirstaleisesti tarinan eri vaiheissa ja ristiriitaista tietoa antaen. Tarinan
alkuvaiheilla on luku, jossa Anna kertoo bulimiastaan suorastaan ylistävään ja kerskaile-
vaan sävyyn. Hän tekee useita viittauksia syömishäiriötutkimukseen esittämällä jonkun
tutkijan jonkin idean ja kumoamalla sen käyttämällä itseään esimerkkinä. Se, minkä pi-
täisi päteä syömishäiriöpotilaisiin, ei Annan itsensä mukaan päde häneen. Erästä Annan
kertomaa esimerkkiä, jossa hän pilkkaa tunnettua, useita tietoteoksiakin syömishäiriöistä
kirjoittanutta lääkäriä, voi lukea myös reproduktioon liittyen: ”Ja hiukseni, Joan Gomez,
mitäpä sanoisit niistä? Minunhan pitäisi olla kalju keskitysleirityttö epämääräisine ulos-
teineen ja haisevine hengityksineen, tyttö, jonka kuolemankaarevien lantioluiden välistä
ei synny enää elämää, eikä sydäntään pumpppaa verta, vaan kaloreita.” (SL: 20–21).

Käsiteltyään terveytensä ja ruumiinsa muun muassa hampaiden, hiusten, reproduk-
tion ja vatsantoiminnan osalta päätyen siihen, kuinka hän on seksuaalisesti haluttu ja

pärjää myös opiskelussa, on lopputuloksena itsen kutsuminen ”säteileväksi” ja ”ruusuiseksi”, siis räikeäksi vastakohdaksi juuri luetelluille esimerkeille siitä, miltä syömishäiriötä sairastavan tutkimusten mukaan tulisi näyttää. Anna siis vakuuttaa olevansa ”keskitysleiritytön” vastakohta – ja myös reproduktiokykyinen. Kuitenkin toisaalla kevyeen ja huolimattomaan sävyyn todetut sivuhuomautukset ”pienestä huimauksesta”, hampaiden vihlonnasta, amenorreasta ja lanugosta jättävät lukijalle epäilyksen Annan voinnista. Tarinassa tuodaan siis esiin sekä syömishäirön mahdollisia positiivisia puolia kuin negatiivisiakin terveydelle haitallisia seurauksia.

Kaiken kaikkiaan Annan suhtautuminen bulimiaan tai bulimareksiaan, kuten hän itse sitä usein nimittää, vaihtelee rakkaudesta ja ilosta väsymykseen, epätoivoon ja haluun saada levätä edes vähän aikaa syömis-öksentamis-kierteestä. Joissakin esimerkeissä yhdistyvät sairauden kokeminen sekä positiivisena että negatiivisena. Bulimian antamaa nautintoa verrataan seksiin ja seksuaaliseen nautintoon, vaikka sen seuraukset ovatkin negatiivisesti erittäin fyysisiä pitäen sisällään kuukautishäiriöt:

Vanha rakastajani on kaikkia vahvempi. Hitto, että se osaakin ottaa niin kokonaan ja täydellisesti! Suikauttaa iholleni pieniä pisamia ja katkenneita verisuonia, joskus äkillisiä näpylöitä ja imeä kaulani siniseksi kuin teini-ikäisellä pahalla tytöllä – keskelle sekavia hormoneja ja sellaisia eksoottisia sanoja kuin amenorrea ja lanugo. (SL: 407.)

Kysymykset lasten saamismahdollisuuksista nousevat esiin etenkin tarinan loppuvaiheilla, kun Anna löytää Pikkupeikon, jolle hän viimein uskaltaa kertoa kaiken itsestään ja joka auttaa häntä, kun hänen kummatkin säärensä murtuvat luiden haurastumisen vuoksi. Lasten saamista ei esitetä realistisena vaihtoehtona, koska bulimia on Annalle kuitenkin aina kaikista tärkein asia:

Entä, jos haluaisit lapsia? Jos minä odottaisin? Luuletko, että syömiseni normalisoituisi noin vain, vai jatkaisinko oksentamista pikku toukan pään yli? Ja se vasta olisi terveellistä toukalle, vai mitä? (SL: 472.)

Mitä sanot tyttärellesi? Äitisi on hullujenhuoneella opettelemassa syömään. Miksi äiti oksentaa vessassa? Miksi äiti on tyhjentänyt säästöpossun? Miksi äiti ei ole jättänyt meille mitään? (SL: 473.)

Anna rakentaa kuvaa siitä, millaista olisi, jos hän odottaisi lasta ja saisi lapsen, ja saa sen näyttämään mahdottomalta ja sekä hänen että lapsen terveydelle vaaralliselta. Pohdinoissa on mukana näkymättömänä osapuolena Pikkupeikko, jolle sanat on suunnattu sekä kuviteltu lapsi, tytär, jonka Anna ajattelee kysyvän isältään kaikenlaista Annasta. Koko tarinan ja lapsen saamiseen liittyvät pohdinnat sulkevat tarinan lopun viimeiset ironisesti esitetyt virkkeet: ”Lääkärimäni mukaan olen biologinen ihme. Hormonitasapaino-

ni ei ole häiriintynyt. Minä voin saada lapsia. Mikä vitsi. Mikä nauru.” (SL: 478.)

6.2. HENKILÖHAHMOJEN POSITIOT JA SUHTEET PERHEESSÄ

Tässä luvussa tarkastelen sairastuneiden henkilöhahmojen positioita perheissään sekä heidän suhteitaan vanhempiinsa. Tarinoiden eräänä perusasetelmana on lapsen, sairastuneen henkilöhahmon, suhde vanhempiinsa. Äidin, lapsen ja isän muodostamassa kolmiosuhteessa suhde kumpaankin vanhempaan sekä erikseen että yhdessä ovat keskeisinä aiheina ja suhteessa syömishäiriöisyyteen (ks. Saarikangas 1997: 113–114). En lue teoksia psykologisesti (vrt. Lahikainen 2007a; 2007b) paitsi siinä mielessä, että tunnistan ja tulkitsen yleisiä psykologisia selitysmalleja (mallioppiminen, ”äiti- ja isäsuhteen ongelmat”), joiden käyttöä ja muuntelua voi tulkita teoksissa. Teokset sekä seurailevat tällaisia yleispsykologisia diskursseja että ovat kriittisessä suhteessa niihin. Erityisesti pyrin tarkastelemaan kriittisesti äitisuhteiden kuvauksia, jotka joissakin kritiikeissä on nostettu keskeisesti syömishäiriöisyyden syiksi. Kiinnitän huomioita isäsuhteiden kuvauksiin kuten myös edelleen korostan sitä, että yleisesti ottaen teokset tarjoavat useita selityksiä henkilöiden sairastumiselle, ja hahmotan perhesuhteet yhtenä syynä muiden joukossa.

Kaikissa teoksissa kuvataan perinteistä ydinperhettä tai *Siskoni, enkelinluinen tyttö* -teoksen tavoin ydinperheen hajoamista. Lukemisen avaimina on relevanttia hyödyntää heteroseksuaalisen perheen rakenteeseen, siinä ilmenevään valtaan, ihmissuhteisiin sekä ajankäyttöön keskittyviä ideoita.

Syömishäiriöiden selittäminen perhesyiden kautta on ollut psykologisessa tutkimuksessa suosittua. Historiallisesti ensimmäisen selitysmallin perheen vaikutuksesta syömishäiriöihin tarjosi psykoanalyysi. Muita selitysmalleja ovat psykodynaaminen, perhesysteemi- sekä sosiaalisen oppimisen mallit. (Keel 2005: 72–82.) Tarkastelen tutkimusaineistoa tässä tarkemmin perhesysteemimallin (family system model) ja sosiaalisen oppimisen mallin (social learning model) ideoiden ja niiden kritisoinnin kautta (ks. s. 21–22 tässä tutkimuksessa).

Jallinoja (2000: 119) puolestaan pohtii aikaa, ajan puutetta ja ajan jakamista eri toiminnolle perheessä. Tutkimissani teoksissakin perheen ajankäyttö on keskeinen syömishäiriöihin liittyvä seikka. Joidenkin anoreksiaa sairastavien henkilöiden perheissä vanhemmat eivät heti huomaa tytärtensä sairautta, koska heillä on niin kiire. Samoin Lappalainen (2006: 149) nostaa esiin sen, kuinka lähipiiri, vanhemmat etenkin, eivät huomaa laihduttamista. Jallinojan (2000: 119) mukaan ajan antaminen on keino hoitaa perheen sisäisiä suhteita. Äiti ja isä parina jakavat aikaansa ”kolmansien” kuten lasten ja ansiotyön kanssa. (Mts. 119, 125.)

Tarinoissa kritisoidaan ja parodioidaan ydinperhemallia. John R. Gillisin (1996) mu-

kaan perheen rakentaminen tapahtuu toisaalta kuvittelemalla perhettä, toisaalta elämällä sitä. Todellisen ja kuvitellun perhe-elämän välillä on eroja (Jallinoja 2000: 207–208). Syömishäiriö rikkoo kuvitellun perheonnen tilan ja pakottaa henkilöhahmojen vanhemmat tarkastelemaan perheen elämää. Katjan ja Iisan isä (SET) ei todella pysty käsittämään, että hänen käytöksellään on ollut ratkaiseva merkitys Katjaan ja Iisaan ja heidän käsityksiinsä itsestään ja perheistään:

– – *”Me emme voi ymmärtää, mikä Katjalla on, kun täällä kotona on aina ollut kaikki niin hyvin, ollaan tehty parhaamme, jotta Katjalla olisi turvallinen lapsuus ja kaikkea mitä se haluaa.” Turvallinen lapsuus? Iisa mietiskeli. Miten ihmisellä saattoi olla turvallinen lapsuus, jos piti pelätä koko ajan, että oma isä katoaa, ja sitten näkee isänsä kadulla toisen perheensä kanssa? (SET: 236.)*

Lisäksi niin sanottu kiltteyden ongelma nousee näkyvästi esiin henkilöhahmojen asemaa ja vanhempisuhteita tarkastellessa. Kiltteyden osoitetaan olevan yksi tärkeä syy sairastumiseen, toisaalta sen vuoksi vanhempien on vaikea ymmärtää tyttärensä sairastumista. Kiltteyteen liitetään usein järkevyyttä. Jos syömishäiriöitä tarkastellaan vailla yritystä ymmärtää sairauksien kulttuurista taustaa, tuloksena on useimmiten vanhempien epäusko ja hämmennys siitä, kuinka heidän fiksu tyttärensä on voinut sairastua:

Olethan sä syönyt kunnolla Julia? Ei mitään pelleilyä, joohan, sä olet kasvuiässä ja tärkeä kevät edessä ja kaikkea, ei pidä nyt ruveta pelleilemään, hei katot nyt tännepäin, Julia, syöt ihan normaalisti, syöthän. – – Kyllähän mä tiedän, että sä olet järkevä tyttö ja ymmärrät nämä asiat, että suhun voi luottaa. [Julian äiti sanoo]. (IM: 136–137.)

– *Minä en vielääkään tajua tätä, isä sanoi korjatessaan iltakahviastioita pöydästä. – Jenni-hän rakastaa ruokaa ja ruuanlaittoa. (Matintupa 1998: 66.)*

Kiltteys näyttäytyy niin ikään kapinana ja siten vallankäyttönä vanhempia vastaan. (Ks. Keel 2005: 96 < Bruch 1978.)

Teosten äiti- ja isähahmoja voi tarkastella myös ”henkilöhahmoina sinänsä”, ei ainoastaan suhteessa sairastuneisiin. Tutkimusaineistoni teoksissa vanhempien hahmojen rakentaminen ei jää vain sivumainintojen tasolle, vaan heistä piirtyy moniulotteinen kuva. Äitien hahmoja on erityisesti kuvattu *Madonnassa* ja *Stalinin lehmissä*, joista ensimmäisen nimikin viittaa äitiin (ja lapseen).

6.2.1. Henkilöhahmojen isäsuhteista

Syömishäiriöromaaneissa ja syömishäiriöitä sivuavissa romaaneissa perhesuhteet ja naisen ja miehen roolit perheyhteisössä esitetään sangen traditionaalisesti. Isän kerrotaan useammin käyvän kodin ulkopuolella töissä kuin äidin tai ainakin hänen työnsä esite-

tään merkittävimpänä perheen talouden ylläpidossa (Puskala 1996; IM; M; SK; SL). Äiti taas vastaa enemmän kodin arjesta; ruoan laitosta ja lasten hoitamisesta. Poikkeuksia tästä ovat *Pientä purtavaa* -romaani, jossa Tuuli asuu kahden liikuntarajoitteisen isänsä kanssa sekä *Emma ja naapurin Romeo*, jossa Emman opintovapaalla oleva isä huolehtii kodista. Toisin sanoen teoksissa esitetty isyys vastaa melkoisesti perinteistä etäistä isyyttä, jossa naisen kasvatuksellinen vastuu on suurempi kuin miehen ja jossa mies keskittyy perheen elättämiseen. Kriittisessä miestutkimuksessa eriteltyjä muita isyyden malleja ovat esimerkiksi voimistuva ja oheneva isyys. Avustavassa isyydessä isä on mukana lasten hoidossa ja kasvatuksessa. Hän on pikemmin äidin ”apuri” kuin itsenäinen toimija. Ohenevan isyyden eräs malli on ”ikuiset pojat isinä”, jossa isän voi monista syistä olla vaikeaa sitoutua perhe-elämään. (ks. Huttunen 1999: 169–193).

Syömishäiriöromaaneja on helppoa lukea äitisuhteen vaikeuksiin keskittyen, olipa henkilöhahmojen isien rooli mikä tahansa. Isäsuhteiden vaikeuksia voi lukea jokaisesta tutkimusaineiston teoksesta, mutta tässä keskityn tarkastelemaan Katjan (SET) ja Marjatan (M) suhteita isiinsä. Heidän isiensä isyyttä voi lähestyä edellä kuvattujen avustavan isyyden mallien sekä isyyden mallien kautta, joissa keskeistä ovat sitoutumis- ja vastuukysymysten problematiikka.

Valtakysymykset tulevat vahvasti esiin syömishäiriöromaaneissa varsinkin syömishäiriön tultua ilmi. Isien valta on paitsi materiaalista perheen elättäjän positioon liittyvää valtaa (IM; M; SK; SL) myös ihmissuhteita koskevaa valtaa. Isät eli miehet toimivat keskeisinä vallankäyttäjinä suhteessa vaimoihinsa ja lapsiinsa. Siten syömishäiriöisyyden eräs tulkinnan mahdollisuus liittyy juuri tämän valtahierarkian horjuttamiseen, sairastuneiden henkilöhahmojen vallan ottamiseen itselle (IM; M; SET). Esimerkiksi Julialla (IM) anoreksia paitsi tekee hänet ”näkyväksi” isälleen, myös antaa hänelle valtaa suhteessa isään:

Isä hakkaa kuivilla nyrkeillä mun huoneen ovea, niin että hevosjulisteet vapisee. – – – Julia, avaa ovi! Ääni tulee kaukaa, ja sen takana häilyy pelon aika. Nyrkit iskee kovempaa ja typerä vessanlukko naureskelee halveksien niiden yrityksille. Ja yläpuolella meri jäätyy jo ja mä tiedän, että jään tänne ikuisesti. Mun keuhkot täyttyy vedestä ja haiden sileät kyljet hyväälee mun ihoa. Nyt avaat, tai tää ovi on säpäleinä. Avaat. (IM: 151–152.)

– Julia, sä avaat tämän oven ja syöt, mitä äitis on sulle laittanut. Tää pelleily on kestänyt jo tarpeeksi kauan, jotain kunnioitusta sitä pitäisi jumalauta olla. Helveti minä raadan tuolla niska limassa, että saadaan neidille herkkuja ja tämmönen on kiitos voi jumalauta, että... Selkään sulle pitäisi antaa, ei tällaista olisi ennen katseltu kuule hetkeäkään. (IM: 153–154.)

Julian anoreksia asettaa isän arvovallan kyseenalaiseksi. Vapisevat hevosjulisteet ja ”naurettava vessanlukko” voidaan lukea Julian ja hänen halveksimiensa heikkojen naisten

vertauskuviksi. Vaikka Julia yhtä aikaa pitää niitä naurettavina ja heikkoina, ne kestävät. Isälle tyypillinen maskuliininen väkivaltainen käytös esineisiin kohdistuvana väkivalta-
na, huutamisena ja kiroilemisena eivät Julian kohdalla tuotakaan tulosta kuten esimerkiksi riitatilanteissa Julian äidin kanssa. Lyyrisen meren jäätymisestä kertovan kohdan avulla esitetään Julian mielenmaisemaa, jossa hän tuntee itsensä jo melkein kuolleen ("Mä nukun" (IM: 152)), jolloin isän uhkailuilla tai sillä, pääseekö isä huoneeseen, ei lopulta ole merkitystä. Pelko, jota Julia ajattelee, kuvaa sekä vanhempien että Julian pelkoa Julian tilasta "Nyrkkejä oven iholla, huutoja pelon luolissa –" (IM: 152), ei niinkään pelkoa siitä, mitä isä voisi tehdä kyseisessä tilanteessa.

Toisessa lainauksessa käy yhä selvemmin ilmi se, kuinka isän valta on vaarassa. Lisäksi isä tulkitsee Julian sairauden tahalliseksi "pelleilyksi". Isä korostaa omaa rooliaan perheensä "elättäjänä" ja vedoten menneisiin aikoihin, jolloin ruokaa arvostettiin eri tavalla ja Julian käytöstä ei olisi mitenkään voitu ymmärtää.

Siskoni, enkelinluinen tyttö -teoksessa isän merkitystä Katjan sairastumisessa ja perhesuhteiden muodostamisessa esitetään verraten korostetusti (Lappalainen 2006: 151). Myös *Madonnassa* isän vaikutus voidaan tulkita melko selvästi. Perheongelmien ja isäsuhteen kompleksisuuden syinä ovat niin *Siskoni, enkelinluinen tyttö* -, *Madonna*- kuin *Stalinin lehmät* -romaanissakin isän uskottomuus. Katjan ja Iisan isän elämässä isän toiseen naiseen rakastuminen on lopulta johtanut avioeroon ja uuden avioliiton solmimiseen. Sitä ennen isällä on kuitenkin ollut yhtä aikaa kaksi perhettä.⁸⁹ Halki teoksen Iisa muistelee hänen ja Katjan lapsuutta. Muistot ovat jääneet hänen mieleensä selvästi, mutta niihin sekoittuu selvästi hänen, teini-ikäisen Iisan, tulkintaa ja pohdintaa etenkin siitä, miten kaikki on vaikuttanut Katjan elämään.

Kun Iisan isä ja äiti olivat viimein eronneet, Iisa ja Katja olivat ennemminkin hämmästyneitä kuin helpottuneita. He eivät olleet koskaan ajatelleet, että niin kävisi. He olivat tottuneet omituiseen elämäänsä. (SET: 14.)

Mutta toisinaan sängyssä oli vain äiti, ja äidin kyljessä oli kylmä, kun isä puuttui toiselta puolelta. – – Hyvät aamut: ne joina isä oli kotona ja me istuimme ruokapöydän ääressä kaikki kolme. (SET: 70.)

Iisan muisteleman mukaan lapsuudessa "omituinen elämä" tuntui täysin normaalilta. Lapsina heille ei ollut muodostunut ainakaan tarkkaa käsitystä kulttuurissamme ja yhteiskunnassamme yleisesti hyväksytyistä ja kannatetuista moraalisisista arvoista, ja normeista ja perhemallista. Sitä vastoin aikuisiässä Iisa näkee kaiken aivan toisin ja ymmärtää, että lapsuus on vaikuttanut heihin kumpaankin ja etenkin Katjaan vahvasti.

Toisaalta Katjan ja isän suhdetta kuvataan hyväksi. Katja on ollut pienenä isän tyttö,

⁸⁹ Honkasalo on käsitellyt perheen isän uskottomuutta ja uuden perheen perustamista tai kahden perheen kanssa elämistä miltei kaikessa tuotannossaan (ks. Honkasalo 2000; 2001; 2002 & 2009).

isän ”pikku tiedemies”, joka oli kiinnostunut esimerkiksi tähtitieteestä ja oli erilainen kuin ikätoverinsa. Kuitenkin kahden perheen systeemi ja isän menettämisen pelko on vahingoittanut myös siskosten välejä:

He yrittivät olla upeita ja hyviä ja pärjätä kaikessa, jotta isä olisi tyytyväinen juuri Katjaan, juuri Iisaan. Isän rakkaus oli pitänyt ansaita. Ei ihmekään, jollei Katjalla ollut itse-tuntoa. (SET: 303.)

Tarinan kritiikin voi tulkita kohdistuvan isän toimintaan. Iisan hahmon kautta tarinassa kritisoidaan ja ironisoidaan romanttisen rakkauden ideaaleja kuten myös ”miehisen luonnon” määräävyyttä miesten toiminnassa. (SET: 252–253). Iisa etsii syytä menneisiin perhemuotoihin myös äidistään: Iisa ajattelee äitinsä olevan ”kynnysmatto-naistyyppiä”; sietävän mieheltä mitä tahansa (SET: 14).

Paradoksaalisesti Katja suuntaa aggressionsa äitiinsä eikä isäänsä. Lapinlahdessa ollessaan Katja suostuu ensin tapaamaan isäänsä ja vasta myöhemmin äitiään. Kun Katja on jo parantumassa, on tilanne isälle yhä henkisesti raskas, sillä hän ei vielääkään oikein käsitä, kuinka suuri negatiivinen vaikutus hänen kahden perheen pitämisellään on ollut: ”Isä näytti väsyneeltä. ’Mä en vain jaksata tätä tilannetta’, isä sanoi. ’Tuntuu, että kaikki syyttävät mua jostain.’” (SET: 301.) Kuitenkaan teoksessa isän tekemiä valintoja ei esitetä ainoaksi syyksi Katjan sairastumiselle, vaan kuten muissakin tutkimusaineiston teoksissa, syömishäiriöiden syntyyn vaikuttavia tekijöitä kuvataan moninaisesti.

Marjatan kokemukset isästään etäisenä, melko tuntemattomana ja työhön uppoutuvana kuvastavat hyvin monien muiden henkilöhahmojen suhdetta isiinsä. Tutkimusaineistossani niin Oilin (SK), Annan (SL), Julian kuin Katjan ja Iisankin isiä voisi kuvata samoin. Muista syömishäiriöromaaneista esimerkiksi Puskalan (1996) ja Ikosen (1999) teoksissa isien kuvaus on samantapainen. Lisäksi useissa teoksissa henkilöhahmojen isien kuvataan toteuttavan seksuaalisuuttaan eri tavalla kuin äitien, usein uskottomuuteen saakka.

Marjatan fokalisoimassa isän kuvauksessa yhdistyvät erilaiset tunteet sekä kriittisyys isää kohtaan. Kun isä pyytää häntä puolukoita poimimaan, voi tämän lukea yrityksenä lähestyä Marjattaa, tahtona tukea häntä paranemisessa sekä – mikä kiinnostavinta – johdattamisena seksuaalisuuden ja hedelmällisyyden sfääriin. Puolukkametsässähän Marjatta kohtaa Pertun ja lisäksi puolukat ja niiden syöminen symbolisoivat hedelmällisyyttä ja seksuaalisuutta.

Isän äänessä oli merkillinen anova sävy. Marjatta vilkaisi ylös ja näki kuluneen flanellipaidan ja tahraiset kalahousut. Isä oli ripustanut puukon vyölleen, enemmän miehisen metsästäjän symboliksi kuin tarpeeseen. Marjatta venytteli sängyssä ja katsoi isää: siinä seisoi suuri iloinen nalle menossa metsän vapauteen viskomaan aivoistaan pois toimistonsa paperipinkkoja. Itse asiassa Marjatta ei tuntenut isää, ei tiennyt hänestä mitään. Minkä

takia? (M: 96–97.)

Marjatta tuntee niin halveksuntaa, sääliä kuin suruakin isäänsä kohtaan. Kaikessa maskuliinisuudessaan maskuliinisuuden tunnuksin varustautuneena (puukko, maskuliiniset retkeilyvaatteet) isä on kuitenkin avuton Marjatan edessä eikä Marjatta voi olla sääli-mättä isää ja lähtemättä mukaan. Isän avuttomuutta Marjatan silmissä korostavat juuri miestapaiset ulkonäköön liittyvät seikat; epäsiisti miestapaisiin harrastuksiin liittyvä pu-keutuminen, iso koko ja puukko.

Puolukkaretkellä Marjatan isää kohtaan tuntema sääli, suru ja jonkinlainen hellyys muuttuvat ärtymykseksi, kun Marjatta huomaa, kuinka Perttu ja isä tulevat keskenään toimeen Marjatan mielestä sukupuolensa perusteella ja Marjatta kokee jäävänsä ulko-puoliseksi:

Isä kääntyi Perttuun päin, puhui kuin mies miehelle, valmis salaliittolainen, vaikkei ikinä ennen ollut nähnyt koko poikaa. Tuota kummaa piirrettä Marjatta oli ennenkin miehissä ihmetellyt, aina ne liittoutuivat yhdeksi naisia vastaan. (M: 102.)

Marjatan väite on äärimmäinen: miehet tuntuvat hänestä aina tavatessaan olevan naisia vastaan. Marjatta kokee toisaalta menettävänsä yhteyden isäänsä, toisaalta juuri kohtaa-maansa Perttuun. ”Marjatasta tilanne oli hullu. Perttu käyttäytyi oudosti, etäännyi Mar-jatasta” (M: 102).

Lapsuuden perheriitojen muistelu jäsentää varsinkin tarinan alkua. Tarinan nyky-ajassa on Marjatan isäsuhteen kannalta merkittävä kohtaus, jossa isä rinnastuu abjek-tin aseman saaviin inhottaviin ja poisheitettäviin roskiin. Abjektiin liittyvä torjumisen ja pois heittämisen akti on esimerkissä selkeä. Erään riidan jälkeen isä vie äidin käskystä roskasangon ulos ja vihaisena heittää roskat pihalle:

– – paperitollot, maitopurkit, kananmunan- ja appelsiininkuolet roiskuivat nurmikolle. Kun viimeinenkin punajuurenkappale ja puuronlima oli pudonnut, isä heitti ämpärin nur-melle, puhdisti kätensä ja käveli autolle. Äiti ja Marjatta istuivat jähmettyneinä ikkunassa. Kun auto oli hävinnyt, äiti yskäisi ja veti äkkiä käden suulleen. Hän näytti huonovointi-selta ja kalpealta. Nurmikolla kirkui värien sekasorto kuin isän suunnaton oksennus. (M: 44.)

Kohtauksesta avautuu monta tärkeää näkymää. Inhottava ja torjuttava; ruoanjätteet ja -tähteet (ks. Kristeva 1980/1993: 207) sekä oksennus yhdistetään miespuoliseen henki-löön, isään. Marjatalle isän teko näyttäytyy ”symbolisena oksennuksena” (Rättyä 2007: 184). Kristevan mukaan abjektisuus ei voi kohdistua isään. Tähän saakka tarinassa ab-jektiksi tulkittavat asiat on yhdistetty Marjatan äitiin ja tämän ilmentämään äitiyteen ja naiseuteen. Isän teko, joka on suunnattu Marjatan äitiä vastaan, järkyttää häntä ja saa

hänet voimaan pahoin.

Äidin pahoinvoinnin voi tulkita kuvastavan hänen suhdettaan aviomieheensä ja tämän sen hetkiseen käytökseen sekä laajemminkin avioliiton tilaa ja isän uskottomuutta. Kohtauksen alussa ulkopuolinen kertoja on yksin äänessä. Loppua kohti Marjatta vaihtuu fokalisoijaksi. Kolmen viimeisen virkkeen tai ainakin viimeisen virkkeen kohdalla tulkitsen Marjatan olevan fokalisoijana. Äiti ja Marjatta kuvataan yhdessä, ja toisaalla on isä. Isä lähtee ja toimii, Marjatta ja äiti seuraavat tilannetta ja jäävät kaksin. Samantapainen asetelma on *Ihanassa meressä*, kun äiti ja isä riitelevät, ja isä lähtee Julian veljien kanssa luistelemaan, ja äiti ja teoksen Julia jäävät kaksin kotiin. (IM: 65–67.)

Marjatan perheeseen syntyvä lapsi, joka on poika, symboloi uutta aikaa perheessä. Lapsi vertautuu *Kalevalan* päättävän 50. runon Marjatan lapseen, jonka tieltä vanhaa aikaa ilmentävä Väinämöinen saa väistyä. Se, että uusi lapsi on poika, kuvataan tärkeäksi ainakin Marjatan isälle: ”Isä vihelteli kukkapuskineen alas portaita. Hän oli juhlatuulella, hänelle oli syntynyt poika.” (M: 116.) Sukupuolen ja lauseen/virkkeen tasolla lainauksen viimeinen sana ”poika” nivoo virkkeiden merkitykset yhteen. Johtuuko isän ”juhlatuuli” vanhempien suhteen nykytilanteesta, lapsen sukupuolesta vai kummastakin? Poikalapsen syntymä alleviivaa sukupuolten arvoeroa, joka koko tarinan ajan hahmottaa äitiyttä ja äidin asemaa sekä isän suhtautumista Marjattaan (tyttöön) ja Kaleen (poikaan). Kalen voi tulkita isän mielestä olevan melkein mies, joka saa isän hyväksynnän, mikä käy ilmi esimerkiksi isän kertomasta Kalen ja Hillan suhdetta koskevasta seksistisestä vitsailusta (M: 98).

Sekä Katjan ja Iisan että Marjatan isän ei kerrota ymmärtävän heidän käytöksensä vaikutuksia tytärtensä elämään. Kohtaus, jossa isän kerrotaan menevän alas portaita kukkien kanssa, on viimeinen, jossa häntä tarinassa kuvataan. Äidin ja vauvan tultua kotiin he ja Marjatta ovat yhdessä huoneessa. Lisäksi Marjatan äiti on se, joka ottaa puheeksi menneisyyden, selittelee ja oikeuttaa isän tekoja ja implisiittisesti ainakin pyytää anteeksi isän puolesta (M: 94–95). Se, että isät eivät ymmärrä sairauksien luonnetta senkään vertaa kuin äidit, on vahvasti esillä myös *Ihanassa meressä* ja *Stalinin lehmässä*. ”Annalla on vakava syömishäiriö, äiti sanoi isukille. Ihan hyvinvoivaltahan se näyttää. Ja syöhän se koko ajan, isukki vastasi.” (SL: 364.)

6.2.2. Henkilöhahmojen äitisuhteista

Tässä luvussa tutkin sairastuneiden henkilöhahmojen äitien representaatiota ja pureudun erityisesti ”vaikean äitisuhteen” esittämiseen kriittisesti ja uudelleentulkintoja (suhteessa esimerkiksi kritiikkeihin) tuottaen.

Etsin äitihahmoille vaihtoehtoisia positiioita syyllisen positiolle, johon heidät olisi monesti helppo sijoittaa. Ylipäätään syyllisyyskategorioiden rakentaminen ei ole mielekästä, koska syyt esitetään moniulotteisiksi. Äidit tosin monesti ainakin jossakin vaiheessa kantavat isiä enemmän syyllisyyttä sekä ovat merkittävämmässä roolissa paraneemisessa, konkreettisesti syömisen valvojina ja ruoan laittajina, joka on heidän tehtävänsä

muutenkin.

Naisiin kohdistuu vihaa paitsi alistettuna osapuolena myös tunteisiin ja sosiaaliseen vuorovaikutukseen liittyvän vallan harjoittajina. Äidillä on tässä projisoinnissa keskeinen asema. Äiti on lapsen elämän ensimmäinen vallanpitäjä ja edustaa siksi kaikkia vallanpitäjiä lapsen mielikuvissa. Naisia inhotaan ja halveksitaan uhreina (ja tutkimusaineistossa äidin ruumis saa tässä halveksinnassa erityisaseman), mutta yhtä aikaa heihin suunnataan kapinaa, kateutta, torjuntaa ja vihaa myös vallan edustajina. (Heinämaa & Näre 1994: 9.)

Äiti vihattuna liittyy tutkimusaineistossa niin naisen heikkoon kulttuuriseen asemaan, kompleksiseen/huonoon asemaan perheessä kuin siihenkin, että äidit ovat niitä, jotka eniten tarkkailevat sairastuneiden syömistä ja yrittävät saada heitä syömään. Henkilöhahmoille äiti merkitsee usein välttävää naiseuden mallia yleensä (ks. Aapola 1999: 340; Johansson 2001: 116; Puuronen 2000a: 216 & 2004: 112, 243).

Tarkastelen laajemmin Marjatan (M) ja Julian (IM) suhteita äitiinsä. Marjatan kapina äitiään vastaan kohdistuu äitiin henkilökohtaisesti, mutta liittyy laajemmin perheen tilanteeseen ja vastustukseen kumpakin vanhempaa kohtaan. Julian suhtautumisessa äitiinsä yhdistyvät kritiikki äidin alistaisesta asemasta suhteessa mieheensä sekä yleinen misogyninen asenne, jossa äiti toimii kaikkien Julian halveksimien naisten edustajana.

Julian kapea näkemys naisista ja naiseuteen liittyvät objekti-kokemukset kehittyvät hänen lähipiirinsä naisten elämiä seuraamalla ja vahvistuvat anoreksian pahennuttua. Anoreksian voimistumisen myötä Julian omaan sukupuoleensa kohdistama viha kärjistyy, ja hän ajattelee naisten kaikkia mahdollisia huonoja asemia yhtenä ryöppynä. (IM: 169–171.) Heilala (2006: 136) kirjoittaa Julian ajatuksissa näkyvän ”vuosisataisten asetelmien painon” myös Huhtala (2006: 16 & 2007: 150–151) ja Lappalainen (2006: 151–154) hahmottelevat Julian ja Lappalainen (mp.) myös Marjatan negatiivista suhdetta äitiinsä ja äitien kautta naiseuteen yleensä.

Muissa tutkimusaineiston teoksissa sekä muissa syömishäiriöromaaneissa ja syömishäiriöistä kertovissa romaaneissa äitisuhteisiin vaikuttavat erilaiset tekijät. *Salaisessa keittokirjassa* ja *Stalinin lehmissä* parodioidaan vahvasti syömishäiriötutkimuksessa esiintyviä (psykoanalyysiin pohjaavia) tutkimuksia, joissa tarkastellaan lapsuuden ja vanhempiin, erityisesti äitiin, liittyvien suhteiden merkityksiä syömishäiriöiselle käyttäytymiselle.

Oili (SK) ihailee lapsena äitinsä kauneutta mutta aikuisiällä kritisoi sarkastisesti äidin kasvatusmetodeja ja Oilin ”naisellisuuden” normeihin pakottamista:

Me vaihdoimme kaksi kertaa päivässä vaatteita, äiti ja minä. Jostain syystä sisareni sai kulkea polvet kurassa ja palkeenkieli housunlahkeessa eikä hän haissut äitini mielestä, hän sai peseytyä, jos muisti. (Kerron tämän vain äitini puolustukseksi: ei voinut olla hänen syynsä, että minä jouduin vankilaan ja Soilille kävi niin kuin kävi, niin eri tavoin hän meitä kasvatti kaikessa mikä liittyi ulkonäköön. Soilista tuli kaunis, minusta lihava. Kauneudesta äiti oli kateellinen vaikka oli itsekin kaunis tai ehkä juuri siksi, lihavuudesta kauhuissaan, mutta vaikeni molemmista ominaisuuksista.) (SK: 30.)

Oili ottaa käsiteltäväkseen klassisen syömishäiriön syyn: kontrolloivan äidin. Sitten hän hyvin painokkaasti sanoo, että Oilin vankilaan joutuminen ja Soilin lähteminen aviomiehensä luota, eivät voi johtua hänen äidistään, koska hän kasvatti tyttärensä niin eri tavoin. Sulut tuovat lisää sivuhuomautuksen vaikutelmaa, vaikka siinä tuntuu olevan kaiken äitiin liittyvän ydin. Huomautus on myös lukijanpuhuttelu: "Kerron tämän..." Sulkujen sisällä kerrotun avulla Oili saa äitinsä käyttäytymisen näyttämään juuri niin pahalta Oilin kasvulle, kuin mitä hän yrittää väittää toisin.

Stalinin lehmässä bulimian "klassinen syy" herkkuruokien runsas ja helppo saatavuus tuodaan esille liioitellusti, ja kertoja-päähenkilö Anna tuntuu tekevän siitä liioitellun selvän syyn bulimiaan sairastumiselleen. Äitinsä kotimaassa sekä äiti että Anna söivät paljon, ja Annan ruokavalio koostui makeasta, koska sekä äiti että isoäiti sallivat hänelle kaiken. Äiti toimi niin myös Annan Suomen kodissa.

Minä sain kaiken makean, aivan kaiken. Kokonaiset suklaarasiat...minulle... pellilliset sitä ja tätä... minulle...karkkikilo keksipaketit kakut marengit minulle kokonaan minulle; miten siinä olisi voinut oppia mitään kohtuutta? (SL: 33.)

Anna kuvaa käyttäytyvänsä tarinan nykyhetkellä aikuisuudessaankin samoin periaattein. Annan syöminen muuttui, jollei "epänormaalksi", niin vähintäänkin erikoiseksi jo hänen ollessaan pieni. Kuitenkin syömisen vaikeuden syy ei ole vain se, että hän sai pienenä kaiken ruoan (ja muunkin), mitä vain halusi. Annalle virolaisuus, johon lapsuuden syömiskokemukset ja suomalaisista syömiskäytännöistä eroavat syömiskäytännöt liittyvät, on osa Annan identiteetin rakentamista. Äidin negatiivinen suhde virolaisuuteensa ja sen piilottaminen vaikuttavat Annaan, mutta sekin on tulkittavissa vain yhdeksi bulimian selittäväksi syyksi.

Siskoni, enkelinluinen tyttö -romaanissa Iisa-fokalisoijan kautta isää kohtaan suunnattu negatiivinen arvostelu tasapainottuu sillä, että Katjan aggressiot kohdistuvat nimenomaan äitiin. Katjan mielestä äiti on vaativuudessaan "hullu".

Äidin rooli ravinnonantajana korostuu teoksissa entisestään syömishäiriön paljastuttua. Vaikka syömisongelmia ei voi parantaa syömään pakottamalla, on se useimmiten toimintatapa, joka äideille jää. Toiset äidit toisaalta eivät pakota sairastuneita syömään, mutta varmistavat, että ruokaa on varmasti runsaasti tarjolla. Anna (SL) kuvaa äitinsä toimintaa kerronnalle ominaiseen eksessiivisen ironiseen sävyyn:

Äidin käynnin jälkeen jääkaappi oli aina täynnä. monta litraa maitoa – ikään kuin pysyisin juomaan sellaisen määrän niin lyhyellä käyttöajalla varustettua juomaa. Ainakaan oksentamatta. Pakastelokero oli täynnä. Seinäkaappi oli täynnä. Vuoteen alla olevat vanhat matkalaukut olivat täynnä. Äiti oli täyttänyt ne kaikki. Turvaruoilla, kuten pussikeitoilla ja tomaattimurskalla ja kahvilla, mutta hyvin paljon myös muulla: suklaalla, piirailla, hedelmäkakuilla, pastalla. Minä kun olin niin laiha, että hänen täytyi täyttää ruokakaappini puolestani ja vain toivoa, etten syötä niiden sisällöllä muita. (SL: 364.)

Lainauksessa on toiston kaiku Annan lapsuuden syömisistä kertovien kohtien kanssa. Lapsena ja nuorena (kun syömisiongelmat olivat muodostumassa) Annalla oli tapana syödä tiettyjä terveellisiä ruokia, kuten pussikeittoja samaan aikaan, kun hän piti kovasti kaikesta makeasta. Äidin ratkaisuyritys Annan syömisiongelmiin on samanlainen runsas ruoan ja herkkujen tarjoaminen kuin Annan ollessa lapsi.

Äitien kerrotaan myös pohtivan rooliaan ruoanvalmistajina ja hankkijoina. Syömishäiriön kerrotaan myös joissakin äitihahmoissa herättävän häpeän ja epäonnistumisen kokemuksia nimenomaan ruoanantajan rooliin liittyen. Esimerkiksi *Lasilinnun* Jennin äiti tuntee joutuvansa arvioitavaksi ruoanantajana: ”– Ihmiset luulevat, että minä nuukailen ruoan kanssa. Puhuvat, että minä en anna sinun syödä! Äidin ääni sortui nyhkytykseksi.” (Matintupa 1998: 81.)

Sekä tutkimusaineiston teoksissa että muissa syömishäiriöistä kertovissa teoksissa toistuu kohta, jossa henkilöhahmon äiti yrittää pakottaa tämän syömään ja/tai yrittää tarjota henkilöhahmolle mieleisiä ruoka-aineita. Ruoka toimii vallan välikappaleena: Syömättä jättäminen herättää vanhemmissa pelkoa, mutta se voidaan nähdä myös loukkauksena ruoanvalmistajaa kohtaan. Sekä *Ihanassa meressä* että *Siskoni, enkelinluinen tyttö* -romaanissa isä syömään pakottajana tulee merkitykselliseksi, kun äidin keinot eivät riitä. Seuraavassa *Siskoni, enkeliluinen tyttö* -teoksen esimerkissä on vanhempien huolen lisäksi kyse ruoanlaittajan arvostamisesta.

”Kuulepa Katja, Äiti on nähnyt mielettömästi vaivaa laittaessaan kaikki nämä ruoat. On rumaa ottaa noin vähän.” Katja jäykistyi. ”Ei ole nälkä.” Isä kiskaisi hänen lautasensa kuin hän olisi ollut tarhalapsi ja mätti jokaisen nökäreeseen päälle monta lusikallista lisää. Nyt sä syöt, tai itket ja syöt. Istut siinä niin kauan kunnes joka muru on syöty.” Iisa siirteli porkkanalaatikkaa lautasellaan, Mitä hyötyä oli pakottaa Katja syömään, hänellä oli takuulla piilossa ulotuslääkettä tai sitten hän menisi oksentamaan heti syötyään, jottei yksikään kalori vain ehtisi imeytyä hänen täydelliseen vartaloonsa. (SET: 136.)

Yleisesti ottaen vanhempien on vaikea ymmärtää sitä, että ruokaan ja syömiseen keskittyminen sinänsä eivät paranna, koska on hoidettava syitä, jotka ovat johtaneet pahan olon purkamiseen ruoan kautta. Iisa ymmärtää tämän kuten myös sen, että syömishäiriöinen voi manipuloida syömistään ja vartaloaan mitä erilaisimmilla tavoilla.

Teoksissa henkilöhahmojen äitien naiseus ja äitiys esitetään melko synonyymisesti. Lisäksi on tyypillistä, että äitiys esitetään ”luonnollisena” ja naisen elämän keskeisimpänä asiana, jota sinänsä ei kyseenalaisteta.

Syömishäiriö asettaa äitiyden koetukselle. Kirsi Saarikangas (1997: 118) tutkii Mary Kellyn taideteosta *Post-Partum Document* (1983), jossa pohditaan äitiyden rakentumista äidin ja lapsen vuorovaikutuksessa, jossa ”äidillinen subjekti” muotoutuu. Erottautuminen ja luopuminen ovat olennainen osa tätä prosessia: Äiti on yksi lapsen halujen heijastuspinta, mutta samalla lapsi heijastaa vanhempiensa toiveita, haluja ja pettymyksiä.

(Mp.) *Madonnassa* kuvatun äitiyden taustalla voi tulkita olevan tällaisia psykoanalyttisista teorioista tuttuja autonomian ja erillisyysspyrkimysten ideoita. Marjatan äidin äitiys kuten Marjatan oman identiteetin etsiminen synnyttävät konfliktitilanteita. (ks. Rättyä 2007: 45–48, 52–53, 57–58; Saarikangas 1997: 106, 107, 110.)

Marjatan ja äidin suhteen vaikeuksien taustalla luonnehditaan olevan merkittävä kohtaamattomuus. Äiti kertoo olleensa epävarma äidiksi tulemisestaan ennen lastensa syntymää, ja tämä on äidin oman tulkinnan mukaan vaikuttanut lasten elämään.

Sinulle ja Kalelle en ole koskaan kutonut mitään odotusaikana – – Ehkä se johtui pelosta. Ajattelin, että katsotaan nyt ensin mikä sieltä syntyy. Siksi teitä kai vieläkin niin kovasti palelee. (M: 87.)

– Kun te olitte pieniä, imettäminen oli minusta vaikeaa ja vastenmielistä. En ollut vapaaehtoinen, ja te imitte sen tiedon itseenne. Sinä [Marjatta] söit niin paljon minun ahdistustani, että siitä sinun vatsasi täyttyi. (M: 128.)

Tässä ”ruokkivan rinnan” symbolinen merkitys nousee esiin (Lappalainen 2006: 152). Ravitsevan äidin maidon sijasta Marjatta on syönyt äidin ahdistusta ja sairastunut myöhemmin. Marjatta muistuttaa Lappalaisen mukaan Luce Irigarayn esseen tyttöä, joka on jähmettynyt nielttyään äidin maidon mukana jäätä. (Mp.) Pohjimmiltaan kysymys on siitä, että äiti tarjoaa itseään ravinnoksi ja estää äitiä ja vauvaa hahmottamasta itseään erillisinä objekteina (Irigaray 1979/1981: 60–62). Samantapaisia ajatuksia on Chernillä, joka mieltää naisten kehitysongelmien olevan keskeisesti suhteessa ruokaan, syömiseen, ruokkimiseen ja äitiin (Chernin 1987: 9–13).

Eräitä merkityksiä neitsyt kuvastossa ovat murhan- ja tuhoamisen himon hävittäminen voimakkaalla oraalisella kiinnittämällä (rinnat), tuskan arvostetuksi tekeminen kyynelillä sekä sukupuolittuneen ruumiin korvaaminen ”ymmärryksen korvalla”. (Kristeva 1976/1993: 157.) Toisin sanoen neitsyt äiti-kuvastosta kumpuavat lempeys (naiselle, varsinkin äidille ei ole missään tapauksessa hyväksyttävää tai ymmärrettävää esim. väkivaltaisuus), ravinnon antaminen, jakaminen, jaksaminen ja kärsimys (äidin tulee tehdä kaikkensa lastensa hyväksi ja häivyttää omat tarpeensa lasten etujen nimissä) sekä ymmärtäminen (jatkuva läsnäolo, niin hyvän kuin pahan vastaanottaminen).

Kristeva kuvaa raskautta rajuna kokemuksena, johon kuuluvat ”ruumiin kahdentuminen, minän ja toisen, luonnon ja tietoisuuden, fysiologian ja sanan erottuminen ja samanaikaisuus”. Raskaudessa identiteetti kyseenalaistuu saman aikaan kun siihen yhdistyy kokonaisuuden kuvitelma. Lapsen syntymä puolestaan avaa naiselle rakkauden toisia kohtaan, mikä ei ole rakkautta itseä, toista identiteettistä olentoa kohtaan eikä toista kohtaan, johon ”minä” sulautuisi, jolla Kristeva tarkoittaa rakastumista tai seksuaalista intohimoa. Ei ole yksinkertaista toteuttaa sekä äitiyyttä että säilyttää muut ulottuvuutensa. (Kristeva 1976/1993: 180.)

Marjatan äidille itselleen äitiys on ollut jotakin negatiivista ja aiheuttaa suurta epävarmuutta. Hänen imetyskokemuksensa lähentelevät abjekti-kokemusta. Eniten kuitenkin äitiä ja äitiyttä kohtaan kohdistuvista abjektion tunteista annetaan esimerkkejä Marjatan ollessa kerronnan fokalisoijana. Useasti negatiiviset kuvaukset äidistä ovatkin nimenomaan Marjatan mielipiteitä ja kokemuksia.

Rich (1981) korostaa institutionaalisen äitiyden ja yksittäisten naisten äitiyskokemusten erottamisen tärkeyttä. Institutionaaliseen äitiyteen kuuluvat äitiyden toteuttaminen tietynlaisessa (ydin)perheessä tiettyjen konventioiden kautta. Henkilökohtaiset äitiyskokemukset taasen voivat jäsentää äitiyttä niin negatiivisesti kuin positiivisestikin ja sisältää hyvin erilaisia toimintatapoja. Tulkitsen kohdat siten, että äiti on omaksunut ”hyvän äidin ideaalit”, joihin ei koe mahtuvansa, ja siksi hänen on helppo syyttää itseään.

Äidin ruoanlaittoa kuvataan näin: ”Kale ja Marjatta olivat tottuneet kulkemaan jääkaapille ja vetäisemään voita leipäviipaleelle kylmän nakin seuraksi” (M: 14). Leo Stålhammar (1987) on kritiikissään huomionut tämän tekstikatkelman: ”Äidilläkään ei ole riittävästi intoa kotityöhön...” Isän osuutta Stålhammar ei pohdi, joskin muoto ”äidilläkään” tuntuisi viittaavan juuri isään.

Tarinassa kerrotaan sekä äidin että isän elämästä ja vanhemmuudesta, kuitenkin siten, että äidin äitiyden kokemuksille annetaan enemmän tilaa, sillä tarinassa kerrotaan enimmäkseen Marjasta ja äidistä. Useimmiten kerronnan fokalisoijana on Marjatta, muutaman kerran äiti. Isälle ei anneta kertaakaan fokalisoijan paikkaa. Loppujen lopuksi se, mitä äidin kerrotaan tehneen tai jättäneen tekemättä, ei itsessään ole sävyltään arvottavaa. Isän mainitaan hyvin lakoniseen tyyliin olevan kalassa tai ”jossakin”: ”Isää ei taaskaan näkynyt missään” (M: 35).

Marjatan ajatusten kautta tarinassa kritisoidaan ja parodioidaan syömishäiriöiden psykologisoivia, perhesuhteiden ja etenkin äitisuhteen analysoimisen varaan rakentuvia lähestymistapoja. Marjatan viha ja syyttelyt kohdistuvat äitiin, abjektiin. Marjatan sairastuttua äiti yrittää auttaa Marjattaa, ja vastuu Marjasta on käytännössä yksin äidin. Marjatan sairaus on pahimmillaan kesällä, ja kesän tapahtumia kuvataan miltei yksinomaan kotona perheen sisällä. Kohtaamisia perheen ulkopuolisten ihmisten kanssa ei juuri ole. Marjatta ja äiti ovat melkein kaksin, kun isä on töissä ja Kale tyttöystävänsä kanssa.

– Se johtuu kotiasioista. Häiriintyneestä äitisuhteesta. Marjatan ääni solui viileän pirullisena, kaksikaarainen kieli häilähti. Mutta äidin askeleet ottivat vain tiukemman tahdin. Äidin henki ei salpautunut, myrkky ei lamaannuttanut, ehkä hän tiesi enemmänkin. (M: 33.)

Sanaston ja sukupuolen tasolla Marjatan suoran syytöksen vihjataan olevan valhe. Käärme viittaa *Raamatun* luomiskertomuksissa syntiin. Yleisesti esimerkiksi eläinsaduissa käärmeeseen liitetään muun muassa viekkaus ja epärehellisyys. Tekstikohdassa Marjatta kuvataan metaforisesti käärmeenä, joka haluaa vahingoittaa äitiään. Äidin kuitenkin vihjataan ymmärtävän, että hän ei ole vastuussa Marjatan sairastumista edistäneistä

perheen vaikeuksista. Siksi Marjatan tai muidenkaan syyttelyt eivät pysty lannistamaan äitiä. Ulkopuoliset Marjattaa hoitavat henkilöt eivät tietenkään tiedän perheen kaikista vaiheista ja syyttävät äitiä:

Tiesihän äiti, anorexia nervosa? Asia oli siis jo ennestään tuttu: kaikki johtui syömättömyydestä. Kuinka äiti ei ollut huomannut mitään? Ihailiko äiti Marjatan sitkeyttä, kun ei itse pystynyt laihduttamaan? Vai toivoiko äiti Marjatan haihtuvan maailmasta? (M: 88.)

Kohtauksessa lääkäri kyseenalaistaa äidin rakkauden. Kohtauksessa niin ikään kärjistetään kulttuurista stereotypiaa siitä, että kaikki naiset tavoittelisivat hoikkuutta⁹⁰ sekä sitä, että nimenomaan äiti vastaa lasten terveydestä ja että anoreksialla on syynsä nimenomaan äidin ja tyttären välisessä kanssakäymisessä. Myöhemmin äiti saa vastaanottaa epäilyt ja syyttävät arvelut koko perhetilanteen vaikutuksesta Marjatan sairastumiseen. Puhelutilanteessa äiti joutuu edustamaan koko perhettä. Marjatan kärsimyksiä kuvaavista sanavalinnoista voi lukea intertekstuaalisia kytköksiä *Raamatun* kärsimyshistoriaan:

*Marjatta oli kuullut, kuinka äidillekin oli soitettu. Perheelle oli ehdotettu yhteistä terapiaa, oli puhuttu koko perheen ongelmasta ja perheen heikosta renkaasta, Marjatta-parasta, si-
jaiskärsijästä, kilvoittelijasta, joka kantoi ruumiissaan koko perheen kärsimyksen ja tuskan.
(M: 108.)*

Marjatan järkytys äidin raskaudesta on luettavissa suruksi äidistä etääntymistä tai itse asiassa eriytymistä kohtaan. Tarinan loppua kohden Marjatta ja äiti nimittäin löytävät yhteyden, jota voi tulkita paitsi äiti–tytär-suhteen rakentumisena myös kahden saman sukupuolen edustajan suhteen rakentumisena. Naiskokemuksen tai -naissolidarisuuden representaatioista tärkein on Marjatan äidin raskaana olevan ruumiin positiivinen arvottaminen. Uusi lapsi korostaa Marjatan kasvamista ja äidistä erottautumisen pakkoa. Marjatan suru, se joka pysäyttää ”koko maailman” (M: 29, 30), on toisaalta surua tulevan sisaruksen mahdollisen yksinäisyyden vuoksi, saman kuin Marjatta itse on kokenut, tai suru siitä, että vanhemmilla ei ole ollut antaa Marjatan tarvitsemaa huomiota eikä se varsinkaan uuden lapsen synnyttyä voi toteutua. (M: 30.)

Kun äiti tulee hakemaan sairasta Marjattaa isovanhempien luota kotiin, Marjatta huomaa, että tunnelma heidän välillään on muuttunut, ja äiti ei enää ärsytä häntä. Marjatan äitiin kohdistama syyttäminen avaa tulkinntan Marjatan puolukkaretkellä itselleen tekemästä tunnustuksesta: ”Jollakin tavalla hän oli ollut vahva, kun hän oli kiduttanut ruumistaan. Se oli ollut hänen aseensa vanhempia vastaan.” (M: 97.) Nyt, kun vanhem-

⁹⁰ Puhuttelevaa, on että Syömishäiriöliiton Internet-sivuilla on tästä esimerkki: ” – alkuvaiheessa syömishäiriö ei juuri eroakaan lähes kaikkien naisten jossain elämänsä vaiheessa harjoittamasta harmittomasta laihduttelusta” (syomishairiolitto.fi a)).

pien huomiota ei uuden lapsen takia voi enää hankkia samoilla keinoin, ja vanhemmat yrittävät toimia yhdessä, anoreksia ei enää anna Marjatalle samaa valtaa kuin aikaisemmin.

Uusi lapsi representoidaan mahdollisuutena uuteen äitiyteen ja äitinä kasvamiseen. Poikalapsen syntymä merkitsee myös uutta aikakautta perheessä kuten Marjatan pojan syntymä *Kalevalassa*. Tarinan alussa ovat Marjatta ja äiti, tarinan loppupuolella äiti, Marjatta ja pikkuveli, jota äiti hoitaa ja imettää varmoin ottein. Äiti ja etenkin poikalapsi ovat olleet länsimaisen perinteen keskeisiä naiseutta määrittäviä, tuottavia ja uusintavia kuva-aiheita (Saarikangas 1997: 102).

Tarinan alussa (M: 7) Marjatan negatiiviset tunteet napaa kohtaan liittyivät hedelmällisyyden inhoon sekä erillisyyden pelkoon. Nyt hän ymmärtää navan merkityksen sekä oman subjektiutensa.

Ensimmäistä kertaa Marjatta tajusi, miten napa oli todellakin ollut elämänyhteys, tie, joka maailmaan tullessa piti väkivalloin katkaista. Ja ihmisen piti ruveta maailman kanssa vuorovaikutukseen, ottaa ilmaa sisään ja puhalttaa ulos. (M: 126.)

Julian (IM) käsitykset naisena olemisesta, etenkin sen negatiivisista puolista, perustuvat havaintoihin hänen oman äitinsä elämästä. Julia tekee yksityiskohtaisia havaintoja muun muassa äitinsä ulkonäöstä, sanomisista ja äänen- ja tilankäytöstä, joiden pohjalta hän sitten koostaa sangen negatiivisen kuvan naisten elämästä. Tarkastelen seuraavaksi Julian kolmea huomiota, joiden lopuksi tulkitSEN olevan osa Julian naisiin kohdistamaa vihanpurkausta.

Tarina sisältää lukuisia arjenkuvauksia niin Julian kuin sukulais- ja ystäväperheidenkin arjesta. Julian perheessä kotityöt ovat äidin tehtäviä, vaikka hänkin käy aivan samalla tavalla palkkatyössä kuin perheen isä. Tästä äiti ei kuitenkaan saa arvostusta, vaan Julian isä korostaa olevansa perheen ensisijainen elättäjä (IM: 65–66). Julian äiti on esimerkki kaksinkertaista työpäivää tekevästä naisesta. Vanhempien riidat koskevatkin juuri kotiöiden jakamista:

– Ja minä teen täällä kaikki likaiset työtä, tiskit, pyykit ja muut, voisit kyllä sinäkin joskus jonkun rikan ristiin laittaa! Äidin ääni vapisee, ja sen iho punottaa, kun se katsoo miestään suoraan silmiin. Ne seisoo keittiössä tiskiläjän vieressä ja tuijottaa toisiaan. – No, mähän sanoin, että voin tiskata, kyllä mä ihan mielelläni sua aina välillä autan. Isä yrittää peitellä ärtymistään, se seisoo kädet lanteilla ja liikahtelee kärsimättömästi. – Niinhän sä aina sanot, mutta aina sen vaan minä olen joka täällä raataa... – Kuule, elä sinä ala mulle raatamisesta puhua mitään – (IM: 74.)

Julian todistama riita korostaa naisten ja miesten traditionaalisia tehtäviä. Julian perheessä ja Julian isän mielestä tiskaaminen ja muut kotityöt kuuluvat naiselle. Lopulta ri-

ta johtaa siihen, että Julian isä korostaa oman työnsä raskautta, oikeutuksena kotitöiden tekemättömyydelle. Kun riita etenee, äiti alkaa itkeä ja ”piipittää”, isä huutaa. Lopulta he sopivat, mutta tuloksena ei ole kotitöiden tekeminen yhdessä: ”Vähän ajan kuluttua me istutaan olkkarissa ja katsotaan uutisia. Isä kommentoi maailman menoa ja politiikkaa – Keittiöstä kuuluu saippuaveden solinaa ja astioiden kilinää.” (IM: 75.)

Julian äidistä muodostuu kuva naisesta, jolla on oikeastaan kaikki ideaalisen kansalaisen ja heteroseksuaalisen naisen määreet: ammatti, työ, lapsia, kumppani, koti ja varallisuutta, mutta Julian pelkistävän havainnoinnin perusteella äidin elämä ei näyttäyty kovin hohdokkaana. Se on jatkuvia arjen rutiineja ja itsen huomioimisen jättämistä viimeiseksi. Juliallekin äidin väsymys tulee yllätyksenä kiireisten jouluostosten lomassa, kun äiti ja hän ovat kahvilla: ”Äiti katsoo jotenkin nuutuneena tortunmuruja lautasella, ja yhtäkkiä se näyttää ihan harmaalta, vaikka on vasta 37. Niin kuin en olisi nähnyt sitä pitkään aikaan.” (IM: 85.) Julian huomion voi lukea paitsi äidin ulkonäön konkreettisena huomioimisena, myös äidin itsestäänselvyyden rikkoutumisen ja jaksamisen rajallisuuden käsittämisenä.

Äiti myös uskoutuu Julialle, mikä ei tuo Julialle hyvää mieltä, vaan pikemmin ahdistaa häntä. Äiti kertoo haaveistaan jatkaa opiskelua: ”Kun joskus olisi vähän enemmän aikaa, niin kyllä minäkin vielä itseni tohtoriksi lukisin, mutta ei sitä nyt ainakaan voi kuvitellakaan, on tää sellasta tohinaa täällä kotona ja muutenkin” (IM: 107). Tämä äidin pohdinta vahvistaa Julian käsityksiä siitä, että naiset joutuvat rajoittamaan tekemisiään, koska heidän on ensin hoidettava traditionaaliset tehtävänsä kodin ja perheen parissa.

Äiti naisena edustaa ruumiillisesti ominaisuuksia, joita Julia pitää heikkoina ja torjuttavina. Tapa olla ruumiillisesti nainen ärsyttää Julia suunnattomasti. ”Äiti madaltaa ääntä ja alkaa vaivaantuneesti katsella käsiinsä. – Onhan sulla ne kuukautiset ihan normaalisti tullu? se punastuu ja katsoo mua jotenkin alistuneesti.” (IM: 125.) Äidin äänenkäyttö ja eleet ilmaisevat epävarmuutta ja noloutta, mikä suututtaa Juliaa. Julia ei vastaa, mutta äidin kysymys herättää hänessä naisten vihaamisesta kertovan ajatusketjun.

Äidin ja lähipiiriin kuuluvien sukulaisnaisten tarjoamat naisenmallit näyttäytyvät Julialle äitiytenä, loputtomana ruoanlaittona ja muina kotitöinä sekä lasten hoivaamisena. Julian kohtaamat naiset ovat hänen näkökulmastaan alistettuja ja kiinni näissä traditionaalisissa tehtävissään. Julian mielestä nämä naiset ovat heikkoja. Nimenomaan äidin ruumis ja olemus ilmentävät Julian mielessä vahvasti naisen yhteiskunnallisesti ja kulttuurisesti heikkoa asemaa. Edelliset esimerkit, jotka voi löytää seuraavasta naisena olemisen negatiivisia puolia kärjistävästä ja osin stereotyyppittävästä listasta, koskivat äidin arkea kodissa, naisen ruumiillisuutta, erityisesti kuukautisia, ja äidin toteutumattomia jatko-opintoaaveita.

Mä vihaan sitä. Mä vihaan sen pelokkuutta, pehmeyttä ja pikkutyttömäisyyttä. Sen pehmeitä käsivarsia ja roikkuvia rintoja, sen terveyssidekätöjä ja esiliinoja, pelästyneitä silmiä ja ikuista jossittelua, toteutumattomia unelmia ja alistunutta pyykinpesua. Mä vihaan naisia. Vihaan. Vihaan niiden lämpimiä selluliittireisiä ja paidan alta pilkottavia rintaliivoin-

raitoja, vihaan niiden avuttomuutta ja olematonta huumorintajua, niiden ruokareseptejä, vauvalässytystä ja synnytysjuttuja. Missä vitussa on niiden arvokkuus, itsekunnioitus, elämä ja vapaus! Mä vihaan . Mä vihaan niin paljon. Mä vannon itselleni, etten koskaan tuu tollaseks – Heikoks piipittäjäksi, suu auki ripsiä maalaavaks permanenttipääks, miesten nauratettavaks sihteeriköks ja vastuuta pakoilevaks, verta vuotavaks huokailijaks. Vittu! (IM: 125.)

Kristeva puhuu äitiydestä ”Neitsyen jälkeen”, ja että sitä ei vielä ole diskursiivisesti. Madonna-myytin mukaisen ”hyveellisen” äidin vaatimukset eivät ole kadonneet. Tutkimusaineistossa kysymys ”hyvästä” äitiydestä asetetaan eri tavoin eri henkilöhahmojen kautta. Useimmiten tutkimieni henkilöiden äidit toteuttavat kulttuurisesti hyväksyttävää traditionaalista äitiyttä (kuten heidänkin äitinsä: IM; SL), ja tätä äitiyttä sairastuneet vastustavat.

6.3. ”RASVA ON FEMINISTINEN ASIA”⁹¹

Raja syömishäiriöisyyden ja ”muiden” kulttuuriin ruumiillisuusideaaleihin ja niiden toteuttamiseen liittyvien tekojen välillä ei aina ole yksinkertainen. ”Normaali” syöminen ja ”epänormaali” syöminen, kuten myös ”normaali” tai ”epänormaali” naisen ja miehen ruumis, kuten myös ideaaliset ja ideaaleista poikkeavat ruumiit ovat historiallisesti ja kulttuurisesti muuttuvia. Lääketieteellisestikin määritellyt terveys, sairaus, terve ruumis, sairas ruumis ja ravitsemustieteelliset (pitkälti lääketieteeseen perustuvat) suositukset ovat määrittelykysymyksiä ja paitsi uusintavia ja tuottavia, myös muuttuvia. (Abraham & Llewellyn-Jones 1994: 152; Foucault 1998.) Lääketieteessä on myös jouduttu monimuotoistamaan käsityksiä normaalista ja epänormaalista syömisestä sitä mukaa, kun syömishäiriöiseksi (tai terveeksi, mutta ”erityiseksi” syömiskäyttäytymiseksi tunnistettavien syömiskäytäntöjen kirjo on kasvanut, esimerkiksi erityisruokavaliot ovat lisääntyneet. (Keel 2005: 7–10.) Syömiseen ja ruokaan liittyvät säännökset (kuten kaikki säännökset) ovat määrittelyjen tulosta. Vaikkapa viralliset ravintosuositukset ovat muuttuvia: rasvattoman maidon suosittelu kaikille ikäryhmille sekä kokonaisenergian saantisuosituksen muuttaminen, siten, että hiilihydraateilla on siinä aikaisempaa pienempi osuus, ovat esimerkkejä normaalin ja ideaalisen syömisessä ideoiden muuttuvuudesta.

On syytä muistaa, että niin sanottuun normaaliinkin syömiseen kuuluu toisinaan piirteitä, jotka ovat ominaisia syömishäiriöille, jolloin olennaisia ovat tavanomaisesta eroavien syömiskäytäntöjen syyt ja kesto. Tässä luvussa tarkastelen syömisestä, ruoan ja ulkonäköideaalien sukupuolittuneisuutta. Ei-sairastuneiden ja syömishäiriöisten tyttö- ja naishenkilöhahmojen elämissä kuvataan samoja asioita, joiden tietynlainen toteutumi-

⁹¹ Otsikko on lainaus Susie Orbachin (1977) teoksen *Fat is a Feminist Issue... The Anti-diet Guide to Permanent Weight Loss* -nimestä. Teoksesta on otettu useita painoksia.

nen esitetään tavoiteltavana (esim. hyvä kunto). Näiden määrittely ”normaaleiksi” tai sairaalloisen ja normaalin väliset erot eivät ole yksiselitteisiä. Sairaana voisi pitää esimerkiksi suorituskeskeisyyttä, johon Julian (IM) koulussa kaikkia suunnataan.

Tutkimusaineistoni ohella tarkastelen esimerkkejä perusaineiston syömishäiriöitä sivuavista romaaneista sekä teoksista, joissa ei kuvata syömishäiriöitä, mutta joissa representoidaan samantapaista ulkonäkökeskeisyyttä, ruumiin ja syöminen kontrollia sekä tyytymättömyyttä ulkoiseen olemukseen. Hyvin lyhyet, sivuhuomautuksenkaltaiset kohdat osoittavat sen, miten kaikki henkilöahmot ovat jollakin tavoin osallisia ruumiillisuuden muokkaamisen projekteihin sekä tietoisia ideaalisesta tytön tai naisen ruumiista. Tutkittavat esimerkit koskevat ”säröjä” ja häilyvyyksiä ”normaalin” syöminen ja ulkonäöstä huolehtimisen rajalla.

6.3.1. Sukupuolitettu syöminen, ”normaalin” ja ”epänormaalin” syö- misen suhteet ja ruoan monet merkitykset

Teoksissa rakennetaan jatkuvasti niin eksplisiittisesti (esimerkiksi lääkärin, ravitsemusterapeuttien ja sairastuneiden välisissä keskusteluissa) kuin implisiittisesti (esimerkiksi ruoan terveellisyttä koskevilla keskusteluilla) rajoja normaalin ja epänormaalin syöminen, terveellisen ja epäterveellisen ja sukupuolelle tyypillisen ja epätyypillisen syö-
misen välille. Nämä kuvaukset herättävät kysymyksiä syöminen sukupuolittuneisuudesta sekä siitä, kuka voidaan määritellä syömishäiriöiseksi. Oikeastaan kaikkea syömistä tulee lähestyä sukupuolittuneisuuden kulttuurisessa kontekstissa; esimerkiksi nais- ja mieshahmojen normaali tai tavallinen syöminen näyttäytyvät teoksissa hyvin erilaisina.

Sairauden vastakohtana pidetään useissa yhteyksissä terveyttä. Patologisen (sairauden) ja normaalin (terveyden) välille tehdään eroa siitä huolimatta, että ääripäin sekä ”täysin sairas” että ”täysin terve” ovat lähinnä teoreettisia vaihtoehtoja.⁹² Terveyden äärimmäisenä vastakohtana voi niin ikään nähdä kuoleman. Syömishäiriöt asettuvat tälle akselille, jonka toisessa ääripäässä on terveys, toisessa kuolema. Keskusteluihin terveydestä ja sairaudesta liittyy ”terveellisyys-diskurssi”, jonka alle voi sijoittaa esimerkiksi laihdutuspuheen, ruoka- ja syömispuheen ja liikuntapuheen (Puuronen 2004: 75–80, 102–106). Terveydestä ja sairaudesta käytäviin keskusteluihin liittyvät niin ikään ideat yhteiskuntakelpoisesta ja tuottavasta ”kunnon kansalaisesta” (mts. 80–102). Keskeisenä väitteenäni on, että teosten maailmassa ja reaali maailmassa syömishäiriöisyys määrittyy sen mukaan, mitkä epänormaalina pidettävän syömiskäyttäytymisen funktiot ovat. Diagnostisesti syömishäiriöisen käyttäytymisen syyt voivat olla esimerkiksi uskonnollisia, liikunta- tai muuhun fyysiseen aktiviteettiin liittyviä tai ulkonäköidealeja seurailevia, jolloin ne automaattisesti nimitään syömishäiriöiksi. Syömishäiriöiden lääketieteellinen määrittely keskittyy fyysisiin oireisiin (lukuisten ehtojen täyttyminen, jotta syömishäiriö vastaa anoreksian tai bulimian taudinkuvaa), ja siksi monet vaikeatkin,

⁹² Patologisen ja normaalin määrittelemisestä lisää ks. Uimonen 1995: 258; Lehtonen 1995: 220–226.

mutta epätyypilliset syömishäiriöt jäävät usein tunnistamatta ja hoitamatta, jos sairastunut ei esimerkiksi ole välittömässä hengenvaarassa tai sairaus ei näy päällepäin. (Keel 2005: 140, 154–163).

Syöminen on kulttuurissamme sukupuolittunutta toimintaa, mikä näkyy henkilöhahmojen kohtaamisissa eri syömistilanteissa kuten perheen kanssa syödessä tai koulun ruokatunnilla tyttöjen ruoka-, syömis- ja laihduttamiskeskusteluissa. Syöminen sukupuolittuneisuus, kuten tyttöjen ja naisten kontrolloiva asennoituminen omaan syömiseensä ovat esillä myös lukuisissa muissa teoksissa (syömishäiriöitä sivuavissa teoksissa ja syöminen ja ideaalien tematiikkaa käsittelevissä teoksissa) (esim. Autio 1985 & 1986; Heilala 2006; Honkasalo 2000; Jalo 1992; Lähteenmäki 1998).

Sukupuolittuneisuuden ja monenlaisen sääntelyn lisäksi syöminen on esityksellistä. Julkisen syöminen voi nähdä esityksenä, jossa tytön tai naisen tulee syödä kulttuuristen odotusten mukaan. Syömisestä on tullut ”esittävän kulutuksen väline,” jolla pyritään viestimään omaa asemaa. Syömisellä on myös symbolinen viesti: syöminen hallinta on osoitus elämän hallinnasta. (Puuronen 2004: 74, 237–238.)

Puurosen (2004: 244) mukaan sukupuolittunut valta ohjaa naisten ja miesten syömistä eri lailla. Tytön tai naisen ruokahalun, syöminen ja syödyn ruokamäärän julkinen kommentointi on jopa tavallista, kun taas pojan tai miehen ruokahalun tai syöminen huomiointi ei kuulu kulttuuriseen laihdutuspuheeseen yhtä selvästi. (Mp.) Ongelmana on syömistapojen käsittäminen ”luonnollisiksi” sukupuolen mukaan. Tyttöjen ja naisten itseensä kohdistamaa syöminen tarkkailua pidetään selviönä. Pojat ja miehet taas voivat syödä kiinnittämättä siihen sen kummempaa huomiota. (Haasjoki 2006: 162; Heilala 2006: 143; Johansson 2001: 111–113; Puuronen 2004: 251.) Kuitenkin poikien ja miesten syömiseensä kiinnittämä huomio on lisääntynyt (syomishairioliitto.fi).

Nuortenromaaneissa koulu on tärkeä syöminen sukupuolittamisen paikka ja ”syövä minän” esittämisen ja toisten syöminen tarkkailemisen areena. Lisan (SET) kertoman mukaan: ”Tytöt kerjäävät huomiota näännyttämällä itseään, koulun ruokalassa istutaan vesikupin kanssa ja mulkoillaan normaaleja ihmisiä, jotka haluavat ahtaa ruokaa sisään” (SET: 12). Iisa katsoo joidenkin tyttöjen syömistä anorektisen maailman ulkopuolisenä tyttönä. Lisan huomiossa korostuvat molemminpuolinen syöminen tarkkaileminen, mikä on keskeistä sukupuolittuneen syöminen kulttuurisessa kontekstissa. Syömistään rajoittavat tytöt tarkkailevat Iisa ja muita, jotka syövät, ja Iisa puolestaan tarkkailee noita tyttöjä. Niin ikään sekä syömättömyys että syöminen toimivat tässä eron tekemisen välineinä.

Ihanassa meressä kuvataan samaan tapaan Julian ja tämän luokkatovereiden syömistä. Tilanteita rakentavat terveellisyys-puhe, toisten tarkkaileminen ja itsen vertaaminen toisiin sekä tyttöjen väliset hierarkiat. Seuraavassa esimerkissä Tiina ja Mari jatkavat joululoman jälkeen salaattikuuriaan puuttuen Julian ja Heidin syömiseen. Tyttöjen ja naisten syömiseen liittyy usein syöminen metapuheeksi kutsumani puhe, joka on puhetta ruoan määrästä, laadusta, ruokalajeista ja itse syömisestä, puhetta, joka ei sinänsä ole välttämättöntä, mutta joka voi muodostua tärkeäksi osaksi syömistapahtumaa.

Tiina ja Mari haarukoi kaalisalaattia ja katsoo halveksivasti meidän [nakki]kastikkeesta punastuneita lautasia. – Mä en kyl tajuu, miten te voitte syödä tota, oikeesti toi on musta niin hirveen näköstäkin, ett oksettaa, Mari selittää kaalin pala hampaiden välissä. – – Kyllä tää on ihan täyttävää, eks oo, Mari, ei mull ainakaan oo ikinä nälkä tän jälkeen, jos on niin mä juon vettä tai jotain. Se riippuu vaan siitä, mihin on tottunu, jos joka päivä syö tosi raskaasti, niin vatsa tottuu siihen ja sit jos yrittää syödä vähemmän, niin on hirvee nälkä tosi helposti. Ei mun ees tee mieli syödä enempää. Mä jauhan nakkipalaa hampaankärjillä ja koitan olla maistamatta. Mua yököttää, ja mä jätän loput oranssista lautaselle ja lupaan samalla, etten illalla syö enää mitään. (IM: 119–120.)

Heidin hahmo edustaa vahvaa järkevää tyttöä: hän korostaa tarvitsevansa tavallista ruokaa jaksakseen. Julia ymmärtää Tiinan terveellisyys-saarnan ja asenteen kyseenalaisuuden samalla kun siirtyy itse syömistä säätelevien puolelle, ja hänen jo alkanut anoreksiansa pahenee. ”Tiina – – katsoo meitä haastavasti. Mikään ei ole muuttunut.” (IM: 119.) Tiinan sanoissa on taas yksi variaatio ”kevyen linjan” noudattamisen puheesta: ”raskas” ruoka eli toisin sanoen tavallinen ruoka, kuten nakkikastike tekee ”raskaan” olon, kun taas salaattidieetti on keveytensä takia energiaa antava.

Keskustelua ja koko syömistilannetta voi tutkia esimerkkinä naistapaisesta syömisikäyttäytymisestä. Tytöt keskustelevat syömisestä keskenään ja tarkkailevat toisiaan. Ylipäätään teoksessa kuvataan poikia ja miehiä hyvin vähän: ruoka ja syöminen kuvataan siis naisiksi aiheiksi. Sekä lisan että Julian ruokalakuvaukset osoittavat tyttöjen ja naisten keskeisesti itse tuottavan tai vahvistavan rajoittavia syömistapoja. Tämä taasen voidaan nähdä sisäistettyjen kulttuuristen ideaalien ja naisvihan kautta.

Naisten ja miesten syömisikäyttäytymistä kuvataan radikaalisti erilaiseksi. *Ihanassa meressä*, jossa Julian perhe tapaa useaan otteeseen sukulaisia ja ystäviä, syöminen ja ruoka ovat tapaamisten keskiössä. Esimerkiksi kerran perhe ja Julian isänäiti menevät ravintolaan sunnuntailounaalle:

Pojat tilaa pizzaa, naiset kalaa ja isä lehtipihvin – – No niin juodaanpas nyt malja mummulle ja sen maailmankuuluille korvapuusteille, isä nostaa olutlasinsa ilmaan ja saa taas mummon kihertelemään. – – Oi, oi, oi, nyt minä en kyllä enää jaksaa, tämä on niin täyttävää tämä muusi, äiti huokailee ja siirtää haarukan ja veitsen kello viiteen. (IM: 54–55.)

Kohtauksessa niin valitut ruokalajit, syödyn ruoan määrä, syömisestä puhuminen kuin ruokailutilanteisiin liittyvä metapuhekin eroavat sukupuolen mukaan. Toisaalta käyttäytyminen tilanteessa kuvaa osuvasti myös henkilöiden ikää. Samanlaista metapuhetta ja sitä, että naiset eivät millään jaksaa enää syödä, mutta miehet vielä ottavat lisää esiintyy, Julian perheen ja Julian isän perheen jouluaaton illallisella: ”Huh, huh, onpas täyttäviä

nämä laatikot, mä en kyllä enää millään jaksa, ottaisitsä vielä lisää? Liisa ojentelee porkkanalaatikon keramiikkavuokaa jotenkin hätäisenä edessään ja rauhoittuu vasta kun saa sen sysättyä miehille pöydän toiseen päähän.” (IM: 94.) Julian isä taasen esiintyy tilanteen johtajana. Ensinnäkin hän ”lähtee kuljettamaan joukkoa punaiseen puukartanoon”. Myöhemmin hän ehdottaa maljaa, ja maljan noston sisältökin liittyy naisten ruoanlaittajan tehtävään. Julia toimii koko tilanteen tarkkailijana, mikä on osa hänen syömishäiriötään: hän huomaa kaiken ruokaan ja ruokailuun liittyvän, minkä vuoksi kuvaukset ovat varsin yksityiskohtaisia. Voikin sanoa, että syömishäiriöromaaneiden tärkeimpiä aiheita ovat syömistilanteiden ja ruoan kuvaukset.

Julian veljet esitetään poikina, jotka syövät huolettomasti, mitä haluavat ja erityisesti kaikkea hyvää. Huomiota herättävää on heidän käyttäytymisensä ruokailutilanteissa halki tarinan. Heidän annetaan käyttäytyä huonosti, minkä voi sekä suoraan että epäsuoraan päätellä liittyvän siihen, että he ovat poikia.

Julius potkii mua pöydän alla ja nauraa raivostuttavasti, kun mä luulen, että se on Joonatan. – – Julius jättää pizzan reunat yksin lautaselle, koska ne maistuu koulun näkkärillem. Se siirtää niitä erilaisiksi kuvioiksi, naamaksi, lentokoneeksi... – – – Haluattekos te lapset vaikka jäätelöt jälkkäriksi, vai mitä? Mummo pyyhkii suupieliä servettiin ja hymyilee niin kuin mummot mainoksissa. – Joo! Joo! huutaa pojat. Mä en sano mitään. (IM: 55.)

Julius ja Joonatan nousee jo pöydästä ja kantaa omat astiat kolisten tiskipöydälle: – Kiitti! – Pojat hei, tulette sitten kyllä jälkkärillem takaisin pöytään. Tää on aina tällaista näiden poikien kanssa. (IM: 47.)

Mä tiedän, että kohta äiti avaa oven ja katsoo mua toiveikkaasti, että kohta pojat rymyää keittiöön ja kahmii puolet pullista evääksi pihalle. – – Juliuksen silmät sädehtii, kun se selittää luokkaretkeä ja bussimatkaa pullamaitomössö suussa litisten. (IM: 144.)

Ihanassa meressä niin arjen syömistilanteet kuin juhla- ja kyläilytilanteiden ruokailut etenevät siten, että naiset (Julian äiti, isoäidit, isän sisko Liisa) ovat valmistaneet ruoat, valmistelevat ruoan tarjolle laittamista, kutsuvat pojat ja miehet syömään, tarjoilevat ja pitävät huolta ruoan riittävydestä, syövät itse siinä sivussa, keittävät kahvit ja tiskaa-vat. Kahvittelutilanteet rakentuvat samaan tapaan.

Seuraavassa Julian äidin vanhempien luona tapaninpäivän viettoa koskevassa esimerkissä naisten ja miesten syömiseen liittyvät tavat ovat äärimmäisen eriytyneet. Kuitenkin tilanteessa on jotakin perin tuttua: siinä toistuu stereotyyppinen kuva naisten ja miesten rooleista, syömisestä, äänen käytöstä, eleistä ja puheenaiheista.

Äiti vetää mut keittiöön auttamaan isoäitiä pöydän kattamisessa. Pojat ja isä menee olkkariin kuuntelemaan isoisän juttuja kalastuksesta ja sen viimeisimmistä tutkimustöistä.. – – – Jokos se ruoka on kohta valmista, tässähän kuolee nälkään kohta raavas mies, isoisä

nauraa ovella. – Istukaa vaan alas, kyllä tämä ihan just on valmista. Isoisä istuu pöydän päähän ja murtaa itselleen palan ruisleipää. Se nojaa rennosti tuolin selkänojaa ja haukkaa sitten mustaa leipää. Isä hakeutuu isoisän valitsemaan asentoon ja kun se juttelee isoisälle sen ääni on matalampi kuin tavallisesti. Isoäiti nostaa viimeisen vuoan uunista, ja äiti kantaa järsityn kinkun pöytään. Isoisä ja isä jatkaa vielä jutustelua, kun isoäiti kauhoo niiden lautasille kasat lanttulaatikkoa. – Viitsitkö sinä Lauri leikata kinkun, se kun on aina vähän hankalaa... Isä tarttuu paksuun keittiöveitseen ja leikkaa varmallalla kädellä paksuja siivuja keramiikkalautaselle. – – Isoisä alkaa kuuluvasti ja jämykästi selittää keskustelua. Isoäiti inahtaa muutaman kerran kuin loukkaantunut eläin, mutta on sitten hiljaa. Musta tuntuu, ett sen niska taipuu taas vähän alemmaksi. Ja me seistään ympärillä ja kuunnellaan, miten kovat sanat kaikuu keittiössä. Isä ja isoisä keskustelee, ja me muut syödään hiljaa. (IM: 102–103.)

Tässä, kuten osaksi myös ravintolaruokailuesimerkissä naisten ja miesten syöminen ja ruokailu kuvataan sukupolvelta toiseen melko muuttumattomina. Naisten tehtävä on valmistaa ruoka, huolehtia, että lapset ja miehet saavat sitä riittävästi, hoitaa myös jälki-työt, mutta heillä ei ole oikeutta syödä sitä itse samaan tapaan kuin miehet (Bordo 1993; Heilala 2006).

Tässä esimerkissä isoäiti jopa annostelee ruokaa isoisän ja isän lautasille. Julian isovanhempien suhteen kuvaus on samanlainen kuin muut naisten ja miesten suhteiden kuvaukset teoksessa. Muissa esimerkeissä miehet esimerkiksi kehuvat vuolaasti heidän läheisten naistensa tekemiä ruokia ja kahvipöydän tarjottavia, mutta Julian isän kehuessa isoäidin laittamaa ruokaa isoisä teilaat kiitokset vähättelyllä.

Naishenkilöihahmoille kiitosten vastaanottaminen on myös vaikea, minkä voi tulkita oman itsen ja omien kykyjen arvostamisen vähyydeksi ja etenkin naisille opetettua kulttuurista itsensä vähätteleminen tapaa, kuten Julian äidin puhe osoittaa: ” – Tää on nyt vaan tällanen ihan yksinkertainen lihapiirakkajuttu, mä kun en oikeen mitään gourmet-juttuja osaa tehdä. Sä teit, Pirkko, kyllä niin ihanaa pastaa silloin viimeksi kun oltiin teillä, sitä on usein muisteltu, vai mitä Lauri?” (IM: 39.)

Ruoanlaittamisen ja siihen liittyvän jälkityön esitetään itsestään selvästi kuuluvan naisille. Esimerkiksi, kun Julian isän äiti on heillä käymässä, hän laittaa useasti ruokaa ja leipoo ja myös tiskaa opettaen Juliaakin olemaan äidille avuksi:

Mummo sitoo mut esiliinaan ja selittää miten, silloin kun hän oli nuori ei tällaisia hienoja kodinkoneita ollutkaan, kaikki piti vain tehdä itse (IM: 48).

Esiliinan voi lukea toistuvaksi naisten traditionaalisten tehtävien jäähmyden symboliksi, joka ”sidotaan” päälle ja joka samalla sitoo tytöt ja naiset kotitöihin sukupolvesta toiseen. Esiliinan (symbolisen) ahdistavuuden ja vaihtoehtojen puuttumisen voi lukea niin Juliaa, Julian äitiä kuin Julian äidinäitiäkin koskevista viitteistä:

Äiti näyttää nakkinauhalta, niin tiukalle se on sitonu jouluessun vyötärölleen.(IM: 89–90).

Se [Julian äidinäiti] on sitonut itsensä punaraidalliseen esiliinaan ja töpöttelee ympäri keittiötä harmaissa tohveleissa (IM: 102).

Yhdessä esiliinaesimerkissä Julian mielessä yhdistyvät naisten kotitöiden ja reprodukti-on kahlitsevuuden kuvat:

”Se [Julian isän sisko] kuvottaa mua, punainen esiliina hirtettynä kohdun ympärille, jalat epätasapainoisesti päällekkäin” (IM: 94–95).

Lisäksi se, että naiset kantavat ruoanlaitosta ja erityisesti juhlaruokien onnistumisesta suurta huolta kiinnittää Julian huomion. Naisilla ei tarinassa koskaan ole aikaa syödä rauhasa, koska heidän on huolehdittava ruoan riittävydestä ja muiden viihtyvyydestä. Suuresta työmäärästä huolimatta naisen paikka on ruokapöydän sivussa, josta hänen on helppo nousta palvelemaan muita. Miehen tehtävä on ”johtaa” ruokailutilannetta, jonka nainen on valmistellut:

Keijo istahtaa rennon ryhdikkäästi pöydän päähän, Liisa touhottaa vielä jääkaapista lohilautasen ja istuu sitten jääkaappia ja tiskipöytää lähinnä olevalle jakkaralle. – – Liisa pongahtaa usein jääkaapille tai astiakaappiin hakemaan kastiketta, lisuketta tai hopeaotinta itsetehdylle sinapille. Sillä on vieläkin jouluessu päällä ja sen poskia punottaa. (IM: 93–94.)

Tytön tai naisen syömisessä syöminen tapa ja määrä ovat erittäin merkityksellisiä. Syödyn ruoan määrä on ehkä vielä syöminen tapaakin tärkeämpi. Kun nainen tai tyttö syö ”paljon”, kiinnittää se usein huomiota. ” – – korkeintaan puolet kerrallaan on se, mikä naiselle kuuluu, mitä on soveliaista tehdä mieli. Kokonaisen keksin rohuaminen olisi epänaiseellista ahneutta, liioittelua, mässäilyä”, kirjoittaa Heilala (2006: 143.) Kun Hannan (Puskala 1996) talouskouluryhmä valmistaa ruokia kevään juhliin, Hannan luokkatoverit syövät niin kuin naisten kulttuuristen ja sukupuolittettujen syömiskäsitysten mukaan kuuluu. Hannalle puolestaan syöminen koulussa on bulimisen kohtausten paikka, jossa hän samalla rikkoo kaikkia naisten syöminen sopivaisuus- ja kohtuullisuusnormeja. Tilanteessa olennaista on myös ”epäterveellisen” eli runsaasti kaloreita sisältävän ruoan torjuminen näkyvästi.

Voileipäkakku maistu helvetin hyvälle, pasteijat suli suussa ja täykkäri oli taivaallista. Muijat lasi kaloreita eikä ottaneet paljon mitään. Mä söin niidenkin puolesta. Mä tuhosin ison palasen voileipäkakkua ja kaikki ylimääräiset pasteijat. Täykkäriä mä vielä santsasin. Sitten mä nousin pöydästä, menin vessaan, työnsin sormet kurkkuun ja oksensin. (Puskala 1996: 90.)

Hanna rikkoo syömisen koodistoa paitsi siinä, että hän on tyttö, myös siinä, että hän on lihava tyttö. Johanssonin (2001: 113) mukaan naisten, etenkin lihavien naisten, ei populaarikulttuurin antaman kuvan perusteella tulisi syödä julkisesti ollenkaan. "Lihava nainen, joka syö, pilkkaa koko yhteiskunnan naisille asettamia vartalo- ja kauneusihanteita" (mp.). Lihavat naiset koetaan uhkana, koska he asettuvat kulttuurista valtaa vastaan kieltäytymällä noudattamasta kulttuurisia ihanteita (mts. 113–115, 117). Hannan syöminen rikkoo toisten tyttöjen sisältämää syömisen itsekontrollia. Muut tytöt ovat omaksuneet syömistä, etenkin tietänyttypistä "epäterveellistä" ja "kiellettyä" syömistä ylläpitävän sukupuolittuneen syömisen kulttuurin, jonka kontekstissa Hannan syöminen (sinänsä ehkäpä runsas, mutta ei silti mitenkään valtavan suuri) ruokamäärä näyttäytyy jyrkkänä erona ja poikkeamana. Kohtauksessa se, että Hanna syö "epäterveellisesti" ja naiselle kulttuurisesti epäsojivaan tapaan rakentaa eroa muihin tyttöihin, jotka puolestaan noudattavat kulttuurisen naisisen syömisen ideaaleja.

Pientä purtavaa -romaanissa Tuuli ja hänen tuleva poikaystävänsä Miso menevät buffet-ravintolaan syömään. Kohtauksessa yhdistyvät bulimisen syömisen salailu sekä tytölle sopivan ruokamäärän syöminen. Se, että Miso voisi ihmetellä Tuulin syömiä ruokamääriä, liittyy yhtä lailla siihen, että Tuulin bulimia paljastuisi, kuin siihen, että tytök-si hän syö poikkeuksellisen paljon.

Miso alkoi syödä ruokaansa. Eikä ihmeteltyt ollenkaan Tuulin annosta. Täydellistä. (Kaskiaho 2002: 47.)

– Onkohan täällä vessaa, Tuuli mietti ääneen. – Tuolla alakerrassa. Tuuli ryntäsi sinne. Takaisin tullessaan hän haki lautasensa pöydästä. – Mä otan vähän lisää. – Mä otan myös, Miso sanoi ja nousi. Tuuli keräsi itselleen samanlaisen annoksen ja otti jäätelöä monta kuppia. – – Tuuli oli tyytyväinen. Miso ei huomannut hänessä mitään outoa. (Kaskiaho 2002: 49.)

Buliminen syöminen näyttäytyy niin Tuulin kuin Annankin (SL) kohtaamissa tilanteissa maskuliinisena syömisenä. Kun henkilöhahmo tosiasiaassa syö bulimisesti, syö hän tavalla, joka voidaan yhdistää miehen syömiskäyttäytymiseen. Anna kuvailee tilannetta, jossa hän ei voi kieltäytyä hänelle tarjotusta karkista, koska hän on kuuluisa siitä, että pystyy "syömään pöydän alle isoimmankin miehen ja silti pysymään pienenä ja somana ja ke-nen hyvänsä syliin mahtuvana – –" (SL: 150). Kieltäytyminen tarjotusta makeisesta tarkoittaisi Annan mukaan muiden mielestä sitä, että hänenkin on tarkkailtava syömisään: "Lällällää, etkö olekaan erityistapaus, sinäkin joudut vahtimaan kilojasi. Lällällää, sinä joka olet aina kuvitellut, ettei sinun tarvitse alentua samanlaiseen kilopelkoon, mitenkäs suu nyt pannaan. Sinä olet ihan niin kuin me muutkin." (SL: 150–151.) Kohtauksessa syömisen tarkkaileminen näyttäytyy naisten syömisen normaaliutena. Toisten syö-misen kontrolloiminen (Annan kavereiden suhtautuminen siihen, ottaako hän makeisen vai ei) ja itsekontrolli ovat siis "normaalia" toimintaa teoksessa kuvatussa kulttuurisessa

kontekstissa, jonka osa sukupuolitettu syöminen on. Makean syömisestä kieltäytymisen näyttäytyy niin ikään keskeisesti eron tekemisenä muihin, jotka syövät tarjottuja makeisia. Erottautuminen muista syömisellä, niin kieltöjen kuin ahmimisen kautta, on olennainen osa Annan bulimian kautta rakentuvaa identiteettiä.

Tyttöjen ja naisten ja poikien ja miesten syömistä kuvataan erilaiseksi myös sanaston tasolla syömisestä tapoja kuvattaessa. Naiset syövät siististi pienin elein, melkein huomaamattomasti (tai mahdollisimman huomaamattomasti), kun taas miehet syövät isoeleisesti, haukkaavat, maiskuttavat, hörppivät ja röyhtäilevät (ks. Bordon 1993: 103–117 huomioita ruokamainoksia koskevassa analyysissä). Esimerkiksi perheen pääsiäisaterialla Marjatan isä ja veli syövät suurielisesti ja isoja määriä: "Kale latoi munia lautaselleen, iski lautasenreunaan ja hotki. Hän [isä] mätti mämmiä helmikulhoon, lorautti päälle kermaa –" (M: 28.) Samantapaisia isoja ja reippaita liikkeitä kuvataan joulupöydässä Julian isän ja siskon miehen käytöksessä: "Keijo kaataa maitoa lasiinsa, jonka pohjalla on vielä tippa kotikaljaa, ja hörppää sitten kunnolla vaaleanruskeaksi värjäytyvää juomaa. – Isäkin yhtyy keuhuihin ja lorauttaa vielä kastiketta kinkkusiivun päälle. (IM: 95.) Mieshahmojen syömiseen liitetään usein ronskius ja tietty epäsiisteys, kuten esimerkiksi ruoka suussa puhuminen, ahminen tai Keijon tapauksessa uuden juoman ottaminen lasiin, missä on vielä toista juomaa (ks. Sceats 2000: 83).

Naisilla syömisestä ja koko ruokailutilanteen järjestyksen ylläpitoa kuvataan moneen otteeseen: "Mummo pyyhkii suupieliä servettiin –" (IM: 55), " – [Liisa] pyyhkii rossollin värejä niiden [lasten] poskista (94). Naisten syömistä kuvataan hieman salassa tapahtuvaksi ja etenkin jonkin herkuksi, "ylimääräiseksi", määrittyvän syöminen ikään kuin myös itseltään salaa: " – äiti jo istuu joulukahvi ja kinkkuvoileipä nenän alla. Se puhuu mulle matalasti, melkein kuiskaten ja haukkaa voileipääkin jotenkin varoen. – Äiti hämmentää kahvikupillistaan ja nappaa salaa piparin peltilaatikosta. Sitten se jyräsi sitä hiljaa mutustellen kuin hiiri joulupöydässä." (IM: 98–99.) Osaksi äidin hiljaa puhuminen liittyy haluun olla jouluaamuna rauhassa, kun Julian veljet eivät ole vielä heränneet, mikä sekin liittyy sukupuolitettuun syömiseen. Kuten edeltävissä esimerkeissä on käynyt ilmi: naiset huolehtivat kaikkien ja etenkin lasten ruoan saamisesta ja syöttämisestä ja syövät hätäisesti siinä sivussa. Teosten kuvaamat syömisestä esimerkit saavat pohtimaan, ovatko ne vain analogia naisten ja miesten toimintaan yleensäkin kulttuurisen kontekstin sukupuolitapaisuuksissa; onko naisten paikka ylläpitäjänä ja sivussa, miesten äänekkäinä johtajina, joista naiset huolehtivat?

Ruoan ja ruoanlaittamisen ketju kulkee sukupolven naiselta toiselle. *Stalinin lehmissä* suvun historian vaiheita kuvattaessa Annan äidinäidin ja Annan oman äidin syömisestä käyttäytyminen sisältää välillä syömishäiriötä muistuttavia piirteitä, kun naiset rajoittavat syömistään, jotta muilla perheen jäsenillä olisi riittävästi ruokaa. Annan isoäiti Sofia alkaa vähentää syömistään, kun kolhoosiajan ylimitoitettujen tuotantovaatimusten takia hänen perheellään on pulaa ruoasta:

Sofia sanoo, että hänelle löytyy muutakin syötävää ja niin hän jakaa maidon Arnoldin ja lasten kesken, samoin lihan ja voin. Lapset tarvitsevat maitoa. Ja mies tarvitsee enemmän lihaa ja maitoa kuin hän. Ei Sofia tarvitse. Hänellä on kyllä muutakin. Sofia joutuu sairalaan ja saa glukoosia suoraan suoneen. (SL: 401.)

Sofia asettaa paitsi lapsensa myös miehensä syömisen omansa edelle. Vaikka syynä todella on ruoan niukkuus, on perusteluissa nähtävissä sukupuolittuneita ideoita naisten ja miesten tarvitsemasta energian määrästä sekä siitä, että äidin on tehtävä kaikkensa lastensa vuoksi. Lasten isä, Sofian mies ei vähennä omaa syömistään. Sofia sanoo syövänsä muuta kuin eniten ravintoaineita sisältäviä ruoka-aineita, mutta mitään muuta ei juuri ole tarjolla. Viimeisen virkkeen ja muun tekstin välissä on analepsis, mistä on pääteltävissä, että Sofia säännöstelee syömistään melko pitkään ja joutuu lopulta tiputukseen.

Annan äiti puolestaan rajoittaa syömistään, jotta rahat riittäisivät Viron matkakuluihin, tuliaisiin, lahjuksiin ja Virossa myytäviin suomalaisiin vaatteisiin. ”– äiti jätti ostamatta itselleen ruokaa, ja huolehti vain lapsensa ruoasta. – Koska perunat olivat omasta takaa, äiti keskittyi syömään perunamuusia päivästä toiseen. Hän ei halunnut isukin näkevän ja tietävän, mihin hänen pienet tulonsa menivät.” (SL: 433.) Annan isoäidin ja äidin syyt rajoittaa syömistään ovat muut kuin laihduttaminen ja ulkonäköideaalien seuraaminen. Kuitenkin syömisen rajoittamisen syyt ovat sukupuolittuneita, ja Annan äidin kohdalla myös maahanmuuttoon sidoksissa. Annan äiti ei saa koulutustaan vastaavaa työtä eikä hänellä ole koskaan kovin suuria tuloja.

Seuraavaksi tarkastelen muutamia esimerkkejä erikoisesta, mutta ei syömishäiriöisestä syömisestä *Pientä purtavaa* -teoksessa. Tuulin parhaan ystävän Lean syömätavat ovat verrattain erikoisia, mutta häntä voi luonnehtia yhdeksi teoksissa esiintyvistä syömishäiriöisyyden ja ulkonäkönormien anti-hahmoksi. Tuuli ja Lea muun muassa viettävät yhden illan yhdessä, jolloin he Tuulin ironisesti lausumana syövät ”terveellisesti”: ”Tänään syötäisiin terveellisesti. Vihanneksia ja hedelmiä ja piparkakkutaikinaa jälkiruoaksi.” (Kaskiaho 2002: 71.)

Eräänä lauantaina puolestaan, kun Tuuli on ollut yksin kotona ja vuoroin perään syönyt ja oksentanut, Tuuli menee käymään ystävänsä luona:

Lea tuli avaamaan oven. Sen naama oli aivan kaakaojauhossa. – Sä oot syönyt suoraan purkista. – Enhän. – Näenhan mä. Lea tuhahti. Jauhetta pöllähti sen nenästä. – Voi heranjumala, Tuuli ei ymmärtänyt tuollaista sikailua ollenkaan. – Otatsä? – Totta kai. He menivät keittiöön. Lea antoi Tuulille oman paketin. Se oli varautunut. Tuuli yritti syödä tukehtumatta. (Kaskiaho 2002: 149.)

Niin piparitaikinan kuin kaakaon syömisen kautta voi yhtäältä tarkastella normaalin syömisen moninaisuutta toisaalta arvioida sitä, mikä on syömishäiriöistä käyttäytymis-

tä. Lisäksi taikinan tai kaakaojauheen syömisen voi lukea lapsuuden syömiseen liittyvien kiellettyjen, suorastaan fantastisten mielitekojen toteutumisena nuorten aikuisten elämässä. Kokonaisuudessaan kumpikin esimerkki kyseenalaistaa normaalin syömisen määrittelemistä. Kaakaojauheen syöminen voi olla erikoista, mutta ei välttämättä sairasta.

”Terveellisen” syömisen ja siihen liittyvän terveellisen ja epäterveellisen, sallitun ja kielletyn ruoan käsitleminen on varsin runsasta teoksissa, joskaan ei keskenään kovin erilaisia esimerkkejä tarjoavaa. Terveellinen syöminen on vahvasti esillä niin ikään niiden hahmojen elämässä, jotka eivät sairasta syömishäiriötä tai teoksissa, joissa ei kuvata syömishäiriötä ollenkaan (esim. Honkasalo 2000; Lähteenmäki 1998).

Emma ja naapurin Romeo -romaanissa parodioidaan kehonrakennukseen liittyvää ruokavaliota, jonka tiukkuus ilman kehorakennuksen motiivia määrittäisi syömishäiriöiseksi. Tosin monissa urheilulajeissa varsinkin ammattitasolla todetaan erilaisia syömishäiriöitä (Aaltonen ym. 2003: 271; Keel 2005: 40; Sundberg 2003: 93–109). Niin ikään Emman tarkkaileman ”muskeliblondin” voi tulkita sairastavan anoreksiaa ja/tai ortoreksiaa:

Jasmine jutteli päivettyneen muskeliblondin kanssa. Blondin posliinihampaat hehkui aavemaisen valkoisina, kun se selosti, miten se söi päivässä kaksi desiä ilman suolaa keitettyä luonnon riisiä ja sen lisäksi ainoastaan hedelmiä ja joskus palan ruisleipää. Nyt oli kauppoihin tullut ihmeellinen kuitunäkki, jossa oli vain kolmekymmentä kaloria siivussa. Sellaisen hän söi sitten jos tuli ihan hirveä nälkä. (Ellilä 2001: 47.)

Kohtaus tulee lukea urheiluun liittyvän tiukasti kontrolloidun syömisen kontekstissa. Esimerkissä parodioidaan niin urheiluun/kehonrakennukseen liittyviä äärimmäisiä dieettejä, tiukkoja ”terveellisiä” dieettejä ylipäätään kuin kehorakentaja(naisen) arkkityyppiäkin (Kinnunen 2001a; 2001b). Vahvasti parodisessa kuvauksessa viitataan kehonrakennukseen liittyvään äärimmäisen tiukkaan elämäntapaan, johon varsinkin ennen kilpailuja kuuluu jatkuva syömisen ja painon kontrollointi ja usein nälkä. Niin ikään ruoasta puhuminen on kehonrakentajanaiselle tärkeää; sen avulla hän rakentaa identiteettiään kontrolloitua ja terveellistä elämää viettävänä kehonrakentajana.

Naisten syömiseen on laajemminkin liitetty jatkuva nälkä ja se, että ruumiillisia tarpeitaan (myös muita kuin nälkää), ei saisi koskaan täyttää täysin (Bordo 1993; Chernin 1987, Johansson 2001). Kehonrakentajan ruokavalio ja siihen yhdistetty raskas liikunta ovat esimerkkejä ”liian hyvin opituista terveellisyysvaatimuksista”, jotka liittyvät vallitseviin syömis- ja ruumiillisuuskäsityksiin, jolloin terveellisyyden noudattaminen ja sairastumisprosessi eivät näyttäydy vain yksilötason kysymyksinä (ks. Puuronen 2004: 79, 93, 241–242). Oilin pikkusiskon Soilin syömiskäyttäytyminen on ”terveellisyydessään” samantapaista kuin Emman kohtaaman kehonrakentajan. Näin paljastaa ote Soilin harjoittelu- ja ruokapäiväkirjasta:

MA klo 18.00 kaksi omenaa
 18.30 juokse salille, 4 km
 19.00 sata punnerrusta, ainakin
 20.00 juokse kotiin, 4 km
 20.30 Oilille voileipiä

TI klo 18.00 kurkkua, raejuustoa
 18.30 juokse uimahalliin, nilkkapainot 2 km
 18.45 uintia 1000m, 2 x sauna
 19.00 juokse kotiin, nilkkapainot, 2 km
 19.15 Oilille anjovispizza
 20.00 Ramin bussi (SK: 123.)

Koomisuutta Soilin karmaisevaan päiväohjelmaan tuo se, että hän katsoo Oilin syömisestä huolehtimisen niin tärkeäksi, että merkkää sen kalenteriin, mikä toisaalta kuvaa tyypillistä anoreksiakäytöstä, jossa ruoan valmistaminen toisille voi nousta tärkeäksi. Niin ikään Laura Lähteenmäen nuortenromaanissa *Rinkkadonna* (1998) 17-vuotias päähenkilö Moona haluaa ”tiukan” vartalon ja liikkuu paljon ja syö terveellisesti: ”Mä ostin isän tilille kevytjukurttuja, täysjyväleipää ja kasviksia. Mä ostin rajattoman aerobickortin, kävin siellä vähintään kerran päivässä – –” (mts. 32). Moonan sisko ja isä huolestuvatkin siitä, että onko Moonalla anoreksia. Kuitenkin Moona itse kuvaa kokeisiin valmistautumistaan ironisesti – ja ruumisprojektien jatkuvuuden luonnetta korostaen – näin: ”Ja laihtumaan mä en näillä eväillä pääsisi. Mä vedin repustani jaffakeksipaketin – –” (mts. 60).

Terveellisestä ruoasta ja syömisestä puhuminen sekä muu ”terveystietoinen minäpuhe” ovat teoksissa useaan otteeseen toistuvia niin päähenkilöiden sisäisenä monologina kuin keskusteluissa kavereiden ja ystävien kanssa. Ruoasta, ruokailutapojen muuttamisesta tai laihtuttamisesta puhuminen voivat toimia myös ikään kuin synninpäästönä: pelkkä muutoksesta puhuminen riittää tuottamaan hyväksyntää, vaikka sitä ei pystyisikään toteuttamaan (Puuronen 2004: 69, 81).

Syömishäiriöitä sairastavat jakavat helposti ruoka-aineet sallittuihin ja kiellettyihin, hyviin ja huonoihin. Sallittuja ovat terveellisiksi katsotut, kiellettyjä epäterveellisiksi luokitellut ja samalla lihottavat ruoka-aineet. Huonoihin lukeutuvat esimerkiksi pikaruokat, peruna ja leipä, hyviin vähän rasvaa sisältävät ruokat, vihannekset ja hedelmät (Abraham & Llewellyn-Jones 1994: 151.) Kiellettyjä ja lihottavia ruoka-aineita vältetään ehdottomasti (Keel 2005: 3). Syömishäiriöisille (etenkin anorektikoille) muodostuu niukka ja yksipuolinen ruokavalio, jota he noudattavat orjallisesti. Nykyään kuitenkin yhä useammalla, joka ei sairasta syömishäiriötä, ruoan tarkkailu ja jakaminen terveellisyyden ja epäterveellisyyden ja sallittavuuden ja kiellettävyyden mukaan on lisääntynyt. Anna (SL) käyttää sallituista ruoista nimitystä ”turvaruoka” (ks. esim. Hakala 2001): ”– – ome-

nat ovat mieleeni vain siksi, että ne ovat turvallista syötävää turvaruokapäivinä” (SL: 24).

Kaunokirjalliset repseäisyydet ruoan hyvä/sallittu ja huono/kielletty -kategorioista on luettava syömisen kulttuurisessa kontekstissa, jossa on miltei mahdotonta olla tietämättä, mitä pidetään terveellisenä, mitä epäterveellisenä ja jossa on vaikea pysytellä ruokaa ja syömistä arvottavien ja sääntelevien asenteiden ulkopuolella. Ruoka-aineiden jakamista hyviin ja huonoihin esiintyy myös muussa kuin syömishäiriöistä kertovissa romaaneissa, sillä myös näissä muissa ulkonäköön liittyvää problematiikkaa käsittelevissä teoksissa tyttö- ja naishahmot miettivät ruokaa tällaisten jaottelujen kautta (esim. Autio 1985 & 1986; Jalo 1992; Lähtenmäki 1998; Honkasalo 2000).

Ruokaa ja syömistä koskevat määrittelyt vaikuttavat siihen, että ruokaan ja syömiseen voi ainakin jossakin määrin rakentua syyllisyyspainotteinen suhde. Syyllisyyspainotteiseen ruokasuhteeseen kuuluu terveellisen ruoan näkeminen velvollisuutena ja epäterveellisen nautintona. Hoikkuusihanteen tavoittelu johtaa jatkuvaan tarkkailuun ja ainaiselle laihdutuskuurille. Ruoasta ja syömisestä nauttiminen on kiellettyä etenkin naisilla. (Qvortrup 2003: 83–86.) Kiellettyjen ruoka-aineiden syömisen voi tulkita olevan vaikeaa myös suhteessa siihen, että syöminen on yleisesti muuttunut kevyempää linjaa korostavaksi (Mäkelä 2000: 209).

Kun Julia ottaa Heidin tarjoaman karkin, ja tytöt puhuvat makean syömisestä ja karkkilakoista, alkaa Juliasta pian tuntua siltä, että karkissa ”on ihan liikaa sokeria, että se valuu mun sisään ja kerääntyy läskiksi mun ihon alle” (IM: 32). Kotona taas äiti on ostanut suklaata: ”Se on minttusuklaata, mun lempparia. – – Mä meen mun huoneeseen lukemaan ja syön suklaapatukan vaikkein saisi.” (IM: 37.) Annalle vähäisenkin kielletyn syöminen merkitsee bulimiakohtauksen uhkaa: ”Vaarallisesti rapiseva karamellipussi tuli minua kohti. Mitähän makeaa siinä on? Saaran käsi ojensi sitä – – minä olisin halunnut kieltäytyä, sillä minä en pystyisi pitäytymään vain siinä helvetin mellin murusessa.” (SL: 150.) Julialla syömisestä sääntöjen rikkominen kummitähdin tarjoaman jäätelön takia johtaa voimakkaaseen vihan ja pelon reaktioon, jonka taustalla on lihomisen pelko.

Miks mä tein sen, miks mä söin sen, miten mä voin, mäoonhullu – – Mä katon peilistä kynsien raapimia pulleita poskia ja lyön itseäni vatsaan. Nyrkki pysähtyy ohueen vatsalihasseinään ja jatkaa iskuja jalkoihin. – – Revin hiuksia, raavin käsivarsia, hakkaan löysää rintaa, reisiä ja ranteita. (IM: 148–149.)

Dieettietiketin rikkominen johtaa häpeän, syyllisyyden, itseinhon ja turhautumisen tunteisiin (Qvortrup 2003: 87). Bulimiassa säädellyn syömisestä rikkominen voi olla tietoista, ja silloin myös sallituista ruoka-aineista kiellettyihin siirtyminen on tietoista. Annalla syöminen pysyy ”turvaruokien” avulla jollain lailla hallinnassa ja ”normaalin syömisestä” rajoissa tai ainakin jollakin lailla ”normaalin” lähetyksellä. Turvaruoat ovat paitsi terveellisiä, ne eivät herätä ahmimishimoa. Bulimian kehittyessä oksentamisen keksi-

minen painonhallintakeinoksi muuttaa hänen syömistään ja ”turvaruokien” merkitystä:

Lopetin turvaruokavarastot. – – Unohdin syömisen ja keskityin syömisoksentamiseen tai syömättömyyteen. Se oli paljon helpompaa kuin tasapainoilu kokonaisten turvaruokapäivien ja bulimiapäivien välillä. On paljon mukavampaa viettää kahden tunnin tai vain tunnin bulimiasessio kuin koko päivä sen parissa. (SL: 147–148.)

Julian luokan tyttöjen syömis- ja laihduttamispuheet ja -suunnitelmat vaikuttavat Julian syömiseen ja kielletyn ja sallitun välisen jaon vahvistumiseen:

Mä kirjoitan listan siitä, mitä en saa syödä. Punaisella tussilla ruutupaperille ruoka- ja kunto-ohjelma. EI: pullaa, keksejä, karkkia, jätskiä, suklaata, limsaa, voita, margariinia, ei mehua eikä juustoa, ei rusinoita eikä pähkinöitä. Ei mitään, mä syön vaan salaattia ja hedelmiä. Ja juon vettä. (IM: 106.)

Julian kavereiden puheissa vilahtelevat populaareissa keskusteluissa esiin tulevat terveellisen ruoan ideat, kuten runsas veden juonti ja hiilihydraattipitoisten, etenkin niin sanottujen huonojen hiilihydraattien välttäminen, mikä alkaa muodostua myös Julian ruokavalion ytimeksi. (IM: 21, 31, 89, 110). Rasvasta muodostuu anoreksiassa tärkein vältettävä ruoka-aine, ja ”rasvaisuus” voi tulla kokonaisvaltaiseksi omaa ruumista ja toimintaa jäsentäväksi negatiiviseksi, muun muassa heikkoutta osoittavaksi kokemukseksi (IM: 105, 148–149; ks. Puuronen 2004: 80–95). Myös Annalle rasva edustaa kiellettyä. Bulimisessa syömiskohtauksessa sitä vastoin rasva nousee tärkeäksi, suurta nautintoa tuottavaksi ruoka-aineeksi sekä itsessään että kaikenlaisessa rasvaisessa ruoassa: ”Rasvan kanssa tissuttelusta ei tule mitään; tippa tappaa ja ämpäriin hukkuu. Silloin kun rällätään, rällätään kunnolla. Leipää, tietenkin, juustoa, sitä rasvaisinta – – voi pöydälle, ettei se olisi liian kovaa... voita sen pitää olla, oikeaa, syömisessioissa aina vain oikeaa voita...” (SL: 34.)

Rasvan runsas käyttäminen rinnastetaan alkoholin runsaan käytön vaarallisuuteen ja kieltoon. Ruokakeskustelujen (tosin eri ruokavalioissa erilainen) valossa voi voidaan nähdä erittäin epäterveellisenä ja haitallisena ruoka-aineena, joten sen käyttäminen bulimiskohtauksessa sisältää myös monia konnotaatioita, lähestulkoon symbolisia syömisen merkityksiä.

Kielletyt ruoat ja niiden syöminen ilmentävät vahvasti ruokaan ja syömiseen liittyvien sääntöjen rikkomista. Yleensä ne nimittäin ovat kiellettyjen listalla olevia ruokia ja ruoka-aineita.

Keitto sauhuaa ja lemuaa. – – Me jyrsitään eskimon suklaista nahkaa. (IM: 19.)

Mä hämmennän hyytyvää lihapullakastiketta lautasella – – (IM: 21).

Jälkiruoaksi on marjakiisseliä, ja mä sanon, etten jaksa enää mitään ja katson, kun muut lusikoi punaista limaa (IM: 47).

Mä tuijottelen hetken vaaleanpunaisia ja syvänruskeita eläintensisuksia ennen kuin pyydän jauhelihat (IM: 50).

Mä katson löysänä lautasella lojuvaa lanttulaatikollajää ja kinkun reunassa kiiltelevää läskireunusta. Mua ahdistaa ja oksettaa. (IM: 94.)

Nakkikastike on kirkuvan oranssia ja värjää valkoisen lautasen melkein punaiseksi. Nakinpalat on kuin paistettuja pyyhekumeja, ja perunoissa on muovinen kelmu. – oikeesti toi on musta niin hirveen näköstäkin, ett oksettaa, Mari selittää – – Mä jauhan nakinpalaa hampaankärjillä ja koitan olla maistamatta. Mua yököttää – – ” (IM: 119.)

Viineri makaa löysänä mun lautasella vatsa auki ja suolet pihalla. Punaista solulimaa kuvuneen sappinesteen seassa. Se on pitkä ja täynnä kurkkuun tarttuvia rasvakuituja. (IM: 145.)

Ihanassa meressä ruokaa koskevia abjektiesimerkkejä on erittäin paljon, mutta niitä esiintyy myös muissa teoksissa (esim. M: 78; SET: 184; SL: 388–389). Ruoan saamat merkitykset abjektina muistuttavat väkivallasta, verestä, pilaantuneesta ruoasta ja kuolemasta. Tarinan loppuvaiheessa on myös esimerkki, jossa ruoan abjektikuvat laajenevat ja Julian kohtaamista hänen inhoamiaan ruokia syövästä ihmisistä tulee samanlaisia inhoa herättäviä kohteita kuin ruoasta. Ruoan inhottavuus laajenee sitä syövien ihmisten inhottavuudeksi.

Kaikki sekoittuu paskaseks liejuks, maidot, lihakokkareet, auringot, keväiviinerit ja hyvätaipaiset keskustelut, kravatit, viikset ja kukikkaat esiliinat. Vittu mä vihaan teitä kaikkia! Mä vihaan teitä! Mä huudan ja sekotan, nauran ja vihaan niin paljon. Perunamuussia ja voiklönttejä, paistettuja Liisa-paloja ja valkoista läskiä. Mä tapen teidät, kuristan ja raateilen. Te tukehdutte vielä omaan paskaanne. (IM: 152–153.)

Julian anorektisessa mielessä ajattelemat asiat kietoutuvat toisiinsa siten, että hän yhä vahvemmin alkaa inhota ruoan lisäksi ihmisiä ja kaikkea heidän edustamiaan arvoja, sukupuolirooleja ja arjenkäytäntöjä. Kohdan voi lukea myös rohkeaksi tytön aggression kuvaukseksi, kulttuurissa kontekstissa, jossa perinteisesti ei ymmärretä ja pidetä hyväksyttävänä tyttöjen ja naisten vihaa ja aggressiota.

Syömisessä kuten muussakin ruumiillisessa toiminnassa on kyse käytännön ja konkretian lisäksi monikerroksisesta symbolisesta vallasta. Symboliseen valtaan liittyy usein konkretian juonne esimerkiksi silloin, kun valtiollisilla ravitsemussuosituksilla vaikutte-

taan ihmisten ruoka-ostoksiin ja syömiseen. Syömiseen liittyvä vallankäyttö on sukupuolten välistä, naisen-ruoanlaittaja – mies-ruoan vastaanottaja polarisaatiossa. Erityisen vahvaa syömiseen liittyvä vallankäyttö on tyttöjen ja naisten välillä, kuten vaikkapa *Ihanan meren* kouluruokailun kuvauksista käy ilmi. Oman ja muiden syömisen tarkkailu onkin hyvä esimerkki siitä, kuinka tytöt ja naiset voivat itse aktiivisesti rajoittaa omaa käyttäytymistään ja tarpeitaan. Kyse on hallinnasta, jossa naiset itse ovat mukana (ks. Liljeström 1996: 132).

Syömisen sukupuolittuneisuus teoksissa tuottaa klassisia binaarisia oppositioita, joissa paljon ja vailla itsetarkkailua syövät pojat ja miehet ja vähän ja itseään tarkkaillen syövät tytöt ja naiset sijoittuvat aktiivisuuden ja voiman ja passiivisuuden ja heikkouden positioihin sekä konkreettisesti (fyysinen voima) että symbolisesti (sukupuolispesifit vapaudet ja rajoitukset). Anorektisessa todellisuudessa sitä vastoin syömättömyys symboloi voimaa, valtaa ja vapautumista sukupuolelle asetetuista rajoituksista. Syöminen puolestaan edustaa epäonnistumista, oman ruumiin määräysvallan puuttumista ja heikkoutta, kuten muutkin ruumiin tarpeet ja niiden täyttäminen. Lopulta kuitenkin anoreksia kääntyy henkilöahmoilla heikkoudeksi ja kyvyttömyydeksi tehdä enää mitään muuta kuin tarkkailla ja säännöstellä syömistä.

Annalla hyvä ruoka liittyy kaikkeen hyvään, tärkeimpänä ”kotiin” eli Viroon, huonompi ruoka pahaan Suomeen, mitä korostavat esimerkit siitä, kuinka rajan takana Suomessa ”mikään ei notku” (SL: 288), kun kuvataan pitopöytää ja se, että äidin on säännösteltävä ruokaansa Suomessa rahoittaakseen Viroon matkustamisen. Anna pohtii, onko hänen sairautessaan kyse halusta päästä takaisin lapsuuden onnellisiin aikoihin, jotka olivat täynnä kaikkea hyvää. Yhtenä syömishäiriön syynä voi tulkita olevan häpeän, jonka äiti on juurruttanut Annaan, kun hän on käkenyt Annaa vaikenemaan virolaisesta taustastaan. Tarinan lopussa Anna lopettaa vaikenemisensa, huomaa, että hänen virolaisuutensa ei olekaan niin ihmeellinen asia, mutta hän ”päättää pitää bulimiansa”. Bulimia ei siis ole vain oman taustan salailemisesta juontuvaa ahdistusta, mikä korostaa bulimiakuvauksen moninaisuutta. Tarinan lopussa Anna luopuu haaveistaan paluusta Viron lapsuuteensa, ja samoin hän toteaa äidilleen: ”Äiti kulta, äitiseni, et sinä koskaan muuta takaisin. Et sinä edes halua lähteä Suomesta. Sinun kansasi on jo syönyt sinut, eikä sinulla enää ole mitään, miksi palata.” (SL: 460.) Viro ei enää ole sama kuin Annan lapsuudessa, vaan Annan mukaan se on pettänyt hänet ja äidin: Viron-matkalla heidän autonsa varastetaan ja Annalle myydään tulppaneja antamatta vaihtorahoja.

Salaisessa keittokirjassa syöminen saa erittäin sukupuolittuneita ja seksuaalisuuteen liittyviä merkityksiä, kun Oilille selviää, että hänen vuokranantajansa on Oilin lapsuudesta ja nuoruudesta tuttu mies Lipponen, joka teki Oilille seksuaalista väkivaltaa ja aiheutti tämän isän konkurssin. Oilin asuessa hänen asunnossaan Lipponen on koko ajan vakoillut häntä.

Oili alkaa puhdistautumisen, jonka ensimmäisenä osana on appelsiinien syönti ja toisena härän ruhon syöminen. Härkä symboloi Lipposta. Lihansyönnin voi lukea Lipposen symbolisena teurastamisena ja kuohimisena sekä Oilin ”Carlosia” kohtaan herän-

neiden tunteiden ja toiveiden tuhoamisena. Konkreettisena tarkoituksena on laihtuminen: moisen lihansyöntiurakan jälkeen ei ruoka enää maistu ainakaan entiseen tapaan.

Oili toteuttaa Lipposesta sekä itsestään (lihavuudesta) puhdistautumisen syömällä seitsemänkymmentä kiloa häränlihaa. "Valmistauduin käymään oikeudenkäyntiä oman keittiönpöytäni ääressä sekä Lipposta että itseäni vastaan, mutta tuomiot tiesin jo etukäteen" (SK: 212). Huolellisessa valmistuksessa on mukana myös Lealta peritty veitsi ja Lean lihan paloitteluopit. Lihan valmistaminen ja syöminen ovat kuin riitti:

Kun lihat kiehuivat, upotin liemeen verestä ja jauhoista leivottuja mykyjä, jotka olin tarkoituksella jättänyt suolaamatta, kuten koko sopankin. En käyttänyt mitään mausteita, halusin kokea lihan ja veren maun sellaisina kuin ihminen oli ne ensi kertaa tuntenut ennen kuin alkoi turruttaa makuaistiaan. – No niin Lipponen, minä puhelin kattilalle. – Maksasi oli suhteellisen siisti, ei sittenkään liikaa espanjalaisia viinejä. Mutta munuaiset tuoksuu kyllä rankasti niin kun pitääkin. – – vahdin etteivät lihat ennäittäneet irrota luista ja pehmeä liikaa, haistelin imelää löyhkää ja valmistauduin syömään ensimmäisen erän. – – Mikään vieras maku ei häirinnyt ruokailuani, kun lopulta iskin veitseni sitkeään lihaan ja aloin jyystää sitä hampain ja sormin. Ensimmäisenä päivänä pakotin itseni syömään lautasen tyhjäksi, nielemään kerralla kanamunan kokoisia möykyjä ja välttämään vettä tai muitakaan ylimääräisiä aineita, sillä arvasin annosten pienenevän loppua kohti, juuri niin kuin olin toivonutkin. Silloin minulla oli jäljellä vielä kuusikymmentäyhdeksän kiloa, ja laskin että niistä selvoittayani olisin saman verran laihempi. – Sinä olet tosi sitkeä, sanoin avatessani jääkaapin oven vielä viimeiseksi illalla. – Ja ihrainen. (SK: 214–215.)

Oili rinnastaa härän ruhon Lipposen ruumiiseen (SK: 215–217), ja syö lihaa ja verta ilman suolaa tai muita mausteita "sellaisina kuin ihminen oli ne ensi kertaa tuntenut ennen kuin alkoi turruttaa makuaistiaan" (SK: 214). Syöminen esitetään kuvottavana toimintana, jossa ei kuitenkaan unohdeta tarinalla tyypillistä parodisuutta, kuten maininta "lautasen tyhjäksi" syömisestä.

Syömisprosessi huipentuu Lipposen sukuelinten valmistamiseen:

– Mutta mistäs minä keksin sinulle munat? – – Lopulta koitti päivä, jolloin sain asettaa kaksi huonosti paistettua kinkkua kamaroineen päivineen ja muotoilla niiden väliin säälittävästi lerpottavan munan ja kivekset. Olin uhrannut niiden suunnitteluun paljon vaivaa, kunnes vihdoinkin keksin yhdistää vastenmielisimmät jänteet, rustot ja kalvot, keittää niitä muhennokseksi ja hyödyttää löysästi liivatteella. Näky oli vavisuttava: pullapellillä lepäsivät vanhan miehen ryppyiset kivekset, joista riippui pitkiä karvoja (olin kerännyt huolellisesti kaikki teurastamon ja kauppiaan unohtamat tätä tarkoitusta varten), ja ne muistuttivat pitkästä, likaista ja rispaantunutta partaa. (SK: 215–216.)

Lipposen syömisestä symboliset merkitykset ovat suuret, mutta vielä merkittävämpi on syömisprosessin konkreettinen merkitys Oilin laihtumiselle.

Alkuun päästyäni kaikki oli päivää päivältä helpompaa. Sekä Lipposen että oman ruumiini hävittäminen kävi kuin leikiten. Minun ei tarvinnut ottaa ämpäriä eikä suolaa esille, riitti kun kävin välillä vilkaisemassa kattilaa, pakastinta tai jääkaappia niin vatsani josta oli tullut herkkä ja luotettava liittolaiseni, pienensi annoksia itsestään. – – Hyvä lukija, rakas kohtalotoveri, tämä toimi! – – Sovitukseksi [naisten huijaamisesta KAUNEUS & LAI-HUUS -lehden kyselypalstalla] minä luovutan nyt tämän vaatimattoman mutta tehokkaan ohjelmani kaikille, jotka haluavat keventää piinaavaa ruumistaan luonnon omilla menetelmillä. Pitäkää veitsi terävänä. (SK: 216.)

Teoksen päättävässä tekstissä Oili siis lahjoittaa elämäntarinansa sekä kauhistuttavan lihadieettinsä toisten laihduttavien naisten käyttöön. Kanssasisariksi voi tulkita paitsi lihavat naiset, myös kaikenlaista syrjintää, väkivaltaa ja seksuaalista väkivaltaa kohdanneet naiset, kuten kysymyspalstan lukijat. ”Luonnon omilla menetelmillä” sohaistaan vielä viimeisen kerran kauneuden ja laihduttamisen retoriikkaa. Lipposen syöminen ja sukuelinten muotoilu härän ruhon osista symboloi samalla Oilin ”lihan” eli niin ruokaan kuin seksuaalisuuteen liittyvien halujen lopettamista.

6.3.2. Katseen voima: peilaaminen ja katsotuksi tuleminen

Tässä luvussa tarkastelen tyttöjen ja naisten tekemää itsen ja muiden (lukuun ottamatta äitien ruumiiden tarkastelua, ks. 4.1.2., 5.1.3.) ruumiiden vertailua, jota kutsun metaforisesti peilaamiseksi. Otan jälleen esimerkkejä myös teoksista, joissa ei kuvata syömishäiriöitä ja henkilöhahmoista, jotka eivät sairasta syömishäiriötä, millä osoitan ruumiin vertailujen samankaltaisuuden syömishäiriöitä kuvaavien ja ei-kuvaavien teosten välillä.

Oman ruumiin hahmottamista käsittelevässä luvussa (4.2.1.) tarkastelin konkreettista peilaamista, jota sairastuneet hahmot tekevät arvioidessaan ruumistaan. Vertailutilanteet ovat usein sellaisia, että henkilöhahmot itsekin ovat tarkastelun, vertailun ja arvioinnin kohteina. Katsominen voi olla yhdensuuntaista (salaa) katsomista, kahdensuuntaista, sävyltään toteavaa ja melko neutraalia tai arvioivaa ja arvottavaa.

Yhtä kaikki, näissä vertaamisissa rakennetaan ideaalista tytön tai naisen ruumista. Teosten tyttöjen ruumiin rakentamista ja ylläpitoa voi tulkita tyttöjen ja naisten itse omaksumien ja ylläpitämien heitä rajoittavien käytäntöjen kautta. Naisten sorto ja se, kuinka naiset itsekin usein hyväksyvät oman alistetun asemansa ja jopa vahvistavat sitä, on yhdistetty heteroseksuaalisiin käytänteisiin. Tällaisia ovat heteroseksuaalisen nais- tai miestapaisen käyttäytymisen omaksuminen, pukeutuminen ja itsensä muu koristelu, jotka ohjaavat sisäistämään kauneusideaaleja ja omaksumaan ruumiillisia rajoituksia. (Rich 1980: 638–639; Saarikoski 2001: 37–52.)

Tarkasteleman esimerkit alleviivaavat sitä, kuinka teosten tyttöjen ja naisten kuva-

taan itse aktiivisesti toistavan sukupuolelleen kulttuurisesti tyypillisiä ominaisuuksia ja ideaaleja, mikä takaa sukupuolen tyypillisen esittämisen, joka nähdään jopa ”luonnollisena”:

– – [Soili] tuli taputellen itseään kuivaksi ja istui lattialle voitelemaan käsivarsiaan, pitkiä jalkojaan ja kapeita kylkiään solariumin tasaisesti ruskettamana, yrttien, öljyjen ja hiusgeelin tuoksuisena. – Laitatko selkään, hän sanoi ojentaen purkkia minulle. – Joutuu tässä muutkin keksimään kaikenlaista. – Ei kaikki voi tulla leikkelemään sikoja, sanoin ja rasvasin hänen lapojaan kiiltäviksi ja hieroin ylimääräisen kerroksen kylkiluihin, jotka tunsin sormieni alla. – Taas sinä olet laihtunut. (SK: 98.)

Oili kuvaa siskonsa vartaloa seksuaalisia konnotaatioita herättävin adjektiivein. Etenkin ”pitkät jalat” on tällainen ilmaisu. Pitkät jalat ja kapeat kyljet ovat niin ikään positiivista arvottamista ja ideaalisen naisruumiin osia. Oili havainnoi siskonsa ruumista niin näkö-, haju- kuin tuntoaistinsakin avulla. Vertailu Soilin ja Oilin ruumiin välillä ei ole eksplisiittistä, vaan rakentuu laajemmassa kontekstissa, kun Oili kosteusvoiteen levittämisen jälkeen pohtii sitä, kuinka hän ja Soili ovat toistensa vastakohtat sekä ulkoisesti että sosiaalisesti. Vastakohta Soilin ja Oilin välille rakentuu myös siitä, että Soili on viimeisen päälle itsensä huolitelleena lähdössä reippaana kuntosalille yhdessä miesystävänsä kanssa, kun taas Oili jää yksin kotiin aamutakki päällään.

Kohtauksen humoristisuus puolestaan rakentuu siitä, että naiset puhuvat sioista ja Soilin työpaikasta teurastamossa ja Oili laittaa ”ylimääräisen rasvan” Soilin kylkiin. Nämä kaksi aihetta yhdessä herättävät ajatuksen siitä, että Oili ”lihottaa” hieman Soilin kylkiä laittamalla niihin ylimääräisen ”rasvan”. Siis vaikka Oili yhtä aikaa kertoo ideaalisen hyvännäköisestä sisarestaan, voi hänen tulkita olevan liiallisen laihuuden rajoilla ja tarvitsevan Oilin mielestä vähän lisää rasvaa.

Oilin havainnoissa siskostaan ja äidistään ei ole negatiivista kateutta tai katkeruutta, vain suurta ihailua. Useimmiten vertailu ja havainnoiminen teoksissa esitetään kateutta ja katkeruutta huokuvina. Tämän voi tulkita liittyvän siihen, että tytöt, jotka ovat jokenkin samoissa painolukemissa, kilpailevat keskenään syömisen ja painon kontrolloinnissa. Oili sen sijaan tuntee olevansa kuin tuomittu siihen, että hän ei ole samanarvoinen tai samannäköinen ihailemiensa naisten kanssa: ”Tajusin – – että minusta ei koskaan tulisi kaunista” (SK: 69).

Seuraavassa esimerkissä Lähtenmäen (1998) *Rinkkadonnan* päähenkilölle Moonalle on raskasta se, että luokan suositut tytöt ovat häntä pienempikokoisia ja isorintaisempia:

Janika ja Kaisa olivat noitia. Ne olivat kauniita naisia, jotka osasivat suipistella suutaan siinä, missä mä tavallisesti jäin mölöttämään suu auki. Ne olivat sanavalmiita häilykielisiä, kusipäitä. Rikkaita, hemmoteltuja enkeleitä, jotka olivat vain silkoa kiinteiden kroppiensa sisällä. – – olivat ne kuinka lutkia tahansa, oli niillä silti upeet vartalot, joista olin kateelli-

nen. – – muistelin tilannetta syksyiltä. Mulla oli ollut kiire liikkatunnilta hammaslääkäriin ja mä olin äkännyt Janikan ja Kaisan levikset penkillä ja kuin itseeni kiduttaakseni mä olin tsiikannut niiden tuumakoot. Ne olivat ainakin kolme kokoa pienemmät kuin mulla. Mun oli vielä pakko katsoa niiden rintsikoiden kuppikoot. Mä olin puristanut appelsiini-ihoa reisistäni ja tissit keikkuen a-kupeissa olin juossut ulos. (Lähteenmäki 1998: 28–29.)

Tarinan nykyhetkessä Moona luonnehtii luokkansa suosittuja tyttöjä yhtä aikaa negatiivisin ja positiivisin ja vastakohtaisin attributein ("noita", "enkeli", "lutka"). Tarinan nykyhetken ajatusten sekä muistelun keskiössä ovat Janikan ja Kaisan kiinteät vartalot. Erityistä kohdassa on se, että henkilöiden nuoresta iästä huolimatta (lukion toisluokkalaisia) Moona kutsuu Kaisaa ja Janikaa naisiksi. Tulkitsen, että naisiksi nimittäminen korostaa Moonan kokemaan eroa itsensä ja Kaisan ja Janikan välillä: Kaisa ja Janika ovat naisia, kun taas Moona on vielä tyttö. Naisiksi nimeämisen voi tulkita johtuvan Janikan ja Kaisan ideaalisten positiivisten ominaisuuksien runsaudesta (kiinteys, hoikkuus, "sopivankokoiset" rinnat, sanavalmius, sosiaalisuus) tai sitten "lutka"-sanan kautta esiintuoduista vihjeistä mahdollisiin seksuaalisiin kokemuksiin. Toisaalta "lutkaksi" nimittäminen ei välttämättä viittaa seksuaalisuuteen, vaan voi kuvata heidän ylivertaisuutensa synnyttämää ärtymystä (ks. Saarikoski 2001). Havainnot siitä, että kulttuuristen ja Moonan omaksumien ideaalien mukaan Janika ja Kaisa todella ovat ruumiiltaan parempia kuin hän, vaikuttaa Moonan ajatuksiin. Vastakohtaa ja Moonan kateuden tunnetta vahvistavat hänen kuvauksensa reisiensä epätasaisuudesta eli siitä, että hän ei ole täysin kiinteä sekä rintojensa koosta eli siitä, että hän ei täytä suurien rintojen ideaalia.

Edellisen kaltaiset koulun ja luokan hierarkioiden stereotyyppisiä karikatyyreja sisältävät kuvaukset ovat sangen tavallisia. Syömishäiriökirjallisuudessa ja syömishäiriötä sivuavassa kirjallisuudessa (esim. Ellilä 2001; Ikonen 1999; IM; Matintupa 1998) kuvataan niin ikään (vielä erityisen voimakkaasti) luokan yhtä tai useampaa tyttöä, jotka ovat niin suosittuja ja sosiaalisia kuin kauniita ja hyviäkin koulussa ja joita syömishäiriön tai muuten painonsa kanssa kamppaileva päähenkilö kadehtii. Anna (SL) sitä vastoin esittää poikkeuksellisesti itse tuollaisena kaikin puolin ideaalisena tyttönä, tosin ironiseen sävyyn.

Tolosen mukaan pakko ja vapaaehtoisuus sekä toimijuus suhteessa ruumiillisuuteen nousee tytöillä koulussa (ja luokissa) monitasoiseksi ja ristiriitaiseksi kysymykseksi. Toisaalta suhdetta ruumiillisuuteen kuvastaa häpeä, muokkaaminen ja sosiaalinen kontrolli, toisaalta ironia, vastarinta, kritiikki ja nautinto. Ruumiillisuus ja performoiminen olivat tyttöjen keinoja etsiä omaa paikkaansa kouluyhteisössä. (Tolonen 2001a: 88, 185–186.) Julian ihailu kohdistuu eniten luokan suosittuun tyttöön Heidiin sekä "pahistyttyöön" Ninaan, koska tämä on niin "ihanan laiha". Tiinaan, joka on toinen suosittu ideaalinen tyttö, Julia kohdistaa vihan ja kateuden tunteita, mutta ei voi olla antamatta Tiinan vaikuttaa hänen käsityksiinsä esimerkiksi ruumiistaan ja koulunkäynnistä.

Anoreksian edetessä Julian hahmossa korostuu ulkopuolisen katsojan ja havainnoi-

jan positio jopa hänen suhtautumisessaan itseensä. Kerronta on pitkälti Julian raporttimaista tarkkaa selostusta itsensä, kavერიensa ja sukulaistensa tekemisistä. Julian mielensisäiset tapahtumat lisääntyvät vasta tarinan loppua kohden saaden syviä runollisia ja ei-realistisia sävyjä. *Ihanassa meressä* tärkeimmät ruumisprojektien ylläpitämisen ja toisten tarkkailun paikat ovat koulun ruokala, jossa oma ja toisten syöminen on esillä ja ruoasta puhuminen on luontevaa, ja liikuntatunnit, joissa liikuntatottumukset, fyysiset vahvuudet ja heikkoudet sekä ruumiit ovat muuta koulunkäyntiä enemmän esillä. Näissä tiloissa katsomisen ja katsotuksi tulemisen tilanteet ovat moninkertaisia ja päällekkäisiä. Katsoja voi olla katsottava ja niin edelleen. Erään liikuntatunnin päätteeksi Julia seuraa sekä luokan laihaa ja siksi kadehdittavaa Ninaa että ystäväänsä Maria:

Nina sipsuttaa vaaleensinisessä pyyhkeessä suihkuhuoneeseen, ja kaikki kattoo kun se ottaa sen pois: se on niin ihanan laiha. – Vähän sä oot laiha, Nina, varmaan ihanaa, Susu kattoo Ninan reisiä ja vatsaa. – Miten sä pysyt noin laihana, etsä liho vai mikä sulla on? – Ai laiha vai, kato nyt näitäki läskejä, oikeen pursuaa rasvaa! Nina puristaa peffan ihoa punaiseksi ja näyttää pikkupojalta. Mari laittaa suoraan hikiselle iholle deodoranttia ja kiinnittää rintikat T-paidan alla. Se peittelee valkoisia ja vaaleanpunasia finnisarekkeita peitepuikolla niin, että ne nousee kirkkaasti punaisesta ihosta esiin. – Ei sillä ole mitään väliä miltä ulkosesti näyttää, jos on sisältä kaunis. Mä vauhkoon Tiinalle ja muille, kun ne juttelee meikeistä, hiuksista ja ylimääräisistä kiloista. – – Mä seison suihkun alla ja katson Ninaa huoneen toisella puolella: se on niin ihanan laiha. (IM: 43–44.)

Pukuhuonetila suorastaan pakottaa kaikki olemaan esillä halusivat he tai eivät. Ninalle pukuhuone on mieluinen oman ruumiin esittämisen tila, Marille taasen tila, jossa hän yrittää olla mahdollisimman näkymätön ja paljastaa ruumiistaan mahdollisimman vähän. Julian katse on armottoman suora ja tarkka: Ninan hän tunnistaa pikkupojannäköiseksi, Marin kasvojen iho taasen ei jää suojaan Julian tarkalta katseelta. Olennaista kohtauksessa on niin ikään Ninan kehuminen sekä Ninan ”asiaan kuuluva” kehujen vähättely ja itsen sanominen lihavaksi ja rasvaa pursuavaksi. Julia yrittää ulospäin antaa vaikutelman, että hän ei ole muiden kanssa samaa mieltä ja että ylipäättään ulkoisella olemuksella ei hänen mielestään ole merkitystä. Tosiasiassa Julia kadehtii Ninan laihuutta.

Julian luokalla Kikillä ei ole helppoa ainakaan liikunta- ja terveystiedon tunneilla, joilla hänen ulkomuotonsa joutuu Aholan huomion kohteiksi. Niin hän on myös Julian tarkan havainnoinnin kohteena: ”Kiki pysähtyy keskelle rataa ja kävelee kädet lanteilla nurmikolle. Sen poskilla on valkoiset kukat. Se on liian läski ja lintsaa yleensä liikunta-tunneilta.” (IM: 14.) ”Kiki tsekkaa että paita peittää peffan ja antaa spraypullon sähköistä vielä kerran.” (IM: 16). Sekä Aholan että Julian havainnot ovat suhteessa ajatukseen ideaalisesta työntövaltalosta, jota Kiki ei heidän mielestään vastaa. Laajemmin on kyse kulttuuristen ideaalien kontekstista, josta niin Julia, hänen luokkansa tytöt kuin Ahola-

opettajakin ovat vahvasti tietoisia ja jota he rakentavat.

Ihanassa meressä erot "kilttien tyttöjen" ja "pahistyttyöjen" välillä ovat korostettuja. Joulujuhlassa Julia tunnistaa olevansa itse katsottavana ja kokee oman olemuksensa negatiivisesti, vaikka hän onkin sellainen hyvä tyttö, miksi hän on koko ajan pyrkinyt: "Kiki ja Susu kattoo Tiinaa ja mua sinisten silmäluomien alta halveksivasti, ne mittailee mun hametta ja kumpparilla sidottua lettiä. Hetken mä tunnen itseni lapsellisen typeräksi ja läskiksi." (IM: 84.) Katsotuksi tulemisen ja negatiivisen arvottamisen kokemus on niin vahva, että Julia kokee itsensä sekä lapselliseksi että lihavaksi.

Iisa (SET) huomaa pikkusiskonsa huomattavan laihutumisen, kun he ovat saunassa. Pelon lisäksi Iisan Katjan ruumiin koon ja muotojen arvioinnista voi lukea uteliaisuutta. Mikä tärkeintä, Katjan ruumiin näkeminen saa Iisan pohtimaan vertailunuomaisesti omaa ruumiillisuuttaan:

Iisa ei voinut olla tuijottamatta hänen reisiään, jotka olivat kilometrin päässä toisistaan. Vatsa oli kuopalla. Iisa katsoi itseään löylyhuoneen lasiovesta samalla, kun Katja kuurasi hänen selkäänsä. Iisa ei ollut mitenkään lihava, mutta ei hän laihakaan ollut. Hän oli tosi tyytyväinen rintoihinsa. Paitsi, että ne olivat C-kupin kokoiset, ne olivat hyvän muotoiset. Eivät mitkään riippurinnat. Oikeastaan hän oli kaunis. Hän taivutti kättään ja koetteli muskeleitaan, jotka olivat yllättävän jämäkät, kitaroinnista varmaan. Ainoa, mitä hän inhosi oli pömppömasu, mutta minkäs sille mahtoi, jos tykkäsi vadelmamunkeista ja päärynälimsasta, ei hän mitään vatsalihasliikkeitä aikonut ruveta tekemään, elämä oli liian lyhyt lattialla puhisemiseen. (SET: 135–136.)

Esimerkissä on monta kiinnostavaa ulottuvuutta. Aluksi Iisa katsoo Katjan laihtunutta ruumista. Katjan muuttunut ruumis on puoleensavetävä pelottavassa laihuudessaan, sitä on suorastaan pakko katsoa. Iisan katse on arvioiva: Iisa arvioi Katjan ruumiin mittoja kuvaavilla määreillä. Kun Katja pesee Iisan selkää, Iisa alkaa Katjan ruumiin näkemisen myötä katsoa arvioivasti itseään. Iisan arvio omasta ruumiista noudattaa kulttuurisia normeja: Rinnat saavat positiivisen arvion kokonsa ja muotonsa ansiosta, samoin käsivarret kiinteytensä takia. Koko ruumiin arviointi aloitetaan kulttuurisesti paljon arvioiduista ja arvostelluista kohdista, rinnoista. Ylimääräisenä, suorastaan inhon kohteena Iisa pitää "pömppömasuaan". Samassa kohdassa Iisa tuo kiinnostavasti esiin "haitallisen", mutta nautinnollisen syömisen sekä liikunnan vaikutukset kehon muotoon ja kokoon.

Iisa on yhtä aikaa sekä ideaaleja ja naisten ruumiinkontrollia vastaan että sisäistänyt naisruumiillisuuden ihannenoromit, joiden mukaan hän myös havainnoi omaa ruumistaan. Esimerkki on hyvä osoitus siitä, kuinka kulttuurisen ja sosiaalisen normiston ulkopuolella on mahdoton elää, vaikka olisi sitä kohtaan hyvin kriittinen, kuten Iisa.

Katsotuksi tulemisen kaipuu ja kokemus korostuvat syömishäiriöisen ruumiillisuudessa. Annalle (SL) ideaalisen ruumiin saaminen laihduttamalla merkitsee samaa kuin arvostetusti näkyväksi tulemista (SL: 232), Tämä on Annan mielestä vain hoikan ja

pienen ruumiin mahdollistamaa ja tuon ruumiin ylläpitäminen muodostuu hänelle arvokkaammaksi kuin mikään muu. Syömishäiriöisyyden yksi tärkeimmistä tavoitteista onkin positiivisen ruumiskokemuksen saaminen ideaalisella vartalolla ja tähän liittyy olennaisesti katsotuksi tuleminen ja muiden esittämät positiiviset arviot. Laihduuttuaan Julia vihdoinkin saa pukuhuoneessa positiivisia kommentteja laihuudestaan samaan tapaan kuin Nina, mutta nyt hän joutuu myös vertailun kohteeksi: osan luokan tyttöjen mielestä Julia on laihempi kuin Nina, osan mielestä Nina on laihempi kuin Julia. Huomionarvoista on se, kuinka Julia huomaa Marin katseen, josta voi lukea, että Mari pystyy arvioimaan Julian asioiden oikean laidan. Lisäksi Julia näkee nyt tarinan alkua selvemmin vertailevan ja vihamielisen tunnelman pukuhuoneessa ja tyttöjen keskuudessa, mitä ulkonäön paranteluun liittyviin aineisiin yhdistetyillä kielikuvilla kuvataan: "Pukuhuone on myrkkysumusta sakea, silmät ripsivärikkokkareista raskaat. Mun iho on kylmä ja valkoinen ja mä tunnen, miten Mari katsoo mua salaa." (IM: 142.)

Julian, Marjatan ja Katjan perheet näkevät ja huomaavat heidät paitsi fyysisesti myös muuten kokonaisvaltaisesti vasta sitten, kun he ovat laihtuneet hengenvaarallisesti. *Madonnassa* eräs näkyväksi tulemisen merkittävä kohta, jonka voi tulkita Pertunkin kohtaamista ja ystävyyttä merkittävämmäksi paranemisen kannalta, on Marjatan "itsensä" kohtaaminen puisessa Madonna-veistoksessa.

Madonna on intertekstuaalisessa suhteessa *Raamattuun* sekä suoraan että välillisesti, kun siinä viitataan ja mukaillaan *Kalevalan Marjatta*-runoa. *Madonnassa* syömishäiriön merkitykset ammentavat laajasti uskonnollis-myyttisestä pohjasta, eikä anoreksian kuvauksessa korostu ainoastaan laihtuminen, niin paljon kuin päähenkilö omia "läskejään" pohtiikin. Kertomuksen loppupuolella keskeiseksi tapahtumaksi nousee syksyinen luokkaretki. Luokka käy taidemuseossa, jossa Marjatta katsoo lukuisia Madonnan kuvia, kunnes yhtäkkiä ilman mitään ennakkovaroitusta kohtaa oman itsensä ja tuskansa *Kalevala*-aiheisessa puolukkamadonnassa.

Puolukkaneitsyt seiso! laihana ja juhlallisena, ahdistuneet posket kuopalla. Hän oli niin hoikka, että tuskini jaksoi toimittaa sen rituaalin, mikä häneltä vaadittiin. Minkä rituaalin? Elämän? – – – Sehän olet sinä! Anna kuiskasi. – Sen nimikin on... – Marjatta. (M: 139–140.)

Puolukkaneitsyttä kuvattaessa kerronnan tyyli muuttuu juhlalliseksi tai yleväksi, mutta toteavaksi. Puolukkaneitsyttä kuvataan ikään kuin paljastaen toteavasti, mikä hänen elämän merkityksensä ja tuskansa on. Rättyä (2007: 68) tutkii Marjatan veistoksen kohtaamista peilivaiheen avulla. Puolukkamadonnaveistosta lukuun ottamatta Rättyä ei tarkastele teoksen puolukkatematiikkaa (Rättyä 2007: 66, alaviite 43). Puuveistos viittaa sekä *Kalevalan* Marjattaan että *Raamatun* Neitsyt Mariaan ja toimii temaattisena peiliupotuksena (mts. 64). Lacanilaisittain peilivaihe (mirror phase) on hetki, jolloin pieni lapsi kokee peiliin katsoessaan, että peilin heijastus on hän ja erottaa itsensä muista ja maailmasta. Peilivaiheen identiteetin muotoutumista ja itsen etsintää voi nuortenkirjoissa tarkastella

niissä esiintyvien kaksoisolentojen ja etsintätarinoiden kautta. (Mts. 68; McCallum 1999: 49, 67–98.) Veistoksen edessä Marjatta ajattelee olevansa olemassa:

Marjattaa kouraisi. Annakin oli ymmärtänyt. Marjatta ei hajonnut maailmaan, ei kuollut. Hänet oli mahdollista veistää, piirtää, kirjoittaa. Hänen tunteillaan oli muoto. Joku sen joskus löysi. (M: 140.)

Kaksoisolennon eli puolukkamadonnan kohtaaminen horjuttaa havaintoa yhtenäisestä subjektista näyttäen hajotetun subjektin (RäTTY 2007: 68). Veistoksessa Marjatta todella *näkee* itsensä: kipunsa, tuskansa, haparoinnin. Kohtausta on tulkittu myös siten, että veistosta katselleessaan Marjatta löytää oman naiseutensa, ja seurustelu Pertun kanssa mahdollistuu (Saunala 2002: 18).

Veistos-Marjatta katsoi Marjattaa vakavana ja väsyneenä, kuin olisi pidellyt kipua sisänsään. Mutta hän oli päättänyt kantaa puolukkansa, oli päättänyt jaksaa. Ja vaikka marja neitsyen kädessä oli ihmeellinen – suuri, punainen ja kruunua kantava – ei neitsyt riemunnut sen löytymisestä, mutta ei kärsinytkään. Hän kuljetti sitä käsissään kuin kohtaloa. (M: 139.)

Madonnakuvat representoivat perinteistä naiseutta, kasvua työstä äidiksi (RäTTY 2007: 68). Veistos-Marjatta puolukkansa (lapsensa tai tulevan lapsensa) kanssa tuntuu kertovan juuri naisen elämän kamppailuista, kärsimyksistä ja kivuista, jotka nainen, neitsyt, kuitenkin hyväksyy. Veistos vertautuu näin myös Marjatan äidin elämään (mts. 69). Lapseen liittyy suuri vastuu, joka perinteisesti on ollut äidillä. Puolukkamadonna, kuten Madonnan kuvat yleensäkin, kuvaavat äidin ja lapsen kahdestaan. Neitsyt Mariaan ja äitiyteen yleensä yhdistetään länsimaisia eri rakkauden muotoja kuten ”synnitön” (toisin sanoen asexuaalisuus ja seksittömyys) rakkaus, rakkauden rinnastaminen inhimillisyyteen sekä äidillinen nöyryys (Kristeva 1993: 147–149.) Näihin rakkauden lajeihin ei mahdu äidin seksuaalinen rakkaus vailla reproduktion toteutumista, mikä laajemmin on osa (pakollista) heteroseksuaalisuutta, johon usein yhä liitetään vahvana reproduktion oletus. Kokonaisuudessaan nais erityisen ruumiin häivyttäminen on sekin nähtävissä neitsyt-kuvastossa (mts. 157).

6.4. MITÄ TULEE ”KILTIN TYTÖN” JÄLKEEN?

Tässä luvussa pohdin teosten loppuratkaisuja ja sisäistekijöitä, joita lähestyn tutkimusaineistoon rakennetun, puretun, hylätyn tai uusitun ”kiltin tytön” kuvan kautta. Jokainen tutkimusaineiston sairastunut sopii ”kiltin tytön” kategoriaan ainakin jossakin vaiheessa elämäänsä.

Vain *Madonnan* loppuratkaisu on sangen traditionaalinen romanssijuonen varaan rakentuvana (Lappalainen 2006: 148). *Stalinin lehmien* Annakin on kyllä suhteessa Pikkupeikon kanssa ja tämä tukee Annnaa, mutta Anna ei parane, vaan päättää jatkaa buolimista elämäänsä. Annan itsensä aikaisempaa parempi hyväksyminen johtuu ennen muuta virolaisen taustan hyväksymisestä ja kertomisesta muille. Pertun roolia Marjatan (M) paranemisessa on kritisoiu helpohkona ratkaisuna (Ahola 1986). Lappalainen (2006: 148) tulkitsee, että osaa anoreksiakuvausten paranemisen käännteistä voi luonnehtia ”tyttöjen valtauttamisprosessiksi”, osassa paraneminen vaatii romanssin (mp.). On totta, että seurustelun aloittaminen tukee Marjatan paranemisprosessia. Kuitenkin voi myös tulkita, että seurustelun aloittaminen, läheisen suhteen muodostaminen sairaudesta huolimatta, vaatii Marjatalta voimaantumista,⁹³ joka lähtee hänestä itsestään.

Kertomus päättyy Pertun ja Marjatan tapaamiseen puistossa. Kohtauksessa yhdistyvät naiseuden, hedelmällisyyden ja uuden elämän kuvastot. Lähellä on pieniä lapsia leikkimässä. Yksi lapsista kaatuu, ja Perttu auttaa hänet pystyyn Marjatan katsellessa.

– Mennään pois! Perttu nauroi hänen pakokauhuaan. – Pelkäätkö sinä niitä? – Muuan pikkumies oli kaatunut nenälleen puiston käytävälle. – Marjatta katsoi, kuinka Perttu puisteli hiekkaa pojan suojapuvusta. Lapsen kyyneljuoviin oli takertunut koivunsiemeniä. Näytti siltä, että lapsi itki siemeniä silmistään, kyyneleet vuotivat ruskeina siemenvirtoina. (M: 144–145.)

Rättyän (2007: 62) mukaan Marjatta kohtaa Pertun kanssa lapsia kohtaan tuntemansa pelon, ”kun viimeisessä luvussa he tapaavat leikkikentän lähellä ja joutuvat lohduttamaan itkevää lasta”. Olen Rättyän kanssa hieman eri mieltä. Marjatan on jo aiemmin kuvattu seuranneen pikkuveljeään ja puistossakin hän miltei pelkää lapsia ja katsoo levottomana, kuinka Perttu auttaa lasta. Minusta kohtausta voi tulkita nimenomaan siten, että Marjatta ei vielä ole valmis täysin kohtaamaan lapsia ja hedelmällisyyttä, vaikka siitä annetaankin viitteitä.

Pienten lasten ja koivun siementen lisäksi Marjatan kassissa olevat omenat ”pari omenaa, punaisina kuin puolukat” (M: 145) kuvastavat seksuaalisuutta, hedelmällisyyttä ja uutta elämää. Omenat yhdistävät tarinan jälleen *Raamattuun* ja Eevaan. Liitos Eevaan enteilee Marjatan mahdollista tulevaa äitiyttä, merkitseehän Eeva sanatarkasti ”kaikkien elävien äitiä” (1. Moos. 3: 20n). Tarina loppuu avoimesti ja positiivisesti. Marjataan ja Perttuun yhdistetään tulevan vanhemmuuden mahdollisuus, jota lopun luontoon liittyvä kuvaus vielä vahvistaa:

Ehkä kiiltosiipiset siemenet putosivat maahan, pienten saappaankärkien eteen ja jäivät siihen taimimaan, kasvoivat puiksi, saivat lähtöravintonsa silmien suolaisesta vedestä. – Kun Perttu tarttui Marjattaa kädestä, lapsi oli jo lopettanut parkunsa. (M: 145.)

⁹³ Voimaantumisesta suomalaisissa syömishäiriöistä kertovissa nuortenkirjoissa ks. Mikkola 2007: 103, 141.

Marjatan anoreksian kautta läpikäymä kasvun prosessi päättyy siis äidiksi tulemisen mahdollisuuden ideaan tai ainakin poikaystävän luokse.

Salaisessa keittokirjassa kerrotaan siis reippaasti ironisoiden ja parodioiden lihavan naisen ruumiillisuudesta. Myös niin sanotut arat aiheet kuten seksuaalisuus ja suhtautuminen ruumiin muotoihin nostetaan esiin. Temaattisesti teos on kuitenkin ristiriitainen: vaikka lihavaa ruumiillisuutta tuodaan esille ja laihuusideaalia kritisoidaan terävästi, on teoksen pääviestinä, vaikka vahvasti parodioituna se, miten ideaalisen, suorastaan anorektisen laihan vartalon voisi saavuttaa. Koko teoksen halki puhutaan laihduttamisesta, siinä onnistumisesta tai epäonnistumisesta ja laihtumishaaveista. Teoksen lopussa Oili myös on säilyttänyt himoitsemansa laihan vartalon. Toisaalta teoksen viestinä voi olla juuri sen sisällön ristiriitaisuus: hoikkuusideaalia palvovassa maailmassa kaikenkokoiset naiset tavoittelevat samaa.

Oili kuitenkin menee varsin kauas siitä ahkerasta, herkuilla lahjottavasta ja ruoalla itseään lohduttavasta yksinäisestä työstä, joka hän on ollut. Lipposen symbolinen syöminen eli härän ruhon syöminen on hänen radikaali tapansa käsitellä tilannetta, johon kuuluvat sekä vartalo, josta hän ei pidä että Carlosin eli Lipposen häntä kohtaan tekemä petos. Oili käsittelee Carlosin Lipposeksi osoittautumisen ja ottaa vartalonsa haltuun syömällä. Tästä seurauksena hän joutuu ”vankilaan”, jonka voi tulkita niin mielisairaalaksi kuin kotiin linnoittautumiseksi (Jeronen 1998). Mutta kaikki muu jää laihan vartalon rinnalla toiseksi. Tarina päättyy absurdiutta, inhorealismia ja ironiaa yhdistellen:

Voin vakuuttaa, että painoni on pysynyt kurissa. Siihen ei tarvittu kuin vapaaehtoinen, kaivattu vankeus, joitakin säännöllisiä katumusharjoituksia jääkaapin edessä ja ahmimisvimman yllättäessä muutamia keskittyneitä ajatuksia, joiden tarkoituksena oli palauttaa mieleen Lipposen lihan haju ja maku. Vartijani, tunnollinen postin virkamies, muistuttaa minua päivästä, jolloin huijasin viattomia lukijoita. Sovitukseksi minä luovutan nyt tämän vaatimattoman mutta tehokkaan ohjelmani kaikille, jotka haluavat keventää piinaavaa ruumistaan luonnon omilla menetelmillä. Pitäkää veitsi terävänä. (SK: 217.)

Ihanan meren Julian voi joko tulkita paranevan, uneksivan paranemisesta tai kuolevan. Lyhyiden merkintöjen ja vuoteessa vietettyjen päivien jälkeen siirtymä ulkoilmaan, merelle ja jäätelöä syömään tuntuvat pikemmin unikuvilta kuin todellisilta tapahtumilta.

TI 30.8. 21:00

Tänään elokuun aurinko on lämmin ja täysi. Ruusut on purppurasta tummat ja illat sinistä hämärää. Paperilyhdyt keinuu parvekkeilla kaupungin yllä, ihmiset liikkuu rauhasa kuin vedessä ja musiikki tanssii kaduilla pienesti ja pehmeästi. Se huokaa hiljaa, kun keskikesän raakuus on kaukana, nuoruuden kiihko, raivo ja riehuminen. Mä istun sata-massa käsi kädessä, meri on sulaa hopeaa ja mä katson sitä sakeaa vettä ja haiden verisiä hampaita enkä halua enää. En halua kuolla. Mä haluan elää. Ja sinisessä hämärässä mä

nään ne jo: kultaiset auringonsäteet tanssii syvyydessä kuin holvikirkon käytävillä. Mun kädessä on vohvelitötterö ja mulla on rauhallinen olo. Mun sydän lyö ja mä kuuntelen sen voimaa. Mä en lupaa mitään, vaikka haluaisin. En lupaa rakastaa itseäni tai muita, elämää tai maailmaa enemmän kuin näinä pimeyden päivinä kuoleman talossa. Lupasinhan mä silloinkin tuhat sanaa ja miljoona tekoa itselleni ja muille. En lupaa ikuista rauhaa tai mukavaa tasapainoa; miten mä voisin hylätä kaiken sen tulen, raivon ja jyrkkyyden, joka johdatti mut tähän myrskyyn ja siitä ulos. Koska kaikki se pimeys, myrsky ja kuolema on mussa. Ei ole sairautta, tartuntaa, oireita tai lääkitystä, on vaan minä ja pimeys minussa. (IM: 183–184.)

Tähänkin kohtaan on löydettävissä Södergranilta subtekstejä, joiden kuvallisuus muistuttaa Julian vahvasti kokemaa loppukesän hetkeä. Samantyyllisiä kukkien, auringon, lämmön ja meren elementtejä on kuvattu runoissa *Höstens sista blomma* (Södergran 1992: 62–63), *Den väntande själens* (mts. 124) ja *Om hösten* (137). Esimerkiksi runossa *Höstens sista blomma* lyyrinen minä pohtii:

*Jag är höstens sista blomma.
Jag har sett höstens djupa stjärnevärldar,
jag skådat ljus från fjärran varma härdar,
det är så lätt att följa samma väg,
jag skall stänga dödens portar.
Jag är höstens sista blomma. (mts. 63.)*

Julia haluaisi olla sekä ruumiillisesti ideaalinen nainen että naisen tuttujen positioiden ulkopuolella, mikä johtaa hänet ankaraan anorektiseen perfektionismiin. Tarinan lopussa Julia on yksin meren rannalla ja kertoo tahdostaan parantua. Hän korostaa olevansa yhtä aikaa vahva ja tiedoton tulevasta. *Ihanan meren* loppuratkaisu on nuortenaikuisten kirjaksi poikkeuksellinen: päähenkilö esitetään yksin ratkaisun tekijänä, mikä toisaalta on nähty kyseenalaisenakin individualismin korostuksena (Lappalainen 2006: 149).

Ja mä tiedän, että kaikki alkaa juuri nyt, että mä olen valmiina lähtöön, vaikka tiedän, että pelkään elämää, ja itseäni vielä enemmän. Enkä ehkä koskaan löydä sitä, mitä lähden etsimään. Silti mä haluan lähteä, etsiä ja kadottaa, kadota ja unohtaa ja muistaa taas, palata. Mä olen valmis kadottamaan kaiken, mihin uskoin enkä tiedä mitään. Mua pelottaa. Mä elän. Me seistään ja katsotaan merta. Se on hopeinen ja jatkuu ikuisesti. Ei merta voi vihata, ei sitä voi unohtaa. Ja silti... (IM: 184.)

Viimeisillä sivuilla siteerataan Alanis Morissetten (1998) *Thank U* -laulua, ja koko teos päättyy lauseeseen *God is a Girl*. Laulujen lyriikoiden teoksessa siteerattuja kohtia laajempi tarkastelu avaa lisää näkymiä teoksen sanomaan. *Thank U* kertoo syömishäiriöstä,

siitä luopumisesta ja anteeksi antamisesta itselleen: "How bout [about] how good it feels to finally forgive you" Laulussa kiitetään muun muassa pettymyksistä, seurauksista ja heikkoudesta sekä niin ikään Jumalaa tai kaitselmusta. Laulussa myös kehoitetaan ymmärtämään, että luovuttaminen, syömishäiriöstä tai muusta orjuuttavasta luopuminen ei ole kuolemista. Voimaannuttavasti laulussa lisäksi kehoitetaan "huutamaan häkeltymättä silmät päästä", mikä on jälleen vastoin tyttöjen ja naisten kulttuurisia positioita, joihin ei kuulu vihan ja aggression osoittaminen.

Lopussa ei siis anneta takeita paranemisesta tai hyvästä elämästä, mutta Julia antaa anteeksi itselleen ja yrittää päästää itsensä vähän helpommalla. God is a girl -lauseen viesti on samantapainen kuin Morissetten kappaleen: vaikka eläisi miten tahansa, voi saada anteeksi. Jos Jumala on tyttö, hän ymmärtää ja auttaa muita tyttöjä ja haluaa heille kaikkea hyvää. Siksi Jumala on "valinnut" Juliankin ja vienyt hänet "tulen läpi" ja "hy-myillen ohjannut" hänet "veden äärelle". (IM: 182.)

Ihana meri -teoksen aloittavasta Madonnan haastattelun siteerauksesta päästään siis Julian kiltin tyttöyden absoluuttisen ja itseään vastaan kääntyvän suorittamisen kautta tytön korottamiseen jumalalliseksi sekä kehotukseen antaa itselleen anteeksi:

"– What is a girl? – The opposite of a boy. – How can you tell if a girl is a girl? – You're a girl if everybody looks down on you" (IM: 6 < Madonna 1993, The Girlie Show Tour Programme, haast. Glen O'Brien). Tämä eksplikoi naissukupuolen miessukupuolta huonompaa asemaa (Huhtala 2007: 150; Lappalainen 2006: 153). Thank U -kappaleessa sitä vastoin sanotaan: "how bout [about] remembering your divinity".

Siskoni enkelinluinen tyttö -romaani päättyy positiivisen avoimesti: vaikka Katjan paraneminen on vielä kesken ja esimerkiksi suhde äitiin selvittämättä, voi Katjan tulkita paranevan.

Taivas oli kuulas ja sinertävö, puissa lauloivat keväiset linnut, ja kaarnan alla virtasi mah-la, joka puhkeaisi pian tahmeina hiirenkorvina näkyville niin että koko puisto kietoutuisi vihreään utuun. Iisa kipristeli varpaitaan maihareissa ja ajatteli, että he olivat molemmat elossa. Se oli tärkeää. He olivat elossa. Katja olisi voinut kuolla. Hän keinutti Katjaa ja Katja sanoi: "Anteeksi, että mä olen ollut täysi paska. Anteeksi." Iisa ei sanonut mitään, heijasi vain pikkuista Katjaa. "Mä olen ollut sulle taakka", Katja sanoi ja Iisa sanoi: "Hys. Älä puhu." (SET: 300.)

Tarinan lopussa Iisa sopii kaikkien läheisten ihmisten kanssa: ensin Katjan, sitten isän ja lopulta myös Iljan, jonka kanssa seurustelun hän on lopettanut. Siteerattu kohta on viimeinen, jossa kerrotaan Katjasta. Katjan paranemisen tukena voi niin koko tarinan kuin tämänkin kohtauksen perusteella nähdä Iisan merkityksen. Katjan sairaudesta kertomisen päättyä siis kohtaukseen, jossa korostuu isosiskon tuen merkitys. Lisäksi kohtaus on täynnä hedelmällisyyteen, seksuaalisuuteen ja uuteen elämään liittyviä metaforia.

Katja on muuttunut paranemisen myötä: hän on jättänyt kiltin tytön roolin taakseen ja uskaltaa ajatella nuorten valtavirran vastaisesti. Tästä esimerkkinä toimivat Katjan uudet mielipiteet seksuaalisesta kanssakäymisestä. Tässäkin teoksessa on myös opettavaa sävyä: useimmissa nuorille suunnatuissa syömishäiriöromaaneissahan päähenkilö oppii jotakin syistä sairastumisensa takana. Tutkimusaineistossani tällainen opetuksellinen tai oppimisen elementti on myös *Madonnassa*, jossa Marjatta myöntää käyttäneensä laihduttamista vanhempiaan vastaa. Julian, kuten edellä tulkitsin, ja Katjan oppimiskokemus suuntautuu kilttiin tyttöyteen, suorittamiseen ja itsen käsittämiseen ja hyväksymiseen, vaikka toisaalta anoreksiaa voi tulkita myös kapinana tiettyjä ideaaleja kuten tytön / naisen poikien ja miesten seksuaalisen halun objektina olemista vastaan ja paranemista paluuna normaaliin.

Viimeisen Iisan sairaalakäynnin aikana Katja kertoo *”Keuhkotautisen tytön päiväkirjoista”*, jota hän on lukenut ja kritisoi niiden päähenkilöä sekä romanttista ideaalia, jonka tarinan alun poikaystävähaaveiden muodossa saattoi tulkita olleen Katjan unelmana.

Ensin mä olin aivan villinä tästä kirjasta, koska se kuvaa niin hyvin sairautta ja suruja ja kaikkea, mutta nyt mä en tiedä, mä olen kai muuttunut tai jotain, mutta mua on alkanut ärsyttää sen marina ja itsesääli. Se, että se kärsii niin hirveästi.” – ”Meinaan, kyllä mä tiedän millaista on olla sairas ja eristettynä kaikista muista sairaalaan, mutta tämä tyyppi ottaa itsensä ihan kamalan vakavasti. Mä tajusin sen yhtenä aamuna. Tuli melkein sellainen olo, että saatana ämmä... ja mä tajusin, että olen ollut itse tasan samanlainen. Siis ottanut itseni liian vakavasti. Ja tämä henkilö myös roikkuu miehessä, joka ei selvästi rakasta sitä tippaakaan. Se tuntui musta todella surulliselta. (SET: 299–300.)

Katjan paranemisprosessissa olennaista on kiltin tyttöyden ja passiivisen, ”prinssiä odottavan” naisen mallin hylkääminen. Katja ei enää odota poikaystävää, joka pitäisi hänestä ja täyttäisi hänen maailmansa. Silti paraneminen ei ole vain Katjasta itsestään lähtevää: Iisan lisäksi hänellä on apunaan sairaalan työntekijöitä, kuten omaishoitaja. Keuhkotautiin kuoleva, hyljätty, yksinäinen ja ei-rakastettu tyttö tai nuori nainen on vanhasta tyttökirjallisuudesta peräisin oleva tyyppi, ja se toistuu Honkasalon muussakin tuotannossa (etenkin *Metsästä tuli syöjätär*, 2000) tavallisena intertekstuaalisena viittaamisena satuteksteihin, joita ei välttämättä sen tarkemmin nimetä, sekä fantasia-aiheiden hyödyntämisenä.⁹⁴ Keuhkotautisen tytön tyyppi ilmenee tarinassa jo aikaisemmin, kun Iisan isä lukee ääneen Jane Austenin romaania *Neito vanhassa linnassa* sekä, kun Iisa on Katjan luona yötä ja pelkää, että Katja ei aamulla heräisikään.

Katjan omaksumassa tyttöyden mallissa kiinnostavaa on se, kuinka hän tavallaan säilyttää osan ”kiltin tytön” piirteistä; hän ei halua olla hänen mielestään nykyisen sek-

⁹⁴ Honkasalo siis viittaa myös eksplisiittisesti satuteksteihin esimerkiksi nimeämällä. Osassa hänen teoksiaan on myös lopussa lista viitatuista teksteistä. *Siskoni, enkelinluinen tyttö* -teoksessa fantasia-aihetta on hyödynnetty esimerkiksi kohdassa, jossa Iisa on yksin kotona, ja alkaa yhtäkkiä ajatella etiäisiä, haltijoita ja Katjaa, ”Katjan haltijaa” (SET: 47).

suaalisesti rohkean tytön mallin mukainen, mutta ei silti suorittaa, "ottaa itseään liian vakavasti" ja elää jotakuta miestä varten.

Iisan vastaus tytöille asetettuihin kiltteyttä, ahkeruutta ja siisteyttä korostaviin odo-
tuksiin on *Tankkityttö*-sarjakuvan (Hewlett & Martin; Milligan 1988–1995) samannimisen
päähenkilön idoliksi nostaminen. Iisa-fokalisoijan kautta Tankkitytöstä annetaan kuva
itsenäisestä ja rohkeasta ja jossakin määrin myös feministisestä hahmosta, joka haluai-
si vapauttaa tytöt ulkonäköideaalien ja muiden ideaalien puristuksesta. Tarinan alussa
syömishäiriöistä ja ulkonäköideaaleista kirjoittaessaan Iisa mainitsee haluavansa olla
"tankkityttömäinen naissoturi", jolloin hän ensimmäiseksi valitaisi heidän koulun tyttö-
jen painoon liikaa huomiota kiinnittävää terveydenhoitajaa. Toisessa kohden Iisa miettii,
että hän haluaisi "olla Tankkityttö ja ajaa tankillaan suoraan sairaalaan, ottaa liekinheit-
timen ja karjua tytöille, että se joka ei alkaisi arvostaa itseään, polttaisi perskarvansa"
(SET: 281). Toiminnan nopeus, aggressiivisuus ja ilmaisutyyli muistuttavat hyvin paljon
Tankkityttö-sarjakuvan tyyliä.

Iisan feminismiä, jossa Tankkitytön hahmolla on merkittävä vaikutus, voi luonnehtia
feminismiksi, jossa tietyt naissukupuoleen kulttuurisesti liitetyt feminiiniset piirteet hy-
lätään ja niitä suorastaan halveksitaan. Kuitenkin sekä Iisan että Tankkitytön hahmossa
tiettyjen maskuliiniseksi miellettyjen piirteiden (esimerkiksi oluen juominen, sotkuisuus,
kiroilu, piereskely, röyhtäily...) ohella olennaista on sittenkin varsin traditionaalinen ja
ideaalinen (tietynlaisen maskuliinisen halun mukainen) seksikkyyys. Tankkityttö toimii
selvästi pohjana Iisan hahmolle, joka niin ikään esitetään reisitaskuihin ja maihinnousu-
kenkiin pukeutuvana, rockia ja punkia harrastavana (*Tankkitytössä* tärkeää on niin ikään
rock-musiikki), siilitukkaisena (Tankkityttö on kalju) ja suuririntaisena. Iisan ja tämän
bändikaverin keskustelussa puhutaan niin ikään Iisan ulkonäöstä, seksikkyydestä, jossa-
kin määrin ristiriitaisesta yhdistelmästä miesmäisyyttä ja ideaalista vartaloa:

*"Sulla on todella seksikäs ääni, mutta noi vaatteet... reisarit on ok, mutta kun sulla kerran
on ihan hyvänkokoiset melonit, niin eikö niitä vois näyttää?" "En mä nyt rinnat paljaina
aio laulaa!" Iisa sanoi ja viskasi Mikkoa tyhjällä juomatölkillä päähän. "Ai, toi sattui! En
mä sitä tarkoittanut. Mutta jos sulla olisi reisarit ja sellainen aluspaidan näköinen hihatton
toppi niin olisit juuri sellainen mimmi, joka saa mut kuolaamaan." – "En mä halua
olla mikään seksisymboli." "Ei kun sä olisitkin sellainen moderni seksisymboli. Sellainen
voimakas." – Häntä alkoi mietittyä ajatus itsestään uuden ajan seksisymbolina. Sitä
paitsi hän oli mielissään siitä, että hänen 'meloninsa' olivat Mikon mielestä hyvän kokoi-
set, vaikka Mikko olikin täysi sika ja iljettävä perverssi. (SET: 102.)*

Iisa ei hahmota sitä, että hän "modernina seksisymbolina" ei juuri eroa kaavasta, jossa
naisen seksikkyyys määräytyy miehisestä halusta ja katseesta ja rakentuu rintojen ympä-
rille. Sukupuolittyylien sekoittelukaan ei sinänsä ole uusi asia. Kohdassa kuvataan hy-
vin seksikkyyden kokemuksen kompleksisuutta: yhtä aikaa Iisa ei haluaisi olla sangen

suorasukaisen arvioinnin kohteena ja kokee sen miellyttävänä. Kokemus omasta viehätysvoimasta ja ulkonäön tuomista positiivisista tunteista on erittäin vahva, kun bändi edellä esitetyn keskustelun jälkeen alkaa harjoitella ja Iisa riisuu villapaitansa:

*Musiikki ympäröi hänet jytinä ja myrskynä, ja hän oli siellä keskellä aluspaidassa paljaine käsivarsineen ja kuulaine äänineen, hän, Iisa, elossa, onnellinen, iloinen, ihmeellinen, nainen. (SET: 103.)*⁹⁵

Tankkitytön kohdeyleisöksi voi ensisijaisesti arvioida pojat ja miehet sillä perusteella, että *Tankkitytön* ulkonäköä ja käyttäytymistä on kuvattu tavoilla, joiden voi olettaa tarkoitetun ensisijaisesti heteroseksuaalisen miesyleisön kiinnostuksen herättämiseen. Sinänsä stereotyyppiset sisällöt isorintaisuudesta ja muusta kurvikkuudesta pitkiä hoikkine raajoineen (vaikka *Tankkityttö* itse väittääkin olevansa ”kunnoton, kuriton ja ennen kaikkea läski”; Hewlett & Martin 1995: 12) on välillä (Hewlett & Martin 1995: 38) kuitenkin esitetty liioitellusti sarjakuvallisia ja metafiktiivisiä keinoja hyödyntäen. Esimerkiksi tarinan ”Piirrä Tank Girl Jamien tyyliin” alussa, jossa *Tankkitytön* piirtäminen esitetään kolmessa vaiheessa, joista ensimmäinen esittää tikkumaista isorintaista ”oliota”, ja jossa teksti kuuluu: ”Hahmottele alastomat ääriviivat pehmeällä lyijykynällä. Pidä huoli siitä, että anatomiset mittasuhteet ovat oikein!” (SET: 28.)

Iisa käy neuvottelua identiteetistään niin suhteissaan äitiinsä, isäänsä, poikaystäväänsä ja Katjaan kuin kotisivuillaankin. Kuten Katjankin hahmossa, Iisassakin yhdistyy monenlaisia ristiriitaiseltakin kuulostavia piirteitä. Iisa esimerkiksi sanoo erään riidan yhteydessä Iljalle olevansa ”itsenäinen nainen ja feministi” ja ajattelee ”Hänen ei tarvinnut kuunnella jonkun miehen kiukuttelua!”, mikä viittaa toisaalta miesten väheksymiseen siitä huolimatta, että Iisa haluaa olla ”yksi jatkista” (SET: 93.) ”Jätkänä” päteminen käy ilmi esimerkiksi isän kanssa käydystä keskustelusta: ”Bändissä tiimihenki onkin tärkeää”, isä sanoi. ”Kundit antavat sitten sun olla tähti?” ”Ääh, eikä. Me ollaan kaikki tasa-arvoisia”, Iisa sanoi. ”Mä olen yksi jatkista.” (SET: 18.) Tasa-arvoisuus on Iisalle siis sitä, että hänet hyväksytään poikien/miesten ryhmään ja myös edellä mainittujen ”jätkämäisten” (tai *tankkityttö*mäisten) piirteiden ihannoimisena.

Stalinin lehmässä kritisoidaan naisten uhrautuvaisuutta parisuhteessa ja muussa elämässä, miesten epärehellisyyden ja uskottomuuden sietämistä sekä naisten hyväuskoisuutta. Kiltin tytön kategoria kyseenalaistetaan niin ikään, sillä vaikka Anna todella on hyvä koulussa, ei hän muutoin tuohon luonnehdintaan sovi. Tästä esimerkkinä toimii muun muassa Annan avoin oman ruumiin ja seksuaalisuuden esittäminen.

Teoksen yksi viesti selviää teoksen nimeä selvittelemällä. Ensinnäkin *Stalinin lehmä* selitetään hyvin konkreettisesti Annan sukulaisten sodanaikaista ja -jälkeistä elämää Virossa ja Siperiassa kuvattaessa:

⁹⁵ Samanlainen tilanne kuvataan Honkasalon (2002: 143–145) novellissa ”Viillot”. Lisäksi kuvaus Iisasta alkoholintäytteisen juhlinnan seuraavana aamuna on erittäin samanlainen kuin *Tankkitytön* tarinassa ”Jätökset. Prologi, niinku!” (Hewlett & Martin 1995: 12).

*Venäjällä [Siperiassa] käyneitä virkamiehiä kielletään tiukasti kertomasta näkemästään. Se, joka avaa suunsa, katoaa, vaikka kertoisi vain, että siellä on oma lehmärotunsa, Stalinin lehmä. Stalinin lehmä on vuohi. (SL: 324.)*⁹⁶

Toiseksi "lehmällä" viitataan naiseen tai naisiin halventavassa merkityksessä. Annan äiti ei halua tavata miehensä ystävien vaimoja, jotka eivät huomaa miestensä uskottomuutta, vaan uskovat kaikki selitykset: "Äiti sanoo, ettei voi sietää heidän vaimojensa, typerien lehmien, naamoja" (SL: 123.). Anna itse kuvaa häntä hoitavan, Annan valheisiin ja lääkereseptien uusimispyynnöt hyväksyvän, hyväuskoisen lääkärin ulkonäköä näin: "Syömälääkärilläni oli lempeän lehmän katse ja myötätuntoinen ääni –" (SL: 163). Se, että Annan äiti ja Anna kutsuvat toisia naisia lehmiksi viitaten heidän tyhmyyteensä ja hyväuskoisuuteensa, korostaa naisten välisiä eroja ja hierarkioita. Naiset eivät aina pidä yhtä tai tule toimeen vain siksi, että he ovat naisia. Annan isä puolestaan kutsuu vaimoaan lehmäksi, jos tämän korkea koulutus tulee jossakin esiin: "Sen tiesi aina, että joku oli kysynyt jotain äidin töissä käymisestä, kun isukki alkoi puhua itseksensä insinöörilehmistä" (SL: 290).

Tarinassa lehmä voi siis tarkoittaa naista halventavassa merkityksessä. Tarinassa Stalinin lehmä kuitenkin viittaa vuohilajiin, joka elää Siperian karuissa olosuhteissa. Nämä kaksi ideaa yhdistäen teoksen nimen voi tulkita tarkoittavan naisia, jotka elävät, milloin minkäkin raskaan ja heitä hallitsevan asian, "Stalinin", kanssa. Tämä tulkinta tulee perustelluksi erään hyvin pienen sivumaininnan kautta, kun Anna muistelee kuuluisista Birminghamin anorektikkokokaksosista lukemaansa lehtijuttua. Lopulta kaksoset kuolivat anoreksiaan, mutta sitä ennen elivät laihuudesta kilpaillen hyvin laihoina useita vuosia: "Sitkeitä vuohia molemmat, täytyy tunnustaa, että niinkin kauan kestivät sellaisessa kunnossa. Todella sitkeitä." (SL: 180–181.)

Annan matka itseensä ja syömiseen päättyy Viron matkoihin, joilla hän ymmärtää, että lapsuuden "onnella" ei enää ole, jos koskaan edes on ollut. Lapsuuden etsiminen tapahtuu esimerkiksi muuttuneiden/muuttuvien lapsuuden ruokien kautta. Lopulta Anna myöntää itselleen ja haluaisi äitinsäkin ymmärtävän, että Viro kotimaana ei ole heille enää mahdollinen. Kaikkien etsintöjen päätteeksi Anna löytää itsensä tilanteesta, jossa hänen on myönnettävä, että vanhaa, hänen kaipaamaansa ei enää ole. Tavat ovat muuttuneet, kauniit rakennukset rapistuneet, ruoat eivät ole enää samoja, eivätkä ihmisetkään: "Pitäisikö minun jäädäkin kotiin? Tai pikemminkin siihen, mitä siitä on jäljellä? Tännehan minä olen koko ajan pyrkinyt. Tässäkö se sitten on, se minne halusin laihduttaa?" (SL: 426.) Sen hyväksyminen, että lapsuuden Viroon ei enää voi palata kuten myös rohkaistuminen kertoa omasta virolaisuudesta, sekä sen huomaaminen, että se ei muiden mielestä olekaan niin ihmeellistä, varsinkaan negatiivisessa mielessä, ovat osa prosessia, jossa Anna saa bulimiansa "asettumaan": "Suuri osa ihmisistä unohti sanoma-

⁹⁶ Stalinin lehmä on yleisesti tunnettu nimi vuohilla, joita pidetään paljon kotieläiminä esimerkiksi Venäjän Karjalassa. Vuohet olivat neuvosto aikaan tärkeitä siksi, että ne olivat yksityiskarjaa. (Keskustelu Kaija Heikkisen kanssa kesällä 2010.)

ni seuraavaan lauseeseen tai uuteen ihmiseen mennessä. Vaikka sen lauseen oppimiseen oli minulta mennyt neljännesvuosisata.” (SL: 459.)

Annan uusi kumppani Pikkupeikko toisaalta on hänen tukenaan, toisaalta hänkään ei voi parantaa Annaa:

Sitten kerron äidille, että olen kertonut uudelle rakkaalleni kaiken. Äiti sanoo, että et sinä ole niin vahva. Mutta olen minä. Olen kertonut hänelle kaiken ja pelkään joka hetki, että hän lähtee, kun ovi kolahtaa. – – Minä en osaa tehdä pelolle mitään muuta kuin yrittää oksentaa sen pois. Mutta se ei lähde. Häpeän olen onnistunut oksentamaan pois, mutta mitä tapahtuikaan. Sen tilalle tuli vain uutta oksennettavaa. (SL: 475.)

Anna siis tarvitsee jonkun, jota rakastaa. Luotettavan kumppanin merkitys, pelosta huolimatta, on suuri Annan elämänsä ja bulimiansa tasapainottamisessa. Kuitenkaan kyseessä ei ole suuri rakkaus, sillä Anna pohtii, että ehkä tuo ihminen olisi voinut olla kuka tahansa. Tärkeintä on kuitenkin bulimian haltuun ottaminen siitäkin huolimatta, että millekään muulle ei jää aikaa eikä mahdollisuuksia.

Sessioin kerran päivässä, enkä syö muuten. Tai juonhan maitokahvia ja Gefilus-mehuja litran verran per päivä. Siinä se. Näin on jatkunut jo pitkään, nyt kun Vilen ja Hukka eivät enää ole mukana. Ehkä sillä ei ole mitään tekemistä Pikkupeikon kanssa, ehkä se olisi jälleen kerran voinut olla ihan kuka vain, ehkä minä vain itse olin valmis. Mutta sillä ei ole merkitystä. Matka on tehty. Olen perillä. Olen kotona, Osaan rakastaa ja mennä sänkyyn saman ihmisen kanssa, jonka kanssa pystyn puhumaan. Ja tämä on parasta, mihin pystyn, puhdas bulimareksia ilman vaihtelevia kausia. (SL: 478.)

Tarinalle ominaiseen tapaan myös teoksen viimeisen luvun kerrontatavassa yhdistyvät ironisuus ja realismi. Loppuvaikutelma Annan tilasta on kuitenkin surullinen ja pikemmin luovuttamasta kuin valintaa esiintuova:

Minä en juokse enää. En karkuun, enkä muutenkaan. Korsetti tai lootusjalat tai viisikymmentä kiloa. Aivan sama. Tämä on hinta ja maksan sen kevyesti. Työni on tehnyt minut vanhaksi ja väsyneeksi. Mutta niinhän menestyksekkäs ura aina tekee. Tarjoilijan jalat väsyvät, karjakon vaatteet likaantuvat, prostituoitu voi saada kupan ja kaunis nainen luukadon. Mitä sitten? Tänään työ on kauneus on ruumis on laihuus. (SL: 477.)

Anna ei enää ”juokse”, pakene menneisyyttään, mutta ei enää konkreettisestikaan osteoporoosin takia. Naiset itse sekä esimerkiksi heidän läheisensä ovat kautta aikojen muokanneet naisia kivuliailla ja terveydelle haitallisilla keinoilla. Tätäkin vasten Anna tuntuu jotenkin myöntyvän siihen, että hänen on pidettävä ideaalista ruumista yllä bulimialla käytöksellä. Bulimia säilyy Annan elämän tärkeimpänä sisältönä, raskaana työ-

nä ja velvollisuutena. Kauniina oleminen, kuten muutkin naisten ammatit kuormittavat, ja ollakseen kaunis haluamallaan tavalla Anna jatkaa bulimiaansa. Annan valinnan voi lukea laajemmin kulttuurissamme tyttöjen ja naisten valintana muokata ruumistaan ideaalien mukaiseksi, vaikka se vie paljon aikaa, edellyttää jatkuvaa kontrollia ja sattuu.

Anorektiset hahmot esitetään siis enemmän sairauden eri vaiheiden kautta (sairastumisen alkuvaiheet, sairauden kärjistyminen ja sairaalahoito, parantumisen alkaminen, parantuminen), kun taas bulimiaa sairastavat hahmot jatkavat elämäänsä bulimian kanssa. Anoreksiakuvauksissa syömishäiriö siis esitetään anomaliana ja erona ”normaaliuuteen”, mutta paluuna sitten takaisin siihen. Bulimiakuvauksia taasen voi lukea siten, että syömishäiriöinen käyttäytyminen on mahdollista pitää osana elämää pitkänkin aikaa siten, että muut eivät välttämättä sitä edes huomaa. Edelleen kun syömishäiriöt usein käsitetään päällepäin näkyvän laihuuden kautta.

Bulimiakuvaukset tulevatkin lähelle reaalia maailmaa siinä, että usein syömishäiriöistä ei parannuta helposti ja syömishäiriöisyys voi muotoaan muuttaen olla osa elämää kauan tai jopa koko elämän ajan.

7. LOPUKSI

Mä juoksen äidin luo ja painan pään sen pehmeään syliin. – Äiti mua pelottaa. Keittiön ikkuna on auki ja vihreä ilta soljuu vehreänä sisään ja meidän päälle. Missään ei ole ketään, on hämärää ja täyttä. Äidin kädet on pehmeät ja se kantaa mun elämää kuoleman läpi niin kuin kauan sitten. Mä olen pieni ja katoan kohta, tuuli puhaltaa jo mun luiden läpi kevyesti kuin enkelten huokaus. Äiti silittää mun hiuksia eikä sano mitään. Se hengittää niin syvään ja pitää musta kiinni, vaikka mä olen enää valkoisia luita, väritöntä harsoa ja pikimustia valheita. (Kira Poutanen: Ihana meri 2001: 181.)

Väitöstutkimuksessani olen tarkastellut feministisesti ja monitieteisesti viiden suomalaisen syömishäiriöromaanin representaatioita syömishäiriöiden ja naissukupuolen kytöksistä. Tehtävänasetteluni koski syömishäiriöitä ja niiden representaatioita suhteessa kolmeen teemaan: ruumiillisuuteen, seksuaalisuuteen ja tytön/naisten positionaalisuuteen. Syömishäiriöiden ja naissukupuolen kytkeytyminen syömishäiriöromaneissa oli ilmeinen lähtökohta valtaosan niin sairastuneiden henkilöhahmojen, lukijakunnan kuin kirjailijoidenkin ollessa tyttöjä ja naisia. Työni päätutkimuskysymykseksi nostin: miten naissukupuolen ja syömishäiriöiden representoidaan kytkeytyvän toisiinsa viidessä suomalaisessa syömishäiriöromaanissa? Pääkysymystä tarkastelin ruumiillisuuden, seksuaalisuuden, tyttöjen/naisten positionaalisuuden ja syömishäiriöiden yhteyksiä käsittelevien osakysymysten avulla.

Seuraavaksi esitän tärkeimmät temaattiset tulokseni ruumiillisuuden, seksuaalisuuden ja tyttöjen/naisten positionaalisuuden teemojen ja syömishäiriöiden kytkeytymiseen keskittyneistä luennoista. Pohdin tuloksiani suhteessa nykyhetken länsimaiseen kulttuuriin, sen arvoihin, normeihin ja ihanteisiin sekä asetan tutkimani syömishäiriöromaanit ja laajemmin suomalaisen syömishäiriökirjallisuuden osaksi suomalaisia syömishäiriökeskusteluja. Arvioin myös kriittisesti teosten avaamia näkökulmia syömishäiriöilmiöön ja pohdin myös sitä, mitä ei käsitelty. Toisessa alaluvussa teen metodologisen itseanalyysin, jossa reflektoin muun muassa aineiston valintaa ja rajaamista, romaanien sijoittamista osaksi syömishäiriökeskusteluja, metodin valintaa ja toimivuutta sekä pitkälti feministisiin teorioihin ja tutkimuksiin pohjaavaa teoriapohjaani.

7.1. RUUMIILLISUUS, SEKSUAALISUUS, TYTTÖYS, NAISEUS JA SYÖMISHÄIRIÖT – KESKEISIÄ TULOKSIA

Kuten edellä olen osoittanut, syömishäiriöaihe on sangen yleinen ja moninaisesti kuvattu suomalaisessa kaunokirjallisuudessa. Syömishäiriöromaanit, syömishäiriöitä jollakin tapaa käsittelevät romaanit sekä esimerkiksi samantyylistä ulkonäkötematiikkaa kuin kahdessa ensimmäisessä teosryhmässä kuvaavat teokset ovat osa sitä nykymaailman kontekstia, johon sisältyvät tyttöjen ja naisten sisäistämä ruumiin ja syömisen (itse) kontrolli, ulkonäköideaalit, sukupuolen tuottaminen ja esittäminen (Bordo 1993; Heilala 2006; Puuronen 2004), laihduttaminen, laihdutuspuheet (Puuronen 2004) ja muut ruumisprojektit ja niihin liittyvät puhettavat, erilaiset syömishäiriökeskustelut, suorituskeisyys, tehokkuusvaatimukset ja syömisen moninaisuus.

Jo pelkästään se, että pystyin suhteellisen helposti löytämään 31 teosta, joissa syömishäiriö on pääaiheena, sivuaiheena tai maininnan tasolla kertoo paljon tämänhetkisestä yhteiskunnallisesta ja kulttuurisesta kontekstista. Vieläkin lukuisampi on se teosjoukko, jossa kuvataan ulkonäköidealeja, tyttö- ja naishahmojen kokemaa ahdistusta ruumiistaan ja erilaisia ruumiinmuokkaamisenkeinoja, vaikka ei syömishäiriöitä. Syömishäiriöilmiö, jota syömishäiriöromaanit kuvaavat ja jonka osa ne ovat, on ollut ajankohtainen suomalaisessa kulttuurissa ja yhteiskunnassa sekä kaunokirjallisuudessa jo 1970-luvulta, mutta varsinkin 1980-luvulta saakka.

Syömishäiriöilmiön määrittelin pitävän sisällään diagnosoidut syömishäiriöt, epätyypilliset syömishäiriöt, epätyypillisten syömishäiriöiden ryhmään jossakin määrin, mutta ei välttämättä, lomittuvan syömisen ja ulkonäön kontrolloinnin (mm. tiukat erityisruokavaliot ks. esim. Puuronen 1999 & 2008) ja näiden kolmen reflektoinnin, jonka olen nimennyt yhteiskunnallisiksi syömishäiriökeskusteluiksi. Yhteiskunnallisten syömishäiriökeskustelujen yhtenä merkittävänä osapuolena on kaunokirjallisuus. Syömishäiriöromaanit ovat sekä osa monimuotoista syömishäiriöilmiötä että konstruoivat, määrittävät ja ottavat osaa siihen muodostaen diskursseja (ks. Foucault 2005: 63–69).

Teokset tuovat syömishäiriökeskusteluihin uutta kyseenalaistamalla ja kritisoiden. Ironiset ja parodiset viittaukset syömishäiriöitä koskevaa lääketieteellistä ja psykologista tietoa kohtaan ovat tässä tärkeässä asemassa. Teoksia voidaan kutsua myös ajankuva-uksiksi, koska ne kuvaavat joitakin nykyajan tai lähihistorian asioita varsin tarkasti – ja niin ikään syömishäiriöilmiön yksityiskohtia, kuten tyttöjen muita ja itseä kontrolloivaa syömiskäyttäytymistä. Keskeistä teosten kantaaottavuudessa on ristiriitaisuus: yhtäältä vallitsevien diskurssien mukailu, toisaalta niitä vastaan puhuminen innovatiivisesti toisintoistamalla (Pearce 1994: 11–15 & 1997: 41–49).

Ihmisryhmiä esittävien representaatioiden on katsottu vaikuttavan ainakin osittain siihen, kuinka suhtaudumme näihin ryhmiin sekä myös oman itsemme hahmottamiseen (Paasonen 2010: 45–46). Syömishäiriöromaanit voivat esimerkiksi antaa tietoa syömishäiriöistä tai vaikkapa lisätä ymmärrystä siitä, että syömishäiriöt ovat yleisiä ja voivat

koskettaa monia tyttöjä ja naisia, minkä katson juuri yhdeksi keskeiseksi tulokseksi tutkimusaineistoni luennassa. Sairastuneet henkilöhahmot esitetään osassa teoksia anomaalisissa positioissa, minkä katson kuvaavan yleistä suhtautumista syömishäiriöihin ja erilaisuuteen. Kuitenkin syömishäiriöromaanit myös kyseenalaistavat käsityksiä syömishäiriöistä; syömishäiriöitä ei kaikissa teoksissa nähdä anomaliaina ja kummallisuuksina vaan niitä kuvataan ikään kuin loogisina tapahtumasarjoina erilaisten paineiden synnyttäminä. Syömishäiriöromaanit kuvaavat syömishäiriöitä tietyillä kaunokirjallisilla tavoilla, mutta ne myös edustavat tiettyä osaa syömishäiriöilmioista, laajemmin osaa kaunokirjallisuudesta ja vieläkin laajemmin ne edustavat maailmaa, jossa ruokaan ja syömiseen kiinnitetään runsaasti huomiota.

Tutkimusaineistoni ja muu kaunokirjallisuus kuvaavat syömishäiriöilmiötä toisaalta sangen realistisesti muun muassa esittämällä syömishäiriön kehittymisen monivaiheisena tapahtumasarjana, jossa esitetään erilaisia syitä tai lähtökohtia sairastumiselle, kuvataan tyypillisimpiä syömishäiriön oireita ja lopuksi kuvataan paranemista sen ongelmia unohtamatta. Toisaalta syömishäiriöitä käsitellään kaunokirjallisuuden keinoin hyödyntämällä muun muassa metafiktiota, intertekstuaalisuutta, ironiaa ja parodiaa.

Syyt syömishäiriöille kuvataan erittäin moninaisiksi: tärkeimpinä suorituskulttuuri, ulkonäköidealien tavoittelu ja sosiaaliset paineet, mutta lisäksi syömishäiriöitä tarkastellaan esimerkiksi naistenlehtikulttuurin, uskonnollisuuden ja myyttisyyden näkökulmista. Keskeisimpänä tuloksena voi nimetä aiheen monipuolisen kuvauksen, mikä mahdollistaa monet tulkintavaihtoehdot. Yhtenä vaihtoehtona kuvataan sairauden jatkuminen osana elämää, minkä katson oivallukseksi kaunokirjallisuudessa: oikeastikaan syömishäiriöistä ei aina parannuta. Laajemmin tällaista juonellista ratkaisua voi tulkita myös suhteessa erilaisiin, mutta ei-diagnosoitavissa oleviin epätyypillisiin syömisongelmiin, jotka saattavat olla pitkään tai jopa koko elämän ajan osa henkilön elämää. Teosten voikin tulkita ottavan kantaa laajemmin yhteiskunnallisiin ja kulttuurisiin ongelmiin kuten tehokkuuden ja kilpailun vaatimuksiin, ja näyttävän tämän yhden, nimittäin syömiseen liittyvän, problematiikan kautta.

Ruumiillisuutta, tyttöyttä, naiseutta ja syömishäiriötä tarkastelevan luvun keskeisimpänä tuloksena ovat henkilöhahmojen kokemukset ruumiista vastenmielisenä ja ongelmallisena, mikä tulee lukea laajassa tyttöjen ja naisten negatiivisten ruumiillisuutensa kokemisen kulttuurisessa kontekstissa. Kokemukset ruumista liittyvät vääranlaisuuteen, inhoon, vastenmielisyyteen ja ideaalien vastaisuuteen. Negatiiviset ruumiskokemukset ovat samantapaisia kaikilla henkilöhahmoilla heidän iästään huolimatta. Tämä kaikki sijoittuu samalle akselille sen kanssa, kuinka tytöt ja naiset oppivat kontrolloimaan ulkonäköään ja syömistään ja kokevat jatkuvasti rumuuden kokemuksia ja huonoa omaatuntoa kontrollin pettämisestä (Bordo 1993; Heilala 2006; Puuronen 2004). Poikkeuksen tästä muodostavat ”onnistuneen” laihduttamisprojektin, jatkuvan tarkkailun ja muokkaamisen jälkeiset ruumiit, jotka synnyttävät tyytyväisyyttä, vaikka vaativatkin edelleen jatkuvaa tarkkailua ja muokkausta. Ennen kaikkea ruumis kuvataan manipuloinnin kohteena – välineenä ideaalien mukaiseen ulkonäköön, joka taas konnotoi muun muassa

sosiaalista suosiota, fyysistä vahvuutta ja arvostusta.

Ruumiin muuttumista kuvataan radikaalimmin murrosiässä, jolloin henkilöhahmot kokevat, että he eivät voi vaikuttaa ruumiinmuutoksiin ja niistä seuraaviin asioihin. Teokset sisältävät murrosikään liittyvien ruumiin muutosten ja niiden aiheuttamien ahdistuksen, häpeän ja peittelemisen yksityiskohtaista kuvausta. Tämänryppiset ruumiinkokemusten kuvaukset muistuttavat paljon naisten muisteluryhmien tuotoksia (esim. Haug 1988; Kosonen 1998). Merkittävää onkin se, kuinka myös kaunokirjallisuudessa kuvataan tyttöjen ja naisten ruumiistaan kumpuaville ahdistuksen kokemuksille.

Naiseksi kasvamisen problematiikka on keskeinen aihe tutkimusaineistossani sekä syömishäiriökirjallisuudessa laajemmin. Problemaattisuus kuvataan sukupuolittuuden ja seksuaalisuuden totaalisina kieltämispyrkimyksinä ja yrityksinä muokata omaa fyysisyyttä ideaalisen tyttö- ja naiskuvaston mukaiseksi. Usein nämä kaksi ulottuvuutta sekoittuvat ja vaihtelevat ja etenkin syömishäiriön pahentuessa sukupuolettomuus- ja asexuaalisuusideat voimistuvat henkilöhahmojen elämässä yleisen sosiaalisen vetäytymisen kanssa.

Teoksissa tarkastellaan erittäin paljon tyttöihin ja naisiin kohdistuvia ulkonäköidealeja (Kinnunen 2001b). Varsinkin 2000-luvulla ilmestyneissä teoksissa kaupallisuus (esim. naistenlehdet, vaatteet ja kosmetiikka), vaatimukset muokata ulkonäköä ideaaliseksi ja näiden kritisointi ei-sairastuneiden henkilöhahmojen taholta on keskeistä. Ulkonäköideaalien, kaupallisuuden ja niiden kritiikin kuvauksillaan teosten voikin tulkita ottavan kantaa nykyhetken kilpailukyky-yhteiskuntaan, jossa korostetaan individualistisia ja hedonistisia arvoja ja kilpaillaan elämän eri osa-alueilla. Tässä markkinoiden ja kilpailun varaan rakentuvassa yhteiskunnassa naisen ruumista ja yhä enenevässä määrin myös miehen ruumiista on tullut myyntikeino ja osa esteettistä tuotantoa. (Ks. Helkama & Seppälä 2006; myös Julkunen 2010: 189–190.) Teosten kuvauksissa, että kaupallisuudella kuvastoinen on vaikutusta henkilöhahmojen elämään, vaikka ne eivät syömishäiriöiden ainut syy olekaan.

Henkilöhahmot suhtautuvat ideaaleihin eri tavalla syömishäiriön eri vaiheissa: he joko kieltävät täysin naisruumiin erityispiirteet ja seksuaaliseen ruumiiseen viittaavat merkit tai sitten asettavat tärkeimmäksi sen, että on hyvännäköinen ja suosittu. Muuttuvaa ruumista ja ruumiiseen liittyviä ongelmia käsitellään hyvin eri tavalla eri teoksissa: *Ihanassa meressä* ja *Madonnassa* ahdistuksen ja yksinäisyyden kautta, *Salaisessa keittokirjassa* taas huumorin keinoin.

Valtaosassa syömishäiriökirjallisuutta ideaalisen naisruumiin yhtenä suurimpana vastakohtana esitetään oma äiti. Inho syntyy äidin ruumiin koetusta vastenmielisyydestä ja siihen yhdistyy äidin usein jollain lailla huono asema perheessä ja suhteessa sairastuneiden henkilöhahmojen isiin. Kuitenkin *Salaisessa keittokirjassa* sekä *Stalinin lehmissä* päähenkilöt arvottavat äitiensä ruumiita positiivisesti, jopa kadehtien.

Syömishäiriöisen ruumiinkuvaa hahmotellaan kiinnostavasti kuvaten muun muassa ruumiinkuvan hallitsematonta väärinhahmottamista ja vääristyneiden ruumishavaintojen vaihteellisuutta (Puuronen 2004). Syömishäiriöistä ruumista voi tulkita kulttuurisen

anomalian käsitteen avulla. Varsinkin anorektinen ruumis aiheuttaa pelkoa, koska sitä on vaikea hahmottaa tytön tai varsinkaan naisen ruumiiksi, se ei herätä seksuaalista kiinnostusta, mutta ennen kaikkea se herättää inhoa ja pelkoa, koska se ei näytä millään tavalla toimintakykyiseltä, vaan muistuttaa vahvasti kuollutta ruumista ja kuolemaa. Ideaaliseksi muokattu ruumis, kuten *Stalinin lehmissä*, puolestaan herättää ihailua. Toisaalta teoksissa myös näytetään, kuinka vakavasti syömishäiriöisen ruumis ei välttämättä näytä sairaalta eikä sitä pysty ulkoisesti sellaiseksi tunnistamaan. Olennaista on se, kuinka teokset kuvaavat sitä, kuinka kulttuurisessa kontekstissamme tytön ja naisen ruumiille on olemassa suhteellisen tiukat normit ja ideaalit, joita esimerkiksi liian laiha tai lihava tytön tai naisenruumis helposti rikkoo. Kyse on siis normaalin, ideaalisen, haultavan, reproduktiivisen, kauniin ja niin edelleen määritellyistä muodoista.

Seksuaalisuuden, tyttöyden, naiseuden ja syömishäiriöiden kytköksiä käsittelevässä luvussa tarkastelin seksuaalisuuden keskeisyyttä tutkimusaineistossa ja sen roolia syömishäiriöisyydessä ja oman itsen ja ruumiin kokemisessa. Kuten ruumiillisuuskin, myös seksuaalisuuteen liittyvät asiat kuvataan problemaattisiksi negatiivisessa mielessä. Henkilöhahmot eivät löydä seksuaalisuudesta ja seksistä paljoakaan hyvää. Seksin kuvauksissa seksi kuvataan usein jonakin miehiä ja maskuliinista halua varten olevana.

Verrattuna muuhun nuortenkirjallisuuteen syömishäiriöitä käsittelevissä nuortenromaaneissa seksi ei ole keskeisenä kuvauskohteena. Sen sijaan aikuistenkirjallisuuteen luokiteltavissa *Salaisessa keittokirjassa* ja *Stalinin lehmissä* käsitellään myös seksiä. Yleisesti ottaen seksuaalisuutta käsitellään laajemmin ja pohdiskelevammin kuin vain pelkkien seksikuvausten kautta. Esimerkiksi seksuaalista halua pohditaan kiinnostavasti: Mitä on halu? Pitääkö vakituksessa suhteessa vastata toisen haluun, vaikka itse ei haluaisi? Seksuaalisuutta kuvattaessa nousevat esiin henkilöhahmojen omat kokemukset, eivät yleiset normit ja määritelmät.

Seksuaalisuuden rakentaminen esitetään kokeilujen ja pohdintojen tuloksena. Osa henkilöhahmoista pyrkii hävittämään ruumiin seksuaaliset merkit kokonaan, osa taas pyrkii muokkaamaan ruumista ideaaliseksi ja ideaaliseksi myös seksuaalisen haultavuuden merkityksissä. Häivyttämistä yrittävien henkilöhahmojen toiminta voidaan tulkita vakiintuneita sukupuoli-, seksuaalisuus- ja ruumiskäsityksiä horjuttavaksi, koska heidän ruumiinsa, ovat tytön/naisen ruumiita, mutta eivät näytä tytöltä/naiselta. Henkilöhahmojen seksuaalisuuteen liittyvää ahdistusta voi tulkita seksuaalisuudesta puhumisen pakkoa koskevan idean kautta: nykyisestä seksuaalisen suvaitsevaisuuden ja seksuaalisen monimuotoisuuden ymmärtämisen lisääntymisestä huolimatta ei ole sallittua tai ainakaan tavallista olla määrittelemättä seksuaalisuuttaan tai yrittää jättäytyä seksuaalisuuden ulkopuolelle (Foucault 1998: 17–18, 30–32, 117–118; Karkulehto 2006: 44–46).

Seksuaalisuutta kuvataan sängen monipuolisesti paitsi ahdistuksen, myös erilaisten suhteiden kautta esittämällä näin erilaisia vaihtoehtoja seksuaaliselle kanssakäymiselle. Seksuaalista väkivaltaa kuvataan myös jokaisessa teoksessa. Syömishäiriöromaaneissa ja syömishäiriöitä sivuavissa teoksissa miltei kaikissa kuvataan uskottomuutta ja muuta

seksuaalisuuden alueelle sijoittuvaa problematiikkaa. Henkilöhahmoihin kohdistuvia suoran seksuaalisen väkivallan tekoja kuvataan runsaasti. Seksuaalisen väkivallan jatkumon (Kelly 1988) eri osiin sijoittuvia esimerkkejä on lukuisia verbaalisesta häirinnästä raiskausyritykseen asti. Kaikkiin näihin liittyy jonkinlainen naisen miestä alempaan positioon asettaminen ja alistaminen, ja ne saavat henkilöhahmot suhtautumaan yhä kielteisemmin seksuaalisuuteen ja vaikuttavat myös syömishäiriöisyyteen. Teoksissa siis otetaan kantaa yhteiskunnallisen ja kulttuurisen tyttöihin ja naisiin kohdistuvan seksuaalisen väkivallan laajuuteen.

Teokset voi nähdä kriittisinä puheenvuoroina tyttöjen ja naisten positioista, joita tarkastelin kolmannessa analyysiluvussa. Teoksissa kuvataan toistuvasti syrjintää esimerkiksi koulussa, kotona ja perheessä, minkä voi tulkita yrityksinä reflektoida tyttöihin ja naisiin kohdistuvan syrjinnän laajamittaisuutta ja institutionaalisuutta. Yhdeksi keskeiseksi pohdinnan paikaksi nousee se, kuvataanko teoksissa tytön ja naisen traditionaalisen paikan rikkomista: syömishäiriö horjuttaa kiltin tytön kategorialla, hyvän tunnollisen opiskelijan positiota, potentiaalisen äidin paikkaa, äidin apurina kotona olemisen paikkaa, poikien ja miesten halun kohteena olemista ja heidän seksuaaliseen haluunsa vastaamisen paikkaa. Vai toistavatko syömishäiriöiset ruumiit ainoastaan tyttöjen ja naisten itsekontrollia korostavia kulttuurisia positioita?

Koulua käsittelevässä luvussa tarkastelin tyttöjen ja poikien asemaa koulussa ja kiltin tytön kuvaa. Liikunta- ja terveystiedontunneilla kuvataan naiseksi ja kuuliaiseksi ruumiiksi kasvattamista, niin sanotun ruumiin opetussuunnitelman toteutumista (Lesko 1988). Toisaalta tytöt ja naiset (naisopettajat) normittavat oikeanlaista tytönruumista ja tulevaa naisenruumista muun muassa puhumalla tyttöjen ruumiista suhteessa poikien ja miesten "miellyttämiseen". Normittaminen esimerkiksi syömisestä suhteen tapahtuu usein lääke- ja ravitsemustieteellisen diskurssin kontekstissa, mikä viittaa valloillaan oleviin syömisestä keskustelutapoihin.

Sairaalakontekstissa taas tilanteissa, joissa henkilöhahmot ovat akuutissa hengen-vaarassa, hoitohenkilökunta on tosi huolissaan reproduktiokyvyn säilymisestä. Tämä on tärkeää, mutta ei juuri kyseisissä tilanteissa olennaisinta. Tämä heijastelee huolta tulevista äideistä eli tytöt nähdään merkittävästi potentiaalisina äiteinä. Perhesuhteita käsittelevässä luvussa tarkastelin perheiden sukupuolihierarkioita ja henkilöhahmojen itsensä sijoittumista niihin. Sekä äiti- ja isäsuhteet esitetään sangen problemaattisina, mutta niitä ei nosteta ainoiksi syiksi syömishäiriöille, ja monesti kerronta on sangen ironista ja jättää tilaa erilaisille tulkinnoille. Sairauden akuuteimmassa vaiheessa äidit toimivat ravinnon-antajina, kun taas isät ovat etäämpänä ja yrittävät äitejä enemmän käyttä pakkokeinoja saadakseen tyttöjä syömään.

"Rasva on feministinen asia" -luvussa tarkastelin sukupuolittunutta syömistä, "normaalin" ja "epänormaalin" syömisestä suhteita ja ruoan monimerkityksisyyttä. Teoksissa on muun muassa kiinnostavia kuvauksia siitä, miten erilailla naiset ja miehet ja tytöt ja pojat syövät. Tytöille ja naisille kuvataan kuuluvan kaikki muut ruokaan liittyvät positiot paitsi hyvällä omallatunnolla syövän positiot. Teoksissa niin syöminen, ruoka,

ruoan valmistaminen, kouluruokailu kuin juhliin liittyvät ruokailutkin esitetään sukupuolen kautta: naiset ja tytöt valmistavat ruoan, tarjoilevat sen ja syövät aina vähemmän kuin pojat ja miehet. Tyttöjen ja naisten osa syömisessä ja ruoanvalmistamisessa esitetään siis itsekontrollin, omien tunteiden kieltämisen ja muiden tarpeiden huomioonottamisen kautta.

Bulimiam sairastavat henkilöahmot rikkovat syömiseen ja ruokaan liittyvien sukupuolittuneiden toimintatapojen ja sääntöjen asetelmaa: he valmistavat ruoan itselleen ja syövät sitä suuria määriä itse ja yksin huolehtimatta kenenkään muun syömisestä. Anoreksiaa sairastavat henkilöahmot taas kieltäytyvät ruoasta, vaikka toisaalta joskus he voivat valmistaa perheelleen herkullisia ruokia. Teokset herättävätkin pohtimaan, onko tytön ja naisen tavanomainen positio syömiseen ja ruoan suhteen sellainen, että tytön ja naisen tulee huolehtia toisten tarpeista ja sivuuttaa omansa ainakin osaksi ja että syömis-
sen kontrollointi on osa kaikkien tyttöjen ja naisten elämää. Ovatko anoreksia ja bulimia irtiottoja syömiseen sukupuolittuneista järjestyksistä? Voiko bulimiam tulkita yrityksenä tytöiltä ja naisilta kiellettyyn runsaaseen syömiseen, mahdollisuudeksi ottaa lisää ilman perusteluja?

Viimeisen analyysiluvun päätteeksi pohdin, mitä tulee ”kiltin tytön” jälkeen. Syömishäiriöt voi tulkita yhdeksi toimintavaihtoehdoksi, mutta ei suoraksi seuraukseksi henkilöahmojen elämässä, jossa keskeisiä ovat tyttöjen säädelty elämä, koulun ja kodin ahdistavuus ja säännöt, naisen miehiin nähden huonompi asema ja ulkonäköideaalit. Tarinoiden loppuratkaisut erovat toisistaan aika lailla. Anoreksiakuvauksissa sairastuneista kaksi Marjatta (M) ja Katja (SET) palaavat normaalielämään, Marjatta vielä romanssin kautta. Näissä teoksissa anoreksian voi nähdä tarinan normaalielämän tasapainon järkkymisenä, kunnes paluu siihen toteutuu. Oili (SK) ja Anna (SL) taas valitsevat syömishäiriöisyyden ja Julian (IM) paranemisen voi varovaisesti tulkita onnistuvan tai vaihtoehtoisen tulkinnan mukaan Julian voi tulkita kuolevan tarinan lopussa. *Madonna* lukuun ottamatta teosten loput ovat poikkeuksellisia niin sanottujen romanttisten käänteiden (Lappalainen 2006) vähyyden takia kuin myös sen puolesta että sairauden valitseminen esitetään vaihtoehtona (IM; SL; SK).

Anorektiset hahmot esitetään siis enemmän sairauden eri vaiheiden kautta (sairastumisen alkuvaiheet, sairauden kärjistyminen ja sairaalahoito, parantumisen alkaminen/parantuminen), kun taas bulimiam sairastavat hahmot jatkavat elämäänsä bulimian kanssa. Anoreksiakuvauksissa syömishäiriö siis esitetään anomaliana ja erona ”normaaliuuteen”, mutta paluuna sitten takaisin siihen. Bulimiakuvauksia taas voi lukea siten, että buliminen käyttäytyminen on mahdollista pitää osana elämää pitkänkin aikaa siten, että muut eivät välttämättä sitä edes huomaa. Bulimiakuvaukset tulevatkin lähelle reaali-
maailmaa siinä, että syömishäiriöinen ei aina ole niin sanottu sairaalapaus, vaan hän voi elää näennäisen tavallista elämää syömishäiriöstään huolimatta.

Tutkimieni romaanien konteksteja ovat sekä kulttuurinen hetki, jossa syömishäiriöilmiö ja edellä luettelemani asiat esiintyvät että kaunokirjallisuus lähinnä muut aihepiiristä kirjoitetut romaanit. Tulkitsen syömishäiriöromaanien kuvaavan aikaamme liittyvää

ahdistusta, joka ilmenee mitä erilaisimpana oireiluna hyvin erilaisten ihmisten keskuudessa. Syömishäiriöiden, eli yhden oirehinnan muodon, lisäksi teokset kuvaavat ylipäätään tarkasti aikaamme siihen liittyvine vaatimuksineen, normeineen ja pakkoineen. Esimerkiksi kiireisen, vaativan ja kilpailupainotteisen koulumaailman kuvausten kautta tarinoihin rakennetaan sangen ahdistava tunnelma.

Oivaltavinta teoksissa on se, kuinka syömishäiriöiden syiksi ei nosteta yksittäisiä syitä, vaan syömishäiriöiden mahdollisia taustoja valotetaan monelta eri kannalta, niin että mikään syy ei nouse ylitse muiden. Lisäksi monesti, kun hyvin stereotyyppisiä syitä käsitellään, hyödynnetään kaunokirjallisia keinoja kuten ironiaa. Teosten puutteena näen hahmojen stereotyyppisyyden: hahmot ovat nuoria tyttöjä ja naisia ja vielä siten, että anoreksiaa sairastavat henkilöhahmot sopivat hyvin niin sanotun kiltin tytön kategoriaan, kun taas bulimiaa sairastavilla hahmoilla (vaikka aluksi sopivat myös kiltin tytön kategoriaan) on myös muita bulimikoille usein tyypillisiä ongelmia. Kaunokirjallisuudessa olisi toisin sanoen tilaa tätä stereotyyppisyyttä rikkovien tyttö- ja naishahmojen ja varsinkin poika- ja mieshahmojen syömisongelmien käsittelylle, mitä ei Suomessa vielä ole tehty. Enemmän voisi myös käsitellä syömisen vaikeuksia muutenkin kuin diagnosoitavissa olevina kuolemaan lähelle johtavina sairauksina.

Teoksissa käsitellään monipuolisesti misogyniaa ja sen suhdetta syömishäiriöihin ikään kuin vastineena tasa-arvopuhetta tulvivalle nykykulttuurille. Misogynian ilmene-mismuodoiksi osoitetaan ainakin seksuaalisen väkivallan eri muodot, fyysinen väkivalta, esineellistäminen, seksismi (osa seksuaalista väkivaltaa), ulkonäköideaalit ja sukupuolituneet käytänteet koulussa ja kotona. Tytön ja naisen aseman vaikeudet, epäreiluus ja misogynian laajuus ja moni-ilmeisyys osoitetaan suoraan niin pienien juonenkäännteiden, yksittäisten sanojen ja virkkeiden kuin koko tarinankin tasolla.

Oman tutkimusaineistoni kaikki teokset sisältävät feministisiä piirteitä ja mahdollistavat feministisiä tulkintoja, kuten olen väitöstutkimuksessani esittänyt. Teosten representaatiot siis kuvaavat syömishäiriötä oireineen ja mahdollisine syineen, mutta laajemmin ne edustavat ja ovat osa syömishäiriöilmiötä tarjoten kaunokirjallisia niin toistavia kuin toisintoistaviakin näkemyksiä syömishäiriöistä. Vaihtoehtoiset ja tuoreet kuvaukset kuten syiden moninaisuus ja syömisongelmien, (itse)kontrollin ja ulkonäkö- ja muiden ideaalien esiinnostaminen ovat nähdäkseni poliittisia tekoja, joista niin ikään voi tehdä feministisiä päätelmiä.

7.2. METODOLOGISTA ITSEREFLEKTIOTA

Omassa tutkimuksessani yhdistin pääasiassa feminististä ja ei-feminististä kirjallisuudentutkimusta, sukupuolentutkimusta sekä erilaista syömishäiriöiden, ruumiillisuuden ja seksuaalisuuden tutkimusta. Näiden tutkimussuuntien alle menevistä teorioista ja tutkimussuunnista hyödynsin esimerkiksi narratologiaa, metafiktion teoriaa, interteks-

tuaalisuuden teoriaa, feminististä koulututkimusta, kulttuurintutkimusta ja sosiologiaa. Karkeasti voi jaotella niin, että sukupuolentutkimuksesta ja feministisestä tutkimuksesta sain teorioita, näkökulmia ja ideoita temaattiseen tarkasteluun, kun taas kirjallisuuden tutkimuksesta sain apuvälineitä muodon tarkasteluun juuri esimerkiksi narratologian, metafiktion ja intertekstuaalisuuden teorioiden kautta. Toisaalta metodissani feministisessä lähiluvussa (Lahikainen 2007a; Mills 1995) yhdistyy muodon tarkastelu feministisiin näkökulmiin. Monitieteinen tarkastelu palveli hyvin tutkimukselleni asettamaa tavoitetta tuottaa laaja tutkimus suomalaisesta syömishäiriökirjallisuudesta ja erityisesti lukea tarkasti viittä syömishäiriöromaania.

Syömishäiriöiden kaunokirjallisten representaatioiden ymmärtämiseksi ja tulkitsemiseksi laajasti katsoin siis tärkeäksi tutustua erilaiseen syömishäiriötutkimukseen ja erilaisiin syömishäiriöiden käsittämistapoihin. Rakensin reaali maailman syömishäiriöilmiöstä ja siitä käytävistä keskusteluista laajan kuvan, jonka antamaa tietoa sitten hyödynsin fiktion tulkinna. Tutustuin niin lääketieteelliseen, psykologiseen, kulttuurintutkimukselliseen kuin ruumiinfenomenologiseenkin syömishäiriöiden lähestymistapaan. Kahden ensimmäisen lähestymistavan tarjoaman tutkimustiedon avulla tarkastelin sitä, kuinka näiden tutkimussuuntien ideoita käytettiin romaaneissa ironisesti ja parodisesti. Kulttuurintutkimuksellisen lähestymistavan kautta sitä vastoin analysoin sekä romaanien syömishäiriökuvauksia että sitä kritiikkiä jota joitakin kulttuurisia selityksiä kohtaan teoksissa esitetään. Ruumiinfenomenologisen lähestymistavan kautta tutkin sitä, kuinka henkilöhahmot kokevat ja merkityksellistävät syömishäiriöisyyttä ja kuinka terveys- ja sairauskäsityksiä pohdittiin. Lisäksi tutustuin erilaisiin yhteiskunnallisiin syömishäiriökeskusteluihin, joissa tutkimuksellinen ja omaelämäkerrallinen yhdistyvät ja harvinaisempiin Internetin pro anoreksia ja pro bulimia -yhteisöjen keskusteluihin ja käsitystapoihin.

Tutkimustehtäväni oli siis sangen laaja. Muita mahdollisia lähestymistapoja olisivat voineet olla esimerkiksi yhteen teemaan, kuten seksuaalisuuden, tyttöyden, naiseuden ja syömishäiriöiden yhteyksien tarkasteluun, keskittyminen. Myös esimerkiksi taustateorioita olisi voinut hyödyntää keskittyen ainoastaan yhteen lähestymistapaan, kuten ruumiinfenomenologiaan. Usean lähestymistavan hyödyntämisen katsoin kuitenkin tuottavan moniäänisemmän luennan.

Tutkimusaineistonani oli viisi suomalaista eri vuosikymmeninä ilmestynyttä suomalaista aikuisten ja nuortenromaania. Näissä romaaneissa syömishäiriötematiikkaa oli käsitelty muihin syömishäiriöromaneihin ja muuhun syömishäiriöitä käsittelevään kaunokirjallisuuteen verrattuna kompleksisemmin ja monitahoisemmin. Välillä hyödynsin täydentäviä esimerkkejä muista syömishäiriöromaneista ja muusta syömishäiriöitä käsittelevästä kirjallisuudesta. Tein myös kokonaiskatsauksen suomalaiseen syömishäiriökirjallisuuteen esimekiksi kokoamalla listan suomalaisista syömishäiriöromaneista ja syömishäiriöitä sivuavista romaaneista. Kokonaiskuvan hahmottaminen auttoi sijoittamaan tutkimusaineistoni osaksi syömishäiriökirjallisuutta ja syömishäiriökeskusteluja.

Rajausperusteinani olivat sen lisäksi, että syömishäiriö oli teoksissa pääaiheena ja monipuolisesti käsiteltynä, teosten tunnettuus ja merkittävyys itselle.

Viiden teoksen sijasta olisin voinut lukea vain yhtä teosta vain yhdestä näkökulmasta. Tämä lähestymistapa tosin ei niin ikään olisi tuottanut samalla lailla moninaisia tulkintoja eikä myöskään olisi näyttänyt syömishäiriöromaaneja yhtä moniulotteisena syömishäiriöilmiön osana, sen kommentoijana ja syömishäiriökeskustelujen osapuolena. Toisaalta aineisto olisi voinut olla myös laajempi. Tämä vaihtoehto ei näkemykseni mukaan kuitenkaan olisi tuottanut sen vivahteikkaampia luentoja, koska tutkimukseeni valitsin nimenomaan teokset, jotka mahdollistivat moninaisten tulkintojen tekemisen. Yksi mahdollinen aineistonrajausperuste olisi ollut myös temaattinen; tarkastella vain yhtä syömishäiriötä. Tämän vaihtoehdon hylkäsin kuitenkin ensinnäkin siksi, että syömishäiriöt (eivät kaunokirjalliset eivätkä todelliset) harvoin, jos koskaan, ovat selkeärajaisia ja noudattelevat koko ajan tai täysin määritelmiään. Toiseksi tulkitSEN syömishäiriöiden eroistaan huolimatta liittyvään samoihin kulttuurimme vaatimuksiin, normeihin ja ahdistukseen.

Metodinani oli Sara Millsin (1995) feministiseen stilistiikkaan pohjaamani *feministinen lähiluku* (ks. Lahikainen 2007a: 29), jossa yhdistetään temaattinen tarkastelu, kontekstualisoiva lukeminen sekä muodon tason analysointi. Viiden romaanin lukeminen lähilukien oli välillä haasteellista, ja tulkintojen yksityiskohtaisuutta oli väkisinkin rajoitettava. Välillä yksityiskohtainen lukeminen tuntui puuduttavalta, ja toisinaan se jäi hieman taka-alalle. Suppeampaan aineistoon tai mahdollisesti vain yhden teeman tarkasteluun, joita jo edellä pohdin, lukutapa olisi sopinut kenties kokonaisuudessaan paremmin. Millsin analyysimalli on jo lähes kaksikymmentä vuotta vanha, minä aikana esimerkiksi sukupuolten ja seksuaalisuuden teoretisointi on kehittynyt. Millsin teoksen tärkein osa tutkimuksessani on siinä rakennettu lukemisen malli ja *asenne*. Lukutapa antoi runsaasti välineitä teosten tarkkaan lukemiseen ja yksityiskohtaisten tulkintojen tekemiseen, ja joitakin oivalluksia syntyi nimenomaan lukutavan ansiosta.

Tarkastelin tutkimusaineistoani yhteiskunnallisten syömishäiriökeskustelujen osapuolena. Teokset ovat sekä kriittisiä tavallisia syömishäiriöiden selitystapoja, kuten ongelmallisia perhesuhteita kohtaan, toisaalta hyödyntävät myös tuttuja selityksiä. Tutustuin erilaisiin syömishäiriökeskusteluihin muun muassa erilaisissa tutkimuksissa, sanomalehdissä, aikakauslehdissä, Internetin keskustelupalstoilla, dokumenteissa, elokuvissa, runoissa, novelleissa, romaaneissa ja arkikeskusteluissa. Syömishäiriöilmiöön ja syömishäiriökeskusteluihin tutustuminen laajasti auttoi rajaamaan omia näkökulmia tutkimusaineistoon ja tarkastelemaan tutkimusaineistoa monesta keskustelusta käsin ja moneen keskusteluun osaaottavana. Toisaalta syömishäiriöilmiöstä ja syömishäiriökeskusteluista pystyi hahmottamaan tiettyjä näkökulmia ja keskustelun osapuolia, toisaalta syömishäiriöilmiö ja syömishäiriökeskustelut tuntuivat olevan kaikkialla ja erilaiset diskurssit sekoittuvan. Yksi tutkimuksen metodisista ratkaisuista olikin ymmärrys rajaamisen välttämättömyydestä, siitä että kaikkea saatavilla olevaa tietoa ja kiinnostavaa keskustelua ei voi yhdessä tutkimuksessa huomioida.

Tutkimukseni on alaotsikkonsa mukaisesti feministinen luenta suomalaisista syömishäiriöromaneista. Tavoitteenani oli hahmottaa sekä laajasti että tarkasti tyttöyteen ja naiseuteen liittyvää syömishäiriöilmiön problematiikkaa eri konteksteissa. Tällainen feministinen kaunokirjallisuuden tarkastelu syömishäiriökeskustelujen osapuolena ja niihin kantaaottavana avaa mahdollisuuksia myös jatkotutkimuksille: samoja kysymyksiä voi tarkastella esimerkiksi muissa kaunokirjallisissa aineistoissa kuin romaneissa.

LÄHTEET

TUTKIMUSAINEISTO

- HONKASALO, LAURA 2001: *Siskoni, enkelinluinen tyttö*. (SET) Helsinki: WSOY.
HUOVI, HANNELE 1986: *Madonna*. (M) Tampere: Weilin + Göös..
OKSANEN, SOFI 2003/2008: *Stalinin lehmät*. (SL) 4. taskukirjapainos. Helsinki: Bazar.
POUTANEN, KIRA 2001/2008: *Ihana meri*. (IM) 2. painos. Sarja: Seven. Helsinki: Otava.
TOLONEN, VUOKKO 1988: *Salainen keittokirja*. (SK) Helsinki: Otava.

KAUNOKIRJALLISUUS

- AUMASTO, MARJAANA 2007: *What a Bitch*. Helsinki: Tammi.
ARHIPPA, PIRKKO 1999: *Tynnyrityttö. Jännitysromaani*. Karkkila: Kustannus-Mäkelä.
AUTIO, ORVOKKI 1985/1992: *Merkki päällä*. Porvoo – Helsinki – Juva: WSOY.
– 1986/1992: *Pesärikko*. Porvoo – Helsinki – Juva: WSOY.– 1988: *Valokuvavarkaat*.
Porvoo-Helsinki – Juva: WSOY.
CRAS, BENGT-ÅKE 2001: *Ajojahti*. (Raka spåret, 1999.) Suom. Katriina Savolainen. Helsinki: Tammi.
ELLILÄ, KIRSTI 2001: *Emma ja naapurin Romeo*. Hämeenlinna: Karisto.
FAGERHOLM, MONIKA 1998: *Diiva*. (Diva, 1998.) Suom. Arja Tuomari. 2. painos. Helsinki: Otava.
HANNINI, PETRI 2001: *Peltikirahvit*. Hämeenlinna: Karisto.
HASSINEN, PIRJO 2009: *Sano että haluat*. Helsinki: Otava.
HEWLETT, JAMIE & MARTIN, ALAIN 1990/1995: *Tank Girl*. Helsinki: Jalava.
HIETALA, MIRJAMI 1977: *Tapahtui keltaisessa talossa*. Helsinki: Tammi.
HOLAPPA, PENTTI 1998: *Ystäväen muotokuva. Romaani*. Helsinki: WSOY.
– 2002: *Kaksi kirjailijaa. Romaani*. Helsinki: WSOY.
HONKASALO, LAURA 1999: *Sinun lapsesi eivät ole sinun*. Helsinki: WSOY.
– 2000: *Metsästä tuli syöjätär*. Bulevardisarja 003. Helsinki: WSOY.
– 2002: *Lumensaartama kahvila*. Helsinki: Gummerus.– 2009: *Eropaperit*. Helsinki: Otava.
HUOTARINEN, VILJA-TUULIA 2004: *Sakset kädessä ei saa juosta*. Helsinki: WSOY.

- 2007: *Naisen paikka*. Helsinki: WSOY.– 2011: *Valoa, valoa, valoa*. Hämeenlinna: Karisto Oy.
- IDSTRÖM, ANNIKA 1985: *Veljeni Sebastian*. Porvoo – Helsinki – Juva: WSOY.
- IKONEN, ASTA 1999: *Mia & muutosten kevät*. Hämeenlinna: Karisto.
- JALO, MERJA 1992: *Ponityttö rakastuu*. Helsinki: Otava.
- JANSSON, TOVE 1962/1982: *Näkymätön lapsi ja muita kertomuksia. (Det osynliga barnet och andra berättelser, 1962)*. Suom. Laila Järvinen. 5. painos. Porvoo – Helsinki –Juva: WSOY.
- KAIPAINEN, ANU 2007: *Granaattimena*. Helsinki: WSOY.*Kalevala* 1969. Helsinki: WSOY.
- KASKIAHO, REIJA 2002: *Pientä purtavaa*. Bulevardisarja 009. Helsinki: WSOY.
- KAURANEN, ANJA 1993: *Ihon aika*. Porvoo – Helsinki – Juva: WSOY.
- 1995: *Pelon maantiede*. Porvoo – Helsinki – Juva: WSOY.
- LASSILA, ANNA 1998: *Popcornprinsessa*. Helsinki: Otava.
- LEHTOLAINEN, LEENA 2003: *Kun luulit unohtaneesi*. Helsinki: Tammi.
- LESKINEN, LEENA 2001: *Eurotarinoita*. Bulevardisarja 006. Helsinki: WSOY.
- LITTOW, SARA 2004: *Tuuditan, tuuditan*. Tallinna: Inverbooks.
- LUNDÁN, REKO 2003: *Rinnakkain*. Helsinki: WSOY.
- LÄHTEENMÄKI, LAURA 1998: *Rinkkadonna*. Porvoo – Helsinki – Juva: WSOY.
- MARJAKANGAS, EMMA 1997: *Ei yksin*. s.l. Koivu ja tähti.
- MATINTUPA, TUULA T. 1998: *Lasilintu*. Karkkila: Mäkelä.
- NOUSIAINEN, INKA 1993: *Kivienkeli*. Helsinki: Otava.
- OKSANEN, SOFI 2003: *Puhdistus. Romaani*. Helsinki: WSOY.
- ONKELI, KREETTA 1996: *Ilonen talo: muistojeni sisä-Suomi*. Porvoo – Helsinki – Juva: WSOY.
- PARKKINEN, JUKKA 1999: *Suvi Kinos ja elämän eväät*. Porvoo – Helsinki – Juva: WSOY.
- PARRAS, TYTTI 1968: *Jojo. Romaani*. Helsinki: Otava.
- POKKA, HANNELE 2000: *Piritta. Kertomus Ylä-Lapista*. Helsinki: WSOY.
- POUTANEN, KIRA 2004: *Katso minua!* Helsinki: Otava.
- PUSKALA, SIRPA 1996: *Euroopan pehmeimmät huulet*. Porvoo – Helsinki – Juva: WSOY. *Pyhä Raamattu*. Suomen evankelis-luterilaisen kirkolliskokouksen vuonna 1992 käyttöön ottama suomennos. 4. painos. Helsinki: Suomen Piipli-aseura.
- REPO, NIINA 1993: *Pimeä huone*. Porvoo – Helsinki – Juva: WSOY.
- SAHLBERG, ASKO 2001: *Eksyneet*. Helsinki: WSOY.
- SAISIO, PIRKKO 1984: *Kainin tytär*. Helsinki: Kirjayhtymä.
- 2003: *Punainen erokirja*. Helsinki: WSOY.
- STENBERG, EIRA 1990: *Kuun puutarhat*. Helsinki: Tammi.
- SÖDERGRAN, EDITH 1992: *Samlade dikter*. Toim. Gunnar Tiderström. 3. painos. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- TALVIO, PIRKKO 1987: *Levoton Tuhkimo*. Helsinki: Tammi.
- THOMAS, D. M. 1982: *Valkoinen hotelli. (The White Hotel, 1981.)* Suom. Hilka Pekkanen.

- Porvoo – Helsinki – Juva: WSOY.
- TIANEN, ANU 1987: *Auta minut alkuun*. Kontakti-sarja. Helsinki: Kauppiaitten kustannus.
- YLÖNEN, ANN SUZANNE 2005: *Tarinat, joita ei kerrottu*. Novellikokoelma. s.l. Pilot-kustannus.
- WEIN, EVA 1990: *Puolimaailman nainen*. Kirjallinen omakuva. Jyväskylä: Gummerus.
- 1992: *Kulkue. Vaellusfresko*. Jyväskylä: Gummerus.
- WICKSTRÖM, MIKA 1996: *Sebastian*. Porvoo – Helsinki – Juva: WSOY.

TUTKIMUSKIRJALLISUUS

- AALTONEN, MARJO – OJANEN, TUIJA – VIHUNEN, RIITTA & VILÉN, MARIKA 1999/2003: *Nuoren aika*. 2. uudistettu painos. Porvoo – Helsinki – Juva: WSOY.
- AALTONEN, SANNA 2001: Ruumiin rajat ja sukupuolinen häirintä. Teoksessa Nuori ruumis. Toim. Anne Puuronen ja Raili Välimaa. Nuorisotutkimusseuran julkaisu 23. Helsinki: Gaudeamus, 107–120.
- 2006: Tytöt, pojat ja sukupuolinen häirintä. Nuorisotutkimusseuran julkaisu ja 69. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- AALTONEN, SANNA & HONKATUKIA, PÄIVI 2002: Johdanto. Tyttöyden monet ulkinat. Teoksessa *Tulkintoja tytöistä*. Toim. Sanna Aaltonen ja Päivi Honkatukia. Tietolipas 187. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 7–18.
- AAPOLA, SINIKKA 1999: *Murrosikä ja sukupuoli*. *Julkiset ja yksityiset ikämäärittelyt*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2002: Pikkutyttöjä vai puoliaikuisia? Teoksessa *Tulkintoja tytöistä*. Toim. Sanna Aaltonen ja Päivi Honkatukia. Tietolipas 187. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 129–147.
- AAPOLA, SINIKKA – GONICK, MARNINA & HARRIS, ANITA 2005: *Young femininity: girlhood, power, and social change*. (Consultant editor Jo Campling.) New York: Houndmills, Palgrave Macmillan.
- AIROLA, MARJA & TARSALAINEN, ANNE 2005: *Murkkuelämää. Käsikirja murrosikäisille ja heidän vanhemmilleen*. Helsinki: LK-kirjat.
- ABRAHAM, SUZANNE & LLWELLYN-JONES, DEREK 1994: *Syömishäiriöiden hoito ja luonne. Uutta tietoa anoreksiasta ja bulimiasta*. (*Eating Disorders*, 1992.) Suom. Tuula Vesa. Helsinki: Art House.
- ARMINEN, ELINA 2009: *Keskeltä melua ja ääntä*. Timo K. Mukan myöhäistuotanto, kirjallisuuskäsitys ja niiden suhde 1960-luvun yhteiskunnallis-kulttuuriseen keskusteluun. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- BAHTIN, MIHAIL 1979: *Kirjallisuuden ja estetiikan ongelmia*. Suom. Kerttu Kyhälä-Juntu-

- nen & Veikko Airola. Moskova: Kustannusliike Progress.
- 1963/1991: *Dostojevskin poetiikan ongelmia*. (Problemy poetiki Dostojevskogo, 1963.) Suom. Paula Nieminen & Tapani Laine. Helsinki: Kustannus Oy Orient Express.
 - 1965/1995: *François Rabelais - keskiajan ja renessanssin nauru*. (Tvorčestvo Fransua Rable i narodnaja kultura srednevekovja i renessansa, 1965.) Suom. Paula Nieminen & Tapani Laine. Helsinki: Taifuuni.
- BEAUVOIR, SIMONE DE 1949/2009: *Toinen sukupuoli I. Tosiasiat ja myytit*. (Le deuxième sexe I, 1949.) Suom. Iina Koskinen, Hanna Lukkari & Erika Ruonakoski. Helsinki: Tammi.
- BORDO, SUSAN 1993: *Unbearable Weight. Feminism, Western Culture, and the Body*. Berkeley – Los Angeles – London: University of California Press.
- BOWLBY, RACHEL 1989: "Still Crazy after all these Years". Teoksessa *Between Feminism and Psychoanalysis*. Toim. Teresa Brennan. London: Routledge.
- BRAIDOTTI, ROSI 1993: Riitasointuja. (Patterns of Dissonance. A Study of Women in Contemporary Philosophy, 1991.) Suomennoksen toimittanut Päivi Kosonen. Tampere: Vastapaino.
- 1994: *Nomadic Subjects. Embodiment and Sexual Difference in Contemporary Feminist Theory*. New York: Columbia University Press.
 - 2002: *Identity, Subjectivity and Difference: A Critical Genealogy*. Teoksessa *Thinking Differently. A Reader in European Women's Studies*. Toim. Gabriele Griffin & Rosi Braidotti. London & New York: Zed Books, 158–180.
 - 2002/2005: *Metamorphoses. Towards a Materialist Theory of Becoming*. Cambridge: Polity.
- BRAZIEL, JANA EVANS 2001: Sex and Fat Chics. Deterriorializing the Fat Female Body. Teoksessa *Bodies out of Bounds. Fatness and Transgression*. Toim. Jana Evans Braziel & Kathleen LeBesco. London: University of California Press, 231–254.
- BROMBERG, PAMELA S. 1990: Margaret Drabble's *The Radiant Way*: Feminist Metafiction, *Novel – A Forum on Fiction*, (24): 1/1990, 5–25.
- BRUMBERG, JOAN JACOBS 1997: *The Body Project. An Intimate History of American Girls*. New York: Random House.
- BUCKROYD, JULIA 1997: *Anoreksia ja bulimia*. (Anorexia & Bulimia 1996.) Suom. Kristiina Drews & Kaisa Kattelus. Helsinki: Kirjayhtymä.
- BUTLER, JUDITH 1990: *Gender Trouble. Feminism and the Subversion of Identity*. New York & London: Routledge.
- 1993: *Bodies that Matter. On the Discursive Limits of Sex*. New York: Routledge.
 - 1990/1999: *Gender Trouble. Feminism and the Subversion of Identity*. 10-vuotis juhlapainos. New York & London: Routledge.
 - 1990/2006: *Hankala sukupuoli. Feminismi ja identiteetin vallankumous*. (Gender

- Trouble, Feminism, and the Subversion of Identity*, 1990.) Suom. Tuija Pulkkinen & Leena-Maija Rossi. Helsinki: Gaudeamus.
- 1997a: Performative Acts and Gender Constitution: An Essay in Phenomenology and Feminist Theory. Teoksessa *Writing on the Body. Female Embodiment and Feminist Theory*. Toim. Katie Conboy, Nadia Medina & Sarah Stanbury. New York: Columbia University Press, 401–419.
- 1997b: Against Proper Objects. Teoksessa *Feminism meets Queer Theory*. Toim. Naomi Schor & Elizabeth Weed. Bloomington: Indiana University Press, 1–30
- BUTLER, JUDITH & KOTZ, LIZ 1995: Haluttu ruumis. Teoksessa *Kuva ja vastakuva. Sukupuolen esittämisen ja katseen politiikkaa*. Toim. ja suom. Leena-Maija Rossi. Helsinki: Gaudeamus, 262–281.
- CARLSSON WETTERBERG, CHRISTINA 1992: Från patriarkatet till genusystem och vad kommer sedan? *Kvinnovetenskaplig tidskrift* (13): 3/1992, 34–48.
- CARRIGAN, MARK 2011: There's more to Life than Sex? Difference and Commonality within the asexual Community. *Sexualities* (14): 4/2011, 462–478.
- CHARPENTIER, PIA – KESKI-RAHKONEN, ANNA & VILJANEN, RIIKKA 2008 (toim.): *Olen juuri syönyt – Läheiselläni on syömishäiriö*. Helsinki: Duodecim.
- CHERNIN, KIM 1985/1987: *Nälkäinen minä. Naiset identiteetti ja syöminen*. (The Hungry Self *Women, Eating and Identity*, 1987.) Suom. Mirja Rutanen. Helsinki: Otava.
- CHODOROW, NANCY J. 1987: *Feminism and Psychoanalytic Theory*. Oxford: Polity Press.
- CONNELL, R. W. 1987: *Gender and Power. Society, the Person and Sexual politics*. London: Polity Press.
- CRONIN, ANNE M. 2005: Konsumerismin ”pakkoyksilöllisyys”: naiset, tahto ja mahdollisuus. *Lähikuva* (18): 2/2005, 37–51.
- DALY, MARY 1973: *Beyond God the Father: Towards a Philosophy of Women's Liberation*. London: The Women's Press.
- DILTHEY, WILHELM 1913: *Das Erlebnis und die Dichtung*. Leipzig.
- DURANT, ALAN & FABB, NIGEL 1990: *Literary Studies Action* London: Routledge.
- DWORKIN, ANDREA 1979/1989: *Pornography. Men Possessing Women*. New York: E. P. Dutton Publications.
- ECO, UMBERTO 1979: *The Role of the Reader. Explorations in the Semiotics of texts*. Bloomington (IN): Indiana University Press.
- 1994: *Six Walks in the Fictional Woods*. Cambridge (Mass.): Harvard University Press.
- EERIKÄINEN, HANNU 2006: Halu ja nautinto järjen haasteena. Teoksessa *Seksuaalinen ruumis kulttuuritieteelliset lähestymistavat*. Toim. Taina Kinnunen & Anne Puuronen. Helsinki: Gaudeamus, 13–43.
- ELLMAN, MAUD 1993: *The Hunger Artists: Starving, Writing & Imprisonment*. London: Virago Press.
- ENGELBERG, MILA 2011: ”Hän” – Kuinka sukupuolineutraali? *Naistutkimus–Kvin-*

- noforskning* (24): 3/2011, 21–32.
- ENWALD, LIISA 1999: Naiskirjallisuus. Teoksessa *Suomen kirjallisuushistoria 3. Rintamikirjeistä tietoverkkoihin*. Toim. Pertti Lassila. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 199–211.
- FAIRCLOUGH, NORMAN 1989: *Language and Power*. Language in Social Life Series. London: Longman.
- 1989/2001: *Language and Power*. Language in Social Life Series. Harlow: Longman.
- FOUCAULT, MICHEL 1990: *The History of Sexuality. An Introduction. Volume I*. (Histoire de la sexualité. La volonté de la savior, 1976.) Käänt. Robert Hurley. New York: Vintage Books.
- 1998: *Seksuaalisuuden historia. Tiedontahto. Nautinto. Huoli itsestä*. (Histoire de la sexualité I–III, 1976–1984.) Suom. Kaisa Sivenius. Tampere: Gaudeamus. –
- 1975/2005: *Tarkkailla ja rangaista*. (Surveiller et punir, 1975). Suom. Eevi Nivanka. Helsinki: Otava.
- FRIDAY, NANCY 1974: *Salainen puutarha. Intiimi tunnustusteos naisten seksuaalisista kuvitelmista*. (My Secret Garden. Women's Sexual Fantasies, 1973.) Suom. Erkki Munter. Helsinki: Weilin + Göös.
- GADAMER, HANS-GEORG 2004: *Hermeneutiikka. Ymmärtäminen tieteissä ja filosofiassa*. Toim. ja suom. Ismo Nikander. Tampere: Vastapaino.
- GEBAUER, GUNTER – WULF CHRISTOPHER 1995: *Mimesis. Culture – Art – Society*. (Mimesis, 1992.) Käänt. Don Reneau. Berkeley – Los Angeles & London: University of California Press.
- GILLIS, JOHN R. 1996: *A world of their own Making. Myth, Ritual and the Quest for Family Values*. Oxford: Oxford U.P.
- GORDON, RICHARD A. – KATZMAN, MELANIE A. – NASSER, MEVAT 2001 (toim.): *Eating Disorders and Cultures in Transition*. East Sussex: Brunner-Routledge; New York: Taylor & Francis Group.
- GORDON, TUULA 1994: *Single Women: on the Margins?* London: Macmillan Pres Ltd.
- 1999: Materiaalinen kulttuuri ja tunteet koulussa. Teoksessa *Suomalainen koulu ja kulttuuri*. Toim. Tarja Tolonen. Tampere: Vastapaino, 99–116.
- 2001: Johdanto. Teoksessa *Nainen/naiseus/naisellisuus*. Toim. Tuula Gordon, Sanna Kivimäki, Minna Nikunen ja Riitta Pirinen. Tampere: Tampereen yliopisto, 8–18.
- GRAHN, MALIN – HIRSTO, HEIDI – TARKKALA, HETA: Déjà vu. *Tulva* (5): 3/2006, 22–24.
- GROSZ, ELIZABETH 1993: Bodies and Knowledge. Feminism and the Crisis of Reason. Teoksessa *Feminist Epistemologies*. Toim. Linda Alcoff & Elizabeth Potter. New York: Routledge, 187–216.
- 1994: *Volatile Bodies: toward a Corporeal Feminism*. Bloomington: Indiana University Press.

- GRÜNN, KARL 2001: Seurustelusta seksiin. Teoksessa *Kirjaseikkailu. Lasten- ja nuorten-kirjallisuuden opas*. Toim. Tuula Korolainen. Helsinki: Tammi, 284–290.
- HAASJOKI, PAULIINA 2006: Varmuuden vuoksi ei. Ruoka, halu ja ambivalenssi Eva Weinin teoksissa. Teoksessa *Täysi kattaus. Ruokaa ja juomaa kirjallisuudessa*. Toim. Siru Kainulainen ja Viola Parente-Čapková. Turun yliopiston Taiteiden tutkimuksen laitos, Sarja A, n:o 58. Turku: Turun Yliopisto, 159–190.
- HAAVIO-MANNILA, ELINA & KONTULA, OSMO 1993 (toim.): *Suomalainen seksi – tietoa suomalaisten sukupuolielämän muutoksesta*. Porvoo: WSOY.
- 2001: *Seksin trendit meillä ja naapureissa*. Helsinki: WSOY.
- HAKALA, LAURA 2001 (toim.): *Siskonmakkarat – Miltä syömishäiriö tuntuu*. Helsinki: Tammi.
- HALLILA, MIKA 2006: *Metafiktion käsite. Teoreettinen, kontekstuaalinen ja historiallinen tutkimus*. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- HAMMOND, MICHAEL – HOWARTH, JANE & KEAT, RUSSELL 1991: *Understanding Phenomenology*. Oxford: Basic Blackwell.
- HARDING, SANDRA 1986: *The Science Question in Feminism*. Ithaca & London: Cornell University Press.
- HARGREAVES, TRACY 2005: *Androgyny in Modern Literature*. New York: Palgrave MacMillan.
- HARJUNEN, HANNELE 2002: The Construction of the Acceptable Female Body in Finnish Schools. Teoksessa *Gendered and Sexualized Violence in Educational Environments*. Toim. Vappu Sunnari, Jenny Kangasvuo & Mervi Heikkinen. Femina Borealis publication series no 5. Oulu: University of Oulu Press.
- 2004: Lihavuus, stigma ja sukupuoli. Teoksessa *Ruumis töihin! Käsite ja käytäntö*. Toim. Eeva Jokinen, Marita Husso & Marja Kaskisaari. Tampere: Vastapaino, 243–262.
- 2006: Käsitäksiä lihavan naisen seksuaalisuudesta. Teoksessa *Seksuaalinen ruumis kulttuuritieteelliset lähestymistavat*. Toim. Taina Kinnunen & Anne Puuronen. Helsinki: Gaudeamus, 183–197.
- 2007: Lihavuus välitilana. Teoksessa *Koolla on väliä! Lihavuus, ruumis normit ja sukupuoli*. Toim. Katariina Kyrölä & Hannele Harjunen. Helsinki: Like, 205–228.
- HARJUNEN, HANNELE & KYRÖLÄ, KATARIINA 2007a: Johdanto. Lihavuustutkimusta toisin. Teoksessa *Koolla on väliä! Lihavuus, ruumis normit ja sukupuoli*. Toim. Katariina Kyrölä & Hannele Harjunen. Helsinki: Like, 9–46.
- HARJUNEN, HANNELE & KYRÖLÄ, KATARIINA 2007b: Sanoilla on väliä! Uusi lihavuussanakirja. Teoksessa *Koolla on väliä! Lihavuus, ruumisnormit ja sukupuoli*. Toim. Katariina Kyrölä & Hannele Harjunen. Helsinki: Like, 297–313.
- HARJUNEN, HANNELE – HÄMÄLÄINEN, ANU & KYRÖLÄ, KATARIINA 2007: Oikeus olla oman kokoinen. Teoksessa *Koolla on väliä! Lihavuus, ruumisnormit ja sukupuoli*. Toim. Katariina Kyrölä & Hannele Harjunen. Helsinki: Like, 277–296.
- HEARN, JEFF 1998: *The Violences of Men. How Men Talk and how Agencies Respond to*

- Men's Violence to Women*. London: Sage Publications.
- HEIKKILÄ-HALTTUNEN, PÄIVI 2001: Siivet varpaiden välissä: nuortenkirjallisuuden teemoja ja virtauksia. Teoksessa *Kirjaseikkailu. Lasten- ja nuortenkirjallisuuden opas*. Toim. Tuula Korolainen. Helsinki: Tammi, 219–237.
- HEIKKILÄ-HALTTUNEN, PÄIVI – RÄTTYÄ, KAISU 2003: Esipuhe. Teoksessa *Nuori kirjan peilissä. Nuortenromaani 2000-luvun taitteessa*. Toim. Päivi Heikkilä-Halttunen ja Kaisu Rättyä. Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 30. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto, 5–12.
- HEILALA, KATARIINA 2006: *Prinsessan paino. Kirjoituksia lasten- ja nuortenkulttuurista*. Helsinki: Cultura oy.
- HEINÄMAA, SARA 1996: *Ele, tyylä ja sukupuoli. Merleau-Pontyn ja Beauvoirin ruumiin fenomenologia ja sen merkitys sukupuolikysymykselle*. Helsinki: Gaudeamus.
- HEINÄMAA, SARA & NÄRE, SARI 1994: Siinä paha missä viha. Teoksessa *Pahan tyttäret. Sukupuolitettu pelko, viha ja valta*. Helsinki: Gaudeamus, 5–14.
- HEINÄMAA, SARA – REUTER, MARTINA & SAARIKANGAS, KIRSI 1997: Lähtökohtia. Teoksessa *Ruumiin kuvia. Subjektin ja sukupuolen muunnelmia*. Toim. Sara Heinämaa, Martina Reuter & Kirsi Saarikangas. Helsinki: Gaudeamus, 7–19.
- HEISKALA, RISTO & LUHTAKALLIO, EEVA 2006 (toim.): *Uusi jako. Miten Suomesta tuli kilpailukyky-yhteiskunta?* Helsinki: Gaudeamus.
- HELKAMA, KLAUS & SEPPÄLÄ, TUIJA 2006: Arvojen muutos Suomessa 1980-luvulta 2000-luvulle. Teoksessa *Uusi jako. Miten Suomesta tuli kilpailukyky-yhteiskunta?* Toim. Risto Heiskala & Eeva Luhtakallio. Helsinki: Gaudeamus, 131–155.
- HIRDMAN, YVONNE 1987: *Makt och kön*. Teoksessa *Maktgreppet*. Toim. O. Peterson. Stockholm: Carlssons.
- 1988: Genussystemet – teoretiska reflexioner kring kvinnors sociala underordning. *Kvinnovetenskaplig tidskrift* (9): 3/1988, 49–63.
- 2007: *Gösta och genusordningen: feministiska betraktelser*. Stockholm: Ordfront Förlag.
- HIRSCHMANN, JANE R. & MUNTER CAROL 1989/1997: *Overcoming Overeating*. New York: Fawcett Columbine.
- HONKATUKIA, PÄIVI 2000: "Lähentelijöitä riittää..." Tyttöjen kokemuksia sukupuoli-sesta ahdistelusta. Teoksessa *Lähentelyistä raiskauksiin. Tyttöjen kokemuksia häirinnästä ja seksuaalisesta väkivallasta*. Kirjoittaneet Päivi Honkatukia, Johanna Niemä-Kiesiläinen ja Sari Näre. Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 13. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto, 13–76.
- HORNBACHER, MARYA 1999: *Elämä kateissa. Kertomus anoreksiasta ja bulimiasta*. (Wasted – A Memoir of Anorexia and Bulimia, 1998.) Suom. Leena Nivala. Helsinki: Otava.
- HUHTA, LIISA & MERILÄINEN, ROSA 2009: *Feministin käsikirja*. Helsinki: Ajatus kirjat.
- HUHTALA, LIISI 2006: Rumien kanssa ei leikitä. Ruumiillisuudesta uudessa suomalais-

- sessä nuortenromaanissa. *Onnimanni* (22): 2/2006, 12–19.
- 2007: You Don't Play With the Ugly Ones. Questions of Corporality, Sexuality and Power in Recent Finnish Books for Girls. Teoksessa *Women's Voices. Female Authors and Feminist Criticism in the Finnish Literary Tradition*. Toim. Päivi Lapalainen ja Lea Rojola. *Studia Fennica Litteraria* 2. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura/Finnish Literature Society, 142–158.
- HUHTALA, LIISI & JUNTUNEN, KATARIINA 2004: *Ilosaarten seutuvilta. Lasten- ja nuortenkirjallisuuden historiaa ja tutkimusta*. Helsinki: BTJ Kirjastopalvelu.
- HUKKILA, KRISTIINA 1992: Seksi ja se oikea. Teoksessa *Letit liehumaan. Tyttökulttuuri murroksessa*. Toim. Sari Näre & Jaana Lähteenmaas. Tietolipas 124. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 56–68.
- HUSSO, MARITA 1994: Parisuhdeväkivalta ja pahoinpidelty ruumis. Teoksessa *Pahan tyttäret. Sukupuolitettu pelko, viha ja valta*. Helsinki: Gaudeamus, 130–144.
- HUTTUNEN, JOUKO 1999: Muuttunut ja muuttuva isyys. Teoksessa *Mies ja muutos. Kriittisen miestutkimuksen teemoja*. Toim. Arto Jokinen. Tampere: Tampereen yliopisto, 169–193.
- HÄGG, SAMULI 2008: Lisää käyttöä mahdollisille maailmoille. *Kirjallisuudentutkimuksen aikakauslehti Avain* (5): 3/2008, 5–21.
- HÄRKÖNEN, MARKETTA 2001: Sairas, sairaampi, sairain. Teoksessa *Kirjaseikkailu. Lasten- ja nuortenkirjallisuuden opas*. Toim. Tuula Korolainen. Helsinki: Tammi, 297–312.
- IRIGARAY, LUCE 1979/1981: And the One Doesn't Stir without the Other. *Signs* (7): 1/1981, 60–67.
- ISER, WOLFGANG 1974: *The Implied Reader. Patterns of Communication in Prose Fiction From Bunyan to Becket*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- ISOMAA, RASMUS – ISOMAA, ANNA-LIISA – MARTTUNEN, MAURI – KALTIALA-HEINO, RIITTAKERTTU & BJÖRKQVIST, KAJ 2009: The Prevalence, Incidence and Development of Eating Disorders in Finnish Adolescents – A Two-step 3-year Follow-up Study. *European Eating Disorders Review*. (17): 3/2009, 199–207.
- JALLINOJA, RIITTA 2000: *Perheen aika*. Helsinki: Otava.
- JAUSS, HANS ROBERT 1970: *Literaturgeschichte als Provokation*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.
- 1975: Der Leser als Instanz einer neuen Geschichte der Literatur. *Poetica. Zeitschrift für Sprach. und Literaturwissenschaft*. 7/1975, 325–344.
- JERONEN, EEVA 1998: Nälkäinen nainen. Ruumiifenomenologinen näkökulma Vuoko Tolosen teokseen *Salainen keittokirja*. Teoksessa *Sanelma. Turun yliopiston kotimaisen kirjallisuuden vuosikirja 1998*. Toim. Markku Soikkeli. Turku: Turun yliopisto, 27–40.
- JOHANSSON, ANNA 2001: *Norsu nailoneissa – naiseudesta, ruumiista ja nälästä. (Elefant i nyl onstrumpor – om kvinnlighet, kropp och hunger, 1999.)* Suom. Jaana Nikula.

- Helsinki: Kääntöpiiri.
- JOKINEN, EEVA 1996: *Väsynyt äiti: Äitiyden omaelämäkerrallisia esityksiä*. Helsinki: Gaudeamus.
- 2005: *Aikuisten arki*. Helsinki: Gaudeamus.
- 2009: Naistapaiseen yhteiskuntaan. *Kide* (10): 1/2009, 17.
- JULKUNEN, RAIJA 1994: Suomalainen sukupuolisota? Teoksessa *Pahan tyttäret. Sukupuolitettu pelko, viha ja valta*. Helsinki: Gaudeamus, 17–34.
- 2010: *Sukupuolenjärjestykset ja tasa-arvon paradoksit*. Tampere: Vastapaino.
- JUVONEN, TUULA 2006: Seksuaalisen ruumiin jäljillä. Teoksessa *Seksuaalinen ruumis kulttuuritieteelliset lähestymistavat*. Toim. Taina Kinnunen & Anne Puuronen. Helsinki: Gaudeamus, 71–90.
- JÄRVENTIE, IRMELI 1999: *Tutkimus 1990-luvun lasten perushoivasta, hyvinvoinnista ja lastensuojelupalveluiden käytöstä Helsingissä*. Helsinki: STM.
- KANGAS, ILKA 1994: ”Mä haluan olla rauhassa.” Lähentelyjen torjumisesta. Teoksessa *Pahan tyttäret. Sukupuolitettu pelko, viha ja valta*. Helsinki: Gaudeamus, 109–117.
- KANTOLA, JANNA 2003: Runoja, metaforia ja symboleja. Teoksessa *Kirjallisuudentutkimuksen peruskäsitteitä*. Toim. Outi Alanko & Tiina Käkälä-Puumala. Tietolipas 174. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 272–289.
- KARKAMA, PERTTI 1974: Kirjallisuuden yhteiskunnallisesta selittämisestä. Teoksessa *Kirjallisuus Suomessa*. Toim. Antti Eskola & Katarina Eskola. Helsinki: Tammi, 96–104.
- 1980: *Idylli ja perustuslaillisuus: Näkemyksiä J. L. Runebergin Hirvenhiitäjistä ja sen suhteesta aikaan*. Oulu: Oulun yliopisto.
- 1995: Kirjallisuushistoria ja kulttuurin dialogisuus. Teoksessa *Monta tietä menneisyyteen*. Toim. Leena-Maija Rossi & Hanne Koivisto, 95–106.
- 1998: Kontekstualismin haasteet: tutkija ja konteksti. Teoksessa: *Konteksti – tutkimuksen avainsana? Kirjallisuudentutkijai seuran vuosikirja 51*, osa 1. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 78–83.
- KARKULEHTO, SANNA 2006: Seksuaalisen ruumiin modernit teorat. Teoksessa *Seksuaalinen ruumis kulttuuritieteelliset lähestymistavat*. Toim. Taina Kinnunen & Anne Puuronen. Helsinki: Gaudeamus, 44–70.
- 2011: *Seksin mediamerkkinat*. Helsinki: Gaudeamus.
- KASKISAARI, MARJA 1995: *Lesbokirja: vieras, minä ja moderni*. Tampere: Vastapaino.
- KEEL, PAMELA K. 2005: *Eating Disorders*. Upper Saddle River, N.J: Pearson Prentic Hall.
- KEKKI, LASSE 1999: Queer-teoria ja homoliike. Teoksessa *Homo fennicus – Miesten homo- ja biseksuaalisuus muutoksessa*. Toim. Jukka Lehtonen. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö, 203–214.
- KELLY, JOAN 1984: *Women, History & Theory. The Essays of Joan Kelly*. Chicago: University of Chicago Press.
- KELLY, LIZ 1987: The Continuum of Sexual Violence. Teoksessa *Women, Violence and Social Control*. Explorations in Sociology 23. Toim. Jalna Hanmer & Mary May-

- nard. Hampshire ja London: The Macmillan Press Ltd, 46–60.
- 1988: *Surviving Sexual Violence*. Gambridge: Polity Press.
- KINNUNEN, AARNE 1986: Vasempaan vai oikealle? Suunnistus ja paikannus fiktiossa. Teoksessa *Teksti ja konteksti*. Toim. Jaana Anttila. Kirjallisuudentutkijain Seuran vuosikirja 40. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 11–23.
- KINNUNEN, TAINA 2001a: *Pyhät bodarit. Yhteisöllisyys ja onni täydellisessä ruumiissa*. Helsinki: Gaudeamus.
- 2001b: Ruumiiden ja tilojen kohtaaminen kuntosalilla ja aerobicissa. Teoksessa *Nuori ruumis*. Toim. Anne Puuronen ja Raili Välimaa. Nuorisotutkimus-seuran julkaisuja 23. Helsinki: Gaudeamus, 121–134.
- 2008: *Silikoni-implantit omaksi iloksi?* Teoksessa *Seksuaalinen ruumis kulttuuri-tieteelliset lähestymistavat*. Toim. Taina Kinnunen & Anne Puuronen. Helsinki: Gaudeamus, 160–182.
- KINNUNEN, TAINA & PUURONEN, ANNE 2006: Johdanto. Teoksessa *Seksuaalinen ruumis kulttuuritieteelliset lähestymistavat*. Toim. Taina Kinnunen & Anne Puuronen. Helsinki: Gaudeamus, 7–12.
- KOIVUNEN, ANU 1996: Sorto. Teoksessa *Avainsanat. 10 askelta feministiseen tutkimukseen*. Toim. Anu Koivunen ja Marianne Liljeström. Tampere: Vastapaino, 35–76.
- 2004: Mihin katse kohdistuu? Feministisen elokuvatutkijan metodologinen itserefleksio. Teoksessa *Feministinen tietäminen. Keskustelua metodologiasta*. Toim. Marianne Liljeström. Tampere: Vastapaino, 228–251.
- KOIVUNEN, ANU & LILJESTRÖM, MARIANNE 1996: Paikantuminen. Teoksessa *Avainsanat. 10 askelta feministiseen tutkimukseen*. Toim. Anu Koivunen ja Marianne Liljeström. Tampere: Vastapaino, 271–292.
- KOIVUNEN, HANNELE s a: *Madonna ja huora*. Helsinki: Otava.
- KORKIAKANGAS, MIKKO – SAARINEN, PIRKKO 1998: *Ihanaa vai pitkäväteistä? Luke-minen nuorten harrastuksena*. Helsinki: BTJ Kirjastopalvelu.
- KORSISAARI, EVA MARIA 2001: Keskeisiä kirjallisuudentutkimuksen suuntauksia. Teoksessa *Kirjallisuudentutkimuksen peruskäsitteitä*. Toim. Outi Alanko & Tiina Käkelä-Puumala. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 290–309.
- KOSKELA, LASSE & ROJOLA, LEA 2000: *Lukijan ABC-kirja*. Tietolipas 150. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KOSKI, LEENA 2003: Naisten paikat ”miesten maailmassa”. Näkökulmia sosiologiseen naistutkimukseen. Teoksessa *Mikä ero? Kaksikymmentä kirjoitusta yhteiskunnasta, kulttuurista ja sukupuolesta*. Toim. Marianne Roivas ja Risto Turunen. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 272–293.
- KOSONEN, ULLA 1998: *Koulumuistoja naiseksi kasvamisesta*. SoPhi 21. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- KRISTEVA, JULIA 1967/1993: Sana, dialogi ja romaani. (Bakhtine, le mot, le dialogue et le roman, 1967). Suom. Kirsi Saarikangas. Teoksessa *Julia Kristeva: Puhuva subjekti. Tekstejä 1967–1993*. Eurooppalaisia ajattelijointa -sarja. Helsinki: Gaudemus,

- 21–50.
- 1976/1993: *Stabat mater*. (Stabat mater, 1976.) Suom. Helena Sinervo. Teoksessa *Julia Kristeva: Puhuva subjekti. Tekstejä 1967–1993*. Eurooppalaisia ajattelijoita -sarja. Helsinki: Gaudeamus, 137–162.
 - 1980/1993: *Likaisuus muuttuu saastaksi*. (De la saleté `a la souillure, 1980). Suom. Pia Sivenius. Teoksessa *Julia Kristeva: Puhuva subjekti. Tekstejä 1967–1993*. Eurooppalaisia ajattelijoita -sarja. Helsinki: Gaudeamus, 187–222.
- KRUGOVOY SILVER, ANNA 2002: *Victorian Literature and the Anorexic Body*. Cambridge: Cambridge University.
- KULICK, DON 1987: Hur man blir en riktig kvinna eller man. Teoksessa *Från kön till genus. Kvinnligt och manligt i ett kulturellt perspektiv*. Toim. Don Kulick. Stocholm: Carlssons, 7–34.
- KUPIAINEN, TARJA 2004: *Kertovan kansanrunouden nuori nainen ja nuori mies*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 996. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KURIKKA, KAISA 2002: Nuorten naisten lisempi laiffi. 1990-luvun naiskirjallisuuden sinkkunaisia, perhetyttöjä ja siltä väliltä. Teoksessa *Kurittomat kuvitelmat. Johdatus 1990-luvun kotimaiseen kirjallisuuteen*. Toim. Markku Soikkeli. Turun yliopiston Taiteiden tutkimuksen laitoksen julkaisuja, sarja A, n:o 50. Turku: Turun yliopisto, 201–226.
- KYRÖLÄ, KATARIINA 2006: Ruumis, media ja ruumiinkuvat. Teoksessa *Sukupuolithow. Johdatus feministiseen mediatutkimukseen*. Toim. Anna Mäkelä, Liina Puustinen & Iris Ruoho. Helsinki: Gaudeamus, 107–128.
- 2007: Lihavuusvaara! Pelon politiikka ja lihava ruumiillisuus *Helsingin Sanomissa*. Teoksessa *Koolla on väliä! Lihavuus, ruuminormit ja sukupuoli*. Toim. Katariina Kyrölä & Hannele Harjunen. Helsinki: Like, 49–82. – *The Weight of Images. Affective Engagements with Fat Corporeality in the Media*. Sarja B, osa 326 Humaniora: Turku: Turun yliopisto.
- KÄCKÖ, MARIANNE 2008: *Tapa minut, äiti! Äidin kertomus työstä, joka kieltäytyi syömästä*. (Ta livet av mig, mamma!, 2007.) Suom. Jaana Nikula. Helsinki: Teos.
- LAHIKAINEN, JOHANNA 2007a: “You look Delicious”. *Food, Eating and Hunger in Margaret Atwood’s Novels*. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- 2007b: “Ihmisiä oli oikeastaan vain kahdenlaisia: lihavia ja laihoja”. Syöminen ja laihduttamisen ambivalenssi Margaret Atwoodin romaanissa *Rouva Oraakkeli*. Teoksessa *Koolla on väliä! Lihavuus, ruuminormit ja sukupuoli*. Toim. Katariina Kyrölä & Hannele Harjunen. Helsinki: Like, 107–132.
- LAINEN, KAARLO 1995: “Pakollinen aivojenkasvattamisaika” – Nuorten metaforia ja koulukokemuksia. *Nuorisotutkimus* (13): 3/1995, 21–32.
- LAPPALAINEN, PÄIVI 1996: Seksuaalisuus. Teoksessa *Avainsanat. 10 askelta feministiseen tutkimukseen*. Toim. Anu Koivunen ja Marianne Liljeström. Tampere: Vastapaino, 207–224.

- 2003: Kun mieli järkkyy. Mielisairauden problematiikka nuortenromaaneissa. Teoksessa *Nuori kirjan peilissä. Nuortenromaani 2000-luvun taitteessa*. Toim. Päivi Heikkilä-Halttunen ja Kaisu Rättyä. Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 30. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto, 45–67.
- 2006: Anarkiasta anoreksiaan. Ruoan merkityksestä lasten- ja nuortenkirjallisuudessa. Teoksessa *Täysi kattaus. Ruokaa ja juomaa kirjallisuudessa*. Toim. Siru Kainulainen ja Viola Parente-Čapková. Turun yliopiston Taiteiden tutkimuksen laitos, Sarja A, n:o 58. Turku: Turun Yliopisto, 126–158.
- LAUKKANEN, MARJO 2006: Ekakerta nuorten nettikeskusteluissa. Teoksessa *Seksuaalinen ruumis kulttuuritieteelliset lähestymistavat*. Toim. Taina Kinnunen & Anne Puuronen. Helsinki: Gaudeamus, 91–108.
- LAURETIS, TERESA DE 1987/1989: *Technologies of Gender. Essays on Theory, Film and Fiction*. Basingstoke: MacMillan Press.
- 2003: *Itsepäinen vietti. Kirjoituksia sukupuoliesta, elokuvasta ja seksuaalisuudesta*. Toim. Anu Koivunen. Suom. Tutta Palin & Kaisa Sivenius. Tampere: Vastapaino.
- LEHTONEN, JUKKA 1995: *Seksuaalivähemmistöt koulussa*. Helsinki: Seksuaalinen Tasa-vertaisuus SETA ry.
- 1998: Young People's Definitions of their Non-heterosexuality. Teoksessa *Unification and Marginalisation of Young People*. Toim. Helena Helve. Helsinki: The Finnish Youth Research Society, 185–192.
- LESKO, NANCY 1988: The Curriculum of the Body: Lessons from a Catholic High School. Teoksessa *Becoming Feminine: The Politics of Popular Culture*. Toim. Leslie G. Roman, Linda K. Christian-Smith & Elizabeth Ellsworth. Basingstoke: The Falmer Press, 123–142.
- LIDCHI, HENRIETTA 1997: The Poetics and the Politics of Exhibiting other Cultures. Teoksessa *Representation. Cultural Representations and Signifying Practices*. Sarja Culture, Media and Identities. Toim. Stuart Hall. London: Sage Publications, 151–222..
- LILJESTRÖM, MARIANNE 1996: Sukupuolijärjestelmä. Teoksessa *Avainsanat 10 askelta feministiseen tutkimukseen*. Toim. Anu Koivunen ja Marianne Liljeström. Tampere: Vastapaino, 111–138.
- LINDROOS, MAARIT & TOLONEN, TARJA 1995: "Koulu on kuin hullujenhuone". *Nuorisotutkimus* (13): 3/1995, 13–20.
- LUNDGREN, EVA 1992: *Gud och andra karlar. En bok om kvinnomisshandlare*. Stockholm: Natur och kultur.
- LYYTIKÄINEN, PIRJO 1991: Palimpsestit ja kynnystekstit. Tekstien välisiä suhteita Gérard Genetten mukaan ja Ahon *Papin rouvan* intertekstuaalisuus. Teoksessa *Intertekstuaalisuus – suuntia ja sovelluksia*. Toim. Auli Viikari. Tietolipas 121. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 145–179.
- LÄHTEENMAA, JAANA 2002: Tyttöjä pelastamassa: mistä ja miksi? Teoksessa *Tulkin-*

- toja tytöistä. Toim. Sanna Aaltonen ja Päivi Honkatukia. Tietolipas 187. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 271–286.
- MACKINNON, CATHERINE A. 1982: Feminism, Marxism, Method, and the State: An Agenda for Theory. *Signs* (7): 3/1982, 515–544.
- MCCALLUM, ROBYN 1999: *Ideologies of Identity in Adolescent Fiction. The Dialogical Construction of Subjectivity*. New York & London: Garland Publishing Inc.
- MCHALE, BRIAN 1987: *Postmodernist Fiction*. New York: Methuen.
– 1992: *Constructing Postmodernism*. New York: Routledge.
- MCROBBIE, ANGELA 1997: New Sexualities in Girls' and Women's Magazines. Teoksessa *Back to Reality? Social Experience and Cultural Studies*. Toim. Angela McRobbie. New York: St. Martin's Press, 190–209.
- MELBERG, ARNE 1995: *Theories of Mimesis*. Gambridge: Gambridge University Press.
- MERLEAU-PONTY, MAURICE 1945/1978: *Phenomenology of Perception*. (Phénoménologie de la perception, 1945.) Käänt. Colin Smith. London: Routledge & Kegan Paul Ltd.
- METSO, TUIJA 1992: Yhdessä vai erikseen? Tytöt ja piilo-opetussuunnitelma. Teoksessa *Letit liehumaan. Tyttökulttuuri murroksessa*. Toim. Jaana Lähteenmaa ja Sari Näre. Tietolipas 124. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 270–283.
- MEURET, ISABELLE 2007: *Writing Size Zero: Figuring Anorexia in Contemporary World Literatures*. Comparatism and Society no. 3. Brussels: P. I. E. Peter Lang. S. A.
- MEURLING, BIRGITTA 2003a: Din smala lycka. Beskrivningar av anorexia nervosa i självbiografiska texter. Teoksessa *Varför flickor? Ideal, självbilder och ätstörningar*. Toim. Birgitta Meurling. Lund: Studentlitteratur, 19–39.
– 2003b: Inledning. Teoksessa *Varför flickor? Ideal, självbilder och ätstörningar*. Toim. Birgitta Meurling. Lund: Studentlitteratur, 9–17.
- MIKKOLA, HANNA 2010: Ironiaa, käyttöohjeita ja puuttuvia naisia. Naistenlehtien naiskuvien merkityksiä syömishäiriöromaaneissa. *Naistutkimus–Kvinnoforskning* (23): 1/2010, 20–34.
- MILLER, ALICE 1979/1984: *Lahjakkaan lapsen tragedia ja todellisen itseyden etsintä*. (Das Drama des begabten Kindes und die Suche nach dem wahren Selbst, 1979.) Suom. Tuulikki Lahti. Porvoo: Werner Söderström.
- MILLS, SARA 1995: *Feminist Stylistics*. London: Routledge.
– 2008: *Language and Sexism*. Gambridge: Gambridge University Press.
- MOI, TORIL 1990: Feministinen, naispuolinen, naisellinen. Teoksessa *Marginaalista muutokseen. Feminismi ja kirjallisuudentutkimus*. Toim. Pirjo Ahokas ja Lea Rojola. Turku: Turun yliopisto, 17–38.
- MONTGOMERY, MARTIN – DURANT, ALAN – FABB, NIGEL – FURNESS TOM & MILLS, SARA 1992: *Ways of Reading. Advanced Reading Skills for Students of English Literature*. London: Routledge.
- MÄKELÄ, JOHANNA 2000: Hyvä ruoka ja paha ruoka. Teoksessa *2000-luvun elämä. Sosiologisia teorioita vuosituhannen vaihteesta*. Toim. Tommi Hoikkala ja J. P.

- Roos. Helsinki: Gaudeamus, 201–217.
- MÄKELÄ, JOHANNA – PALOJOKI, PÄIVI – SILLANPÄÄ, MERJA 2003:
 Ruoka yhdistää ja erottaa. Teoksessa *Ruisleivästä pestoon. Näkökulmia muuttuvaan ruokakulttuuriin*. Kirjoittaneet Johanna Mäkelä, Päivi Palojoki ja Merja Sillanpää. Helsinki: WSOY, 6–10.
- MÄKELÄ, ANNA – PUUSTINEN, LIINA & RUOHO, IIRIS 2006: Esipuhe. Teoksessa *Sukupuolihorow. Johdatus feministiseen mediatutkimukseen*. Toim. Anna Mäkelä, Liina Puustinen & Iris Ruoho. Helsinki: Gaudeamus, 7–13.
- MÄNNISTÖ, TIINA 2003: *Haluathan tulla todelliseksi naiseksi? Naisruumiin tuottaminen Suomessa ilmestyneissä nuoren naisen oppaissa 1890–1972*. Turku: Turun yliopisto.
- NIEMI-KIESILÄINEN, JOHANNA 2000: Johdanto. Teoksessa *Lähentelyistä raiskauksiin. Tyttöjen kokemuksia häirinnästä ja seksuaalisesta väkivallasta*. Kirjoittaneet Päivi Honkatukia, Johanna Niemi-Kiesiläinen ja Sari Näre. Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 13. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto, 5–11.
- NIKOLAJEVA, MARIA 2004: *Barnbokens byggklossar*. Lund: Studenlitteratur.
- NIKUNEN, MINNA 2001: Nainen ja henkirikos. ”Mies ei halunnut mistään hinnasta luopua vaimostaan.” Teoksessa *Nainen/naiseus/naisellisuus*. Toim. Tuula Gordon, Sanna Kivimäki, Minna Nikunen ja Riitta Pirinen. Tampere: Tampereen yliopisto, 159–190.
- NUMMI, JYRKI 1991: Kirjoituksia kirjoituksista – Raamatun intertekstuaalisuudesta. Teoksessa *Intertekstuaalisuus – suuntia ja sovelluksia*. Toim. Auli Viikari. Tietoliipas 121. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 180–209.
- 2002: Sepeteuksen pojista voiton sankariksi. Teoksessa *Raamattu suomalaisessa kirjallisuudessa. Kaunis tarina ja Jumalan keksintö*. Toim. Hannes Sihvo & Jyrki Nummi. Helsinki: Yliopistopaino, 59–139.
- NYMAN, JOPI – ROIVAS, MARIANNE 2003: Kirjallisia sukupuolia. Sukupuolen näkökulma kirjallisuuden tutkimuksessa. Teoksessa *Mikä ero? Kaksikymmentä kirjoitusta yhteiskunnasta, kulttuurista ja sukupuolesta*. Toim. Marianne Roivas ja Risto Turunen. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 13–29.
- NÄRE, LENA 2008: Naisia loukkaava mainonta visuaalisena väkivaltana. Teoksessa *Paljastettu intiimi. Sukupuolittuneen väkivallan dynamiikkaa*. Toim. Sari Näre ja Suvi Ronkainen. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus, 344–367.
- NÄRE, SARI 1992: Liisa Älä! Älä! -maassa. Tyttöjen autonomian säätely. Teoksessa *Letit liehumaan. Tyttökulttuuri murroksessa*. Toim. Sari Näre ja Jaana Lähteenmaa. Tietoliipas 124. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 25–36.
- 2000: Nuorten tyttöjen kohtaama seksuaalinen väkivalta ja loukattu luottamus tunnetaloudessa. Teoksessa *Lähentelyistä raiskauksiin. Tyttöjen kokemuksia häirinnästä ja seksuaalisesta väkivallasta*. Kirjoittaneet Päivi Honkatukia, Johanna Niemi-Kiesiläinen ja Sari Näre. Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 13. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto, 77–135.
- 2002: Intimisoituvan kulttuurin muistijälkiä tytöissä. Teoksessa *Tulkintoja ty-*

- töistä. Toim. Sanna Aaltonen ja Päivi Honkatukia. Tietolipas 187. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 251–268.
- 2005: *Julkisuudesta ja intimiteeteistä*. Helsinki: Kirjapaja.
- 2008: Julkisen intimisoituminen ja performatiivinen väkivalta. Teoksessa *Paljastettu intiimi. Sukupuolittuneen väkivallan dynamiikkaa*. Toim. Sari Näre ja Suvi Ronkainen. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus, 195–221.
- OINAS, ELINA 2001: Ruumiita akatemiassa! : sosiaalitieteellistä välttelyä, innostusta ja teoretisointia. Teoksessa *Nuori ruumis*. Toim. Anne Puuronen & Raili Välimaa. Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 23. Helsinki: Gaudeamus, 17–29.
- OJA, OUTI 2004: 5210 sanaa metalyriikan tutkimisesta. *Kirjallisuudentutkimuksen aikakauslehti Avain*. (1): 1/2004, 6–23.
- OJAJÄRVI, JUSSI 2006: *Supermarketin varjossa. Kapitalismi, subjekti ja minuus Mari Mörön romaanissa Kiltin yön lahjat ja Juha Seppälän novellissa Supermarket*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- OJAJÄRVI, SANNA 2004: Toistamisen politiikka: Judith Butler ja sukupuolen tekeminen. Teoksessa *Mediatutkimuksen vaeltava teoria*. Toim. Tuomo Mörä, Inka Salovaara-Moring & Sanna Valtonen. Helsinki: Gaudeamus.
- OJANEN, KAROLIINA 2008: Tyttötutkimuksen tytöt. Keskusteluja tyttöyden moninaisuudesta ja tyttöjen vallasta. *Elore* (17): 1/2008, 1–17.
- OJANEN, KAROLIINA – MULARI, HETA & AALTONEN, SANNA 2011 (toim.): *Entäs tytöt? Johdatus tyttötutkimukseen*. Nuorisotutkimusverkoston/Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 113. Tampere: Vastapaino.
- OKSALA, JOHANNA 1997: Foucault ja feminismi. Teoksessa *Ruumiin kuvia. Subjektin ja sukupuolen muunnelmia*. Toim. Sara Heinämaa, Martina Reuter & Kirsi Saarikangas. Helsinki: Gaudeamus, 168–190.
- ORBACH, SUSIE 1977: *Fat is Feminist Issue...: The Anti-diet Guide to Permanent Weight Loss*. New York: Paddington Press.
- OUTINEN, HELLEVI 1992: Häpeästä nautintoon. Seksuaalisuus tyttökirjoissa 1920-luvulta 1980-luvulle. Teoksessa *Letit liehumaan. Tyttökulttuuri murroksessa*. Toim. Sari Näre ja Jaana Lähteenmaa. Tietolipas 124. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 47–55.
- PAASONEN, SUSANNA 2010: Sukupuoli ja representaatio. Teoksessa *Käsikirja sukupuoleen*. Toim. Tuija Saresma, Leena-Maija Rossi & Tuula Juvonen. Tampere: Vastapaino, 39–49.
- PAJALA, OUTI 2007: ”Mielessä häämötti punainen mekko”. Vaate, sukupuoli ja laihduttaminen Painonvartijat-yrityksen ”menestystarinoissa”. Teoksessa *Koolla on väliä! Lihavuus, ruumisnormit ja sukupuoli*. Toim. Katariina Kyrölä & Hannele Harjunen. Helsinki: Like, 83–106.
- PALIN, TUTTA 1996: Ruumis. Teoksessa *Avainsanat. 10 askelta feministiseen tutkimukseen*. Toim. Anu Koivunen ja Marianne Liljeström. Tampere: Vastapaino, 225–244.
- 1998: Merkistä mieleen. Teoksessa *Katseen rajat. Taidehistorian metodologiaa*.

- Toim. Arja Elovirta ja Ville Lukkarinen. Lahti: Helsingin yliopiston Lahden ja tutkimus- ja koulutuskeskus, 115–150.
- PARVIKKO, TUIJA 1993: Luce Irigaray ja miehisen diskurssin kieltämä sukupuoli-ero. Tasa-arvojulkaisuja. Sarja D: Naistutkimusraportteja 2/1993. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- PEARCE, LYNNE 1994: *Reading Dialogics*. London: Edward Arnold.
- 1997: *Feminism and the Politics of Reading*. London: Arnold.
- PRATT, ANNIS 1981: *Archetypal Patterns in Women's Fiction*. Brighton: The Harvester Press.
- PRZYBYLO, ELA 2011: Crisis and Safety: The Asexual in Sexusociety. *Sexualities* (14): 4/2011, 444–461.
- PULKKINEN, TUIJA 2000: Judith Butler – Sukupuolen suorittamisen teoreetikko. Teoksessa *Feministejä – aikamme ajattelijoita*. Toim. Anneli Anttonen, Kirsti Lempiäinen ja Marianne Liljeström. Tampere: Vastapaino, 43–60.
- PUURONEN, ANNE 1999: Kasvisruokailun uskontoihin ja kulttuuriin liittyvät ulottuvuudet. *Kotitalous* (18): 5–6/1999, 14–15.
- 2000a: Mitä on hyvä elämä? *Nuorisotutkimus* (18): 1/2000, 40–42.
- 2000b: Subjektin (sairaus)kokemukseen on kiinnitettävä enemmän huomiota anoreksian hoidossa. *Nuorisotutkimus* (18): 1/2000, 37–39.
- 2000c: Subjektin (sairaus)kokemukseen on kiinnitettävä enemmän huomiota anoreksian hoidossa. *Nuorisotutkimus* (18): 1/2000, 37–39.
- 2001: Anorektinen ruumiskokemus. Teoksessa *Nuori ruumis*. Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 23. Toim. Anne Puuronen & Raili Välimaa. Helsinki: Gaudeamus, 170–186.
- 2002: Dialogisuus ja tyttöys anoreksiatutkimusprosessissa. Teoksessa *Tulkintoja tytöistä*. Toim. Sanna Aaltonen ja Päivi Honkatukia. Tieto-lipas 187. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 287–304.
- 2004: *Rasvan tyttäret. Etnografinen tutkimus anorektisen kokemustiedon kulttuurisesta jäsentymisestä*. Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 42. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto.
- 2006: Heteronaiseuden tuotantokatko. Teoksessa *Seksuaalinen ruumis kulttuuritieteelliset lähestymistavat*. Toim. Taina Kinnunen & Anne Puuronen. Helsinki: Gaudeamus, 232–248.
- 2008: Olet mitä et syö? Teoksessa *Kiitos ei! Kieltäytymisen kulttuurihistoriaa*. Toim. Mari K. Niemi. Helsinki: Ajatus, 189–217.
- PUUSTINEN, LIINA – RUOHO, IIRIS & MÄKELÄ, ANNA 2006: Feministisen media-tutkimuksen näkökulmat. Teoksessa *Sukupuolithow. Johdatus feministiseen media tutkimukseen*. Toim. Anna Mäkelä, Liina Puustinen & Iiris Ruoho. Helsinki: Gaudeamus, 15–44.
- PÖYSÄ, JYRKI 2004: Ruoka ja maskuliinisuus. Teoksessa *Suulla ja kielellä. Tulkintoja ruoasta*. Toim. Maarit Knuuttila, Jyrki Pöysä ja Tuija Saarinen. Helsinki: Suomalai-

- sen Kirjallisuuden Seura, 121–139.
- QVORTRUP, SASCHA 2003: Moraliskt korståg mot fetma. Om kostreglering och kroppskontroll i en medieinfluerad verklighet. Teoksessa *Varför flickor? Ideal, självbilder och ätstörningar*. Toim. Birgitta Meurling. Lund: Studentlitteratur, 67–92.
- RAIJAS, RIITTA 2003: Seksuaalisen väkivallan trauma. Teoksessa *Seksuaalinen väkivalta ja hyväksikäyttö. Selviytymiskertomuksia*. Toim. Martta Kaukonen, Riita Raijas, Riita Silver ja Kristiina Valkama. Jyväskylä: PS-kustannus, 33–46.
- RAUTAPARTA, MALLA 1997: Ruumis subjektina Merleau-Pontyn filosofiassa. Teoksessa *Ruumiin kuvia. Subjektin ja sukupuolen muunnelmia*. Toim. Sara Heinämaa, Martina Reuter ja Kirsi Saarikangas. Helsinki: Gaudeamus, 129–135.
- REUTER, MARTINA 1997: Anorektisen ruumiin fenomenologia. Teoksessa *Ruumiin kuvia. Subjektin ja sukupuolen muunnelmia*. Toim. Sara Heinämaa, Martina Reuter ja Kirsi Saarikangas. Helsinki: Gaudeamus, 136–167.
- RICH, ADRIENNE 1977/1981: *Of Woman Born: Motherhood as Experience and Institution*. 2. painos. London: Virago.
- 1980: Compulsory Heterosexuality and Lesbian Existence. *Signs* (5): 4/1980, 631–660.
- RIIHONEN, EEVA 1998: *Syömishäiriöitä*. Helsinki: Kirjapaja.
- RIMMON-KENAN, SHLOMITH 1983/1991: *Kertomuksen poetiikka*. (Narrative Fiction: Contemporary Poetics, 1983.) Suom. Auli Viikari. Tietolipas 123. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- ROJOLA, LEA 1996: Ero. Teoksessa *Avainsanat. 10 askelta feministiseen tutkimukseen*. Toim. Anu Koivunen ja Marianne Liljeström. Tampere: Vastapaino, 159–178.
- 2002: Läheisyyden löyhkä käy kaupaksi. Teoksessa *Kurittomat kuvitelmat. Johdatus 1990-luvun kotimaiseen kirjallisuuteen*. Toim. Markku Soikkeli. Turun yliopiston Taiteiden tutkimuksen laitoksen julkaisuja, sarja A, n:o 50. Turku: Turun yliopisto, 69–99.
- 2004: Sukupuolieron lukeminen. Feministinen kirjallisuudentutkimus. Teoksessa *Feministinen tietäminen. Keskustelua metodologiasta*. Toim. Marianne Liljeström. Tampere: Vastapaino, 25–43.
- RONKAINEN, SUVI 1994a: Johdanto arvoihin, moraaliin ja seksuaalisuuden ymmärrykseen. Teoksessa *Erotiikka ja elämäntilanne*. Kirjoittaneet Suvi Ronkainen, Pertti Pohjolainen & Jan-Erik Ruth. Helsinki: WSOY, 13–18.
- 1994b: Yhteiskunta ja seksuaalisuus. Teoksessa *Erotiikka ja elämäntilanne*. Kirjoittaneet Suvi Ronkainen, Pertti Pohjolainen & Jan-Erik Ruth. Helsinki: WSOY, 19–30.
- 2008: *Intiimi loukkaus ja haavoittuvuus. Seksuaalinen väkivalta ja pornografi-soivat narratiivit*. Teoksessa *Paljastettu intiimi. Sukupuolituneen väkivallan dynamiikka*. Toim. Sari Näre ja Suvi Ronkainen. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus, 43–83.
- RONKAINEN, SUVI & NÄRE, SARI 2008: Intiimin haavoittava valta. Teoksessa *Paljas-*

- tettu intiimi. Sukupuolittuneen väkivallan dynamiikkaa. Toim. Sari Näre ja Suvi Ronkainen. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus, 7–40.
- ROSSI, LEENA-MAIJA 2003: *Heterotehdas: televisiomainonta sukupuolituotantona*. Helsinki: Gaudeamus.
- 2006: Mainonta sukupuolituotantona. Teoksessa *Sukupuolithow. Johdatus feministiseen mediatutkimukseen*. Toim. Anna Mäkelä, Liina Puustinen & Iris Ruoho. Helsinki: Gaudeamus, 62–79.
- 2010a: Esityksiä, edustamista ja eroja: Representaatio on politiikkaa. Teoksessa *Representaatio. Tiedon kioijalasta tieteiden työkaluksi*. Toim. Tarja Knuuttila & Aki Petteri Lehtinen. Helsinki: Gaudeamus, 261–275.
- 2010b: Sukupuoli ja seksuaalisuus, eroista eroihin. Teoksessa *Käsikirja sukupuoleen*. Toim. Tuija Saresma, Leena-Maija Rossi & Tuula Juvonen. Tampere: Vastapaino, 21–38.
- REENKOLA, ELINA M. 2004: *Intohimoinen nainen. Psykoanalyttisia tutkielmia halusta, rakkaudesta ja häpeästä*. Helsinki: Yliopistopaino.
- RUOHO, IIRIS 2006: Julkisuudet, naiset ja journalismi. Teoksessa *Sukupuolithow. Johdatus feministiseen mediatutkimukseen*. Toim. Anna Mäkelä, Liina Puustinen & Iris Ruoho. Helsinki: Gaudeamus, 171–192.
- RUOHONEN, VOITTO 2005: *Paha meidän kanssamme. Matti Yrjänä Joensuun romaanien yhteiskuntakuva*. Helsinki: Otava.
- RYAN, MARIE-LAURE 1991: *Possible Worlds, Artificial Intelligence, and Narrative Theory*. Indiana: University of Bloomington & Indianapolis Press.
- 1992: Possible Worlds in Recent Literary Theory. *Style* (26): 1/1992, 528–554.
- RÄTTYÄ, KAISU 2003a: Nuoren identiteetin etsintää. Jukka Parkkisen *Suvi Kinos ja elämän eväät* -romaanin minän rakentajana. Teoksessa *Nuori kirjan peilissä. Nuortenromaanin 2000-luvun taitteessa*. Toim. Päivi Heikkilä-Halttunen ja Kaisu Rättyä. Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 30. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto, 98–119.
- 2003b: Nuortenromaanin tutkimus 1960-luvulta 2000-luvulle. Teoksessa *Nuori kirjan peilissä. Nuortenromaanin 2000-luvun taitteessa*. Toim. Päivi Heikkilä-Halttunen ja Kaisu Rättyä. Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 30. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto, 170–198.
- 2007: *Rajoja kohdaten. Teemojen ja kerronnan suhde Hannele Huovin nuortenromaneissa 1980- ja 1990-luvulla*. Tampere: Suomen Nuorisokirjallisuuden Instituutti.
- SAARIKANGAS, KIRSI 1997: Äitiyden esittäminen ja Post-Partum Document. Teoksessa *Ruumiin kuvia. Subjektin ja sukupuolen muunnelmia*. Toim. Sara Heinämaa, Martina Reuter & Kirsi Saarikangas. Helsinki: Gaudeamus, 102–126.
- SAARIKOSKI, HELENA 2001: *Mistä on huonot tytöt tehty?* Helsinki: Tammi.
- SCEATS, SARAH 2000: Food, Consumption & the Body in Contemporary Women's Fic-

- tion. Port Chester, NY, USA: Cambridge University Press.
- SCOTT, JOAN W. 1986: Gender: A Useful Category of Historical Analysis. *The American Historical Review* 91: 5/1986, 1053–1076.
- SCHUR, EDWIN M. 1984: *Labeling Women Deviant. Gender, Stigma and Social Control*. Philadelphia: Random.
- SEGAL, LYNNE 1997: Sexualities. Teoksessa *Identity and Difference*. Toim. Kathryn Woodward. London: Sage Publications Ltd, 183–238.
- SEGRS, RIEN T. 1985: *Kirja ja lukija. Johdatusta kirjallisuudentutkimuksen uuteen suuntaukseen*. (Het lezen van literatuur. Een inleiding to teen nieuwe Literatuurbenadering, s. a.) Suom. Lili Ahonen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura/ WSOY: Juva.
- SHEVELOW, KATHRYN 1989: *Women and Print Culture. The Construction of Femininity in the Early Periodicals*. London & New York: Routledge.
- SIKALA, ANNA-LEENA 1999: Väinämöinen – poliittinen johtajuus ja myyttinen ajattelu. Teoksessa *Kalevalan hyvät ja hävyttömät*. Toim. Ulla Piela, Seppo Knuuttila & Tarja Kupiainen. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SIIVONEN, JONITA 2006: Lohduttava ja piinaava naistenlehti Teoksessa *Sukupuolihow. Johdatus feministiseen mediatutkimukseen*. Toim. Anna Mäkelä, Liina Puustinen & Iirsi Ruoho. Helsinki: Gaudeamus, 226–243.
- SIMONEN, LEILA 1995: *Kiltin tytön kapina. Muistot, ruumis ja naiseus*. Helsinki: Naistieto Ky.
- SIVENIUS, PIA 1993: Esipuhe. Teoksessa *Julia Kristeva: Puhuva subjekti. Tekstejä 1967–1993*. Eurooppalaisia ajattelijoita -sarja. Helsinki: Gaudeamus, 7–20.
- SMITH, DOROTHY E. 1990: *Texts, Facts and Femininity. Exploring the Relations of Ruling*. London – New York: Routledge.
- SUNDBERG, MARIE 2003: Att bli kvinna på den manliga idrottsarenan. Teoksessa *Varför flickor? Ideal, självbilder och ätstörningar*. Toim. Birgitta Meurling. Lund: Studentlitteratur, 93–109.
- SUOMELA, ANU 2009 (toim.): *Seksi – Kaikki mitä tulee tietää*. Helsinki: Ajatus Kirjat.
- SWALES, MARTIN 1978: *The German Bildungsroman from Wieland to Hesse*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- SYÖMISHÄIRIÖLIITTO-SYLI RY s. a.: Oikeus olla oman näköinen – Syömishäiriöliitto-SYLI ry:n esite. s. l.
- TAMMI, PEKKA 1991: Tekstistä, subtekstistä ja intertekstuaalisista kytkennöistä. Johdatusta Kiril Taranovskin analyysimetodiin. Teoksessa *Intertekstuaalisuus – suuntia ja sovelluksia*. Toim. Auli Viikari. Tietolipas 121. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 59–103.
- TARKKALA, HETA: Kehon kuvat. *Tulva* (6) 1/2007, 16–21.
- THOMPSON, SHARON 1990: Putting a Big thing into a Little Hole: Teenage Girls' Accounts of Sexual Initiation. *The Journal of Sex Research*. (27): 3/1990, 341–361.
- TIANEN, ANU 1987: *Auta minut alkuun*. Kontakti-sarja. Helsinki: Kauppiaitten kustan-

nus.

- TIMONEN, SENNI 1990: Karjalan naisten Maria-eepos. Teoksessa *Runo, alue, merkitys. Kirjoituksia vanhan kansanrunon alueellisesta muotoutumisesta*. Toim. Pekka Hakamies. Karjalan tutkimuslaitoksen julkaisuja n:o 92. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- 1994: The Mary of Women's Epic. Teoksessa *Songs Beyond the Kalevala. Transformations of Oral Poetry*. Toim. Anna-Leena Siikala ja Sinikka Vakimo. Studia Fennica Folkloristica 2. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- TOLONEN, TARJA 1999: Hiljainen poika ja äänekäs tyttö? Ääni, sukupuoli ja sosiaalisuus koulussa. Teoksessa *Suomalainen koulu ja kulttuuri*. Toim. Tarja Tolonen. Tampere: Vastapaino, 135–158.
- 2001a: Nuorten kulttuurit koulussa. *Ääni, tila ja sukupuolten arkiset järjestykset*. Helsinki: Gaudeamus.
- 2001b: Tyttöjen käsityksiä ihannenaiveudesta. Teoksessa *Nuori ruumis*. Toim. Anne Puuronen ja Raili Välimaa. Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 23. Helsinki: Gaudeamus, 73–88.
- TONG, ROSEMARIE PUTNAM 1998: *Feminist Thought. A More Comprehensive Introduction*. 2. painos. Boulder – Oxford: Westview Press.
- TURTONEN, JUKKA 2003: *Syömishäiriöt. Potilasopas*. Espoo: GlaxoSmithKline, Suomen Mielenterveysseura.
- TÖYRY, MAIJA 2006: Käytösoppaasta naistenlehteen. Teoksessa *Sukupuolithow. Johdatus feministiseen mediatutkimukseen*. Toim. Anna Mäkelä, Liina Puustinen & Iirsi Ruoho. Helsinki: Gaudeamus, 207–225.
- UIMONEN, MINNA 1995: Miten hysteriaa parannetaan? Neuroosien määrittelystä ja hoitokäytännöistä vuosisadanvaihteen lääketieteessä. Teoksessa *Terveiden lähteillä. Länsimaisten terveyskäsitysten kulttuurihistoriaa*. Toim. Timo Joutsivuo & Heikki Mikkeli. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura, 255–290.
- UTRIO, KAARI 2001: *Bella Donna. Kaunis nainen kautta aikojen*. Helsinki: Tammi.
- VAN DER STER, GISELA 2006: *Lupa syödä. Opas syömishäiriöiden hoitoon. (Mattillätet. Praktisk vägledning för dig som har en ätstörning, 2005. Suom. Riitta Bergroth. s. l. Eqita.*
- VEIJOLA, SOILE & JOKINEN, EEVA 2001: *Voiko naista rakastaa? Avion ja eron karuselli*. Helsinki: WSOY.
- 2008: Towards a Hostessing Society. *Nora* 3/2008.
- VEIVO, HARRI 2010: Representaation muodot ja mahdollisuudet kirjallisuudessa. Teoksessa *Representatio. Tiedon kivijalasta tieteiden työkaluksi*. Toim. Tarja Knuuttila & Aki Petteri Lehtinen. Helsinki: Gaudeamus, 135–158.
- VUOLA, ELINA 1999: Marian tyttäret – kulttuuri ja naiseus uskonnon muovauksessa Latinalaisessa Amerikassa. Teoksessa *Rotunaisia ja feminismejä. Nais- ja kehitystutkimuksen risteyskohtia*. Toim. Jaana Airaksinen & Tuula Ripatti. Tampere: Vastapaino, 111–126.
- VUORI, JAANA 1988: Tyttöjen ”yhden illan jutut” ja kaksinaismoraali. *Nuorisotutkimus*

- (6): 4/1988, 34–41, 61.
- VUORINEN, RISTO 1997/1998: *Minän synty ja kehitys. Ihmisen psyykkinen kehitys yli elämänsäkaaren*. Helsinki: WSOY.
- VÄLIMAA, RAILI 2001: Nuoret ja ulkonäön merkitys. Teoksessa *Nuori ruumis*. Toim. Anne Puuronen ja Raili Välimaa. Helsinki: Gaudeamus, 89–106.
- WALBY, SYLVIA 1990: *Theorizing Patriarchy*. Oxford: Basil Blackwell.
- WAUGH, PATRICIA 1984: *Metafiction. The Theory and Practice of Self-conscious Fiction* London: Routledge.
- WESTIN, BOEL 1994: Patriarkatet och erotiken. Helena Nyblom, Agnes vonKrusenstjerna och Marika Stiernstedt. Teoksessa *Om flickor för flickor – den svenska flickbooken*. Toim. Ying Toijer-Nilsson & boel Westin. Stockholm: Rabén & Sjögren, 15–43.
- 2008: *Tove Jansson: sanat, kuvat, elämä*. (Tove Jansson: ord, bild, liv, 2007.) Suom. Jaana Nikula. Stockholm: Schildts.
- WILSKA, TERHI-ANNA 2001: Tuotteistettu nuoruus kulutusyhteiskunnassa. Teoksessa *Nuori ruumis*. Toim. Anne Puuronen ja Raili Välimaa. Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 23. Helsinki: Gaudeamus, 60–70.
- ÖSTERLUND, MARIA 2005: *Förklädda flickor. Könsöverskridning i 1980-talets svensk ungdomsroman*. Åbo: Åbo Akademi.

LEHTIKIRJOITUKSET

- AHOLA, SUVI: Ikuinen tarina naiseksi tulosta. *Helsingin Sanomat* no 331, 5.12.1986.
- ESKOLA, RIITTA 2011: Puntarilla naurattaa. *Hyvä Terveys* 14/2011, 50–52.
- HONKASALO, LAURA 2010: Lotta Hällström: ”Enää en välitä, mitä muut ajattelevat”. *Kauneus & Terveys* 2/2010, 12–19.
- LAANE, TAINA 2011: Rakasta niin laihdut. *Kauneus & Terveys*, 4/2011, 84–87.
- LUHTANEN, IA – LAITTI, JOHANNA – PARKKINEN, SARI 2011: Vaihtoehto veitselle. *MeNaiset* 46/2011, 52–54.
- PAJUNEN, SANNA 2010: ”Voitin syömishäiriön”. *Kauneus & Terveys* 15/2010, 74–78.
- ROPPONEN VILLE 2004: Stalinin lehmät syö valtarakenteita. *Hiidenkivi*. (11): 2/2004, 39–40.
- SONNINEN, LOTTA 2001: Mallioppilas syöksyy syömishäiriöön. *Aamulehti* 19.9.2001.
- STÅLHAMMAR, LEO: Tyttö ja aikuisuuden kipeys. *Suomenmaa* n: o 28. 11.2.1987.
- TUOMINEN, MAILA KATRIINA: Elän, kuolen, elän... *Aamulehti* n:o 253, 17.9.1986.
- WALLENIOUS, SANNA 2011: Wilma ”Hantta” Schlizewski: ”Humallun miesten huomios-
ta”. *MeNaiset* 31/2011, 16–19.

PAINAMATTOMAT LÄHTEET

Pro gradu -tutkielmat

- AHOKAS, TIINA 2006: *"Naisen ruumiin sentit ovat yhtä tärkeitä kuin valtion rajat"*. *Ruumiillisuus Sofi Oksasen Stalinin lehmissä ja Anja Snellmanin Äidissä ja koirassa*. Tampereen taideaineiden laitos, Suomen kirjallisuus. Tampereen yliopisto.
- ISOTUPA, ELINA 2008: *Löysää kuritonta lihaa. Anoreksiaproblematiikka Hannele Huovin Madonnassa, Tuula T. Matintuvan Lasilinnussa, Kira Poutasen Ihanassa meressä ja Laura Honkasalon romaanissa Siskoni, enkelinluinen tyttö*. Kotimainen kirjallisuus. Turun yliopisto.
- JERONEN, EEVA 2002: *Bulimisia naissubjekteja. Ruumiillisen toimijuuden rakentuminen Anja Kaurasen Pelon maantieteessä, Niina Revon Pimeässä huoneessa ja Vuokko Tolosen Salaisessa keittokirjassa*. Kotimaisen kirjallisuuden laitos, Turun yliopisto.
- KOIVUVAARA, PIRJO 1998: *Eating and Identity in Four of Anita Brookner's Novels*. Kieli- ja käännöstieteiden laitos, Englantilainen filologia. Tampereen yliopisto.
- LIFLÄNDER, TIINA 2002: *Ruoka-aika: Ruoka suomalaisissa romaaneissa 1990-luvulla*. Taideaineiden laitos, Suomen kirjallisuus. Tampereen yliopisto.
- MIKKOLA, HANNA 2007: *Mistä on pienet tytöt tehty? Syömishäiriöisten tyttöjen ja heidän naiseksi kasvamisensa representoiminen suomalaisessa nykynuortenkirjallisuudessa*. Suomen kieli ja kulttuuritieteet. Kirjallisuuden pro gradu -tutkielma. Joensuu yliopisto.
- 2009: *"Ikuinen tarina naiseksi tulosta"*. *Naisena ja tyttönä olemisen kamppailuja Hannele Huovin Madonnassa*. Suomen kieli ja kulttuuritieteet. Naistutkimuksen sivuaineen tutkielma. Joensuu: Itä-Suomen yliopisto.
- RANTALA, HILLE 2006: *"Olin jatkuvasti poissa paikaltani, jotenkin poissa sijoiltani"*. *Identiteetin rakentuminen Sofi Oksasen romaanissa Stalinin lehmät*. Suomen kielen ja kotimaisen kirjallisuuden laitos, Helsingin yliopisto.
- SAUNALA, HENNA 2002: *Hukassa itseltään ja hukassa maailmalta. Suomalaisen nuortenkirjallisuuden näkökulmia anoreksiaan*. Taideaineiden ja antropologian laitos, kirjallisuus. Oulun yliopisto.

INTERNET-OSOITTEET

http://www.dove.se/se_sv/se_sv/index.html 15.12.2006

<http://lasiluuranko.blogspot.com/2008/01/ana-my-friend-forever3.html> 21.3.2012

http://www.lehtitilaus.fi/index.html?http%3A//www.lehtitilaus.fi/Kauneus_ja_Terveys.html%3Fgclid%3DCMzPgILrpUCFQtNtAodclp2Yw 27.8.2008

<http://pro-thinspo.com.p12.hostingprod.com/proanatipsandtricksindexpage.html> 21.3.2012

<http://pro-thinspo.com/pics.html>. 27.10.2010

<http://sasuli.nettisivu.org> 27.10.2010

<http://www.syomishairioliitto.fi/syomishairiot/index.html>. (a) 8.10.2008

<http://www.syomishairioliitto.fi/syomishairiot/>. (b) 15.10.2008, 27.3.2012

<http://www.syomishairioliitto.fi/syomishairiot/syomishairiot5.html>.(c)25.10.2010, 27.3.2012

http://www.syomishairioliitto.fi/ajankohtaista/tiedotteet/ohjeet_medialle.html. (d) 5.12.2011

<http://www.syomishairioliitto.fi/toiminta/vertaistuki.html>. (e) 5.12.2011

http://www.terveyskirjasto.fi/terveyskirjasto/tk.koti?p_artikkeli=dlk00042&p_haku=lihavuus(a). 25.10.2010

http://www.terveyskirjasto.fi/terveyskirjasto/tk.koti?p_artikkeli=dlk00443&p_haku=lihavuus(b). 25.10.2010

[http://www.terveyskirjasto.fi/terveyskirjasto/tk.koti?p_artikkeli=dlk00042&p_haku=ylipaino#s1\(c\)](http://www.terveyskirjasto.fi/terveyskirjasto/tk.koti?p_artikkeli=dlk00042&p_haku=ylipaino#s1(c)). 25.10.2010

Lappalainen, Linda 8.1.2009: Tutkittua – ulkonäköpaineet. <http://olotila.yle.fi/arkisto/tutkittua-ulkonakopaineet>. 25.10.2010

Manninen, Ilona 8.1.2009: Olet sitä, miltä näytät. <http://olotila.yle.fi/arkisto/olet-sita-milta-naytat>. 25.10.2010.

Mesimäki, Arja 26.11.2002: Sairaana terveellistä elämää. Akuutti-arkisto. http://yle.fi/vintti/yle.fi/akuutti/arkisto2002/261102_e.htm. 24.3.2012.

Larros, Heini 2005: Sofi Oksanen – Outo lintu. City-lehti 17/2005 <http://www.city.fi/artikkeli/Sofi+Oksanen/1661/>. 13.1.2011.

OPS 2004: <http://www.oph.fi/info/ops> 24.4.2007.

Terveyttä taiteesta -palkinto anoreksiasta kertovalle näyttelmälle. Helsingin Sanomat 21.10.2011. <http://www.hs.fi/kulttuuri/Terveyttä%C3%A4+taiteesta+-palkinto+anoreksiasta+kertovalle+n%C3%A4ytelm%C3%A4lle/a1305547693144>. 30.11.2011.

MUU TAIDE

HUOVI, HANNELE & RUOTSALO, HANNELE 1988: *Marjatta*. Tv-elokuva. Hannele Huovin teoksen Madonna pohjalta dramatisoinut Hannele Ruotsalo, ohjaus Raili Rusto, TVI, 60 min.

HÄRKÖNEN, ANNA-LEENA & TÖRHÖNEN, LAURI 1989: Pullahiiri. Tv-elokuva. TV 2.

MORISSETTE, ALANIS 1998: Thank U. Albumilla *Supposed Former Infatuation Junkie*. The United States: Maverick Records.

RASTIMO, KAISA 1991: Kuinka *katosin karkkimaahan*. Dokumenttielokuva, TV2, 56 min.

HENKILÖHAKEMISTO

- Aaltonen, Marjo 22, 29, 60, 102, 115, 153, 265
 Aaltonen, Sanna 211, 214, 216
 Aapola, Sinikka 79, 80, 87, 95, 97, 109, 122, 144, 145, 169, 238, 247
 Airola, Marja 21–22, 33
 Abraham, Suzanne 32–33, 59, 110, 117, 119, 144, 171, 231, 254, 266
 Ahokas, Tiina 57, 92, 163, 180
 Ahola, Suvi 47
 Arhippa, Pirkko 42
 Arminen, Elina 17–18, 59, 62
 Aumasto, Marjaana 41
 Autio, Orvokki 18, 42, 44–45, 106, 114, 257, 267
 Bahtin, Mihail 17, 81, 99
 Beauvoir, Simone de 64, 78, 86, 220
 Bordo, Susan 20, 35–36, 40, 57, 90, 94, 97–98, 102, 120, 123, 127, 130, 211, 260, 263, 265, 290
 Bowlby, Rachel 111
 Braidotti, Rosi 24, 64–65, 69, 72, 77–78, 141, 168
 Braziel, Jana Evans 105, 150, 169
 Bromberg, Pamela S. 55–56
 Brumberg, Joan Jacobs 109
 Buckroyd, Julia 29–30, 32, 37
 Butler, Judith 64–65, 77, 79, 141, 157, 184, 220–221, 237
 Carlsson Wetterberg, Christina 221
 Carrigan, Mark 156
 Charpentier, Pia 61
 Chernin, Kim 35, 172, 250, 265
 Chodorow, Nancy J. 58
 Connell, R. W. 221
 Cras, Bengt-Åke 71
 Cronin, Anne M. 124
 Daly, Mary 184
 Dilthey, Wilhelm 54
 Durant, Alan 70
 Dworkin, Andrea 237
 Eco, Umberto 73
 Eerikäinen, Hannu 142, 155–157, 186
 Ellilä, Kirsti 42, 44, 118, 146, 226, 229–233, 237, 265, 274
 Ellman, Maud 41
 Engelberg, Mila 70
 Enwald, Liisa 55, 135, 195
 Eskola, Riitta 131
 Fagerholm, Monika 42
 Fairclough, Norman 68, 70
 Foucault, Michel 16, 23, 76, 140–142, 155, 186, 230, 255, 290
 Friday, Nancy 194
 Gadamer, Hans-Georg 17–18, 59
 Gebauer, Gunter 66–67
 Gillis, John R. 240
 Gordon, Richard A. 22
 Gordon, Tuula 78–79, 97, 116, 223
 Grahn, Malin 61
 Grosz, Elizabeth 184
 Grönn, Karl 143, 154–155
 Haasjoki, Pauliina 21, 57–58, 93, 118, 163
 Haavio-Mannila, Elina 154, 158
 Hakala, Laura 20, 35–36, 41, 60–61, 266
 Hallila, Mika 10, 110
 Hammond, Michael 38–39
 Hannini, Petri 153
 Harding, Sandra 220
 Hargreaves, Tracy 184
 Harjunen, Hannele 19–20, 22, 39, 91, 100, 103, 105, 108, 130, 306
 Hassinen, Pirjo 16
 Hearn, Jeff 199, 211

Heikkilä-Halttunen, Päivi 17–18, 24, 54, 62
 Heilala, Katariina 17-18, 41, 43, 45-46, 58, 106, 114, 118, 123, 124, 132-133, 247, 257, 261, 290–291
 Heinämaa, Sara 37–38, 78–79, 85, 96, 99, 247
 Heiskala, Risto 53
 Helkama, Klaus 37, 115, 292
 Hewlett, Jamie 82-83, 229, 284–286
 Hietala, Mirjami 16–17, 42, 119
 Hirdman, Yvonne 220-221
 Hirschmann, Jane R. 110
 Holappa, Pentti 143
 Honkasalo, Laura 3, 7, 16, 18–19, 41–42, 45–46, 49-50, 56, 96, 106, 114, 143, 243, 265, 267, 283–285
 Honkatukia, Päivi 80, 140, 214, 216
 Hornbacher, Marya 41, 133
 Huhta, Liisa 55
 Huhtala, Liisi 17–18, 40, 54, 57–58, 247, 282
 Hukkila, Kristiina 192
 Huotarinen, Vilja-Tuulia 41, 143
 Huovi, Hannele 3, 7, 17–19, 42, 47, 52, 55, 56–58, 93
 Husso, Marita 198, 211
 Huttunen, Jouko 242
 Hägg, Samuli 10, 16, 62, 66
 Härkönen, Anna-Leena 41
 Härkönen, Marketta 17, 40, 225
 Idström, Annika 17, 42
 Ikonen, Asta 42, 122, 231–233, 237, 274
 Irigaray, Luce 168, 250
 Iser, Wolfgang 72
 Isomaa, Rasmus 21
 Jallinoja, Riitta 240-241
 Jalo, Merja 45, 106, 114, 225, 257, 267
 Jansson, Tove 82, 235–236
 Jauss, Hans Robert 67-68, 73
 Jeronen, Eeva 57, 99, 280
 Johansson, Anna 22, 35, 36, 37, 39, 90, 94, 97, 102, 105, 109-110, 113, 118, 172, 247, 257, 262, 265
 Jokinen, Eeva 170, 207, 221, 222
 Julkunen, Raija 19, 55, 105, 115, 292
 Juvonen, Tuula 139, 142, 145, 153, 155–156, 161, 186
 Järventie, Irmeli 84
 Kaipainen, Anu 143
 Kangas, Ilka 211, 214, 237
 Kantola, Janna 174
 Karkama, Pertti 17, 59
 Karkulehto, Sanna 64–65, 74–75, 130–144, 153, 155–156, 158, 293
 Kaskiaho, Reija 42, 44, 113, 118, 121, 143, 146, 153–154, 215, 231, 233, 262, 264
 Kaskisaari, Marja 72-73
 Kauranen, Anja 42
 Keel, Pamela K. 16, 19, 21–22, 29–35, 40, 47, 56, 102–104, 106–107, 111, 114–115, 120, 224–225, 232, 240, 255–257, 265, 266
 Kekki, Lasse 158
 Kelly, Joan 76
 Kelly, Liz 71, 140
 Kinnunen, Aarne 66
 Kinnunen, Taina 35, 90, 132, 140, 144, 188, 265, 292
 Koivunen, Anu 6, 18, 65, 72, 74–75, 79
 Koivunen, Hannele 187
 Koivuvaara, Pirjo 56
 Korkiakangas, Mikko 17
 Korsisaari, Eva Maria 68
 Koskela, Lasse 68
 Koski, Leena 219–221
 Kosonen, Ulla 95, 223, 227, 292
 Kristeva, Julia 35, 57, 81, 93–94, 95-96, 168, 238, 245, 250, 255, 278
 Krugovoy Silver, Anna 40, 311
 Kulick, Don 221
 Kupiainen, Tarja 150, 174-175, 213
 Kurikka, Kaisa 44
 Kyrölä, Katariina 19–20, 35, 69, 85, 87, 91, 100, 103-105, 108, 121, 123

Käcko, Marianne 41
 Laane, Taina 131
 Lahikainen, Johanna 25, 58, 67, 101, 240, 297–298
 Laine, Kaarlo 224
 Lappalainen, Linda 21
 Lappalainen, Päivi 17, 24, 40–41, 43, 57, 71, 93, 95–96, 108, 115, 141, 146, 166, 240, 243, 247, 250, 279, 281–282, 295
 Larros, Heini 55
 Lassila, Anna 42, 44
 Laukkanen, Marjo 154, 312
 Lauretis, Teresa de 6, 18, 62, 75–77, 124, 131, 141
 Lehtolainen, Leena 42
 Lehtonen, Jukka 142–145, 223, 256
 Leskinen, Leena 41
 Lesko, Nancy 223, 294
 Lidchi, Henrietta 82
 Lifländer, Tiina 56
 Liljeström, Marianne 77, 79, 184, 221,, 223, 270
 Lindroos, Maarit 223
 Littow, Sara 42, 44
 Lundán, Reko 47
 Lundgren, Eva 214
 Luhtanen, Ia 131
 Lyytikäinen, Pirjo 82
 Lähteenmaa, Jaana 80
 Lähteenmäki, Laura 106, 114, 257, 265, 267, 274
 MacKinnon, Catherine A. 140
 Manninen, Ilona 20
 Marjakangas, Emma 42, 237, 301
 Matintupa, Tuula T. 42, 107, 122, 231–233, 237, 241, 249, 274
 McCallum, Robyn 278
 McHale, Brian 66
 McRobbie, Angela 122
 Melberg, Arne 62
 Merleau-Ponty, Maurice 38–39
 Metso, Tuija 223
 Meuret, Isabelle 56
 Meurling, Birgitta 54, 109
 Mikkola, Hanna 2, 13, 17, 26, 56–57, 93, 123, 279
 Miller, Alice 111
 Mills, Sara 3, 6, 24–25, 58, 63, 66–73, 186–187, 206, 297–298
 Moi, Toril 16, 79
 Montgomery, Martin 70
 Morissette, Alanis 82, 282
 Mäkelä, Anna 122, 124
 Mäkelä, Johanna 21, 117, 227, 267
 Männistö, Tiina 79, 109, 155
 Niemi-Kiesiläinen, Johanna 140
 Nikolajeva, Maria 18
 Nikunen, Minna 126
 Nousiainen, Inka 42, 54, 119
 Nummi, Jyrki 82
 Nyman, Jopi 64–65, 68, 220
 Näre, Lena 211–212
 Näre, Sari 35, 37, 40, 55, 89, 126–127, 144, 188, 198–199, 211–212, 214, 216–217, 247
 Oinas, Elina 84
 Oja, Outi 110
 Ojajärvi, Jussi 63
 Ojajärvi, Sanna 65
 Ojanen, Karoliina 79–80, 87
 Oksala, Johanna 186
 Oksanen, Sofi 3, 7, 18, 42, 47, 5155–56, 128, 236
 Onkeli, Kreetta 55
 Orbach, Susie 255
 Outinen, Hellevi 216
 Paasonen, Susanna 74–75, 290
 Pajala, Outi 100, 105, 108, 315
 Palin, Tutta 84–86, 94, 96, 111, 121, 237
 Parkkinen, Jukka 24, 42, 46, 131
 Parras, Tytti 143
 Parvikko, Tuija 111

Pearce, Lynne 58, 290
 Pokka, Hannele 42
 Poutanen, Kira 3, 7, 18–19, 42, 46–47, 50, 55, 56, 135, 289
 Pratt, Annis 151, 207
 Przybylo, Ela 156
 Pulkkinen, Tuija 64–65
 Puskala, Sirpa 42–43, 99, 111, 112, 143, 146, 153–154, 215, 231, 242, 244, 261
 Puuronen, Anne 19–23, 31, 35–37, 39–41, 61, 80, 94, 96–98, 102, 105–107, 109, 112–115, 117–118, 120, 124, 144, 154, 158, 227, 233, 238, 247, 256–257, 266, 268, 290–292
 Puustinen, Liina 69, 122, 124
 Pöysä, Jyrki 37
 Qvortrup, Sascha 115, 267
 Raijas, Riitta 215
 Rantala, Hille 56–57
 Rastimo, Kaisa 42
 Rautaparta, Malla 38–39, 180
 Reenkola, Elina M. 34, 169
 Repo, Niina 42–43, 56
 Reuter, Martina 38–40, 85, 88, 179–180
 Rich, Adrienne 142, 223, 237, 251, 272
 Riihonen, Eeva 41, 61
 Rimmon-Kenan, Shlomith 66
 Rojola, Lea 55, 65, 68, 78, 143
 Ronkainen, Suvi 96, 140, 142–143, 153, 186, 194, 198–199, 211, 215, 217
 Ropponen, Ville 92, 163
 Rossi, Leena-Maija 37, 65, 68–69, 74–79, 90, 142
 Ruoho, Iris 124, 126
 Ruohonen, Voitto 62, 65–66
 Ruotsalo, Hannele 41
 Ryan, Marie-Laure 63, 66
 Rättyä, Kaisu 17, 46–48, 54, 58–59, 62, 86, 93–95, 134, 151–152, 167, 174, 207, 216, 245, 250, 278–279
 Saarikangas, Kirsi 38, 168, 240, 249, 250, 251
 Saunala, Henna 57, 278
 Sceats, Sarah 20–21, 35, 56, 93–95, 97, 109, 120, 133, 150, 185, 263
 Scott, Joan W. 220
 Schur, Edwin M. 142, 188, 189
 Segal, Lynne 143, 153
 Segers, Rien T. 72–73
 Shevelow, Kathryn 122
 Siikala, Anna-Leena 175
 Siivonen, Jonita 124, 127, 130
 Simonen, Leila 95
 Sivenius, Pia 81, 83, 93
 Smith, Dorothy E. 109
 Sonninen, Lotta 225
 Stenberg, Eira 42
 Stålhammar, Leo 48, 251
 Sundberg, Marie 265
 Suomela, Anu 145
 Swales, Martin 54
 Södergran, Edith 51, 82, 135–138, 281
 Talvio, Pirkko 17, 42
 Tammi, Pekka 81–82, 176, 187
 Tarkkala, Heta 41, 61
 Thomas, D. M. 71
 Thompson, Sharon 158
 Timonen, Senni 175
 Tolonen, Tarja 107, 109, 116, 122, 130, 223, 225, 274
 Tolonen, Vuokko 3, 7, 17–18, 28, 35, 42, 47–48, 53, 56, 63
 Tong, Rosemarie Putnam 55
 Tuominen, Maila Katriina 48
 Turtonen, Jukka 16, 21–22, 29–32, 61, 102, 115, 232
 Töyry, Maija 122, 124, 128, 130
 Uimonen, Minna 256
 Utrio, Kaari 16, 20, 22, 130
 Van der Ster, Gisela 60
 Veijola, Soile 207, 221–222
 Veivo, Harri 75

253

Saarikoski, Helena 16, 96, 142, 144, 156, 186-192, 199, 272-274

Sahlberg, Asko 42, 71

Saisio, Pirkko 57, 143

Vuori, Jaana 192

Vuorinen, Risto 86

Välimaa, Raili 35, 84

Walby, Sylvia 211, 220

Wallenius, Sanna 131

Waugh, Patricia 110, 116

Wein, Eva 42, 57-58, 143, 163

Westin, Boel 63, 151

Wickström, Mika 54

Wilska, Terhi-Anna 20

Ylönen, Ann Suzanne 41

Österlund, Maria 221

PUBLICATIONS OF THE UNIVERSITY OF EASTERN FINLAND DISSERTATIONS IN EDUCATION, HUMANITIES, AND THEOLOGY

1. Taru Viinikainen. *Taipuuko "akrobaatti Aleksandra"? Nimikekonstruktio ja nimikkeen taipuminen lehtikielessä 1900-luvulta 2000-luvulle*. 2010.
2. Pekka Metso. *Divine Presence in the Eucharistic Theology of Nicholas Cabasilas*. 2010.
3. Pekka Kilpeläinen. *In Search of a Postcategorical Utopia. James Baldwin and the Politics of 'Race' and Sexuality*. 2010.
4. Leena Vartiainen. *Yhteisöllinen käsityö. Verkostoja, taitoja ja yhteisiä elämyksiä*. 2010.
5. Alexandra Simon-López. *Hypersurrealism. Surrealist Literary Hypertexts*. 2010.
6. Merja Sagulin. *Jälkiä ajan hiekassa. Kontekstuaalinen tutkimus Daniel Defoen Robinson Crusoen suomenkielisten adaptaatioiden aatteellisista ja kirjallisista traditioista sekä subjektikäsitteistä*. 2010.
7. Pirkko Pollari. *Vapaan sivistystyön kieltenopettajien pedagogiset ratkaisut ja käytännöt teknologiaa hyödyntävässä vieraiden kielten opetuksessa*. 2010.
8. Ulla Piela. *Kansanparannuksen kerrotut merkitykset Pohjois-Karjalassa 1800- ja 1900-luvuilla*. 2010.
9. Lea Meriläinen. *Language Transfer in the Written English of Finnish Students*. 2010.
10. Kati Aho-Mustonen. *Group Psychoeducation for Forensic Long-term Patients with Schizophrenia*. 2011.
11. Anne-Maria Nupponen. *»Savon murre» savolaiskorvin. Kansa murteen havainnoijana*. 2011.
12. Teemu Valtonen. *An Insight into Collaborative Learning with ICT: Teachers' and Students' Perspectives*. 2011.
13. Teemu Kakkuri. *Evankelinen liike kirkossa ja yhteiskunnassa 1944-1963. Aktiivinen uudistusliike ja konservatiivinen sopeutuja*. 2011.
14. Riitta Kärkkäinen. *Doing Better? Children's and Their Parents' and Teachers' Perceptions of the Malleability of the Child's Academic Competences*. 2011.
15. Jouko Kiiski. *Suomalainen avioero 2000-luvun alussa. Miksi avioliitto puretaan, miten ero koetaan ja miten siitä selviydytään*. 2011.
16. Liisa Timonen. *Kansainvälisty tai väisty? Tapaustutkimus kansainvälisyysosaamisen ja kulttuurienvälisen oppimisen merkityksenannoista oppijan, opettajan ja korkeakoulu-*

- toimijan pedagogisen suhteen rajaamissa kohtaamisen tiloissa. 2011.
17. Matti Vanttinen. *Oikeasti hyvä numero. Oppilaiden arvioimin totuudet ja totuus-tuotanto rinnakkaiskoulusta yhtenäiskouluun.* 2011.
 18. Merja Ylönen. *Aikuiset opin poluilla. Oppimistukikeskuksen asiakkaiden opiskeluko-
kemuksista ja kouluttautumishalukkuudelle merkityksellisistä tekijöistä.* 2011.
 19. Kirsi Pankarinkangas. *Leskien keski-ikässä tai myöhemmällä iällä solmimat uudet
avioliitot.* Seurantatutkimus. 2011.
 20. Olavi Leino. *Oppisopimusopiskelijan oppimisen henkilökohtaistaminen ja oppimimah-
dollisuudet työpaikalla.* 2011.
 21. Kristiina Abdallah. *Translators in Production Networks. Reflections on Agency,
Quality and Ethics.* 2012.
 22. Riina Kokkonen. *Mittarissa lapsen keho ja vanhemmuus – tervettä lasta sekä ”hyvää”
ja ”huonoa” vanhemmuutta koskevia tulkintoja nyky-Suomessa.* 2012.
 23. Ari Sivenius. *Aikuislukion eetos opettajien merkityksenantojen valossa.* 2012.
 24. Kamal Sbiri. *Voices from the Margin. Rethinking History, Identity, and Belonging in
the Contemporary North African Anglophone Novel.* 2012.
 25. Ville Sassi. *Uudenlaisen pahan unohdettu historia. Arvohistoriallinen tutkimus
1980-luvun suomalaisen romaanin pahan tematiikasta ja ”pahan koulukunta” –
vuosikymmenmääritteen muodostumisesta kirjallisuusjärjestelmässä.* 2012.
 26. Merja Hyytiäinen. *Integroiden, segregoiden ja osallistaen. Kolmen vaikeasti kehitys-
vammaisen oppilaan opiskelu yleisopetuksessa ja koulupolku esiopetuksesta toiselle as-
teelle.* 2012.
 27. Hanna Mikkola. *”Tänään työ on kauneus on ruumis on laihuus.”Feministinen luen-
ta syömishäiriöiden ja naissukupuolen kytköksistä suomalaisissa syömishäiriöromaa-
neissa.* 2012.

HANNA MIKKOLA
*Tänään työ on kauneus on
ruumis on laihuus*

Syömishäiriöt ovat keskeinen aikamme ilmiö, mutta miten tätä aihepiiriä on käsitelty suomalaisissa syömishäiriöromaneissa? Entä mitä sanottavaa romaaneilla on yhteiskunnallisiin syömishäiriökeskusteluihin? Feministisiin ja monitieteisiin lähtökohtiin nojaavassa tutkimuksessa osoitetaan syömishäiriökuvausten kytkeytyvän vahvasti naissukupuoleen. Tätä pääkysymystä tarkastellaan ruumiillisuuden, seksuaalisuuden ja tyttöjen ja naisten positionaalisuuden kautta.

UNIVERSITY OF
EASTERN FINLAND

PUBLICATIONS OF THE UNIVERSITY OF EASTERN FINLAND
Dissertations in Education, Humanities, and Theology

ISBN: 978-952-61-0743-1 (nid.)

ISSNL: 1798-5625

ISSN: 1798-5625